מיין רייזע
אין ארץ ישראל

פון גדליה בובליק

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 11 08 12 001 2

KARL A. CO

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/maynrayzeinerets00bubl

מיין רייזע

אין

ארץ ישראל

פון נדליה כובליס

ארויסגעגעבען פון
"טאגעבלאט"
נויארק
1921 — תרפ"א

PRINTED IN U.S.A.

געווידמעט מיין טאַטען אהרן
און מיין מאַמען דבורה.

LIBRARY
JUL 23 1997
UNIVERSITY OF TORONTO

פאָרוואָרט

עס זיינען פאראַן פאַר אַ אידען דריי ארץ־ישראל׳ס: די ארץ־ישראל פון דער פערגאנגענהייט, די פון דעם אלטען ישוב און די פון נייעם ישוב.

די ערשטע רעדט צו אונז מיט דער וואונדער־שפּראַך פון גרויסע און הייליגע טראַדיציאָנען, מיט דעם לשון פון די סודות פון אלטערטום, מיט דער קדושה־ציטערניש פון נביאים און געטליכע משוררים, מיט דעם גייסט פון די אייביגע שאפונגען מיט וועלכע אונזער פאָלק האָט די וועלט אויפגעריהרט. דאָס איז די ארץ־ישראל פון תנ״ך, דאָס איז די ארץ־ישראל פון גאָט און פון דער שכינה. דאָס איז די ארץ־ישראל וואָס האָט אונז געגעבען אלעם וואָס מיר פאַרמאָגען. עס איז די ארץ־ישראל צו וועלכער אונזערע עלטערען האָבען זיך געצויגען פון אלע עקען וועלט צו לעבען דאָרטען און שטאַרבען דאָרטען. דאָס איז די ארץ־הקדושה וואָס האָט שטענדיג צופלאַקערט די פאַנטאַזי פון יעדען מענשען וואָס האָט א חוש פאר דאָס פאָעטישע, פאר דאָס געטליכע, פאר דאָס רעליגיעזע און פאר דאָס ערהאַבענע.

די צווייטע ארץ־ישראל איז די פון בייַנקשאַפט, פון מסירת נפש, די פון פרומע חלומות, די פון פאַרטיעפען זיך אין דעם יאָמער פון דער אידישער אומה, די פון הערצרייסענדע געוויינען ביים כותל מערבי, עס איז די ארץ־ישראל פון תורה און יראת שמים, פון קבלה און ותיקין, די ארץ־ישראל פון אַלט־ירושלים און פון צפת.

די דריטע ארץ־ישראל איז פון דעם נייעם ישוב, פון דעם פונדאַמענט וואָס עס איז געלייגט געוואָרען פאר אונזער צוקונפט, פון דעם ווינקעל־שטיין אויף וועלכען די נאַציאָנאַלע היים וועט גע־בויט ווערען. דאָס איז די ארץ־ישראל פון די קאָלאָניען וואו עס איז וואונדער געשאַפען געוואָרען דורך אידישע ענער־גיע, וואו עס האָט זיך אָנגעפאַנגען דער דריטער צוריקקעהר פון די אידען צו זייער היים. עס איז די ארץ־ישראל אין וועלכער די אידישע נאַציאָן האָט צוריק איהר יוגענד געקראָגען. עס איז די ארץ־ישראל וואָס איז אזוי פריש ווי דער אויפגעהענדער מאָרגענשטערן, און עס זאָגט אָן אויף די העלע ליכט וואָס וועט באַלד שיינען אויף דער אידישער אומה אין איהר לאַנד.

די מעהרסטע וואָס האָבען געשריבען איבער ארץ־ישראל האָבען געגעבען זייער פולע און גענוגענדע אָבשאַצונג הויפּטזעכליך צו דער דריטער ארץ־

ישראל, זיך אַבשטעלענדיג ווייניג אויף דער ערשטער און נאָך ווייניגער אויף דאָס צווייטע.

פאַר מיר זיינען אַלע דריי ארץ־ישראל׳ס — איינע. איך ווייס ניט פון קיין גרענעצען צווישען אַלט און ניי. אַלעם איז פאַרבונדען צוזאַמען. ארץ־ישראל פון ערשטען בית המקדש און אַנדערען, ארץ־ישראל פון רבי־עקיבא, ארץ־ישראל פון רמב"ן און האר"י הקדוש, ארץ־ישראל פון אַלטען ישוב און ארץ־ישראל פון רחובות און תל אָביב זיינען אויפגעגאָסען אין איין גאַנצע זאַך. צו שילדערן דיזע גאַנצע זאַך, צו געפינען אין מיין רייזע מיין ארץ־ישראל פון חדר, פון חומש און נביאים, און דאָס ארץ־ישראל פון ירושלים הקדושה פאַר וועלכער מיין מאַמע פלעגט אריינוואַרפען א מטבע אַלע פרייטאַג פאַר ליכט בענשען, און דאָס ארץ־ישראל פון זעען און פלאַנצען און שאַפען און בויען — איז געווען דער צוועק פון מיין נסיעה אין ארץ־ישראל וועלכע איך בעטראַכט אלס די גליקליכסטע עראייגניס אין מיין לעבען.

ניו יארק, ר"ח סיון, תרפ"א.

.1

פון פאריז קיין מארסעיל

רייזע איינדריקע אויפ'ן וועג נאך ארץ ישראל

צוואנציג מינוטען נאך 18 א זייגער (אין פאריז צעהלט מען אזוי די שטונדען פון מעת לעת) האט דער עקספרעס טריין פאריז־מארסייל זיך גערירהרט פון ארט, האט אנגעפאנגען אין פערלויף פון עטליכע מינוטען צו לויפען שנעל און אריבערגעשפרונגען די בעוואהנטע טהיילען פון שטאדט, געלאזען הינטער זיך די שווארצע ווענד פון די פעקטארים און אריין צווישען פעלדער און וועלדער מיט שעהנע קאנטרי הייזער פון ביידע זייטען.

עס איז געווען א שעהנער פארנאכט. פון אלע זייטען וואו נאר די אויג האט געקענט כאפען האבען זיך געצויגען גרינע פעלדער פון וועלכע דער ריח איז אריינגעדרונגען אין די אפענע פענסטער פון די וואגאנען. די פעלדער ענדיגען זיך פלוצלונג מיט אמאל און ווי פון דער ערד ארויס שטייגט אויס א שעהנער וועלדעל געדיכט ווי די וואנד פון א פעסטונג און א פאאר מינוטען שפעטער אויס מיט דעם וועלדעל, א נייע שטרעקע פון בעזייטע פעלדער און נאכדעם נאכאמאל ווידער דיזעלבע אהן אן אויפהער וואלד און פעלד, פעלד און וואלד געהען אויסגעמישט איינע מיט די אנדערע און פערוואנדלען די גאנצע לאנדשאפט אין א צויבער בילד.

די פראנצויזישע בויערן הייזער וועלכע לויפען דורך פארביי זיינען גוט געבויט. זיינען ניט אזוי שעהן געקאלכט און ניט אזוי גוט ארומגעזעהן ווי עס איז געוועהנליך די הייזעל פון דייטשען בויער, אבער עס איז קענטיג אז דער פראנצויז איז שטארק איבערגעגעבען צו זיין שטיקעל ערד. אומעדום וואו עס פאלט דער בליק זעהט מען די פראדוקט פון שווערע ארבייט. אפילו אין די צאהמען זעהט מען אריינגעלייגט א ריעזיגע מאאס ארבייט.

די ערד פאדערט אהן א שיעור ארבייט און זארג און זי גיט ניט דערפאר קיין גרויסע געצאהלט. די מאמע־ערד איז ניט אזוי פרייגיעביג ווי עס דענקען אנדערע וואס זיינע ווייט פון איהר. ערד ארבייט איז שטענדיג געווען די שווערסטע און וועט שטענדיג בלייבען די שווערסטע פון מענשען'ס בעשעפטיגונגען. דאס זיינען אפילו ניט קיין זעהר פרעהליכע געדאנקען פאר דעם וואס פאהרט קיין ארץ־ישראל צו זעהן דעם אנפאנג פון א גרויסע נייע אידישע

קאלאניזאציאן, פאר אן אומה וואס איז אבגעריסען געווארען פון ערד־ארבייט, אבער דאס איז א זאך וואס מען קען ניט פערלייקענען. איבריגענס האבען שוין אידען געוויזען אז זייערע פעלדער אין ארץ ישראל זיינען ניט ערגער ווי די פעלדער פון אנדערע לענדער.

דערפאר אבער גיט די ערד־ארבייט די בעפרידיגונג פון א בעל־הבית אויף אן אייגענע היים. דער פארמער פיהלט אז ער טרעט אויף זיין באדען. אפילו דער ארימער בויער שיינט צו זיין א בעל־הבית געגען דעם שטאדטישען פראלעטאריאט. מען זעהט ניט דא אזעלכע פנים׳ער ווי די וואס מען זעהט אין פאריז צווישען די פארלאזענע און פארארימטע. מיט אן ערנסטע מינע זיצען די בויערטעס בעפאר זייערע הייזלאך און זיי טהוען פערשידענע סארטען ארבייט פון בעל־הבית׳ישקייט. הויבען אויף די אויגען צו דעם דורכלויפענדען טריין, ענטפערען מיט א לייכטען שאקעל מיט׳ן קאפ אויף א בעגריסונג וואס עפעס א יונגערמאן אדער א יונגע מיידעל האט געמאכט מיט א פאכענדע טיכעל פון פענסטער פון וואגאן און קעהרען זיך גלייך אוועק צו דער ארבייט ווי איינער זאגט: עס איז גאנץ שעהן, אבער עס איז נישטא קיין צייט זיך נאריש צו מאכען, ווארום אט קומט שוין דער מאן פון פעלד און מען וועט איהם דארפען געבען עסען.

און אט ווירקליך געהען זיי די מענער פון פעלד, די יונגע פריהער, די עלטערע שפעטער, געהען און טראגען מיט זיך די כלי מכשירים פון דער ארבייט. און די בהמות וועלכע האבען צוזאמען מיט׳ן מענשען אבגעטהאן אזא גרויסע ארבייט צו שפייזען די מענשהייט, געהען נאך שפעטער, אויך מיט זהירדע, ריכטיג ווי זיי וואלטען ווירקליך געוואוסט וואס פיר א גרויסע ראלע זיי שפיעלען אין אונזער ציוויליזאציאן. אלעס ארום איז שטיל און ערנסט. די נאטור האט שטענדיג א געוואלדיגע ערנסטקייט און די מענשען וואס לעבען אויף דער נאטור זיינען נאר אנדערע מענשען. זיי זיינען ווענינער שטורמדיג ווי אנדערע, זיי לעבען אבער מעהר אין זיך.

און פון אלע זייטען געהען זיי, די ערד־ארבייטער, אהיים און אין אלע הייזער פאנגען אן צו שיינען שטילע פייערלאך אום זיי צו מקבל פנים זיין, און אזוי לעבט עס איין דור נאך דעם אנדערען אויף דעם באדען גע׳ירשנ׳ט פון אור־עלטערען און אזוי ווערט עס איבערגעגעבען פון דור צו דור דער אקערייזען און צוזאמען מיט איהם די ליעבשאפט צו דער ערד, צו דאס לאנד. צו דער נאציאן. ווארום עס איז זיכער אז די קוועלע פון פאטריאטיזמוס איז אין דער ליעבע פון דעם בויער צו זיין שטיקעל ערד און פון יעדער שטיקעל לאנד וואס א מענש בעארבייט ווערט פעראייניגט דער גאנצער גרויסער שטח ערד, וועלכע מען רופט פאטערלאנד. דאס איז דערווארצעל, דאס איז דער יסוד פון נאציאנאליזמוס. ער ליעגט אנגעבונדען אן דער ערד און ער וואקסט אויף צוזאמען מיט די ערשטע זאנגען וואס בעווייזען זיך אויף דער ערד דעם ערשטען מאל ווען א פאלק בעזעצט זיין לאנד.

און ווען דו קוקסט פון פענסטער ארויס פון דעם פליהענדען וואגאן אויף יענעם פראנצויזישען אלטען מאן אויף וועלכען עס זיינען פאראן די צייכענס פון שווערע ארבייט אין זיין גאנצען לעבען און אויף יענעם זוהן וואס טראגט יעצט אויף זיך די גאנצע זארג פון דער בעל הבתי׳שקייט און אויף יענע שפרינגענדע קינדער ארום דעם הייזעל זעהסט דו פאר זיך דאס גאנצע פראנקרייך. דאס זיינען זיינע ווערטער פון דער ערד וואס טראגען אין זיך די נאציאנאלע גבורה, דאס זיינען זיי וועלכע בעשיצען דאס לאנד — ביי זיי מיינט עס ערד. יעדעס שטיקעל ערד — אין דער צייט פון

געפאהר און דאס זיינען זיי וואס בעשאפען די נאציאנאלע געפיהלען, די נאציאנאלע שטאלץ און די נאציאנאלע קונסט.

ווארום אויך די יענע מענשען וואס קעהרען א וועלט אין פאריז, די קלעמענסאס, די מילעראנס, די גרויסע שריפטשטעלער און די גרויסע קינסטלער לעבען נאר מיט דער ערד־ירושה וואס זיי האבען איבערגענומען פון זייערע עלטערן. זיצענדיג אין זייערע קאבינעטען ציהען זיי נאך זייער גאנצע השפעה און זייער גאנצע בעגייסטערונג פון די פעלדער און וועלדער, פון די דערפער און פארמס און זייער פראנצויזענטהום און אלעם וואס דאס בעדייט סיי אין קונסט און סיי אין געפיהלען, און אפילו די קונסט איז נאר געבויט אויף די דאזיגע מענשען וואס געהען פארכאטערט פון דער ארבייט אהיים נאך א שווערען ארבייטס טאג אין פעלד. פון צייט צו צייט געהען ארויס מענשען פון דיעזע שורות פון די פאלקס־קינדער, טרעטען אריין אין די יענע קאבינעטען פון פאריז, און דאס לעבען האט געהט זיך ווייטער שטיל און רוהיג, אנגרייטענדיג נייע קרעפטען וואס זאלען ארויס פון פעלד אין שטאדט אריין, ווייל די פעלד איז דער מקור פון אלעם און דער פעלדמענש איז דער טאטע פון דער נאציאן און פון נאציאנאליזמוס.

נאר עס איז פאראן איין אומה אויף דער וועלט וועמען עס פעהלט אט דיזער גרויסער מקור: וועמען עס פעהלט דער גרויסער רעזערוואואר פון וואנען עס קומען די פאלקס־כחות, און דאס איז אונזער אומה. די פראנצויזען האבען ניט נאר פראנצויזען, זיי האבען א פראנקרייך, א שטיק ערד וואס ציהט זיך אויס אויף אזוי פיעל און אזוי פיעל מיילען, וועלכע ווערט בעארבייט פון מיטגליעדער פון פראנצויזישען פאלק און אויף וועלכער עס ווערט גערעדט אין איין שפראך. ביי אונז איז פאראן אידען, אבער עס איז ניטא קיין אידיש לאנד. עס הייסט, עס זיינען פאראן אזוי פיעל און אזוי פיעל מיליאנען אידען וואס הייגגען אין דער לופטען, וואס זיינען מיט דער ערד ניט פארבונדען און אז עס איז ניטא קיין ערד הינטער די פיס פון די מיליאנען אידען, איז זייער פארבינדונג פון איינעם צום אנדערען אויך א פאלשע. די אידישע ברידער וואס זיינען צושפרייט איבער אלע ים׳ען וויגען ניט פון איין ברוסט און זיי קענען ניט זיין אזוי נאהנט איינע צו די אנדערע ווי די וואס טהוען עס יא.

ווי לייכט איז צו האבען א נאציאנאלע נשמה פאר א פאלק וואס, אסערט איין שטח ערד פיר לאנגע דורות. ווי לייכט איז צו האבען נאציאנאלע זיטען, נאציאנאלע גאנצקייט. א נאציאנאלע פסיכאלאגיע און א נאציאנאלע קונסט, ווען מען איז פעראייניגט דורך דער ערד־ארבייט. אלעס וואס פראנצויזען טהוען מוז זיין פראנצויזיש, ווייל עס איז געבוירען אונטערן זעלבען הימעל און אויף דערזעלבער שטיק ערד. אלעס וואס דער פראנצויז טהוט מוז זיין פראנצויזיש, ווייל דער שטארקסטער איינפלוס אויף אלע פראנצויזען קומט פון פראנקרייך און ווי שווער איז עס פאר אן אומה צו האבען א נאציאנאלע נשמה, א נאציאנאלע פסיכאלאגיע א. ז. וו., ווען זי זיצט ניט אויף קיין שטיקעל ערד און זויגט זיין גאנצע גייסטיגע האפנונג פון פינגער!

עס לויפט דער טריין מיט א בליציגע שנעלקייט און אויף די פעלדער, אויף דעם ריזיגען שטח פון פאריז ביז ווערסייל ליגען געזאמעלטע סנאפעס תבואה. עס הויבען זיך אויף גרויסע סטאגעס פון תבואה, אויף פיעלע פעלדער זעהט מען ווי דאס אבגעשניטענע תבואה גרענעצט זיך מיט די אונגעשניטענע, וועלכע וויעגט זיך אזוי טרוימעריש אונטערן ווינטעל. פראנקרייך איז א שעהנע לאנד און יעצט איז שניט צייט און ווען איז

א לאנד נאך אזוי שעהן ווי אין שניט־
צייט?

עס ווערט פינסטער, דער טריין גיט אפט א שטארקען פייף פול מיט גבורה און זעלבסטבעוואוסטזיין, ער טראגט זיך אויף אייגענעם באדען, דעם באדען פון פראנקרייך. ארום און ארום הערשט דער פראנצויזישער לשון, א פאלשטענדיגע אליין הערשאפט און דער פרעמדער, מעג ער קענען אלע שפראכען וואס די וועלט פערמאגט, איז הילפלאז און מען בע־האנדעלט איהם פריינדליך, מיט סימ־פאטיע, ווי מען מען בעהאנדעלט עפעס איינעם וואס איז אין אן אונגליק אדער א קאליקע. כמעט אלע מענשען ארום זיינען פראנצויזען און פראנצויזען. און די באהן איז געמאכט געווארען פון פראנצויזישע הענד, די געביידען זיינען אויפגעשטעלט געווארען פון און פיר פראנצויזען, און די בריקען וואס הייגען איבער די טייכען און די קוואלען וועלכע מיר פליהען פארביי און אלעם ארום און ארום אטהעמט מיט איין איינציגע זאך: פראנקרייך. רוהיג און פעסט שלאפט מיין שכן אין וואגאן קעבין. ער איז אין דער היים, ער האט א היים, זיין טאטע האט עס געהאט, ער האט זיך יעצט גע־שלאגען פאר איהר, זיינע קינדער וועלען עס האבען.

און א טיעפע קנאה כאפט מיך אן צו אלעם וואס איך זעה ארום זיך. געוואלד, רבונו של עולם! דאכט זיך מיר זיינען דאך ניט ערגער פון אלע אנדערע, טו פארוואס האט יעדער זיין שטיקעל ערד וואס ערנעהרט איהם, וואס שטארקט איהם, וואס מאכט איהם גאניז, מאכט איהם שטאלץ, פאוואס האט יעדעס פאלק די מעגליכקייט זיך ארומצוקוקען און זאגען: אט דאס איז מיינע און מיר קענען עס ניט זאגען? פארוואס האבען זיי פראנצויזישע פעלדער, פראנצויזישע וועלדער, פראנצויזישע באהנען, פראנ־צויזישע רעדער און פראנצויזישע בהמות און מיר האבען ניט מעהר ווי אידישע קאנגרעסען און אידישע קאנפערענצען? פארוואס האט יעדער זיין ערד און אונ־זער ערד וואס פון איהר קראפט האבען מיר געלעבט ווען אפילו מיר זיינען גע־ווען ווייט פון איהר, אונזער ערד דארפען מיר נאך יעצט קריגען און מיט אזעלכע שוועריגקייט?!

איך שטעה אליין שפעט ביינאכט אויפ'ן שוועל פון וואגאן. שווערע מחשבות פרעסען מיין הארץ און איך קוק אהין אין דער ריכטונג וואו דער טריין טראגט זיך, נעהנטער צו ארץ־ישראל.

.2

אויף דעם ים הגדול

איך בין אויף דעם מיטעללענדישען ים.

די שיף גליטשט זיך אויף די בלאהע וואסערען (אזעלכע בלויע וואסער ווי אין דעם מיטעללענדישען ים איז ניטא אין קיין ים אויף דער וועלט). איך שטעה אויפ'ן דעק און קוק אהין צו דער ריכטונג אין וועלכער די שיף טראגט זיך. עס איז דאכט זיך א נייע אויף וועלכע איך בין קיינמאל ניט געפאהרען און דאך פיהל איך מיר מעהר היימיש ווי איך האב זיך ווען געפיהלט פאהרענדיג אויף ים'ען.

ער איז מיר ניט פרעמד אט דיעזער מיטעללענדישער, איך האב פון איהם געלערנט נאך איידער איך האב געוואוסט וואס עס הייסט געאגראפיע. א קינד בין איך נאך געווען און געזעסען בין איך אין א קליינע שטיבעלע און דער רבי האט מיט אונז געלערנט אין חומש ווי אזוי גאט רעדט צו משה און ער זאגט איהם ווי אזוי עס וועלען זיין די גרענעצען פון ארץ־ישראל ווען די אידען וועלען אהין אריין. דער רבי זאגט און מיר זאגען נאך ווארט פאר ווארט: וגבול — און דער גרענעץ, ים — פון מערב זייט, יהיה — און עס וועט זיין, לכם — צו אייך, הים הגדול — דער גרויסער ים. וגבול — דער גרענעץ, זה יהיה — דאס וועט זיין, לכם — צו אייך, גבול ים — דער גרענעץ פון מערב זייט.

און מיין קינדערשע פאנטאזיע האט זיך אנגעצונדען. ווי שעהן איז עס א גרענעץ פון ים! א לאנגער לאנגער פאס וואסער און דא ענדיגט זיך ארץ־ישראל. און אין מיין יונגע הארץ איז געבארען געווארען דער חשק צו זעהן אמאל מיט די אויגען ווי אזוי עס זעהט אויס אט דער דאזיגער גרענעץ פון דער אידישער לאנד מיט'ן גרויסען ים. און אפשר איז מיין יעצטיגע רייזע דער רעזולטאט פון יענעם געאגראפישען לעסאן אין חומש. קלערענדיג פון ארץ־ישראל האב איך זיך קיינמאל ניט געקענט ארויסשלאגען פון קאפ דעם ים הגדול. ניט מיר און ניט מיין רבי'ן האט דענסמאלט געארט די קשיא פארוואס מען רופט עס ים־הגדול. וועהרענד דאס איז בלויז א ים וואס איז ארומגערינגעלט מיט ערד פון אלע זייטען. ניט איך און ניט מיין רבי האבען ניט געוואוסט פון אזא פראגע און מיר האבען אויך ניט געוואוסט די תשובה אז אין די אלטע צייטען האט מען נאך ניט געוואוסט פון דעם אקעאן, און דער גרעסטער פון אלע וואסערען וואס איז געווען צו זיי בעקאנט איז געווען דער מיטעללענדישער ים, און דארום האבען זיי איהם גערופען דער ים הגדול.

שפעטער איז פאר מיר ווידער ערשיינען דיעזער ים אין זיין פולען צויבער — אין מיינע געדאנקען. איך האב געלערנט ווי אזוי שלמה המלך האט געדארפט האבען צעדער־בוימען צו בויען דעם בית־המקדש, האט חירם, דער קעניג פון צר איהם געגעבען צעדער בוי־

מען פון לבנון, און מען האט די צעדער-
ביימער אראפגעלאזען אויפ'ן ים און
אויפ'ן וואסער זיי געבראכט צו בויען
דעם בית־המקדש. און איך בין געווען
גליקליך פון דעם גליק וואס איז געשעהן
שלמה'ן און איך האב זיך פארגעשטעלט
ווי שעהן עס האבען געשוואומען די צע-
דער בוימען פון לבנון אויף די וואסערען
פון מיין ים הגדול. איך האב מיין ים
ליעב געקריגען נאך מעהר ווי פריהער.

א ביסעל שפעטער איז ווידער מיין
ים הגדול אויסגעוואקסען פאר מיין פאנ-
טאזיע מיט זיין שטומער גרויסקייט. איך
לערען ווי אליהו הנביא האט נאר וואס
געענדיגט זיין מורא'דיגען קאמפף מיט
די פאלשע נביאים. ער איז געווען שויי-
דערליך אויסגעמאטערט. די לאנד איז
געווען פערברענט פון יאהרענלאנגע
טריקעניש אהן רעגען. ער האט נאר
וואס צוגעזאגט אחאב דעם קעניג אז עס
וועט באלד געהן רעגען צו רעטען דאס
לאנד. אבער מען האט נאך ניט געזעהן
קיין סימן פון קיין וואלקען. אליהו געהט
ארויף אויפ'ן שפיץ בארג כרמל, טהוט
אריין זיין פנים צווישען די קניע, וואהר-
שיינליך אין א פייערדיגע הארציגע
תפלה, און ער שיקט זיין משרת צו זעהן
איבער'ן ים אויב עס איז פאראן א וואל-
קען. דער משרת געהט און געהט גאנצע
זעקס מאל, קוקט אויפ'ן ים און עס איז
גאר ניטא, צו דער גרויסער הארצוועה-
טאג פון געטליכען מאן. נאר אט קומט
דער יונגער מאן א זיבעטען מאל און
ער זאגט ער זעהט איבער'ן ים א וואל-
קענדעל ווי א האנד די גרויס און גליך
איז ארויס א שטורמדיגער רעגען אויף
וועלכע א לאנד און א פאלק האט דריי
יאהר געווארט. יאהרענלאנג האב איך
אין מיין יונגע פאנטאזיע געזעהן ווי א
אינגעל שטעהט אויף א הויכען בארג
איבער א שטורמדיגען ים, שטריינגט אן
זיינע אויגען און זוכט א וואלקען. מיין
ים הגדול איז נאך מעהר איינגעבאקען
געווארען מיר אין הארצען.

מיין ים הגדול האט מיר אויך פער-
שאפט אונרוהיגע מאמענטען. אט פאהרט
יונה הנביא אויף איהם, דער ים איז בייז,
די שיף ווערט געשליידערט אויף אלע
זייטען און אט אט נאך איין ווארף און
זי ווערט צושמעטערט. מען געפינט אויס
דעם סוד, אז זי ווערט צובראכען דער-
פאר וואס יונה וויל ניט געהן וואו גאט
שיקט איהם און מען ווארפט איהם אריין
אין ים — א קעלט געהט איבער איבער
מיין לייב, אבער אין נעקסטען פסוק
איז שוין יונה זיכער, פריש און געזונד
אין דעם בויך פון א ריזיגען פיש און ער
זאגט דארטען די געוואלדיגע תפלה וועל-
כע איך לערען אויס אויף אויסווייניג.

— — — — — — — — — —

עס איז נאכט. די לעצטע טענצער
פון דער ענגלישער פארטי וואס האט א
גאנצען אבענד געטאנצט אויפ'ן ברייי-
טען דעק צו דער שפילערייי פון פיאנא
אין גרויסען זאאל, צו דעם געזאנג פון
ענגלישע רייזענדער וואס פאהרען קיין
מצרים און אינדיען, ווער אויף א לוסט-
רייזע און ווער פיר ביזנעס צוועקען —
האבען שוין פערלאזען דעם דעק. עס
שלאפען שוין אויך די פיעלע אינדישע
בעדיענטע פון שיף וואס געהען בארוועס
און זיינען שטענדיג שטיל און פער-
טראכט, ריכטיג ווי זיי וואלטען אהער
אראבגעפאלען פון אן אנדער וועלט.
אלעס איז איינגעוויקעלט אין א שווערע
שטילקייט, וועלכע קען דאכט זיך ווערען
אנגעטאפט מיט'ן האנד, עס הערט זיך
בלויז דער שוואכער גערויש פון דעם
וואסער, וועלכע די שיף שטויסט אוועק
געהענדיג, און דאס שווערע אטהעמען
פון די דאמפף־מאשינען. פון צייט צו
צייט הערט זיך דער קלונג פון א גלאק,
א סיגנאל, און דאן ווערט עפעס געזאגט
אויף ים־לשון פון דעם אויבערשטען דעק
צו דעם וואס ווארט אויף דעם פראנט
פון שיף. און דאן ווערט אלעס צוריק
פארזונקען אין שטילקייט. די מענשען
מיגען שלאפען רוהיג און חלום'ען זיי-

ערע חלומות, טרוימען פון גליק און צופרידענהייט, רייכטהום און לוקסוס אין דעם "העכערען" טהייל פון שיף און טרוימען פון שווערע ארבייט, פון נויט און ביטערע מלחמה פאר א ביסען ברויט אין דעם "ניעדעריגערען" טהייל פון שיף. פון אונטער א לאנגען וואלקען געהט ארויס די לבנה פריש און שמייכלענדיג ווי דער פנים פון א כלה, צנועות'דיג אראבקוקענדיג אויף די בלויע וואסערען און בעגיסענדיג מיט זילבער א גרויסע שטיק פון דער אבערפלעכע פון ים. זי מוז ליעב האבען דעם ים, די לבנה, ווארום זי קוקט אויף איהם אזוי צערטליך, אזוי וויך און עס זעהט אוים ווי זי וואלט זיך שפיעלען מיט איהם אין ריינער ליעבשאפט. זי גיט אבער דעם ים ניט אוועק אלעס, זי האט גענוג ליעבע פיר יעדען, וואס שטעהט איינזאם און קוקט אויף איהר, פיר יעדען וואס איז מקריב א פאאר שעה שלאפען צו בעטראכטען גאט'ס וואונדער ריכטיג ווי זי וואלט זאגען: טרוים, טרוים, האב ניט קיין מורא, אלע'ם איז א חלום.

— — — — — — — — — — — —

איך שטעה אנגעשפארט אויף דער גרויסער פארענטשע, קוק אויף דעם ים און איך בין זיכער, אז אך קען איהם גוט, איך קען איהם פון אלטע גרויע צייטען, ווען עס זיינען נאך אויף איהם ניט געשוואומען קיין אייזערנע פאלאצען, בעלויכטען מיט עלעקטרישע בעלייכטונג, מיט פענס צו העלפען דעם ווינד צו מאכען אן אנגענעהמע קיהלקייט, בעזארגט מיט ווייערלעס. איך קען איהם נאך ווען אויף איהם זיינען געשוואומען הילצערנע שיפען געטריבען פון ווינד און אונטערגעהאלפען פון רודערס. ער איז מיר בעקאנט פון אלטע פערגאנגענע טעג.

אויף איהם האט מען געפיהרט מיינע עלטערען, נאכדעם ווי מען האט זייער לאנד פערניכטעט און זייער גליק צושטערט. אויף דעם זעלבען וועג אויף וועלכען מיין שיף געהט, נאר אין דער פערקעהרטער ריכטונג, האט מען געפיהרט אין יענע הילצערנע שיפען די גבורים פון מיין נאציאן געשמידט אין קייטען, מיט אכצעהן הונדערט און פופציג יאהר צוריק, פארביי די ברעגען פון איטאליען קיין רוים, אום צו ווארפען זיי פאר הונגעריגע לייבען אין דער ארענא אדער אראבשמעטערען זיי פון די שפיציגע פעלזען־בערג פון רוים אדער צו פערקויפען זיי פאר שקלאפען. זיי האבען אלע מאל אומגעקעהרט זייער קאפ הינטער זיך צו דער היים פון וועלכע דער רוימישער שווערד האט זיי אוועקגעריסען.

און מיט דער זעלבער וועג, אויף דעם מיטעללענדישען ים, זיינען געגאנגען דורות לאנג א דור נאך א דור מיינע אבות אבותי פון מזרח קיין מערב, פיעלע פון זיי געבראכט מיט געוואלד, פילע געצוואונגען פון מורא'דיגע פערפאלגונגען געגאנגען אין גלות אין פרעמדע מדינות צווישען פרעמדע ראסען און פיינדליכע פעלקער, טראגענדיג אין הארצען די ברענענדע ליעבע צו יענער לאנד צו וועלכער זיי האבען אומגעקעהרט זייער רוקען ניט דורך זייער אייגענעם ווילען, נאר דורך דער רשעות פון אנדערע.

אט געהען זיי קיין רוים, פון דארטען צו אויסוואנדערען קיין דייטשלאנד און פון דארטען קיין פוילען; אט געהען זיי מיט דעם זעלבען מארשרוט קיין שפאניען, פון דארטען צו ווערען פארטריבען און צושפרייט אויף אלע ים'ען. איבער די וואסערען פון דעם מיטעללענדישען ים איז צושמעטערט געווארען די אידישע נאציאן אין איינציגע גליעדער וואס זיינען צושפרייט געווארען איבער'ן גאנצען ערד־קוגעל. און איך, אן אור־אייניקעל פון יענע ריעזען, וואס זיינען אוועק אין גלות מיט דער זיכערהייט, אז זייערע קינדסקינדער וועלען זיך אמאל צוריקקעהרען אהיים, געה צוריק פון מערב קיין מזרח, צו דער היים פון מיין אומה.

צו דער נעסט פון וועלכען מיר זיינען פארפלויגען. עס איז געקומען די צייט ווען דער געפאנגענער בן־מלך זאל אנפאנגען די אנדער האלב פון זיין רייזע וועלכע האט זיך אנגעפאנגען מיט אכטצעהן הונדערט יאהר צוריק.

פון מערב געהען מיר סיין מזרח צוריק. מיר זיינען קיינמאל קיין מערב־מענשען ניט געווען. מיר האבען געוואוסט אז מיר זיינען מזרח־לייט וואס זיינען געקומען אין מערב דורך א שלעכטען צופאל. אונזער בלוט איז מזרח׳דיג. אונזערע תנועות זיינען מזרח׳דיגע, אבוואהל אפט צוגעדעקט מיט א מערב׳דיגען מאנטעל. מיר האבען געוואהנט אין מערב און דער מזרח האט אונז געגעבען דעם כח צום לעבען. און געלעבט האבען מיר נור דורכדעם וואס מיר האבען געוואוסט, אז מיר וועלען זיך אמאל סיין מזרח אומקעהרען.

און אויף דיעזע וואסערען אויף וועלכע מיין שיף געהט, זיינען שוין מיט א סך דורות צוריק געשוואומען פיעלע אידען די צוריקרייזע אהיים. ערגע׳ץ דא, צו דער רעכטער זייט, איז געשוואומען די שיף וואס האט געטראגען דעם גרעסטען אידישען געטליכען משורר, די ליכטיגסטע נשמה פון דער אידישער נאציאן אין גלות, רבי יהודה הלוי. אויף דיעזע וואסערען האט ער געשריבען זיינע ים ליעדער, און דא האט געברויזט אין זיין הארצען דער שטורם פון ליעבע צו ארץ־ישראל. זיין בליק איז געווען געריכטעט אהין צו יענעם ווינקעל וועלכען ער האט אנגערופען די הארץ פון דער וועלט.

און שפעטער האט אן אנדער שיף אויף דעמזעלבען וועג געטראגען דעם אנדער־פילאזאף־טרוימער, רבי משה בן נחמן, דער וועלכער האט געגרינדעט פון דאס ניי א אידישען ישוב אין ירושלים, דער וואונדערליכער מאן וואס האט געלינט דעם ווינקעלשטיין פון ציוניזמוס.

פון דעם צוריקקעהר קיין ארץ־ישראל מיט 750 יאהר צוריק.

און אזוי זיינען זיי געגאנגען דעם צוריקוועג איבער דעם מיטעללענדישען ים, די אידישע גבורים וואס האבען געהאט דעם מוטה ארא‌בצואווארפען פון זיך די קייטען פון גלות, און אזוי האט זיך די שורה פון די אהיים קעהרער געצויגען אין לאנגע דורות אונטער די גרעסטע געפאהרען. זיי זיינען געגאנגען ליידען, אבגעבען זייער לעבען, אויב מען וועט דארפען, נאר אום צו זיין צוריק אין דער אידישער לאנד.

אבער צום ערשטען מאל אין צוויי טויזענד יאהר איז אויף דעם מיטעללענדישען ים, אויף דער וועג פון מערב צו מזרח געשוואומען א שיף וואס האט אויף זיך געטראגען א אידען מיט א שווערד אויפן זייט, ער איז געפאהרען ניט נאר צו וויינען ביים כותל־מערבי, נאר צו הערשען איבער דער אידישער לאנד, ער איז געפאהרען אלס דער שליח פון דער מעכטיגסטער אימפעריע אויף דער וועלט צו אויפבויען דאס וואס טיטוס האט חרוב געמאכט. און ווען דער איד איז ארויפגעטרעטען אויף דעם באדען פון ארץ־ישראל, האבען די קאנאנען געדונערט א בעגריסונג לכבוד איהם — און איך זאג: לכבוד די אונשטערבליכקייט פון דער אידישער נאציאן.

קום און זעה די גבורה פון דעם נעטליכען פאלק! פון די רייזע פון ר׳ יהודה הלוי ביז די רייזע פון הערבערט סעמיועלן וואס פיר א געוואלדיגער אונטערשיעד, וואס פיר א גרויסער נס. ער דרעמעלט ניט און ער שלאפט ניט, דער מעכטיגער פון ישראל.

שטעהט אויף איהר נייסטער פון ישראל׳ס העלדען. אייערע קינדער האבען איבערגעלעבט אייערע בעזיעגער. א גרעסערע מאכט ווי די וואס האט אייך בעזיעגט האט אוועקגעזעצט אין ירושלים א אידישען שטאטהאלטער אויף דעם טראהן פון די שטאטהאלטערס פון רוים

וואס האט צובראכען די אידישע מדינה און האבען נעגלויבט אז זיי האבען אויסגעמעקט די אידישע נאציאן פון דער וועלט.

און דער ים הגדול, דער חבר פון מיין יוגענד, וועט פון סעמיועל'ס רייזע אנפאנגען צו שפּיעלען א נייע ראלע אין דער געשיכטע פון אונזער נאציאן. ער וועט אונז אבגעבען דאס וואס ער האט צוגענומען. ער וועט אויף זיין גלאטען רוקען ברייגנען די צושפּרייטע קינדער צו זייער היים. און איך זעה אין מיין פאנטאזיע ווי שיפען אנגעלאדען מיט אהיים־קעהרענדע אידען געהען איבער דעם מיטעללענדישען ים. זיי טראגען אידען פון מערב, אידען פון צפון, אידען פון דרום. דער ים־הגדול ווערט די גרויסע וועג פיר דער היימקומענדער נאציאן. איך זעה די אלע אידען־פולע שיפען פון דער צוקונפט און איך פארגעס אפילו דעם צ ע ר וואס אויף דער גרויסער שיף אויף וועלכער איך פאהר זיינען בלויז פאראן זיבען אידען!

ווי גליקליך זיינען די וואס פאהרען אין ארץ־ישראל יעצט, נאך סאן־רעמא און הערבערט סעמיועל. און איך בין איינער פון זיי.

— — — — — — — — — — —

מיר זיינען יעצט פארביי געשוואומען דעם אינזעל קרעטא, דאס איז דער אינזעל כרתים, וועלכער ווערט דערמאנט אין תנ"ך. דיעזער אינזעל האט געשפּילט א גרויסע ראלע אין דער אידישער געשיכטע. פון איהם זיינען געקומען די פּלשתים אויף די ברעגעס פון דער לאנד כנען, האבען פארנומען דעם ברעג פון ים דורך זייערע פינף שטעדט־פעסטונגען אין איינעם פון וועלכע שמשון הגבור איז געווען געפאנגען און איז געפאלען אין זיין ראכע־טהאט געגען די פּלשתים. די פּלשתים זיינען געווען די בלוטיגסטע פיינד פון אידען. זיי זיינען געקומען אין ארץ־ישראל אין איין צייט מיט די אידען און די אידען זיינען געווען פארנומען צו פיהרען מיט זיי מלחמות אזוי לאנג ביז חזקיהו המלך. זיי האבען ניט צוגעלאזען די אידען צום ים און דאס האט געשטערט די ענטוויקלונג פון אידען אלס ים־מאכט. ווער ווייס ווי אנדערש עס וואלט אויסגעזעהן די אידישע געשיכטע און אפשר די געשיכטע פון דער וועלט. ווען ניט די עמיגראנטען וואס זיינען ארויס פון צווישען דיעזע בערג, וועלכע איך זעה פון שיף, זיינען אוועקגעשוואומען צום ברעג פון לאנד כנען און האבען זאגאר געלאזען זייער נאמען—פאלעסטינא—אויף דער אידישער לאנד! די רוימישע שונאים וואס האבען אידען אויף צו להכעיס פארפעסטיגט דעם נאמען פאלעסטינא אויף דאס גאנצע לאנד, האבען טיעף געטראפען צו פערוואונדיי די אידישע הארץ.

.3

פאַרט סאַאיד

דער שוועל פון ארץ ישראל

אַט דער שוואַרצער פּאַס וואָס ציהט זיך דאַרטען אויפ'ן האָריזאָנט איז — מצרים.

אַ כוואַליע פון היסטאָרישע זכרונות גיסט זיך אויף מיר אַרויף. דאָרטען איז עס די "שקלאַפען־הויז" אין וועלכע מיין נאַציאָן איז געווען געהאַלטען געפאַנגען הונדערטער יאָהרען, דאַרטען איז עס דער כור־הברזל אין וועלכע מיינע אור־אור־עלטערן האָבען זיך געפונען. און דאַרטען איז עס געגעבען געוואָרען דער אָרדער פון גאָט "אַז דו זאָלסט געדענקען דעם גאָט פון דיין אַרויסגאַנג פון מצרים דיין גאַנצען לעבען."

ניין, קיינער פערגעסט ניט יציאת מצרים. דאָס גאַנצע לעבען פון דער אידישער נאַציאָן איז איינגעפרעסט אין דיעזע צוויי ווערטער. מיט מצרים זיינען פערבונדען די גרעסטע, די הייליגסטע זכרונות פון אונזער פאָלק. די ערלייזונג. משה, די תורה, אַלעס איז דורכגעוועבט און דורכגענומען מיט די מורא'דיגע אור־אַלטע פּאַסירונגען וואָס דער אידישער שטאַם האָט איבערגעלעבט אין מצרים. ווארום מצרים איז ניט נאָר געווען די הויז אין וועלכע די אידען זיינען געפייניגט געוואָרען, נאָר אויך די וויגעלע פון דער אידישער נאַציאָן. איינצעלנע מענשען זיינען זיי אַהין אַריין און אַ גאַנצע נאַציאָן, גרויס און מעכטיג זיינען זיי פון דאָרטען אַרויס. מדבר'דיגע וואַנדערער זיינען זיי אַהין אַריין צו זוכען ברויט און אַ יונגע פאָלק מיט גבורה אומה, מיט אַ גרויסען בעשטימטען צוועק זיינען זיי פון דאַרטען אַרויס.

און איך האָב שטענדיג געפיהלט אַ פערבאָרגענע ליעבשאַפט צו מצרים.

דארטען איז דאך געשוואומען משה'ס קעסטעלע, דארטען האט ער זיך געהאדעוועט און א פרינץ געווארען. אונזערע חשבונות מיט די מצריים האבען מיר זיך דאך אויסגערעכענט, זיי האבען טייער בעצאהלט פיר די צרות וואס זיי האבען אונז איינגעטיילט, הלואי אויף אלע אונזערע שונאים געזאגט געווארען. און ווען איך האב שפעטער געלערנט אז מען טאר ניט פעראכטען קיין מצרי, ווייל מיר זיינען געווען גרים אין זיין לאנד, האט עס מיר שטארק הנאה געטהאן: פארוואס עפעס פעראכטען? אין די ווערטער פון מדרש, אז גאט איז געווען אין כעס ווען די אידען האבען געזאגט שירה אין דער צייט ווען די מצריים האבען זיך געטרונקען, זיינען מיר זעהר געפעלען געווען. נקמה איז ניט קיין אידישע מדה.

און דערפאר טאקע האבען די אידען ניט געהערט זייער צוזאג אז זיי וועלען קיינמאל אין מצרים ניט קומען. זיי זיינען געקומען אין דער צייט ווען זיי האבען שוין אן אייגענע היים געהאט, האבען דא ריעזיגע געמיינדען געגרינדעט און א שוהל איז דא געווען אין וועלכער מען פלעגט דארפען אויסהייגען א פאהן אום דער עולם זאל וויסען ווען צו ענטפערען אויפ'ן חזן'ס ברכה. זיין שטימע האט ניט געקענט גרייכען איבער דער געוואלדיג־גרויסער געביידע.

און אידישע פילאזאפען זיינען דא שפעטער געווען, און די אידישע תורה איז בעקאנט געווארען צו דער וועלט דורך מצרים — דורך דער גריכישער איבערזעצונג וואס עס איז דא געמאכט געווארען, די איבערזעצונג וואס האט געמאכט אן איבערקעהרעניש אין דער וועלט־ציווילזאציאן. און אזוי זיינען עס מצרים און ארץ־ישראל שטענדיג צוויי שכנות געווען און אמאל נאך מחותנים. אויך שלמה האט גענומען פאר א ווייב א פרינצעסין פון מצרים.

און דא האט עס געלעבט יענער וואונדערליכער איד וואס האט געוואלט פעראייניגען די תורה פון גריכענלאנד מיט דער תורה פון ישראל און עס איז איהם ניט געלונגען — דער מיסטיקער פילא, דער איד מיט דער גריכישער נשמה.

מצרים און ארץ־ישראל זיינען אין פיעלע פיעלע צייטען געווען אונטער איין הערשאפט. עס איז יעצט ווייטער אונטער איין הערשאפט, ארץ־ישראל און מצרים זיינען יעצט פערבונדען נאך מעהר ווי זיי זיינען געווען פארבונדען פריהער. און דורך מצרים, דער טויער פון אונזער לאנד, וועלען ווידער געהן אידען צו איינעהמען — פריעדליך — ארץ־ישראל, ווארום פונקט ווי אין די צייטען פון משה, זיינען אידען יעצט אויף אהן א היים און זיי דארפען געהן זייער היים מאכען אין דער לאנד וואס האט אמאל געהייסען כנען און היינט הייסט זי ארץ־פלשתים און וועט אמאל ווידער זיין אנערקענט פאר דער גאנצער וועלט אלס ארץ־ישראל.

פון ברעג וועלכער ווערט אלע מאל מעהר קלאר, שמייכלען צו אונז אראב אלטע וואונדער געשיכטען. מיר געפינען זיך אין דער וועלט פון פערגאנגענע צייטען, פון פארוויקעלטע מעשים, פון אן אלטע צויבער וועלט, פון חרטומים, פון מיסטישע נעא־פלאטאניקער וואס האבען גע'חלומ'ט אויפ'ן וואהר, פון מענשען פרעה'ס, וועלכע האבען זיך פאר געטער ערקלעהרט, פון קלעאפאטראס מיט זייער ווילדע אונבעגרענצטע ליידעשאפטס־אויסברוך. א לאנד, אין וועלכער די ריעזיגע שאפונגען פון די צוויי גרעסטע נאציאנען אין דער וועלט. די אידישע תורה און די גריכישע פילאזאפיע האבען זיך צוזאמענגעשטויסען און האבען איינע די אנדערע ניט געקענט פארדרייהען און דערפון איז ארויסגעקומען דאס קריסטענטהום מיט זיין אייביגען אינערליכען קאנפליקט צווישען די קלארקייט פון דער ארץ־ישראל תורה

און די דונקעלקייט פון דער גריכיש־
מיצרישע לעהרע.
מיר וועלען באַלד טרעטען אויף
גרויס־היסטאָרישען באָדען.

— — — — — — — — — — — —

אונזער שיף נעהמט פאַרביי דעם
וואונדערליך שעהנעם מאָנומענט פון
לעסעפּס, דעם גרויסען אונשטערבליכען
פראַנצויז וואָס האָט דורכ'ן סועץ קאַ־
נאַל געענדערט דעם פּנים פון דעם ערד־
קונעל. מאַיעסטעטיש הויבט זיך ארויס
זיין פיגור פון די וואַסער און עס פּראָ־
קלאַמירט די מאַכט פון מענשליכען שכל
געגען דער נאַטור. פון ברעג הערט זיך א
ווילדער געשריי וועלכען מען הערט
קיינמאָל ניט ווען א שיף רוקט זיך צו
צום האַפען אין א ציוויליזירטע לאַנד..
דאָס שרייען די אראַבישע פּאָרטער —
טרעגער — וואָס קומען צופאָהרען מיט
שיפלעך אראָבצונעהמען די פּאַסאַזשי־
רען מיט זייער באַגאַזש, און פון די
אראַבער געפּאַקטע שיפלעך שרייט מען
אזוי, אז עס דאַכט זיך אז אָט וועלען זיי
אויפעסען איינע די אַנדערע, אין דער
אמת'ן אָבער מיינען זיי קיין זאַך ניט.
זיי שרייען נאָר אזוי אום צו ערמוטיגען
זיך און צו מאַכען אַן אויסזעהן אז זיי
זיינען זעהר בעשעפטיגט. די גאַנצע זאַך
איז נאָר צוליעב אויסערליכען שטאַאַט.
און אָט זיינען זיי שוין אַלע אויפ'ן שיף
און פערציג הענד נעהמען אָן יעדען פון
אייערע פּעקלעך און איהר האָט א ביי־
טערע שווערע מלחמה צו ווערען לויז
פון זיי. די וואָס פאָהרען דורך "קוק'ען"
קריגען באַלד אַן ערלייזער. עס ערשיינט
א מאַן וועלכער ערקלעהרט אז איהר
זאָלט ניט געבען אייערע באַגאַזש קיי־
נעם אויסער צו קוק'ס אראַבער. ביס־
לעכווייז ווערען די בערגער באַגאַזש
אראָבגעלאָזען אין שיפלעך. אונזער
שיפעל הוידעט זיך גראַציעז איבער'ן
וואַסער, אַנדערע שיפלעך געהען אַן
אַנטקעגען, די אראַבער־רודערער פאַנגען
ווידער אָן א מויל־מלחמה ביז הימעל
און עס דאַכט זיך אז אָט דערטרינקען
זיי אונזערע שיפלעך מיט אַלעם מיט
אַנאַנדער, אָבער קיין זאַך פּאַסירט ניט.
די אראַבער זיינען קענטיג זעהר צופריע־
דען וואָס זיי האָבען זיך אויסגעשריי־
געצט איינע די אַנדערע און אַלעם איז
גוט און שעהן. צווישען די שיפלעך
שווימט א נאַקעטער אראַבער און כאַפּט
די מטבעות וואָס מען וואַרפט איהם פון
די שיפען, ער זעהט ווי די מטבעה פאַלט
אריין אין וואַסער, לאָזט זיך גלייך
ארונטער נאָך איהר און טראָגט איהר
ארויף צוריק אין מויל. זיין פּנים איז
ברייט און גראָב פון די פיעלע מטבעות
וואָס ער האָט דאָרטען אָנגעזאַמעלט.
ער האָט שוין אין מויל א גאַנצע באַנק.
און אָט זיינען מיר אויפ'ן ברעג. אַן
עגיפּטישער בעאַמטער מיט א רויטע
יאַרמולקע קוקט דורך די פּאַספּאָרטען.
א לאַנגע רייהע פון מענשען וואַרטען
אויף זייער נעקסט און דער עגיפּטישער
בעאַמטער האָט זיך צייט. ער ארבייט
לאַנגזאַם און ריהרט זיך ווי א פערשלאָ־
פענער. איז דאָס שוין די בעריהמטע
אָריענטאַלישע פוילקייט? פּטור געוואָ־
רען, אריין אין האָטעל, זיך ארומגעוואָ־
שען און ארויס בעטראַכטען פּאָרט־
סאַאיד.

פּאָרט־סאַאיד איז א מיש־מאַש פון
מצרים, ענגלאַנד, פראַנקרייך, אפריקאַ,
אזיען און אייראָפּאַ. עס זיינען דאָ פּאַ־
ראַן גרויסע געשעפטען מיט וועלכע קיין
מיטעל־אַמעריקאַנישע שטאָדט קען זיך
ניט שעהמען. אויף מאַנכע פון דיזע גע־
שעפטען הענגען גרויסע לייווענטענע
סיינס מיט רויטע שריפט: "בינג סעיל
גאָאינג אָן, קלירינק סעיל, 40% רע־
דאַקשאָן" א. ז. וו. אויפ'ן גאַנץ אַמערי־
קאַנישען און ענגלישען שטייגער. גרויסע
פיער פּלאַריגע מויערען. האָטעלס, מאַ־
גאַזינען זעהען זיך אין דער הויפּט גאַס
און די גאַסען זיינען פול מיט אראַבער,
וועלכע טראָגען בלויז צוויי־שטיקיגע
קליידונג, א רויטע מיץ און א ווייסע

לאנגע העמד ביז די פיאטעס. א ווייסע — עס רעדט זיך אזוי — די העמדער קומען פון א שטאף וואס איז אמאל ווייס געווען. יעצט זיינען זיי כמעט אזוי שווארץ ווי די פיס וועלכע זעהען זיך ארויס פון אונטער דער העמד. די סיילס, א פנים, און די אויסגעשטעלטע וואארע אין די מאגאזינען זיינען ניט פאר זיי, פאר די בעלי בתים פון לאנד, דאס זיינען פיר די אייראפייער און די דורכפאהרער. ביי די וואס פערקויפען די סחורות אויפ'ן מארקעט זיינען די העמדער פון א ברוינעם שטאף און זיינען אזוי שווארץ און אויסגעשמירט אין אלע מעגליכע און אונמעגליכע זאכען, אז זיי זעהען אויס ווי לעדער. קיין אנדער בגד אויסער דער העמד טראגען זיי ניט. די לאסט־טרעגער אויפ'ן פארט טראגען א ביסעל קירצערע העמדער און הויזען אויך, א זאך פון מותרות ביי אלע אנדערע אראבער.

אין דער ליינג פון גאס אין פארט־סאאיד זיצען חלפנים נעבען סייד־וואק מיט טישלעך מיט געלד פון אלע נאציאנען און ווארטען אויף די קאסטאמער זיי זאלען קומען טוישען געלד. איך האב מורא אז די קאסטאמער פוילען זיך צו קומען, ווארום ארומגעהענדיג א היבשע צייט צווישען דיזע חלפן־טישלעך האב איך זעהר ווייניג מענשען געזעהן צוגעהענדיג צו זיי. אבער חלפנים קימערען זיך ווייניג. זיי זיצען און גענעצען און זיינען ווי עס זעהט אויס צופרידען מיט'ן וועטער, וועלכע איז געווען אונערטרעגליך היים.

צווישען די ווייס־העמדיגע אראבער זעהט מען שווארץ געקליידעטע פרויען, פארדעקט אין שווארצען דעם שטערן און דעם אנדער האלבען געזיכט פון אונטער די אויגען אראב. די צוויי האלבע פון שלייער זיינען צוזאמענגענומען דורך א שטיק האלץ וואס הענגט פון שטערן ביז'ן האלבען נאז. ביי די רייכע איז דיזע שטיק האלץ ארומגענומען מיט גאלדענע רייפלאך אדער רינגלאך. הארט נעבען דיזע אריענטאלישע צנועות געהען אייראפייאישע דעקאלטירטע דאמען מיט אזוי ווייניג קליידונג ווי מען זעהט אויף א נויארקער אידישען טשאריטיבאל אדער א חנוכת־הבית באל פון א תלמוד תורה. ביידע, אי די צוגעדעקטע אראבערקעס און אי די האלב נאקעטע אייראפייערינס ווערען אוועקגעשטויסען אויף דער זייט דורך אן אראבער וואס שלעפט א גרויסען וואגען מיט משא אין וועלכען ער איז איינגעשפאנט. פארביי איהם לויפט א ריזיגער מאטאר טראק פיהרענדיג גרויסע קאסטענס סחורה און אלעס ווערט איבערגעשריען פון דעם פייף פון א פארד, וועלכער וויל אלעמען איבעריאגען.

אין אבענד בלאזט א זיסער קיהלער ווינטעל אויף פארט־סאאיד און לעשט א ביסעל אב די אפריקאנישע היץ. אין די הויפט גאסען זיצט מען אין דרויסען און מען טרינקט קאלטע משקאות און דער ארימער אראבער טראגט אוועק זיינע פאאר פענים אין די מואווינג פיקטשורס, וואו ער שפייזט זיין פאנטאזיע אויף בילדער פון טריין־רויבעריי אין דער וועסט פון אמעריקא.

אין פארט־סאאיד זיינען פאראן עטליכע הונדערט אידען, וועלכע זיינען אלע אין ניט קיין שלעכטע אומשטענדען. עס זיינען פאראן צווישען זיי מאנכע מיליאנערען. אויף די שילדען פון סטארס לעזט מען די נעמען פון רוסישע און גאליציאנער אידען און נאך מעהר די נעמען פון די ספרדישע אידען. די פאמיליע מנחם ווארפט זיך אין די אויגען אויף א סך געשעפטס־הייזער. זיי האבען דא צוויי שוהלען און אן אנפאנג פון א קהל'שען לעבען.

פארט־סאאיד איז די שטאדט פון דער צוקונפט. ליגענדיג אויפ'ן סועץ קאנאל, דער שליסעל פון דער וועלט און דער גרענעץ צווישען אפריקא, אזיע און אייראפא וועט זי אמאל זיין איינע פון די

גרעסטע האַנדעלס שטעדט אויף דעם ערד־קוגעל. דורך פאָרט־סאַאיד וועט דורכגעהן דער האַנדעל פון מזרח צו מערב און פערקעהרט. מיר קענען זיך פאָרשטעלען ווי אין פאָרט־סאַאיד וועלען זיין ריזיגע סטאָר־הייזער פיר די סחורות פון אַלע לענדער און אַלע קלימאַטען. דער קוק אויף דער צוקונפט איז קענטיג אין אַלעם וואָס עס ווערט געבויט און געטהאָן אין פאָרט־סאַאיד.

און עס איז ניטאָ קיין אורזאַכע פאַרוואָס אין דיזען צוקונפטיגען וועלט־צענטער זאָלען די אידען ניט פאַרנעהמען א זעהר וויכטיגען פּלאַץ. דעם אידען'ס תוש פיהרט איהם שטענדיג דאָרטען וואו מען בויט און וואו גרויסעס ווערט געשאַפען. די אידען אין פאָרט־סאַאיד — האָט מיר געענטפערט אויף מיין פראַגע ה' בירנבוים, פון דעם וויין־געשעפט ראשון לציון, א צענטער פאר אַלע ציוניסטישע דורכרייזענדע, האָבען אַן עתיד מזהיר, א גלענצענדע צוקונפט. און ער שיצט צו זיין פאַלשטענדיג גערעכט.

עס וועט ניט זיין קיין וואונדער אַז אין פאָרט־סאַאיד וועט אַמאָל זיין א אידישע געמיינדע וואָס וועט קאָנקורירען מיט די גרעסטע אידישע געמיינדען אויף דער וועלט. זי וועט האָבען א מעלה איבער יענע דערמיט וואָס זי וועט זיין אַנגעשפּאַרט האַרט אויף ארץ־ישראל און קוים עטליכע שטונדען פון דער אידישער הויפּט־שטאָדט ירושלים.

4.

מיר געהען ארויס פון מצרים

די ערלויבנים ארויסצוגעהן פון מצרים איז אונז, די גרופּע פון 7 פּערזאָן, וועלכע זיינען געפאָהרען פון לאָנדאן קיין ארץ ישראל, אנגעקומען פיעל לייכטער ווי אונזערע עלטערנס עלטערן ווען זיי האבען אין זייער צייט אונטערנומען די רייזע. מיר זיינען געקומען צו דער רעגיערונגס־אָפּיס, האבען געוויזען אונזערע פּאספּאָרטען, מען האט אונז געהייסען קומען שפּעטער ווען מיר האבען בעקומען אונזערע פּאספּאָרטען מיט דעם אויפשריפט: "ערלויבט צו פאָהרען קיין ירושלים". די איבעריגע זאכען זיינען שוין אנגעקומען לייכט, און אום פינף אזיינער פארנאכט זיינען מיר שוין געזעסען אין די וואגאנען מיט טיקעטס אין די הענד אויף וועלכע עס איז בפרוש געווען אנגעשריעבען: "פּאָרט־סאאיד טו דזשערוסאלעם", דער טיקעט האט אפילו געקאָסט טייערליך, אבער וואס הייסט טייער ווען איהר ווייסט אז איהר האט א בילעט קיין ירושלים און ווען איהר ווייסט אז מאָרגען, טאקע פּשוט מארגען אין דיעזער צייט, וועלען אייערע פיס טרעטען אויף דעם באָדען פון אונזער` היילינגער הויפּטשטאָדט. איך נעהם ארויס דעם קליינעם בלאָהען בילעט'ל און לייג איהם אריין צוריק אין קעשענע, נעהם איהם נאָכאמאָל ארויס און אזוי כסדר, די אויגען ווערען ניט זאַט קוקענדיג אין איך לעז ווייטער: "פּאָרט סאאיד טו דזשערוסאלעם", מיט דעם דגש אויף דעם לעצטען וואָרט. די עטליכע ווערטער האבען מיר געקלונגען ווי די שעהנסטע שטיק פּאָעזיע וואס איך האב געלעזען אין מיין לעבען. איך האב נאָך ביז יעצט אליין ניט געגלויבט אז איך וועל באלד זיין אין ירושלים. מיין קאָפּ־וועהטאָג וועלכע איך האב געקראגען פון די מורא'דיגע היץ וואס האט געהערשט אין פּאָרט־סאאיד איז פערשוואונדען ווי פון א כשוף.

מיט אונגעדולד האב איך געוואַרט ביז דער טריין זאָל זיך ריהרען. אלעס ארום האט מיר אויסגעזעהען צו זיין אין די יום־טוב'דיגע שטימונג, איך האב געפיהלט גרויס פריינדשאפט צו אלעמען, עס האט מיר געשיינט אז אלע נעהמען אן אנטהייל אין מיין רייזע קיין ירושלים. צו זיי האבען גענומען אן אנטהייל אדער ניט, דאס איז ניט קיין אונטערשיעד, זיכער איז עס אז איך בין געשטאנען ערב די גרעסטע פּאסירונג פון מיין לעבען, איך האב

זיך נאָר געוואונדערט זיצענדיג און וואַרטענדיג אז דער טריין זאָל זיך ריהרען פון אָרט, פאַרוואס האט עס געדויערט אזוי לאַנג איידער איך בין געקומען אויפ'ן שוועל פון ארץ ישראל, האָב איך ווירקליך עס ניט געקענט בעוויזען פריהער? און צו איז פאַרהאַן א גרעסערער און א מעהר הייליגער פפליכט פאר א אידען ווי צו בעזוכען ארץ ישראל? איז ניט דיעזע פפליכט געלעגען אויף מיר דורך אזוי פיעל דורות? איז עס ניט געוועזן א חוב וואס איז אריבער אין די בלוט פון איין דור צום אנדערן און איז איבערגעגאַנגען אין א ירושה פון די ערשטע פאַרטריבענע פון מיין היים ביז מיר? און האט ניט געברענט דיעזער שטומער וואונש אין די הערצער פון מיינע אבות אבותי אין אַלע טהיילען וועלט וואו זיי זיינען ארומגעגאַנגען? האבען זיי זיך דען ניט דערמאָנט אַלע טאָג וועגען דעם גרויסען הייליגען חוב צו זעהן די היים פון וואַנען מיר שטאַמען? און צו קען מען גאָר זיין א ריכטיגער איד ניט האָבענדיג געזעהן מיט די אויגען דאס אידישע לאַנד, די לאַנד פון אונזער נאַציאָן און פון אונזער רעליגיאָן? און דאָך האט עס אזוי לאַנג גענומען ביז איך, אלס דער ערשטער פון א לאַנגע שורה דורות, בין דיעזע פפליכט מקים!

און בשעת מעשה דערמאָן איך מיר אז עס זיינען פאַראַן, אָהן עין הרע, אזוי פיעל אידען אין אמעריקא וואָס קענען זיך אויפהויבען פון זייערע פלעצער און קומען אויף א בעזוך—אַם ווענינגסטענס אויף א בעזוך אין ארץ ישראל. צו קומען מיט זייערע אויגען זעהן דאס לאַנד וואס האט אונז גרויס געמאַכט, וואס האט אונז אייביג געמאַכט, און וואס האט די גרעסטע וואונדער פאַר דער מענשהייט געשאַפען—און זיי טהוען עס ניט! פאַרשטעהען זיי ניט אז דאָס איז דער גרעסטער פערגעניגען וואָס א איד קען האבען צו זיצען אין פאַרט־סאַאיד אויפ'ן באַהן און וואַרטען מיט אונגעדולד אז דער טריין זאָל זיך ריהרען? פיהלען זיי גיט אז דאס איז דער גרעסטער עולם הזה וואס א איד קען האבען?

איך בין שוין צו א סך לענדער צוגעפאָהרען, איך בין שוין פיעל מאָל א היים געקומען—דאס וואס מיר רופען אַ היים—און דאָך האב איך קיינמאָל ניט אזוי געפיהלט צו היימישע אטמאָספערע ווי איך האב געפיהלט אַבפאָהרענדיג פון פאָרט־סאַאיד. א ווינד פון פאַטערלאַנד האט אויף מיר געבלאָזען פון יענעם זייט סועז קאנאל, איך האב געוואוסט אז מיין ערד איז מיר נעהנטער ווי עס איז געווען צו מיר אין מיין גאַנצען לעבען. ערד—אַט דאַרטען האב איך עס. איך בין ניט אזא וואַנדרער, אזא ציגיינער ווי איך האב גערעכענט, און איך קום ענדליך נאכדעם ווי איך האב זיך אויסגעשלעפּט איבער דער גאַנצער וועלט—צו מיין לאַנד.

די טריין האט זיך געריהרט פון אָרט, אין אייניגע מינוט ארום זיינען מיר געוועזן אויסער'ן שטאָדט, אונזער טריין איז געלאָפען אויף א שמאָלע שטרעקע ערד. פון איין פענסטער פון וואַגאָן האט זיך געזעהן דער מיטעללענדישער ים און פון דער אנדער זייט איז געווען דער סועז קאַנאַל. דער ים איז באַלד פערשוואונדען פון אונזערע אויגען און מיר האבען זיך געפונען אין א גלייכע ריכטונג מיט דעם קאנאל, די מאַפּ וואס איז אנגעשלאָגען אויף'ן וואַנד פון וואַגאָן האט געצייגט אז מיר לויפען אין א גלייכע ריכטונג צו דרום פון מצרים גלייך מיט די וואסער פון סועז קאַנאַל, מיר פאַהרען אין דער ריכטונג פון ים סוף.

איך האב ארויסגעשטעקט די קאָפּ דורכ'ן פענסטער, א הערליכע זוהן האט געשיינט איבער דער גלייכער שטרעקע איבער וועלכע אונזער לאַנגע ענגלישע טרעין האט זיך געטראָגען. א קיהלער ווינטעל האט געבלאָזען, די

זוהן איז געוואָרען רויטער און רויטער פון מינוט צו מינוט ביז זי האט אויסגעקוקט ווי א גרויסער פייערדינגער ראָד און אזוי נאָהנט האט עס אויסגעזעהען ממש מיט'ן האנד אָנצוטאַפּען, ער האט מיט אמאָל זיך אנגעפאנגען אריינצוזעצען אין דער ערד פון דער זאמדינגער סטעפּע, ריכטיג ווי ער וואלט זיך אריינגערוקט אין א שייד. עטליכע מאָל א רוק ניעדרינגער און די זוהן איז פערשוואונדען איינגעצויגען אין דער ווייכער זאמד פעלד און עס איז פון איהר קיין סימן געבליבען. דער פארנאכט דאָ איז זעהר קורץ, דער איבערגאנג פון טאָג צו נאכט איז א פלוצלונגער און עס איז גאר ניטאָ קיין צייט פון בין השמשות.

אונזער טריין טראָגט זיך ווי א פייל פון בויגען איבער דער זאמדיגער פלעכע. אויף די דעכער פון די קליינע שטיינערנע הייזקעס פון די באהן שומרים וועלכע מען זעהט פון צייט צו צייט שטעהען שווארצע מיסטעריעזע פיגורען איינגעוויקעלט אין שווארצע חאלאטען אדער ברוינע העמדער וועלכע ווערען געשוואָלען פון ווינד, די קעפּ ארומגעוויקעלט מיט ווייסע טיכער. זיי שטעהען און קוקען אויף דעם באהן ריכטיג ווי זיי וואָלטען עס צום ערשטען מאָל געזעהן, און עס זעהט אויס אזוי מאָדנע דיעזע צוזאמענפּאָרונג פון אן ענגלישען שנעל־צוג מיט דיעזער סאָרט קליידונג פון די מצרים. א שארפער פייף פון א שיף שלאָגט מיר איבער די געדאנקען. פון צווייטען זייט טריין בלויז עטליכע פוס ווייט פון אונז שווימט א ריעזיגע שיף אין קאנאל, אויפ'ן דעק שטעהען די פּאסאזשירען און בעוואונדערן די שעהנקייט און שטילקייט פון פארנאכט, די פיגורען אויף די דעכער פון די קליינע סטאנציאָנען וועלכע מיר פאָהרען פארביי שטעהען נאָך אלין און זעהען אויס ווי פאר'כשופ'טע. וואס טראכטען די דאָזיגע אור־אור־אייניקלאך פון די מצרים און וואס טהוט זיך אין די קעפּ גון די דאָזיגע מדבר־קינדער? עס זעהט אויס אז די אלע זאכען וואס זיינען געבראכט געוואָרען אין לאנד איז פאר זיי פרעמד, אונענדליך פרעמד, זיי האבען די ציוויליזאציאָן ניט געקענט פארדייהען און דער קאמעל־קאראוואן וועלכער פלעגט זיך דאָ ציהען זייט טויזענדער און טויזענדער יאהרען איז צו זיי נעהנטער ווי דער ענגלישער שנעל־צוג און ווי די ריעזיגע דאמפּף שיף וואס נעהט זיך אזוי זיכער אונטער דעם מצרים־דיגען הימעל.

ווען עס איז פינסטער געוואָרען, זיינען מיר געקומען קיין קאנטארא, די לעצטע סטאַציאָן פון מצרים, וואו מען דארף דורכגעהן די צאָלל־הויז איידער מען נעהט ארויף אויפ'ן באהן וואס פיהרט קיין ארץ ישראל. אין קאנטאָרא האבען מיר געדארפט ווארטען א פּאָר שטונדען איידער דער טריין פאר ארץ ישראל איז פארטיג געוואָרען און דיעזע פּאָאר שטונדען האבען מיר זיך ניט געלאנגווײלט. מיר האבען געהערט העברעאישע בעגריסונגען פון אלע זייטען און עס האט געקלונגען אזוי זיס אין אונזערע אויערן, דאס זיינען געפאָהרען אידען קיין יפו און נאָך אנדערע פּלעצער צוליעב געשעפטליכע אנגעלעגענהייטען, דאס זיינען בני ארץ ישראל וועלכע האבען אונז געראָטהען אז מיר זאָלען זיין געדולדיג וואס די צאָלל־אונטערזוכונג נעהמט אזוי לאנג און קיין ווארט־זאָאל איז ניטאָ אויף דיעזער וויכטיגער סטאַנציאָן. די בעסטע זאך אין אָריענט איז—האבען זיי אונז זעהר קלוג פארזיכערט—ניט נתפעל צו ווערען און נעהמען יעדער זאך אָהן עגמת נפש.

עס איז אונז אבער ניט איינגעפאלען צו האבען עגמת נפש, מיר האבען זיך געפיהלט אין א היימישע אטמאָספערע, עס פאנגט אָן פאר מיר צו ווערען קלאָר אז דער איד אין ארץ ישראל האט אין זיינע תנועות און אין זיין גאנצע האל־

טונג א מאָאס פון פרייהייט וועלכע מיר אין גלות קענען ניט האבען אפילו ניט אין דער פרייער אמעריקא. דער איד פיהלט זיך דאָ אין זיין עלעמענט און ער האט ניט די קריינקליכע טבע צו זוכען צו ווערען געפעלען אַנדערע. דער איד אין אלע לענדער פון גלות ווען ער איז אין אן עפענטליכען פּלאץ זוכט שטענדיג ניט ווילענדיג עטוואס צו בעהאלטען. דיעזע טבע פעהלט דעם אידען שוין אויפ'ן שוועל פון זיין היים, איך ווער שטארק פעראינטערעסירט צו זעהן ווי עס איז אין ארץ ישראל גופא.

עלף אזייגער אין אבענד, האט זיך אונזער טריין געריהרט פון אָרט, אין א פיערטעל שטונדע שפּעטער איז ער אריבער דעם סועץ קאנאל וועלכעס מיינט אז מיר האבען געלאָזען אפריקא הינטער זיך און אז מיר פאָהרען שוין אין אזיען.

פוןביידע זייטען בריק שטעהען ענגלישע סאָלדאטען אויפ'ן וואך און היטען דאס וואס עס איז אזוי טייער פאר ענגלאנד. מאַקס נארדוי אין זיין רעדע אין לאָנדאָן, האט געזאָגט צו באלפור און צו לאָרד ראָבערט סעסיל, אז מיר אידען וועלען היטען פאר ענג־לאנד דעם סועץ קאנאל. ענגלאנד ווארט אבער ניט אויף אונזער צוקינפטיגע שמירה און היט עס דערווייל אליין.

אבער אז ענגלאנד דארף און וויל א גוטע שמירה צום סועץ קאנאל אויף דעם ארץ ישראל זייט פון קאנאל איז זיכער. די אלטע פרעה'ס, מיט פיער־פינף טויזענד יאהר צוריק, האבען אויך געוואָלט זיין זיכער אז א מאכט זאל זיי ניט אטאקירען און זיי האבען דעריבער געזוכט צו בעהערשען ארץ ישראל נאָך אין דער צייט איידער אברהם אבינו איז געקומען קיין כנען. די פרעה'ס פון מצרים האבען ארויס־געשיקט עקספעדיציעס נאָך עקספּעדי־ציעס קיין פאלעסטינא אום עס צו בע־זיעגען און דאס לאנד איז פיעל מאָל געוועזען אונטער די הערשאפט פון

מצרים, אפילו ווען די אידען האבען שוין עטאבלירט זייער מלוכה אין ירושלים האבען די פרעה'ס ניט איינ־מאָל געפיהרט מיליטערישע קאמפּיינס אויף דעם באָדען פון ארץ ישראל. מצרים איז שטענדיג געווען אויסגע־זעצט צו אן אטאקע פון צפון און די זיכערהייט פון מצרים האט געפאָדערט אז זי זאל הערשען איבער פאלעסטינא. די ענגלישע פאליטיק אין בעצוג צו ארץ ישראל קען גיכער פארשטאנען ווערען ווען מען האלט דיעזען וויכטי־גען פונקט אין זינען.

אונזער טריין האט זיך אבגעשטעלט און דער צווייטער קאנטארא אויף דעם אזיאטישען זייט. דער באדען אויף וועלכע מיר האבען זיך געפונען איז די דרום'דיגע פאָרטזעטצונג פון ארץ ישראל און עס האט זיך אנגעפאנגען א ווארימער ויכוח וועגען דעם ביי אונ־זער גרופּע צו קען מען זאגען אז מיר געפינען זיך שוין אויף ארץ ישראל ערד אדער ניט. מיר האבען פון ספק וועגען גע'פסקנ'ט אז יא. דאס האט דאָך בע־לאנגט צו טירקיי און נאטירליך זיינען מיר די יורשים. די דאזיגע וויכוחים וועגען די ארץ ישראל גרענעצען גיבען א בעזונדער סארט פערגניגען, מיר ריידען וועגען אונזער גרענעץ, איז א סימן אַז מיר זיינען בעלי בתים געוואָרען.

א פּאָאר יונגע לייט מיט שעהנע אי־דישע געזיכטער זיינען פארביינגעלאָפען לעבען די פענסטער פון אונזער וואגאָן. מיר זיינען ארויסגעשפרונגען פון וואַ־גאָן, א געשריי געטהאָן: "עברים?" און אין דער רגע איז געקומען דער קלאָרער ענטפער: "כן" און גלייך נאכדעם איז געקומען פון זיי די פראגע: ולאן?" "מאמעריקא לארץ ישראל" איז געווען אונזער ענטפער. א שארפע שטימע איז געקומען פון ענדע פון פלאטפאָרם מיט דעם אויסגעשריי: "איסר, וואו האס־טו איהם געשטעלט אויף דיוטי?" די אידישע יונגע לייט זיינען אין דער ענג־לישער ארמיי, און בעפאָר זיי זיינען

אוועקגעגאנגען צו זייערע פפליכטען האבען זיי אונז צוגעווארפען א שטאָד־ווערטיל: "די אמעריקאנער, זיי קומען אנקוקען דאס לאנד אבער בלייבען ווילען זיי ניט, דאס לאזען זיי פאר אנדערע".

מיר זיינען אריין אין אונזער שלאָף־וואגאן, אבער ווער האט עס געקאנט איינשלאפען? פערשיעדענע געדאנקען האבען אנגעפיהלט די קאָפּ און פער־שיעדענע געפיהלען די הערצער, און נאכאנאנד ארויפגעקומען דער רעיון: מאָרגען אין דיעזער צייט וועלען מיר שוין זיין אין ירושלים, אנצוקומען פרייטאג פאר נאכט, ערב שבת נחמו, אין אונזער הויפטשטאָדט, ווער האט געקענט עטוואס בעסערעס ערווארטען?

.5

מיין אריינפאהר אין ירושלים

פרייטאג אין דער פריה, 7 אזייגער, זיינען מיר ארויסגעפאהרען פון קאנטארא פון ביידע זייטען האט זיך פאר אונזערע אויגען אויסגעצויגען א שטרעקע פון ווייסען זאמד, א ברייטער ים פון זאמד, פון פענסטער האט מען בלויז געזעהן הימעל און זאמד און די טעלעגראף זיילען וועלכע האבען אויסגעזעהן אז אט אט געהט אן א ווינד און פארשיט זיי. מיר האבען זיך געפונען אין דער מדבר. מען האט ניט אנגעזעהן פיר פיעלע מיילען קיין לעבעדיגען נפש, פון צייט צו צייט פלעגען מיר אריבערלויפען א סטאציאן, א געביידע פון שטיינער וועלכע האבען אויסגעזעהן זעהר פערלארען אין דעם ראזינען מדבר.

מיר האבען זיך געפונען אויף דעם אלטסטען קאראוואנען־וועג פון דער געשיכטע, דער גרויסער שליאך פון דער ציוויליזאציאן. אויף דיזען אונאנגענעהמען וועג האבען געוואנדערט פון די עלטסטע צייטען קריעגס־ארמייען וועמעס נאמען עס איז שוין אויסגעמעקט געווארען, דא האבען געטראטען די באבילאנער געקומען פון טויזענד מייל וויט, דא האבען געטראטען די פערסיאנער און פיעלע פיעלע אנדערע נאציאנען פון אלטערטום, דא זיינען געגאנגען די אידישע שבטים צו קויפען עסען אין מצרים, און פריהער האט מען דא געפיהרט יוסף'ן צו פערקויפען איהם צוזאמען מיט א טראנספארט אנדערע קנעכט — א גאנגבארע סחורה אין מצרים. ווארום דער וועג איז געווען ניט נאר פאר קריעגס נאר אויך פאר האנדעלס מענשען, אויף די הויכע רוקענס פון די קאמעלען, די מדבר־שיף, פלעגען זיי פיהרען זייערע דעפארטמענט כנערם, און וואס פיר א סחורות אזיען און אפריקא האבען ארויסגעגעבען פלעגט דורכגעהן דיזען וועג וועלכער האט זיך געצויגען פון פערסישען גאלף ביז דער מצרים'דינער הויפטשטאדט, אזוי ווען אברהם האט אנגעפאנגען צו

וואנדערען איז געווען גאנץ נאַטירליך
אז ער זאָל דורכגעהן די גאנצע וועג פון
זיין געבורטס־שטאָדט אין בבל ביז
פּרעה'ס הויפּטשטאָדט. זיין סטיישאָן
איז חרן איז געווען אויפ'ן רעכטען מי־
טען וועג און עס איז קיין וואונדער אז
כאַנכע פון זיין פאמיליע האָט ניט גע־
האָט דעם קוראַזש צו ענדיגען די גאנצע
נסיעה און זיינען געבליבען אויפ'ן מי־
טען וועג.

אבער די אידען געהענדיג פון מצרים
האבען ניט גענומען דיזען וועג צו קו־
מ'ען אין זייער לאנד. דער ברייטער
קאראַוואנען־וועג וועלכער איז געווען
פאר זיי אזוי גוט בעקאנט, האָט געהאט
פאָר זיי א געוואַלדיגען חסרון. דאָ זיי־
נען געווען קריעג סטאַציאָנען פון די
מצרים'דיגע קעניגע און זיי וואָלטען
געוואָרען אָנגעגריפען, זיי זיינען נאָך גע־
ווען צו שוואך צו געהן "אויפ'ן נאָהנטען
וועג פון פלשתים טאָמער דערזעהען זיי
א מלחמה" און זיי זיינען אוועק ווייט
פון גרויסען טראַקט אויף וועלכען אונ־
זער שלאָף־וואַגאָן קייקעלט זיך.

מיר פאָהרען צו צפון און מיר דער־
זעהען דעם מיטעללענדישען ים פארביי
וועמעס ברעגען מיר לויפען. וואָס פיר
א ווילדע ערשיינונג עס איז דיזער ווייַ־
סער מדבר אויף דעם ברעג ים! נאָך
דריי שעה פאָהרען האָבען מיר אָנגע־
פאנגען צו זעהן צושפּרייטע גרופּקעס
בוימלאַך, גרינע אינזלען אין דעם וויי־
סען זאמד, דאָ און דאָרטען האָבען זיך
אָנגעפאנגען צו בעווייזען איינציגע
נפשות. מיר דערנעהנטערען זיך צו
ישוב קען מען ניט זאגען, נאָר צו עפּעס
אזעלכעס וואָס האָט אונז אָנגעזאָגט אז
דער מדבר דערנעהנטערט זיך צו זיין
עגדע, צווישען ריעזיגע בערג פון זאמד
האָבען זיך געזעהן געצעלטען און וואו
ניט וואו איז געשטאַנען א פערלאָרענער,
א פערזאָמדיגטער און פאַרטרויערטער
אינזעלע. דער באַהן האָט זיך פּלוצלינג
געשטעלט און מיר האָבען איבערגעלע־
זען אויף א ווייסע ברעט וואָס איז גע־
ווען אָנגעשלאָגען אָן צוויי שטעקענס
וואָס האָבען געשטעקט אין זאמד די
ווערטער: "על־אריש"! עפּעס א געביידע
פון מיליטער־מאַטעריאלען האָט פאָר־
געשטעלט די סטיישאָן, ווייטער א בי־
כעל איז געווען א קעמפּ און א פּאָאר
אַראַבער האָבען זיך געדרעהט אויף
אייזלען אהין און אהער, ריכטיג ווי עס
וואָלט פאר זיי געווען אלץ איינס וואו
זיי זאָלען פאָהרען, האָבען סיי ווי סיי
גאָר גיט וואָס צו טהאָן. אָט דאָס הייסט
עס איז די על־אריש איבער וועלכער די
ציוניסטען האָבען זיך ארומגע'הרג'עט
אין דער צייט ווען הערצל איז ארויס
מיט דעם פּלאָן אז מען זאָל דאָ א קאָ־
לאָניזאַציאָן אָנפאַנגען. מען שמועסט
אז דורך בעוואַסערונג קען מען דערפון
מאַכען עפּעס גאָר א וויכטיגע זאך,
אבער איך בין מודה איך בין ניט פאַר־
ליעבט אין על־אריש.

נאָכהער קומט ראפא פון וואַנען עס
פאַנגט זיך אָן די אמת'ע ערד פון ארץ־
ישראל, געזייטע שטיקער פעלד אויף
דער וועג פון ראפא צו גאַזאַ (די בע־
ריהמטע אלטע שטאָדט עזה פון די
פלשתים) פאַנגען זיך אָן צו בעווייזען
אבער עס זעהט נאָך אלץ אויס מדבר'־
דיג. דאָס איז דער נגב אָדער דרום גע־
גענד פון ארץ ישראל פון וועלכען עס־
ווערט גערעדט אלס א צוקונפטיגער
פּלאַץ פיר אידישע קאָלאָניזאַציאָן. דער
נגב ווערט בעסער און בעסער ווען מען
מען פאָהרט אין דער צפון'דיגער ריכ־
טונג און ווען עס קומט בעפאָר עזה
געפינען מיר זיך אין דעם גערשטען־

געגענד פון ארץ־ישראל.

עזה! עס־וואס גיט מיר א צופּ אין הארצען. געפין איך זיך, הייסט עס, ניט ווייט פון דעם שטרקסטען פעסטונג פון אונזערע גרעסטע שונאים — די פלשתים. און איך דערמאָן זיך ווי שמשון הגבור האט ״געניעדערט אין עזה״ און מיין פארדרוס וואס איך האב געהאט אויף איהם וואס ער איז געוועזן אזוי אומפארזיכטיג ארייצוקריכען אין שונא׳ס שטאָדט און צוליעב וואס — א חרפּה צו זאגען — צוליעב עפּעס א פלשתי׳שע יפת־תואר! עס איז נאָך גוט וואס ער איז ארויס גאַנץ, אויסרייסענדיג דעם שטאָדט טויער מיט אלין מיט אנאנדער און ארויפטראגענדיג עס אויפ׳ן בארג. נאָר אט דער בארג אנטקעגען דעם וואגאָן פענסטער — דער טריין געהט שוין לאנגזאם — מוז עס זיין דער פּלאַץ וואו דער אידישער ריעז האט געלאזט דעם טויער פון עזה.

דער באהן שמעהט. איך שפּרינג ארויס פון וואגאָן און קוק אויפ׳ן שטאָדט. א בארג פון מיאוס׳ע הייזער ניעדריג, אויף וועלכע עס וואקסט מאָד. אט דאָס איז עס געבליבען פון דער געוואלדיגער הויפּטשטאָט פון די פלשתים פון דער מעכטיגער עזה וועלכע די אידען האבען געוואלט איינגעהמען און האבען ניט געקענט. אט דאָס איז די עזה וועלכע האט פערקויפט אידישע געפאנגענע אלס שקלאפען צו אדום, און דער נביא עמוס איז געוועזן זעהר אין כעס אויף דער פארברעכערישער שטאָדט דערפאר און ער האט נביאות געזאגט אין נאָמען פון גאָט: און איך וועל שיקען א פייער אין דעם מויער פון עזה וועלכער וועט אויפעסען איהרע פאלאצען. ווייזט אויס אז עזה האט אמאָל געהאט פאלאצען און איז געוועזן א זעהר מעכטיגע שטאָדט. אין צאָהל פון איינוואוינער איז עזה היינט אויך א בעדייטענדע שטאָדט אין ארץ־ישראל — זי האט ארום פופציג טויזענד תושבים.

מיר זיינען געפאָהרען ווייטער אויפ׳ן וועג קיין לוד וואו מיר האבען געדארפט בייטען די טריין פאר ירושלים. פון דער ווייטען האבען זיך געזעהן שעהנע שטיינערנע הייזלעך מיט רויטע דאַכאוועקעס. אזעלכעס האבען מיר נאָך ביז יעצט ניט געזעהן. אונטער די ליכטיגע שטראהלען פון דער זון האבען די הייזער געמאכט א זעהר גוטען איינדרוק און נאָך איידער איך האב בעוויזען צו פרעגען דעם ארץ־ישראל׳דיגען מיטגליעד פון אונזער גרופּע, הערר ראזאוו פון פתח תקוה, וואס פיר הייזער עס זיינען, האט ער וואלונטירט מיט אן ערקלעהרונג פון גאוה. דאס זיינען אידישע הייזער, דאס איז א אידישע קאלאָניע, איהר זעהט דארטען — זאגט ער — די גרויסע געביידע אויפ׳ן בארג? דאָס איז די שוהל פון דער קאלאָניע.

פארביי דעם טריין איז דורכגעפאהרען א גרויסער וואגען. דאָס איז דער ערשטער סימן פון אייראפּייאישע קולטור וואס מיר האבען אנגעטראָפען אויף אונזער וועג. דאס איז א אידישער וואגען. די אראבער בענוצען ניט אזעלכע.

מיר זיינען ארייגעפאהרען אין מינען פון א פערפלאנצטע שטיק פעלד. אלעס האט געצייגט פון גוטע ארבייט און פון בעסטען ארדנונג. די בוימלעך זיינען געוועזן ארומגעשניטען. מען האט געזעהן די זאָרג פון בעל־הבתי׳שקייט וואו מען האט געקוקט. די רעדער פון אונזער טריין קייקלען זיך אויף אידישען באָדען אין דער אידישער לאנד. באלד זיינען מיר ארויסגעפאהרען פון

דער פלאנצונג. אנטקעגען אונז איז גע־ווען א גרויסע הויז מיט א וועראנדא אויף וועלכער מען איז געווען טהעטיג מיט הכנות פאר שבת. נעבען דער הויז איז געשטאנען א שעהנער אינגעל פון א יאהר 8, ריין אנגעטהאן און ארומגע־וואשען מעשה שטאדט־מענש; דאס געזיכט פול און קיילעכדיג, א ביסעל דינקעל פון דער ווארימקייט פון דער ארץ־ישראל זון. ער האט געקוקט אויף'ן טריין און האט זיס געשמיי־כעלט. אידישע קינדער, שעהן זיינט איהר אומעדום, אבער זיבען מאל שעה־נער זייט איהר אויף דעם באדען פון דער אידישער לאנד.

אין לוד האבען מיר געביטען טריינס. פון לוד קיין ירושלים איז דריי שעה צו פאהרען און איך האב בעשלאסען אז באלד ווי מיר וועלען קומען אין ירושלים וועל איך לויפען צום כותל־המערבי. צו קומען אין ירושלים ערב שבת נחמו און זיך פעראייניגען מיט די וואס זיינען מתפלל פרייטאג פארנאכט יעדען מאהל — האט אויסגעזעהן פאר מיר א זעהר שעהנע זאך אבער דער מענש טראכט און גאט לאכט. עס האט פאסירט עפעס א סבה צו דעם לאקאמאטיוו פון אונזער טריין און ער איז אנגעקומען צו שפעט אום מיין פלאן דורכצופיהרען.

אויף'ן וועג פון לוד האבען מיר אנגע־טראפען אין אונזער וואגאן אנטלאפענע הויכע אפיציערען פון פייזאל'ס ארמיי. מיר האבען פון זייער בעריכט קיין צער ניט געהאט, פייזאל'ס מפלה איז געווים א גוטע זאך פיר די אידישע אינטערעסען אין ארץ ישראל, דעם אנפאנג פון דער בשורה האבען מיר געהערט אין פארט־סאאיד, יעצט האבען די פליטים פון פייזאל'ס ארמיי בעשטעטיגט דאס וואס מיר האבען געהערט אין פארט־סאאיד.

אונזער טריין שלעפט זיך לאנגזאם און די צייט לויפט, די אידען אין די וואגאנען ווערען אונרוהיג, ווער ווייס צו מיר וועלען קומען קיין ירושלים אין דער צייט פאר שבת. און דערווייל האט זיך דער טריין געשטעלט. עטליכע אידען געהען אראב. איינער מאכט א פארשלאג מיר זאלען זיך צוזאמענלייגען עטליכע שילינג און געבען דעם אינזשעניר ער זאל זיך א ביסעל אונטעראיילען. א צווייטער איד איז אין צווייפעל אויב מען וועט עס קענען מאכען. "אין די ציי־טען פון טערק — פלעגען מיר עס אפט טאן, מיר פלעגען זאגען צום טריין־פיה־רער, זעהסט ניט אז עס ווערט שבת, נעהם עפעס איין האנד און מאך עס שנעל, און ער פלעגט עס טאן, היינט איז א ביסעל שווערלאך". א קאמיטע פון צוויי ירושלים'ער אידען האבען זיך אליין אפאינטעט צו געהן פערהאנדלען מיט'ן ערל, דעם אינזשעניער. זיי זיינען אבער באלד געקומען מיט א קלאהרע תשובה: אז עס ווענדט זיך ניט אן דעם אינזשיניער, דער אינדזשען איז עפעס קאליע געווארען און מען קען ניט גיכער געהן ווי עס געהט.

איך האב א קוק געטהאן אויף דעם גרויסען טהאל וואס האט זיך געזעהען צו דער לינקער זייט פון טריין, די זונן האט זיך אנגעפאנגען צו זעצען ארונ־טער. דאס איז דער עמק אילון וואו יהושע האט אוועקגעשטעלט די לבנה זי זאל ניט ארונטערגעהן ווערענד די זונן איז געבליבען שטעהן אין גבעון. יהושע האט געהאלטען אין די וויכטיגע שטיק ארבייט צו געווינען א גרויסען זיעג פאר אידען און דא האט זיך גערוקט די נאכט און האט געלאזט איהם שטעהן אין מי־טען, דער אידישער פיהרער האט דאן געאָרדערט די זונן און די לבנה צו בליי־

בען שטעהן וואו זיי זיינען. עס וואלט נעווען צו פיעל פערלאנגט, אז די זונן און די לבנה זאלען זיך שטעלען אום מיר זאלען קומען אין דער ריכטיגער צייט אין ירושלים און איך האב זיך בענוגענט וואס איך האב געקוקט אויף דעם עמק אילון ביז וואנען דער טריין האט זיך וויעדער גערוקט.

נאר אט פאנגען מיר אן אריינצוקריכען צווישען די בערג פון ירושלים. איך האב מיר שטענדיג פארגעשטעלט ירושלים ארומגערינגעלט פון בערג, דער פסוק ירושלים הרים סביב לה איז מיר קיין מאהל ניט ארויס פון זינען ווען איך האב געקלעהרט פון דער הייליגער שטאדט, אבער איך האב זיך קיינמאל נים פארגעשטעלט די בערג פון ארום ירושלים אזוי מאוים'דיג ווי זיי זעהען אויס. דער טריין בעוועגט זיך לאנגזאם בארג ארויף אויף דער זייט פון א היבשען בארג ווערענד אנטקעגען הויבט זיך אויף נאך א ריעזינער בארג וואס זעהט אויס ווי א שטיינערנע וואנד. די דאזיגע בערג זיינען כמעט ווי נאר ניט כישופע'דיג, זיי שטעהן גלייך, זיינען נאקעט, זעהען אויס ווילד און אונפריינדליך, ווארפען אויף אייך א מורא מיט זייער עקשנות'דיגער גבורה. פון צייט צו צייט זעהט זיך אין בארג א גרויסע לאך. דאס זיינען מערות אין וועלכע עס האבען געוויס געוואוינט אין פערשיעדענע צייטען חיות און נאכהער מענשען. אין אזא מערה איז געזעסען דוד מיט זיינע מענשען אין דער צייט ווען ער איז געווען גע'רודפ'ט פון שאול.

און דער טריין שלעפט זיך אלץ לאנגזאמער און לאנגזאמער, ווארום די בערג ווערען העכער און העכער. אויפ'ן גרונד צווישען די ביידע שורות בערג וואו מיר פאהרען־דורך ליעגט א לאנגע שורה פון ווייסע שטיינדלאך, דאס איז דער גרונד פון א טייכעל וועלכער ציהט זיך דארמען. יעצט איז עס אין גאנצען טרוקען ווי די מעהרסטע טייכלאך פון ארץ־ישראל (ואדים) וועלכע טריקענען אויס אין זומער.

איין קוק אויף דיזע בערג, די שומרים פון ירושלים ערקלעהרט אונז די גרויסע פאסירונג אין דער אידישער געשיכטע מעהר ווי יאהרענלאנגע סטודירען אין די אותיות פון ספרים. עס איז מיר יעצט מעהר פערשטענדיג ווי עס איז מיר געווען פריהער די עקשנות מיט וועלכע די אידען האבען אויף די בערג און פאר די בערג זיך געשלאגען. א פאלק וואס פערמאגט עס קען עס ניט לייכט אבגעבען און א פאלק וואס האט עס מוז זיין אן אומה פון גבורים. אין די זאמדיגע ירושלים בערג ליעגט א געוואלדיגע מאכט און איהר ווערט דורכגעדרונגען מיט א חרדת קודש ווען איהר דערזעהט זיי.

און א בליק אויף די בערג לערענט נאך עפעס און נאך פיעל וויכטיגערעס. עס לערענט פון וואנען עס קומט דער טיעפער גייסט פון די גרויסע שריפטען פון דער אידישער נאציאן. עס לערנט פון וואנען עס קומט די גבורה פון דעם העברעאישען סטיל, די שארפקייטש פון דעם העברעאישען אויסדרוק, און די אונפערגלייכליכע מאכט פון דער ביבלישער פאעזיע.

ארומגעהענדיג אט דא צווישען די הימעל אויפשפארענדע ריעזען די וועכטער פון ירושלים — ווילט זיך ניט וויצלען. דא איז נאר איין זאך וועלכע בעהערשט אייך: די האנד פון באשעפער וואס האט אזעלכע בערג פארמירט. אט דא אין די שפאלטען פון די שטיינערנע וואנד אויף וועלכע די בלאסע

לבנה האט אנגעפאנגען אריבערקוקען. אמאל אבערשיינענדיג א שפיין פון א בארג און אמאל פארשטעלט צו ווערען פון אן אנדער בארג. אט דא אין דער הויך איז אויסגעשמידט געווארען די אידישע נאציאן און איז פערוואנדעלט געווארען אין אן אייביגקייט. די גאנצע אידישע געשיכטע מיט איהרע ביטערע מלחמות, מיט איהר ערנסט, מיט איהר קאמפף געגען צייט און ענדערונג זעהט יעצט אויס אין מיינע אויגען אט ווי דיעזע ענטשלאסענע גיגאנטען אויף וועלכע עס ליעגט אויסגעגאסען אזא מורא'דיגער ערענסט. און אזא איינגע־שפארטקייט. ניט אומזיסט אז דער נביא האט געוואלט פערגלייכען די אייביג־קייט פון דער אידישער נאציאן האט ער געזאָגט אין נאָמען פון גאָט — ווען אפילו די בערג זאלען זיך ריהרען פון ארט — — וועט מיין חסד פון אייך ניט אבגעטאן ווערען.

איך שטעה האלב ארויסגערוקט דורך'ן פענסטער, אבענד שאטענס ציהען זיך אויס אין די בערג, און זיי קוקען אויס נאך מעהר געהיימניספול ווי פריהער. זאגען פון אלטע צייטען, לעגענדען הייליגע און ערהאבענע וואס זיינען איבערגעגעבען געווארען פון איין דור צום צווייטען שטעהען פאר מיין נשמה, און אט איז דער טריין ארויס פון דעם שמאלען פאס צווישען די בערג און — מיר האט געגעבען די האריז א ציטער: פאר מיר איז געלעגען די הייליגסטע שטאדט. דער קוואל פון וועלכען די גאנצע וועלט טרינקט בעגייסטערונג. די האריז פון דער מענשהייט — ירושלים.

ענדליך האב איך דיר זוכה געווען צו זעהן. שטאדט פון מיינע טרוימען, שטאלץ פון מיין אומה, שטאדט פון מיינע עלטערן, מיינע פיס שטעהען אין דיר, א. ירושלים!

6.

סעמיועל אין שוהל אום שבת נחמו

פון וואנזאל זיינען מיר, דר. פול און איך, געגאַנגען צו פוס. די לבנה האָט בעלויכטען די שטאָדט און אַ בילד פון אונפערגלייכליכער שעהנהייט האָט זיך בעוויזען פאַר מיינע אויגען, שפּיצען פון טורעמס האָבען זיך געוויזען צושאָטען און צושפּרייט אין פערשידענע זייטען. ארום און ארום איז די שטאָדט ארומגע־רינגעלט מיט די בערג וועמעס נעמען זיינען אַזוי בעקאַנט פאַר אַלע אידען. הינטער זיי ציהט זיך אַ דונקעלער פּאַס —דאָס זיינען די מואב־בערג פון דעם אַנדערען זייט פון ים־המלח, וועלכע מען זעהט אין ליכטיגען אַבענד פון גאַנץ ווייט. אַנטקעגען אונז זיינען אַנגעקומען איינינע יונגע לייט וועלכע האָבען אונז דערצעהלט אַז מאָרגען וועט פאָרקומען אַ גרויסע פּאַסירונג — הערבערט סעמיור־על וועט קריגען אַן אָפיציעלען קבלת־פּנים פון די ירושלים'ער אידען אין דער גרעסטער שוהל "חורבת ר' יהודה החסיד", און סעמיועל וועט זיין מפטיר

—מפטיר פון שבת נחמו... און מען האָט אויסגעשיקט — האָבען זיי געזאָגט — איינלאַדונגען פיר די פאַרשטעהער פון אַלע פאַרטייען און קלאַסען פון דעם ירושלים'ער יודענטום. דאָס וועט זיין די ערשטע רעסעפּשאָן וואָס די ירושלים'־ער אידען גיבען צום האַי־קאָמישיאָנער.

מיין ערשטע זאַך ווען איך בין געקור־מען אין מיין האָטעל איז געווען זיך נאָכצופרעגען וועגען דער מאָרגענדיגער גרויסער פּאַסירונג. מען האָט מיר פאַר־זאָרגט מיט אַ טיקעט און זעקס אין דער פריה בין איך שוין אויפגעשטאַנען צו געהן אין שוהל. ארויסגעהענדיג אויפ'ן באַלקאָן פון האָטעל אַמדורסקי, פּונקט געגענאיבער דעם מגדל דוד האָבען זיך שוין געזעהן אויפ'ן גאַס אידען, מיט גרויסע שטריימלאַך, און געלע, רויטע און בלאַהע סאַמעטענע קאַפּאָטעס לאַנ־גע ביז דער ערד, ווי זיי געהען אין שוהל. איך בין אראָבגעגאַנגען און זיך געלאָזען נאָך זיי אין שוהל אריין. די גאַס אין

געווארען ענגער און ענגער. מיר האבען זיך נאכהער אריינגעקעהרט אין א זעהר שמאלע גאס מיט אלטע הייזער, און פון דארטען האבען מיר זיך אריינגעקעהרט נאך אין א גאס וואס האט אויסגעזעהן נאך ענגער ווי די ערשטע. מיר זיינען דאן געקומען צו דער שוהל, וועלכע מאכט א פיעל בעסערען איינדרוק פון אינעווייניג ווי פון דרויסען. זי איז זעהר הויך און איז געבויט ווי די מעהרסטע געביידען אין ירושלים מיט א קיילעכדיגען דאך.

די שוהל איז באלד פול געווארען. מען האט געווארט מיט'ן אנפאנג פון דאווענען אויף סעמיועל, וועלכער האט געדארפט קומען אכט דעם זייגער. איך האב בענוצט די צייט איידער דער האי־קאמישיאנער איז געקומען צו בעטראכטען דעם עולם פאר מיר. דער עולם האט פארגעשטעלט די אידען פון איין ברעג וועלט ביז דעם אנדערען, דא זיינען געווען רוסישע און פוילישע, אונגארישע, און טערקישע אידען; עס זיינען געווען אידען פון בוכארא, און פון תימן און פון קאווקאז און פון פרס; עס זיינען דא געווען פון די קאנסערוואטיווסטע ביז די ראדיקאלסטע, אלע זיינען געקומען צו דער גרויסער פאסירונג.

איך האב זיך איינגעקוקט אין די געזיכטער וואס האבען פארגעשטעלט אלט ירושלים, אדער ווי מען רופט עס, דעם אלטען־ישוב, אדער מיט א בעליידיגענדען אויסדרוק, דעם חלוקה־ישוב, און וואס פאר א טיעפע איידעלקייט עס איז געלעגען אויף די געזיכטער פון דיזע מענשען, די קעמפפער פיר א אידישע ירושלים! די ירושלמים וואס האבען לאנגע יאהרהונדערטע ניט מיעד געווארען צו האלטען זיך אין דער הייליגער שטאדט טראטץ די גרויסע פערפאלגונגען.

פאר מיר זיינען געזעסען די שומרי־החומות, די היטער פון די ירושלים'ער פעסטונגען. דאס איז א מליצה וואס עס ווערט אמאל בענוצט וועגען דעם אלטען ישוב, אדער דאס איז מעהר ווי א מליצה. די וועכטער פון ירושלים זיינען געווען אט דיזער סארט אידען וואס האבען זיך געהאלטען מיט אלע זייערע כחות אן די שטיינער פון ירושלים'ער חורבות און מ'האט זיי ניט געקענט פארטרייבען, ניט קיין שווערד פון א שונא און ניט דער דלות פון אינעווייניג. אויף די געזיכטער פון די בני הישוב הישן איז אויסגעדריקט אן אידעאליזם וועלכע מען זעהט ניט אויף קיין אנדערע מענשען פון קיין אנדער ארט. דאס זיינען אלע מענשען וואס זיינען די טרעגער פון א הויכע קולטור, מענשען פול מיט חלומות, און דער העכסטער פון אלע זייערע חלומות איז דער "ציון־חלום", צוליעב וועלכען זיי זיינען געקומען דא, אדער וועלכען זיי ציהען ווייטער אלס ירושה פון זייערע עלטערען אויב זיי זיינען דא געבארען געווארען. אויף דיזע חלוקה־אידען ליגט אבגעשטעמפעלט די קדושה פון ירושלים. זיי ברייגנען צו אייך אן אטמאספערע פון ווייטע וועלטען, וועלטען פון אידעאלען פון פריהערדיגע צייטען פון פרומקייט און פון גייסטיגע קראפט. אונטער די גרויסע שטריימלאך זעהען זיך אויגען מיט ליכטיגע ווארימע בליקען, אויגען פון די וואס זעהען חזיונות, אויגען וואס עס קענען האבען נאר די וואס בעזיצען פאעטישע נשמות. טיעף און גרויס מוז זיין די פאעזי וועלכע ליגט אין דעם אלטען ישוב, אויב די ירושלים'ער האבען אזעלכע אויגען ווי די וואס איך האב געזעהן דעם ערשטען שבת אין חורבת ר' יהודה החסיד. די עדה וואס האט זיך דארטען אויפגעקליבען האט מיר דערמאנט אז מיר זיינען א פאלק וואס האבען ארויסגעגעבען אזוי פיעל טרוימער און מארטירער, מיסטיקער און אידעאלע שטרעבער. איך האב געזעהן איינצעלנע אידען אזעלכע אין דער אלטער היים אבער אזא גאנצע עדה האב איך געזעהן צום ערש־

טען מאָל אין ירושלים. מעגען זיי האָבען
חסרונות גרויסע אָדער קליינע, דאָס
מאַכט קיין אונטערשיעד, זיי זיינען בע־
לויכטען מיט דעם גלאַנץ פון דער גרוי־
סער אידישער ליכט פון פערגאַנגענע
צייטען. עס איז ניט געווען קיין וואונ־
דער אַז אין דעם פּאָגראָם האָבען זיך
דיזע אידען געשלאָגען, מסירת נפש איז
אַנגעשריבען אויף זייער פּנים.

די שוהל איז געווען צוגעגרייט צו דער
גרויסער שמחה. פאַר דער בימה נעבען
דעם ארון הקודש איז געווען אויפגע־
שטעלט אַ סאָרט פּלאַטפאָרם אויף וועל־
כען עס איז געשטאַנען אַ גרויסער
שטוהל מיט אָבגעגילדעטע הענטלאַך,
איבער דעם שטוהל איז געווען אַ סאַ־
מענטע חופּה וואָס איז געווען אַנגע־
שפּאַרט אויף פיער זיילען. די שוהל איז
געווען אויסגעשפּרייט מיט טעפּיכע,
וועלכע מען האָט אויפגעליהען ביי אַלע
נגיד'דישע בעלי־בתים פון ירושלים.
אויף'ן בימה איז אַרויף אַ מאַן און האָט
אין העברעאיש ערקלעהרט ווי אַזוי דער
עולם זאָל זיך פיהרען ווען דער נציב
(שטאַטהאַלטער, גאָווערנאָר) וועט קו־
מען דאַווענען ווען דער נציב וועט אַריינ־
קומען זאָלען זיך אַלע שטעלען. מען זאָל
זיך ניט זעצען נאָך קדושה אָדער נאָך
שמונה־עשרה ביז וואַנען דער נציב וועט
זיך ניט זעצען. אַבסאָלוטע שטילקייט
זאָל הערשען אין שוהל די גאַנצע צייט.

אַזוי ווי דיזע פּעראָרדנונגען זיינען
נעלעזען געוואָרען איז געוואָרען אַ בע־
וועגונג אין שוהל. סעמיועל בעגלייט פון
צוויי הויכע רעגיערונגס בעאַמטע אין
מיליטערישע מונדירען זיינען אַריין אין
שוהל. מען האָט דעם הײַ־קאָמישיאָנער
אנגעוויזען אויף זיין פּלאַץ, מען האָט
איהם דערלאַנגט אַ טלית מיט אַ סידור
און אַ חומש, ער האָט אַנגעטאָהן דעם
טלית ווי אַ געניטער, געעפענט דעם
סידור, זיך געזעצט, דער חזן האָט אויס־
געשריען מזמור שיר חנוכת און דער
דאַווענען איז אַוועק דעם געוועהנליכען
גאַנג. דער הײַ־קאָמישיאָנער האָט גע־
קוקט אין סידור, נאָר פון צייט צו צייט
האָט ער געוואָרפען אַ בליק אויף דער
אינטערעסאַנטער פערזאַמלונג. זיין גע־
זיכט האָט אויסגעדריקט די רוהיגקייט
און קאַלטקייט פון אַן ענגלישען שטאַט־
סמאַן, אָבער די קאָלירען וואָס האָבען
זיך געביטען אין איהם און דער נערוועז־
זער צוג איבער זיינע ליפּען האָבען עדות
געזאָגט אַז ער בעלאַנגט צו אַ וואַרימע־
רע ראַסע ווי די ענגלישע. זיין האַלטונג
איז געווען אַ וואונדערליכע. ער האָט זיך
געפיהלט אין זיין שוהל, צווישען היימי־
שע מענשען, און ער האָט אָבגעקויפט
אַלעמענס הערצער מיט זיין פּשוט'ען
און איידעלען בענעהמען זיך.

נאָר אָט האָט פּאַסירט עפּעס אונער־
וואַרטעטעס וועלכע האָט געגעבען דעם
גאַנצען עולם אַ הייב פון זייערע פּלע־
צער. דער חזן האָט געזאָגט קדיש פאַר
ברכו, און ווען ער איז געקומען נאָך די
ווערטער בחייכון וביומיכון האָט ער
פּלוצלונג אויפגעהויבען זיין שטימע און
האָט לאַנגזאַם געזאָגט אום אַז יעדער
זאָל הערען יעדעס וואָרט: ובחיי נציב
ארץ־ישראל. איך האָב געגעבען אַ קוק
אויף סעמיועל. זיין געזיכט איז געוואָ־
רען רויט. ער האָט אַראָבגעלאָזען זיינע
בליקען אויף'ן סידור און האָט נערוועז
געקנייטשט די בלעטלאַך. ווי גרויס עס
דאַרף זיין דער זכות פון אַ אידען ער זאָל
אַריין אין דאַווענען. סעמועל האָט פאַר־
שטאַנען די גרויסע בעדייטונג פון דער
זאַך. דאָס אַריינזאָגען די ווערטער ובחיי
נציב ארץ־ישראל איז געטאָהן געוואָרען
מיט דער הסכמה פון הרב קוק.

דער עולם האָט ניט געקענט קומען צו
זיך אַ לאַנגע צייט נאָכדעם ביז אַ צוויי־
טען קדיש און דיזעלבע ווערטער זיינען
איבערגעזאָגט געוואָרען נאָך אַמאָל. נאָך
שמונה עשרה געהט אַרויף הרב קוק,
רעדט בעגייסטערט אין אַ בריליאַנטע־
נעם העברעאיש און זאָגט אַז מען האָט
געוואָרט אויף דיזען מאָמענט צוויי טוי־

זענד יאהר.

מען האט געלייענט אין דער תורה. עס זיינען גערופען געווארען רבנים פון אלע אידישע געמיינדען אין ירושלים. און יעדער פון זיי האט געמאכט די ברכות אויף א היימישען אופן לויט זייער אייגענע הברה ביז וואנען עס האט געקלונגען אין דער הויך יעמוד נציבנו רבי אליעזר בן מנחם מפטיר. דער גאנצער עולם איז געשטאנען אויף די פיס. סעמיועל איז ארויף אויפ'ן בימה, האט געמאכט די ברכה הויך און שארף, האט געמאכט די צווייטע ברכה נאך מפטיר, די מפטיר ברכה און האט מיט א שעהנעם נגון אבגעזאגט דעם ערשטען פסוק פון דער הפטורה "נחמו, נחמו עמי, יאמר אלהיכם". דער בעל־קריאה האט געלעזען די הפטורה און ווי וואונדערליך האבען געקלונגען די ווערטער פון נביא: "זאגט צו ירושלים און רופט צו איהר ווען איהר צייט איז פול געווארען"— "אויף א הויכען בארג געה ארויף, דו אנזאגערין פון ציון, הויב אויף מיט כוח דיין קול, א ירושלים"—ווי שעהן זיינע ווערטער האבען געקלונגען ווען אויף דער בימה איז געשטאנען דער אידישער הערשער פון ארץ־ישראל נאך צוויי טויזענד יאהר פון חורבן ירושלים!

אבער די גרויסקייט פון מאמענט איז דערפיהלט געווארען אם שטארקסטען ווען סעמיועל האט געמאכט די ברכות נאך דער הפטורה. ווען ער איז געקומען צו: נחם על ציון כי היא בית חיינו, האט ער אויפגעהויבען זיין שטימע און האט עס ארויסגעזאגט מיט א קול וואס האט געציטערט פון אויפרעגונג, און אזוי האט ער אבגעזאגט ביז משמח ציון בבניה.

דער עולם איז דורכגענומען געווארען ווי מיט אן עלעקטרישען שטראם. עס האבען זיך דערזעהן טיכלאך וועלכע מען האט צוגעטראגען צו די אויגען צו פערהאלטען די טרערען וועלכע מען האט שוין ניט געקענט פערהאלטען. ירושלים האט געוויינט פון שמחה—א יום טוב פון טרערען. סעמיועל פערנעהמט זיין פלאץ נעבען ארון הקודש. געהט ארויף א ספרדישער רב און רעדט אין א גלענצענדען העברעאיש פון דער וויכטיגקייט פון מאמענט. ער ווענדעט זיך דאן צו סעמיועל: ואליך שר גדול ונאור, נציב ארץ־ישראל — סעמיועל לאזט אראפ די קאפ, שפארט אן ביידע הענד אויף'ן סטענדער מען זאל ניט זעהן זיין נערוועזיטעט און קוקט אין סידור אריין. דער רב בענטשט איהם אין דעם נאמען פון ירושלים, אין דעם נאמען פון די אידען פון ארץ־ישראל און אין דעם נאמען פון די אידען איבער דער גאנצער וועלט. ער רופט איהם נחמיה, און זאגט אז זיינע הענד האבען אנגעפאנגען צו בויען ארץ־ישראל און זיינע הענד זאלען עס ענדיגען. ער געהט אראב, גיט די האנד סעמיועל'ן, יענער דריקט איהר ווארעם און פריינדליך, ווידער קדיש און ווידער ובחיי נציב ארץ־ישראל, אלעמענס אויגען שטראהלען פון שמחה. סעמיועל האט בעוויזען אז ניט נאר איז ער דער אידישער האי־קאמישינער, נאר ער איז א גוטער איד, און דער עולם שטיקט זיך מיט שמחה־געפיהלען. סעמיועל שטעהט ביז דער לעצטער ווארט פון דאווענען ענדיגט זיך, די התקוה מיט־געזונגען, עס פיהלט זיך אז עטוואס וואונדערליכעס, עטוואס היסטארישעס האט פאסירט.

עס איז ווערטה געווען צו פאהרען פינף טויזענד מייל אום דאס אליין צו זעהן. מען געהט ארויס פון שוהל מיט פולע הערצער וועלכע מען לויפט אויסגיסען צו דעם גרעסטען אידישען פריינד און טרייסטער, צום—כותל־מערבי.

.7
ביי'ם כותל מערבי

שבת פארנאכט בין איך געגאנגען צום כותל מערבי.

די וועג צום כותל מערבי האָט מיר אנגעפילט מיט צער און וועהטאג· פון דעם יפו'ער טויער ביז דער וואַנד צו וועלכער עס זיינען געווענדעט די בליקען פון די אידען אין דער גאנצער וועלט איז ניט ווייט, אָבער איך וויים ניט צו עס איז פאראן אין אירגענד וועלכען אנדער פלאץ אויף דער וועלט אזא צודרעהטע העסליכע שמוציגע און וואָס איהר ווילט גאס ווי דיעזע וועלכע טראָגט נאָך דעם נאָמען אין די רייזעביכער, די גאס פון דוד.

עס איז ווערטה צו זאָגען א וואָרט וועגען אלט ירושלים בכלל אין בעציהונג צו דער זאך, וועגען וועלכער איך שרייב דאָ. ירושלים איז ארומגערינגעלט מיט א מויער, וועלכער נעהמט איהר ארום פון אלע זייטען, די לייננג פון דעם דאָזיגען מויער ארום און ארום איז דריי און א האלב מייל, און אין דיעזען שטח איז איינגעשלאָסען די אלטע ירושלים. דער דאזיגער מויער איז צובראכען געוואָרען, אוועקגעריסען געוואָרען און צושטערט געוואָרען אין פערשיעדענע צייטען, א טהייל פון דיעזען מויער איז געבויט אויף פונדאמענט פון דעם ערשטען מויער וואָס דוד און שלמה האָבען געבויט. אין אנדערע טהיילען איז דער מויער ווייטער ווי דער פלאץ אויף וועלכען עס איז געשטאַנען די אלטע מויערען. דער כותל מערבי איז א טהייל פון דעם מויער וואס נעהמט ארום דעם הר הבית און עס איז די עלטסטע טהייל פון דעם מויער, מען גלויבט אז דאָס איז אַן איבערבלייבונג פון דער ערשטער וואַנד וואס דוד און שלמה האבען געבויט און אויסער דעם איז עס געוועזן די וואנד, אויף וועלכע דער בית המקדש האָט געגרענעצט און דאָס נעהענטסטע צום קודש־הקדשים; מיט דיעזער וואנד איז אלזא פערבונדען ניט נור די טראדיציאָן פון דער דוד ושלמה וואנד נאָר די קדושה פון בית המקדש גופא.

אָבער אויב די גאסען וואָס זיינען אינעווייניג פון דער אלטער שטאָדט, עס הייסט אינעווייניג פון די מויערען

צייכענען זיך ניט אויס מיט ריינליבקייט איז די גאַס וואָס פיהרט צום כותל מערבי די שמוציגסטע פון אלע. איך בין אריין אין א שמוציגע געסעל וואו קיין וואָגען קען ניט דורכפאָהרען און וואו ווען מען פיהרט דורך אַ קעמעל קען קיין מענש צוזאמען מיט איהם די "גאַס" זיך ניט דורכשפּארען. פון ביידע זייטען שטעהען פינסטערע שטיינערע חאַקופּעס פון וועלכע די אונטערשטע עטאַזשען זיינען פערנומען מיט "קראָמען", אויב אימיצער האָט א רעכט דאָס אזוי אָנצורופען. דאָס זיינען פינסטערע לעכער אין וועלכע עס געפינען זיך פערשיעדענע סחורות און עס איז ניט לייכט אויפ'ן ערשטען בליק צו דערקענען וואָס די אראבער פערקויפען דאָרטען. אין אנדערע סטאָרס פערקויפט מען קוכענס וועלכע ווערען אלע ווײלע בעזוכט פון מחנות פליעגען, אין אנדערע פערקויפט מען וואַטערמעלאָנס און וויינטרויבען, וועלכע ליעגען אויף שמוציגע ברעטער, און וועלכע זיינען אויסגעטונקט אין פליעגען. אין אַנדערע פערקויפט מען פלייש אויף וועלכע עס רוהען ארמעען פון דיזעלבע בעשעפענישען און קיינער קימערט זיך ניט זיי אראָבצוטרייבען. אויף דער ערד נעבען "יעזע סטאָרס זיצען אראבער, נעבען זיי שטעהען אויף דער ערד פלעשלאך אין וועלכע עס שטעקען פּייפּס פון וועלכע די אראבער רויכענען דורך דעם, זיי קימערען זיך ווייניג וועגען די קעמלען, די אייזלען וואס שלעפּען זיך פערביי, ווייזט אויס אז צו זיצען דאַ אין שמוץ און ציהען די פּייפ איז פאר זיי א טעם גן־עדן, אזוי קען מען לייענען לויט דעם אויסדרוק אויף זייערע פּנים'ער. אין גאַס הערט זיך אַ מיאוס'ע ריח, זי געהט באַרג אראָפּ און וואס ווייטער איהר געהט אלין אנשטרענגליכער איז אייך אלעם וואס איהר זעהט און אלעם וואס איהר ה ע ר ט. ענדליך קומט איהר צו א טהייל גאס וועלכע איז אין גאַנצען פערדעקט, פערמאכט פון אויבען און עס דאכט זיך אייך אז איהר געהט אין אן אונטעראירדישען הייהל, איהר קעהרט זיך צו רעכטס, געהט אין א נאָך שמוציגערע געסעל, וואס איז שטילער, אָבער ניט פיעל ריינער פון דער ערשטער. איהר קעהרט זיך צו לינקס וואס געהט בארג ארונטער, פון די האלב צובראָכענע טהירען רוקען זיך פון צייט צו צייט ארויס די מיזעראַבעלסטע ברואים וואס איהר האָט ווען געזעהן — דאַ וואהנען די מוגראַהבין. אַן אראַבישער שבט וואס איז געקומען אַהער פון אפריקא. איהר ענדיגט די גאַס און פאר אייך שטעהט דער כותל מערבי!

איך האָב זיך שטענדיג פאָרגעשטעלט אז נעבען דעם כותל מערבי, די וואנד פון בית המקדש פעסטונג איז פאראַן א גרויסער ליידיגער פּלאַטץ וואס איז ניט פערצאמט, עס איז עפּעס א מין פעלד איבער וועלכען אידען קומען פון אַלע זייטען צו דער וואנד. ווי איבערראשט בין איך געווארען אז איך האָב געזעהן אז נעבען דער גרויסער וואנד איז כמעט גאָר קיין ליידיג פּלאַטץ ניטאָ. אין דער גאַנצער לענג געגען כותל מערבי געהט אַ לייסענע וואַנד, אַ וואַנד פונ'ם מוגראבישען קווארטאל, און צווישען כותל און דיזער וואנד איז בלויז פאראַן אַ שמאָלער פּלאַץ, אזוי ברייט ווי אַ געוועהנליכער סיידוואָק און איז געפּלאַסטערט מיט שטיינער, שטעהענדיג נעבען דעם כותל מערבי פּיהלט איהר זיך ווי איהר וואָלט געווען איינגעשפּארט פון אלע זייטען און איהר קענט בלויז ארויסגעהן דורך דער שמאָלער געסעל דורך וועלכער איהר זייט אריין.

און די וואנד איז די איינציגע זאך וואס איז געבליבען פון אלעם וואס מיר האָבען פערמאָגט, די איינציגע זאך וועלכע מען קען אָנטאַפּען מיט'ן האנד, א שטומער עדות אויף אונזער גרויסקייט פון אמאָל. אַלעם אנדערעם וואס מיר פערמאָגען זיינען ספרים, ווערטער, אותיות; אונזערע פעסטונגען זיינען

אידעאלען, אונזערע געביידען זיינען פון אידעען, און נאָר איין זאַך איז פאַראַן פאר אונז אויף דער וועלט, וואס דערמאָהנט אונז פון אמת'ע אידישע פעסטונגען, פון אמת'ע אידישע געביידען; איין זאַך וואס איז אויפגעלייגט פון שטיינער און רעדט צו אייך מיט א לשון פון גבורה דער כותל מערבי.

ווארום עס איז פאַראַן אַן ערשיינונג פון ריעזיגע גבורה אין דיזער געוואלטיגער וואנד. די שטיינער זיינען אזוי מורא'דיג גרויס אז עס איז שווער צו פערשטעהן ווי אזוי האָט מען אמאָל אָהן מאַשינערי זיי געקענט אוועקלייגען אין דער פּאָזיציאָן אין וועלכער זיי ליגען. די העכסטע מענשען וואס שטעהען ביים וואנד דערגרייכען ניט מעהר ווי ביז דער דריטער שורה פון די שטיינער, און אין אין דער לייננג פון א שטיין קענען זיך אויסשטעלען פון 6 ביז 10 מענשען. און דיזע גיגאַנטישע שטיינערנע בלאָקס זיינען ניט צוגעקלעפּט איינע צו די אנדערע מיט קיין זאַך. זיי ליגען פּשוט איינע אויף די אנדערע און ווערען צוזאַמענגעהאַלטען בלויז מיט דער קראַפט פון זייער געוואלטיגע שווערקייט, און דורך דעם וואס זיי זיינען צוגעפּאַסט איינע צו די אנדערע. עס איז קלאָהר אז די מענשען וואס האָבען אזעלכע וואנד געבויט, האָבען געהאַט אַ השגה פון גבורה אין זייערע מעשים און האָבען געוואוסט אז א לאנד איז ניט קיין לייכטע זאַך אויפצוהאַלטען. אזעלכע שטיינער קענען נאָר געבראַכט ווערען און אריינגעשטעלט ווערען אין א וואנד נאָר ווען מען טראַכט פון מורא'דיגע אנגריפע און פון ביטערע מלחמות. די אנגריפע און די מלחמות זיינען געקומען און אלע מעכטע פון דער וועלט האָבען געשטורמט געגען דיזע שטיינערנע וואנד און אויף זיי האָט א פאָלק בעשיצט איהר לאנד ביז'ן לעצטען טראָפּען בלוט.

דאס פאָלק איז געווען נאָך שטאַרקער ווי די שטיינערנע וואנד, די וואנד זיינען צושמעטערט געוואָרען פון די רוימישע אייזערנע פעסטונג־ברעכער, און דאס פאָלק איז געבליבען. אָבער דורך וואונדערליכע דרכים איז געבליבען א זכר פון די מורא'דיגע אידישע וואנד, ריכטיג ווי צו דערמאָהנען די אידישע נאציאָן, אז אלעס איז נאָך ניט פערלאָרען, אז די האָפנונג אויף אידישע וואנד איז נאָך ניט אויסגעלאָשען געוואָרען. און אזוי שטעהט די וואנד, דער סימבאָל פון אייביגע גבורה, און איז ניט פערשטערט געוואָרען אין אלע חורבנות דורך וועלכע ירושלים איז דורכגעגאנגען, ניט די צייט און ניט מענשליכע שנאה און האס האָבען געקענט אָבמעקען פון דער וועלט דעם לעצטען סימן פון דער אידישער מלוכה.

און די לעגענדע דערצעהלט אונז א וואונדער־געשיכטע וועגען כותל־מערבי: דער סולטאן סלים דער ערשטער האָט מיט דריי הונדערט און עטליכע און אכציג יאָהר צוריק געזעהן פון זיין פּאַלאַץ אין ירושלים אויפ'ן הר הבית ווי א פרוי טראָגט א בערגעל מיסט און ווארפט עס אוועק אויף א פּלאַטץ ניט ווייט פון זיין פּאַלאַץ. עס האָט איהם זעהר פערדראָסען. ער האָט איהר געהייסען פאַנגען. ווען מען האָט דער פרוי געבראַכט פאַר'ן סולטאן האָט זי געזאָגט אז זי שטאמט פון די אלטע רוימער, וועלכע האָבען געלאָזען א צוואה אז מען זאָל אזוי לאנג שיטען מיסט ביז וואנען דער זכר פון דער אידישער וואנד וועט אָבגעמעקט ווערען. דער סולטאן האָט נאָכגעפאָרשט און געפונען אז נאָך אנדערע מענשען פון ירושלים ווארפען זייער מיסט אויף דעם זעלבען פּלאַטץ. ער האָט געגעבען א בעפעהל אז מען זאָל צוּוואַרפען גאָלדענע רענדלעך אין די מיסט און האָט געלאָזען אויסרופען אז ווער עס וועט געהן אָברייניגען די מיסט וועט ער קריגען אויסער די רענדלעך וואס ער וועט געפינען אין די מיסט, וועט ער בעקומען נאָך אמאָל אזוי פיעל פון סולטאן'ס טרעזשורי. און אום צו

נעבען חשק דעם פאָלק צו דער ארבייט האָט ער אליין גענומען א רידעל און אָנגעפאנגען גראָבען. אין א חודש צייט פון שווערע ארבייט איז צוואוואָרפען געוואָרען דער באַרג מיסט און עס איז אָבגערייניגט געווארען די וואנד, אזוי ווי זי זעהט יעצט אויס.

דער אמת איז אַן דער גרונד אויף וועלכען מען שטעהט נעבען דעם כותל מערבי איז פיעל, פיעל העכער ווי עס איז געווען דער גרונד אין דוד׳ס צייט. דאס זיינען אַנגעקליבען געוואָרען פערשידענע אָבפאַל און מיסט און עס האָט פערדעקט דעם אונטערשטען טהייל פון דער ריעזען־וואנד.

די אידען האָבען פערשטאנען דעם וואונק וואס עס ליעגט פאר זיי אין דיזער וואנד און זי איז אין לאנגע דורות נאָך דורות געשטאנען פאר דער פאנטאזיע פון די צושפרייטע קינדער פון דער אידישער נאציאָן און פון איין ברעג וועלט ביז דעם אנדערען האָבען זיי געבראכט אהער זייערע טרעהרען, האָבען דאָ אויסגעגאָסען זייער ביטער הארץ, האָבען געקושט דעם הייליגען זכרון פון אונזער נאציאָנאַלע גרויסקייט און דערפאר זיינען עס די אונטערשטע שטיינער שווארץ. דאס איז דער שטעמפעל פון ליעבשאפט, טרייהייט פון א נאציאָן צו זייערע הייליגטהימער.

און עס האָט זיך מיר געדאכט ווי איך זעה שורות און שורות פון אידען פון אלט־פערגאנגענע צייטען, די נשמות פון אלע וואס זיינען דאָ געשטאנען און האבען געטרויערט אויף דעם חורבן פון מיין אומה — עס האָט זיך מיר געדאכט אַז זיי שטעהען אין דיזען שבת נחמו נעבען דער וואַנד און אין זייערע אויגען האָבען טרעהרען פון שמחה געשיינט, ריכטיג ווי זיי וואָלטען זאַגען: ניט אומזיסט האָבען מיר דאָ ביי דיזער וואנד געוויינט, ניט אומזיסט האָבען מיר אונזערע תפלות דאָ אויסגעגאָסען — גאָט האָט אונזער תפלה געהערט!

איך בין געשטאנען פערזונקען אין געדאנקען. אויף דעם אנדערען ברעג פון כותל מערבי איז אָבגעבראָכען א ווינקעל פון א שטיין און עס איז פאַראַן אַן עפענונג אין וואנד, א איד איז צוגעגאנגען האָט ארייגעלייגט זיין געזיכט אין דער עפענונג און זיין קערפער האָט געציטערט פון אינערע אויפרעגונג. איך האָב גע׳חלם׳ט איבער די וואונדער פון מיין אומה, איבער די טיעפקייט פון איהרע יסורים און איבער איהר גרויסע קראַפט, האָב געטרוימט איבער די ירושלים פון דער צוקונפט, איבער דער גרויסער ליכטיגער הויפט שטאָדט פון ישראל, וואס וועט שטעהן אויף די שפיצען פון דיזע בערג און אלע פעלקער וועלען געהן צו איהר ליכטיגקייט. ניט אומזיסט האָט דיזע וואנד געווארט טויזענדע יאָהרען.

שאָטענס פון אבענד האָבען זיך געלייגט אויף דעם כותל, די מתפללים זיינען פערשוואונדען, איך האָב זיך לאנגזאַם, מיט א פולע הארץ געלאָזען געהן אהיים דורך׳ן מיאוס׳ען מוגראבישען קווארטאל.

.8

ועד הצירים און „קבוצות“

איך האב בעשלאסען צו לאזען ירושלים מיט איהר קדושה מיט איהר גרויסען צויבער פון דער פערגאנגענהייט אויף שפעטער צו בעשרייבען, און אוועק צו דעם בויענדען און פלאנאיענדען טייל פון ארץ־ישראל, צום נייעם ישוב, צו די קאלאניען. איך האב זיך ניט געקענט איינהאלטען אום ניט צו לויפען גלייך אויף די פעלדער אויף וועלכע עס שפראצט די האפנונג פון דער אידישער נאציאן—דארטען וואו מיין פאלק ווערט ווידערגעבוירען. אהין—אין די קאלאניען אין יהודה און שומרון און גליל, אום צו קומען נאכהער צוריק אין ירושלים.

נאר בעפאר איך פאהר אוועק אין די קאלאניען האב איך בעשלאסען אריינצוגעהן אין דער ציון־קאמישאן אדער ועד־הצירים וועגען וועלכען מען האט אזוי פיעל גערעדט אין דער אידישער וועלט אין די לעצטע צוויי יאהר און וועגען וועלכען עס זיינען געוועזן אזוי פיעל מלחמות אויף דער לעצטער קאנפערענץ אין לאנדאן. און אזוי ווי איך געה ארויס פון גרויסען יאפא־טויער און ווארף נאך אמאל א בליק אויף דער גרויסער וואנד פון שטאדט מויער און אויף דעם פלאץ וועלכען מען האט אויפגעבראכען אין מיטען אום ווילהעלם זאל קענען מיט זיין סוויטע דורכגעהן אין 1898 (ווילהעלם האט שוין געהאט גרויסע השגות דאן אויך) און געה ארויף אין דער ביזנעס־גאס וואס ליגט אויסערהאלב דער שטאדט מויער אום צו געהן צום וועד הצירים, טרעף איך אן דר. שמריהו לעווין, וועלכען איך האב ניט געזעהן זייט דער פארא־יאהריגער לאנדאנער קאנפערענץ. מיר זיינען, נאטירליך, באלד אריין אין א ווארימען שמועס וועגען אלעם וואס עס טהוט זיך אין דער ציוניסטישער וועלט און מיר זיינען אוועק אין ועד הצירים, וועלכעס איז א גרויסער און זעהר לאנגער פלאאר פון א גרויסער געביידע. אין מיטען איז א קארידאר, אין ביידע זייטען פיעלע צימערן מיט שעהנע העברעאישע אויפשריפטען, (און בלויז העברעאישע) וועגען די דעפארטמענטס וואס געפינען זיך אין די

צימערן. דער אויסדרוק מאַכט דעם איינ־
דרוק פון אַ רעגיערונגס־הויפּטקוואַר־
טיר, אַ זעהר היבשער צאָהל פון בעאַמ־
טע, מענער און פרויען לויפען הין און
צוריק און טראָגען אויף זייערע פנים׳ער
און תנועות אַן אויסדרוק פון גרויס בי־
זיגקייט און אויך אַ שטייפקייט. ווי איי־
נער זאָגט: מיר זיינען בעאַמטע פון אַ
כמעט־רעגיערונג און מען קען אונז ניט
אויסקמאַכען מיט דער האַנד בכל־
אופן״. זיי ריידען העברעאיש. מיר זיי־
נען אריין אין איינעם פון די צימערן
און פאַרטגעזעצט אונזער שמועס. דר.
לעווין האָט מיט געוואַלדיגע בעגייסטע־
רונג גערעדט וועגען ארץ־ישראל, האָט
געשריען אַז עס איז משיח׳ס צייטען און
אויב די אידען פאַרשטעהען עס ניט זיי־
נען מיר אונגליקליך, זיינען מיר באַנק־
ראָט, זיינען מיר פּאַראַבטעט און פאַר־
שפּאַטעט, א. ז. וו. דר. לעווין איז אַזוי
ברענענדיג, אַזוי שאַרף ווי ער איז אי־
מער געוועזן און אין ארץ־ישראל גופא,
איז ער נאָך ״אין שטימונג״ מעהר ווי
אימעטום.

באַלד האָב איך זיך געזעהן מיט דר.
עטינגער, דער מיניסטער פון אַגריקול־
טור און קאָלאָניזאַציאָן אין ארץ־ישראל.
אַ מאַן אין וועמעס בעוועגונגען עס איז
קענטיג אויף׳ן ערשטען בליק דער ווי־
סענשאַפטס־מאַן, מיט אַ פרעהליכען
שמייכעל און אויגען פון אַ טרוימער,
און איך בין מיט איהם גלייך אריין אין
די געדיכטעסטע פון דעם וואַלד, און אין
פערלויף פון עטליכע מינוטען זיינען מיר
געשטאַנען אין דער ברענענדסטער פראַ־
גע וועגען וועלכען עס ווערט פיעל גע־
רעדט אין ארץ־ישראל און וועגען וועל־
כען מיינע לעזער וועלען פיעל לערנען
אין מיין שרייבען וועגען ארץ־ישראל:
דאָס איז די פראַגע פון קבוצות (איהר
מעגט עס אויסריידען אין דער ספרדי־
שער הברה מיט דעם אַקצענט אויף׳ן
לעצטען ו׳ (קוואוצאָ׳ט). איהר קענט
ניט מאַכען קיין שריט אין דער ארץ־
ישראל פראַגע אויב איהר זייט ניט בע־
קאַנט מיט דעם ענין פון קבוצות, ווייל
דאָס איז יעצט דער עיקר העיקרים אין
דער פראַגע פון בעזעצען זיך אויף לאַנד
אין פּאַלעסטינאַ.

אויב איהר געדענקט האָט וויצמאַן
אין לאָנדאָן געזאָגט אַז די אידישע קאָ־
לאָניזאַציאָן אין ארץ־ישראל ווערט צו־
טהיילט אין צוויי טהיילען: איין טהייל
איז די קאָלאָניזאַציאָן וואָס איז געשאַ־
פען געוואָרען ביז דער לעצטער צייט.
צו דיזען חלק געהערען די מעהרסטע פון
די קאָלאָניען וועלכע זיינען זיך גאַנץ
גוט אָבער זיי זיינען ניט קיינע קאָלאָניען
אין פולען זינן פון דאָס וואָרט; זיי זיי־
נען ״פינסקס״ און ״מינסקס״ אויפ׳ן
ארץ ישראל באָדען. אַנדערש אָבער זיי־
נען די נייע פאָרם פון קאָלאָניזאַציאָן.
די קבוצות וועלכע קאָסטען אונז אמת
טייער אָבער עס איז ווערטה דער פרייז.
הייסט דאָך עס אַז די קבוצות, די זאַך
אויף וועלכע כל ישראל האָפט און וואַרט
איז אַז דאָס וועט אונז אויסלייזען פון
אַלע צרות, און אין מיין ריבעלע אין
וועלכען איך האָב פערשריבען אַלע זאַ־
כען מיט וועלכע איך דאַרף זיך אָבגעבען
אין ארץ־ישראל האָב איך אָוועקגע־
שטעלט מיט גרויסע אותיות דאָס וואָרט
״קבוצות״, וועלכעס האָט געמיינט אַז
ווען איך וועל קומען אין אינזער לאַנד
וועט עס זיין די ערשטע זאַך מיט וועלכע
איך זאָל מיך אינטערעסירען.

אָבער דאָס פערצייכנען איז געוועזן
איבעריג. אין דעם טאָג אין וועלכען איך
בין אָנגעקומען אין ירושלים איז געווען
געדרוקט אין די דאָרטיגע צייטונגען אַן
אָפענער פּראָטעסט געגען וויצמאַן פאַר
זיינע ווערטער וועגען דער אַלטער קאָלאָ־
ניזאַציאָן, און דאַרויף זיינען געוועזן גע־

התמ'עט בעקאנטע נעמען פון קאלאניכמען. עס הייסט אלזא אז מיר האבען דא א מלחמה צווישען דאס "אלטע" און דאס נייע אין דער קאלאניזאציאנס פראגע און דאס איז א שאלה אין וועלכע עס הענגט אפ די גאנצע ציקונפט פון דער אידישער ארבייט אין ארץ־ישראל, ווארום מען דארף דאך וויסען ווי אזוי צו מאכען די נייע קאלאניזאציאן און אויב זי וועט ניט געמאכט ווערען לויט דער ריכטיגער שיטה קען דאך דער גאנצער בנין אומפאלען. און איך האב בעשלאסען בעפאר איך פאהר ארויס צו זעהן ווי אזוי דיזע גרויסע פראגע ווערט פערענטפערט אויף די פעלדער, צו הערען וואס עס וועט זאגען וועגען דיזער פראגע דער מיניסטער פון אגריקולטור און קאלאניזאציאן, וועלכער רעדט ניט נאר אין נאמען פון דער אדמיניסטראציאן נאר אויך אין נאמען פון דער וויסענשאפט.

דר. עטינגער איז א מאמין אין קבוצית אדער קאאפעראטיווע ארבייט און קאלאניזאציאן. ער זאגט אז עס זיינען פאראן צוויי סארטען קבוצית: איינע איז אז א גרופע ארבייטער נעהמען אן א שותפות'דיגע שטיק ארבייט אלס א פאדריאד ווי צום ביישפיעל צו בויען א שאסיי א. ז. וו. אזעלכע סארטען קבוצה־ארבייט איז, זאגט ער שטענדיג ערפאלגרייך. עס איז פאראן א צווייטע סארט קבוצה און דאס איז ווען א גרופע ארבייטער מאכען א קאאפעראטיווען בעטלמענט, זיי ארבייטען אלע צוזאמען און טהיילען זיך מיט די רעזולטאטען. צו אזא קבוצה דארף געגעבען ווערען אלע נויטיגע אומשטענדען פיר ערפאלג. אונטער שלעכטע קאנדיציאנען קען עס נאטירליך ניט זיין קיין ערפאלג.

און וואס איז וועגען דעם דעפיציט וואס עס איז פאראן אין קבוצות, לויט ווי איך הער? — איז געווען מיין פראגע.

ערשטענס קומט דער דעפיציט — איז געווען די תשובה — דערפאר ווייל מיר צאהלען די ארבייטער אזעלכע וויידזשעס וועלכע מען דארף אום צו מאכען א לעבען. מיר מוזען אויפהויבען דעם שטאנדארד פון וויידזשעס אום מיר זאלען קענען פארקויפען אונזערע פראדוקטען פאר אונזערע מענשען אליין, און דאס קען נאר זיין אויב זיי וועלען פערדיענען גוט. און צווייטענס קומט דער דעפיציט דערפאר ווייל די קבוצות ארבייטען ניט בסדר אויף איין ארט, מען שיקט זיי ארבייטען פון פלאץ צו פלאץ. ווען זיי זאלען ארבייטען אויף איין פלאץ וואלט עס געקאסט וויינינגער; און דריטענס איז אז עס איז פאראן א גוטער יאהר איז א דעפיציט אי פאר די קבוצות אי פאר די אלטע קאלאניעס; אויב עס איז פאראן א שלעכטער יאהר איז פאראן א דעפיציט ביי אלעמען. נאר וועגען יענע שווייגט מען און וועגען די דעפיציטען פון די קבוצות רעדט מען מעהר.

און ווען איך האב געזאגט צו דר. עטינגער אז איך פאהר ארויס איבערן לאנד האט ער מיט א שמייכעל מיר געזאגט: אלע קאלאניסטען וואס איהר וועט זעהן פון דאנען ביז'ן גליל און צוריק וועלען אייך זאגען פארקעהרט ווי דאס וואס איך האב אייך דא געזאגט.

—פארוואס? — האב איך געפרעגט זעהר פעראינטערעסירט אין דער אונערווארטעטער ערקלעהרונג פון געעהרטען ד"ר.

—דערפאר ווייל די קאלאניסטען קוקען נאר פאר דעם יעצטיגען מאמענט און האבען קיין אויג פאר די צוקונפט.

און נאך א קורצען שמועס מיט דר.

רופין וועגן וואס איך וועל נאך האבן די געלעגענהייט צו ריידן אין מיינע ווייטערדיגע ארטיקלען, בין איך ארויס צו זעהן די ערשטע קבוצה — נעבען ירושלים, אין דיוב, וואו מען וויל בע־פרוכפערן א נאקעטען בארג.

.9

שטיינערנע בערג און בליהענדע גערטנער

איך בין ארויסגעפאהרען פון ירושלים 3 אזייגער בייטאג ווען עס פאנגט אן צו ווערען א ביסעל קיהלער די לופט. אונזער פוהרמאן (מיר זיינען געפאהרען א גרופע פון איניגע פערזאן) האט געהייסען ישראל און האט, ווי אלע אידישע בעלי־עגלות אין ירושלים, גערעדט א ביסעל העברעאיש. פון נאציאנאלען שטאנדפונקט איז ער אלזא געווען אלל־רייט", אבער פון ריין בעל עגלה'שען איז ער מיר ניט געפעלען געווארען. זיינע צוויי פערד זיינען געווען עהנליך צו מענדעלי'ס "אדלערס". און ווען ער האט צוגעשפאנט אונטער'ן שטאדט א דריטען האב איך ערשט איינגעזעהן אז די ערשטע צוויי זיינען נאך ניט פון די ערגסטע פון די ירושלים'ער פערד. אבער אין ארץ־ישראל — האט מען מיר ערקלעהרט — זיינען יעצט גוטע פערד ניט שטארק בנמצא. די טערקען האבען זיי צוגענומען און, נאטירליך, האבען זיי אויסגעקליבען די בעסערע און קיינער וועט זיי דערפאר ניט פארדיינקען וואס זיי האבען געוואוסט וועלכע צו קלייבען.

מיר זיינען אראבגעפאהרען אויף דער יאפו'ער וועג. די וועג איז ניט קיין שלעכטע און זי געהט אויף דעם זייט פון די בערג, דרעהט זיך ווי א שלאנג אין די שמאלע צווישען בערגיגע דורכגענגע. דא און דארט זעהט מען א געבײדע פון שטיינער, ווי זי וואלט געווען צוגעקלעפט צום בארג. דאס האט עפעס אן איינזאמער אראבער אויפגעשטעלט פיר זיך א נעסט אין די וואלקענס. אין מאנכע טאהלען געפינען זיך קליינע דערפלעך אראבישע מיט הייזלעך פון ליים און אמאל פון שטיינער. אראבישע הייזער אין ארץ־ישראל ווערען אפט געמאכט אויף פשוט'ען אופן: מען שטעלט אויף א שטוב פון ליים, די זון טריקענט עס אויס און מען האט שוין א "היים". אין גרויסע רעגענס איז אזא הויז אין געפאהר צו צוגעהן

און זיך אומקעהרען צוריק צו די בלאטע פון וואנען עס איז געקומען. אנשטאט פענסטער איז א לאך, מיט וועלכער מען איז שטענדיג יוצא פאר אלע צוועקען צו וועלכע פענסטער דיענען געוועהנליך. נעבען די גרויסע שטעדט זיינען די הייזער פון שטיינער.

אזוי זיינען מיר געפאהרען נידעריגער און נידעריגער צווישען די בערג, און איך האב זיך דערמאנט דאס וואס דר. עטינגער האט מיר געזאגט מיט א טאג צוריק אז די אלע בערג ארום ירושלים קענען ווערען בעפלאנצט, עס זאלען זיך אויף זיי אויסשפרייטען גערטנער און וועלדער, ווי עס איז געווען אויף זיי אמאל איידער די בארבארען פון אלע ראסען וואס האבען דא געהערשט, האבען חרוב געמאכט דאס לאנד. סימנים פון דער בעפרוכטיגונג פון די בערג אין די אלטע צייטען איז נאך צו געפינען יעצט אויף אלע בערג וועלכע זעהען אויס צו זיין ווילד. מען זעהט נאך יעצט אויך אז דארטען וואו די ערד איז ניט אראבגעטראגען געווארען, צווישען די שטיינער וואו עס איז נאר פאראן א פלאץ פיר א פלאנצונג צו שלאגעןווארצלען, וואקסען בוימען פון זיך אליין.

איך בין געפאהרען צווישען די בערג און האב פון זיי קיין אויג ניט אראבגענומען. וואס פיר א געוואלדיגע ערשיינונג וואלט עס געווען ווען דיזע קאלכיגע שטיינער וואס גרייכען אין די וואלקענס זאלען זיין בעדעקט מיט אליווען־וועלדער, מיט וויין־גערטנער, מיט אלעם וואס בליהט און וואקסט, און צווישען דעם גרינעם צודעק פון די בערג זאלען זיך ארויסזעהן די שעהנע דעכער פון אידישע שטיינערנע הייזער און אומידום וואו מען זאלווארפען מיט אן אויג זאל מען זעהן ווי אלעם בליהט אונטער אידישע הענד אויף אלע הויכע פלעצער ארום ירושלים און אזוי זאל עס זיין ביז די טויערן פון ירושלים גופא! דער צופאהר צו אונזער הויפטשטאדט וואלט געווען דער שעהנסטער אין דער וועלט!

אזוי טראכטענדיג בין איך צוגעקומען צו דער קליינער קאלאניע מוצא וואס ליעגט צווישען די בערג. מיר האבען זיך אבגעשטעלט נעגען א גרויסע געמויערטע הויז. אויף דער ווערארנדא איז געווען א מאן וואס האט אויסגעזעהן ווי א זעכציגער, דורכגעברענט פון דער זון. ער האט אונז געגעבען א הארציגען "שלום" מיט א שווערע אויסגעארבייטע האנד און געבעטען אין הויז אריין. מיר האבען זיך געפונען אין א גרויסען צימער מיט א טאילד פלאאר. דער בעל־הבית האט אונז צוגענומען זעהר שעהן, האט אונז דערצעהלט פון די גרויסע שוועריגקייטען וואס ער און אנדערע האבען אויסגעשטאנען איידער זיי האבען זיך אויסגעלערנט ריכטיג צו פלאנצען און צו זייען. ער איז שוין אין לאנד אכט־און־צוואנציג יאהר, געקומען פון האמעל, וואו עס האט איהם קיין זאך געפעהלט, נאר ער האט זיך אריינגענומען אין זינען אז ער מוז זיין אין ארץ־ישראל. די נייע — זאגט ער — וואס וועלען קומען אין ארץ־ישראל, וועלען שוין האבען די גאנצע ערפאהרונג וואס די אלטע האבען געקראגען און האבען טייער בעצאהלט. זאלען זיי, די נייע, נאר וועלען זיך לערנען. אבער, ווי עס ווייזט אויס, ווילען זיי עס ניט. זיי מיינען אז זיי זיינען קליגער. זאלען זיי מיינען. אט ארבייט מען ניט ווייט פון איהם אין א קבצה — זאגט ער — אין דילב. נייע מענשען, געקו־

מען פון אוקראינא, פון רוסלאנד. זיי ארבייטען אונטער'ן וועד הצירים. ער האט זיי וואס צו זאגען פיר זייער טובה וועגען, אבער ניט זיי און ניט דער וועד הצירים וויל זיך בענוצען מיט זיין ערפאהרונג. דאס ארט איהם ניט. פאר איהם איז גענוג אז ביי איהם איז אלעס אין ארדנונג. ער האט זיבען קינדער — און אין זיינע רייד איז אריין א מיידעל שטארק און פול. זי האט אונז אבגעגעבען א ברייטען "שלום", און דער פאטער האט ערקלעהרט אז זי האט נאר וואס געענדיגט דעם בית־ספר און איז א גרויסע העברעערין נאר זי וויל ווייטער לערנען. זי קאכט זיך אין חשבון, אבוואהל איבערצעהלען די אייער קען מען אפילו דורך דעם חשבון וואס מען לערנט אין בית־ספר אליין.

אונזער גאסטפריינדליכער ווירטה האט אונז מכבד געווען מיט עטליכע סארטען פון קאנסערווירטע פרוכטען וועלכע האבען ארויסגעשיינט פון גרויסע גלעזערנע כלים. דאס — זאגט ער מיט גאוה — קאנסערוויר איך אליין, און אלע מינים וואס איהר זעהט דא — אנווייזענדיג אויף א פופצעהן כלים — וואקסען ביי מיר אין גארטען. איך האב מיר דא אליין די גאנצע מאשינערי וואס מען דארף צו קאנסערווירען. אבער איהר ווילט דאך מסתמא זעהן מיין וויין־קעלער — זאגט ער — קומט אראב אונטען. מיר זיינען אראבגעגאנגען אין א טיפען און געראומיגען קעלער, פול מיט וויין־פעסער. אט האב איך וויין וועלכער שטעהט ביי מיר פופצעהן יאהר אלעס ארויסגעצויגען פון דיזע שטיינער פון די בערג. ארויסגעהענדיג זאגט ער: אט דער קעלער איז ניט געבויט ווי איהר פערשטעהט דאס ווארט בויען. דער גאנצער קעלער איז אויסגעהאקט אין דעם שטיינערנעם בארג און איבער־דעם, אויפ'ן שטיין, איז געבויט מיין הויז. צופיהרענדיג אונז צום קערידזש זאגט ער: איך האב געהאט די זכיה אז ביי מיר זיינען געווען אלע ציוניסטישע פיהרער, פון הערצל און וואלפסאן ביז ווייצמאן און בראנדייס.

פון מוצא זיינען מיר געפאהרען קיין דילב. א שורה פון פאלאטקעס זיינען געווען אויפגעשטעלט. נעבען די פיס פון א גרויסען בארג ניט ווייט פון די פאלאטקעס, נעהנטער צום וועג, איז געווען אויפגעשטעלט א געביידע פון ברעטער. נעבען דעם האט זיך געקאכט א גרויסער טאפ. דריי מיידלעך האבען אונז געענטפערט אויף אונזער "שלום". מיר זיינען אריין מיט זיי אין א שמועס אויף העברעאיש. באלד איז צוגעקומען נאך א מיידעל ארויסגעהענדיג פון קיך, האלטענדיג אונטער'ן ארעם א בוך. דער נאמען פון מחבר איז געווען אויפגעשריבען אויפ'ן טאוועל. דאס איז געווען א בוך פון געראַרד הויפטמאן. די מיידלעך האבען אונז ערקלעהרט אז זיי זיינען אויך מיטגליעדער פון דער קבצה וואס ארבייטען דא. איך האב ניט געפרעגט וואו זיי האלטען זיך דא אויף אין דעם קעמפ, ווייל מען האט מיר געזאגט פריהער אז זיי זיינען דא צוזאמען און אז דער וועד הצירים האט עס ניט געוואלט ליידען, נאר אז די קאנטראקטען מיט די קבצה זיינען שוין געמאכט געווארען און אז ביי מאכען די קאנטראקטען האט די קבצה אנדערש ניט געוואלט ווי דיזע גלייכהייט פון מיניב אין דער קבצה, און ווי באלד עס איז שוין געווען אבגעמאכט, האט שוין דער וועד הצירים ניט געקענט קיין זאך העלפען און עס איז געבליבען אזוי. א קוכ טהוענדיג אין טאפ איז געווען מיין פרא־

גע: וואו נעהמען זיי דאַ אין די בערג דאָס וואָס זיי דאַרפען פאַר זייער עסען. די תשובה איז געווען, אז קיין פלייש עסען זיי ניט, ווייל זיי האָבען ניט און עס איז דאָך הייסע וועטערן — לעבען זיי מיט אנדערע זאכען אויסער פלייש.

די מיידלעך זיינען פון אוקראַינא ניט לאַנג געקומען. די מעהרסטע פון דער גרופּע זיינען פון רוסלאַנד. זיי זיינען דריי קבוצות: א׳, ב׳, ג׳. זיי ראַמען אַב די שטיינער און פלאַנצען וואַלד. די דאַזיגע ארבייט ווערט געטאָן אויף׳ן חשבון פון ועד הצירים. זיי זיינען 100 און צוואַנציג פּערזאָן, מענער און פרויען, און זיי ארבייטען אכט שטונדען א טאָג, ווי עס ארבייט יעדע קבצה. זיי שטעהען אויף 4 אַזייגער אין דער פריה, ארבייטען אייניגע שטונדען און געהען אָברוהען. האַלב נאָך דריי דערענדיגען זיי דאָס וואָס עס פעהלט זיי צו די אכט שטונדען.

מיר זיינען אוועק צום באַרג. די ארבייט איז בעשטאַנען דערמיט וואָס מען האָט געקליבען שטיינער אין קערבלאַך. נאכהער האָט מען די שטיינער אוועקגעלייגט איינע אויף די אנדערע אזוי ווי א פּאַרקאַן. פון איין פּאַרקאַן ביז׳ן אנדערען איז די ערד אויסגערייניגט געוואָרען פון שטיינער און פאַרטיג געמאַכט געוואָרען צו זייען. דער צוועק פון די שטיינערנע פּאַרקאַנען איז צו פערהאַלטען די וואסער בשעת א רעגען אין דעם ריינעם שטח צווישען איין פּאַרקאַן און דעם צווייטען, אום עס זאָל דאָרטען וואַקסען. די פּאַרקאַנען זיינען בלויז עטוואָס העכער ווי די ערד. דאָס רופט מען טערראַסען און נאָר דורך אזעלכע טערראַסען קען מען בעפלאַנצען בערג; אָהן זיי רינט די וואסער אַראָב און דאָס געפלאַנצטע קען ניט לעבען. די יונגע לייט אזוי גוט ווי די מיידלעך זיינען געווען אלע מיט זעהר סימפּאַטישע געזיכטער און זייער אינטעליגענץ איז געווען אָנגעשריבען אויף זייערע פנים׳ער. דאָס איז דער טיפּ פון דער ראַדיקאַלער יוגענד אין מזרח־אייראָפּא, פון וועלכע עס קומען די חלוצים וועלכע קומען יעצט אין ארץ־ישראל ארום הונדערט פערזאָן א וואָך. זיי זיינען אלע אידעאַליסטיש געשטימט און עטליכע ווערטער מיט זיי איז גענוג צו איבערצייגען צו וועלכער פּאָליטישער ריכטונג זיי בעלאַנגען.

ווען מיר האָבען פערלאָזען די טערראַסען איז שוין די זון געשטאַנען גאַנץ נידעריג. מיר זיינען געפאָהרען באַרג־ארויף. איך האָב אַ קוק געטהאָן צוריק. די יונגע לייט האָבען אויסגעזעהן ביים פוס פון די בערג אזוי ווי קליינע פינטלאַך. איך האָב געקלעהרט: וועלען דיזע נייע בילוצעס קענען אויפטהאָן דאָס וואָס מען דאַרף יעצט אויפטהאָן? וועלען דיזע טערראַסען ווירקליך אַמאָל זיין דאָס וואָס דער נביא ישעיה זאָגט־צו: ״און איך וועל מאַכען אלע מיינע בערג אלס אַ וועג און מיינע שטעגען וועלען אויפגעהויבען ווערען״?

קומענדיג צוריק פאַרביי מוצא איז שוין געווען האַלב־דונקעל. אין אַ גאָרטען פון קירבעס אויף א הויכען פּלאַץ איז געשטאַנען אזוי ווי א הויכער טיש אויף פיער דינע סלופּקעס אריינגעשלאָגענע אין דער ערד. אויבען איז געשטאַנען א מאַן און געקוקט אויפ׳ן פעלד. איבער איהם איז געווען אויסגעפלאָכטען פון בלושין א צודעק צו שיצען איהם פון היץ אין מיטען טאָג. דאָס איז א שומר וואָס היט די קירבעס. אין ארץ־ישראל דאַרף מען אַלץ היטען פון גנבים. די טבע פון אַ טהייל פון

אינזערע אראבישע שוועסטער־קינדער, איז אז זיי האלטען ניט פון פריוואט־אייגענטום און אלעס דארף דא האבען שמירה. יעדעזפאלס אבער האב איך גע־האט דעה אמת׳ן קלארען פירוש אויף דעם בערידמטען פסוק: ״כמלונה — ווי א נאכט־ביידעל — במקשה — אין א פעלד פון פלומערן..... אז מען ווייל פערשטעהן דעם תנ״ך זאל מען זיך אריי־בערבאפען קיין ארץ־ישראל.

.10

אין דער קאלאניע רחובות

אויף מארגען פריה בין איך ארויסגעפאהרען פון ירושלים צו די קאלאניעס רחובות און ראשון לציון. אויפ'ן וואקזאל האב איך זיך געטראפען מיט פראפעסאר סלושץ, וועלכער איז געפאהרען קיין יפו און איז געווען פריינדליך גענוג צו אנלייגען א פאאר טעג צייט אום מיט מיר צוזאמען דורכפאהרען די צוויי וויכטיגע קאלאניען. מיר זיינען וויעדער געפאהרען מיט דערזעלבער באהן מיט וועלכער איך בין געקומען פון לוד קיין ירושלים. פראפ. סלושץ האט מיר פארבייפאהרענדיג איינעם פון די בערג אנגעוויזען אויף א גרויסע לאך אין א בארג. די טראדיציאן זאגט אז אין דיזער מערה איז געווען שמשון הגבור. דער געגענד, אין וועלכען מיר זיינען געפאהרען איז דער יעניגער אין וועלכען דער גרויסער אידישער גבור האט זיך געפונען. ווען די בערג וואס ארום ירושלים ענדיגען זיך, פאנגט זיך אן די שפלה, די פלאכע עבענע, וועלכע האט בעלאנגט צו שבט דן, וועהרענד די בערג האבען בעלאנגט צו שבט יהודה, און דא אין דער עבענע איז פארגעקומען אין פערלויף פון הונדערטער יאהרען דער מורא'דיגער קאמפף צווישען די אידען און די פלשתים, אדער ריכטיגער — צווישען דעם שבט דן און די פלשתים, וועלכע האבען זיך געפונען אין דער שפלה. די פלשתים האבען געפרעסט דעם שבט דן צו דעם בארג און אין דער לאנגער מלחמה איז דער שבט דן כמעט ווי אומגעקומען אין דער שפלה, אבער צוברעכענדיג דערמיט די גבורה פון די פלשתים. אונטער דער צייט האט זיך דער שבט יהודה בעפעסטיגט אין די בערג און האט נאכהער געקענט דוד'ן געבען די פלשתים א טויט־קלאפ. ווייטער אונטען איז דער עבענע צום ים צו, זיינען פאראן די צוויי פלעצער וואס ווערען דערמאנט אין תנ"ך אלס די פלעצער וואו "דער גייסט פון גאט האט אנגעפאנגען צו קלאפען" אין שמשון אין דארטען איז דער פלאץ וואו שמשון האט דערזעהן דלילה'ן, האט זיך אין איהר פערליעבט און געענדיגט זיין קאריערע אלס דער העלפער פון אידען. דער גאנצער געגענד איז דורכגעשנאטען מיט אור־אלטע עראינערונגען נאך פון אזעלכע צייטען איידער די אידישע שבטים זיינען אויפגעגאסען געווארען אין איין נאציאן. פון יענע צייטען "ווען עס איז נאך ניט געווען קיין מלך אין

ישראל און וואס איינער האט געוואלט האט ער געטהאן.״

מיט אונז אין וואגאן זיינען געווען קאלאניסטען פון מטולה, די וויטעסטע אידישע קאלאניע אין צפון פון ארץ־ישראל, דארטען אויפ'ן גרענעץ צווישען די ענגלישע און די פראנצויזישע אקופאציאן, און וואו די פראנצויזען מיט די אראבער פון פייזאל האבען זיך זייט די לעצטע עטליכע מאנאטען געשלאגען און וואו עס זיינען געפאלען די אידישע קרבנות צוזאמען מיט קאפיטאן יוסף טרומפעלדאר. א קאלאניסט האט געזאגט, אז ער האט געקראגען א ידיעה פון מטולה, אז מען קען שוין דארטען קומען, נאכדעם ווי פייזאל'ס ארמיי איז צוקלאפט געווארען און ער האט געמוזט אבפאהרען פון דמשק ווערט דער געגענד זיכער. אימיצער האט אונטערשטיצט דיזען בעריכט, דערמיט וואס ער האט עס אויך געהערט אין ועד הצירים. דער קאלאניסט האט צוריקגעוויזען דיזע אונטערשטיצונג, זאגענדיג: מיר זוכען ניט קיין ידיעות פון ועד הצירים; מיר האבען געוואוסט ווען אוועקצוגעהן אהן זיי און מיר וועלען וויסען ווי צו קומען אהן זיי. די צופריעדענהייט מיט די געשעהענישען צווישען די פראנצויזען און פייזאל'ס סאלדאטען איז זעהר גרויס אויף שריט און טריט. די האפנונגען אז דער גרענעץ ביז'ן טייך ליטאני, ווי די ציוניסטען האבען פערלאנגט, איז יעצט זעהר גרויס און דאס מיינט, אז די בעריהמטע שטאדט צור, וועלכע איז אזוי פיעל דערמאנט אין תנ"ך, זאל אריין אין אידישע הענד און אז אויף דער חרמון, פון וואנען דער ירדן שפרינגט ארויס, זאל בעלאנגען צו אידען.

מיר זיינען געקומען אין לוד, א פונקט וואו עס פעראייניגט זיך די באהן וואס געהט פון מצרים קיין חיפה און די פון יפו קיין ירושלים. א גרויסע צאהל מענשען: אידען, אראבער, ענגלישע סאלדאטען האבען זיך געטומעלט ארום דער סטאציאן. מיר האבען גלייך אנגעפאנגען זיך גאבצופרעגען אין העברעאיש: וואו מען קען קריגען א פוהר קיין רחובות. עס איז געווען שווערליך צו קריגען. יעצט איז דער בציר (די שניטע פון די וויין) און די קאלאניסטען זיינען פערנומען אויף זייערע פעלדער. מיר זיינען אריין אין בופעט פון סטאציאן (אויפ'ן שילד איז געווען אנגעשריבען צוזאמען מיט דעם ענגלישען אויפשריפט אויך א סאין מיט גרויסע ווערטער "מזנון"). דארטען זיינען געזעסען אידען צווישען אנדערע פאסאזשירען און האבען געגעבען ארדערס צו די ווייטערס אין העברעאיש. עס איז דא געווען גאנץ לעבעדיג, אבער מיר האבען געדארפט פאהרען קיין רחובות. צו געפינען די בעריהמטע אידישע קאלאניע אין רעכטען ברען פון בציר איז געווען פאר מיר אזא גרויסע זאך, אז איך האב ניט געהאט קיין געדולד צו ווארטען. ענדליך האבען מיר געפונען א אידען פון רחובות וועלכער איז געווען וויליג אונז צו נעהמען אין דער קאלאניע. מיר זיינען ארויסגעפאהרען פון לוד דריי דעם זייגער, ווען די היץ ווערט א ביסעל קלענער און א ווינטעל פאנגט אן צו בלאזען פון ים. דער אראבער וואס האט די פערד אנגעטריבען האט זיך ניט געאיילט, די וועג איז א שווערע, א זאמדיגע און ניט קיין גלייכע, און די פערד פלעגען זיך גאנץ אפט שטעלען אברוהען.

עס איז געווען ארום האלב נאך פיער ווען מיר האבען זיך אנגעפאנגען צו רוקען זיך צו דער קאלאניע. מיר האבען זיך אבגעקעהרט פון דער ברייטער וועג און זיינען אריינגעפאהרען אין א שמאלע וועג, וועלכע איז געווען פון איין זייט פערפלאנצט מיט אקאציען־בוימען און פון דער אנדער זייט מיט קאקטוס־בוימען, וועלכעס דיענט אלס א פארקאן צו די טרויבען פעלדער. אלעם ארום איז

געווען אין אַ בליהענדען צושטאַנד — גרין און פריש — אַבוואָהל דיזע צייט פון יאָהר, אויגוסט און סעפּטעמבער, זיינען די טריקענסטע, אַלעס האָט געוויזען פון זאָרגפעלטיגע אַרבייט. דער אונטערשיעד צווישען די אידישע גערטנער, צווישען וועלכע מיר זיינען אַריינגעפאָהרען און צווישען די אַראַבישע איז געווען אַזוי קלאָר, אַז ניט ווייסענדיג האָט מען אויף דעם ערשטען אויגענבליק געקענט דערקענען אַז די ערשטע קענען זיך ניט פערגלייכען צו די לעצטע. אַ זעהר היימליכער געפיהל האָט מיר דורכגענומען. איך האָב געזעהן אידישע פעלדער אין רוסלאַנד, אין אַמעריקאַ און אין אַרגענטיניען, אַבער דאָס זיינען אַלעס געווען אויף פרעמדען באָדען. יעצט צום ערשטען מאָל אין מיין לעבען האָב איך געזעהן אידישע גערטנער אויף אידישע ערד, אין אַ אידישע לאַנד.

איך בין אַראָבגעגאַנגען פון פוהר און געגאַנגען לאַנגזאַם אונטער די אַקאַציען, וואַרפענדיג אַ בליק אויף די טויערען וואָס האָבען זיך געוויזען פון צייט צו צייט צו די "בויאַרעס" (פּלאַנטאַציעס). נעבען די טויערען זיינען אומעדום געווען שטיינערנע געביידען און עס האָט זיך געהערט דער רעש פון די וואַסערפּומפּען. די אַרבייט ווערט דאָ געפיהרט נאָכ'ן לעצטען וואָרט פון דער צייט. די אידען קומען אַהיים בעוואָפענט מיט אַלע חכמות וואָס זיי האָבען זיך אויסגעקלעהרט אין אַלע לענדער וואו זיי געפינען זיך און דערמיט ווילען זיי דאָס לאַנד בעזיגען.

ניט ווייט פון דער קאָלאָניע איז אַרוים פון אַ גאָרטען אויפ'ן וועג אַ באָי מיט אַ אידישען אויסזעהן, נאָר אַ ביסעל שוואַרצלעך. ער האָט מיר אָבגעגעבען אַ "שלום" און איז געגאַנגען מיט מיר צו דער קאָלאָניע. איך האָב צו איהם נאַטירליך אָנגעפאַנגען אין העברעאיש און געפרעגט איהם זיין נאָמען. ער האָט מיר געזאָגט אַז ער איז אַ תימני וועלכער איז אַהער געבראַכט געוואָרען אַלס קינד. זיין טאַטע און זיין גאַנצע משפחה וואוינען אין רחובות אין דעם תימנ'ישען קוואַרטאַל. ער איז אַ שומר און אַלע זיינע ברידער אַרבייטען. איך האָב איהם געפרעגט צי האָט ער ליעב אַרץ־ישראל. ער האָט מיך אָבגעמאָסטען מיט אַ בליק פון פערוואונדערונג פון אויבען ביז אַראָב און האָט געענטפערט מיט אַ פראַגע: "ומי לא יאהב את ארץ ישראל?" די ליעבשאַפט פון די תימנ'ער אידען צו אַרץ־ישראל איז פיעל גרעסער ווי די פון אונזערע אידען, אַבוואָהל זיי לעבען אונטער פיעל ערגערע אומשטענדען. דאָס איז דערפאַר, ווייל עס ליגט זיי ניט אין קאָפּ נויאָרק, וואַרשאַ, אָדעס. זייער אהבה צום לאַנד איז אַ גאַנצע, אַ פאָלשטענדיגע. ווען מען וואָלט געקענט ברייגען אַהער די גאַנצע פופציג טויזענד אידען פון תימן!

נאָר אָט איז אַ שילד אויף אַ שעהנע הויז "הוטל חרלפ". דאָס איז איינער פון די צוויי האָטעלען פון רחובות. מיר זיינען אַריין. דער בעל־הבית, אַ סימפּאַטישער, עלטערער איד, האָט אונז נעפרעגט צי מיר ווילען טהעע, עסען, אָדער אַ שאוער־באַד. איך האָב געענטפערט אַז איך וויל קיין זאַך ניט אויסער זעהן די קאָלאָניע; פיר אַלע אַנדערע זאַכען וועלען מיר געפינען צייט שפּעטער. מען האָט אונז געענטפערט אַז מיר ווילען קריגען אַ בילד פון דער גאַנצער קאָלאָניע, זאָלען מיר אַרויף אויף דער "גבעה" הינטער דעם האָטעל. מיר זיינען אַרויף און איך האָב דערזעהן דאָס שעהנסטע בילד וועלכע איך האָב געזעהן אין מיין לעבען!

אין מערב זייט האָט זיך די זון ווי אַ רויטער פייערדיגער קוגעל גערוקט אַרונטערצוזעצען זיך הינטער די שורה בערג וואָס האָבען זיך געזעהן פון דער ווייטענס. די טאָהלען זיינען געווען איינגעוויקעלט אין אַ פאַרנאַכטיגען האַלב־דונקעלקייט. אַ ווינטעל וואָס

האט מחיה־נפשות געווען, האט געבלאזען. אלעס איז געווען גרין, בעפלאנצט און בעזייט, און עס האט אויסגעזעהן ווי איין ריזיגער טעפיך אויסגעשטריקט מיט די וואונדערליכסטע צייכנונגען איז געווען אויסגעשפרייט אויף בארג און טהאל, און געגענאיבער ווידער אויפ'ן בארג. דער טעפיך איז ווירקליך אויסגעשפרייט געווארען אין דער לעצטער צייט זינט די אידען זיינען אהער געקומען. די לאנדשאפט איז געווען א געוועהנליכע לאנדשאפט פון יהודה—זאמדיגער באדען און בערג, און די אידען האבען עס פערוואנדעלט אין דאס וואס עס איז יעצט. ווי שעהן איז ארץ־ישראל ווען זי געהט אריין אין די ריכטיגע הענד!

אך האב זיך אומגעקעהרט צו דעם צווייטען זייט, צו דער קאלאניע־צו. שורות פון בוימען מיט ווייסע, ריינע, שטיינערנע הייזער — הייזער און ניט הייזלעך האבען בעצייכענט די גאסען. א ברייטע גאס האט געפיהרט בארג־ארויף געגענאיבער די גבעה אויף וועלכע איך בין געשטאנען. א גרויסע, ווייסע און ליכטיגע געביידע האט זיך געזעהן אויפ'ן בארג. דאס איז די שוהל פון דער קאלאניע. ביים פוס פון דיעזער גאס וואו די גבעה ענדיגט זיך, ציהט זיך א לאנגע גאס מיט שעהנע הייזער צווישען בוימען. א שטיינערנע געביידע — דער ברונען פון דער קאלאניע איז אין מיטען פון דער גאס און ארום דיזער געביידע ציהען זיך שטיינערנע קארעטעס צום אנטרינקען די בהמות. א מחנה פון שווארצע שעפסען האבען זיך אראבגעלאזען פון דער הויכער גאס צום ברונען. פון אלע זייטען האבען זיך געזעהן מענשען וואס איילען פון די פעלדער אהיים. א שורה קעמלען וואס האבען אויסגעזעהן געגען די שעפסען אזוי ווי סקיי־סקרייפערס זיינען געטריבען געווארען פון ערגעץ.

איך בין אראב פון דער גבעה, בין צוגעגאנגען צו א גרופע שעהנע, געזונדע און זעהר פרעהליכע קינדער וועלכע האבען גערעדט אין דער ארץ־ישראל שפראך, האב איך זיי געפרעגט אויף די וואהנונג פון ה' אייזענבערג וועמען איך קען פון דער פאראיאהריגער קאנפערענץ אין לאנדאן. ״שם — האבען זיי געענטפערט מיט א פתח אונטער שין — בקצה הרחוב בצד שמואל הבית האחרון. אחרון״.

ה' אייזענבערג האט אויסגעזעהן אזוי ברייט געזונד און שטארק ווי איך האב איהם געזעהן פאראיאהרען. ער שטעלט מיט זיך פאר דעם טיפ פון אידישען בעל־הבית, דעם אייגענטהימער, דעם בעל בטחון וואס האלט אז טהאן איז וויכטיגער ווי ריידען, האט ניט קיין גרויס ליעבשאפט פאר טעאריען און איז פעראינטערעסירט נאר אין פאקטען. ער איז דער סארט איש־מעשה וועלכער איז אונז בעקאנט אין אלע לענדער וואו אידען וואהנען. דער קאלאניזאציאן לעבען האט איהם נאך צוגעגעבען נאך מעהר געזונדהייט פיזיש און גייסטיג און ער מאכט אויף אייך דעם איינדרוק פון א מאן וואס וויים וואס ער וויל און פערשטעהט ווי אזוי עס צו עררייכען. אויף דער פריהעריגער קאנפערענץ ווען די ראדיקאלען האבען אנגעפאנגען צו אטאקירען דעם קאלאניזאציאנס ישוב האט ער מיט א שמייכעל געזאגט: אויב איהר ווילט וויסען וואס דער ישוב איז: גיט א קוק אויף מיר. און דאס איז געווען זעהר איבערצייגענד. עס איז גענוג א קוק צו טהאן אויף די ברייטע פלייצעס פון ה' אייזענבערג, זיין ענערגישען געזיכט און צו הערען זיין פעסטע שטימע צו איבערצייגען זיך אז די מענשען וואס האבען געבויט די קאלאניען אין ארץ ישראל זיינען פיאנערען פון דעם בעסטען סארט מיט וועלכען א פאלק מעג שטאלצירען.

איך בין גלייך נאך די געוועהנליכע בעגריסונג צוגעטרעטען צו דעם ענין וועלכער האט מיר אם מעהרסטען אינ־

טערעסירט. ה׳ אייזענבערג, אזוי גוט ווי
אלע קאָלאָניסטען וועלכע איך האָב גע־
זעהן, זיינען זעהר אונצופריעדען מיט
דעם ארויסטרעט פון ווייצמאַן אין בע־
צוג די קאָלאָניען ״די פינסקס און
די מינסק׳ס״ פון ארץ־ישראל און זיי
קענען ניט פערשטעהן ווי קומט עס צו
איהם אַזאַ וואָרט, סיידען אז ער האָט
געוואָלט מאַכען א חנ׳דל די ראַדיקאַלען.

— און וואָס איז אייער מיינונג ווע־
גע די קבוצות? — האָב איך איהם גע־
פרעגט.

— איך האַלט זעהר שטאַרק פון
קבוצות, אז אַ טאַטע מיט זעקס אָדער
זיבען קינדער ארבייטען איז עס די בעס־
טע קבוצה אין דער וועלט. אָט איז איי־
נער פון מיין קבוצה — האָט מיר ה׳
אייזענבערג אָנגעוויזען אויף א ריעזיגען
יונגען מאַן וואָס האָט אויסגעזעהן ווי
שמשון הגבור׳ס א שוועסטער־קינד —
פאַרוואָס דוקא קבוצות פון פרעמדע
וואָס האָבען קיין שייכות ניט איינע
צו די אנדערע און ניט קבוצות פון
משפחות וואָס ארבייטען אויף זייערע
אייגענע ערד? איך זעה ניט איין וואָס
דאָ איז דער גאַנצער טומעל מיט די
קבוצות אויף וועלכע עס געהט אוועק
אַזוי פיעל געלד מיט אַזעלכע קליינע
רעזולטאַטען.

—מיר שטעהען יעצט אין דעם גרעס־
טען קריזיס — האָט ה׳ אייזענבערג גע־
זאָגט מיט אַ זעהר ערנסטען טאָן — אין
דער פאָליטישער לאגע שטעהען מיר
גליקליך, אלעס וואָס מען דאַרף איז אז
עס זאָלען קומען מענשען מיט געלד.
אָבער די פאַלשע סיסטעם פערטרייבט
יעדען וואָס האָט עפּעס געלד. אום צו
ברייגגען אהער מענשען מיט מיטלען
וועלכע זאָלען קענען אויפלעבען דאָס
לאנד דאַרף מען צייגען אז געלד אין
ארץ־ישראל אריינגעלייגט אין קאָלאָני־
זאַציאָן טראָגט פראָצענט, אָבער מיט גע־
שרייען` געגען פריוואַט אונטערנעהמונ־
גען מאַכט מען אז יעדער וואָס האָט אַ
ראָלאַר זאָל מורא האָבען עס צו בריינ־
גען אין ארץ־ישראל. קיינער וויל ניט
אינוועסטען זיין געלד ווען ער הערט אָט
די רייד, וועלכע מען הערט אלץ פון
אונזערע ראַדיקאַלען. זיי האָבען מורא
און זיי זיינען גערעכט. און די אָפיציעלע
פאָרשטעהער פון דער ציוניסטישער אר־
בייט אין ארץ ישראל האַלטען מיט די
שרייער און איך האָב זעהר מורא אז
דער רעזולטאַט וועט זיין אז מען וועט
ניט קומען און מען וועט ניט בויען. און
אויב עס זאָל חלילה אוועקגעהן צוויי
יאָהר פון היינט און עס וועט גאָר ניט
געטהאָן ווערען, זיינען מיר אונגליקליך.
ענגלאַנד וועט זאָגען אז מיר טויגען ניט
און די אראַבער וועלען אלע ווערען געגען
אונז. די אראַבער האָבען יעצט געקרי־
גען דרך־ארץ פאַר אונז, ווייל זיי גלוי־
בען אז מיר וועלען באַלד אָנפאַנגען צו
קויפען לאַנד. עס שטעהען הונדערטער
טויזענדער דונאַם לאַנד צו פארקויפען.
איך אליין האָב געקריגען גרויסע אָנ־
באָטען. אויב די אראַבער וועלען זעהן
אז מיר קויפען ניט, וועלען זיי אונז
מבטל זיין, נאָך מעהר, זיי וועלען אונז
ווערען שונאים און זיי וועלען פערקוי־
פען צו די גוים.

מיר זיינען ארויסגעגאַנגען אויפ׳ן
גאַס. איך האָב געוואָלט זעהן דעם
קוואַרטאַל פון תימנים און ה׳ אייזענ־
בערג איז געווען פריינדליך גענוג צו
אָנבאָטען זיך צו געהן מיט אונז. מיר
זיינען דורכגעגאַנגען דעם קוואַרטאַל, די
הייזער זיינען גאַנץ אנדערע ווי די קאָ־
לאָניסטישע, זיי בעשטעהען מעהרס־
טענס בלויז פון איין צימער, אָבער די
תימנ׳ער האַלטען עס פאַר פאַלאַצען
געגען די לעבער אין וועלכע זיי האָבען
געוואָהנט אין זייער היים. פיעלע פון
די תימנ׳ער האָבען ניט פערשטאַנען צו
וואָס דאַרף מען אין גאַנצער פענסטער
און מען דערצעהלט אז זיי האָבען פאַר־
שלאָגען די פענסטער אין זייערע היי־
זער איידער זיי האָבען־זיך דערצו צו־
געוואָהנט, אָבער אידען געוואָהנען זיך
גיך צו צו בעסערם און די תימנ׳ער אי־

דען זיינען ניט קיין אויסנאהם. מאַנכע האָבען אָנגעקליבען געלד און זיי בויען שוין הייזער אויף דעם שטייגער פון די קאָלאָניסטען. עס זיינען פאראַן איינינגע תימנ׳ער אין דער קאָלאָניע וועלכע האָבען מעהר ווי איין ווייב.

ארויפגעהענדיג אויף א העכערען פּלאַץ אין דער קאָלאָניע און אָנווייזענדיג אויף דער קאָלאָניע וועלכע איז געלעגען אין די דונקעלהייט פון אבענד האָט ה׳ אייזענבערג געזאָגט — דאָס איז יעצט ווערטה צוואַנציג מיליאָן פראנק, און געגרינדעט איז עס געוואָרען פון א קליינע גרופּע אידען פון וועלכע יעדער האָט אין עטליכע יאָהר אויסגעצאָהלט ארום דריטהאַלבען טויזענד דאָלאַר. פיעלע פון די נגידים פון רחובות זיינען אהער געקומען מיט ליידיגע הענד. און דאָס האָבען מיר אויפגעטהאָן אין דרייסיג יאָהר פון נאָכאַנאַנדיגע ארבייט. וואָס מיר דארפען איז ניט קיין חקירות נאָר ארבייט.

קומענדיג נאָך א מאָל צום שמועס וועגען די קבוצות האָט ה׳ אייזענבערג געזאָגט: דער עיקר איז פאָלגענדער. זאָלען זיי מאַכען קבוצות, זאָלען זיי מאַכען עקספּערימענטען, אָבער זאָלען זיי ניט זאָגען אז קיין זאך טויג ניט אויסער די קבוצות, זאָלען זיי ניט שטערען קיין אידען וואָס וויל קומען קויפען לאַנד אָנפאַנגען צו ארבייטען און צוגרייטען נחלאות פאר די וואָס וועלען קומען שפּעטער, אַזוי ווי מיר האָבען געטהאָן. אָבער זיי שטערען יא. ווען עס קומען אהער מענשען שלוחים פון אידישע גרופּען וואָס ווילען קויפען א שטיק ערד און אָנפאַנגען עס צו בעארבייטען דורך געדונגענע ארבייטער איידער די פּיאָנערען קענען אָנפאַנגען ביסלעכווייז צו קומען, קריגען זיי קיין ערמוטהיגונג פון די אָפיציעלע פאָרשטעהער פון ציוניזמוס דאָ און זיי פערלירען דעם מוטה אלעם. וואָס מען דארף איז אז אידען זאָלען קומען און פאר זייער געלד קויפען ערד, קויפען און קויפען און ניט זיך אָבגעבען מיט טעאָריען.

אויף מיין פראגע וויפיעל אידישע נפשות וואָלט מען געקענט בעזעצען א יאָהר אין ארץ־ישראל אויף קאָלאָניזאַציאָן, אויב עס זאָל זיין דאָס געלד און אויב מען זאָל געהן מיט׳ן פּראַקטישען וועג, האָט ה׳ אייזענבערג געענטפערט אז ער דענקט מען קען בעזעצען ביז צוואַנציג טויזענד נפשות א יאָהר. איך האָב געשטעלט מיין לעצטע פראגע: האָט ניט דער ועד הצירים אויסגענוצט די ערפאַהרונג וואָס איהר און אנדערע האָבען געלערענט אין דרייסיג יאָהר ארבייט? זעהר ווייניג ווילען זיי עס בענוצען, זעהר ווייניג האָבען זיי עס בענוצט — איז געווען די תשובה. און ריידענדיג וועגען דאָס וואָס איך האָב געזעהן און האָב געהערט אויף די בערג, האָט ה׳ אייזענבערג געזאָגט אז דאָס אָברייניגען די שטיינער פון דעם פּלאַץ וועט בעטרעפען א סך מעהר ווי אז מען זאָל קויפען ריינע ערד אום צו מאַכען דאָרטען קאָלאָניזאַציאָן. רייניגען שטיינער איז ניט קיין ארבייט וואָס עס לוינט דערפאר צו צאָהלען גרויסע מענשען גרויסע ארבייטס־פּרייזען. דאָס ווערט געטהאָן דורך קינדער. און וואו האָט איהר געזעהן — האָט ער צוגעלייגט — אז ביי ערד־ארבייט זאָל אָנגעהן דער כלל פון דעם אכט שטונדיגען ארבייטס־טאָג? האָט מען עס דען אין אירגענד וועלכע לאַנד פּרובירט דורכפיהרען? אַן ערד־ארבייטער קען ניט אראָבגעהן פון פעלד לויט זיין זייגער.

ה׳ אייזענבערג האָט זיך מיט מיר געזעגענט פערלאַנגענדיג אז איך זאָל קומען ווידער אין רחובות ווען איך וועל פאָהרען צוריק פון גליל.

עס הייגנט אזוי פיעל אָב אין אמעריקא — האט ער געזאגט — אַז עס איז פון דער גרעסטער וויכטיגקייט אז מען זאָל דאָרטען וויסען וואָס מעהר פון דער היגער לאַגע, ווארום אויב מען זאָל גלייך ניט אָנפאַנגען א גרויסע ארבייט, האָב איך מורא צו זאָגען, וואָס פאר א

שוידערליכער נאַציאָנאַלער אונגליק עס וועט זיין.

און נאָך א וויזיט ביים שריפטשטעלער און קאָלאָניסט משה סמיליאַנסקי, וואו מיר האָבען זיך אונטערהאַלטען ביי א טעלער מאַנדלען נאָר וואָס אראָבגעריסענע פון בוים און נאָכדעם ווי ה׳ סמיליאנסקי האָט מיר געזאָגט זיין מיינונג, אז מען דארף ארבייטען לויט אלע פּלענער, אלטע און נייע, און אז אלעס ווענדעט זיך אויב עס וועט זיין געלד און אז דאָס געלד דארף נאַטירליך קומען פון אמעריקא, בין איך געקומען צוריק אין מיין האָטעל.

איך האָב אָבער ניט געקענט געהן שלאָפען. איך בין געזעסען אויפ׳ן פּאַרטש, האָב געקוקט אויף דער קאָלאָניע און האָב געטראַכט: טויזענד אזעלכע רחובות׳ן און די גאַנצע ארץ־ישראל פראגע, די גאנצע עקזיסטענץ פראגע פון דער אידישער נאַציאָן איז געלעזט. און מען האָט געקענט מאַכען אַ סך אזעלכע רחובות׳ן אין די לעצטע 30 יאָהר — אויב מען וואָלט נאָר געוואָלט מיט אַן אמת. אונזער נאַציאָן האָט זעהר פיער געזינדיגט אין דעם לעצטען האַלבען יאָהרהונדערט. ווען אידען וואָלטען וועלען אויפבויען ארץ־ישראל וואָלטען זיי געקענט. די אידען אין אמעריקא האָבען ניט געהאַט קיין סך געלד אָבער די רוסישע אידען האָבען געהאַט געלד און א רובעל האָט געהאַט א פּארנעהם. עס איז געווען שווער צו בויען — דאס איז אמת — און דיעזע אלע שעהנע הייזער זיינען געווען פערשריבען אין די טערקישע ביכער אלס שטאַלען, און אום צו מאַכען א וועג אדער א בריקעל האט מען געדארפט אונטערקויפען די טערקישע בעאמטע אבער דאָך האט מען געקענט ערדייכען רעזולטאַטען ווען מען האָט געוואָלט. אָבער די אידישע ליעבשאַפט פאר ארץ־ישראל איז בלויז געווען אזוי גרויס אום צו שאַפען דאס ביסעל וואס איז געשאַפען געוואָרען. וועט יעצט די ליעבשאַפט אזוי שווייגען אום צו אויפטהאָן די וואונדער וועלכע מען קען אויפטהאָן אויב אידען ווילען האָבען חשק דערצו? וועט די אידישע נאַציאָן און איבערהויפט אין אַמעריקאַ זיך אויפהויבען יעצט נאָך הערבערט סעמועל ווען די וועג איז פריי און אָפען?

ה׳ אלקים אתה יודע!

11.

אין די וויין קעלערען פון ראשון לציון

פינף א זייגער אין דער פריה האט מען אנגעקלאפּט אין מיין טיהר. אין א שטונדע שפּעטער געהט אב דער דיליזשאנס קיין ראשון לציון און איך מוז מיר צואיילען. דער האטעל קיפּער, איינער פון די ערשטע קאלאניסטען אין דער קאלאניע, איז געקומען אין איניגע מינוט שפּעטער אין מיין צימער און האט געזאגט: "קומט וועט איהר עפּעס זעהן". איך בין ארויס אויף דער וועראנדא, איך האב געזעהען ווי א גרופּע שילער פון דער יפו'ער גימנאזיע וועלכע איז פאריגע וואך געשלאסען געווארען פיר די זומער מאנאטען זיינען געגאנגען אין גלייכע שורות צו דער ארבייט, זיי האבען צווישען זיך גערעדט אין א לעבהאפטען טאן און האבען זעהר צופרידען געשמייכעלט. עס איז געווען א זעהר שעהנער בילד ווי די געזונדע לעבענדע יוגענד איז געגאנגען צו דער ארבייט. איך בין א היבשע צייט געשטאנען אויפ'ן וועראנדא און האב זיי נאכגעקוקט דיזע בליהענדע אויפוואקסענדע קינדער פון ארץ ישראל וועלכע האבען זיך געהאלטען אזוי גלייך און האבען אויסגעזעהען אזוי שטאלץ.

ווען איך בין שפּעטער נאך אמאל ארויסגעגאנגען אויף דער וועראנדא האב איך דארטען ביי'ן פריהשטיק טיש געפונען צוויי אורחים פון האטעל וועלכע האבען מיר פאראינטערעסירט. איינער איז געווען א הערר פישער פון האלאנד, א ברודער פון בעקאנטען ציוניסט זשאן פישער וועלכער איז געקומען זעהן וואס מען קען טאן אין לאנד, און דער צווייטער—א מר. רוזאוו פון קענעדע. ער איז שוין דא ביי זעקס מאנאטען און איז געקומען צו קויפען לאנד פיר א גרופּע פון פופציג אידען פון וויניפּעג פון וועלכע יעדער וויל אריינברייגען א סומע פון עטליכע טויזענד דאלאר אין פערלויף פון עטליכע יאהר און דערווייל איידער די פאמיליען וועלען אנפאנגען אויסצוואנדערן קיין ארץ ישראל זאל מען די לאנד בעארבייטען און בעבויען דורך געדונגענע ארבייט. מר. רוזאוו האט מיר דערצעהלט אז ער האט שוין געזעהן לאנד אין פערשיעדענע געגענדען

און אז ער דיינקט אז ער וועט אין קור־
צען לאנד קויפען. ער איז שוין דורכגע־
פאהרען גאנץ ארץ ישראל, איז געוועז
אין גליל און האט שוין, ווי עס שיינט,
א בעגריף אין דאס וואס דא טוט זיך.
ער האלט ניט פון די סאציאליסטישע
פלענער וועלכע זיינען יעצט פערוויקעלט
און פערבונד־ען מיט א געוויסע טהייל
פון די קאלאניזאציאנס פלענער אין ארץ
ישראל. זאלען קומען אידען וואס האבען
געלד זאלען זיי טהאן דאס וואס זיי
פערשטעהען און אלעם וועט זיין גוט.
די איינציגע וועג וועלכע ער זעהט איז
אז עס זאלען געגרינדעט ווערען גרופען
פון אידען וואס ווילען צוזאמען קויפען
א שטיק לאנד און ווערען קאלאניסטען.
איינציגווייז קען קיין איד גאר ניט טאן,
איין איד קען זיך ניט בעזעצען אין קיין
פלאטץ אויסער אין א אידישע קאלאניע
וואו דער צוועק איז דאך צו שאפען נייע
קאלאניען, ער האט געזאגט עטליכע
זעהר אונצופריעדענע ווערטער וועגען די
קאלאניע "בלפוריה" וואס די אמעריקא־
קאנער קאמאנוועלטה האט געבויט און
וועגען די ארבייט דארט. מר. רוזאוו
האט מיר געזאגט אז ער גלויבט אז די
אידען פון אמעריקא פארשטעהען אם
בעסטען ווי צו טהאן די ארבייט וואס
דארף געטהאן ווערען אין ארץ ישראל,
אבער ער מיינט אמעריקאנער פראקטי־
שע מענשען, אמעריקאנער טהעארעטי־
קער טויגען אויך ניט, ער גלויבט אבער
אז אמעריקא איז די בעסטע שולע צו
מאכען אימיצען פראקטיש און פער־
שטענדליך און אז ניט נאר איז נויטיג
אמעריקאנער געלד נאר אויך אמערי־
קאנער גייסט אין דער צוקונפטיגער
ארץ־ישראל ארבייט.

דער רעליזשאנס קיין ראשון לציון
בעשטעהט פון א לייכטען קערדיזש מיט
דריי ביינק אויף וועלכע עס קענען זי־
צען 9 מענשען, אבער עס מאכט ניט
אויס, אידען גיבען זיך אן עצה, און איך
גלויב ניט אז אימיצער איז אויסען גע־
בליעבען אין רחובות דערפאר וואס דער
רעליזשאנס איז שוין געוועזן פארנומען
אבוואהל מען מוז מיט אן אבענד פרי־
הער זיך בעשטעלען א פלאטץ אויף דעם
רעליזשאנס. דער פריה מארגען איז גע־
וועזן א שעהנער און ווען מען רעדט פון
א פריה־מארגען אין ארץ ישראל איז עס
עטוואס אזעלכעס וואס עס איז ניט
גלייך צו אירגענד וועלכען פריהמארגען
אין אירגענד וועלכע אנדער לאנד. אין
קיין לאנד איז די לופט ניט אזוי קלאר
ניט אזוי ריין, ניט אזוי דורכזיכטיג ווי
זי איז אין ארץ ישראל. די מענשליכע
אויג קען אין קיין לאנד אזוי ווייט ניט
זעהן ווי זי זעהט אין ארץ ישראל. דאס
זעהען און דאס קוקען איז איינע פון די
גרעסטע פערגניגענס וואס א מענש קען
האבען אין דער אידישער לאנד, קיין
וואונדער אז דיעזע לאנד איז אויסגע־
וועהלט געווארען פאר דעם פלאץ פון
וואנען מען זאל קוקען ווייט אויף די
שפעטערדיגע דורות פון וואנען די
נבואות וועגען אחרית הימים — ווייטע
שפעטערדיגע צייטען — זאלען געזאגט
ווערען. עס ליעגט אין די לופט פון ארץ
ישראל דער "חזון", עס דאכט זיך דא אז
דער טרוימער און דיכטער קוקט אוועק
אויף לאנגע, לאנגע דורות און עפאכען
וואס וועלען קומען שפעטער.

און די ארץ ישראל לופט מאכט אייך
אזוי לייכט גלייך ווי זי וואלט אייך גע־
טראגען אין דער לופטען אויף גרינגע
פליגלען, דאס וואהרשיינליך האט גע־
האט אין זינען דער משורר ווען ער האט
געזאגט: "דאס לעבען פון נשמות—איז
די לופט פון דיין לאנד". עס אטהעמט

זיך אזוי לייכט אין ארץ ישראל און עס איז אזוי ליכטיג אז קיין מענשליכע פעדער קען עס ניט בעשרייבען. די ליכטיגקייט נעהמט אייך דורך און דורך, זי דרינגט אריין אין אייערע ביינער און זי גיט אייך א בעזונדערן סארט פערגניגען. די אידישע חכמים וואס האבען גערעדט וועגען דעם אור הגנוז—די בעהאלטענע ליכטיגקייט פון שבעת ימי בראשית וועלכע מען האלט אנגעגרייט פאר צדיקים האבען געוויס בעשאפען דיעזען בעגריף צוליעב די וואונדערליכע ליכטיגקייט פון ארץ ישראל, און פונקט ווי עס איז ניטא קיין גלייכען צו דער ליכטיגקייט פון ארץ ישראל, אזוי איז ניטא קיין גלייכען צו דער בלויקייט פון דעם ארץ ישראל הימעל. מען דערמאנט זיך דא אן די ווערטער: כעצם השמים לטהר, אדער תכלת הרקיע און מען זעהט ערשט אז מען האט ניט געוואוסט דעם פשט דערפון איידער מען קומט אין ארץ־ישראל.

אויפ'ן וועג קיין ראשון לציון האבען מיר זיך אבגעשטעלט אין דער קליינער קאלאניע "נס ציונה". אויפ'ן זייט פון א בארג זיינען געוועזן אויסגעשפרייט די אידישע גערטנער און אויפ'ן בארג גופא איז די וואסער לייטונג וואס טרינקט אן די קאלאניע. פון שפיץ בארג אראב זעהט מען גאנץ ווייט אין אלע פיער זייטען, מען זעהט די טאהלען און די בערג, און די שורות בערג זעהען זיך איינע הינטער די אנדערע אלע מאל דונקעלער, אלע מאל לופטיגער, ביז זיי מישען צוזאמען מיט ווייטע וואלקענדלאך אויף דעם ברעג פון הימעל. איך האב זיך ניט געקענט אברייסען פון דאס געוואלדיגע בילד וואס איז געווען פאר מיינע אויגען. אט דא ארום און ארום האבען זיך אבגעשפי־געלט די וויכטיגסטע פאסירונגען אין דאס לעבען פון אונזער נאציאן. אט דא אויף דיזע וועגען וואס געהען קיין צפון און קיין דרום האבען געמארטשט די מחנות צו פערניכטען דאס אידישע פאלק, און דא זיינען געגאנגען אונזערע מחנות פון די חשמונאים און פון די קנאים, און דא אין דיזען שטח אויף וועלכען מיינע אויגען קוקען האבען די אידען מיט צוויי טויזענד יאהר צוריק אנגענומען דעם בעשלוס קיינמאל דיזע לאנד ניט צו פערגעסען — און מען האט עס ניט פערגעסען.

אכט אוהר אין דער פריה זיינען מיר אנגעקומען קיין ראשון לציון. א קאלאניסט, ה' ראזען, וועלכער איז בעקאנט מיט פראפ. סלושץ, האט אונז בעגריסט, איז געגאנגען מיט אונז ביז'ן האטעל וועלכער איז ווייט ניט דאס וואס דער האטעל אין רחובות איז געווען. מיר זיינען גלייך אוועק צווישען די גערטנער וואס ציהען זיך ווייט ארום דער קאלאניע. אונזער פיהרער איז איינער פון די ערשטע. די קאלאניע איז אלט 38 יאהר און איז, ווי אלע ווייסען, בעקאנט צו אלע אידען אויף דער גאנצער וועלט; עס איז דער צענטער פון די וויין־אינדוסטריע — און וואו איז פאראן א איד וואס האט ניט געטרונקען פון די וויין וואס ווערט פערפערטיגט אין ראשון־לציון? מיר זיינען געגאנגען צווישען וויין־גערטנער וואס זיינען פון די ערשטע געפלאנצטע און מיר האבען געזעהן נייע וויין־גערטנער נישט געפלאנצט. אלעס איז אין א רוהיגען צושטאנד: אנטקעגען אונז זיינען פון צייט צו צייט אנגעקומען וואגענס מיט גרויסע קערב וויינטרויבען נאר וואס אבגעשניטענע און זיי איילען צום גרויסען קעלער אין ראשון. אונזער פיהרער

איז אריין מיט אונז איז זיין פעלד, האט אנגעריסען א בארג טרויבען פון וועלכען מיר האבען געגעסען. דערמאנענדיג זיך בשעת מעשה דעם אלטען פסוק: כי תבא — אז דו וועסט קומען, בכרם — אין דעם וויינגארטען, רעך — פון דיין חבר, ואכלת — מעגסטו עסען, א. ז. וו. ואל כליך — און אין דיין כלי, לא תתן — זאלסטו ניט געבען. מען האט אונז דערצעהלט אז איינמאל האט מען געכאפט א תימנער אידען—מאנכע פון זיי האבען א שוואכקייט צו פרעמדע. זיי האבען זידעם אויסגעלערנט פון די אראבער — ווי ער האט גענומען טרויבען אין א קארב, האט מען איהם געפרעגט: סטייטש, ווי טהוסטו דאס? ער האט גלייך געענטפערט: עס שטעהט דאך אין דיין כלי טארסטו ניט אריינלייגען, אבער דיזער קארב איז ניט מיינער; איך האב עס געליהען ביי א שכן....

דער פלאץ אויף וועלכען מיר זיינען געוועזען איז ניט ווייט פון נחלת יהודה. דאס איז א קאלאניע פון אינטעליגענץ וועלכע איז געשאפען געווארען מיט א יאהר פערציהן צוריק אלס אנדיינקונג צו דר. יהודה לעאן פינסקער. דיזע קאלאניע איז געגרינדעט געווארען אויף דעם פרינציפ פון "עבודה עצמית" — זעלבסטארבייט; מען לאזט דא ניט ארויף קיין אראבער אויף דעם באדען און די אידעע ביי די גרינדער איז געוועזען אז דא זאלען וואהנען ארבייטער וועלכע זאלען, צוריקקומענדיג אהיים, האבען זייער אייגענע שטיקעל פעלד און גארטען. איך האב זעהר געוואלט זעהן דיזע קאלאניע. מען האט מיר געזאגט אז די קאלאניסטען פון נחלת יהודה לעבען ניט אין פריינדשאפט מיט די ראשון'ער, וועלכע זיי רופען אן עקספלאטאטארס צוליב די אראבישע ארבייטער וועלכע מען בעשעפטיגט אין ראשון. עס הייסט אלזא, אז ראשון שטעלט־פאר די קאפיטאליסטישע וועלט ווערענד נחלת יהודה שטעלט־פאר די אנטי־קאפיטאליסטישע.

מיר זיינען צוגעגאנגען צו דער קליינער קאלאניע. די הייזער זיינען קליינע, פיעל קלענער ווי די פון ראשון, און די גערטענער ארום די הייזער האבען זיך ניט אויסגעצייכענט מיט א גוטען אויסזעהן. דער פלאץ איז ניט געוועזען ארומגעצאמט פון קיין ביימען אדער קאקטוס געוויקסע. מיר זיינען צוגעגאנגען צו א הויז. אין גארטען האט געארבייט א איד פארברענט פון דער זון. ער איז געגאנגען בארוועס. אונזער פיהרער האט איהם בעגריסט און האט געזאגט אין העברעאיש: א איד פון אמעריקא איז געקומען און וואלט וועלען מיט אייך זיך דורכשמועסען. דער קאלאניסט איז אונז געקומען אנטקעגען, א שטאלצערע און נאבעלערע פיגור האב איך ניט געזעהן. די הענד זיינען געוועזען נאקעט ביז ווייט איבער די עלענבויגען, די הויזען זיינען געוועזען פערקאשערט איבער די קניע, דער געזיכט האט אויסגעדריקט א ליעבליכע פריינדליכקייט צוזאמען מיט גרויס עקשנות פון אן אידעאליסט, דער שטעמפעל פון א תלמיד־חכם איז געלעגען אויף יעדע פון זיין בעוועגונג, אין די אויגען האט געברענט דאס פייערל פון א טרוימער. עס איז געוועזען קלאר אז דיזער מענש אינטערעסירט זיך ווייט מעהר ווי מיט דער שטיקעל ערד וועלכע ער בעארבייט און מיט דאס וואס ער ציהט דערפון ארויס.

ער האט אונז איינגעלאדען אין הויז. מיין פרוי איז אוועק קיין ראשון — האט ער זיך ענטשולדיגט — און עס

איז די הויז ניט אין אָרדנונג. איך האָב געוואָרפען א בליק ארום אין הויז. אלעס האָט געזאָגט: דלות. מיר האָבען זיך געזעצט און גלייך האָט זיך אָנגעפאנגען דער קאַמפּף צווישען קאַפּיטאַל און ארבייט. קאַפּיטאַל איז געווען פערטראָטען דורך דעם קאָלאָניסט וואָס האָט אונז געפיהרט, און ארבייט זייענדיג פערטראָטען דורך ה' ביגלער, דער בעל־הבית אונטער וועמעס דאַך מיר זיינען געווען. די פראגע, ארום וועלכער דער שמועס האָט זיך געדרעהט, איז געווען די פראגע פון אראַבישע ארבייט אין די אידישע קאָלאָניען — אָן אָנגעוועהטאָגטער פונקט אין דער ארץ־ישראל פראגע. אונזער פיהרער האָט אָנגעוואונקען אז די סאָרט קאָלאָניזאציאָן ווי זי ווערט געפיהרט אין נחלת יהודה איז ניט קיין ערפאָלג, מען קען ניט אויסקומען אָהן אראַבישע ארבייטער, זיי טהוען די ארבייט ביליגער און דורך זיי איז מעגליך צו טהאָן אזעלכעס וואָס א קאָלאָניסט קען אליין ניט טהאָן. ה' ביגלער האָט איהם שאַרף געענטפערט אז ער איז ניט מקנא די ראשון לציון'ער קאָלאָניסטען, ווייל זיי זיינען עקספּלאָאַטאַטאָרס. איך וויל ניט עקספּלאָאַטירען קיינעם, און אויב איך וואָלט געהאט א ברירה צו האָבען א סך פעלד און מוזען דינגען אראבער — וואָלט איך עס ניט אָנגענומען. איהר נעהמט די לאנד און גיט עס אוועק צו די אראַבער, וואָרום סוף כל סוף וועט דאָך די לאנד געהערען צו די וואָס ארבייטען און ניט צו די וואָס דינגען יענעם צו ארבייטען. איהר זעהט דאָך אין רוסלאנד — מען וועט עס צונעהמען. וואָלט כאָטש גוט געווען אז די ארבייטער וועלכע איהר עקספּלאָאַטירט זאָלען זיין אידען, איז אז ווען זיי וועלען עס צונעהמען ביי אייך וועט עס בלייבען אין אידישע הענד — אָבער ווען די אראבער וועלען עס צונעהמען, ביי וואָס וועלען מיר בלייבען?

אָבער אייער נחלה איז דאָך אזוי קליין און אזוי פאַרלאָזען — האָב איך געפרעגט.

— יע, עס איז קליין, אָבער ווען איך קען קריגען 50־60 דונאָם לאנד — אזוי פיעל לאנד וויפיעל א מענש קען אליין בעארבייטען! פופציג דאַרף מען האָבען און אז מען האָט הונדערט און מעהר — טויג שוין נישט, ווייל דאָס קען מען שוין אליין ניט בעארבייטען, דאַרף מען דאָך שוין דינגען מענשען; און אז מען דינגט, דינגט מען שוין אראַבער, ווייל זיי זיינען ביליגער, און ווען מען קריגט ביליגערע ארבייט צאָהלט מען ניט מייערער אפילו אן אייגענעם ברודער, ווייל אזוי איז שוין בטבע פון קאַפּיטאל וועלכער איז שטענדיג אינטערנאַציאָנאל. די צרה איז, וואָס די ראשון'ער האָבען צופיעל ערד און דערפאַר זיינען זיי געוואָרען עקספּלאָאַטאַטאָרס. ווען איך וואָלט האָבען א סך ערד, וואָלט איך אויך בעסער ניט געווען און דערפאַר בין איך צופרידען אז איך האָב ניט.

נאָכדעם ווי די צוויי קאָלאָניסטען — דער בורזשוא און דער פּראָלעטאריער — האָבען זיך איבערגעוואָרפען מיט מאמרי חז"ל און אויסדריקע פון דער העברעאישער ליטעראטור, אין וועלכער זיי זיינען ביידע געווען גאַנץ אין דער־היים, זיינען מיר אוועקגעגאַנגען. איך האָב געדאַנקט אונזער פיהרער וואָס ער האָט מיר בעקאַנט מיט דעם דאָזיגען שאַרפען, קלוגען, אידעאליסטישען אידען, אין וועמעס יעדער וואָרט עס איז געווען אזוי פיעל ווירדע, אזוי פיעל שטאָלץ, שכל־הישר און אידעאַליזם — אלץ איינס צו ער איז גערעכט אין זיין

שיטה פון קאָלאָניזאַציאָן אָדער ניט. ער איז איינער פון די שעהנסטע, אינטערעסאַנטסטע און ווירדיגסטע טיפּען וועלכע איך האָב געזעהן אין דער וואָך וואָס איך בין אין ארץ־ישראל.

מיר זיינען געגאַנגען צוריק אין ראשון לציון. איך האָב געפּרעגט אונזער פיהרער, אויב ער איז זיכער מיט די קינדער אַז זיי וועלען בלייבען ביי די ערד אפילו שוין נאָכדעם ווי די ראשון׳ער לעבען אין פּערהעלטניסמעסיגען קאָמפּאָרט. איך האָב עס איהם געפרעגט ווייל אין זיין ארגומענט מיט זיין געגנער האָט ער אָנגעוויזען אויף דעם פאַקט אַז ביי אַזא דלות׳דיגע עקזיסטענץ ווי די פון נחלת יהודה קענען זיך די קינדער ניט האַלטען, והא ראיה אַז יענעמס קינדער זיינען פון איהם אוועק. דער ראשון׳ער האָט מיר געענטפערט אַז דאָס איז וויעדער אַן אָנגעוועהטאָגטע פראַגע מיט די פּועלי־ציון און די בלבולים וואָס זיי וואַרפען אויף די קאָלאָניען און מיט אַזא פרעסע ווי די וועלכע מיר האָבען איז קיין וואונדער אַז אונזערע קינדער ווילען דאָ ניט בלייבען. זיי ווילען ניט אַז מען זאָל זיי רופען באַראָן׳ס שנאָרערס אָדער עקספּלאָאַטאַטאָרס, און אונזער ערציהונג טויג ניט. זי האָט אונז ניט געגעבען אַזא יונגען דור ווי דער, וועלכען מיר האָבען בעדאַרפט האָבען. נאָר ריידענדיג וועגען קינדער וויל איך אייך זאָגען: איהר זעהט דאָרטען דעם יונגען מאַן? דאָס איז מיין זוהן. ער איז געגאַנגען אָנטרינקען זיין עזעל האָט מען בעליידיגט זיין נאַציאָן, האָט ער צובראָכען רוק און לענד א מחנה פון אַראַבער און מען האָט געמוזט שיקען נאָך סאָלדאַטען. מען האָט איהם געבראַכט אין רמלה און בעשטראָפט מיט פינף און צוואַנציג פּיאַסטער. עס איז געווען א מציאה.

מיר זיינען געווען אויף א פּאָאַר פלאַנטאַציעס, מען האָט געשניטען די צווייגלאַך טרויבען און געוואָרפען אין די קערב, אָבער אויפ׳ן גאַנצען פעלד איז בלויז געווען איין איד וועלכער איז געווען אָנגעטאָן אין א העלמעט־הוט און האָט געהאַלטען אין האַנד א דינעם שטעקעלע — א גאַנץ דינעם ניט קיין שפּאַציער שטעקעל. דאָס איז געווען דער אויפזעהער; אלע איבריגע מענשען אין דער גרויסער "באַיאַרע" זיינען געווען אַראַבער. דאָס בילד האָט מיר קאַליע געמאַכט מיין גוטע שטימונג פון דעם בציר.

מיר זיינען אוועקגעגאַנגען אין תימן׳ער קוואַרטאַל. מיר זיינען אריין אין א הויז. א מיידעל וועלכע האָט גערעדט אַן אויסגעצייכענטען העברעאיש האָט מיר ערקלעהרט אַז אלע זיינען אין פעלד, זי טהוט די קאָך־ארבייט — אין דרויסען אויף צוויי שטיינער איז געשטאַנען א טאָפּ און האָט געארבייט מעשים און אַגב וואַשט זי א ביסעל וועש פאַר פרעמדע. די הייזעל איז געווען קליין ווי די פון די תימן׳ער אין רחובות, בעשטעהענדיג פון איין צימער, און וואו זייט איהר דאָ אלע? — האָב איך איהר געפרעגט. זי האָט געגעבען א שמייכעל — איהר געזיכט איז געווען גאַנץ שוואַרץ, די אויגען טיעף און שעהן, די געזיכטסציגע האָבען אויסגעזעהן פרעמד, אָבער אין גאַנצען איז געווען א אידישער שטעמפּעל אויף איהר פּנים. איך רעכען אַז זי מוז זיין די יפת תואר פון קאָלאָניע — און זי האָט געענטפערט: מה

יש? אנחנו כלנו חמש נפשות שוכבים אנחנו פה, פה ושם, אָנווייזענדיג אויף פערשיעדענע ווינקלען פון דער הויז.

זי איז געווען זעהר פרעהליך און עס האָט אויסגעזעהן אז עס פעהלט איהר גאָר ניט אויף אונזער וועלט. איך האָב איהר געזאָגט דעם אונפערמיידליכען "שלום, תודה" און בין אוועק. אָבער ניט ווייט פון הויז האָט אונז אָנגעטראָפען אן עלטערע תימן'ער פרוי און זי האָט אונז ערקלעהרט קורץ און שארף: "התימנים עניים, האשכנזים אין להם רחמנות!" מר האָבען געהערט שטימען פון קינדער. נעבען אונז איז געווען א גרעסערע הויז ווי די איבריגע. נעבען טיהר איז געשטאַנען א תימן'ער איד מיט א לאַנגען חאַלאַט. ער האָט אונז געזאָגט: "פה בית ספר" — דאָס איז די תימן'ישע שולע. מיר זיינען אריין. אויף א זעהר נידעריגע באַנק זיינען געלעגען ספרים און א ברעטעל. אויף דער ערד זיינען געזעסען פון ביידע זייטען קינדער און האָבען מיט א זעהר פאַר אונז פרעמדען ניגון געלערנט. די ספרים זיינען געלעגען אין מיטען און די קינדער האָבען פון ביידע זייטען געלעזען אין דעמזעלבען בוך, איינער לעזענדיג גלייך און דער צווייטער פערקעהרט, ווי עס איז דער מנהג פון די תימנים. די קינדער האָבען גערעדט געלויפיג העברעאיש. דער רבי אָדער "חכם" האָט אונז געוויזען אלטע ספרי תורות. מיר זיינען אוועק, איילענדיג זיך צו דעם בעריהמטען ראשון לציון'דיגען קעלער.

איך האָב געוואָלט זיין אין קעלער און איך האָב געוואָלט זעהן ה' מאאיראָוויטש, איינער פון די פיאָנערען פון דער אידישער קאָלאָניזאציאָן אין ארץ־ישראל. קומענדיג צום קעלער האָט מען אונז געזאָגט אז ה' מאאיראָוויטש איז אין אָפיס. מיר זיינען אהין אריין, זיינען ווי אומערדום פריינדליך אויפגענומען געוואָרען. ה' מאאיראָוויטש האָט מיר נאָך אָנגעטאָן דעם כבוד צו זאָגען מיין פאָרנאָמען ווען איך האָב איהם געזאָגט מיין פאמיליען־נאָמען. ה' מאאיראָוויטש איז אן עלטערער מענש מיט יוגענדליכע תנועות. ער טראָגט לאַנגע לאָקען־ארטיגע האָאָר וועלכע זיינען שוין מעהר וויים ווי גראָה. ער רעדט א וואונדערליכען העברעאיש און פאַלט אָפט אריין אין פראנצויזיש, וועלכע איז, ווי עס שיינט, זיין בילדונגס־שפּראַך.

מאאיראָוויטש איז א וויסענשאַפטסמאָן, אָבער עס איז אין איהם ניטאָ גאָר ניט פון די טרוקענקייט וועלכע מען זעהט אָפט ביי וויסענשאַפטס־מענער. ער מאכט דעם איינדרוק פון א סוחר א פקח און א היימישען תלמיד־חכם, און ער איז דורך און דורך פריינדליך. אין 5 מינוט נאָכדעם ווי איך האָב זיך געזעצט נעבען זיין דעסק האָט זיך מיר געדאכט אז איך קען איהם שוין צוואַנציג יאָהר. ה' מאאיראָוויטש איז איינער פון די בויער אין פאַלעסטינא און איך האָב זיך געאיילט צו שטעלען איהם די פראגען וועלכע זיינען געווען ביי מיר אין קאָפּ און אויף וועלכע איך האָב געזוכט א תשובה זייט איך בין אָנגעקומען אין ארץ־ישראל. איך האָב איהם געפרעגט: צי גלויבט ער אין א גרויסע קאָלאָניזאציאָן יעצט, און וואָס פיר אן עלעמענט איז דער בעסטער וואָס קען בויען אונזער לאַנד?

ה' מאאיראָוויטש האָט געענטפערט אז ראשון לציון און אנדערע פון די ער־

שטע קאָלאָניען זיינען געגרינדעט געוואָרען פון אידעאַליסטען־נגידים וואָס האָבען בעשלאָסען צו מאַכען אַ ישוב ווי שווער עס זאָל ניט זיין. ער איז אין צווייפעל אויב עס וועלען זיך יעצט געפינען אַזעלכע נגידים־אידעאַליסטען אָנצופאַנגען אַזאַ ארבייט. מען זאָל זאָגען למשל אַז פון אמעריקא וועלען קומען אידען וואס האבען צו 5 טויזענד פונט און וועלען זיין די נייע בויערס, איז עס אַ ספק, ווייל ער גלויבט ניט אַז דער אידעאַליזם איז דאָרטען אַזוי שטאַרק, און די מענשען וואָס האָבען געלד זיינען דאָך מעהרסטענס מיטעליעהריגע, און זיי האָבען וואַהרשיינליך ניט דעם פייער פון סטודענטען, און די וואָס האָבען געבויט דעם ישוב זיינען דאָך סטודענטען געוועזען. געוויס וועלען נייע מענשען קומען מיט גוטע כונות, אָבער ווער ווייס וואָס זיי וועלען זאָגען קריגענדיג אַ ביסעל פיבער. די וואָס קומען פון אמעריקא בויען ארץ־ישראל דאַרפען האָבען דעם פייער פון אידעאַליזם, פון התלהבות און — זייערע ווייבער דאַרפען אויך דעם פייער האָבען.

און — האָט ה' מאַאיראָוויטש פאָרטגעזעצט ווי פאַרזונקען אין מחשבות — געלד־מענשען זיינען פיעלייכט אָנגעשראָקען טאָמער מאַכט מען בעגרענצונגען געגען פריוואַט קאַפּיטאַל און מען וועט זיי ניט לאָזען קיין פרייהייט פון בעוועגונג. לאָמיר זאָגען: אימיצער, למשל, ברייננט אהער 7 טויזענד פונט, וועט ער וועלען פרעגען עטיננער'ן וואָס און ווי אַזוי ער זאָל טהאָן? ווי זאָגט איהר? איך ווייס אַז מאַנכע וואָס זיינען געקומען זיינען איבערגעשראָקען פון די אַלע שמועסען וואָס מען הערט זיך יעצט אָן.

און אין די נייע קאָמונעס וואָס מען פּלאַנט גלויבט ער ניט אַז זיי וועלען אויסהאַלטען. ער האָט שוין אַליין אויך אַמאָל פּראָבירט אַזעלכע ענינים — האָט ער געזאָגט מיט אַ שמייכעל. און וועגען אַראַבישע ארבייטער — האָט ניט מרדכי בן הלל הכהן פערקויפט, אָדער ער וויל פערקויפען, זיין נחלה ווייל עס פּאַסט איהם ניט צו נעהמען אַראַבישע ארבייטער און אָהן זיי קען ער ניט אָנהאַלטען זיין נחלה? אין אַלגעמיין טהוט מען זאַכען וואָס דאַרפען ניט געטאָן ווערען. האָט איהר געלעזען די טעלעגראַמע וואָס די ענגלישע לייבאָר פּאַרטי האָט געשיקט צו די פּועלי־ציון אַז זי וועט ניט לאָזען אַז מען זאָל דאָ אונטערדריקען די אַרבייטער? איהר ווייסט וואָס דאָס מיינט? דאָס מיינט אַז מען האָט פאַר'מסר'ט די ארץ־ישראל אידען פאַר דער ענגלישער לייבאָר פּאַרטי, און דיזע וועט יעצט שטעהן אויף דער זייט פון די אַראַבער וועלכע ווערען אין דער טעלעגראַמע געמיינט. קענען אַזעלכע זאַכען שאַפען זיכערהייט פאַר די וואָס ווילען קומען אַהער און בריינגען זייער געלד?

דער בעסטער פּלאַן פיר קאָלאָניזאַציאָן איז דער פון דער יק"א: מען גיט אַ פאַמיליע אַ שטיק לאַנד מיט דעם נויטיגען אינווענטאַר אויף דער קאָנדיציאָן אַז נאָכדעם ווי עס וועט איבערגעהן אַ געוויסע צאָהל יאָהרען זאָל דער קאָלאָניסט אָנפאַנגען צו צאָהלען און זאָל אין אַ לאַנגע צייט אויסצאָהלען פאַר זיין נחלה, און ווייטער דאַרף מען פון איהם ניט וויסען. זאָל ער אַליין ארבייטען און זאָל אויסבעסערען זיין נחלה מיט אַלע זיינע קרעפטען.

איך האָב געשטעלט ה׳ מאַאיראָוויטשען פאָלגענדע פראגע: זאָגט מיר, פארוואָס זיינט איהר און ה׳ אייזענבערג און נאך אימיצער פון די וואס האבען געהאָלפען בויען ארץ־ישראל ניט געפאָהרען צו דער קאָנפערענץ אין לאָנדאָן אום די שלוחים פון די ציוניסטען איבער דער גאנצער וועלט זאָלען הערען דאס וואָס איהר און מר. אייזענבערג האָבען מיר געזאָגט? פארוואָס האָט איהר געלאָזען אז אלע וואָס האָבען דאָרטען ביי דער קאָנפערענץ גערעדט אין נאָמען פון ארץ־ישראל זיינען געווען בן־גריון און שפרינצאַק און בערל קאַצענעלסאָן — אלע פון דער לינקער זייט וועלכע, ווי איך הער, האָבען נאָך דערוויל זעהר וויינינג געבויט אין ארץ־ישראל?

ה׳ מאַאיראָוויטש האָט א שמייכעל געטאָן און האָט געענטפערט: מיין תירוץ וועט זיין פיעל פשוט׳ער ווי איהר שטעלט זיך פאָר. צו שיקען דריי מענשען קאָסט געלד און מיר פיהלען זיך דאָ ניט אזוי לייכט אויסצוגעבען געלד צו פאָהרען אויף אספות.

און גנאו נעהמען די פערטרעטער פון פּראָלעטאַריאט אזוי פיעל געלד ארומצופאָהרען אויב די פערטרעטער פון דער בורזשואזיע האָבען ניט? — האָב איך געפרעגט.

מסתמא איז פאראן אימיצער וואָס זאָרגט פאר זיי — האָט ער געענטפערט. איך ווייס ניט זיכער אויב ה׳ מאַאיראָוויטש האָט געמיינט אז פון יעד הצד׳ים העלפט מען אז די שלוחים פון לינקען פליגעל זאָלען זיין אויף די קאָנפערענצען און איך בין ניט פערטיג צו זאָגען וואָס איך מיין וועגען דעם. איך לאָז פאר

ז

דעם לעזער צו אורטהיילען אליין איבער דער זאַך. איך בעשעפטיג זיך ניט אין מיינע בריעף פון ארץ־ישראל מיט אורטהיילע; איך שרייב נאָר וואָס איך זעה און וואָס איך הער, און דעם איינדרוק וואָס דאָס אַלעס מאכט אויף מיר.

איך האָב געוואָלט זעהן דעם וועלטבעריהמטען קעלער. ה׳ מאַאיראָוויטש האָט אונז איבערגעגעבען צו איינעם פון די פערוואַלטער. יענער האָט אונז איבערגעגעבען צו אַ סימפּאַטישען שוואַרצחן׳עוודיגען יונגען מאַן מיט אַן אמת׳ן ארץ־ישראל חן אויף זיין געזיכט. יענער האָט אונז דורכגעפיהרט די גאַנצע ריעזיגע געביידע. מיר האָבען געזעהן ווי מען ברייננט די גרויסע קערב טרויבען, עס ווערט אריינגעוואָרפען אין אַ גרויסע מאָהל־מאַשין. פון איין זייט לויפט ארויס די שאָלעכטס און די זאַפט לויפט אריין אונטען אין אַ גרויסען באַססיין, פון דאָרטען ווערט עס דורך לאַנגע פייפּס געבראַכט אין אזעלכע גרויסע טענקס, דאָרטען פאַנגט דער ווייַן אָן צו רינען, עס ווערט נאָכדעם דורך פייפּס איבערגעפיהרט אין אנדערע טענקס און ענדליך ווערט עס אראָבגעלאָזען אונטען אין די קעלערען וואו עס איז שטענדיג קאַלט און שטענדיג פינסטער. מיר האָבען אַנגעצונדען ליכט, זיינען אראָב אונטען און האָבען אָנגעפאַנגען צו געהן אין פינסטערע אלייען צווישען צוויי שורות פון ריעזיגע געמויערטע וויין מאַגאַזינען וועלכע האָבען אויסגעזעהן ווי ריעזיגע ווענד. די אלייען זיינען געווען פיעל און האָבען זיך געדרעהט איינע אין די אנדערע ווי די גאסען פון לאָנדאָן. עס האָט אויסגעזעהן אז מיר זיינען אין אן אונטעראירדישע שטאָדט. מיר זיינען

נאכהער ארויף אויף דיזע וויין־מאגאזינען, זיינען דורכגעגאנגען איבער בריקען וועלכע זיינען געווען איבערגעווארפען איבער די געסלאך צווישען די טענקס. מר זיינען ארויס פון קעלער, זיינען אריין אין די איבריגע אבטהיילונגען און זיינען אריין צוריק אין אפיס זיך געזעגענט און אוועק אהיים.

איך בין געגאנגען און בעוואונדערט די עובדות פון דעם מאן וועלכער האט אזא וואונדערליכע זאך געבויט מיט אזא ברייטע האנד, דער מאן וועלכער האט זיך אזוי פיעל פארדיענט געמאכט ביים אידישען פאלק — באראן ראטשילד.

אבער דער קעלער אין ראשון לציון איז א שטאלץ פאר ארץ ישראל, א שטאלץ פאר דעם אידישען שאפונגס־קראפט אין דער לאנד פון די אבות. איך בין ארויס פון קעלער רייכער ווי איך בין אריין, רייכער אין איינדריקע, רייכער אין ליעבשאפט צו די וואס האבען ביז יעצט געלייגט די ערשטע גרויסע ווינקעלשטיינער אום מען זאל קענען בויען ווייטער. און אין ראשון־לציון דערצעהלט מען מיט גאוה, אז ווען מען האט געעפענט דעם בציר איז געקומען סעמיועל אין קעלער, האט פארדעקט די קאפ, געמאכט א ברכה און געמאכט "שהחינו" אויף דעם נייעם וויין...

.12

תל - אביב

פרייטאג אין דער פריה זיינען מיר געקומען פון ראשון לציון קיין יפו. די גאסען פון יפו זיינען אזוי ווי די גאסען פון ירושלים — שמוציגלאך און ענג. דיזעלבע סארט אראבער זיצען אויפ'ן מארק און רויכערען די נארגילא, האלטענדיג די פיס און די פלעשעל וואסער אויף דער ערד. אן אראבער ווען ער זיצט און רויכערט די נארגילא מוז זיך פיהלען אין גן־עדן. עס ארט איהם ניט אז עס שטעהט איהם ממש איבער'ן קאפ; ער טהוט זיך זיינס. שמוציגע ארימע אייזעלאך טראגען זייערע בעלי־בתים אויף זיך צוזאמען מיט פעקלאך, מיט קערבלאך, מיט בלעכען און זעקענע טארבעס, אזוי אז עס געהט דורך אזא אייזעלע מאכט ער ענג דעם דורכגאנג אין גאס. די ביזנעס סטריטען פון יפו צייכענען זיך ניט אויס מיט זייער שעהנקייט פונקט ווי די מארקעטס פון דיזער שטאדט צייכנען זיך ניט אויס מיט זייער ריח. עס איז שטענדיג פאראן אין אן אריענטאלישע שטאדט עפעס וואס מאכט אויף איין' א שלעכטען רושם, און יפו איז ניט קיין אויסנאהם. זעלטען ווען מען זעהט א ניש'קשה'דיגע הויז. אין דער הויפט־גאס זיינען פאראן א סך אידישע ביזנעס מיט העברעאישע סיינס. אויף דיזע סיינס ווערען גענוצט אלע מאדערנע ווערטער וואס בן־יהודה און אנדערע האבען פערפאסט, אזוי אז גאנץ אפט ווייסט איהר ניט פון ועס סיין וואס פאר א סחורה מען פערקויפט דארטען, אבוואהל איהר קענט העברעאיש. עס איז נאטירליך לייכט צו וויסען אז מספרה איז א בארבער שאפ, מחלבה איז א דעירי, ניריה א סטיישאנערי. אבער ניט אלע ווערטער אויף די סיינס זיינען אזוי לייכט ווי דיזע. אלענפאלס אבער פיהלט מע' זיך אין דיזע גאסען גאנץ היימישלעך אין די קרעמער דערמאנען אונז די קליינשטעטילדיגע קרעמער אין די היימישע שטעדטלעך אין רוסלאנד, און דאס איז ווירקליך דיזעלבע קלאסע סוחרים וואס זיינען אריבער

פון רוסלאנד קיין יפו. עס זיינען אויך פאראן גרעסערע געשעפטען וואס זיינען געגרינדעט געווארען פון רייכע סוחרים און וועלכע ווערען געפיהרט אויף א גרויסען מאסשטאב. נאר וועגען ארץ־ישראל געשעפטען וועל איך נאך שרייבען אין מיינע ווייטערדיגע ארטיקלען.

איך האב אין יפו זיך ניט געוואלט לאנג אבשטעלען. עס האט אין מיר געברענט דער חשק צו זעהן תל־אביב, די אידישע וואונדער־שטאדט וועלכע מען האט ניט אויפגעהערט צו בעזינגען און צו בעלויבען אין די לעצטע 10 יאהר צייט, די שטאדט וועלכע איז בעקאנט צו יעדען אידען פון איין ברעג וועלט ביז דער אנדערער, סיידען אזעלכער וואס וויל פון ציון ניט וויסען. וועלכער אידיש־ערצויגענע קינד אין נויארק, אין שיקאגא, אין בוענאס־איירעס, אין ווילנא, אין מאסקווא און אין קייפטאון ווייס ניט וועגען תל־אביב? וועהרענד די גרויסע פערגאנגענהייט פון ארץ ישראל האט איהרע הייליגטימער, האט די געגענווארט איהר קדושה, א קדושה וועלכע איז נאר וואס בעשאפען געווארען און נאר וואס פון נאדעל ארויס, אבער דאך א קדושה. תל־אביב איז איינע פון דיזע. דאס איז די קרוין פון נייעם ישוב, דער שטאלץ פון דער נייער פאלעסטינא. איך בין עס געלאפען זעהן. פיר א פיאסטער (א ניקעל) קומט מען קיין תל־אביב.

דער אויטאמאביל וואס האט אונז געפיהרט האט זיך אבגעשטעלט נעבען א שעהנעם געמויערטען האלב טויער, האלב אבצאמונג, וועלכע האט ריכטיג ווי געזאגט: דרך־ארץ, רבותי! עד כאן יפו, מכאן ואילך תל־אביב.

איך בין אריין אין דער ערשטער גאס און עטוואס שעהנעס און אנגענעהמעס האבען געזעהן מיינע אויגען. די גאס איז א ברייטע, ניט ווי די גאסען אין די אלטע שטעדט פון ארץ־ישראל זייגען. מיט שעהנע טראטוארען, פון ביידע זייטען שטעהען שעהנע, הויכע, שטארק־געבויטע שטיינערנע הייזער, געהאלטען אין שעהנסטען ארדנונג. פון די הייזער קוקען ארויס גרויסע פענסטער נאר'ן אייראפייאישען אדער אמעריקאנישען ארט. יעדע הויז האט א באלקאן צום גאס. אלעס איז ריין, אלעס גלאנצט און פינקעלט וואו איהר ווארפט אייער אויג. שורות בוימען לויפען אין ביידע זייטען נעבען די הייזער, הויכע שטיינערנע פארקאנעס מיט אייזערנע גראטעס צאמען אב די בוימען פון דעם טראטואר און די בוימען זיינען הויכע, לאנגע, גלייכע. דאס זיינען די שטאלצע ברושים פון וועלכע מיר האבען געלערנט אין תנ"ך, די שעהנקייט פון דיזע בוימען האבען ניט קיין גלייכען און זיי שטעהען ווי א שורה הויכע וועכטער אין דער ליינג פון דער גאס.

און וואו איהר ווארפט א בליק זעהט איהר ניט קיין אנדער ווארט ווי העברעאיש. די נעמען פון די גאסען זיינען אנגעשריבען אויף בלאהע סיינס אין די קארנערס פון די בלאקס. איהר לעזט: רחוב הרצל, רחוב יהודה הלוי, א. ז. וו. אם ענדע פון דער גאס האט זיך געזעהן א הויכע, שטאלצע געביידע וואס האט אויסגעזעהן ווי די קעניגין פון די הייזער. דאס איז יפו'ער גימנאזיע וועלכע הייסט הרצליה. די גימנאזיע, ווי אלע אנדערע סקולס אין ארץ־ישראל, איז איצט געשלאסען און עס איז שטיל און רוהיג ארום. איך האב געענדיגט דורכגעהן די ליינג פון דער גאס, האב זיך אויסגעבויגען פארביי דער גימנאזיע און

האָב בעשלאָסען צו פרעגען, וואו עס
איז דער האָטעל הרצליה אין וועלכען
איך בין געווען רעקאָמענדירט איינצו־
שטעהן. זייענדיג אין דער בעסטער
אידישער שטימונג וואָס אַ איד דאַרף
זיין ערב־שבת אין דער דאָזיגער וועלט־
בעריהמטער העברעאישער שטאָדט,
האָב איך אַ פרעג געטהאָן דעם ערשטען
שעהן געקליידעטען מענשען וואָס איז
מיר אַנגעקומען אַנטקעגען (אין העברע־
איש) וואו דער האָטעל, וועלכען איך
האָב געדאַרפט, געפינט זיך. ווי אי־
בערראַשט בין איך געוואָרען אז איך
האָב געקראָגען די תשובה "ניע פּאָני־
מאַיו". דאָס איז פאַר מיר געווען א
געוואלדיגע ענטטוישונג און איך האָב
א היבשע צייט ניט געקענט קומען צו
זיך. איך האָב זיך דערמאָנט אז מיי־
נער אַ פריינד האָט מיר אמאָל געזאָגט,
אז ווען אחד־העם איז געווען אין תל־
אָביב און האָט דאָרטען געהערט ווי מען
רעדט אזוי פיעל רוסיש, האָט ער גע־
זאָגט: מען דאַרף עס ניט רופען תל־
אָביב, נאָר "תל־אוויאָוו". דאָס רוסיש
ריידען איז די שאַנדע פון תל־אָביב. איך
האָב אין די צוואַנציג יאָהר, אין וועלכע
איך בין פון רוסלאנד, אזוי פיעל רוסיש
ניט געהערט, וויפיעל איך האָב געהערט
אין איין שבת אין תל־אָביב.

איך האָב אָבער באַלד איינגעזעהן
אז עס איז פאַראַן אין תל־אָביב א נאַ־
ציאָן וואָס רעדט קיין אנדער שפּראַך
ווי העברעאיש און דאָס איז די יוגענד.
איך האָב געהערט ווי די קינדער שפּיע־
לען זיך, קריעגען זיך און דיסקוטירען
נאָר אין דער העברעאישער שפּראַך. די
רוסאַקעס זיינען די וואָס קומען נאָך פון
דער־רוסישער אינטעליגענץ און קענען
נאָך פון זיך די גלות־קייטען ניט אראָב־
ווארפען און צווישען זיי זיינען טאַקע
פאראַן עמי־הארצים וואָס קענען קיין
העברעאיש ניט. די אמת'ע תל־אָביב'ער
זיינען העברעער דורך מאַרך און ביין,
און דאָס וואָס איך האָב געזעהן אין תל־
אָביב האָט מיר געמאכט איך זאָל פער־
געסען דעם רוסישען פלעק אויף מיין
שעהנער אידישער שטאָדט.

איך בין געזעסען פרייטאג פאַר־נאַכט
אויף דער ווערענדא פון האָטעל. אַ קיה־
לער ווינטעל האָט געבלאָזען פון מערב
זייט. אַנטקעגען מיינע אויגען האָט זיך
אויסגעשפּרייט דער ים הגדול מיט זיי־
נע בלויע וואַסערן. די בייזע כוואַליעס
פון שטורמדיגען ים אין יפו האָבען זיך
געהויבען מיט אַ ווילדען צאָרן, פונקט
ווי אין דער צייט, ווען זיי האָבען גע־
וואָלט דערטרינקען יונה הנביא'ס שי־
פעל. דער יפו'ער ברעג איז שטענדיג
געווען א געפעהרליכער און פיעלע לע־
גענדען זיינען געשאַפען געוואָרען ווע־
גען דיזען ברעג און די שפּיציגע שטיי־
נער וועלכע שטעקען ארוים אויף א היב־
שע שטרעקע אין וואַסער. עס איז ניטאָ
קיין שעהנערעס בילד, גלויב איך, ווי
ווען די זון, רויט ווי פייער, זעצט זיך
אַריין אין ים נעבען יפו.

פאַר דיזער שטאָדט האָבען זיך אי־
דען שטענדיג געיאָגט. זי איז דער
פּאָרט פון ירושלים. אָהן יפו'ער פּאָרט
איז ירושלים אָבגעשלאָסען פון אירגענד
וועלכער פערבינדונג מיט'ן וואַסער און
דערפאַר האָבען די חשמונאים גע־
קעמפּפט פאַר איהר, און יפו איז ווירק־
ליך אַ לאַנגע צייט געווען די איינציגע
אידישע שטאָדט נעבען וואַסער, ווייל
די פּאָרטען וואָס זיינען העכער ווי יפו
צו צפון האָבען בעלאַנגט צו די פעניקער
— די כנענים, און דער ברעג צו דרום
האָט בעלאנגט צו די פלשתים. יפו
איז געווען דער אידישער פענסטער אין

דער וואסער־וועלט און פיעלע גרויסע היסטארישע עראינערונגען פון אונזער פערגאנגענהייט זיינען פערבונדען מיט יפו. יעצט איז יפו כמעט אן אראבישע שטאדט. די גרויסע אראנדזש גערטנער ארום יפו בעלאנגען צו אראבער. די מאיאריטעט פון די איינוואהנער זיינען אראבער. יפו איז זעהר אן אלטע שטאדט און נאך איידער אברהם אבינו איז געקומען קיין כנען איז שוין יפו געווען בעריהמט מיט איהרע אראנדזש גערטנער. ארום יפו איז לייכט צו בעקומען וואסער ניט גראבענדיג טיעף, און דארום איז זי שוין געווען א צענטער נאך אין די גאנץ אלטע צייטען. אין דער נייער אידישער געשיכטע האט יפו א געוואלדיגע בעדייטונג, ווייל דיזע שטאדט איז דער צענטער פון די אידישע קאלאניען, די געשיכטע פון דעם נייעם ישוב, פון דער גרויסער עפאכע, פון דער צוריקקעהרונג פון אידען אין זייער היים פאנגט זיך אן מיט יפו, און דערפאר איז זי טייער צו דער אידישער הארץ.

זיצענדיג אויפ'ן ווערANDA און קוקענדיג אויף דיזען אלטען פלאץ פון אונזערע אבות אבותינו, וועלכער איז פון אונז אזוי פארפרעמדט געווארען אז מיט א יאהר פערציג צוריק זיינען כמעט ווי ניט געווען קיין אידען אין יפו, און וועלכער צייגט יעצט אזוי פיעל עובדות וואס אידען האבען דא מיט זייער ענערגיע אויפגעטהאן, פיהלט איהר אז די לעצטע עטליכע צעהנדליג יאהר זיינען אומזיסט ניט אריבער אין דער אידישער געשיכטע. אט דא איז געווען פאר מיינע אויגען דער טויער פון ארץ־ישראל אין וועלכע די אידישע קינדער האבען זיך ביסלעכווייז אריינגעריסען. די אידישע גרויסע חלומות, די ערלייזונגס־האפנונגען, די ציון־אידעאלען האבען זיך אויסגעדריקט אין יפו אין דער פארם פון ארבייט פאר דער צוקונפט פון לייגען די שטיינער פון דער פאלקס־געביידע איינע אויף די אפדערע, און ווען ירושלים פילט אונז אן מיט שטאלץ פון אונזער פערגאנגענהייט, פיהלט אונז יפו אן מיט שטאלץ פון דער געגענווארט. ווארום מען האט געדארפט האבען א סך גבורה צו אויפטהאן דאס וואס אידען האבען אויפגעטהאן אין און ארום יפו, און דאס שעהנסטע פון דער גרויסער ארבייט איז אהנע צווייפעל תל־אביב.

דא זעהט איהר ווי נעבען דער אלטער שמוציגער שטאדט איז אויסגעוואקסען ווי דורך א צויבער אויפ'ן זאמד א בליהענדע שטאדט פון שעהנהייט און פראגרעס, א שטיק אייראפא אין דעם שעהנסטען און בעסטען זינען פון דאס ווארט, אויף דעם באדען פון אזיען. אריבערגעהענדיג פון יפו קיין תל־אביב קען מען זיך ניט גלויבען אז דאס וואס מען זעהט מיט די אויגען איז ריכטיג. תל־אביב נעבען יפו זעהט אויס ווי א שעהנער חלום נעבען א מיאוס'ע רעאליטעט, און שטאלצירען מעגען אלע אידען אז דער חלום איז א אידישער חלום! תל־אביב האט נאך אן אנדער בעדייטונג אויך: דאס איז אזוי ווי עס וואלט געווען א ריעזיגער סיין אויפגעשריבען אז אלע זאלען עס קענען לעזען: אט דאס קענען מיר אידען מאכען אין ארץ־ישראל און דאס איז א מוסטער פון דאס, אין וואס מיר וועלען ארץ־ישראל פערוואנדלען. מיר וועלען דאס לאנד געבען איהר שעהנקייט וועלכע זי פערדיענט; אונזער ארץ־ישראל וועט זיין גאר אן אנדערע ווי די וואס זי איז יעצט.

צו האבען די אידען וואס האבען גע־

מאכט תל־אביב דאס געקלעהרט אדער ניט — איז קיין אונטערשיעד. קלאר איז פאר אלעמען אז תל־אביב צייגט די יונגע גבורה, די שטארקע ענערגיע וואס איז פארבונדען מיט דעם ציוניסטישען אידעאל. תל־אביב גיט אונז א וואונק אויף דער צוקונפט, עס צייגט אז מיר וועלען די צוקונפט מיט אונזער כח געווינען.

איך האב געמוזט איבעררייסען מיינע חלומות און נאך אמאל אראבגעהן אין שטאדט אריין. איך בין דורכגעגאנגען די שדרות בנימין ראטשילד (ראטשילד עווענין) וואו עס איז דער שטאדט־גארטען, געשמאקפאל איינגעארדענט און שעהן פארפלאנצט, בין דורכגעגאנגען אנדערע גאסען, און האב זיך געפיהלט ריכטיג ווי איך וואלט דא געבארען געווארען. אלעס האט מיר אויסגעזעהן אזוי בעקאנט, אזוי איינגעבאקען אין הארצען, אז איך האב זיך ניט געגלויבט אז איך האב דאס אלעס ניט געזעהן פריהער. און די נעמען פון די איינוואהנער פון אזוי פיעל הייזער, אויף וועלכע מיינער א בעקאנטער האט מיר אנגעוויזען, זיינען מיר געווען אזוי בעקאנט. אט דא וואהנט לעוואנטין פון דער באנק, און דא וואהנט מרדכי בן הלל הכהן, אט דא וואהנט דער דיכטער ש. בן־ציון, אט דא זאגאראדסקי, א. ז. וו., א. ז. וו. איך ווייס ניט אויב עס איז פאראן נאך אזא פלאץ אויף דער וועלט וואו עס איז אויפגעזאמעלט אזוי פיעל בילדונג און אזוי פיעל מארדמענשען ווי אין תל־אביב.

אלעס איז אין תל־אביב אזוי וואונדערליך שעהן, אלעס איז געמאכט פון דער ברייטער האנד, אפילו די סינעמא ראינע איז א גרויסע געביידע; עס בעלאנגט צו דער שטאדט נאר עס איז פארדונגען—אלעס איז אין גוטען ארדנונג אויסער איין זאך — די שוהל.

איבערגעפילט מיט אידישע שטימונג בין איך נעגאנגען אין שוהל. איך האב ניט געזעהן קיין שוהל געבייד'ע אין די הויפט־גאסען. איך האב געפרעגט א באי וואו די שוהל איז. מען האט מיר אנגעוויזען אויף א זייטיגע גאס וועלכע איז געווען גאנץ אנדערש ווי די איבריגע גאסען פון תל־אביב זיינען געווען. איך האב ניט געזעהן דארטען קיין געביידע וואס זאל דערמאנען פון א שוהל. א ביסעל ווייטער האט זיך געזעהן א הילצערנע זאך ווי א גרויסער באראק אויפגעשלאגען פון ברעטער און אפילו ניט אבגעפארבט. איך האב דיזען פארזעהניש מיין אויפמערקזאמקייט ניט געשענקט. איך האב געזוכט א גרויסע, ווייסע שטיינערנע הויז, א הויכע מיט די קאלירטע פענסטער איבער דעם ארון קודש וואנט חאטש אזוי ווי אין רחובות און ראשון לציון. איך האב געפרעגט מיין באי־בעגלייטער: וואו איז די שוהל. דער באי האט אנגעוויזען אויף דעם באראק ארום וועלכען איך האב געזעהן א גרופע אידען און האט געענטפערט קורץ און שארף: שם! איך בין אוועק מיט א פארקלעהמטע הארץ אהין. אינעווייייניג איז ניט געווען שעהנער ווי אין דרויסען. איך בין געגאנגען אהיים, האב געקלעהרט: אין אלע עקען וועלט וואו די קינדער פון מיין פאלק זיינען פארשפרייט האט מען שטענדיג די שוהל געמאכט פאר דער שעהנסטער הויז פון שטעדטיל, דאס איז געווען דער שטאלץ פון דער געמיינדע, און ווען מיר האבען זוכה געווען צו האבען א אידישע, א לשון־קודש'דיגע שטאדט אין אונזער אייגענע לאנד, איז געווען געלד פיר אלעס — און די שוהל איז א פינסטערער באראק.

עס איז מיר מיין ערשטען פרייטאג צו־נאכט אין תל־אביב, אין וועלכען איך האב זיך אזוי טיעף פערליעבט, ניט בעשעהרט געוועזן צו האבען א פאלשטענדיגען נחת. אויף מארגען האט מען מיר געזאגט אז מען טראכט שוין זייט א פאר יאהר צו בויען א שוהל, ווייל דאס זיינען די צוויי זאכען וואס פעהלען אין דער אידישסטער שטאדט אויף דער וועלט — א שוהל און להבדיל א בית מרחץ...

אבער זאל קיינער ניט וואגען צו רעדען א ווארט אויף תל־אביב, דער פערל פון אידישע שאפונג אויף אונזער ארץ־ישראל. אלעס וואס איז דא אויף אונזער וועלט האט א חסרון און תל־אביב מעג אויך האבען א חסרון און אפשר בלויז א דערוויילינגען חסרון.

13.

א בעזוך ביי די "חלוצים"

שבת איז אנגעקומען א שיף מיט אנדערהאלבען הונדערט "חלוצים". דאס זיינען גרופען יונגע לייט וואס מען ברענגט פון פוילען, פון די פריהערדיגע ליטווישע גובערניעס, און פון גאליציען קיין ארץ ישראל. די ציון קאמיסיאן רופט ארויס די דאזיגע חלוצים דורך ספעציעלע מענשען וואס ווערען געשיקט פאר דיזען צוועק. מיט א פאאר טעג איידער די חלוצים זיינען אנגעקומען האט מען אין ארץ ישראל און איבערהויפט אין יפו, דער פארט וואו די חלוצים לאנדען, גערעדט זעהר שטארק וועגען דער פראגע: צו דארף מען ברינגען חלוצים אז מען האט פאר זיי ניט וואס צו טהאן און אז מען דארף זוכען ספעציעלע בעשעפטיגונגען פאר זיי נאר אום זיי זאלען האבען וואס צו עסען.

עס געהט יעצט אן אן אימיגראציאן פון ארום פינף הונדערט מענשען א מאנאט, און דר. רופין, דער פיהרער פון דער התישבות אין ארץ ישראל האט מיר געזאגט אין ירושלים: עס קומען אן פינף הונדערט מענשען א חודש און איך האב ניט מיט זיי וואס צו טהאן, איך האב קיין געלד ניט; מען רעדט וועגען גרויסע פלענער און איך האב ניט די מיטלען אפילו דיזע קליינע איינוואנדערונג איינצואורדנען. זיין טאן איז געווען אן אומעטיגער ווען ער האט עס מיר געזאגט און עס איז געווען קלאר פון זיינע ווערטער אז די לאגע מאכט איהם שטארק אונרוהיג.

און אין אלע קרייזען וואו מען ווייס וואס עס טהוט זיך אין לאנד האט מען גערעדט מיט א טאן פון אונרוהיגקייט: וואס וועט דא זיין? די מענשען האבען ניט קיין ארבייט, זיי וועלען דאך זוכען אלע מיטלען אוועקצופאהרען, זיי וועלען ריידען אלע רשעות אויף דער לאנד און עס וועט מאכען א שלעכטען איינדרוק. צו וואס ברייננט מען זיי גאר אין גאנצען אהער, צו וואס שיקט מען זיי רופען אז מען האט פאר זיי גאר ניט צוגעגרייט. די וואס טהוען עס נעהמען אויף זיך א געוואלדיגע אחריות. מאנכע האבען געזאגט: אפשר איז אזוי גלייכער, זאלען זיי קומען און אז עס וועט זיין שלעכט וועט מען אויפהויבען א געשריי איבער דער וועלט און אידען וועלען מוזען געבען אום זיי איינצואורדנען. דארויף אבער האט מען געענטפערט אז

דער געשריי איבער דער וועלט וועט מאכען שווערער די לאגע פון די אידען אין ארץ־ישראל אין בעצוג צו זייער ווייטערדיגע ארבייט, עס וועט אויך מאכען שווערער די לאגע פון הערבערט סעמועל, וועלכער דארף געבען די ווייטערדיגע ערלויבנים אויף צו ברייגגען נייע מענשען.

די מיינונג פון די גרעסטע טהייל פראקטישע מענשען וועלכע איך האב בעגעגענט און וועלכע ווייסען די קאנדיציאנען פון לאנד איז געווען געגען די האנדלונג פון ועד הצירים אין דיזער בעציהונג. אויב מען גרייט ניט צו פאר אימיצען וואס ער זאל טהאן דארף מען איהם אין לאנד ניט ברייגגען, א פשיטא שוין אז מען שיקט אימיצען רופען אין לאנד און עס איז איהם נאכדעם שלעכט האט ער א רעכט צו זיין אין כעס און ער האט א רעכט צו האלטען אז מען האט איהם געטהאן אן אונרעכט. איידער די חלוצים ריהרען זיך פון ארט דארף פאר זיי זיין גרייט ארבייט און אויב ניט דארף מען קיין חלוצים ניט.

מען האט איבעראל אנגעוויעזען אויף דעם פאקט אז פון די פריהערדיגע גרופען חלוצים זיינען פאראן פיעלע וואס האלטען פון זיך די העמד פערקויפט אבי אוועקצופאהרען פון דאנען און אויב עס וועט אזוי געהן ווייטער, וועט זיין א קאטאסטראפע און א קאטאסטראפע יעצט אין אנפאנג פון דער נייער צייט קען זיך שלעכט אפרופען אויף די גאנצע ארבייט אויף וועלכע מען לייגט אזוי פיעל האפנונג.

די ערשטע זאך איז וואס ס'זיינען ניטא קיינע הייזער אין ארץ־ישראל פאר נייע מענשען. אין ארץ ישראל איז א:א ענגשאפט אין דירות, פיעלייכט מעהרער ווי אין אירגענד וועלכע אנדער לאנד. די חלוצים וואס ווערען געבראכט אויף'ן פעלד זיינען יעצט א גרויסער טהייל פון זיין אין פאלאטקעס, אבער וואס וועט זיי אז עס וועט באלד אנקומען די צייט פון רעגען און זיי וועלען אין פאלאטקעס ניט קענען זיין?

די חלוצים וואס קומען ווערען איינגעטהיילט אין קבוצות און ווערען געשיקט צו פערשידענע ארבייטען. די מעהרסטע פון זיי ווערען אוועקגעשיקט אין גליל, דארטען מאכט מען א שאססע און מען שיקט די נייאנגעקומענע צו האקען שטיינער און טהאן אנדערע ארבייט פאר'ן שאססע. אבער אין גליל איז יעצט שרעקליך הייס און פיעלע פון די וואס קומען אהין ווערען קראנק אויף פיבער. דער גאנצער ענין פון דעם כביש (שאססע) איז ניט א זאך וואס עס איז נויטיג אן און פיר זיך, דאס מאכט מען אום צו געבען די נייאנגעקומענע ארבייט. אבער די פראגע איז אויב האקען שטיינער אין דעם יעצטיגען סיזאן פון יאהר אין גליל איז די ארבייט וואס דארף פאר זיי אויסגעקליבען ווערען?

איך האב גערעדט וועגען דער פראגע מיט פערשידענע מענשען און עס הערשט די איבערצייגונג אז דער ועד הצירים האט קיין זאך ניט צוגעגרייט אין די צוויי יאהר פון זיין עקזיסטענץ פיר א נייע איינוואנדערונג, אז ער האט געשיקט נאך חלוצים וועהרענד ער האט ניט געוואוסט וואס ער וועט מיט דיזע חלוצים טהאן און אז אלעם וואס ער טהוט מיט זיי, נאכדעם ווי זיי קומען אין לאנד, איז ניט מיט א ריכטיגען צוועק און פלאן נאר פשוט כדי צו האבען פון וואנען צו לעבען. זיי צייגען אז עס לוינט קיינעם ניט צו בויען שאססען אויף די פרייזען וואס מען צאהלט דארטען, צוליעב דעם איינפאכען שכל אז מען קריגט שאסע ארבייטער פיר א העלפט אדער א דריטעל פון דעם פרייז וואס די חלוצים קריגען. מאנכע ווידער האבען געזאגט אז עס איז שווער צו פערשטעהן דעם שכל צו וואס דארף מען בויען א שאססע וואס זאל קאסטען א סך געלד אויף ניט אידישען באדען ווי עס איז דער פאל אין גליל. ווידער הא־

בען אנדערע געזאגט אז ד' געלד וואס דער ועד הצירים ניט אויס אויף דעם שאססע האט מען געקענט אויסלייהען צו די וואס ווילען בויען הייזער און האבען ניט די גאנצע געלד צו אינוועסטען. עס וואלטען קודם־כל פארטיג געווארען הייזער וועלכע פעהלען אין ארץ ישראל און דערביי וואלטען די חלוצים געקענט געפינען א בעסערע בעשעפטיגונג ווי ביי דעם שאססע אין גליל.

מענשען וואס זיצען שוין דא צעהנדלינגע יאהרען און האבען געהאלפען אין בויען דאס וואס מען האט דא אויפגעבויט פרעגען פאר וואס האט מען ניט צוגעגרייט פאר די חלוצים קיין ערד. עס איז פאראן ערד אין אידישע הענד וועלכע ווערט ניט בעארבייט און עס איז פאראן ביי הונדערט טויזענד דונאם לאנד וועלכע מען קען יעצט אבקויפען. די פראגע איז פארוואס בעזעצט מען ניט די חלוצים אויף לאנד.

פון די אלע זאכען זעהט אויס צו זיין זיכער אז פלאנלאזיגקייט איז איינע פון די הויפט־זאכען מיט וועלכע דער ועד צייכענט זיך אויס. און אין אלגעמיין איז די שאלה פון די חלוצים ענג פארבונדען מיט די שאלה פון די קבוצות און די וואס גלויבען ניט אין קבוצות — און די אונגלויביגע זיינען אין די מאיאריטעט — און צווישען זיי זיינען פאראן כמעט אלע פראקטישע מענשען וואס האבען הינטער זיך אן ערפאהרונג פון ארבייט און ישוב און די שאלה פון די קבוצות איז ווידער פערבונדען מיט דער שאלה פון די סאציאליסטישע פארטייען פיר וועלכע, ווי מען זאגט, דער ועד הצירים האט שטארק מורא און דארום קען מען מיט די חלוצים גאר ניט טהאן קיין זאך וואס איז ניט איינשטימיג מיט קארל מארקס' שולחן ערוך. אויב ניט ווילען די ארבייטער פארטייען אויפהויבען א געשריי, און פאר זייער געשריי ווערט פערציטערט די ציוניסטישע קאמיסיאן וועלכע ווערט, ווי עס ווייזט אויס, דיקטירט פון די דאזיגע פארטייען. און מען דערצעהלט אז עס איז געוועזען א געשיכטע ווען פון די ניי אנגעקומענע זיינען איניגע אוועק ארבייטען ביי א בעקאנטען קאלאניסט און זיינען געוועזען צופריעדען איז גלייך ערשיענען א שליח פון די סאציאליסטישע פארטייען — זיי זיינען דא עטליכע און איך וועל זיך נאך מוזען צו זיי אומקעהרען און האבען ערקלערט אז זיי מוזען אוועקגעהן פון דער ארבייט צוליעב א געוויסען געזעץ און זיי זיינען אוועקגעגאנגען. און ווי איינער פון די עקספערטען־אגראנאמען, וועלכער זיצט שוין לאנג אין לאנד, האט מיר ערקלערט, קען מען סיי ווי סיי די חלוצים קיין זאך ניט פארלייגען אויסער דאס וואס זייער פארטיי איז אויף זיי גוזר. ווייל — זאגט ער — זיי זיינען שוין ארגאניזירט פון דער היים און אלעס וואס עס בלייבט צו טהאן איז צו פערהאנדלען מיט די פארטיי. און אין אמת'ן זיינען די קבוצות ניט קיין געזעלשאפטען וואס האבען צו טהון מיט זייערע עמפלאיערס, ווי למשל, יוניאנס וואס פערהאנדלען מיט פאבריקאנטען, די קבוצות שטעהען אונטער די אויפזיכט פון די ארבייטער־פארטייען, עס הייסט קערפערשאפטען וואס שטעהען דער עיקר אויף זייער פאליטיק. דער ועד הצירים גיט די געלד צו די פארטייען, די פארטייען פערנוצען עס צו די קבוצות. מיט אנדערע ווערטער, די ציוניסטישע קאמיסיאן פערלירט די דירעקטע פערהאנדלונג מיט די וואס זי בעשעפטיגט און די גאנצע זאך קריגט א פארטייאיש־פאליטיק פנים.

איך בין געגאנגען זעהן די פארטיי חלוצים וואס זיינען שבת אנגעקומען. זיי זיינען געפאהרען דריטהאלבען מאנאטען אין וועג, האבען זיך געשלעפט איבער ווארשא און טריעסט, זיי האבען געבראכט זייערע הילצערנע קעסטלאך אין וועלכע זיי האלטען זייער ארימען באגאזש. זיי זיינען ניט מוטהלאז. זיי זעהען אויס צו זיין פיזיש געזונד, עס

שיינט אז די איבערגעגעבענסטע צו ציון זיינען, לויט ווי מען קען שליסען אויף דעם גרונד פון א שמועס, די גאליציאַנער: די עקסטרים־ראדיקאַלסטע קומען פון ליטא און רוסלאנד, און די פוילישע שטעהען אין מיטען. קענטיג איז אויף זיי אלעמען אז זיי קומען פון לענדער פון אונרוהיגקייט, פון לענדער וואו עס איז שווער צו דענקען גלייך און וואו אלעס קומט אוים מיט׳ן קאָפּ אַראָפּ. עס איז שווער צו וויסען וואָס וועט פון אזא מענשען מאַטעריאל דאָ ווערען. עס איז פערשטענדליך אז זיי זאָלען דאָ זיין אין די הענד פון די פראזוען־דרעשער, וועלכע רופען זיך דאָ ארבייטער־פיהרער. נאָר דאס וואס זיי האבען געזאגט און זייער אויסזעהן האָט מיר געריהרט ביז׳ן טיעפען הארצען און ווען איך האָב זיך אָבגעקעהרט פון זיי — די וואָס זיינען געקומען פון אזוי ווייט צו ארבייטען אין ציון— זיינען מיינע אויגען געוועז פול מיט טרעהרען.

.14

אינדוסטריעלע אויסזיכטען אין ארץ ישראל

אין יפו האב איך געפונען אייניגע געשעפטס־לייט — מרגלים וואלט איך עס געוואלט אנרופען בענוצענדיג דאס ווארט מרגלים ניט אין דעם שלעכטען זינן אין וועלכען דאס ווארט ווערט געוועהנליך בענוצט. דאס זיינען מענשען וועלכע קומען פין פערשידענע לענדער אום צו זעהן וואס מען קען דא טאן אין לאנד אין בעצוג צו אינדוסטריע און געשעפט. איינער פין דיזע מרגלים איז דר. בענדערלי פון נויארק, וועלכער איז געשיקט געווארען אהער פון א גרופע געשעפטס־לייט פון נויארק: וועלכע וויל ארבייטען אין ארץ־ישראל. דר. בענדערלי דארף זאמלען פאר זיי די פאקטען און ער האט ווירקליך געזאמעלט פיעל דאטא דא. ער איז דא זייט א מאנאט און וועט נאך זיין צוויי בעפאר ער וועט קומען אבגעבען א רעפארט צו זיינע שיקער. אין האטעל וואו איך שטעה געפינט זיך אויך א געוויסער דר. טייך, א כעמיקער, א פאבריקאנט פון וויען, וועלכער וויל אריינלייגען עטליכע צעהנדליג טויזענד פונט אין אירגענד וועלכער אונטערנעהמונג וואס האט א שייכות מיט זיין פאך. דר. טייך האט מיר געזאגט אי ער וואלט דא וועלען מאכען א זייף־פעקטארי; עס זיינען דא פאראן די שטאפען פון וועלכע זייף קען געמאכט ווערען; דא געהט אין ניוועץ א סך זאכען וועלכע וואלטען קענען בענוצט ווערען אין פערשידענע אינדוסטריען. אזוי למשל קען מען פון די אליווען אויל מאכען א גרויסע אינדוסטריע עס ארויסצושיקען אין אויסלאנד. אבער עס איז פונדעסטוועגען שווער אזעלכע זאכען אויסצופיהרען. אט זיצט ער אליין שוין דא אנדערהאלבען מאנאטען און ער וועט באלד אוועקפאהרען מיט גאר ניט, ווייל עס לוינט איהם ניט אריינצולייגען זיין גאנצען פערמעגען אין איין זאך. עס איז דא ניטא קיין הילף צו פעראייניגען זיך מיט אנדערע מענשען וואס האבען געלד. איבערהויפט

איז דער אלגעמיינער געלד־צושטאנד אזעלכער, אז עס איז ניט לייכט פיר א נייעם מענשען אנצופאנגען א בעדייטענדע אונטערנעהמונג אין גאנצען אויף'ן אייגענעם חשבון, סיידען מען זאל קומען אהער מיט פעראייניגטע קרעפטען.

אין אלגעמיין ווען עס ווערט גערעדט וועגען שאפען אינדוסטריע אין ארץ־ישראל, דארף מען האבען אין זינען צוויי סארטען אינדוסטריען: אזעלכע וואס זאלען גלייך געגרינדעט ווערען אויף א גרויסען מאסשטאב, און אזעלכע וואס זאלען זיך אנפאנגען קליין. עס איז די מיינונג פון די וואס זיצען שוין דא אין לאנד לאנג און האבען א בעגריף אין דיזען ענין אז גרויסע אינדוסטריעלע אונטערנעהמונגען וועלען דא אין לאנד דערווייל ניט זיין קיין ערפאלג, און די וואס וועלען אזעלכע זאכען אונטערנעהמען דארפען זיין גרייט צו פערלירען געלד. פיעל בעסער איז עס אין בעצוג צו די וואס ווילען אנפאנגען אין ארץ־ישראל א קליינע אינדוסטריע וואס דארף ווייניג קאפיטאל און וואס גיט די מעגליכקייט אז זי זאל וואקסען מיט דער צייט. אזוי למשל איז געקומען א מאן און האט אנגעפאנגען צו מאכען שיך. ער האט געעפענט א קליינע פעקטארי און עס ארבייטען שוין ביי איהם א פאאר צעהנדליג מענשען. די שיך זיינע קריגען ביסלעכווייז די אנערקענונג פון דעם היגען פובליקום און עס וואלט געווען גאנץ ניש־קשה. האט ער אבער א מאנגעל אין געלד, און לויט דעם יעצטיגען ניט גינסטיגען געלד־צושטאנד אין ארץ־ישראל איז איהם שווער דאס געלד צו קריגען. די אנגלא־פאלעסטיין קאמפאני איז בעגרעניצט אין איהרע געלד־מיטלען און קען ניט גענוג אויסהעלפען די אלע וואס וואלטען איהר הילף געדארפט. דער וועג אבער צו אנפאנגען קליין און זיך ארויפארבייטען לאנגזאם ווערט דא בעטראכט פון פראקטישע מענשען אלס דער בעסערער. אין יפו איז געווארען א קליינער שאפ פיר נייהען זאכען. עס איז געמאכט געווארען פון אמעריקאנער קליידער־נייהער וואס זיינען געווען אין לעגיאן און ווען זיי זיינען בעפרייט געווארען האבען זיי אריינגעשטעלט א קליינעם מאטאר מיט נייה־מאשינען און זיך גענעצט ארבייטען. זיי זיינען אלע יונגע לייט. די קליינע שאפ'ל מאכט א גוטען איינדרוק אויף יעדען וואס בעזוכט איהר. עס זיינען פאראן אויסזיכטען אז מיט דער צייט וועט עס זיין א גאנץ שעהנע פעקטארי.

עס איז פאראן פלאץ אין לאנד פיר נאך קליינע אינדוסטריען. עס איז פאראן אן ארט, ווי מען פערזיכערט מיר פון קאמפעטענטע קוועלען, פיר א שאקאלאד פאבריקעל. מען נוצט דא שאקאלאד פינף מאל אזוי פיעל ווי מען פלעגט נוצען פאר דער מלחמה. אין אלגעמיין עסט מען דא פיעל זיסע זאכען גאר ניט אין ערך מעהר ווי אין אנדערע לענדער. מאנכע קליינע אינדוסטריען זיינען אנגעפאנגען געווארען און האבען זיך געשטעלט, ווייל עס פעהלט דער נויטיגער קליינער קאפיטאל עס צו טרייבען ווייטער. אזוי למשל האט א איד געמאכט א פעקטארי פיר דאכאוועקעס. אין ארץ־ישראל וועט מען געוויס באלד אנפאנגען צו בויען הייזער און די קליינע דאכאוועקעס פעקטארי האט א גאנץ גוטען צוקונפט. איז עס אבער געבליבען שטעהן ווייל עס פעהלט דעם פאברי־קאנט אוים די מזומן. דער אונטערנעהמער דארף א שותף מיט עטליכע

טויזענד פונט — וואָלט ער געקענט זיין
געשעפט טרייבען מיט זעהר גוטע אויס־
זיכטען אויף ערפאָלג.

עס זיינען דארום פאראן פילע דאָ אין
לאַנד וואָס גלויבען ניט אין קיין גרויסע
לכתחילה אויסגעארבייטע ברייטע פלע־
נער פון אינדוסטריען. זיי זאָגען אז די
אינדוסטריען אין ארץ־ישראל דאַרפען
געהן לאַנגזאם מיט דעם לאַנגזאמען
וואוקס פון דער לאַנד. מען האָט אין
אמעריקא פאר מיין אוועקפאָהרען פון
מיר פערלאַנגט, איך זאָל זעהן צי מען
קען אנפאַנגען א גאַרבעריי און
לאַנגזאם עס פערגרעסערען. און וואָס
זיינען פאראן פאר א מעגליכקייטען פיר
א גרויסע לעדער־פעקטאָרי און פאר א
גרויסע פעקטאָרי פון געשטריקטע זאַ־
כען. עס איז ניט מיין אויפגאבע אריינ־
צוגעהן אין דיטיילס פון פערשיעדענע
פלענער אין ארץ־ישראל, און דאָס איז
אויסערהאַלב פון מיין רייזע־פראָגראַם
אין ארץ־ישראל, אָבער עס איז זיכער
פון די אינפאָרמאַציאָן וועלכע איך האָב
געזאמעלט, אז ביידע זאכען קענען דאָ
געמאכט ווערען, אָבער ביידע ניט אויף
א גרויסען מאַסשטאַב. און אין דאָס וואָס
אנבעלאַנגט צו דער ניטינג־אינדוסטריע
אין וועלכער די אידען פון אמעריקא
צייכענען זיך אויס, איז דאָ אויך פאַ־
ראן א פּלאַץ, אָבער בלויז פאר א קליי־
נעם אנפאַנג. אין דמשק זיינען פאראן
שטריקעריי ארבייט און מען קען
עס אויך מאַכען אין ארץ־ישראל אָבער
מיט א גאַנץ בעשיידענעם אנפאַנג. ביי
דער וואָל־שטריקעריי מוז אויך זיין א
שפינעריי. דערווייל איז ניטאָ אין ארץ־
ישראל קיין שפינעריי פון וואָל.

ריידענדיג וועגען איינאָרדנען אינ־
דוסטריען איז ווערטה צו דערמאָנען אז
ניט נאָר דאַרף מען אהער ברייננען די
גאַנצע ווערקצייג וואָס עס איז נויטיג
פיר דער געפּלאַנטער אינדוסטריע, נאָר
מען דאַרף עס ברייננען אין א דאָפּעל־
טע צאָהל אלס רעזערוו, אום אז די גאַנ־
צע פעקטאָרי זאָל זיך ניט שטעלען אויב
עס ווערט עטוואָס קאַליע; מען זאָל ניט
דאַרפען וואַרטען ביז מען שרייבט עס
אויס פון אן אנדער לאַנד.

פון אלעם וואָס איך האָב געזעהן און
געהערט ביז יעצט אין ארץ־ישראל
שיינט צו זיין קלאָר פאר א בעאָבאַכ־
טער, אז די צוקונפט פון דער אינדוס־
טריע אין ארץ־ישראל איז א צוקונפט
פון געהן פון אונטען־ארויף; עס מוז
געהן מיט׳ן נאַטירליכען וועג פון קליין
צו גרעסער, און דאָס וואָס עס איז אָם
מעהרסטען נויטיג פאר ארץ־ישראל איז
אז מען זאָל שאפען מעהר קאַפּיטאַל פיר
די קליינע אנפאַנגער. די אידישע קאַ־
פּיטאַלען אין ארץ־ישראל זיינען קליין
און ניט גענוגענד צו העלפען די קליינע
אנפאַנגענדע אינדוסטריע צו געהן ארויף
און זיך בעפעסטיגען.

צווישען די נויטיגסטע אינדוסטריען
אין ארץ־ישראל איז אָהנע צווייפעל די
פון בויען הייזער. עס איז פאראן א
שרעקליכער מאַנגעל אין הייזער אין פאַ־
לעסטינאַ: עס פעהלען אויס הייזער איז
אלע שטעדט, און אויב עס וועלען קומען
אהער נייע איינוואַנדערער — וועלען
זיי ניט האָבען וואו צו זיין. דער גע־
שריי אז מען דאַרף הייזער איז זעהר
גרויס און איך האָב איהם געהערט פון
אלע קלאַסען מענשען. דר. רופּין, איי־
נער פון די וואָס שטעהען אן דער שפּי־
צע פון די ציוניסטישע ארבייט אין
ארץ־ישראל, האָט מיר געזאָגט אז עס
איז נויטיג אז מען זאָל געבען דער
ציוניסטישער ארגאַניזאַציאָן א פאָנד
פון א מיליאָן פונט אלס א בילדינג

פאנד, אום זי זאל גלייך צוטרעטען צו בויען די פינף טויזענד הייזער וועלכע זיינען נויטיג. ער איז איבערצייגט אז די געלד וואס וועט ווערען אינוועסטעט אין בויען הייזער וועט טראגען א זעהר גוטען פראצענט (10 פראצענט). וועגען דעם פראצענט וואס די הייזער — ניי־געבויטע — וועלען טראגען, זיינען פאר־ראן מיינונגס־פערשיעדענהייטען, און רופין'ס ציפער קענען ניט געשטעלט ווערען אלס א פעסטער ציפער אין בעצוג צו שטענדיגע הכנסה פון ריעל עסטייט. אבער עס איז קיין צווייפעל אז בויען הייזער איז א זעהר זיכערע אינוועסט־מענט אין ארץ־ישראל. אלע וואס ווייר־סען וואס עס טהוט זיך אין ארץ־ישראל זיינען אבער פון דער מיינונג אז די היי־זער דארפען ניט ווערען געבויט פון דעם ועד הצירים, וויל, ווי איינער וואס איז קאמפעטענט צו ריידען איבער דעם ועד הצירים, האט מיר געזאגט: אויב דער ועד הצירים וועט בויען די הייזער, וועט עס קאסטען זעהר טייער, און וואס נאך ערגער איז: מיר וועלען די הייזער ניט האבען.

ריידענדיג וועגען דער פראגע פון בויען הייזער איז ווערטה צו דערמאנען דעם "הבונה", א געזעלשאפט צו בויען הייזער, הינטער וועלכער עס שטעהט דער בעקאנטער ציוניסט יצחק גאלד־בערג, וועלכער איז יעצט אין לאנדאן. איך האב גערעדט מיט זיין מענעדזשער וועלכער איז ניט לאנג אנגעקומען אין ארץ־ישראל. ער האט גרויסע פלענער און איז, ווי עס שיינט, א פראקטישער און ענערגישער מענש. אבער דער "הבונה" האט נאך ביז יעצט גאר ניט אויפגעטאן און עס איז א סברה אז דער "הבונה" געהט ניט בויען אזעלכע היי־זער וואס זיינען אם נויטיגסטען יעצט. דער "הבונה" בויט, אדער וועט בויען, שעהנע הייזער פיר דעם פערמעגליכען מאן, אבער מען דארף ביליגערע הייזער פיר די ניי־אנגעקומענע אדער פיר די פריהערדיגע איינוואהנער וואס קענען קיין הויכע רענט ניט צאהלען. און ריי־דענדיג מיט ה' לעוואנטין, דער דירעק־טאר פון דער אנגלא־פאלעסטיין באנק אין ארץ־ישראל, וועגען דער פראגע, האט ער מיר זעהר איינפאך און פשוט געזאגט: ווען אונזער באנק קריגט די פינאנציעלע פערשטארקערונג וואס עס איז נויטיג פיר אזא זאך, וואלטען מיר געקענט אין א קורצע צייט אויפבויען די הייזער וועלכע זיינען נויטיג. מיר וואלטען אויסגעליהען געלד צו די וואס האבען פלאץ, ווילען בויען הייזער און האבען ניט קיין געלד דערצו. מיר וואל־טען דאדורך פערגרעסערט דעם ישוב אויף אן איינפאכען נאטירליכען וועג.

אן אמעריקאנער געזעלשאפט וואס וואלט אונטערנומען צו בויען הייזער, וואלט געמאכט א גוטען, זעהר זיכערען אינוועסטמענט און וואלט דערמיט גע־טאן גוטע ארץ־ישראל ארבייט. אבער צו דער פראגע פון ביזנעס אין ארץ־ישראל וועל איך זיך נאך אומקעהרען אין מיינע ווייטערע בעשרייבונגען פון ארץ־ישראל.

.15

מרחביה

פארטיג געווארען אין יפו ביז איך ארויסגעפאהרען מיט אן אטאמאביל ביז לוד און פון דארטען מיט דער באהן ביז חיפה. די גאנצע רייזע האט געדויערט 5 שטונדען. געגעבטיגט אין חיפה ביז איך נעקסטען טאג 6 א זייגער אין דער פריה ארויסגעפאהרען פון חיפה אום אנצופאנגען מיין רייזע אין גליל.

דער טריין איז לאנגזאם ארויס פון סטיישאן. (ארץ ישראל טריינס איילען זיך קיין מאל ניט), ער האט זיך בעוועגט פארביי די כרמל בערג און האט זיך געקייקעלט איבער דער ערד פון עמק יזרעאל, דער בעריהמטער היסטארישער טהאל, וואו עס זיינען פארגעקומען אזעלכע געוואלדיגע פאסירונגען אין דער אידישער היסטאריע. דער טהאל וואס פארנעהמט אזא ערהאבענעם פלאץ אין די אידישע טראדיציאנען. דער עמק יזרעאל איז דער פרוכטבארסטער און דער שעהנסטער טהייל פון אונזער לאנד, וועלכע איז א בערגיגע און וואו קיין גלייכע פעלד איז ניטא זעהר פיעל. די ערד איז דא שווארץ און ווייך, וואסער איז ניט שווער צו בעקומען און וואו מעןווארפט א בליק געפינט מען עדות פון פרוכטבארקייט. דאס זיינען די פעלדער וואס זיינען מיט טויזענדער יאהרען צוריק געאקערט און געזייט געווארען פון אידישע ערד ארבייטער, דאס זיינען די פעלדער אויף וועלכע און פיר וועלכע די אידישע גבורים האבען געקעמפפט. אין דיזע פעלדער ליעגט די צוקונפט פון דער אידישער קאלאניזאציאן אין אונזער לאנד.

איך קוק ארויס פון דעם טרייזפענסטער און א שווערער געפיהל פרעסט מיין הארץ. מען האט מיט 40—50 יאהר צוריק געקענט אבקויפען דעם גאנצען עמק יזרעאל פיר כמעט אומזיסט און אידען האבען זיך דערפון געמאכט ניט ווויסענדיג. און שוין דא גאר ניט לאנג

אין דער עפאכע פון חבת ציון האט מען אבגעקויפט א גרויסע טהייל פון עמק און מען האט געגעבען הונדערט טויזענד פראנק האנדגעלד. די גאנצע סומע וואס מען האט בעדארפט אום אבצוקויפען דיזען אידישען אוצר איז געווען א מיליאן פראנק. דעם מיליאן פראנק האט מען ניט געקענט שאפען און די הונדערט טויזענד פראנק איז פערלארען געגאנגען!

א מיליאן פראנק! וואס פיר א בעדייטונג האט עס געהאט ביי אידען פאר דער מלחמה א מיליאן פראנק. די אדעסער אידען אליין וואס זיינען געווען געאגראפיש נעהנטער צו ארץ־ישראל ווי אנדערע אידען האבען געקענט איבערנאכט שאפען הונדערט מאל אזוי פיעל, און אין אדעס איז געווען דער צענטער פון חבת ציון און אידען גבירים זיינען געווען מיטגליעדער ביי די חובבי ציון, האבען געצאהלט דריי רובל א יאהר און האבען יוצא געווען מיט זייער פליכט פאר ארץ־ישראל. און אזוי איז געווען מיט די אידען פון ביאליסטאק און פון ווארשא און אומעדום וואו אידען זיינען געזעסען, האבען געהאנדעלט, האבען געהאט רובלס און דער רובל איז דאן געווען א גרויסע מטבע פיר אלעם, אפילו פיר קארלסבאד און מאריענבאד. און גאנץ ארץ ישראל האט מען געקענט אבקויפען, מיט געלד האט מען געקענט מיט׳ן טערק אליין מאכען. און קיינער האט זיך ניט געקימערט און קיינער האט זיך ניט געזארגט. עס איז ניט געווען ווער עס זאל אויסלייזען אונזער נחלה און מען האט עס געקענט אויסלייזען בחצי־חנם. און נאך זאגען מיר אז אידען האבען ארץ־ישראל ניט פארגעסען, אז אידען זיינען צו ארץ־ישראל צוגעקלעפט, און נאך זאגען מיר אז די רוסישע אידען זיינען די אויבערשטע פון שטויסעל, זיי זיינען עס די נאציאנאלע אידען און די אמעריקאנער אידען טויגען ניט, זיי זיינען ניט אזוי נאציאנאל. זאל קומען דער עמק יזרעאל וואו מען וועט היינט ניט קויפען מיט גרויסע סומען, דאס וואס מען האט געקענט מיט צוואנציג יאהר צוריק קויפען פיר א מיליאן פראנק און זאל עדות זאגען אז די אלע זאכען וואס מיר זאגען זיינען — ליגענס.

איך פרעג א פרוי וועלכע זיצט נעבען מיר ווי לאנג עס דויערט ביז אפולו, די סטאציאן וואו איך וויל אראבגעהן. זי ענטפערט מיר אין א זיסען וואויל קלינגענדען העברעאיש, זי וואלונטירט אז אינפארמאציאן אז אויף דער סטאציאן וועלען מיר געפינען אידישע פוהרען צו דער קאלאניע מרחביה. זי פרעגט מיר פון וואנען איך בין. איך ענטפער איהר. זי שמייכעלט אונצופריעדען. אזא שמייכעל פון אונצופריעדענהייט און פון אונצוטרויען טראגט אייך אנטקעגען יעדער ארץ־ישראל איד אדער אידענע, ווען ער דערקענט אין אייך אז איהר זייט ניט געקומען זיך בעזעצען אין לאנד, נאר איהר זייט געקומען אנקוקען דאס לאנד. עס ליעגט אין דעם שמייכעל אונגעפעהר פאלגענדעס: מיר קענען אייך, ציוניסטען, עס ווערען אייך מיאום אייערע אייגענע דרשות און די מיטינגען און די געדראשענע וואסער וואס איהר דרעשט; שטענדיג זייט איהר זיך מישב און כאפט זיך אריבער אין ארץ־ישראל אויף א וואקיישאן אום אנצוקוקען וואס דאס איז און נאכהער אוועקגעהן און ווידער קענען טענה׳ן פוסטע רייד וועגען ארץ־ישראל. מיר קענען אייך. פון אזעלכע לייט וועט ציון ניט געבויט ווערען. ווען איהר פיהלט דיזען בליק און וואס דאס בעדייט הויבט איהר אן צו מורמלען: מיר איז

נאך, פערשטעהט איהר מיך, אונמעגליך
שוין בלייבען אין ארץ־ישראל, איך וועל
אוועקפאהרען און וועל זעהן אזוי איינ־
צוארדנען מיינע אנגעלעגענהייטען אז
איך זאל קענען קומען א צווייטען מאל
און שוין פערבלייבען. איהר קריגט א
צווייטען בליק אין וועלכען עס איז אנ־
געשריבען: איך וועט, פעטער, אז דאס
וואס איהר זאגט איז שוא ושקר, און
מיט די ליפען ענטפערט מען איך:
הלואי, הלואי זאל דאס אמת זיין.

אנגעקומען אויפ׳ן סטיישאן געפין
איך א אידישע פוהרל. זיך אוועקגעזעצט
אויף א זאק מיט שמרוי און געפאהרען
קיין מרחביה. די פרוי וואס איז געפאה־
רען צוזאמען מיט מיר פון חיפה האט
מיר געפרעגט צו ארץ־ישראל געפעהלט
מיר. איך האב געזאגט אז אלעס גע־
פעהלט מיר אויסער וואס אידען זיינען
א מינאריטעט. זי האט געענטפערט מיט
שטאלץ: א אידישע מינאריטעט געגען
אראבער איז אן אבסאלוטע מאיארי־
טעט. דאס איז דער בעוואוסט זיין פון א
בעזיגענדע פאלק וואס האט ארויסגע־
רעדט דורך די ווערטער פון דער
פשוט׳ער פרוי און אלע אידען אין ארץ־
ישראל פיהלען עס. אין דיזע עטליכע
ווערטער ליעגט דער סוד פון דעם אידי־
שען מוטה אין ארץ ישראל. דער איד
פיהלט זיך דא ניט נאר אלס דער איינ־
ציגער בערעכטיגטער יורש, ער פיהלט
זיך אויך אלס דער העברער עלעמענט,
דער וואס קומט מיט דער קראפט פון
ציוויליזאציאן. דער איד אין ארץ־ישראל
איז א גאנץ אנדער איד ווי דער פון גלות.
ער איז א העברער טיפ אין נאציאנא־
לען זינן.

מרחביה איז א קבוצה און אויך א קא־
לאניע. מרחביה איז געווען די ערשטע
קבוצה אויף א קאאפעראטיווען אופן

וואס איז געשאפען געווארען אין ארץ־
ישראל. זי איז געבויט געווארען דורך
דער איניציאטיווע פון בעקאנטען פרא
פעסאר פראנץ אפענהיימער, ביי וועמען
דער ציוניזמוס מיט׳ן סאציאליזמוס איז
געווען זעהר צוזאמענגעמישט און מען
האט דאס צווייטע שטענדיג ארויסגע־
זעהן ווי דאס ערשטע. אפענהיימער --
האט מיר דר. זאגאראדסקי דערצעהלט—
פלעגט אויף די קאנגרעסען מאכען א
שטארקען רושם איבערהויפט אויף די
פרויען. ער איז א שעהנער מענש און
אויף זיין פנים זיינען פאראן צייכענס
פון שווערדען־שניטען, וועלכע ער האט
געקריגען זיך שלאגענדיג מיט די דייטשע
בורשען אין די סטודענטען יאהרען, און
עס איז א דבר ידוע אז אזעלכע צייכענס
גיבען צו גרוים חן ביי די אריסטאקרא־
טישע ווייבער וואס פלעגען קומען צו די
ציוניסטישע קאנגרעסען, און ווען אפענ־
היימער פלעגט זיך אוועקשטעלען און
פאדערן צו מאכען גרופען וואס זאלען
מאכען סאציאלע עקספערימענטען אין
פאלעסטינא האבען איהם די דאמען
אונטערהאלטען איבערהויפט ווען מען
האט זיך אנגעשטויסען פון זיינע ווער־
טער אז אויב ניט דער סאציאלער זייט
פון ציוניזמוס האט ער גאר מיט דער
בעוועגונג ניט קיין שייכות און אזוי איז
געבארען געווארען די ערשטע קאאפע־
ראטיווע גרופע אין ארץ־ישראל — די
פון מרחביה!

אבער די גרופע פון מרחביה האט
באמת געדיענט נאך צו א צוועק, אויכער
סאציאלע עקספערימענטען, עס איז גע־
ווען א גרופע פון אקופאציאן וואס האט
געדארפט מיט שוועריגקייטען איינהאל־
טען דעם בארען געגען נאכאנאנדיגע אנ־
גריפע פון די אראבער. קיין פאמיליען
פון קאלאניסטען וואלטען דאס ניט גע־

קענט טהאָן דאס וואס די איינציגע יונ־גע לייט, העלדישע פּיאָנערען, האָבען גע־טהאָן. דער באָדען איז געקויפט פון די צו וועמען ער האט גענעצליך בעלאנגט. אבער אראבער האָבען איהם בעאַרבייט פריהער און זיי האָבען זיך גערעכענט אַלס בע׳גזל׳ט׳ע און ארויסגעוואָרפענע, און זיי האָבען בעשלאָסען צו מאַכען טראָבעל. מען האָט געאַרבייט האַלטענ־דיג געוועהר אין האַנד. און וואו מען איז געגאַנגען איז מען ניט געווען זיכער פון אַ בעהאַלטענע אַראַבישע קויל. איינמאָל האָבען די אַראַבער זאָ־גאַר געמאַכט אַ בלבול אויף די אידען אַז זיי האָבען גע׳הרג׳עט אַן אַראַבער. עס איז געווען אַ טראָבעל וואס די רע־גירונג האָט ערלויבט צו זיין אין מרחביה נאָר אַזעלכע אידישע יונגע לייט וואס זיינען טערקישע אונטערטאַנען. האט מען יעדען פון זיי אַ נאָמען געגעבען מיט א נאמען פון עפּעס אַ טערקישען אידען וואס איז שוין לאַנג געשטאָרבען נאָר וועלכער האָט זיך געפונען אין די טערקישע ביכער. די יונגע לייט האָבען געהאָט אויפגעשריבען אויפ׳ן אַרבעל דעם נאמען אונטער וועלכען זיי זיינען דאָ געזעסען און אז עס פלעגט אָנלויפען אַ טערקישער בעאַמטער און פלעגט פרעגען ווי יעדער הייסט, פלעגט יעדער אַ קוק טהאָן אויף זיין אַרבעל און ענט־פערען דעם נאָמען וועלכען ער האָט גע־דארפט. די בעאַמטע זיינען אמאָל אָנ־געלאָפען אין פעלד, די רעקלאך זיינען געווען אין קאלאָניע און די תשובות זיי־נען געווען פארדרעהטע — ווער האָט עס געקענט געדענקען די ספרדישע נע־מען? — און עס איז ארויסגעקומען אַ געשריי עד לב־השמים.

אבער מרחביה איז בעזיעגט געוואָ־רען, אלע אראבער פון ארום האָבען ניט געקענט אויסרייסען דעם פונקט אין דעם אידישען ישוב וועלכער איז דאָ אויפגע־געשטעלט געוואָרען, און דאס איז צו פערדאנקען די גבורים וועלכע זיינען ניט צוריקגעטרעטען, האָבען ניט געוואָלט ציינען די אראבער אַ ביישפּיעל אז מען קען אידען אַנשרעקען און זיי פערטריבען. דיזע גבורה האָט ווי אַלע גבורות קרבנות אויך געקאָסט. בעקאַנט איז די געשיכ־טע מיט ה׳ יגאלי וועלכער איז ארומ־גערינגעלט געוואָרען פון אראַבער און וועלכער האָט צוויי פון זיי דערשאָסען און איז אַנטלאָפען. די מרחביה׳ער האָ־בען דאָן געהאַט אַ שווערען קאַמפּף גע־גען די ראַכע־דורשט פון די אַראַבער.

מרחביה — איז אַ שעהנער קאַפּיטעל אין דער אידישער ערָאבערונגס־קאַמפּף פון ארץ ישראל.

די גרופּע מרחביה בעשטעהט פון עטליכע שטיינערנע געביידען וועמעס פראָנט איז אינעווייניג אין אַ הויף, וואס זעהט אויס ווי אַ שלוס מ״ם. אין מיטען עפענט זיך אַן אייזערנער טויער. אויפ׳ן מיטען הויף איז פאַראַן א וואַסער טענק וועלכער דאַרף דורך אַ מאָטאָר טרייבען וואַסער פיר די בהמות. אַ גרויסער צי־מער אין די ערשטע פון די געביידען דיענט אַלס אַן עסען־צימער. דערביי איז פאַראַן אַ קיך. אין די איבעריגע געביי־דען ארום דעם הויף זיינען די שלאָף־צימערען פאַר דער גרופּע. עס זיינען דאָ פאַראַן ביז פופציג פערזאָן, מעהרס־טענס מענער, אבער עס זיינען דאָ אויך פאַראַן פרויען און מיידלעך. עס איז דאָ אויך פאַראַן איינע אָדער צוויי משפחות. יעדער קריגט אין אַ קבוצה א זעהר הארימע און פריינדליכע אויפנאַהמע.

איך בין ארויס אויפ׳ן פעלד און האָב געהערט דעם קלאַפּען פון דעם מאָטאָר — אַ סימן פון ציוויליזאציאָן — מען

דרעשט דאָ מיט אַ מאָטאָר אנשטאָט דעם אראַבישען מנהג צו דרעשען מיט אַ ברעט אין וועלכער עס זיינען אריינגעשלאָגען אייזענס און שטיינער. ביי אַזאַ סאָרט דרעשען ווערט די תבואה אויפגעלייגט אויף אַ גלייכען פּלאַץ. מען שפּאַנט איין אָקסען אָדער פּרדות אין דער ברעט־מיט־שטיינער, מען שטעלט זיך אויף דער ברעט און מען פאָהרט ארום און ארום אויף די תבואה אָהן אַ שיעור און אָהן אַן ערך ביז די קערנער ווערען ארויסגעקלאַפּט פון די זאַנגען דורך דער שטיינערנער־ברעט. דאס איז דער פּרימיטיווער סאָרט דרעשען וועלכע געהט אָן אויך אין אַ גרויסע טהייל פון די אידישע קאָלאָניען. אין מרחביה דרעשט מען מיט אַן אמעריקאַנער דרעש מאַשין. אויף דער גרויסער הויבע תבואה זיינען געשטאַנען מענער און אויך פרויען און האָבען מיט ריעזיגע גאָפּלען געשפּייזט דעם מאַשין מיט תבואה. דאס איז איינע פון די שווערסטע ארבייטען און עס איז ניט קיין לייכטע זאך פאר מיידלאך זיך צו צופּאַסען צו אַזאַ בעשעפטיגונג אבער זיי האָבען עס געטהאָן ניט ערגער ווי די מענער און עס איז געווען קענטיג אַז דאס ווירקט ניט שלעכט אויף זייער געזונד.

די וואס ארבייטען אין דער קבוצה מרחביה — די ערד און די געביידען בעלאַנגען צום נאַציאָנאַל פאָנד — זיינען ניט דיזעלבע וואס האָבען דאָ געאַרבייט פריהער. די גרעסטע טהייל פון די ערשטע מיטגליעדער זיינען אוועק צוליעב פערשיעדענע אורזאַכען. איינע פון די וויכטיגסטע אורזאַכען פאר וואס מען געהט אוועק פון אַ קאָאָפּעראַטיווע גרופּע איז — צוליעב דאס חתונה האָבען. ווען איינער האָט חתונה לעבען זיין פרוי און נאכהער זיינע קינדער אויף קהל'ס השבון, ווארום אַלע זיינען דאָך גלייכע שותפים אין דער אַלגעמיינער הכנסה. עס פאַנגט זיך אָן אַן אונצופרידענהייט צווישען די סינגעל־לייט, עס איז אַ נאַטירליכע זאך אַז איינער זאָל ניט וועלען סופּאָרטען אַ צווייטענס פרוי און דער בעל־משפחה פיהלט זיך ענג אין דער גרופּע, וויסענדיג אַז ער נעהמט ארוים פון דער אַלגעמיינער הכנסה מעהר ווי די וואס האָבען קיין משפחה ניט. אָט דאס איז איינער פון די הויפּט שטיינער אויף וועלכע די סאָציאַלע שיף פון די קאָאָפּעראַטיווע קאָלאָניזאַציע ביזנעס ווערט צושלאָגען, און דערצו וועט קיין טעאָרעטיקער קיין מיטעל ניט געפינען.

אייניגע פון די וואס זיינען געווען פריהער אין דער קאָאָפּעראַטיווער גרופּע מרחביה זיינען יעצט קאָלאָניסטען אין דער דערבייאיגער קאָלאָניע וואס טראָגט דעם זעלבען נאָמען. זיי האָבען ניט קיין אייגענע ערד, בעארבייטען דאס לאַנד פון נאַציאָנאַל פאָנד, צאָהלען אַ געוויסע סומע פאר דאס לאַנד און צאָהלען רענט פאר זייערע וואָהנונגען. משפּחות קענען אין קיין קאָאָפּעראַטיווע גרופּע ניט זיין — האָט מיר ערקלעהרט אַ קאָלאָניסט וועלכער איז אמאָל געווען אין דער גרופּע — נו, האָבען מיר געדאַרפט זעהן אַ בעל־הבית'שקייט פאר זיך. ווען ניט די שווערע רענט וואָלט געווען גאַנץ ניש'קשה'דיג — האָט ער צוגעלייגט — אבער אַזוי דאַרף מען נאָך צוזוכען זייטיגע פערדיענסטען אויסער קאָלאָניזאַציאָן.

מיר זיינען געשטאַנען און גערעדט אין שאַטען פון בוימער אויף אַ בערגעל און פאר מיינע אויגען האָט זיך אויסגעשפּרייט אַ שעהנעם בילד: ביים ענדע פון טהאָל האָט זיך געזעהן אַ שורה

בערג געקייטעלט איינע אין די אנדערע. דער געגענד איז וואונדערליך שעהן — האט געזאגט דעם קאלאניסט'ס פרוי. — אט דארטען וואו איהר קוקט זיינען די בערג פון גלבוע וואו שאול המלך מיט זיינע קינדער זיינען געפאלען אין שלאכט געגען די פלשתים.

איך האב א ציטער געטהאן. איך שטעה אויף הייליגען היסטארישען באדען. אט דא ניט ווייט האט זיך אבגעשפיעלט איינע פון די געוואלדיגסטע סצענען פון דער געשיכטע פון דער אידישער נאציאן, דא איז פארגעקומען די טראגישע ענדע פון דעם אונגליקליכען אידיישען קעניג וועמעס שיקזאל עס האט שטענדיג מיין הארץ געמאכט וועה טהאן. און איבער דיזע בערג האט דוד געזונגען זיין שיר אין וועלכען ער האט זיי פערשאלטען: אה איהר בערג פון גלבוע, זאל אויף אייך קיין טוי און קיין רעגען ניט זיין, ווייל דארטען איז איינגעטונקט געווארן אין בלוט דער פאנצער פון גבורים! דער טויט פון שאול האט געמיינט א מלוכה פאר דוד'ן! דאס איז דיזער פלוך אויף די בערג פון גלבוע געבליבען אלס אייביגער מאנומענט פיר די גרויסקייט פון דוד'ס נשמה. שפעטער האט דוד מיט זיין שווערד פאלשטענדיג זיך אבגערעכענט פאר גלבוע פון די פלשתים. פון מיין יונגסטער יוגענד האט זיך מיין פאנטאזיע ניט געקענט אברייסען פון גלבוע. אפשר האט דער ערשטער אידישער קעניג ווען ער האט זיך ארויפגעווארפען אויף זיין שווערד גערעכענט אז די גאנצע אידישע האפנונג איז פערלארען. נאר אט בויט מען אין דריי טויזענד יאהר נאך זיין טויט, אידישע דערפער ביי די פיס פון גלבוע און א נייע ארץ־ישראל וואקסט אויף נאכדעם ווי די צוויי פריהערדיגע ארץ־ישראלס זיינען חרוב געווארן.

פון מרחביה בין איך געפאהרען קיין בלפוריה פון דער אמעריקאנער זייט קאמאנוועלטה.

16

באלפוריה

דער פוהרמאן וועלכען מיר האבען געדונגען צו פאהרען קיין באלפוריה און קיין מסחה (ער איז א קאלאניסט פון מרחביה) האט אריינגעלייגט אין וואגען א ביקס, איז ארויפגעשפרונגען אויפ'ן וואגען, האט א געשריי געטהאן צו די פערד: "קדימה" און מיר פאהרען.

באלפוריה איז א קליינער פונקט וועלכער האט אבער ווי איך מיין א גרויסען אינטערעס פאר די אמעריקאנער לעזער. דאס בעלאנגט צו דער אמעריקאנער זייאן קאמאנוועלטה, וועלכע פערקויפט אין אמעריקא שעהרס מיט דעם צוועק אז די שעהר־האלדערס זאלען מיט דער צייט קענען האבען זייער נחלה אין דער קאמאנוועלטה. דאס הייסט זייער אייגענטהום וועט עס קיינמאל ניט זיין, ווייל דער־פלאן איז פיר א שותפות'דיגע פערוואלטונג. אבער זיי, די שעהרהאלדערס, וועלען אין פערלויף פון א געוויסע צייט, זיין שותפים אין דעם קאמאנוועלטה. די קאמאנוועלטה איז א סארט אונאבהענגיגע זאך וועלכע איז געגרינדעט געווארען אויף דער איניציאטיווע פון ה' ראזענבלאט מיט דער מיטווירקונג פון מרס. פעלז, ביידע זיינען הייסע אנהענגער פון דער סינגעל־טעקס אידעע אדער געגען פריוואט אייגענטהום פון ערד. די זאך איז געגרינדעט געווארען אום צו שטעלען צופריעדען ראדיקאלע אנשויאונגען וועגען ערד־בעזיץ און עס איז א סארט אויסמיש פון ציוניזמוס מיט א מילדען סארט סאציאליזם, עטוואס א שוואכערען סארט סאציאליזם ווי דער וועלכער איז געווען פערטראטען דורך ה' פראנץ אפפענהיימער, וועגען וועמען איך האב גערעדט אין מיין פאריגען ארטיקעל. די קאמאנוועלטה איז שוין אלט עטליכע יאהר אבער טהאן האט זי כמעט גאר ניט געטהאן ביז באלפוריה. מיט א אנדערהאלבען אדער צוויי יאהר צוריק איז איינגעפאלען ה'

ראזענבלאט צו מאכען א מישבה פון אמעריקאנער לעגיאנערען וואס ווילען פערבלייבען אין ארץ ישראל און עס א נאמען געבען אויף דעם נאמען פון באלפור. מען האט געזוכט די ערלויבנים פון דעם ענגלישען שטאאטסמאן דארויף און מען האט עס געקריגען. די אמעריקאנער אידישע פרעסע האט דאן זיך זעהר פריינדליך אבגערופען וועגען דעם ענין. א מושבה אויפ'ן נאמען פון דעם מאן וואס האט געגעבען די היסטארישע דעקלארייאן איז א זאך וואס ווירקט זעהר שעהן אויף דער פאנטאזיע און אזוי זיינען די אמעריקאנער אידען אין א העלען פריהמארגען אנגעזאגט געווארען אז עס איז שוין פאראן א באלפוריה און דער עולם איז געווען צופריעדען, צופריעדען זיינען געווען די אויפטהוער פון דעם פלאן און צופריעדען איז מסתמא אויך געווען באלפור.

שוועריגקייטען זיינען נאר ארויסגעקומען ווען מען האט געדארפט דעם פלאן פערוואנדלען אין א רעאליטעט און דא האט זיך אנגעפאנגען א קאפיטעל פון בלאנדזשענישען און טעות'ן, וועלכע פאסען זיך גאר ניט פאר אן אמעריקאנער אונטערנעהמונג. ערשטענס האט באלפוריה קיין ערד ניט. עס איז דארויף ניטא וואס זיך צו וואונדערן, ווארום עס מיינט פשוט דאס וואס עס איז געזאגט געווארען אין די ווערטער: באלפוריה האט ניט קיין ערד, זי שטעהט אויף ערד וואס בעלאנגט צו דריי בעלי-בתים. א טהייל בעלאנגט צו דער קאלאניע מרחביה, א טהייל בעלאנגט צו אן אנדער קאלאניע וואס ליעגט צום צווייטען זייט פון באלפוריה און א דריטעל בעלאנגט צו די גרויסע אראבישע ריעל-עסטייטניקעס די געברידער סורסוק און עס איז א סברה אז זיי ווילען גאר ניט די ערד פערקויפען. עס פרעגט זיך: צו וואס זאל מען מאכען א אידישע קאלאניע אויף פרעמדע ערד? האט מען ניט געהאט קיין ערד האט מען ניט געדארפט מאכען קיין לעגיאנערען-קבוצה. אי וואס באלפור? איז ערשטענס וואלט באלפור געקענט אויסלעבען זיינע הונדערט און צוואנציג יאהר אהן א באלפוריה און זיין נאמען וואלט סיי ווי סיי געבליבען אין דער אידישער געשיכטע, ער איז דאך ביי אונז ניט געקומען בעטען קיין קאלאניע, און צווייטענס וואלט מען דיזעלבע זאך געקענט מאכען שפעטער ווען עס וועט זיך געפינען ערד. די פאאר צעהנדליג אמעריקאנער לעגיאנערען וואלט מען געקענט בעזעצען אין אן אנדער ארט וואו עס איז פאראן ערד.

אבער דאס איז נאר אן אנפאנג פון די טעות'ן וואס עס איז געמאכט געווארען מיט באלפוריה. דער פלאן איז געווען אז מען זאל קויפען פון אמעריקא א טראקטאר צום אקערען און דער טראקטאר האט געזאלט זיין אין באלפוריה אויפ'ן פלאץ מיט א יאהר צוריק, אזוי האט געדארפט זיין לויט אלע פלענער, און לויט אלע פארבערייטונגען. איז עס אנגעקומען יעצט און דערווייל איז אוועקגעגאנגען אזוי פיעל צייט און אזוי פיעל געלד לאיבוד. דאס איז דער צווייטער ביישפיעל פון אמעריקאנער "עפישענסי", ווי עס האט זיך ארויסגעצייגט אין דעם קאמאנוועלטה. אבער דאס איז נאך ניט אלעס.

אום צו פיהרען די פערוואלטונג פון דער נייער אונטערנעהמונג איז אויסגעוועהלט געווארען א מיידעל, א געוויסע מיס נעלי שטרוים, שוואך און קליין, וועלכע האט עס געדארפט לייגען דעם פונדאמענט פיר א נייעם עקספערימענט

ניט נאָר אין קאָלאָניזאַציאָן נאָר אויך אין סאָציאַלע איינאָרדנונג איז בעצוג צו ערד־בעזיץ. די דאַמע האט גענוי געמיינט גוט, זיכער איז אז זי איז מיט לייב און לעבען פיר דעם סינגעל־טעסק "אני מאמין", וועלכער איז אוועקגעלייגט געוואָרען אַלס פונדאַמענט אין דער קאמאנוועלטה אונטערנעהמונג אבער דאס האָט איהר ניט געהיט אז זי זאָל ניט ארייגפאַלען אין זעהר מאָדנע קניות, ביי וועלכע עס איז געגאַנגען לאיבוד אַ סך געלד און וועלכע האָבען געגעבען די געלעגענהייט פיר פיעלע מענשען אין ארץ־ישראל צו לאַכען פון דעם גאַנצען ענין. איך וויל דאָ דערצעהלען דעם ענין פון די פערד וועלכען איך געפין פיר זעהר אינטערעסאַנט:

מען האָט געדאַרפט קויפען פאר באַלפוריה פערד, און עס איז זעלבסטפערשטענדליך אַז דאס האָט געדאַרפט געטהאָן ווערען אונטער דער אויפזיכט פון דער פערוואַלטערין. געדאַרפט קויפען האָט מען עס ביי די ענגלישע מיליטערישע בעאַמטע און עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען אויסגעדיענטע פערד אין דער אַרמיי. די ענגלישע בעאַמטע האַבענדיג גרויס רעספּעקט פאר דער ליידי האָבען זיי פאר איהר אויסגעקליבען די יחסניש'סטע פערד פון דער אַרמיי, סאַמע זקנים פון וועלכע יעדער איינער האָט שוין הינטער זיך א לאַנגען רעקאָרד. דער רעזולטאַט איז געווען אַז די אַלטע פערד האָבען אָנגעפאַנגען זעהר שנעל אויסצושטאַרבען. מען שמועסט אַז אַ בעדייטענדע טהייל פון די געקויפטע פערד זיינען אַזוי אומגעקומען.

עס וואָלט פערנעהמען צופיעל פּלאַץ זיך אָבצושטעלען אויף ווייטערע פונקטען פון דער מיסמענעדזשמענט אין דער באַלפוריה און וועגען אומזיסטע איבערפיהרען פון געלד, וויכטיג איז נאָר צו וויסען אַז ווען אַן אַמעריקאַנער קריטיקירט געוויסע זאַכען פון "אינעפישענסי" אין ארץ־ישראל ענטפערט יענער מיט אַ געלעכטער: "באַלפוריה", ווי איינער זאָגט: נעהם אַראָב אַ באַלקען פון דיינע אויגען וועסטו קענען דעם צווייטען מאַכען אויפמערקזאַם אויף אַ שפּענדעל אין זיינע צייהנער...

מיר זיינען צו באַלפוריה אין מיטען טאָג צוגעפאָהרען און האבען געהאַט די געלעגענהייט צו בעטראַכטען די גאַנצע גרופּע מענער און פרויען צוזאַמען אין דעם עסען־צימער. די געביידען אין באַלפוריה זיינען פיעל שעהנער ווי אין דער פריהערדיגער קבוצה וועלכע מיר האָבען בעזוכט. ערשטענס ווייל זיי זיינען נייערע און צווייטענס ווייל מען זעהט אַז דאָ פעהלט ניט דער אַמעריקאַנער דאָלאַר. אַ גרויסער אויווען אַן אייזערנער, דער לעצטער וואָרט אין אויווען מאַכעריי, האט געאַרבייט אויף אַלע כלים. אייניגע מיידלאך האָבען אַטענדעט די קיך. אין דיינינג רום זיינען געווען צוויי שורות יונגע לייט, געוועזענע לעגיאָנערען ארום טיש. עס זיינען דאָ געווען עטליכע מיידלאך אויך. אַלע האָבען געמאַכט אַן איינדרוק פון שטאַרקע יונגע מענער און פרויען. זיי האָבען אונז צוגענומען זעהר העפליך. אין אַלע גרופּעס און אין אַלע קבוצות עמפּפאַנגט מען אַ דורכפאָהרער מיט דער גרעסטער העפליכקייט, מען לאַדעט די געסט גלייך צום טיש און מען נעהמט קיין געלד פיר קיין זאַך. אַלעס האָט אויסגעזעהן צו זיין שעהן און געמיטהליך. עס איז ניט געלעגען אויף זיי די שווערמוטהיגקייט וועלכע איך האָב געזעהן ביי דער פריהערדיגער גרופּע אין מרחביה. פיליכט ערקלעהרט זיך עס דערמיט וואס זיי

זיינען נאָך נייע. אין מיטען עסען האָט זיך אויפגעהויבען דער לעהרער וועלכער איז אויך געווען אַ לעגיאָנער און האָט צו טהאָן מיט דער שוץ־פראַגע און האָט געמאַכט אַן ערקלעהרונג אַז אזוי ווי עס זיינען יעצט געבליבען נאָך אזוי פיעל און אזוי פיעל קוילען אויף יעדערן פון דער גרופּע, דאַרף מען זיין שפּאָרזאם מיט קוילען און אין דערזעלבער צייט האָט ער אויך ערקלעהרט אַז די "ספריה", די לייברערי, איז אָהן אַן אויפזעהער, דאַרף אימיצער וואלונטירען צו נעהמען די לייברערי אין אויפזיכט, אַ זאַך וועלכע איז באַלד ערפילט געוואָרען.

וועגען דעם עקאָנאָמישען ערפאָלג אָדער מיסערפאָלג פון באלפוריה איז ניטאָ וואס צו ריידען נאָך די פריהערגעבראַכטע פאַקטען. עס איז ווערטה צו בעמערקען אַז מען זאגט אַז די פיהרער פון דער קאמאנוועלטה אין ארץ־ישראל זיינען געגאַנגען לעצטענס צו איינעם וואס פיהרט אַ פּשוט'ע "בורזשואזע" קאָלאָניזאַציאָנס־אונטערנעהמונג און האָבען איהם געוואָלט איבערגעבען די פיהרערשאַפט פון באלפוריה אָדער פון דער קאמאנוועלטה אין גאַנצען. אויב דאס איז אמת איז עס אַ גוטער סימן. וואס שנעלער די קאָמאַנוועלטה וועט אָוועקגעהן פון איהרע הויך־סאָציאַלע פראזען און זיך נעמען צו קאָלאָניזאציאָן אַליין בעסער וועט זיין פאַר איהר. דער אונגליק איז מיט אַ סך פּלאַנען־מאַכער פון דעם נייעם שניט וואס פאַר זיי איז ניט גענוג צו מאַכען אידישען ישוב, נאָר זיי ווילען שטענדיג צונויפּפּאָרען דערמיט נאָך עפּעס; עס איז ווייניג פיר דער זייאָן קאמאנוועלטה צו קויפען באָדען און עס זאָל ווערען שפּעטער אידישע פארמס, זי וויל אַגב טאָקע פערענטפערן די קשיות פון הענרי דזשאָרדזש און ראטעווען די מענשהייט פון באָדענלענדלאָרדיזם א. ז. וו. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אַז זי וועט ניט ערגרייכען קיינע פון דיזע צוועקען. יאָגענדיג זיך צו פערענטפערען סאָציאַלע פּראָבלעמען וועט עס זיין אַ דורכפאַל און וועט קיין אידישע קאלאָניען ניט מאַכען, ווייל אַ אידישער ישוב, אזוי ווי יעדער ישוב, קען נאָר געמאַכט ווערען אויף דעם גרונד פון אינדיווידועלען אייגענטהום. פאר אידען וואס זיצען אין אַמעריקא אָדער אַנדערשוואו און צאָהלען אוים שעהרס אין אַ קאָלאָניזאַציאָנס אונטערנעהמונג איז ניט נויטיג צו געפינען אַ לעזונג פאַר דער מענשהייט וועגען דער באָדען פראַגע. זאָל די מענשהייט זיך אליין פערדרעהען איהר קאָפּ. דער איד וואס רייסט־אָב עטליכע הונדערט דאלאר פאר ציון האָט אַ וויכטיגערע זאַך צו בעזאָרגען און דאס איז, ווי אזוי צו מאַכען אויף איין קליין ביסעלע גרעסער דעם אידישען ישוב אין ארץ־ישראל. דאס איז א ריעזיגע אויפגאַבע און א גרויסער אידעאַל און מען דאַרף דערצו ניט צושטוקעווען קיין סינגעל־טעקס' ביזנעס און אַנדערע אַזעלכע זאכען וועלכע מאַכען אַן ערפאָלג אוממעגליך.

17

מעסכא (כפר תבור)

ביי די פיס פון באַרג תבור ליעגט די אידישע קאָלאָניע מעסכא   דאָס איז אַן אַלטע קאָלאָניע וואָס איז   געגרינדעט געוואָרען פון רומענישע אידען און וועלכע בעלאַנגט צו דער יק״א וועלכע אַרבייט אין ארץ ישראל אויף דעם חשבון פון באַראָן ראָטשילד   די קאָלאָניע איז געבויט אין א לאַנגע גאַס.   די הינטערשטע זייט פון דאָס גאַס צום פעלד־צו איז אין גאַנצען פערמויערט, אַזוי אַז די קאָלאָניע זעהט אויס ווי אַ פעסטונג און דאָס איז איהר וואָהרשיינליך גוט צוניץ געקומען מיט א פּאָאָר מאָנאַטען צוריק, ווען מען איז אויף מעסכא בעפאַלען, מען האָט אוועקגערויבט די גרעסטע טהייל פון איהרע בהמות, א טהייל דערפון האָט מען שוין צוריקגעקראָגען און א קאָלאָניסט איז געפאלען אין קאַמפף פאַר דער אידישע קאָלאָניע.

מיר זיינען אריינגעפאָהרען אין קאָלאָניע, פאָרפאָהרען צום ״האָטעל״ — א קאָלאָניסטישע הויז אין וועלכער עס איז פאַראַן א פּאָאָר איבריגע בעטלאַך פאַר געסט.   איך האָב זיך ארומגעוואַשען און בין גלייך ארויסגעגאַנגען זעהן ווי די קאָלאָניע און איהרע מענשען זעהען אויס.   די קאָלאָניע מאַכט אַן איינדרוק פון א פּלאַץ פון האָרעפּאָשנע מענשען וואָס נעהמען זייער בעשעפטיגונג זעהר ערנסט. עס איז געווען פאַרנאַכט־צו און מען האָט געזעהן ווי די מענשען קעהרען זיך אום פון פעלד וואָהרשיינליך פון דרעשען.   א שורה בהמות פון די, וועלכע זיינען ניט אוועקגענומען געוואָרען פון די אַראַבישע אָנפאַלער, האָט זיך געצויגען אין דער לייננ;   עופות האָט מען געזעהן אויף יעדען הויף.   עס איז קלאָר אַז מען קען די מסכ׳ער אידען ניט אויפוואַרפען אַז זיי אינטערעסירען זיך גאָר ניט מיט הויז בעל־הבית׳ישקייט.   אלעס ארום האָט געזאָגט אַז מען גיט זיך דאָ אָב מיט אלעס, מיט וואָס פאַרמערס דאַרפען זיך אָבגעבען. עס איז מיר געווען ליעב צו זעהן די ערשטע אידישע קאָלאָניע וואָס עס איז מיר ביז יעצט אויסגעקומען צו זעהן אין גליל.

איך האָב געדאנקט דעם בורא אז איך
וועל דאָ ניט זעהן קיין קבצות און וועל
ניט הערען קיין ויכוחים פון נאַציאָנאַ־
ליזאַציע פון באָדען, קאָאָפּעראציע און
די אַלע איבריגע חכמות. מיין האַרץ
האָט מיר געזאָגט אז איך וועל דאָ זעהן
אידישע קאָלאָניסטען, פּראָסטע ערד־
אַרבייטער וואָס געהען ניט פאַרענטפּע־
רען די פּראָבלעמען וואָס האָבען זיך
אויפגעקליבען פון אדם־הראשון ביז
היינט. איך בין געווען זיכער אז איך
וועל דאָ ניט געפינען ווי איך האָב גע־
פונען אין די פריהערדיגע פּלעצער, די
אַלע בראָשורען מיט די האַרטע עברי—
און איך האָב קיין טעות ניט געהאט.
דאָ דיסקוטירט מען ווייניג; דאָ ארבייט
מען און דאָ זוכט יעדער דאָס וואָס אן
ערד־ארבייטער און יעדער מענש דאַרף
זוכען: צו ארויסציהען פון זיין בעשעפ־
טיגונג אזוי פיעל נוצען וויפיעל מען קען
נאָר.

דער ערשטער קאָלאָניסט וואָס איז
פאַרבייגעגאנגען, האָט געזעהן פרעמדע
מענשען פאַר'ן טיהר און געפיהלט זיין
פּפליכט צו זאָגען גוט־אבענד איז געווען
א הויכער, פריינדליך־אויסזעהענדער,
שווער־ארבייטענדער מענש, וועלכער
האָט זיך אָנגערופען אברהם משה. ער
איז שוין אין דער קאָלאָניע איבער
דרייסיג יאהר, איז געקומען פון רומע־
ניען און ארבייט יאָהר־איין יאָהר־אויס,
טאָג־איין טאָג־אויס. ער רעדט זעהר
פּשוט און האָט ניט קיין השגה אין די
מאָדערנע געשפּיצטע ווערטער. עס
ווייזט אויס אז ער האַלט, אז זיי זיינען
אין גאַנצען איבעריג. זיין ליעבסטער
שמועס איז ביי איהר וועגען מסכה.
וועלכע פאַרנעהמט אויף זיין מאַפּ א
זעהר גרויסען אָרט. ער געדיינקט אַלעס
וואָס עס איז פאָרגעקומען אין זיין קאָ־
לאָניע ביז דעם לעצטען אָנפאַל, און דער

אָנפאַל נאַטירליך איז א זאַך וועלכער
ער קען ניט פאַרבייגעהן און ניט אריין
אין די איינצעלהייטען. ער איז שטאָלץ
וואָס מען האָט זיך העלדיש געשלאָגען
מיט די אַראַבער. ער דערצעהלט מיט
אַ זיפץ וועגען דעם גע'הרג'עטען וועל־
כער איז געווען איינער פון די שעהנ־
סטע קאָלאָניסטען אין מעסכאַ און וועג־
גען דעם גע'הרג'עטען'ס ברודער וועל־
כער איז געקומען פון געשלעג, האָט
דערזעהן דעם ברודער טויט, האָט ער
געכאַפּט זיין ביקס און זיך געלאָזען לוי־
פען: ער מוז צוואנציג אַראַבער דער־
שיסען פאַר זיין ברודער, און מען האָט
בעדארפט די גבורה פון דער גאנצער
קאָלאָניע ביי איהם צוצונעהמען דעם
ביקס און איהם איינהאַלטען. ער איז
נאָכדעם עטליכע וואָכען געווען א פער־
טראָגענער — ענדיגט ער זיין ערצעה־
לונג.

דער עולם ארום ווערט גרעסער. עס
קומען צו נאָך אידען, גיבען שלום, פרע־
גען פון וואַנען איז א איד און זעצען זיך.
וואָס איז געווען די אורזאַכע פון די אָנ־
פאַלען? — פרעג איך. זיי האָבען גע־
מיינט — ענטפערט מען מיר פון קהל
אַרוים — אז עס איז זייער וועלט. יעצט
איז שוין אנדערש. סעמיועל'ס אָנקו־
מען האָט געוואָרפען אויף זיי א מורא.
עס האָט זיך אין גאַנצען געביטען. און
דאָס וואָס זייערער האָט א שווארצע
מפּלה געכאַפּט — דער רעדנער האָט
געמיינט קעניג פייזאל פון דמשק —
האָט אויך ביי זיי צוגענומען דעם קו־
ראַזש. זיי קלאָגען אויף איהם ווי אויף
חורבן בית המקדש — האָט דער רעד־
נער צוגעלייגט. דאָס פּובליקום איז גע־
ווען איינפערשטאַנדען מיט דעם פּאָלי־
טישען בליק.

בעפאָר אונזער שכן איז גע'הרג'עט
געוואָרען, האָט אז אינגערער זיך אריינ־

געמישט, האָט ער ענגעמאַכט הכנות פיר אַ זאַמלונג פאַר'ן גאולה פאָנד, ער האָט אויסגעפלאַכטען אַ מגן־דוד אַ מאַן די הויך פון הוילע בלומען. עס איז ניטאַ אַ סאָרט בלום אין דעם געגענד, וועלכער איז דאָרטען ניט געווען אריינגעפלאָכטען. אַזאַ מגן־דוד איז נאָך קיינמאָל ניט געווען און ווען ער איז געוואָרען פאַרטיג, איז ער אַרויס צום קאַמפף פון וועלכען מען האָט איהם געבראַכט אַ טויטען. ווען עס איז געווען די לויה, איז געקומען דער גאָווערנאָר פון טבריה. מען האָט דעם מגן־דוד אַרויפגעלייגט אויפ'ן טויטען, וועלכען מען האָט געפיהרט מיט מיליטערישען פאַראַד און דער גאָווערנאָר האָט געגעבען צוויי פונט פיר דעם גאולה פאָנד, נאָכדעם ווי מען האָט איהם דערצעהלט פיר וועלכען צוועק דער פערשטאָרבענער האָט דעם מגן־דוד געמאַכט.

מיר זיינען אַרומגעגאַנגען אין דער גאַס פון דער קאָלאָניע. פון דער לינקער זייט האָט זיך אַרויסגעזעהן די געוואַלדיגע מאַסע פון באַרג תבור, אויף וועלכען די מסכ'ער צייגען אָן מיט שטאָלץ. עס וואָלט אונז גאָר ניש־קשה געווען — האָט געזאָגט איינער פון די קאָלאָניסטען — האָט אונז אָבער די מאַראַטאָריום דער'הרג'עט. מיר זיינען פאַראָרימט געוואָרען און יעצט דער שאַדען פון די בהמות, נאָר דאַנקען גאָט פאַר אַלעס — מען האָט פּרנסה. אָט איז די שול פאַר די קינדער. מען דאַרף אַ נייע, אַ גרויסע. ראָטשילד האָט אונז צוגעזאָגט אַ נייע שול פאַר דער מלחמה, ווען ער איז דאָ געווען, וועט ער דאָך מסתמא וואָרט האַלטען. און וואָס איז מיט אייערע קינדער? — האָב איך געפרעגט — האַלטען זיי זיך אַרום אייך? גאָט צו דאַנקען, אונזערע קינדער זיינען מיט אונז. מען קען ניט זאָגען: אַלע, אָבער די מעהרסטע זיינען אין דער קאָלאָניע.

קומענדיג צוריק אַהיים האָב איך געפונען דעם דאָקטאָר פון מעסכא — אַן אינטעליגענטער איד וועלכער איז אַוועק פון מעסכא מיט 9 יאָהר צוריק און איז יעצט געקומען ווידער אַהער, זיך אַרויסרייסענדיג פון די הענד פון די באָלשעוויקעס. מיר האָבען זיך פאַנאַנדערגערעדט וועגען פערשיעדענע זאַכען. איך האָב איהם געפרעגט זיין מיינונג איבער די חלוצים וואָס קומען יעצט אַן און וועגען זייער אַרבייט אין די קבוצות. ער האָט געענטפערט: איך בין אַביסעל פעסימיסטיש וועגען דעם דאָזיגען ענין. די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען האָבען דאָ צופיעל איינפלוס. איך ווייס שוין וואָס דאָס מיינט. אויב דאָ וועט ניט זיין אַ קאָלאָניזאַציאָן, אַ פּשוט'ע, אַן אינדיווידועלע, ניט אַזוי ווי די קבוצות, וואָס האָט קיין בעדייטונג און האָט קיין האַפט — וועט מען גאָר ניט קענען מאַכען. איין זאַך מוז מען זאָגען, אַז די דאָזיגע ראַדיקאַלען זיינען גרייט זיך מוסר־נפש צו זיין, צו בעשיצען אפילו אַ קעלבעל פון אַ קאָלאָניסט, געגען אַראַבער.

אַ קאָמיטע פון די יוגענד פון קאָלאָניע איז געקומען מיך איינצולאַדען, איך זאָל פאַר זיי האַלטען אַ לעקטשור. איך האָב זיך דערפרעהט מיט דער איינלאַדונג, ווייל דאָס וועט מיר געבען די געלעגענהייט צו זעהן די אינגערע פון דער קאָלאָניע. מיר זיינען געגאַנגען צו דער סקול־געביידע. עס איז אָבער געוואָרען בעשלאָסען, אַז עס זאָל זיין אַן אָפּען־עיר מיטינג אין גאָרטען פון דער סקול.

איך האָב געזעהן פאַר מיר אַ דרייסיג און מעהר בחורים און מיידלעך, שטאַר־

קע אידישע זיהן און טעכטער. זיי האָבען פערטראַטען כמעט יעדע אידישע הויז אין דער קאָלאָניע. זיי האָבען זיך איינגעהערט צו דאָס וואָס עס איז געזאָגט געוואָרען אין העברעאיש. דאָס פּובּליקום האָט געמאַכט דעם בעסטען איינדרוק. די קאָלאָניע מעסכאַ מעג זיך האָבען איינינע פעהלערען. פיליכט מאַנכע פעהלערען וואָס זיינען פערבונדען מיט די מנהגים פון דער יק"א אין איהרע קאָלאָניען, אָבער מעסכאַ איז אַ אידישע קאָלאָניע אין פולען זינען פון דאָס וואָרט, און איהרע קאָלאָניסטען זיינען ווי קאָלאָניסטען דאַרפען זיין. און, וויכטיגער ווי אַלעם: דער נייער דור אין מעסכאַ איז אַ קאָלאָניסטישער דור. הלואי פיעל, פיעל אַזעלכע מעסכאָס אין אונזער לאַנד.

18

אויפ׳ן שפּיץ באַרג תבור

א גרופּע סטודענטען פון ירושלים׳ער לעהרער סעמינאר מיט איינעם פון די פּראָפּעסאָרען אָן דער שפּיצע, זיינען דעמזעלבען טאָג אָנגעקומען אין מעסכא. זיי האָבען נאָר וואס געענדיגט דעם סעמינאר און זיינען דורכגעגאנגען דאס לאנד אום צו בעקענען זיך מיט די היסטאָרישע פּלעצער. די יונגע לייט האָבען געמאכט א גוטען איינדרוק מיט זייער האלטונג און מיט זייער אינטעליגענץ, עס איז געבליבען בעשלאָסען אז מאָרגען פריה מיט טאָג גלייך זאָל מען אלע צוזאמען ארויפגעהן אויף דעם באַרג תבור, מען מוז עררייכען דעם שפּיץ פון בארג איידער די זונן פאנגט אָן שטארק צו ברענען און דאס קריכען אויף אזא בארג ווערט אונמעגליך. און אזוי נאָר ווי די זונן האָט זיך אָנגעפאנגען אויפצוהויבען אין דער פריה זיינען מיר שוין אלע געוועזען אויפ׳ן וועג צום גרויסען היסטאָרישען באַרג.

געהענדיג צום בארג תבור בין איך געווען אין גאנצען פערזונקען אין די געוואלדיגע פּאסירונגען פון אור־אלטע צייטען וואס זיינען דאָ פּאָרגעקומען.

מיט דעם באַרג תבור איז פערבונדען איינע פון די גרויסע העלדען־געשיכטען פון אונזער נאציאָן אין דער צייט פון איהר קינדהייט אין דער עפּאָכע פון די שופטים, איידער "עס איז געווען א מלך ביי אידען". מיט דעם באַרג תבור איז פערבונדען די מעכטיגע פּאָעמא פון דבורה און ברק וואס שטעהט די צווייטע צו אָז ישיר אלם העלדען־געזאנג. דער גרויסער זיעג פון די אידען איבער דעם קעניג פון כנען וועלכער האָט געהאט ניין הונדערט אייזערנע קעררידזשעס, וועלכע האָבען געוויס דאַן געהאט די בעדייטונג וואס געפּאנצערטע טענקס האָבען געהאט אין דער לעצטער קריעג, ווען הערענד אידען האָבען גאָר ניט געהאט אויסער פוסגעהער — דער גרויסער זיעג פון די אידישע גבורים וואס האָבען זיך אראָבגעלאָזען פון בארג אויף סיסרא׳ס געלערענטע און דיסציפּלינירטע ארמיי, איז געווען פערדעכענט פאר אזא גרויסען וואונדער, אז עס האָט אויפגעשטורעמט די אידישע נשמה ביז אין איהרע טיעפסטע טיעפענישען און דורכדעם איז געשאפען געווארען דער אונ־

פערגלייכליכער שיר־גבורים וועלכע בע־לאנגט צו די גאר בעסטע זאכען וואס זיינען ווען אנגעשריבען געווארען פון מענשליכע הענד.

און וואונדערליך איז די געשיכטע, וואס האט פאסירט אויף און ארום דעם בארג תבור ניט נאר דורך דעם זיעג אליין וואס א יונגע נאציאן אהן א רע־גירונג, אהן אן ארמיי, אהן אירגענד וועלכע ארגאניזאציאן האט בעזיגט א שונא וואס האט ניט נור געהאט א קעניג נור אויך קאמאנדער־ען־טשיעף. עס איז אויך וואונדערליך וואס די גרויסע מלחמה פון בעפרייאונג איז אין גאנצען געפלאנט און ארגאניזירט געווארען דורך א פרוי, די צויבער־פיגור פון דער העל־דען־ליטעראטור פון דער וועלט. אין דער מייסטערהאפטער שילדערונג פון דעם ספר שופטים ווערט עס געמאלען אז איהר קענט זעהן יעדע בעוועגונג פון דער דאזיגער גרויסער אידישער טאכ־טער אין דעם גרויסען אידישען קריזיס.

אט זיצט זי, די נביאה, אונטער א גרויסען פאלם בוים אויפ'ן בארג אפרים און זי "משפט" די אידען. שיקט זי רו־פען ברק דעם זוהן פון אבינעם און אר־דערט איהם: גאט האט געהייסען זאלסט ארויפגעהן אויפ'ן בארג תבור און זאלסט נעהמען מיט דיר צעהן טויזענד מענשען און איך (ריידענדיג אין גאטס נאמען) וועל דיר ברייגנען צום טייך קישון סיסרא מיט זיינע רייטוועגען און וועל איהם איבערגעבען אין דיין האנד. די נביאה האט זיך ניט בענוגענט מיט אן אלגעמיינעם ארדער, זי האט אנגערופען די צאהל סאלדאטען וויפיעל זי האט געוואלט און האט קלאהר געמאכט ברק'ן די סטראטעגיע פון שלאכט אויך. פאר ברק'ן איז עס אבער נאך אלץ ניט גענוג געוועזן, ער האט פערלאנגט אז זי זאל געהן מיט איהם אויפ'ן תבור — אויב ניט, געהט ער ניט, און זי איז מיט איהם געגאנגען אויפ'ן תבור. פילייכט זיינען זיי געגאנגען פונקט אויף דיזער וועג וועלכע שלענגעלט זיך ארום דעם ריעזיגען קערפער פון דעם הויכען בארג. דאס איז געווים פון אייביג אן געווען דער לייכטסטער וועג ווי אזוי ארויפצו־קומען צום שפּיץ פון תבור. דבורה און ברק זיינען דא מסתמא געגאנגען און זיי זיינען געווען צווישען האפנונג און שרעק וועגען די רעזולטאטען פון דער שלאכט וועלכע זיי האבען צוגעגרייט. זאל דבורה'ס פלאן ארויפצוגעהן, אויפ'ן בארג און אראבצופאלען אויפ'ן שונא אין תהאר [illegible] — דאן וואס וועט ווערען פון ישראל?

לאנגזאם געהען מיר אויף דעם זייט פון תבור, וועלכער איז קיילעכדיג און גלייך פון אלע זייטען און איז ענליך צו די אונטערשטע האלב פון א היטעל־צוקער און וואס ווייטער מיר הויבען זיך אויף אלץ ווייטער און ווייטער זעהען מיר די לאנד באנט ארום, מען זעהט פון דאנען דעם גאנצען עמק־יזראעל. מען זעהט די בערגיגע געגענדען פון ארים וועלכע זעהען אויס צו זיין פלאך אראב־קוקענדיג פון תבור. בערג און טהאלען מישען זיך אויס צוזאמען אין א וואונ־דערליכען בילד, אט דאס זיינען די טהא־לען און די בערגלעך אויף וועלכע דבורה און ברק האבען אראבגעקיקט ווען זיי זיינען געגאנגען אויף דער זעלבער וועג מיט מעהר ווי דריי טויזענד יאהר צוריק. דאס זיינען געווען אידישע פעלדער וואס האבען זיך אויסגעשפרייט פאר זייערע אויגען, דאס זיינען געווען אידישע דערפער וואס זיינען געלעגען אויף די בערגלעך און אין די טהאלען, די דערפער פון שבט נפתלי.

קיין זאך האט זיך ניט געביטען אין די דריי טויזענד יאהר פון ברק ביז סעמיועל. דער זעלבער תבור וועלכער שטעהט רוהיג און מאיעסטעטיש ווי דער קעניג פון אלע בערג ארום און ארום. ער שטעהט גאנץ בעזונדער און איז מיט קיינעם ניט פערבונדען. דיזעלבע לאנד־שאפט, דיזעלבע זונן הויבט זיך אויף און בעשיט מיט איהרע גאלדענע שטראהלען דעם גאנצען עמק — אלעס איז דא

היינט אזוי ווי אין דעם פריהמאָרגען ווען אויף דעמזעלבען פלאַץ אויף וועלכען מיר געהען עטליכע אידען זיינען געגאנגען צעהן טויזענד ברק׳שע סאָלדאטען, געקליידעט מיר ווייסען ניט ווי אזוי, און בעוואפענט, מיר ווייסען ניט מיט וואס — אלעם ווי פריהער אויסער דעם וואס ווייט און ברייט אין טהאָל און אויף די בערג זיינען ניט קיין אידישע פעלדער נור אראבישע. דער איד וואס געהט אויפ׳ן תבור האָט ניט דאס גליק זיין בליק זאָל פאלען אויף אידישען באָדען, בלויז טהיילווייז בעלאנגט עס צו אונז און אפילו דאס דערפעל וואס רופט זיך אויף דבורה׳ס נאָמען "דאבוריה" און וועלכער ליעגט צו־פוס פון דעם בארג —אפילו דיזער דערפעל איז אן אראביש שמוציגעם דערפעל וואס טראָגט אויף זיך דעם נאָמען פון דער גרויסער שטאָלצער אידישער נביאה, העלדין און געטליכע משוררת!

און נאָך עפעס האָט זיך געביטען פון דבורה און ברק ביז היינט. אויף דעם ריעזיגען קאָפ פון דעם תבור, אויף דער סאמע קרוין פון דעם בארג שטעהען צוויי צלמים! דאָרטען האָבען די רוסען אויפגעבויט א קירכע און דאָרט האָבען די פראנציסקאנער אויפגעבויט א מאָנאסטיר. זיי האָבען עס ארומגערינגעלט מיט שטיינערנע ווענד, האָבען דעם שפיץ בארג בעפלאנצט. גוים האָבען ניט ארויסגעלאָזט קיין איין הייליגען פלאטץ אין דער אידישער לאנד, וואו זיי זאָלען ניט ארייַנדרינגען, זיינען יורשים געווארען אויף אונזער גוטס, אויף אונזער שטאָלץ און אויף אונזער נאציאָנאלען פערמעגען. רוסישע מאָנאכינען און פראנציסקאנער מאָנאכען אויף דעם גרונד אויף וועלכען דבורה און ברק האָבען געטראָטען! וואס פיר א הארצוועהטאָג עס איז. און וואס העכער דו געהסט אויפ׳ן תבור און וואס קלאָהרער עס ווייזען זיך ארויס אין די לופט די שפיצען פון די מאָנאסטירען, אלץ אונהיימליכער ווערט אויפ׳ן הארצען, און ווען נאָך א שטונדען־לאנגען שווערע גאנג קומט א איד ארויף מיעד און דורשטיג האָט ער קיין אנדער ברירה ווי צו פערלאנגען אן ערקוויקענדען טרונק און א שאטען אָבצורוהען ביי די מאָנאסטירען וואס האָבען דעם שפיץ בארג פערנומען.

מיר זיינען אריין אין פראנצויזישען מאָנאסטיר. דער אויפזעהענדער גלח רעדט קיין ענגליש. איך האָב פרובירט צו איהם ריידען שפאניש. ער האָט זיך דערפרעהט. ער איז א געבארענער פון שפאניען. יעם — האָט ער געזאָגט — אידען ריידען אויף אלע שפראכען און בעלאנגען צו אלע נאציאָנען. זיי בייטען שפראכען און נאציאָנאליטעטען לויט דעם ווי עס לוינט זיי... מיט דריי יאָהר צוריק זיינען דאָ אלע אידען געוועזען פארקאָכטע דייטשען, היינט זיינען זיי הייסע ענגלענדער. אין וועלכען זייט דער ווינד בלאָזט דארטען געהען זיי. א וואונדערליכע נאציאָן!... איצט איז דאָך שוין אייך גאָר גוט — האָט דער פראנציסקאנער אנטיסעמיט צוגעלייגט מיט גיפט — איהר האָט דאָך שוין א קעניג א אידישען, דער קעניג סעמיועל... און ער האָט געשמייכעלט אזוי ביטער און פול מיט גאל. אָבער — האָט ער פלוצלינג צוגעלייגט, בייטענדיג דעם טאָן און אנפאנגענדיג שפיעלען די ראָלע פון א גאסט־פריינדליכען מענשען — איהר ווילט דאָך מסתּמא זעהן די חורבות פון דער פעלטונג וואס יאזעפוס פלאוויוס האָט דאָ געבויט געגען די רוימער. ער האָט אונז ארויסגעפיהרט פון מאָנאסטיר, האָט אונז אוועקגעפיהרט צו דער ענדע פון דער טעראסע ביים שפיץ בארג און מיר האָבען געזעהן די ווענט פון א ריעזיגע געביידע געבויט פון גרויסע שטיינער. די ווענט זיינען גראָב גענוג אום מען זאָל קענען שטעהן דארויף. דער מאָנאך איז ארויף אויף דעם העכסטען פלאטץ פון די ווענט. איך בין ארויף נאָך איהם. די פעסטונג האָט ארומגענומען דעם שפיץ בארג פון דריי זייטען. די

ווענט זיינען געשטאַנען טיעף אין באַרג און אַרום און אַרום האָבען זיך געזעהן צייכענס פון מערות און אונטעראירדישע דורכגענגע.

אויף דיזען פּלאַץ האָב איך ארויפגעפיהרט דעם אלטען ראָטהשילד — האָט דער מאָנאַך געזאָגט. איך האָב ניט געמאכט קיין בעמערקונג. מיין קאָפּ איז געווען פערנומען מיט גאַנץ אנדערע זאכען. יאָזעפוס וועלכער האָט די פעסטונג געבויט איז געוועזן א גרויסער אנהענגער פון די רוימישע גבורה, און די רוימישע גבורה האָט אויפגעגעסען דיזע און אלע אנדערע אידישע פעסטונגען. אָבער די גבורה האָט ניט געשיצט די רוימער אז זיי זאָלען ניט אונטערגעהן. און מיר, די שוואַכע, שטעהען אויף די אלטע איבערבלייבענישען פון אונזער פערגאנגענהייט און טראָגען דעם חלום פון א גרויסע צוקונפט אין אונזער הארצען.

די זונן האָט זיך אויפגעהויבען הויך די היץ איז געווארען שווער. מיר האָבען זיך לאנגזאם אָנגעפאנגען ארונטערצולאָזען פון בארג תבור.

19

עין-דור

מיר פאהרען קיין עין דור.

איהר געדענקט דאך די מעשה פון עין דור?

שאול דער ערשטער אונגליקליכער קעניג, פון לאנגע יאהרען פערביטערט און מעלאנכאליש, צוקריעגט מיט דעם נביא וועלכער האט איהם פאר קעניג געמאכט, אויפגעגעסען פון קנאה אויף די גבורה פון יונגען דוד, וועלכער איז געשטאנען און געווארט אויף זיין טראהן, פערפיינדעט מיט זיין אייגענעם זוהן וועלכער האט געהאלטען מיט זיין שונא, פערלאזען און געפירכטעט פון יעדען, אהן א פונק׳ סימפאטהיע פון קיינעם, אפילו ניט פון דאס פאלק פיר וועלכען ער האט אלעס אוועקגעגעבען— שאול דער וואס איז אמאל געוועזען דער שעהנסטער און דער בעסטער פון דאס גאנצע פאלק איז געוועזען דער אונגליקליכסטער פון אלע אידען פון דן ביז באר שבע.

און ער האט אפילו ניט געקענט זיצען און אבגעבען זיך מיט זיינע אינערליכע יסורים, די גרויסע אויפגאבען נ דער מלוכה האבען פון איהם געפאדערט טהאטען, די פלשתים, זיינע אייביגע שונאים און די שונאים פון זיין נאציאן, האבען זיך געקליבען צו א גרויסע מלחמה. זיי האבען פערשטאנען אז מיט א קעניג וואס איז מעלאנכאליש וועלע די אידען ניט קענען גוט זיך בעשיצען, און זיי האבען פערזאמעלט זיינע מחנות. ווען שאול האט דערזעהן זייערע מחנות "האט זיין הארץ זעהר זיך געשראקען" — דער ערשטער אנזאג פון מפלה. עס איז ניט דאס ערשטע מאל ווען שאול האט ארונטערגעקוקט אויף א גרויסע פלשתים־מחנה אבער דאס האט איהם קיינמאל ניט געשראקען, דאס איז געוועזען דער ערשטער מאל אין לעבען פון שאול אז ער האט פערלארען קוראזש, ער האט געפיהלט אז זיין לעצטע שטונדע האט געשלאגען, אלעס איז געגען איהם און —

דער שטאלצער קעניג האט בעשלאסען זיך צו ווענדען צו א כשוף־מאכער־

קע זי זאל איהם די צוקונפט זאגען. ער, וועלכער האט פערניכטעט אלע כשוף־מאכערקעס פון לאנד האט געמוזט זיך ערניעדריגען און בעטען הילף פון אן אלטע מכשפה. ווי טיעף ביסטו געפאלען דעריעניגער וואס איז העכער געווען מיט א קאפ פון דאס גאנצע פאלק... און א סך מאל אין מיין קינדהייט ווען איך האב מיט א קלאפענדע הארץ געלעזען דיזע געשיכטע פון שאול האבען זיך טרעהרען געקייקעלט פון מיינע אויגען. איך האב ניט געקענט פערטראגען ווי מיין גרויסער שאול, דער ערשטער אידישער מלך ווערט קליין, איך האב איהם ניט געקענט זעהן ווי ער איז געפאלען. אך מיין קעניג, מיין קעניג, ערשטער אידישען קעניג! פארוואס האסטו דיינע יאהרען ניט געענדיגט ווי א גרויסער מלך. דער גרינדער פון א דינאסטיע, דער ערלייזער פון דיין אומה, דער שעפפער פון דיין מדינה, דו האסט דאך אזוי שעהן אנגעפאנגען! און טראץ זיינע אלע פעהלערן האב איך פון שטענדיג שרעקליך ליעב געהאט שאול'ן, איך האב איהם ליעב געהאט אין זיין טראגישקייט, ליעב געהאט אין זיין עלענד.

און אט האט שאול אראבגעווארפען פון זיך די קעניגליכע קליידער, איבערגעלאזען זיין ארמיי אויף דעם בארג גלבע, אן ארמיי וואס איז בעשטימט געווארען צו ווערען פערניכטעט פון שונא און אוועקגעפאהרען צו דער מכשפה אין עין דור... אט דא ערגעץ אויף די פיעלע וועגען און וועגלאך וואס געהען צו עין דור איז געפלויגען פארשטעלטערהייד אויף א פערד דער הערשער פון די אידען און דער קאמאנדיר פון זיין ארמיי, ער איז געפלויגען מיט שרעק אין הארץ צו הערען א בשורה, וועלכע ער האט גוט געוואוסט פריהער. האט ער דען ניט געזעהן אז אלעס איז פערלארען? האט ער דען ניט געוואוסט אז זיין שיקזאל איז פארזיגעלט?

דאס דערפעל עין־דור, אן אראביש דערפעל, ליגט אויף'ן זייט בארג, צו איז עס אין שאול'ס צייטען אויך געווען א דארף און צו איז דאס דארף געלעגען אויף דעמזועלבען פלאץ? אלענפאלס איז דא געווען פינסטער ארום און ארום ווען שאול איז דא געקומען, ווייל ער איז געווען פארזיכטיג צו קומען אהער ביי נאכט. יעצט אבער ווען מיר זיינען צוגעפאהרען צו עין־דור איז געווען אין מיטען טאג, די זונן האט שרעקליך געשרפה'ט איבער אונזערע קעפ. דער איינציגער אידישער יונגער מאן אין עין־דור, ער האלט דארטען א מיהל, האט זיך אנגעבאטען אונז צו פיהרען אין דער מערה וואו, לויט די לעגענדע, האט געוואהנט די מכשפה און וואו זי האט צוגענומען שאול'ן און ארויפגעבראכט מיט כשוף דעם גייסט פון שמואל. דורך געדרייטע שמאלע סטעזשקעס זיינען מיר געגאנגען צום פלאץ. ווי האט דא שאול געקענט געהן אדער פאהרען רייטענדיג ביי נאכט? מיר זיינען געקומען צו א טיעפע מערה אין שטיינערנעם בארג. דער אריינגאנג איז א קליינער, קוים וואס מער בעמערקט איהם, א זאך וואס מאכט דעם ווערטה פון אזא מערה אלס שוץ־פלאץ נאך מעהר וויכטיג און די מכשפה האט קיין בעסערען ארט ניט געדארפט האבען צו בעשיצען זיך פון שאול און זיינע מענשען, די שונאים פון מכשפים.

איך האב זיך איינגעבויגען אין דרייען און בין אריינגעשפרונגען אין דער מערה. דער גרונד איז גלייך. די מערה

איז פון בעדייטענדע גרויס. דער מיטען איז ווי א גרויסער צימער, לאמיר דאס אנרופען א רעסעפשאן צימער. שאול המלך איז וואהרשיינליך צוגענומען גע־ווארען אין מיטען. ביי דער זייט איז פאראן א פארטזעצונג פון דער מערה, וועלכעס זעהט אויס ווי א קלענערער צימער. דארטען וואהרשיינליך האט די מכשפה געהאלטען איהרע געצייג וועל־כע זי האט בעהאלטען פון אן אונ־פריינדליכען בעזוכער און דארטען וואהרשיינליך האט זיך אויפגעהאלטען די קעלבעל וועלכע זי האט געקוילעט פיר איהר קעניגליכען גאסט, ווען שמואל'ס גייסט האט איהם אנגעזאגט די שרעקליכע בשורה אז: מארגען ביזטו און דיינע קינדער מיט מיר", און ווען ער איז געפאלען פון צער און אנ־שטרענגונג און הונגער, ניט האבענדיג א גאנצען טאג געגעסען. פאר מיינע אויגען זיינען געשטאנען די ווערטער פון תנ"ך אין וועלכע עס ווערט געשילדערט די סצענע נאך די ערשיינונג פון טויטען נביא: און שאול האט געאיילט און ער איז געפאלען זיין פולע וואוקס אויף דער ערד, און ער האט זעהר מורא גע־האט פון די ווערטער פון שמואל, און כח האט ער אויך ניט געהאט ווארום ער האט ניט געגעסען קיין ברויט דעם גאנצען טאג און די גאנצע נאכט. — — און ער האט ניט געוואלט און ער האט געזאגט: איך וועל ניט עסען, און זיינע קנעכט און אויך די פרוי האבען איהם שטארק געבעטען, האט ער געהערט זיי־ער שטימע און ער איז אויפגעשטאנען פון דער ערד און זיך געזעצט אויפ'ן בעט. — — — און זיי האבען געגע־סען און זיי זיינען אויפגעשטאנען און זיינען געגאנגען אין דיזער נאכט.

איך בין ארויס פון דער מערה, האב זיך אראבגעלאזען פון בארג און פארלא־זען עין דור.

חלוצים ביי שאָסעע אַרבייט

ווען די זונן האָט זיך אביסעל געזעצט (אין ארץ־ישראל ווערט אין די הייסע מאָנאַטען געוועהנליך ניט געאַרבייט אין רעכטען מיטען טאָג ווען די היץ איז זעהר גרויס, מען שטעהט אויף זעהר פריה און מען ארבייט פון גאַנץ פריה 4—5 א זייגער ביז אַ זייגער 10 און נאכהער פאנגט מען אָן ארום 3—4 און מען ארבייט ביז זונן־אונטערגאַנג. פיעלע געשעפטען זיינען געשלאָסען אין די הייסע שטונדען פון טאָג) — ווען די זונן האָט זיך אביסעל געזעצט זיינען מיר ארויסגעפאָהרען פון מעסכא מיט אַ פוהר געשפאַנט צו צוויי פרדות (מויל עזלען). בנימין, אַ יונגער קאָלאָניסט, אַ געבאָרענער אין מעסכא האָט זיך שטאַרק איבערגענומען מיט זיינע פרדות. ער האָט ערקלעהרט אַז אין דעם ענין פון מויל־עזלען אזוי ווי אין דעם ענין פון אַנדערע זאכען האט דער יקרות אָנגעמאַכט גרויסע צרות. איהר זעהט די פרדות, האָט ער געזאָגט אָנווייזענדיג מיט'ן בייטש אויף זיי, איהר דאַרפט היינט אָבצאָהלען הונדערט פונט פאַר אַזאַ פּאָאר און פאַר דער מלחמה האָט איהר עס געקענט קויפען מיט צוואַנציג פונט און נאָך אפשר עפּעס ארונטער. די פרייזען ברענען און פלאַקערן, האָט ער פילאָזאָפירט און יעדער זאַך וואָס דער קאָלאָניסט דאַרף האָבען קאָסט איהם מיט גאָלד צוגלייך. פאררייכטען א וואָגען קאָסט אזוי פיעל מיט וויפיעל מען האָט פריהער געקענט קויפען אַ גאַנצען וואָגען. אַ פונט איז היינט אַ לייכטער ווערטעל, וואס איז אַ פונטל? גאָר ניט, אבער פערדיענען א פונט איז ניט אזוי לייכט.

די עקאָנאָמישע אנזיכטען פון בנימין'ען ווערען געטהיילט פון דער גאַנצער אידישער בעפעלקערונג אין ארץ ישראל. דער גרויסער געלד־יוניט (פונט) איז אַ ווירקליכער אונגליק פאַר אַזאַ ארימע לאַנד ווי ארץ־ישראל. צו בעצאָהלען א פערטעל פונט פאַר אַ דינער און אַ פונט פיר שטעהן אַ מעת־לעת איז געוויס ניט נאָך די קרעפטען פון א ארץ־ישראל אידען, און טראָץ דעם וואונדערט איהר זיך אויף די ברייטקייט מיט וועלכע מען לעבט דאָ אין די האָטעלען און מיט די לייכטקייט מיט וועלכע מען וואַרפט זיך דאָ מיט די פונטען אין די דאָזיגע קרייזען וואו מען שטעלט זיך ניט שטאַרק אָב וועגען געלד.

מען בעמערקט דאָ אין אַלגעמיין אַ גייסט פון פאַרברייגגערשאַפט און פון לוקסוס וועלכע איז אין שאַרפען געגענ־

זאַ'ז געגעז דעם גרויסען דלות און נויט
אין וועלכען עס לעבט אַ גרויסער טהייל
פון דער אידישער בעפעלקערונג. די
מעהרסטע פארברייגגער ספענדרען געלד
וואס זיינען געבראַכט געוואָרען פון אַנ־
דערע לענדער. דאס איז עפּעס אַ בעזונ־
דער אומה וואס לעבט זיך אַ בעזונדער
לעבען און האָט מיט דעם ארץ־ישראל
לעבען וועניג וואס צו טהאָן. זיי העלפען
נאטירליך מאַכען דעם יקרות גרעסער
וועהרענד די ארימע בעפעלקערונג אין
ירושלים און אין אַנדערע ערטער האָ־
בען ניט אפילו אָן ארימען לעבען וועל־
כער בעטרעפט היינט אויך אַ סך געלד
— אין פונטען און זיי זוכען מיטלען ווי
אזוי פון ארץ־ישראל צו עמיגרירען.

אונזער וואָגען איז געפאָהרען צווי־
שען אבגעשניטענע פעלדער, דער באָדען
איז דאָ גוט, וואו ניט וואו האָבען זיך
געזעהן רייטער. אונזער פוהרמאָן פלעגט
גוט בעטראַכטען פון ווייטען ווער די
אָנגעקומענע לייט זיינען. די וועגען רע־
כענען זיך נאָך יעצט אויך ניט אין פאָל־
קאָמענע זיכערהייט. ווען מיר זיינען
אראָבגעפאָהרען נעהנטער צו אַ אידישע
קאָלאָניע איז פארביי אונז צוגעפאָהרען
אַ אידישער רייטער. ער איז געפאָהרען
זעהר מאַיעסטעטיש אויף זיין פערד,
דעם ביקס אריבערגעוואָרפען איבער'ן
זאָטעל פון פערד אין דער ברייט, ווי עס
איז די מאָדע אין ארץ־ישראל. ער איז
אין גאַנצען געווען אַ בילד פון גבורה
און ענערגיע. ער האָט וואָהרשיינליך
בעלאַנגט צו דער וועג־זשאַנדאַרמעריע.
איינער פון די וואס זיינען געווען אין
וואָגען האָט געוואָלט אראָבנעהמען פון
איהם אַ פאָטאָגראַפיע. דער רייטער
האָט זיך מיט כעס אָבגעקעהרט און
האָט עפּעס אַ מורמעל געטהאָן אויף דעם
חשבון פון אַמעריקא. עס איז וואונדער־
ליך ווי אזוי אַנטיפּאַטיש מען איז דאָ צו
אַמעריקא און צו די אַמעריקאַנער אי־
דען. צו לאַכען פון אַמעריקאַ און צו זאָ־
גען שטעכווערטלאך אויף די אַמעריקאַ־
נער אידען רעכענט זיך דאָ עפּעס אַ
סאָרט מצוה אין וועלכער יעדער איינער
וויל נעהמען אַ גרויסען אנטהייל. געוויס
איז אַ נאַרישקייט פון אימיצען צו זוכען
דאָ אַ ביסעל אנערקענונג פאַר די מיל־
יאָנען וואס די אַמעריקאַנער אידען האָ־
בען געשיקט דורך די ציוניסטישע ארגאַ־
ניזאַציע און דורך'ן רעליף, קיינער דאַרף
ניט זוכען קיין דאַנקבאַרקייט פאַר אַ
טובה, אבער אַמווענינגסטענס האָט מען
געקענט ערוואַרטען פון די ארץ־ישראל'־
דיגע אַ האַלטונג וועלכען מען קען ער־
וואַרטען פון יעדען ציוויליזירטען מענ־
שען צו אַ פרעמדען. איך האָב אזאַ האַל־
טונג אין ארץ־ישראל ניט געזעהן, אַנ־
פאַנגענדיג למשל פון די לעהרער וועלכע
ריידען מיט גיפט וועגען די העתונות
הזרגונית באמריקה (וועלכע ארבייט
מעשים צו העלפען מאַכען די געלד וועל־
כע דער ועד הצירים צאָהלט צו זיי, צו
דיעזע לעהרער) און ענדיגענדיג מיט
דעם סתם פובליקום אַבוואָהל אלע ווי
עס שיינט זיינען פעראינטערעסירט אין
דער גרויסער פראַגע: צו איז דאס אמת
אַז אַמעריקא וויל שוין קיין געלד ניט
געבען אויף ארץ־ישראל, אַ פראַגע וועל־
כע איז מיר געשטעלט געוואָרען וואו
נאָר איך בין געקומען.

ווען מיר זיינען אראָבגעפאָהרען צו
דער קליינער קאָלאָניע בית־גן האָבען
מיר געזעהן פון ווייטען ווי מען גראָבט
דעם באַרג און ווי מען האַקט שטיינער.
דאס מאַכט מען אַ וועג — אַ שאָססע—
און די וואס ארבייטען זיינען עס פון די
ניי־אָנגעקומענע חלוצים. די היץ איז
געווען זעהר גרויס — דאס איז דער
הייסעסטער טהייל פון ארץ־ישראל—די
יונגע לייט זיינען געשטאַנען מיט גרוי־
סע פיקס און שאָוועלס, די מעהרסטע
פון זיי זיינען געווען אויסגעטהאָן ביז'ן
האַלב קערפּער נאַקעט און צו מיין ער־
שטוינען האָב איך געזעהן מיידלעך אויך
בעשעפטיגט מיט דיזער שווערער אר־
בייט. די מעהרסטע פון די יונגע לייט

זיינען געקומען פון גאַליציען, האָבען גערעדט איינע צו די אַנדערע העברעאיש. דער כביש — שאָססע — ווערט געמאַכט פון ועד הצירים און דורכ'ן ועד זיינען עם די אַרבייטער דאָ געגעבען געוואָרען צום פּלאַץ.

די פראַגע איז: צו דאַרף מען אָוועקשטעלען אין אַזעלכע שווידערליכע היצען מענשען וואס קומען פון אַ פיעל קעלטערען קלימאַט ביי אַזאַ סאָרט אַרבייט וועהרענד היינט מאַכט מען שוין שאָסען מיט גאַנץ אַנדערע מיטלען. האָט מען ניט געקענט אַוועקשטעלען אַ פּאָאַר סטאָון־קראָשערס און גריידערס און זיי זאָלען טהאָן די אַרבייט פון די יונגע לייט און מיידלאַך? איז עס אַן אַרבייט פיר גאַליצישע אידישע טעכטער צו ברעכען שטיינער? דער תירוץ איז אַז דער ועד־הצירים האָט ניט וואס צו טהאָן פאַר די חלוצים, שטעלט מען זיי דאָרום ביי דיזער אַרבייט, אַבוואָהל די אַרבייט וואָלט געקענט אויסקומען בעסער און ביליגער אויף אַ; אַנדער אופן. אָבער דאָ קומט די שווערע פראַגע: פאַרוואס האָט דער ועד־הצירים געוואַרט ביז וואַנען די חלוצים וועלען קומען און ער האָט פאַר זיי גאָר ניט אָנגעגרייט? איז דאָס אַ פיהרערשאַפט אַז אין פערלויף פון צוויי יאָהר האָט מען ניט געטהאָן קיין זאַך אום צו זיך פאַרטיג מאַכען פאַר דער "עליה" אָדער "הגורה"? אין דער זעלבער צייט זיינען פאַראַן צעהנדליגע טויזענדער דונאַם ליידיגע לאַנד אין אידישע הענד, און עס זיינען נויטיג הייזער אין די שטעדט, האָט מען ניט געקענט דערביי בעשעפטיגען די חלוצים צווישען וועלכע עס זיינען פאַראַן מוליאַרעס און טישעסליאַרעס און שלאָסערס מיט מעהר נוצען ווי דאָס בענוצען זיי צו ברעכען שטיינער אין דער שרעקליכער היץ פון אויגוסט מאָנאַט?

עס איז שוין געוועזען פאַרנאַכט און די אַרבייטער זיינען געגאַנגען קיין בית־גן.

איך בין מיטגעגאַנגען מיט עטליכע פון זיי. נעבען מיר איז געגאַנגען אַ סימפּאַטישע יונגער מאַן. איך האָב איהם געפרעגט צו רעכענט ער אַמאָל זיך בעזעצען אויף לאַנד. געוויס רעכענען מיר אַרבייטען ערד, האָט ער געענטפערט. און איהר וועט ווערען קאָלאָניסטען? האָב איך ווייטער געפרעגט. קאָלאָניסטען? האָט ער געענטפערט מיט איבעראַשונג. חס ושלום! אין אנחנו חפצים להיות לאכרים! ומדוע? האָב איך געפרעגט. יען כי אנחנו כנגד רכוש הפּרטי (ווייל מיר זיינען געגען פּריוואַט אייגענטהום), איז געוועזען דער קלאָרער ענטוואָרט. אין אַ מינוט שפּעטער האָט ער צוגעלייגט: באַלד נאָך סוכות וועלען מיר האָבען אַ קאָנווענשאָן, מיר האָבען שוין גענוג מיטגליעדער אין לאַנד אַ קאָנווענשאָן צו האַלטען. וואס די קאָנווענשאָן וועט טהאָן אינטערעסירט מיר ניט, זיכער אָבער בין איך אַז פון די פּרינציפּען "כנגד רכוש הפּרטי" זיינען ניט קיין מעלה פיר דאָס אויפבויען פון ארץ ישראל.

אַן ארץ־ישראל'דיגער יונגער מאַן, וועלכער האַלט זיך פיר אַ זאַך־פאַרשטענדיגען אין אַזעלכע ענינים, וועמען איך האָב אויף מאָרגען דערצעהלט פון מיין שמועס מיט'ן חלוץ האָט מיר געזאָגט: אָט אַזוי זיינען זיי אַלע, מיט דיזע אידעען קומען זיי אַהער, אָבער זאָלען זיי דאָ זיין צוויי אָדער דריי יאָהר, זאָלען זיי אַרבייטען אין די קבוצות, זיי וועלען נאָכדעם איינזעהן די אונמעגליכקייט פון זייערע אידעען און זיי וועלען ווערען שלום מיט פּריוואַט־אייגענטום און ווערען קאָלאָניסטען און דערווייל וועלען זיי האָבען זיך אויסגעלערענט פעלד־אַרבייט. אַז די קבוצות אַן און פיר זיך זיינען אַ דורכפאַל אין בעצוג צו קאָלאָניזאַציאָן אין דעם זיינען אַלע איינשטימיג, אַנדערע רעכענען אָבער אַז די קבוצות קענען גילטען אַלס אַ שולע וואו מען לערנט זיך אויס ערד־אַרבייט.

21.

ימה, פוריה, דגניה

מיר זיינען פערבייגעפאהרען בית־גן און געגעכטיגט אין ימה. ביידע קאלאניען מאכען דעם איינדרוק פון ארבייטענדע דערפער. איך האב זיך פונאנדערגערעדט מיט איינינע פון די קאלאניסטען. זיי האבען טענות צו דער יק״א, ווי די מאדע איז, אבער מען קומט דורך, אלע זיינען מודה אז די יק״א טהוט גוטע ארבייט. צווישען ימה און מעסכא איז פאראן א סך עהנליכקייטען. עס איז פון דעם טיפ אלטע קאלאניעס אין ארץ ישראל, כמעט דער איינציגער טיפ וואס האט אונז געשאפען א אידישען ישוב. געווים שטורמען די ראדיקאלען געגען דיזע קאלאניעס און געגען דיזע קאלאניסטען: זיי זיינען אבהענגיג פון יק״א, זיי זיינען אבגעשטאנען א.ז.וו. אבער די נייע קאלאניען. וואס זיינען געשאפען געווארען אויף קא־אפעראטיווע יסודות זיינען מעהר אבהענגיג אן קצבה פון ועד הצירים ווי די אלע קאלאניעס זיינען אן דער יק״א. די אלטע קאלאניעס מיט די גאנצע חסדים איז געבויט אויף א מעהר געשעפטליכען פונדאמענט ווי די אלע נייע קבוצות. די ראדיקאלע פלענער האבען נאך דערווייל גאר ניט בעוויזען אין דער פאלעסטינישער קאלאניזאציאן.

פון ימה זיינען מיר געפאהרען קיין פוריה. דיזע קאלאניע האט א בעזונדער אינטערעסס פאר אמעריקא, ווייל זי איז געגרינדעט געווארען פון אמעריקאנער און דער גרינדער ה׳ גאלדמאן פון סט. לואיס וועלכער איז מיט א פאר יאהר צוריק געשטארבען איז געוועזן גוט בעקאנט אין אמעריקאנער ציוניסטישע קרייזען. ה׳ גאלדמאן האט געגרינדעט די אחוזה אויף א פלאן אז אין פערלויף פון א געוויסע צייט זאלען די וואס ווילען פון די שעהרהאלדערס אריבערפאהרען קיין ארץ ישראל זאלען זיי עס קענען טהאן, די אחוזה זאל אבער ווערען בעארבייטעט דורך אן אדמיניסטריישאן אדער א פערוואלטער. די מלחמה האט נאטירליך געשטערט דער ענטוויקלונג פון דער קאלאניע, געשטערט האט אויך דער טויט פון ענערגישען ענטהוזיאסטישען גרינדער אבוואהל זיינע צוויי איידימס וואהנען אין פוריה. איך בין אריין אין דעם אפים האב זיך פונאנדערגערעדט מיט ה קוואשען, דער נייער פער־

וואלטער וועלכער זעהט אויס צו זיין א מענש מיט פערשטאנד און מיט א גע־פיהל פאר פראקטישע זאכען. ה' קוואַ־שע האט דערצעהלט אז אין דער לעצ־טער צייט זיינען געקומען פון אמעריקא אייניגע שעהרהאלדערס דא זיך צו בע־זעצען, אבער דער טראבעל איז, האט ער צוגעלייגט, וואס עס זיינען געקומען די עלטערע מענשען און די זיהן האבען זיי געלאזען אין אמעריקא, אום צו פיה־רען זייערע געשעפטען. וואס אבער קע־נען דא עלטערע מענשען מאכען, קאלא־ניזאציאן איז ניט קיין עסק פאר אלטע לייט. איך האב געפרעגט דעם ה' קוואַ־שען צו דענקט ער אז דער פלאן פון אחוזות איז א גוטער וואס דארף פארט־געזעצט ווערען אין אמעריקא. זיין ענט־פער איז געווען יא. עס וועט זיין שווער צו געפינען — האט ער צוגעלייגט — א גרויסע צאהל מענשען וואס זאלען אריינלייגען גענוג געלד אין ערד אין ארץ־ישראל, אום זיי זאלען זיך דערפון קענען שפייזען. מענשען וואס האבען גענוג געלד דארויף זיינען ניט אפט ווי־ליג צו ווערען קאלאניסטען. עס איז דא־רום גוט אז אידען וואס זיצען אין אמע־ריקא זאלען מיט זייער געלד העלפען אז מען זאל דא אין ארץ ישראל בעזע־צען מעהר לאנד. אי, טאמער קאסט עס טהייערער איז אויך ניט קיין אונגליק, דאס העלפט דאך דעם ישוב און וואס דארף מען פיר א גרעסערע זאך ווי די־זע? וואס מעהר אידען עס וועלען זיין מיטגליעדער פון אחוזות און וועלען מיט זייער געלד העלפען שאפען נייע פונק־טען פאר דער אידישער עראבערונג אין לאנד אלץ בעסער איז עס.

אבער עס וואלט בעסער געווען אז גלייך ווי עס גרינדעט זיך אן אחוזה, לאמיר זאגען, פון א פופציג מענשען, זאלען א צעהן פון זיי קומען אהער און אליין אנפאנגען די ארבייט. צו אי־בערלאזען אלעס אויף א מענעדזשער איז ניט גלייך. מען דארף האבען אליין אן אויג און דאס וואס מען טהוט אליין קען מען דורך געדונגענע הענד ניט מאכען. קאלאניזאציאן האט ליעב אי־בערגעבענהייט און אמת'ע איבערגע־בענהייט קען נאר געבען דער וואס איז אליין פעראינטערעסירט.

מיר זיינען אראבגעפאהרען פון בארג צו דער גרופע כנרת. אראבלאזענדיג זיך פון בארג איז פאר אונז ערשינען דער ים כנרת אין זיין גאנצען צויבער פראכט, רוהיג איז געלעגען דער דאזיגער ים, וועלכער איז ניט מעהר ווי א קליינער לייק, און האט געקייקעלט זיינע בלויע וועלען. פון כנרת געהט ארויס דער ירדן, דער שטאלץ פון ארץ ישראל, ער איז א געדרעהטער שמאלער טייכעל און ער האט מיר געבראכט אין גרויס ענטטוי־שונג, אבוואהל איך בין שוין געווען צו־געגרייט פריהער צו דיזער ענטטוישונג וויסענדיג אז דער ירדן איז ניט דער מיסיסיפי און אפילו ניט דער האדסאן, אבער דאך ווען מיר זיינען אראבגעפאה־רען פון בארג, און צוגעפאהרען צום ירדן, דארטען וואו ער געהט ארויס פון דער כנרת און די צוויי פרדות האבען אנגעפאנגען גאנץ קאלט און רוהיג אי־בערצוגעהן דעם ירדן וועהרענד מיר זיי־נען געזעסען אויפ'ן וואגען — האב איך געפיהלט אז עס רייסט זיך מיר עפעס אב אין הארצען. סטייטש! מיט א פוהר'ל איבערצוגעהן דעם גרעסטען טייך פון מיין ארץ ישראל! איך האב כאטש געוואלט אז דער וואגען זאל דאר־פען דורכגעפיהרט ווערען פארזיכטיג, אז מען זאל כאטש זיך דארפען שטארק אנהאלטען אן דער פוהר, אבער אפילו דאס איז אויך געווען איבריג, די רעדער זיינען געגאנגען אין וואסער בלויז ביז די אקסען און אלעס איז געווען אזוי פשוט: א קליינער פלאכער טייכעל און דאס אלעס! איך האב זיך געזוכט א טרייסט אז דער וואסער לויפט שנעל, אבער אז אך און אז וועה צו אזא טרייסט, פון גיך לויפען ווערט מען קיין

גרויסער טייך ניט.

אויף יענער זייט ירדן איז פאַראַן די קאָלאָניע דגניה, די גרעסטע פון די קבוצות אויף וועלכער עס איז פאַראַן א יש אומרים אז זי האָט ניט קיין דעפיציט. אין דער קאָלאָניע האָט אַלעס אויסגעזעהן ריין און אין אָרדנונג. דגניה זאָגט מען איז דער שטאָלץ פון דער קאָ־אָפּעראַטיווער קאָלאָניזאַציאָנס־אַרבייט.

מיר זיינען צוריק איבערגעפאָהרען דעם ירדן און זיינען געפאָהרען פארביי דעם ים כנרת קיין טבריה. א קורצע שטרעקע פאר טבריה האָבען מיר געזעהן א קיילעכדיגע געביידע ארום וועלכער עס זיינען געגאַנגען מענשען צו איהר און פון איהר. דאָס איז דער קבר פון תנא רבי מאיר. איך בין אראָבגעגאַנגען פון וואָגען, בין צוגעגאַנגען צו דער געביידע, בין אריין אין א גרויסען הויף וועלכער איז געוועזן פול מיט פערד. ווי מען האָט מיר שפּעטער ערקלעהרט האָט די רעגיערונג דאָ איינגעשטעלט אן אבטהיילונג פון אינדישע סאָלדאַטען. דער חכם באשי פון טבריה—האָט מען מיר ערקלעהרט — קלייבט זיך צו פאָהרען אין ירושלים און פערלאַנגען פון דער רעגירונג מען זאָל די פערד ארויסנעהמען פון דעם הויף פון דעם מקום־קדוש. איך ווייס ניט אויב דער געעהרטער חכם האָט זיך שוין אויסגעקליבען דערצו, ווייל איהר וועט לעזען דיעזע ווערטער, ווייל אז מען זאָגט אין ארץ ישראל תיכף מיינט עס אן אונבעשטימטע צייט, טו וואָס הייסט שוין אז מען זאָגט אין ארץ ישראל אז מען קלייבט זיך?

איך בין ארויף אין שוהל. אן עולם פון ווייבער און קינדער און זקנים זיינען געזעסען אויף בענק און אויף דער ערד, די האָבען געדאַוועט או די האָבען געשמועסט. אויף א ברייטען טאָפּטשאַן זיינען געזעסען עטליכע פון די חשובים אין ספרדישע קליידונג, איינער פון זיי איז צוגעגאַנגען צו מיר נאָך איידער איך האָב זיך אומגעקעהרט און האָט געזאָגט: אדוני מר בוביליק, איך בין פערוואונדערט געוואָרען. איך האָב אָבער באַלד דערקענט דעם ספרדישען רב הר' עקנין פון דער ספרדישער שוהל אין פאָרסייט סטריט. מיר האָבען זיך אין אמעריקא געטראָפען ערגעץ אויף א מיטינג. ער האָט מיר ערקלעהרט אז זיין ניו יאָרקער קהלה האָט איהם געשיקט אפשר אויף א בעזוך און זי ערווארט איהם צוריק, אָבער—זאָגט ער—ווי קען מען פון דאנען אוועקפאָהרען קיין אמעריקא? און דער רב איז געוועזן אין גרויס פערלעגענהייט ווען ער האָט עס געזאָגט. איך האָב געדארפט אָנצינדען א ליכט אויף'ן קבר פון ר' מאיר.

א קאָמיטע איז נאכדעם געקומען פון די אשכנזישע שוהל און ישיבה וועלכע איז אין זעלבען הויף, איך זאָל אהין אויך אריינגעהן. איך האָב זיך ענטשולדיגט: איך בין מיעד און די פוהר ווארט אויף מיר. איך האָב צוגעזאָגט צו בעזוכען די אשכנזישע שוהל און ישיבה ביי מיין צוריקרייזע אויב עס וועט זיין א געלעגענהייט. איך בין ארויס צוריק צום ברעג ים.

.22

קבר ר׳ מאיר און חמי טבריה

נעבען דעם קבר פון ר׳ מאיר געפינען זיך די בעריהמטע חמי טבריה. א קוואָל קאָכעדיגע וואסער רייסט זיך ארויס פון באָרג ארויס. איך בין צוגעגאנגען, האָב צוגעלייגט די האַנד צו די שטראָמענדע וואַסער און האָב געמוזט די האַנד באַלד צוריק נעהמען. די וואַסער איז געוועזן אַזוי הייס, ריכטיג ווי עס וואָלט זיך געקאָכט אויפ׳ן פייער. דערביי איז פאַראַן א באָד אין וועלכער מען נעהמט וואַנעס פון די חמי טבירה. א איד האָלט עס און, ווי מען זאָגט מיר, איז עס ניט איינטרעגליך. און דער ועד הצירים דערצאָהלט די איבריגע וויפיעל עס ווערט דערלייגט צו דעם געשעפט אום עס זאָל ניט ארויס פון אידישע הענד. עס זיינען פאראַן אנדערע וואָס שאַרפען די צייהן אויף דעם און עס איז נויטיג צו אַכטונג געבען אז עס זאָל אין אַראַבישע הענד ניט אריינפאַלען. מען האָט שוין פיעל מאָל גערעדט וועגען מאַכען אפ־טו־דייט בעדער ביי דעם דאָזיגען מינעראַל קוואָל וועלכער קען היילען פערשיעדענע קראנקהייטען. אָבער ביים ריידען איז עס געבליבען. איך האָב גענומען א באָד און די חמים און בין ארויס דאָפּעלט שטארק ווי פריהער. נעבען דער באד איז פאראן א רעסטאָראנט — אויב מען קען עס מיט אזא נאָמען אָנרופען — איך בין אַהין צוגעגאנגען און האָב אָנגעטראָפען ה׳ דוד שוב, דער גרינדער פון ראש פנה, וועלכען איך קען פון אמעריקא, וואו ער איז געוועזן פאר פופצעהן יאָהרען. ה׳ שוב איז יעצט דער פערטרעטער פון מזרחי אין טבריה, איך האב אוועקגעשיקט די פוהר קיין טבריה און בין געגאנגען צופוסען מיט ה׳ שוב ביז׳ן שטאָדט אויף דעם ברעג פון ים כנרת. מיר האָבען זיך פונאנדערגערעדט וועגען דעם צושטאַנד אין אַלגעמיין. ה׳ שוב האָט א קרעכץ געטהאָן.

איך בין שוין — זאָגט ער — 42 יאָהר אין ארץ־ישראל, און וואָס האָט מען אין די פיער צעהנדליג יאָהר ניט געקענט אויפטהאָן אין אונזער לאנד און ווי ווייניג איז עס וואָס מען האָט אויפגעטהאָן! ווען איך בין געקומען האָט מען געקענט אלעס נעהמען שפּאט ביליג — כמעט אומזיסט. איך האָב געקענט

קויפען גאנץ גליל פיר 5 פראנק א דורנאם! איהר הערט וואס איך האב געזאגט? גאנץ גליל! דאס איז ניט קיין מליצה, עס איז א פאקט. אבער ווער האט דאן געגעבען געלד פאר ארץ־ישראל און ווער האט דערפון געוואלט וויסען? ווען ניט דער באראן ראטשילד וואלט גאר ניט אויפגעטאן געווארען.

עס איז אלזא געוועזן ניט מעהר ווי מליצות וואס מען האט געזאגט וועגען שוויריגקייטען צו ערווערבען אונזער לאנד. עס איז בלויז געוועזן איין שוויריגקייט און דאס איז, וואס אידען ווילען פון ציון ניט וויסען, וואס זיי האבען קיין געלד ניט געוואלט געבען. די שוועריגקייטען מיט ציון זיינען שטענדיג געוועזן אינערליכע און ניט קיין אויסערליכע. אידען ווילען אבקומען מיט רייד און ניט מעהר ווי מיט רייד. ווי אזוי וועלען זיי דורך דבורים און דורך פראזען אויסקויפען די ערד פון ארץ־ישראל? וואו איהר שטעלט א פוס אין לאנד — צי אין יהודה, צי אין גליל; וואו איהר ווארפט א בליק, קענט איהר זיין זיכער אז מיט א פאאר צעהנדליג יאהר האבען עס אידען געקענט אבקויפען כמעט אומזיסט. אין די לעצטע 25 יאהר האבען אידען געקענט די גאנצע לאנד אין זייערע הענד ארייגקריגען, אבער זיי האבען גאר ניט געקויפט. די פאאר שטיקלעך לאנד וואס דער נאציאנאל פאנד האט געקויפט, האט קיין בעדייטונג נעגען דאס וואס עס האט בעדארפט געקויפט ווערען, און אפילו דער נאציאנאל־פאנד אליין האט געקענט מעהר ערד קויפען ווי ער האט געקויפט. טרעטענדיג אויף דעם באדען פון ארץ־ישראל זעהט אוים אז די גאנצע ציוניסטישע אידעע איז פון אידישען פאלק בעטראכט געווארען ווי א וויץ און ניט מעהר. אידען האבען גע׳דרשנ׳ט, געשריבען ציוניסטישע שירים און געזונגען "התקוה" און האבען געלאזען אז דאס לאנד זאל ארויסגעגליטשט ווערען פון זייערע הענד. און וואס וועט יעצט זיין? וועט עס פון יעצט אן אנדערש ווערען?

טבריה און איהר נעגענד פערנעהמט א זעהר וויכטיגען פלאץ אין דער גרויסער אידישער פערגאנגענהייט פון ארץ־ישראל. די געגענד ארום האט זיך אין אלטע צייטען אויסגעצייכענט מיט איהר פרוכטבארקייט און יוסף בן מתתיהו האט גאר ניט גענוג ווערטער, מיט וועלכע איהר צו לויבען. דער ים כנרת, וועלכער פליסט יעצט צווישען נאקעטע בערג, איז אמאל געוועזן א צענטער פון א וואונדערליך שעהנע און ערפאלגרייכע לאנד־ווירטשאפט. ארום דעם כנרת זיינען געוועזן פעטע און רייכע שטעדט און דערפער, וואו עס האבען געוואקסען און געבליהט אלערליי תבואות און פרוכטבוימער. יוסף בן מתתיהו זאגט וועגען דעם פאלגענדע אינטערעסאנטע ווערטער: די ערד איז דא אזוי רייך אומעדום און פול מיט פלאנטאציעס פון אלערליי בוימער אז עס בעוועגט אפילו דעם סאמע פוילסטען צו בעמיהען זיך און קולטיווירען דאס לאנד, אזוי רייכליך אין פרוכטען איז עס און דעריבער איז גליל דורכאוים קולטיווירט ביי די איינוואהנער און קיין איין טהייל דערפון איז ניט פערנאכלעסיגט. נאך מעהר, די שטעדט זיינען דא זעהר געדיכט און די פיעלע דערפער וואס עס זיינען דא פאראן זיינען פול מיט מענשען.

שפעטער נאך׳ן חורבן האט טבריה געקראגען א גרויסע בעדייטונג ווייל דער צענטער פון יודענטום האט זיך דאן איבערגעטראגען קיין גליל. אין טבריה איז א צייט געזעסען די סנהדרין, נעבען טבריה און צפורי איז געזעסען ר׳ יהודה הנשיא, אדער רבנו הקדוש, דער מחבר פון דער משנה און איינער פון די גאנץ גרעסטע פיהרער פון דער אידישער נאציאן אונטער דער רוימישער הערשאפט.

אין טבריה האבען זיך געפונען פיעלע פון די גרעסטע תנאים און ניט ווייט פון שטאדט אויפ'ן בארג געפינט זיך דער קבר פון רבי עקיבא. דער קבר פון רמב"ם געפינט זיך אויך ארום טבריה.

און ווען אימיצער גיט א קוק אויף טבריה, אויף דעם כנרת וואס וואשט זיינע בלויע וועלען ביי איהרע פיס און אויף ביידע שורות בערג וואס ציהען זיך פון ביידע זייטען פון כנרת — דער־מאנט ער זיך, אז ער געפינט זיך אויף הייליגען באדען, אויף דעם באדען וואו עס איז געקנאטעט געווארען די נאציא־נאלע אידישע נשמה, וואו עס איז בע־שאפען געווארען די גרויסקייט און גבורה פון דער אידישער נאציאן. ווא־רום דער גליל האט פארטגעזעצט דאס וואס יהודה האט געשאפען. ווען דער שווערד איז צום לעצטען מאל ארויסגע־פאלען פון דער אידישער האנד אין דער לעצטער מורא'דיגער קריעג מיט רוים אונטער בר כוכבא, האט די אידישע תורה ניט געקענט זיך האלטען אין יהודה און זי האט געמוזט זיך זוכען א שוץ־פלאץ אין די בערג פון גליל און זי האט דא געמאכט איהר הויפט־קוואר־טיר. די תנאים וואס האבען ניט אויפ־געהערט צו שמיעדען און שמיעדען די גאנצקייט און שטארקייט פון אונזער אומה, האבען זיך דא געפונען אין און ארום טבריה. דיזער באדען ביים ים כנרת איז געטראטען געווארען פון די פיס פון אלע מענשען וואס האבען קיין אנדער זאך ניט געהאט אין זינען ווי צו מאכען די אידישע נאציאן אייביג, אז עס זאל ניט אונטערגעהן מיט דעם אונ־טערגאנג פון דער אידישער מלוכה.

א ריעזיגע אויפגאבע איז עס געווען. נאך קיינמאל זייט די וועלט שטעהט האבען מענשען ניט גע'חלום'ט עטוואס עהנליכעס. נאך קיינמאל האבען מענ־שען־קינדער ניט געוואגט אזא זאך צו אונטערנעהמען. די תנאים וואס פלע־גען געהן און קומען היין און צוריק אי־בער דיזע בערג פון גליל האבען עס גע־וואגט און האבען עס דורכגעפיהרט. פון איין ברעג ערד־קוגעל ביז'ן צווייטען האט זיך פערשפרייט די לעהרע וואס זיי האבען דא געשאפען. פון דאנען איז ארויס די משנה—די צווייטע תורה — און האט דורכגעדרונגען יעדען ווינ־קעלע פון א אידישען ישוב אין אלע לענ־דער אונטער דער זונן און דאס האט זי־כער געמאכט דאס לעבען פון דער נא־ציאן וואו נור זיי האבען זיך געפונען. די מענשען וואס זיינען דא געגאנגען, וואס האבען אויף לאטקעס אויף דיזען בלויען לעיק געשוואומען זיינען געווען פאלקס־שעפפער, זיינען געווען די נאכגעהער פון די נביאים, פון דעמזעלבען ליים געקנא־טען, פון דערזעלבער אידעע בעזעעלט און דעם זעלבען פייער און אמת טרא־גענדיג אין זייער הארצען. די געגענד פון טבריה און צפת איז די צווייטע נאך ירושלים אין בעדייטונג אין דער אידי־שער פערגאנגענהייט.

אבער טבריה איז יעצט א שמוציגע שטאדט מיט פינסטערע פארדרעהטע גאסען, וועלכע זעהען אויס צו זיין אהן אן אנפאנג און אהן אן ענדע; אן אויפ־געווארפענער בארג פון הייזער, פון וועל־כע א גרויסער טהייל זעהט אויס ווי חורבות — א שטאדט וואס מאכט א שלעכטען רושם אויף יעדען אייראפיי־ער. ווען מען פאלט אראב פון דער פערגאנגענהייט פון טבריה אין דער גע־גענווערטיגער שטאדט איז די ענטטויי־שונג די ביטערסטע וואס מען קען זיך נאר פארשטעלען, ניט די פיזישע טבריה און ניט די גייסטיגע דערמאנט אונז פיעל אן די גרויסקייט פון טבריה אין די אמאליגע צייטען. עס איז, א פנים, אזוי בעשערט, אז וואס הייליגער א זאך איז אין ארץ־ישראל, אלץ מעהר איז עס פארלאזען, פארשמוצט און פאר־עלענדעט. א גרופע אידען פון טבריה געהען יעצט בויען א נייע שטאדט אויפ'ן בארג איבער'ן כנרת. זיי געהען

בויען 180 הייזער. עס וועט זיין א מאדערנע שטאדט נאך׳ן לעצטען זינן פון דאס ווארט, א מין תל־אביב מן הסתם. זאל זיי גאט שטארקען דאס הארץ! דערווייל פעהלט זיי א נאמען פיר דער שעהנער שטאדט וואס זיי ווי־לען שטעלען אויפ׳ן לעערען בארג נע־בען דעם שעהנעם כנרת. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז דער נאמען דארף זיין שעהן און דארף אויסדריקען די גרויסקייט פון דער געגענד אין דער אידישער געשיכטע. איך בין זיכער אז זיי וועלען אזא נאמען געפינען. אין ארץ ישראל איז מען זעהר רייך אין בעצי־הונג פון שעהנע נעמען, אלע קלאסען און אלע פארטייען זיינען בעגאבט מיט אן עשירות אין דיזער בעציהונג. און די טבריה׳ער אידען מיט זייער היסטארי־שען הינטערגרונד וועלען געוויס ניט בלייבען הינטערשטעליג אין דיזען הינ־זיכט פון די אידען אין אנדערע טהיילען פון ארץ־ישראל.

.23

טבריה און ים כנרת

טבריה איז די ערשטע ציוניסטישע
שטאָדט אויף דער וועלט. מיט טבריה
איז פאַרבונדען די ערשטע פּראָבע וואָס
איז געמאכט געוואָרען נאָכ'ן חורבן בית
המקדש צו ברייגגען די אידען צוריק
קיין ארץ־ישראל און דאָרטען גרינדען א
יודענשטאָאט. דאָס האָט פּאַסירט דריי
הונדערט און פופציג יאָהר פאַר הערצ־
לען. ווי קען מען ריידען פון טבריה
און ניט דערמאָנען דעֶם גרויסען ציון־
טרוימער פון זעכצעהנטען יאָהרהונ־
דערט, דעם פּרינץ און אידישען פּאַט־
ריאָט דאָן יוסף נשיא, פריינד פון מעכ־
טיגען סולטאַן סיליימאַן דער פּרעכ־
טיגער ?

דאָן יוסף האָט געקראָגען פון מעכטי־
גען סולטאַן וועלכער האָט פאַרדונגען די
גרענעצען פון טערקיי ווייט און ברייט
אין אזיען, אפריקא און אייראָפּא, א
מתנה די אלטע אידישע שטאָדט טבריה.
דער אידישער נשיא איז אָנגעפייערט
געוואָרען מיט א גרויסע אידעע: צו אָנ־
פאַנגען דעם ריקקעהר פון די אידען פון
גלות אין זייער אלטע היים, ער האָט גע־
רעכענט אז ער איז אויסגעקליבען גע־
וואָרען פון דער השגחה אז דורך איהם
זאָל דורכגעפיהרט ווערען די גרויסע זאַך

און ער איז צוגעטרעטען צום פּלאַן מיט
זיינע אלע קרעפטען און זיין גאנצע
ענערגיע. ער האָט גערעכענט אז ער
וועט מאכען טבריה פאַר דער נייער
הויפּטשטאָדט פון די צוריקגעקעהרטע
אידען וועלכע וועלען זיך בעזעצען אויף
דעם פרוכטבארען באָדען פון גליל אין
דער נאָכבאַרשאפט פון טבריה.

דאָס ערשטע זאַך וואָס דער אידישער
פּרינץ האָט געטהאָן איז געווען צו אויפ־
בויען טבריה וועלכע איז ביז דאָן געווען
וויסט און פאַרלאָזען. ער האָט אראָב־
געשיקט קיין טבריה זיין פערטרויאונגס־
מענשען, א בן־אדרת, וועלכער איז גע־
קומען בעוואפענט מיט ספּעציעלע
כתבים פון סולטאַן צום פּאַשאַ פון
דמשק און צו זיין שטעלפערטרעטער אין
צפת, אז זיי זאָלען העלפען מיט אלע
מעגליכקייטען די דורכפיהרונג פון די
פּלענער וועלכע בן־אדרת האָט אין בע־
צוג צו טבריה. בן־אדרת האָט געפונען
פאר נויטיג די ערשטע זאַך צו אויפבוי־
ען די שטאָדט און איהר בעזעצען מיט
אידען. דאָס עררייכט, האָט דאָן יוסף
ארויסגעגעבען א ציוניסטישע פּראָקלא־
מאַציאָן צו אידען אין פערשיעדענע
לענדער אָז זיי זאָלען קומען און זאָלען

אויפבויען ארץ־ישראל דורך קאלאניזאציאן. עס האבען זיך געפונען אייניגע קהלות אין איטאליען וואס האבען זיך אבגערופען אויף דעם ווארימען אויפרוף פון דאן יוסף נשיא, און א צאהל אידען פון יענע מקומות האבעןווירקליך עמיגרירט קיין ארץ־ישראל. צו וועלכען צוועק יוסף האט פאר זיי אנגעגרייט שיפען. יוסף האט דאן געלאזען פלאנצען תות־בוימער אום איינצופיהרען די זיידענצוכט אינדוסטריע. ער האט אויך געלאזען ברייגען א ספעציעלען סארט גוטע שאף פון שפאניען. דער פלאן איז געווען אז ארץ־ישראל זאל ווערען א צענטער פיר וואל און זיידענצוכט, אז עס זאל זיך דערפון אנטוויקלען אן אינדוסטריע און די לאנד זאל פול ווערען מיט וועבערייען און שפינערייען. אין דערזעלבער צייט, האט יוסף גערעכענט, וועלען אידען זיך בעשעפטיגען מיט קאלאניזאציאן, אזוי אז ערד־ארבייט און אינדוסטריע זאלען קענען געהן האנד אין האנד און זיי זאלעןביידע שאפען די מיטלען פיר די אויסהאלטונג פון א גרויסע אידישע בעפעלקערונג אין לאנד. יוסף נשיא האט גערעכענט ברייגען ארץ־ישראל, און פריהער ווי אלעם דעם גליל, צו דעם צושטאנד אין וועלכען עס האט זיך געפונען אין דער צייט פון יוסף בן מתתיהו. ער האט געוואלט לייגען דעם ווינקעלשטיין פיר א נייע ארץ־ישראל, וואס זאל ווערען צוריק דאס אידישע לאנד ווי זי איז אמאל געווען.

און וואס האט זיך אויסגעלאזען פון דעם גרויסען טרוים וועלכער איז געקומען מיט דריי הונדערט יאהר פריהער פאר׳ן מאדערנעם ציוניזם?

עס האט געהאט צוויי שטערונגען: פאליטישע שונאים פון יוסף האבען איהם געשטערט אויף שריט און טריט, די אראבישע בעפעלקערונג ארום טבריה איז ניט געווען זעהר פריינדליך צו דעם פלאן און אזוי שנעל ווי יוסף האט צוגעמאכט די אויגען האבען זיי חרוב געמאכט אלעם וואס ער האט געבויט. א צווייטע שטערונג איז געווען וואס די אידען זיינען צו יענער צייט נאך ניט געווען פארטיג צו אונטערנעהמען א גרויסע קאלאניזאציאנס און אינדוסטריארבייט אין ארץ־ישראל אלס א יסוד פון א נייעם צוריקקעהר אין ארץ־ישראל. יוסף׳ס אויפרוף האט ניט אויפגעריהרט די אידישע נשמה ביז׳ן ווארצעל; עס האט ניט ארויסגערופען קיין ענטוזיאזם, אהן וועלכעם אזא ריעזען־ארבייט קען ניט געשאפען ווערען. יוסף׳ס ארבייט איז ניט פערוואנדעלט געווארען אין א גרויסע נאציאנאלע אונטערנעהמונג, ווייל די נאציאן איז ניט געווען פארטיג צו אונטערנעהמען זיין ערלייזונגס־ארבייט, און אזוי איז דורכגעפאלען די גרויסע אידעע. אזוי איז אונטערגעגאנגען דער גראנדיעזער פלאן וועלכער איז פארטיג געווארען אין דעם מח פון דעם וואונדער־מענשען יוסף נשיא, וועלכער איז געשטאנען אין דיזען הינזיכט העכער פון זיין דור.

די אידען זיינען ניט פארטיג געווען צו דער ערלייזונגס־ארבייט וועלכע איז פארגעשלאגען געווארען פאר זיי פון יוסף נשיא מיט פיערטהאלבען יאהרהונדערטע צוריק. זיינען זיי פארטיג היינט צו דיזער ארבייט? זיינען זיי אין די צייטען פון הערצל געווען מעהר גרייט צו זייער אויפגאבע ווי זיי זיינען געווען אין די צייטען פון יוסף נשיא? זיינען זיי געקומען צום לעצטען׳ס רוף מעהר ווי זיי זיינען געקומען צום ערשטען׳ס? אבער דאס זיינען טרויעריגע מחשבות וועלכע גנבה׳נען זיך אריין אין קאפ ניט ווילענדיג, מחשבות וועלכע האבען אין קיין ארט אזא שליטה ווי אין ארץ־ישראל, ווארום אין ארץ־ישראל זעהט מען אזוי שארף און אזוי קלאר ווי ווייניג אידען האבען אויפגעטאן אין לאנד; מען זעהט אויף שריט און טריט וואס מען האט געקענט מאכען און וואס מען האט ניט געמאכט. אין ארץ־ישראל זעהט מען ווי גרינג עס איז געווען דאס לאנד צו געווינען; מען זעהט ווי גוט דאס לאנד איז, ווי שעהן זי איז און ווי נאר עס האט געפעהלט אז אידען זאלען קומען און איהר נעהמען. איך האב מורא צו זאגען; אבער אין ארץ־ישראל, ארומפאהרענדיג פון פלאץ צו פלאץ און

זעהענדיג אויף שריט און טריט ווי נחלתנו נהפכה לזרים, און ווי מיר האָבען עס געקענט אזוי לייכט ארויסנעהמען פון די זרים'ס הענד — ארומפּאָהרענדיג אין ארץ־ישראל, מוז מען ווערען א מקטרג אויף דאָס פאָלק ישראל, ווייל ווייניג, זעהר ווייניג האָט דאָס פאָלק ישראל געטהאָן פאר ארץ־ישראל.

אין דער צייט אָבער וואָס דאָן יוסף נשיא האָט געזוכט צו ברייגנען די אויסלייזונג פון ארץ־ישראל דורך קאָלאָניזאַציאָן און אנדערע נאַטירליכע מיטלען, האָבען אנדערע אידען אין טבריה און אין צפת געזוכט צו אויסלייזען ארץ־ישראל פאר'ן אידישען פאָלק דורך גאַנץ אַנדערע מיטלען — דורך דער גאולה. צווישען טבריה און צפת — א פּלאַץ געהייליגט דורך גרויסע אַלטע אידישע טראַדיציאָנען — איז געבאָרען געוואָרען דער רעיון, אויך אין זעכצעהנטען יאָהרהונדערט, מען זאָל ברייגנען משיח'ן מיט געוואַלד און מאַכען א סוף פון גלות מיט איין מאָל. דאָס איז געווען אן אונטערנעהמונג וואָס איז געגאַנגען אין איין ריכטונג מיט דער אונטערנעהמונג פון דאָן יוסף נשיא, נאָר זי האָט זיך בעוועגט אין גאַנץ אַנדערע ליניען. ביידע בעוועגונגען האָבען אָבער געשטאַמט פון איין קוואַל, פון דער שטרעמונג צו ברייגנען אידען צו ארץ־ישראל און ארץ־ישראל צו אידען. ווי ווייט עס זאָל ניט אויסקומען צו זיין קבלה פון פּאָליטיק, האָבען זיי ביידע געוואָלט און געשטרעבט צו איין זאַך.

און וואָס איז דער סוד אז גראַד ארום דעם ים כנרת און צווישען די בערג וואָס רינגלען איהם ארום זיינען געבאָרען געוואָרען אין איין צייט אי די פּאָליטישע אויפפאַסונג פון דער אידישער ערלייזונג אי די קאַבאַליסטישע? וואָס איז דער סוד וואָס דוקא אין טבריה און אין צפת, וועלכע ליעגען איינע נעבען די אַנדערע, זיינען זיך צוזאַמענגעקומען ביידע שטרעבונגען און דאָרטען האָט יוסף נשיא געוואָלט ענטוויקלען א אידיש־אויטאָנאָמישען שטאַאַט אויפ'ן גרונד פון קאָלאָניזאַציאָן און אינדוסטרי און דאָרטען גופא האָט אן אנדער יוסף, ר' יוסף דילאַריינה, געוואָלט ברייגנען משיח'ן דורכ'ן שם המפורש? און וואָס איז דער סוד וואָס אי דער ערשטער האָט, לויט היסטאָריע, און אי דער צווייטער האָט, לויט לעגענדע, שיער שיער ניט עררייכט דעם צוועק נאָר ביים סוף האָט זיך עפּעס "פאַרבראָכען"?

אַרומגעהענדיג ארום טבריה אין אָבענד אויף דעם ברעג פון דעם בלויען כנרת, קוקענדיג אויף די שורות בערג פון איהרע ביידע זייטען, בעטראַכטענדיג דעם גליל'דיגען הימעל — פאַנגט אָן צו דאַכטען זיך אז מען איז דערגאַנגען דעם סוד, פאַרוואָס דיזע געגענד האָט אזוי פיעל צו טהאָן מיט סודות'דיגע שטרעבונגען, מיט ערלייזונגס־חלומות, מיט האַרצרייסעניש נאָך עטוואָס אונבעשטימטעס, מיט בייינקעניש נאָך עפּעס אַלטע, בעהאַלטענע און פאַרצויבערטע וועלטען—דאָ איז דער פּלאַץ וואו דאָס רעאַלישע מיט דאָס פאַנטאַסטישע זיינען אין גאַנצען אויסגעמישט. און דאָס ערקלעהרט אונז אויך, פאַרוואָס די אידישע טבריה און צפת זיינען אַנדערש ווי אַלע אידישע שטעדט אויף דער וועלט, אפילו ווי ירושלים.

און אין דער פינסטערער נאַכט — עס איז געווען סוף חודש — בין איך אריין אין א לאָדקע און האָב זיך געלאָזען שיפען. דער כנרת האָט אויסגעזעהן טינט־שוואַרץ פון אונטען. א טויטע שטילקייט האָט געהערשט ארום און ארום; מען האָט ניט מעהר געהערט ווי דעם קלאַפּ פון די רודערס איבער'ן וואַסער. ביים זייט האָבען זיך ארויסגעזעהן די ריעזיגע שאָטענס פון די בערג, ווי שומרים וואָס היטען אז די סודות פון דעם כנרת זאָלען ניט אנטלויפען. אָט דאָרטען אויפ'ן באַרג ליעגט רבי עקיבא — מורמעלט מיר אריין אין אויער מיין בעגלייטער. אין מיין פאַנטאַזיע ציהען זיך שורות פון אַלטע גבורים, קדושים, מענשען־ריעזען וואָס זיינען אין הונדערטער, אין טויזענדער יאָהרען צוריק געשוואָומען איבער דעמזעלבען וועג, אויף וועלכען איך שווים; דער גאַנצער לייק איז פול מיט קדושה, מיט אַלטע סודות, סודות וועלכע קיין מענש

קען ניט פערשטעהן, מען קען זיי נאר אנטאפּען... אט ווי איך טאפּ זיי אן יעצט אויף דער אויבערפלעכע פון וואסער...

און איך דערמאן מיך אן א לעגענדע וואס איך האב אמאל געלעזען: דער הארי"י הקדוש איז אמאל געפאהרען אויף א לאדקע, אויף דעם ים כנרת, פארביי אן אלטע שוהל וואס איז געשטאנען אויפ'ן ברעג אין טבריה, און מיט איהם אין לאדקע איז געזעסען דער יונגער מקובל ר' חיים וויטאל. דער הארי"י האט פּלוצלונג דערפיהלט אז ר' חיים וויטאל דארף ווערען זיין תלמיד. ער האט עס גלייך ענטדעקט ר' חיים'ן און דארטען אונטער'ן הימעל, אויפ'ן וואסער פון דעם כנרת, האבען זיי זיך געשוואוירען טרייהייט איינער צום אנדערען, און פון דאן אן האט זיך די בעריהמטע אהבה צווישען מייסטער און שילער אנגעפאנגען.

פון דאנען — כנרת־טבריה־צפת — איז ארוים די קבלה און האט איהר איינפלוס פארשפרייט איבער דער גאנצער וועלט, וואו אידען וואהנען. אלעס מוז קומען פון ארץ־ישראל, און ווען א מיסטישע שטרעמונג האט געדארפט אריינדרינגען אין יודענטום, האט עס אויך געמוזט קומען פון דעם צענטער פון אלע צענטערן פון ארץ־ישראל. און גליל איז דאס סודות'דיגע צענטער פון ארץ־ישראל.

.24

אויף שבת קיין צפת

איך האב בעשלאסען צו האלטען שבת אין צפת.

די נאכט פון דאנערשטאג אויף פרייטאג איז געווען זעהר א הייסע. אין טבריה איז הייסער ווי אין גאנץ ארץ ישראל און דער האטעל קיפער האט מיר פארגעשלאגען איך זאל שלאפען אויפ'ן דאך. עס איז דארטען אויך געווען היים אבער א קיהלער ווינטעל האט געבלאזען פון צייט צו צייט. ארום א זייגער צוויי ביינאכט בין איך איינגעשלאפען. איך האב זיך אויפגעכאפט פון א געזאנג וועלכער האט זיך געלאזען הערען גלייך. איבער מיין קאפ. הארט נעבען האטעל אויף וועמעס דאך איך בין געשלאפען האט זיך געפונען א מחמדאנישע קירכע מיט דעם געוועהנליכען קיילעכדיגען טורעם אויף דעם שפיץ פון וועלכען עס איז פאראן א גאלעריע. אויף דער גאלעריע געהט ארום דער מועזין (חזן) וועלכער זאגט אן די גלויביגע אז די צייט פון תפלה איז געקומען — דערמיט וואס ער פאנגט אליין אן מתפלל צו זיין. די שטימע וואס האט מיר אויפגעוועקט פון שלאף איז געווען דעם מוזעין'ס. וועלכער האט געזונגען די תפלה פון דעם מארגענשטערן. זיין קול איז געווען א שארפער און אראבקומענדיג פון דעם הויכען טהורם האט זיך עס געטראגען ווייט און ברייט איבער דער שלאפענדיגער שטאדט וועקענדיג די מאמינים צו תפלה. די מאמינים האבען אבער זיך ניט געקימערט וועגען דעם מוזעין און זיינען ווי עס שיינט פאלשטענדיג יוצא געווען מיט איהם אליין. דער ניגון איז געווען א זעהר טרויעריגער און זיין תפלה, האט פארנומען א גורטע פופצעהן מינוט. איך בין שוין מעהר ניט געשלאפען, בין געלעגען און געקלעהרט וועגען די מאדנע דרכים פון דעם אריענט און זיינע מנהגים.

פרייטאג גאנץ פריה זיינען מיר ארויסגעפאהרען פון טבריה קיין צפת דורך ראש פנה. אויפ' וועג האבען מיר אנגעטראפען א סך אינדישע סאלדאטען וואס האבען דא געבויט א וועג. וואו ניט וואו האט מען געזעהן א ווייסען ענגלענדער וואס האט קאמאנדירט מיט די אינדיער. ענגלאנד זיצט ניט ליידיג און

זי בענוצט די אינדיער אין ארץ ישראל וועמען זי האט געבראכט צו מלחמה־צוועקען פאר וויכטיגע ארבייטען וואָס זי דאַרף טהאָן, איבערהויפּט צו בויען וועגען. זי פערלאָזט זיך ניט, ווי עס שיינט, אז דער ועד הצירים וועט אויפ־בויען אלע וועגען פון דער אידישער לאַנד. אין ראש פנה האָבען מיר זיך אָבגערוהט א פּאָאר שטונדען און זיינען נאָכהער אוועקגעפאָהרען איבער די בערג צו צפת.

א געוואַלדיגע ערשיינונג מאַכט די שטאָדט צפת ווען מען דערזעהט איהר פּלוצלונג הענגענדיג אויף א זייט פון א בארג. שורות הייזער איינע איבער די אנדערע שפּיגלען זיך אָב אין די ליכטיגע זונען־שטראַהלען וועלכע שיטען זיך רייכליך איבער די בערג צווישען וועל־כע צפת געפינט זיך. די הייזער זעהען אויס ווי נעסטען, וויים געקאַלכטע נעס־טען וואָס זיינען איינגעבויט אין די זייטען פון בארג און אזוי זיינען זיי באמת. אין צפת געהט א מענש ארויס אויף דער פראָנט סייד־וואָק פון זיין הויז און אין אמת'ן שטעהט ער גאָר אויף דעם דאך פון א צווייטע הויז, וועלכע שטעהט נידעריגער ווי זיינע. אייך דאכט זיך אז איהר געהט אין גאס אין אמת'ן אָבער געהט איהר אויפ'ן רוף פון הייזער, ווייל דאָס וואָס ביי אייך איז די סטריט איז פאר די וואָס וואָהנער נידעריגער אויפ'ן בארג די דעכער פון זייערע הייזער. די שטאָדט ליעגט אָבער ניט אויף איין בארג נאָר אויף עטליכע, אזוי אז זי איז איינגע־טהיילט אין עטליכע קווארטאלען, מיט גרויסע טאָהלען צווישען זיי. דער אידי־שער קווארטאל איז דער אָרימסטער פון אלע.

אָבער ווען איהר שטעהט פאר דער שטאָדט און קוקט פון דער ווייטען אויף צפת זעהט איהר ניט, די קרומע ענגע געסלאך, איהר זעהט ניט די בלינדע געסלאך וואָס ענדיגען זיך מיט א וואַנד פאר אייער נאָז, פון דערווייטען זעהט אויס צפת זעהר שעהן, זעהר פאנטאס־טיש, ווארום קיין מעהר פאנטאסטישען פּלאַץ צו בויען א שטאָדט ווי דער פּלאַץ אויף וועלכע צפת געפינט זיך קען מען ניט געפינען אויף דער גאנצער וועלט. שטעלט זיך פאָר א גרופּע ווילדע בערג, שארפּע וואָלקענשפּאַלטענדע בערג וואָס ציהען זיך אין אלע פיער זייטען, איינע איבער די אנדערע און איינע העכער ווי די אנדערע, און צווישען דיעזע בערג שורות וואָס מאַכען אייערע אויגען שווינדלען מיט זייער גלייכהייט און הויכקייט, לויפען, א תהום נאָך א תהום וועלכע ווערען פערשאירט איינע אין די אנדערע און קרייצען דורך איינע די אנדערע אזוי אז אייך דאכט זיך אז קיי־נער קען פון דאנען קיינמאָל ניט ארויס־קריכען אויף דער ווייסער וועלט. אָט דאָס איז די געגענד אין וועלכער עס ליעגט די שטאָדט צפת, די שטאָדט פון קדושה און קבלה, פון קברים און פון טראדיציאָנען. איין קוק אויף צפת און איהר זייט איבערצייגט אז די שטאָדט מאכט ניט אויפגעלעגט איהרע איינ־וואָהנער צו פערגעניגען און לוסטיגקייט, עס איז גענוג, דאכט זיך, פיר א צפת'ער ארויסצושטעקען דעם קאָפּ דורכ'ן פענס־טער, א קוק טהאָן אויף דער ארומיגער סצענערי און ווערען ערנסט — אויב ער איז נאָך דאָס ניט געווען פון פריהער.

מיין וואָגען איז אריין אין שטאָדט, מיר זיינען פארבייגעפאָהרען די שטאָדט האָל אויף וועלכע עס איז געהאַנגען א סיין אין ענגליש, העברעאיש און אראַ־ביש. פארביי די פּאָסט אָפיס און אנ־דערע אָפיציעלע געביידען אויף קיינעם פון וועלכע עס האָט ניט געפעהלט א העברעאישע אויפשריפט. נאָכהער פאר דעם אנגלאָ פּאַלעסטינאַ באנק און פאר־ביי א הויז מיט א סיין בית הפועלים און זיינען פערפאָהרען צו דעם איינציגען האָטעל אין צפת, האָטעל שטערן. איך זאָג פארפאָהרען — דאָס איז אָבער ניט מעהר ווי א מליצה, ווייל דער האָטעל שטעהט אין "דער גאס", און אין

"דער גאס" קען מען ניט פאָהרען נאָר געהן בארג אראָפּ און בארג ארויף און די פוהר האָט זיך געמוזט אָבשטעלען א היבש שטיק איידער איך האָב דעם האָטעל געקענט דערגרייכען.

אין דער גאס האָט זיך געזעהן די סימנים פון שבת. אידענעס זיינען געגאנגען מיט טעפּ, אינגלאך און מיידלעך זיינען געלאָפען מיט שבת'דיגע אָרדערס, א גרויסער טהייל פון די אינגלעך און פון די מיידלעך האָבען געמעגט זיין א ביסעל ריינער ווי זיי האָבען אויסגעזעהן. די ערשטע זיינען געווען מיט לאַנגע פאות און געקליידעט אין דעם זעלבען טראכט ווי די קינדער פון די פרומע עלטערען אין ירושלים. זיי ריידען אויף אידיש, ליטווישען און פוילישען. מאַנכע קינדער ריידען אויך העברעאיש. ווען א נייער מענש געהט דורך "די גאס" שטעלט מען זיך אויף די בריקלאך אָדער מען קוקט דורך די פענסטער — גאַנץ היימיש — קליינשטעטלדיג.

אין האָטעל בין איך אריין אין א שמועס מיט דר. שטערן, א זוהן פון דער האָטעל־קיפּערין, און א געבאָרענער אין צפת, איבער דער לאַגע. א יונגער מאַן וואָס איז געזעסען אין צימער און וועלכער האָט ניט געהאַט קיין אידישען אויסזעהן האָט זיך אין שמועס אריינגעמישט און האָט גערעדט א שעהנעם און פליסענדען העברעאיש. נאָכדעם ווי ער איז אוועקגעגאנגען האָט צו מיר דר. שטערן געזאָגט: זעהט איהר, דער וואָס איז דאָ געווען איז א געבראָטענער אַנטיסעמיט, ער איז אַן אראבער, איז געגאנגען אין א אידישע שוהלע און האָט זיך אויסגעלערענט העברעאיש. ער איז דער רייכסטער עפענדי פון דעם גאנצען געגענד, פערמאָגט א סך דערפער און ער איז געווען דער אויסערוועהלטער פון דיזען געגענד אין פייזעל'ס פּאַרלאַמענט אין דמשק וואו ער האָט גערעדט געגען אידען. יעצט נאָך פייזאל'ס מפּלה איז ער גאָר אַן אנדער מענש געוואָרען. ער איז געקומען זאָגען אז ער מיינט חלילה קיין שלעכטס ניט וועגען אידען, אז מען קען לעבען פריעדליך צוזאמען און אז אלעס וואָס איז געווען איז געווען. איבערהויפּט האָט זיך די שטימונג געביטען אין דער לעצטער צייט — האָט דר. שטערן געזאָגט — דער טומעל איז אריבער. איך בין א מיטגליעד פון ועד העיר, עס איז געבליבען ביי אונז בעשלאָסען לעצטע וואָך צו איינלאַדען צו אונז די פאָרשטעהער פון די אראבער און זיך דורכריידען מיט זיי אין א פריעדליכע וועג אום צו מאַכען די בעציהונגען צווישען אידען און אראבער מעהר פריינדליך. מיר האָבען זיי געלאַדען און זיי זיינען געקומען. מיר האָבען זיי ערקלעהרט אז מיר זעהען ניט איין קיין אורזאכע פיר אונפריינדליכקייט. מיר וואָהנען שוין הונדערטער יאָהרען צוזאמען. פארוואָס זאָלען מיר זיך רייסען. זיי האבען געענטפערט אז זיי זעהען ניט איין פון זייער זייט קיין אורזאכע פאר קריגערייען. מען זאָגט זיי אז אידען מיינען קיין גוטעס צו די אראבער, אויב אָבער דאָס איז ניט ריכטיג, דאן איז א געמיינזאמע פריינדשאפט די בעסטע זאך פאר ביידען, אזוי למשל זיינען זיי געגען דעם אז מען זאָל באָיקאָטירען אראבישע ארבייט א. ז. וו. קורץ, מיר האָבען זיך פריינדליך דורכגערעדט און מיר גלויבען אז די זאך האָט גוטעס געבראכט.

איך האָב געפרעגט דעם דר. שטערן וועגען דער אורזאכע פון דעם גרויסען אומעט וואָס מען זעהט אויף צפת'ער אידען. צפת'ער אידען — האָט ער מיר געענטפערט — זיינען אין דער מלחמה צייט דורכגעגאנגען דעם שוידערליכסטען קריזיס אין דער געשיכטע פון דער אידישער בעפעלקערונג פון דיזער שטאָדט. צוויי דריטעל פון שטאָדט זיינען אויסגעשטאָרבען פון הונגער און פון קראנקהייטען וואָס בעגלייטען הונגער. מענשען פלעגען דאָ פאלען אין די גאסען פון הונגער. מען פלעגט אָפט קענען זעהן ווי אידען מיט געשוואָלענע געזיכטער און

גליעדער געהען ארום אין גאס און ווי זיי פאלען פלוצלונג אוועק. דער הונגער איז געווען אזוי גרויס אז ווען אן אראָבער פלעגט שוילען אן אָרענדזש פלעגען צעהנדליגע אידען זיך הרג'ענען אויפצוהויבען די שאָלעכטס פון דער ערד. קיינער קען גאָר ניט אויסדערצעהלען וואָס דאָ איז געווען. און וואָס אידען האָבען געהאַט האָט מען פארקויפט צו די אראבער, מען האָט פערקויפט מעבעל, בעטגעוואנד, קליידונג און מען האָט פערקויפט הייזער כמעט ווי אומזיסט — אבי זיך רעטען פון הונגער. איהר קענט געפינען ביי אראָבער טליתים וויפיעל איהר ווילט. דאס האָט מען אוועקגעגעבען פאר א ברעקעל ברויט!

עס האָט אָנגעפאנגען ווערען טונקעל, איך בין אוועק דאוונען אין די שוהל פון האר"י הקודש.

.25

אין האריז'ס שוהל

די שוהל וואָס רופט זיך אויף דעם נאָמען פון האר"י הקדוש איז ניט די אין וועלכע דער האר"י האָט געדאַווענט, אָבוואָהל מען ווייזט דאָרטען אין מערבוואנט אַן אלטען קליינעם צימער וואו דער האר"י האָט געזאָלט זיך אָפּט געפינען. דעם האריז"ם שוהל וואו ער האָט געדאַווענט און געלערנט געפינט זיך אונטען ניעדריגער בארג אראָב, און אהין בין איך שפּעטער געגאַנגען צו זעהן דעם פּלאַץ אין וועלכען דער וואונדערליכער מאַן פלעגט זיך מיחד זיין מיט דער תורה. די שוהל וואָס שטעהט אויפ'ן בארג און וואָס רופט זיך אויפ'ן האריז"ס נאָמען, איז אויפגעבויט געוואָרען אויף דעם פּלאַץ וואו דער הייליגער מאַן פלעגט מקבל שבת זיין, און גלייך נעבען שוהל פאר'ן איינגאַנג איז פאַראַן דער חצר פון שוהל און דאָרטען פלעגט עס דער האר"י שטעהן אלע פרייטאַג פארנאַכט מיט זיינע תלמידים און וואַרטען דעם הייליגען שבת מקבל צו זיין.

אין יענער צייט זיינען דאָ אָבער קיין הייזער ניט געוועזן. די שטאָדט איז געלעגען אונטען. דער האר"י פלעגט פרייטאָג פאַרנאַכט נאָכדעם וואָס ער איז געגאַנגען טבילה אין אַ קאַנאַל וואָס רייסט זיך ארוים פון די בערג ארויפגעהן דאָ אויבען אויפ'ן פעלד אויפ'ן שפּיץ בארג, האָט זיך געשטעלט געגען זונען אונטערגאנג און מקבל־שבת געווען מיט זיינע תלמידים. דער האר"י הקדוש האָט געוואוסט וואָס ער טהוט. אויב עס איז פאַראַן אויף דער וועלט אַ פּלאַץ וואו אַ מענש קען אריין אין אַ הייליגען עקסטאַז, אין דער צייט ווען דער טאָג פערשווינדעט און די נאַכט קומט אָן — איז עס דיעזער פּלאַץ פון האריז"ם קבלת שבת.

ארום און ארום שטעהען די ריעזיגע בערג, וואָס שפּארען אין די וואָלקענס, זיי שטעהען אין אַ געשלאָסענעם קרייז, אַזוי אַז אין קיין זייט קען מען פון זיי ניט געפינען קיין אויסגאַנג. עס איז נאָך ליכטיג, אָבער די זוהן זעהט מען שוין ניט, זי האָט זיך ארונטערגעזעצט הינטער דעם שפּיץ פון זשערמאַק, דעם קעניג פון די שלאָפענדיגע ריזען. גרויסע שאַטענס ציעהען זיך אוים אויף אַ מיסטעריעזען אופן אויף די שארפע זייטען פון די גלאַטע שטיינערנע בערג און ווערען פערשוואונדען אין די טיעפע תהום'ען וואו דאס אויג קען זיי ווייטער ניט נאָכגעהן, און ווען דער מענשליכער בליק לאָזט זיך ארונטער אין די ראָזיגע בערגיגע שפּאַלטען, ווערט,

עפעס אזוי אונהיימליך אויפ'ן הארצען: קומען ניט דארטען ביי נאכט אין די דאזיגע קליפטען, צו וועלכע עס איז ניטא קיין גלייכער וועג, קומען ניט דארטען עפעס גייסטער אין א גרויסע צאהל און האלטען זיי ניט אב אויף דעם גרונד פון די תהומות עפעס אזעלכע פערזאמלונגען אונטער דעם צודעק פון די נאכט שאטענס? בעהאלטען זיי זיך ניט אין די היילען אדער הינטער ריעזיגע שטיינער, וואס ליעגען צוואווארפען פון ששת ימי בראשית, דארטען וואו די פיס פון די בערג ווערען צוזאמענגעפלאכטען?

אבער מענשען מיט ליכטיגע נשמות, וואס זוכען זיך אויפצוהויבען אין א העכערע וועלט, שטעלען ניט אב לאנג זייער געדאנק אויף די ניעדעריגע תהום'יגע טהאלען, זיי האלטען זייער בליק העכער אויף די שארפע רוקענס פון די בערג, פון וואנען עס לייכט אראב די לעצטע ליכט־שטראהלען פון טאג. דער הימעל איז רויט ווי פייער און די שארפע בערגרוקענס זעהן אוים ווי פארגאלדעט, דער לעצטער קאמפף פון ליכטיגקייט און פינסטערניש צווישען שטראהלען און שאטענס ווערט אויסגעקעמפפט אויבען ווייט, אין די הימלען אויף די שפיצען פון די בערג. נאכט ווערט ניט דא אונטען אויף דער ערד, נאר אויבען אין הימעל, וועלכער ליעגט אנגעשפארט אויף די גוואלדיגע זיילען, וואס רינגלען ארום די טהאלען איבער וועלכע די שטאדט צפת קוקט אראב. דא ווערט ניט נאכט שטיל און רוהיג, דא ווערט עס דורך קריעג און די פארנאכטיגע שטונדע זעהט דא אוים ווי א קאמפפסשטונדע.

און אט פון דיעזער מלחמה צווישען ליכט און שאטען, צווישען טאג און נאכט, קומט ארוים פרייטאג פארנאכט די מלכה־שבת, אזוי שנעל ווי די זונן בויגט אראב איהר קאפ הינטער דעם רוקען פון זשערמאק. זי קומט מיט א לייכטען טריט איבער דעם שוועל פון צפת'ער טהאל, די שורה בערג וואס צאמען אב צפת פון דער גאנצער וועלט. מען זעהט איהר שפאציערענדיג אין א לייכטע גראציעזע תנועה פון איין שפיץ בארג ביז'ן אנדערן איבערשפאנענדיג איין תהום נאכ'ן אנדערן, זי קומט א ריינע און אויסגעוואשענע פון דעם גרויסען ים, וועלכער זעהט זיך ארוים דארטען ווייט הינטער די בערג. דאס איז יענער ים וואו די זונן געהט יעצט אריין, אבוואהל זעהען קען מען איהם ניט,

און א הייליגע ציטערניש, א ציטערניש פון שמחה, נעהמט ארום דעם מאן וואס שטעהט אין פעלד אויפ'ן זייט פון בארג און זעהט די מלכה שבת אנקומענדיג, און ער שרייט אוים: לכו נרננה — — — כי הוא אל גדול ומלך גדול — אשר בידו מחקרי ארץ ותועפות הרים לו — און ער נעהמט ניט אראב די אויגען פון די בערג — אשר לו הים — און ער בליקט ווייט אריבער איבער דעם בארג און ער זעהט אין זיין פאנטאזי דעם ים, וואס ציעהט זיך הינטער איהם — און ער ענדיגט מיט עקסטאז: בואו נשתחוה וכו'. און דער האר"י הקדוש און זיינע תלמידים גיסען אוים זייערע נשמות אין א פייערדיגע קבלת שבת תפלה, אין וועלכע עס שיינען צו נעהמען אן אנטהייל טאהל און בארג, בוים און פעלד, שטיין און גראז. און ווי גרויס און מורא'דיג איז די שוהל אין וועלכע דער האר"י איז מתפלל. דער הימעלדאך בלוי און אויסגעשטערנט, די ווענט אייביגע פון שעפפער'ס האנד ארויסגעגאנגען, די זיילען וואס האלטען דעם דאך, דער זשערמאק און זיינע חברים, — די וואולקאנישע שפיצען פו ארום און ארום! דאס איז ניט אנדערש אז דער ארט איז א הייליגער און דא איז דער טויער פון הימעל....

און עס שטעהט דער האר"י הקדוש, און עס טראגט איהם אלע מאל העכער און העכער. ער איז שוין לאנג אריבער די בערג, ער איז דורכגעגאנגען די גאנצע וועלט איבער ים'ען, טייכען און מדבריות, וואו גאט'ס אויסערוועהלטע פאלק פייניגט זיך אין יסורים און אין צרות, לעכצענדיג איסגעלעזט צו ווערען — און קען ניט. ישראל איז אין תפיסה. און דארטען אויבען רייסט זיך דער מלך־המשיח אראבצולויפען און אויפצוזאמלען די אידישע קינדער און זיי ברייגנען אהין אין דער הייליגער לאנד — און ער קען ניט. די טומאה

און די קליפות און די זינד פארשטעלען איהם דעם וועג, און אין הארצען פון הייליגען מאן אויף די צפת'ער בערג ווערט אנגעצונען א פייער פון התלהבות און וואס וואלט געווען אז כל ישראל וואלט מיט איין מאל תשובה געטהאן! עס וואלט פערשוואונדען די טומאה און די קליפה, און די זינד, דער מלך המשיח וואלט זיך ארויסגעריסען פון תפיסה, און מיט לייכטע שריט, ווי די שריט פון דער מלכה שבת, וואלט ער אריבער די בערג — און די גאולה איז דא. נאר, אויב אלע אידען קענען ניט מיט אמאל תשובה טאן, קען ער און זיינע תלמידים ניט אזוי פיעל זיך רייניגען און הייליגען ביז זיי זאלען ברייגנען דעם מלך המשיח פאר'ן גאנצען פאלק? זיינען זיי ניט אויסגעקליבען געווארען פאר דיעזען צוועק און איז ניט צפת וואו עס ליעגט דער געטליכער ר' שמעון בן יוחאי, אט דארטען געגענאיבער אין מירון אויף'ן זייט פון צווייטען בארג, איז ניט צפת דער בעסטער פלאץ פון וואנען אזא זאך קען קומען?

און ער און זיינע תלמידים דאווענען דאך ניט אליין אום קבלת שבת. אט די אלע טהאלען און בערג ארום און ארום זיינען דאך פול מיט נשמות, הייליגע נשמות פון פערגאנגענע דורות, נשמות פון תנאים, פון קדושים, פון אלע די וואס האבען געלעבט אין גליל אין ארץ ישראל אין דער גאנצער וועלט, די אלע נשמות קומען זיך צוזאמען פרייטאג פארנאכט אין דער הייליגער שעה צו מקבל שבת צו זיין אט דא צווישען די בערג און זינגען א שבח צום בורא עולם, און בעטען פאר דער גאולה, זיי קומען זיך אלע צוזאמען מיט איהם, דער האר"י און זיינע תלמידים, ער זעהט זיי אלעמען, ער ערקענט זיי אלעמען, זיי ענטפערן אלע אויף די ברכות און זיי פאראייניגען זיך אלע אין אן אויסגוס פון שירות ותשבחות און בקשות הקץ והגאולה.....

און אזוי פלעגט דער האר"י הקדוש זאגען אז די צאהל פון די וואס דאווענען מיט איהם צוזאמען פרייטאג פארנאכט זיינען כפלים כיוצאי מצרים.

און איינמאל אין א געוויסען ערב שבת האט דער האר"י הקדוש דערפיהלט אז די ענדע פון די אידישע יסורים קומט אן. זיינע תפלות זיינען דערהערט געווארען אויבען, דעם שטן'ס האנד איז געפאלען און אלעס איז גרייט פאר דער גאולה. מיט א פנים וואס האט געשטראהלט פון שמחה האט זיך דער הייליגער מאן געווענדעט צו זיינע תלמידים און זיך אומקעהרענדיג מיט'ן פנים צו ירושלים האט ער געזאגט: קינדער! משיח וועט נאך היינט קומען, היינט צו קבלת שבת, אבער מיר מוזען אלע זיך אונטערראייילען און קומען צום כותל־מערבי צו קבלת־שבת און דארטען וועט משיח אראבגעהן. געזאגט האט עס דער הייליגער מאן און איז געווען גרייט מיט איין פליה פון קפיצת הדרך קומען צום כותל־מערבי, האבען אבער די תלמידים זיך אבגערופען: רבי, ווי אזוי קענען מיר קומען צום כותל־מערבי צו קבלת־שבת, די זונן האט זיך דאך שוין געזעצט הינטער די בערג און צו ירושלים איז דאך אזוי ווייט.

אין דעמזעלבען מאמענט איז פארשווארצט געווארען דאס ליכטיגע געזיכט פון האר"י הקדוש, ער האט פארבראכען מיט די הענד און אויסגעשריען: א, וועה! איהר האט אונגליקליך געמאכט דאס פאלק ישראל, איהר האט פארזינדיגט משיח'ן, ווען איהר געהט גלייך נאך מיר קיין ירושלים און פרעגט קיין זאך ניט וואלט היינט משיח געקומען. ווי אזוי אבער קענט איהר ברייגנען משיח'ן אז עס פעהלט אייך אמונה?! ביטער האבען די תלמידים געוויינט אויף דעם גרויסען אונגליק וואס זיי האבען געבראכט דורך זייער פראגע, אבער אלעס איז שוין געווען פערפאלען. דער הייליגער מאן איז געשטאנען און האט מתפלל געווען. נאכט האט זיך אנגערוקט אויף די בערג פון צפת.

די גרויסע אונטערנעהמונג איז צוגרונדע געגאנגען, ווייל די אונטערנעהמער אליין האבען קיין איבערצייגונג געהאט אין זייער זיעג און ערפאלג!

איך בין אריין אין שוהל פון האר"י. אלעס איז אבגעלאזען, פער'חושך'ט און

פאַראָרימט. מען האָט מיר געגעבען אַ פאַר׳חלב׳טען, צושניצטען סטענדער וואָס האָט שטאַרק געסקריפּעט ווען איך האָב זיך אויף איהם אָנגעשפּאַרט. עטליכע צוריסענע סדורים האָבען זיך ארומגעוואַלגערט אויף דער מזרח־באַנק און אויף עפּעס אַ זייטיגען טיש. די שוהל איז ניט געווען אַפילו האַלב פול. (ניטאָ יעצט ווער זאָל אָנפילען שוהלען אין צפת. די שטאָדט איז אויסגעשטאָרבען. פון די 35 שוהלען פון פאַר דער מלחמה זיינען זיבעצעהן אין גאַנצען צוגעמאַכט) עטליכע אידען אין לאַנגע ביז דער ערד כאַלאַטען, פון אַ זעהר אָרימען שטאָף גענעהט, מיט ריעזיגע ברייטע, געלע גאַרטלען און מיט גרויסע שטריימליך, וואָס זיינען געווען אַראָבגעזעצט ביז די אויגען — האָבען זיך ארומגעדרעהט, גערעוועט און געקנאַקט בשעת מעשה מיט די פינגער, עטליכע קינדער זעהר שלעכט געקליידעט זיינען געשטאַנען אין אַ הויפען ביי אַ זייט פון בימה, מאַנכע פון זיי האָבען געהאַלטען די פינגער אין מויל און קיינער פון זיי האָט ניט אַראָבגענומען די אויגען פון דעם אורח, וואָס איז אַראָבגעפאַלען ווי פון הימעל אויף צפת. נעבען עמוד איז געשטאַנען עפּעס אַ יונגערמאַן מיט אַ פראַנצויזישען בערדעל, וועלכער האָט דורכאויס ניט געהאַט קיין צפת׳ער אויסזעהען, און האָט זעהר וואָכעדיג מקבל־שבת געווען. מען האָט מיר ערקלעהרט ניט געפרעגטערהייט אַז מאָרגען שטעלט מען זיך אַזויפיעל און אַזויפיעל דעם זייגער דאַווענען, וועלכעס האָט געמיינט אַז זיי ערוואַרטען איך זאָל קומען אין דער פריה אין שוהל און אַז זיי זיינען גרייט מיר צו געבען אַן עליה און אַז איך פון מיין זייט זאָל אויך וויסען וואָס איך האָב צו טהאָן.

.26

אויפ׳ן בית עולם אין צפת

ווען איך בין ארויס פון שוהל האט זיך מיט מיר אויסגעגלייכט א איד פון מיטעלע יאהרען מיט א זעהר מאגערען פעזיכט, איך וואלט געזאגט א ריכטיגען צפת׳ער געזיכט און מיט א גרויסע שטריימעל. ער האט זיך ערקלעהרט אלס דער שמש פון שוהל, און ניט נאר פון שוהל האר״י, נאר פון דער גאנצער שטאדט. וואס דאס מיינט געגוי ווייס איך ניט, ער איז אויך געווען א מוכטאר (דער עלטסטער, א סארט רעגיערונגס בעאמטער) אין דער טערקישער צייט, מען האט איהם דארום אין דיענסט ניט גענומען. ער, פון זיין זייט, האט געפיהרט די חשבונות פון די געשטארבענע אין צפת אין דער צייט פון קריעג און ער ווייס זיכער, אז עס זיינען אויסגעשטארבען אזוי פיעל און אזוי פיעל. אויסער שמש און מוכטאר איז ער נאטירליך א שדכן אויך און בכלל קען קיין שמחה אין שטאדט אהן איהם ניט זיין. ער איז אבער אויך דער גרעסטער בקי אין די קברים פון צפת. ער ווייס וואו עס ליעגט יעדער פון די תנאים און ער קען צייגען אז אורח דעם וועג צו אלע מקומות הקדושים בעסער ווי אירגענד וועלכער אנ־ער ילוד אשה, און והראיה אז ווען עס איז געווען אין צפת דער־און־דער האט ער, דער שמש איהם אויסגעפיהרט אלע קברים און יענער איז שטארק צופרידען געווען. ער האט אכט קינדער און הייסט יצחק פינקעלשטיין! איך האב געדאנקט דעם שמש־מוכטאר גייד פאר די מאסע אינפארמאציאן וועלכע ער האט מיר ניט פערלאנגטערהייד געגעבען און האב איהם געזאגט אז מיר וועלען זיך מארגען מסתמא זעהן אין שוהל. געווים, האט ער געזאגט, איך וועל אייך קומען אויפוועקען און רופען אין שוהל, איהר זאלט חלילה ניט פארשפעטיגען דעם דאווענען. אט דאס הייסט פריינדליכקייט; אין ניויארק, וואו איך וואהן שוין זיעבצעהן יאהר, האט זיך נאך קיינער ניט געקימערט פאר מיר אין דיעזער בעציהונג.

אויף מארגען פריה איז דער שמש געקומען אלס א ספעציעלער שליח פון גבאי מיר אפיציעל איינצולאדען אין שוהל. נאכ׳ן דאווענען בין איך געגאנגען אין די הויפט שוהלען פון שטאדט. די

ערשטע שוהל וואס איך האב בעזוכט. איז געווען די שוהל וואו דער האר״י פלעגט דאווענען און לערנען א גאנצע וואך. די שוהל אליין איז צוגעבויט געווארען שפעטער, אבער דארטען איז פאראן ביי דער זייט א קליינער צימער, אן אלטער, מיט דעם פלאטץ וואו דער האר״י פלעגט זיצען. איינמאהל, דערצעהלט די לעגענדע, האט דער האר״י דארטען אויפגערופען צום ספר פאלגענדע קרואים: אהרן—כהן, משה — לוי, אברהם — שלישי, יצחק — רביעי, א. ז. וו. אין איינע פון די שוהלען איז פאראן א ספר־תורה אויף וועלכער מען דערציילט נסים ונפלאות פון פערגאנגענע צייטען. די ספר־תורה האט געזאלט געשריבען ווערען פון הרב אבוהב. דער ספר איז אזוי הייליג, אז מעהר ווי אום ראש השנה און יום כפור לייענט מען אין איהם נים.

א לעגענדע דערצעהלט, אז איינמאל אין איינעם פון די אנפאלען פון בעדואינער, ווען מען איז בעפאלען אויף צפת, גערויבט און פערניכטעט אלעס. וואס איז זיי אין די הענד אריינגעפאלען און האבען צוריסען און פערברענט פיעלע ספרי־תורות, איז אריינגעפאלען דיעזע ספר־תורה אויך אין די הענד פון די רויבער, אבער די פראים האבען בשום אופן ניט געקענט פערניכטען דעם ספר. אלעס וואס זיי האבען געקענט איז געווען צו אברייסען די יריעות איינע פון די אנדערע, אבער זיי האבען ניט געקענט אנריהרען אפילו איין אות פון ספר גופא. און אנדער לעגענדע דערצעהלט, אז אין גרעסטען חורבן וואס די דרוזען האבען געבראכט אויף דער שטאדט צפת יען זיי האבען אלעס צערשטערט, וואס עס איז זיי אין האנד אריינגעפאלען, האבען זיי נאכהער בעשלאסען צו געהן צו דער שוהל וואו די ספר־תורה פון ר׳ אבוהב האט זיך געפונען. קומענדיג נאהנט צום שוהל האט זיך זיי געדאכט אז זיי הערען דעם אנ־קומען פון א טערקישע ארמיי, זיי זיינען אנטלאפען ווי שנעל נאר זיי האבען געקענט. די טערקישע ארמיי איז ניט אנגעקומען. דאס איז אבער געווען א נס פון דער ספר־תורה פון ר׳ אבוהב. איינמאל זאגאר — דערצעהלט אן אנדער לעגענדע, איז שוין געלונגען די אראבער צו גנב׳ענען די ספר־תורה, אבער אין עטליכע טעג שפעטער האט מען געפונען די ספר־תורה צוריק אויף איהר פלאטץ.

אלעס וואס עס ווערט דערצעהלט איז צוזאמענגעבונדען מיט די געוואלדיגע צרות וואס די אידען האבען דא אויסגעטראגען. מען קען ניט איבערצעהלען די פאגראמען וואס צפת האט דורכגעליטען און עס איז ניטא קיין צאהל צו די הריגות, וועלכע מען האט דא אויף אידען געמאכט. עס איז אונמעגליך צו פארשטעהען ווי אזוי די אידען האבען זיך דא געהאלטען טראץ אזעלכע שרעקליכע פרפאלגונגען. נאר דער פעסטער ענטשלוס אז אויף דיזען הייליגען פלאץ מוז זיין א אידישער ישוב, האט געגעבען די אידען די קראפט אזוי פיעל אויסצושטעהן און ניט אויפגעבען דעם קאמפף. די צפת׳ער אידען האבען הינטער זיך א געשיכטע פול מיט הייליגען עקשנות און נאך יעדער קאטאסטראפע פלעגען זיי צוריק זיך אומקעהרען אין שטאדט אפבויען די חורבות און זיך בעזעצען דא פון דאס ניי, די צפת׳ער אידען האבען זיך געפיהלט אלס די פארקעמפפער פון דעם נאציאנאלען צוריקקעהר אין ארץ־ישראל און זיי האבען זייער פפליכט הייליג און טהייער געהאלטען.

פון צפת איז ארויסגעקומען גרויסע נאציאנאל־רעליגיעזע־שטרעמונגען. וואס האבען אויפגערירט די אידישע הערצער פון די גאנצע וועלט, האבען ערוועקט א פייער פון ליעבשאפט צו דער אלטער היים און האבען אלע מאל געבראכט נייע חוואליעס פון איינוואנדערער — הלוצים וואלט מען זיי היינט גערופען — קיין ארץ ישראל. איינע פון די אידע־

ען וואס זיינען ארויס פון צפת און האט געפונען אן אבקלאנג אין דער גאנצער וועלט, איז די אידעע פון בירב, אז מען זאל בענייען צוריק דעם ענין פון סמיכה און אז נאר ארץ־ישראל זאל קענען מסמיך זיין רבנים פון דער גאנצער וועלט. אין דיעזער פאדערונג פאר די בנייאונג פון דער סמיכה איז געלעגען א גרויסער נאציאנאל־פאליטישער געדאנק. עס האט באצוועקט צו מאכען ארץ־ישראל צוריק פאר דעם איינציגען צענטער פון גייסטיגען אידישען לעבען און אז די אויגען פון די אידען פון דער גאנצער וועלט זאל געריכטעט ווערען אויף דער אידישער היים. צוליעב פיעלע אורזאכען איז דער גראנדיעזער געדאנק פון בירב ניט אויסגעפיהרט געווארען, אבער דער פלאן אליין האט געהאלפען צו געבען א שטויס דער אידישער וועלט אין יענער צייט צו ארץ־ישראל. די רבנים אסיפה אין צפת אין 1534), וועלכע איז בערופען געווארען פון הרב בירב מיט דעם צוועק צו בענייען די סמיכה, האט א גרויסע היסטארישע בעדייטונג.

ארום יענער צייט איז צפת ווירקליך געווען דער העכסטער גייסטיגער צענטר פון דאס גאנצע אידישע פאלק און האט איבעריאגט אין בעדייטונג אפילו ירושלים אליין. אין צפת זיינען געווען די גרעסטע אידישע ריעזען פון יענער צייט. אין דעם יאהר, ווען דער האר"י איז געשטארבען, איז דער בית יוסף געקומען אהין וואהנען און די ערשטע אויסגאבע פון בית יוסף איז ערשיענען אין צפת אונטער די אויפזיכט פון ר' יוסף קארו אליין. איך האב געזעהן אין צפת אן עקזעמפלאר פון יענער ערשטער אויסגאבע וואס איז געווען געדרוקט אין 1555 אין דעם דארף ביראה נעבען צפת. דער דרוק איז וואונדערליך קלאר און עס זעהט זיך, אז די וואס האבען זיך מיט דער הייליגער ארבייט בעשעפטיגט, האבען אין דעם אריינגעלייגט א סך ענער־גיע און ענטוזיאזם. דער דארף ביראה, וואו דיעזער, איינער פון די ערשטע אידישע דרוקען, אין דער וועלט, האט זיך געפונען, ליגט גאנץ נאהנט פון צפת און מען זעהט איהם פון שטאדט ארויסקוקענדיג.

הארט נעבען שטאדט אויסגעשפרייט, אויף א בארג, איז דער אידישער בית עולם פון צפת. דארטען אין די שורות קברים, ליעגען עס די גרויסע גבורים פון דער פערגאנגענהייט, די מענשען, וועמעס נעמען עס זיינען בעקאנט אומעדום וואו אידען וואהנען און וואו אידען האבען נאך ניט אוועקגעווארפען זייער ירושה. אט איז דער קבר פון האר"י, אט איז דער קבר פון בית יוסף, אט איז דער קבר פון קאבבאליסט פילאזאף ר' משה קורדוואאירא, און אט איז דער קבר פון ר' שלמה אלקביץ, דער פערפאסער פון לכה־דודי, דער געזאנג וואס פילט אן מיליאנען אידישע הערצער מיט הייליגען עקסטאז אין דעם אידען'ס גליקליכען מאמענט — צו קבלת שבת.

עטוואס ווייטער איז פאראן א גרויסער קבר מיט א קופאל־ארטיגען צודעק. די אראבער רופען עס דעם קבר פון נביא און מען זאגט, אז דאס איז דער קבר פון נביא הושע בן בארי, אבער דאס האט קיין היסטארישען גרונד. עס האט אויך קיין היסטארישען גרונד די לעגענדע, אז בית שמאי און בית־הלל זיינען דא בעגראבען. אין צפת זיינען פאראן אזוי פיעל אמת'ע קברים פון גרויסע מענשען, אז אויף דעם חשבון האט מען דא אויסגעטראכט קברים פיר אירגענד וועלכע גרויסע פערזענליכקייט אין דער אידישער געשיכטע. צפת'ער אידען פיהלען זיך, ווי עס שיינט, בעליידיגט, אז א גרויסער מאן זאל זיין בעגראבען אנדערשוואו און זיי גיבען גערן איהם א פלאץ אין צפת גופא... עס שיינט אבער צו זיין, אז אויסער די בעוואוסטע גדולים, וואס זיינען בעגראבען אין צפת, און אויסער ר' שמעון בן יוחאי און זיין

זוהן ר' אליעזר, ליגען דא אויך מאנכע אידישע תנאים, צווישען זיי ר' פנחס בן יאיר, דער שווער פון ר' שמעון בן יוחאי. צפת איז א געוואלדיגער טהייל אידישע פערגאנגענהייט און א סך א סך געפיהלען ציהען דורך אייער הארץ ווען איהר שטעהט אויפ'ן בארג און בעד־טראכט די קברים וועלכע שפרייטען זיך אוים צו אייערע פים.

שטעהענדיג אונטער'ן־שטאדט, האב איך בעמערקט ווי עס לויפט ארום שטאדט א שורה פון געמויערטע זיילען. מיט אן אייזערנע שינע אין יעדען פון די זיילען און א דראט לויפט פון זייל צו זייל. איך האב געפרעגט וואס דאס איז. דאס איז דער צפת'ער עירוב. — האט מען מיר געענטפערט. א גביר פון ווארשא איז געקומען פאר דער יעצטיגער מלחמה קיין צפת, האט זיך געלאזט קאסטען אכט טויזענד רובל און ארומ־גענומען די הייליגע שטאדט מיט אן עירוב.

.27

אין מירון און אויפ'ן עצמון

איך בין אריין אין דעם ספרד'אישען טהייל פון דער אידישער צפת. די ספרד'אישע הייזער זיינען פיעל שעהנער ווי די אשכנזי'אישע און זיינען איינעווייניג פיעל ריינער. א טיהר פון א ספרד'אישע הויז איז געווען אפען און עס האט זיך מיר פארוואלט אריינגעהן אינעווייניג. איך האב אנגעקלאפט. א יונגער מאן אין א טערקישע רויטע פעס מיט שווארצען קוטאס האט געפרעגט וואס איך דארף. איך האב איהם ערקלעהרט אין העברעאיש, אז איך וויל זעהן ווי אזוי מען וואהנט דא אין צפת. איך בין א פרעמדער. דער יונגער מאן האט מיר פריינדליך איינגעלאדען אין הויז. די שבת־רוהה איז געלעגען אויף יעדער ווינקעלע. דער פלאאר פון הארטע, געהובעלטע שטיינער איז געווען זעהר ריין. אין מיטען צימער, אויף דער ערד, אויף א קליינעם ראג, איז געזעסען א מיידעל פון א יאהר 18־20 — די יונגע מענשען זיינען שוועסטער און ברידער, האט מיר דער שמש ערקלערט. און זיי זיינען פון פערמעגליכע עלטערען — און האט זיך גאנץ געמיטהליך געשפיעלט מיט איהרע האאר. זי איז ניט אויפגעשטאנען ביי מיין אריינגאנג אין צימער, זי האט יוצא געווען מיט א שמייכעל—די מצוה פון הכנסת אורחים. זי איז געווען אנגעטהאן אין א האלב זיידענע בלוזע, איז געווען אנגעשפארט אויף א שארף קאלירטע קישעלע, איהר הויט איז געווען טונקעל. די אויגען — קויהל־שווארץ און אין גאנצען האט זי מיט זיך פארגעשטעלט אן עכט אריענטאלישע בילד. עס איז פיעל אונטערשיעד צווישען די ספרדים און אשכנזים און איבערהויפט צווישען די פרויען. עס שיינט מיר אז די ביידע טהיילען פון יודענטום האלטען זיך אין ארץ־ישראל ניט ווארעם איינער צום אנדערען טראץ דעם צוזאמענוואהנען פון הונדערטער יאהרען. די בעציהונגען צווישען ספרדים און אשכנזים זעהען מיר אוים צו זיין אפט העפליך, אבער זעהר זעלטען פריינדליך. עפעס איז ווי א תהום צווישען ביידע, וועלכעס איז זעהר שמערצליך. ווי איך האב געהערט, זיינען ספרדים ניט שטארק צופריעדען, אז אשכנזים קומען אויף זייערע שמחות. די

נייע נאציאנאלע בעוועגונג האט אויך ניט געהאלפען צוזאמענצוגיסען ביידע עלעמענטען. די ספרדים האבען זיך ארגאניזירט בעזונדער אויך אין די וואהלען צו דער אספת הנבחרים און עס איז אפען געמאכט געווארען דער אויפרוף: ספרדים, וואוט אלס ספרדים.

שבת בייטאג זיינען מיר געגאנגען אויף די איבערבלייבעניש פון דער פעסטונג, וואס יאזעפוס פלאוויוס האט געבויט, און איז אין א טויזענד יאהר שפעטער וויעדער אויפגעבויט געווארען פון די קרייצפיהרער. יאזעפוס פלאוויוס איז פיליכט ניט געוועזן אזא גלענצענדער גענעראל, זיין טרייהייט צום אידישען פאטערלאנד איז אויך ניט געוועזן גלענצענד; אבער זיין נאמען האט ער געלאזען אויף פיעלע היסטארישע פעלצער אין גליל. עס איז א סברה, אז צפת איז עס דער פעסטונג יודפת, וואו די אידען האבען געפיהרט א שווערע און ביטערע מלחמה מיט די רוימער און פון וועלכע די אידען, לויט ווי יאזעפוס דערצעהלט, האבען אראבגעגאסען זודיגען אויל אויף די אטאקירענדע רוימער. די פעסטונג אויפ'ן שפיץ בארג האט געמוזט זיין זעהר שטארק. זי איז אין די לעצטע טויזענד יאהר פיעל מאל פערניכטעט און אויפגעבויט געווארען צוריק. יעצט איז פון איהר גאר ניט געבליבען אויסער אין מאנכע ערטער די פונדאמענטען פון די אמאליגע ווענט.

אין צפת זיינען פאראן שעהנע, מאדערנע געביידען אויך. צו זיי בעלאנגט דער ראטהשילד האספיטאל, וועלכער ווערט יעצט אנגעפיהרט דורך די אמעריקאנישע הדסה", וועלכע טהוט גלענצענדע ארבייט אין צפת אזוי גוט ווי אין גאנץ ארץ־ישראל. די ארבייט פון דער "הדסה" רופט ארויס אין צפת פונקט ווי אין אלע טהיילען פון לאנד. צוטרויען און צופרידענהייט.

פארנאכט שבת לאזט זיך די אידישע צפת ארויס אויף א שפאציער אין דער ברייטער שטאדט־גאס. איהר זעהט דארטען אידען מיט שטריימלאך און כאלאטען, פראנטען אנגעטהאן אין ווייסע פאלם ביטש סוטס מיט שטרויענע העטס, מיידלעך וואס זיינען געקליידעט מיט דעם גאנצען פראכט פון זייערע נויארקער שוועסטער און אידענעס מיט שייטלאך. אלע געהען געניסען די וואונדערליכע צפת'ער לופט. דער גייסט פון דער צייט האט זיך אריינגעכאפט אפילו אין צפת. צפת'ער שארפע פרומקייט זעהט אויס צו זיין א זאך פון דער פערגאנגענהייט. מען זעהט ניט דערפון קיין שארפע שפורען אויף דעם אידישען פובליקום, וואס שפאצירט שבת פארנאכט אין די גאסען. און מיר אין ניו יארק הערען אזוי פיעל פון די צפת'ער ישיבות און אנדערע הייליגע אנשטאלטען, אז עס זעהט אויס, אז די שטאדט איז איינגעטונקט אין קדושה. פון דער וואכעדיגער צפת הערען מיר וויניג. אבער די לעצטע איז ניט אזוי קליין און די ערשטע איז ניט אזוי גרויס ווי מען שטעלט זיך פאר פון דער ווייטען דאס זעלבע איז אויך אין א געוויסע מאס וועגען ירושלים. די פרומקייט אפילו צווישען די פרומע איז ניט אזוי גרויס ווי עס זעהט אויס פון דער ווייטען. נאר צו ירושלים וועל איך נאך זיך אומקעהרען.

מיר האבען שפאצירט ביז עס איז געווארען טונקעל און זיינען אריין אין דאס, וואס עס וועט ווערען אין קורצען א שטאדט־גארטען. אפיציעל איז עס שוין יעצט אויך בעקאנט אונטער דיזען נאמען, אבער די בוימען זיינען נאר וואס פערפלאנצט געווארען. גלייך נאך אונז זיינען אריין א גרופע ספרד'אישע אידען, האבען זיך אוועקגעשטעלט אין

מיטען פון גארטען און האבען אנגעפאנגען: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית. צו וואס זאל מען באמת נוצען איינע פון די 35 שוהלען אין צפת נאכ'ן שבת'־דיגען שפאציער, אז די לופט איז אין דרויסען אזוי גוט און דער אראבקוק פון שטאדט־גארטען אזוי שעהן? קיין שעהנערען מעריב ווי אין שטאדט־גארטען קען מען זיך ניט פארשטעלען. איין זאך איז פאראן אין ארץ־ישראל א שעהנע. און דאס איז: וואס אידען שעהמען זיך דא ניט מיט זייערע מנהגים און מען זוכט ניט זיך צו בעהאלטען דערמיט.

געהענדיג אהיים זיינען מיר פערביי־געגאנגען אין "דער גאס" א הויז, פון וועלכער עס האט זיך געהערט א היימישער חסידישער שלש־סעודות נגון, געזונגען מיט דער אלט־אידישער התלהבות. דאס איז געווען די שוהל אדער שטיבעל פון די סאנדזשער חסידים—די וויכטיגסטע חסידים קהלה אין צפת. סאנדזער חסידים האבען זיך נאך ניט געלאזען ארויסנארען פון די גוטע לופט אויף דער שפאציער גאס און זיי האבען מעהר הנאה צו זינגען אלע מיט אמאל חסידישע נגונים מיט מזמורים פון תהלים, ווי צו געהן זעהן ווי צפת זעהט אוים אין א שעהנעם שבת'דיגען פארנאכט.

דער שמש איז אוועק און האט גע־דונגען פאר אונז אייזלען צו פאהרען מארגען מיט טאג גלייך צו ר' שמעון בן יוחאי'ס קבר אין מירון. אין דער פריה זיינען געקומען די אייזעל־טרייבער — אידישע — וועלכע עס איז שווער אין אנפאנג צו אונטערשיידען פון אראבער צוליעב זייער קליידונג און זייער לשון, אבוואהל זיי רעדען העברעאיש אויך. אייזעל־טרייבעריי איז ניט קיין זעהר אנגענעהמע בעשעפטיגונג און דאס איז פיעל ערגער ווי היימישע בעל־עגלה'ריי. דער אייזעל־טרייבער געהט צו פוסען, זיין אייזעל פארדינגט ער צו זיין קונד. ער געהט אויף די שטיינערנע וועגען און שטעגלאך, אויף די בערג און אין די טהאלען, ערמונ־טערט זיין אייזעל און שלאגט איהם מיט א שטעקען ווען ער פיהלט אז די ערמונ־טערונג איז ניט גענוג. צו פארטרייבען די צייט זינגט דער אייזעל־טרייבער א מאנאטאנעם אראבישען נגון, וועלכער זעהט אוים מעהר קרעכץ ווי געזאנג. מיר זיינען ניט געפעלען געווארען די אידישע אינגלאך, די יונגע אייזעל־טרייבער, מיט זייער פאלשטענדיגע אראביזירונג. און ווען זיי פלעגען פאר־נאנדערציהען אזא סארט אראבישען נגון האב איך געפיהלט זעהר אונאנגענעהם.

מיר זיינען געקומען צום קבר פון ר' שמעון בן יוחאי. דער גרויסער תנא ליעגט בעגראבען אויף א זייט פון א בארג. איינזאם און אבגערוקט פון אלע ישוב'ען איז געווים דער ארט געוועזן. ווען מען האט דעם גרויסען מאן און פארביסענעם שונא פון די רוימער, גע־בראכט צו קבורה. יעצט איז אויפ'ן קבר אויפגעבויט א שוהל, און ארום שוהל זיינען פאראן נאך געביידען פאר די, וואס קומען אהין ל"ג בעומר אין דער גרויסער הלולא דר' שמעון בן יוחאי צו וועלכען עס קומען זיך אויף אידען פון גאנץ ארץ־ישראל. דער פלאץ איז פון ווילדער שעהנהייט. הינטער איהם איז דער הויכער דזשערמאק, דער העכ־סטער בארג אין ארץ־ישראל אויסער דעם חרמון. פון פארענט זעהט מען פאר זיך אלע טהאלען און בערג פון ארום צפת. וואהרשיינליך איז דא געוועזן דער ליעבלינגס־פלאץ פון דעם גרויסען תנא. און די דאזיגע לאנדשאפט האט פיעל צו טהאן מיט דער פערבינדונג וואס מען

געפינט צווישען ר' שמעון און די לעהרע
פון מיסטיציזם.

איך האב בעשלאסען ארויפצוגעהן
אויפ'ן דזשערמאק. דער שמש האט
עס געהאלטען פיר א נארישקייט. וואס
איז דארטען — האט ער גע'טענה'ט —
א בארג ? ! דער שמש־גאיד איז פער־
אינטערעסירט נאר אין קברים. א בארג
איז ביי איהם ניט מעלה און ניט מוריד.
איך האב געזוכט א פיהרער צום שפיץ
בארג. א ספרד'אישער "חכם", וואס
וואהנט ביי דעם קבר פון ר' שמעון, האט
זיך אנגעבאטען צו זיין דער פיהרער
פאר 25 פיאסטער, אבוואהל ער האט
מודיע געווען — אין העברעאיש, נא־
טירליך — אז ער זעהט ניט איין די וויכ־
טיגקייט פאר מיר צו קריכען אויפ'ן
בארג אין אזא שרעקליכע היץ.

עס האט ביי אונז גענומען פולע דריי
שעה איידער מיר זיינען געקומען צו א
פלאץ וואו מיר האבען זיך געקענט אב־
רוהען. די וועג איז געווען א שווערע און
האט געפיהרט מעבר שפיציגע שטיי־
נער, וועלכע האבען דורכגעשטאכען די
זוילען פון די שיך. די זון האט אונ־
ערבארמליך געשלאגען איבער'ן קאפ און
האט געבלענדעט די אויגען. די הארץ איז
געווארען אלע מאל שווערער און אונער־
טרעגליכער. עס איז ניט געווען ווייט
און ברייט קיין בוים, וואס זאל געבען
א שטיקעל שאטען. דער גומען איז גע־
ווען טרוקען און איך האב געברענט אין
גאנצען פון דורשט: די קאפ האט וועה
געטהאן און מיר האבען פאר זיך ניט
געזעהן קיין זאך אויסער א שטיינערנעם
בארג, בארג און בארג. מיר האט זיך אנ־
געפגנען דאכטען, אז איך וועל דעם
שפיץ קיינמאל ניט דערגעהן און פון
אומקעהרען זיך צוריק אהן אן אברוה.
איז ניט געווען וואס צו ריידען. מיר
האבען פליצלינג דערהערט מענשליכע
שטימען און דאס בילען פון הינד. עט־
וואס העכער ארום א שארפען ברעג פון
בארג איז געווען אן אראבישער געצעלט,
און ניט ווייט פון געצעלט האט זיך גע־
זעהן — א ברונען. מיר האבען אונזערע
אויגען ניט געגלויבט — מיר זיינען גע־
ווען זאלבעדריט אויסער דעם "חכם" —
מיר זיינען געלאפען צום ברונען ווי
משוגעים. אן אראבישער אינגעל האט
ארויסגעטראגען אן אייזערנעם קעסעל
מיט א שטריק און האט ארויסגעצויגען
א קעסעל קריסטאלענע וואסער, וועלכע
איז געווען אזוי קאלט ווי עס איז געווען
קלאר. מיר האבען זיך געווארפען אויף
דעם קעסעל וואסער, וועלכער איז גלייך
אין אונז פערשוואונדען געווארען. דער
וואס איז ניט געווען אין די הייסע לענ־
דער, קען ניט פערשטעהן די בע־
דייטונג פון געבען דעם דארשטיגען א
טרונק וואסער. יענעם טרונק וועל איך
קיינמאל ניט פערגעסען.

אין א שעה שפעטער האבען מיר ער־
רייכט דעם שפיץ פון בארג און א גע־
וואלדיגעם בילד האבען מיר פון שפיץ
געזעהן. גאנץ ארץ־ישראל, אין מערב,
אין מזרח, אין צפון און אין דרום, איז
געלעגען פאר אונז. פון איין זייט הא־
בען מיר געזעהן דע שלאפענדען כנרת.
פון דעם אנדערען — דעם ים הגדול —
אין דרום האבען מיר געזעהן איבער אלע
געבירגע ביז דעם שאטען פון די הרי
יהודה און פון מזרח האט זיך געזעהן
דער חרמון מיט די שטריכען שנעע אי־
בער זיין קאפ. אונזער היים — די ווי־
געלע פון אונזער נאציאן — איז גע
ווען אין גאנצען פאר מיינע אויגען און
איך האב איהר געקענט אין גאנצען
ארומנעהמען מיט מיין בליק. אט דאס
איז עס דאס לענדעל וואס האט אנגע־
צונדען די פאנטאזי פון דער גאנצער
מענשהייט ! דאס איז עס דאס לענדעל
וועלכע האלט צוגעשמידט די אויפמערק־
זאמקייט פון דער גאנצער ציוויליזאציאן־
ווייט און ברייט האבען זיך די שורות
בערג אריינגעשניטען איינע אין די אנ־
דערע, טהאלען האבען זיך דורכגע־
קרייצט איינע אין די אנדערע: מאנכע

שטיינערנע פלעכען זיינען אויסגעקומען ווי בעזילבערט אונטער די שטראהלען פון דער זון. און וואס פיר א רייכטום אין בילדער, איז ענדערונגען אין דער לאנדשאפט אין ארץ־ישראל! וואס פיר א ווילדע שעהנהייט איז פאראן אין דער ראזיגער קליינער לאנד. אויף וועלכער מען קוקט אראב פון דעם הויכען עצמון! איך בין געשטאנען און געשטאנען ווי צוגעשמידט אויפ'ן פלאץ, קוקענדיג ארום מיר אויף אלע פיער־זייטען. איך האב מיין בליק ניט געקענט אברייסען דערפון. איך האב דאס בילד געוואלט ארייננעהמען אין מיר טיעף, איך זאל עס קיינמאל ניט קענען פערגעסען.

מיר זיינען אראב פון דזשערמאק און זיינען געקומען אין צוויי שעה שפעטער צום קבר פון ר' שמעון בן יוחאי. די אייזעל־טרייבער און די אייזלען זיינען אוועק; מיר זיינען געגאנגען צו פוס אין דער גרויסער היץ צו אן אראבישען דארף עין־זיתון. דער שמש האט אונז אויפ'ן אריענטאלישען שטייגער אלע ווילע געזאגט: אט איבער דיזען בערגעל איז דאס דארף — וועהרענד אלע מאל האבען מיר געהאט נייע בערגלאך איבערצוגעהן. און אזוי זיינען מיר געגאנגען אהן כח אונטער דער מורא'דיגער היץ, ביז מיר זיינען געקומען אין דארף. דער שמש האט פאר אונז געפונען דריי אייזלען, אויף וועלכע מיר האבען זיך געזעצט האלב־טויטע. די אייזלען האבען זיך גענומען אויפ'ן שארף פון בארג כנען. זיי זיינען געגאנגען ממש אויף דעם לעצטען אינטש פלאץ פון דעם בארג, אויף דעם ברעג פון א מורא'דיגען אבגרונד. איין קליינער פעהלטריט פון דעם אייזעל — און עס וואלט ניט געבליבען קיין גערעכניש פון אייזעל און רייטער. אין עטליכע מינוטען זיינען מיר אריבער דעם געפעהרליכען ארט. מיר האבען ארומגערינגעלט דעם בארג כנען, האבען זיך אראבגעלאזען אונטען און זיינען האלב שעה אין דער נאכט אריין אין דער קאלאניע ראש־פנה.

מיט צובראכענע גליעדער, אויסגעמאטערט ביז'ן לעצטען טראפען כח, זיינען מיר געפאלען ניט טויט ניט לעבעדיג אויף אונזערע געלעגערס אין ראש־פנה!

.28

פון ראש פינה ביז מחנים

ראש פנה איז די וויכטיגסטע קאלאניע אין גליל העליון. זי איז געגרינדעט געווארען מיט 38 יאהר צוריק דורך רומענישע אידען, איז שפעטער געהאלפען געווארען דורכ'ן באראן. זי ליעגט צו דעם פוס פון הויכען בארג כנען. זי האט א סך לאנד, ביי פופציג טויזענד דונאם. זי בעשעפטיגט זיך מיט תבואה און פלאנצונגען. אבער ווי עס איז דער פאל מיט די מעהרסטע אידישע קאלאניען, איז ניטא אין ראש־פנה קיין גערטנער און עס איז ניטא קיין מילך און אנדערע זאכען וואס מוזען געהן צוזאמען מיט א קאלניסטישע בעל־הבית'ישקייט. איך בין געוועזן צוויי מאל אין ראש־פנה און ביידע מאל האט מען מיר געענטפערט: אזעלכע זאכען האבען מיר דא ניט. איינמאל האט מען מיר ערקלעהרט אז דער מיליטערישער לאגער וואס איז נעבען ראש־פנה נעהמט אוועק אלעס וואס איז פאראן אין דער קאלאניע פון שפייז, עס זעהט זיך אבער אז די קאלאניסטען פון ראש־פנה גיבען זיך קיינמאל געגנוג אב מיט די "קלענערע" זאכען פון דעם פארמישען שפייז בעלי־בתישקייט, וועלכע זיינען אין אמת'ן אן עיקר גדול. דאס איז אבער א "מכת מדינה" פאר גאנץ ארץ־ישראל און האט ניט צו טהאן מיט ראש־פנה אליין.

די קאלאניע פון ווייטען ארער נאהנטען מאכט א שעהנעם איינדרוק. זי איז איינגעוויקעלט אין בוימען, אקאליפטום און ברוש. ארום יעדעס הויז איז גוט בעוואקסען און עס איז קענטיג אויף יעדען שריט אז מען האט זיך דא ניט געפוילט צום פלאנצען. די הייזער זיינען פיין געבויט און מאכען א היימליכען איינדרוק. אין דער קאלאניע זעהט מען א היבשע צאהל קינדער וועלכע מאכען א גוטען איינדרוק מיט זייער שעהנעם נאטירליכען העברעאיש. אבער אין ראש־פנה אזוי גוט ווי אין אנדערע פלעצער זיינען פאראן די סמנים פון דער קראנקהייט: דער חשק צו פערלאזען דאס לאנד. אין דער זעלבער וואך וואס איך בין געוועזן אין ראש־פנה זיינען אוועקגעפאהרען א פאאר יונגע לייט און לויט די אינפארמאציאן וועלכע איך האב געקריגען האבען זיי עס געטהאן

ניט פון נויט נאר פון חשק: אנצוזעהן די וועלט. די ארץ ישראל יוגענד איז פול מיט פאנטאזיעס וועגן מרחקים, וועגן ווייטע און גרויסע מדינות איבער ימים און דאס שלעפט זיי אוועק פון זייער היים, פון דער היים פון דער גאנצער אידישער נאציאן. פיליכט איז שולדיג אין דעם, ווי מאנכע זאגען, די ארץ־ישראל׳דיגע ערציהונג וועלכע האט איינגעפלאנצט, אמת, ביי די קינדער אזא גרויסע ליעבשאפט צו דער העברעאישער שפראך אבער ניט צו דער ארץ־ישראל ערד אדער ערד־ארבייט. די ערציהונג האט בעדארפט זיין א מעהר פשוט׳ע, א מעהר פארמערשע, זי האט געדארפט מעהר איינפלאנצען א צופריעדענהייט מיט די אומשטענדען. שולדיג איז אלענפאלס אין א זעהר גרויסע מאאס דער פאקט וואס יעדער קאלאניסט האט קרובים אין אמעריקא און די שטענדיגע קארעספאנדענץ ערוועקט ביי די יוגענד א לוסט אוועקצופאהרען. אמעריקא לאזט ניט די ארץ־ישראל יוגענד איינזיצען אויף אן ארט. תירוצים אוועקצופאהרען — עס איז כאטש גוט וואס אלע וואס פאהרען אוועק זוכען תירוצים און שעהמען זיך דערמיט וואס זיי פערלאזען דאס לאנד — זיינען פאראן גענוג. די מעהרסטע זאגען אז זיי פאהרען בלויז אויף א פאאר יאהר, א קוק טהאן וואס עס טהוט זיך אויף דער וועלט, אפשר מאכען א פאאר דאלאר און קומען צוריק זיך צו בעזעצען שוין אויף שטענדיג. אנדערע טענה׳ן אז זיי פאהרען ״להשתלם״ זיך, פערפאלקאמענען אין בילדונג. דאס איז אן אלטע קראנקהייט אן אידישע פון ״איבערבילדען״ זיך. ארץ־ישראל איז אין אלגעמיין צופיעל געבילדעט און דאס נויטיגסטע אין לאנד איז יעצט אין א בעפעלקערונג פון פראסטע מענשען וואס זאלען וועניג זיך אבגעבען מיט בילדונגס־פראבלעמען און מיט השכלה־פראגען אין וועלכע גאנץ ארץ־ישראל איז איינגעטונקט און זיך בעשעפטיגען מיט די פשוט׳ע ארבייט צו אויפבויען דאס לאנד. איך האב דעם שמועס אנגעריהרט ביים טיש אין דער קאלאניסטישער פאמיליע וואו איך בין געווען. א מיידעל האט ווארים פערטהיידיגט די יוגענד וואס וויל ״אנזעהן א וועלט״ און אויך די יוגענד וואס וויל לערנען און וויסען און וויל דארום ארויס אין דער ברייטער וועלט, און פון איהרע ווערטער — זי איז געבארען געווארען אין ראש־פנה — איז געווען קענטיג אז זי וואלט אוועקפאהרען כאטש מארגען. איהר שוועסטער איז ווירקליך אוועקגעפאהרען מיט א פאאר מאנאטען צוריק.

פון ראש־פנה זיינען מיר אוועקגעפאהרען קיין ״אילת השחר״. דא זיצט זייט דריי יאהר א קבוצה. ״אילת השחר״ זעהט אויס ווי א בעוואפענטער קעמפ, עס איז ארומגערינגעלט מיט ״בארבד וויער״ און אומעדום זעהט מען זעק מיט זאמד, א סימן פון א פערטהיידיגונגס־קאמפף וואס איז דא געפיהרט געווארען ״אילת השחר״ האט מיט א מאנאט צוויי צוריק, אין דער צייט פון די אונרוהען אויף יענער זייט ירדן צווישען די בעדואינער און די פראנצויזען געהאט אן אנפאל פון בעדואינער. די אנפאלער זיינען געווען ניט אין ערך מעהר אין צאהל ווי די פערטהיידיגער אבער זיי זיינען ענערגיש אבגעשטויסען געווארען צוריק פון די העלדישע אידישע יונגע לייט. די פערטהיידיגונג איז געווען אזא מעכטיגע, אז די בעדואינער האבען געמיינט אז אין דער קליינער קאלאניע זיינען פאראן הונדערטער בעוואפענטע יונגע לייט. די בעשיצונג פון ״אילת השחר״ רעכענט זיך אלס איינע פון די שעהנסטע קאפיטלעך אין דער געשיכטע פון זעלבסט־פערטהיידיגונג וואס די אידישע קאלאניען אין גליל האבען געדארפט פיהרען אין די צייט פון די פאליטישע אונרוהען אין חוראן. די אונרוהען זיינען נאך ניט אריבער און

די קבוצה ארבייט אין פעלד מיט די ביקסען נעבען האנד, זייענדיג גרייט יעדער רגע זיך נעהמען צו די וואפען. אין אילת השחר האב איך געזעהן אן אבטהיילונג פון דער "הגנה" (שוין) וועלכע דער ועד הצירים האט ארגאניזירט פאר די אונרוהיגע פלעצער אין גליל. זיי לאזען זיך איבער'ן פעלד ווי די פויגלען, זיינען בעוואפענט מיט גוטע ביקסען, האבען אן אויסזעהן פון גבורה. איין קוק אויף זיי און עס בלייבט פעסט די איבערצייגונג אז מיט אזעלכע יונגע לייט וועלען די אידען אין ארץ ישראל זיך ניט לאזען ארויסשטופען פון קיינעם. די אראבער ווייסען עס און די "הגנה" האט אנגעיאגט א מורא וואו זיי האבען זיך בעוויזען. די אייניקלאך פון די גבורים און קנאים פערשעהמען ניט די אידישע פערגאנגענהייט. דער איד מיט'ן פערד און ביקס אין שוץ פון דער אידישער קאלאניע איז דאס ערהאבענסטע וואס א אידישע אויג קען זעהן.

פון "אילת השחר" זיינען מיר געפאהרען קיין יסוד־המעלה. זי איז געגרינדעט געווארען א יאהר שפעטער ווי ראש פנה, זי שטעהט הארט נעבען וואסער פון מי מרום פון וואנען דער ירדן געהט אוועק צו דער כנרת. יסוד־המעלה ליעגט אין אן אונגליקליכען ארט נעבען די קוועלען פון פיבער און וואס מען האט ניט געטהאן איז ניט געלונגען ביז יעצט דעם פיבער צו בעקעמפפען. דער ערשטער פעהלער פון יסוד־המעלה איז געווען וואס מען האט עס געגרינדעט אין דיזען אונגעזונדען ארט. פוילישע אידען האבען איהר געבויט און דער באראן האט דא שפעטער געמאכט א פאבריק פון פערפיום וועלכעס האט ניט געקענט עקזיסטירען. דער וואונדער איז ווי אזוי די קאלאניסטען האלטען זיך מיט אזוי פיעל מסירות נפש צו דעם פיבערדיגען פלאץ און ווילען ניט אויפגעבען קיין פונקט וואס איז אריינגענומען געווארען אין אידישע הענד. דאס זעלבע איז אויך פאראן צו זאגען וועגען די קאלאניע "משמר הירדן" וואס ליעגט אויף א בארג, געגענאיבער אן אלטען ירדן'שען בריק וועלכער האט ווי עס שיינט געגעבען די בעגייסטערונג צום פערשטארבענעם אימבער צו שרייבען זיין בעריהמטען שיר: "משמר הירדן".

פון יסוד־המעלה ביז משמר הירדן פאהרט מען ביים ירדן און איך האב בענוצט די געלעגענהייט און זיך אויסגעבאדען אין די וואסער פון דעם טייך וואס פערנעהמט אזא געהויבענעם פלאץ אין תנ"ך. אבער אום צו אפבאדען זיך אין ירדן אויף דיזען פלאץ דארף מען זיך לייגען אויפ'ן גרונד פון טייך. דער שטראם איז אבער דא אזוי שטארק און מען מוז זיך האלטען אן די שטיינער פון גרונד אום ניט צו ווערען אראבגעטראגען מיט'ן שטראם.

מיר זיינען ניט לאנג געשטאנען אין משמר און זיינען אוועקגעפאהרען פון דארטען קיין מחנים. דאס איז א קאלאניע וואס איז געגרינדעט געווארען פון גאליציאנער ציוניסטען. זי בעלאנגט יעצט צו דער יק"א און דארטען זיצט אן אמעריקאנישע קבוצה פון געוועזענע לעגיאנערען. ווען די זונן האט זיך אנגעפאנגען זעצען זיינען מיר אוועקגעפאהרען צוריק צו אונזערע "העדקוואדערס" קיין ראש פנה וועלכע מיר האבען הערגרייכט ווען עס איז שוין געווען פינסטער. די פייערן פון דער שעהנער אידישע קאלאניע האבען צו אונז פריינדליך געוואונקען ווען דער כנען בארג איז, ווי שטענדיג, געווען איינגעטונקט אין ערנסטע מחשבות. ראש פנה איז געווען אונזער לעצטער פונקט אין די קאלאניען פון גליל. אויף מארגען זיינען מיר אוועק קיין טבריה וואו די היץ איז אין יענעם טאג געווען אונערטרעגליך. איך בין קראנק געווארען און האב געמיינט אז איך האב שוין קדחת. דר. דוד פון דער הדסה (דער זוהן פון

ה׳ דוד שוב) האָט מיר ערקלעהרט אַז
איך פיבער ניט, נאָר איך מוז אַוועק־
פאָהרען פון טבריה וואו עס איז שוין
זייט לאַנגע יאָהרען אזא היץ ניט
געוועזן. איך האָב אָבער ניט געקענט
אַוועקפאָהרען ביז אַ טאָג שפּעטער ווען
איך בין געפאָהרען מיט דער שיף פון
טבריה קיין צמח און פון דאָרטען גענה־
מען די באַהן קיין חיפה. אויף דעם טי־
קעט פון דער שיף־רייזע איז געשטאַנען:
״חברת האניות על ים כנרת״ און האָט
דאָרום אויסגעזעהן — דער טיקעט, ניט
די שיף — עפּעס גאַנץ לייטישעס. אין
אמת׳ן אָבער איז עס געוועזן עפּעס גרע־
סער ווי אַ לאָדקע און דאָרטען איז גע־
ווען אַ מאָטאָר ניט פיעל גרעסער ווי אַ
סאַמאָוואַר. אַן אַראַבער איז געוועזן
דער אינזשעניר און נאָך אַן אַראַבער
איז געוועזן זיין אַסיסטענט און דיביידע
לייט האָבען זיך די גאַנצע וועג אַרומ־
געקריעגט גאָט וויים וועגען וואָס פאַר
אַן עניז, ביז וואַנען די ״שיף״ איז גע־
בליבען שטעהן אין מיטען וועג. די אור־
זאַכע איז געווען: עס איז אויסגעגאַנ־
גען אין מאָטאָר די בענזין. מיר האָבען
אָבער ניט פערשפּעטיגט די באַהן אין
צמח, ווייל ער האָט פון זיין זייט, ווי
עס טרעפט אָפּט מיט איהם, פערשפּע־
טיגט אויף גאַנצע אַנדערהאַלבען שעה.
און דאָס האָט אויך קיינעם ניט געאַרט.
דער גאַנצער אונטערשיעד איז געווען,
וואָס אַנשטאָט צו קומען אין חיפה האַלב
נאָך זעקס ווי מען האָט בעדאַרפט קו־
מען, איז מען געקומען האַלב נאָך ניין
און חיפה האָט זיך וועגען דעם גאָר ניט
געקימערט. אויב אַ באַהן קומט ניט אין
ארץ־ישראל אין דער צייט האַלט מען
עס פיר אַ גאַנץ געוועהנליכע זאַך. וואונ־
דערן וואונדערט מען זיך אויב ער קומט
אין צייט.

ענדליך חיפה! אַ ווינטעל האָט גע־
בלאָזען פון ים. איך האָב איבערגענעכ־
טיגט אין חיפה, בין אַרויף אויף מאָרגען
אויפ׳ן כרמל, וואו עס איז פאַראַן אַ אי־
דישער האָטעל און האָב זיך אָבגערוהט
איינינע טעג.

29.

חיפה, די צוקונפטס־שטאָדט

חיפה איז די צוקונפט'ס שטאָדט פון ארץ־ישראל.

עס איז גענוג א קוק צו טהאָן אויף די בוכטע פון חיפה אום צו פערשטעהן אז דיזע שטאָדט איז געאָגראַפיש בעשטימט צו זיין דער צוקינפטיגער שליסעל פון ארץ ישראל פון דעם זייט פון ים הגדול. פון מצרים ביז חיפה ביי דעם גאַנצען לענג פון דעם ברעג איז ניטאָ קיין פּלאַטץ וואו שיפען זאָלען זיך קענען בעקוועם שיצען פון א שטורם ביז חיפה. יפו קען ניט זיין קיין גרויסער פּאָרט, ווייל יפו שטעהט גלייך אויפ'ן ים. דער ברעג איז דאָרטען ווי א גלייכע ליניע און עס גיט ניט קיין שוץ פיר שיפען. די שטורמס פון יפו מאכען דעם פּלאַץ נאָך ערגער אלס א האַפען און יפו וועט דארוב מוזען פערציכטען אויף איהר קליים צו זיין דער האַפען פון ארץ ישראל, צו גונסטען פון איהר שוועסטער־קאָנקורענטקע חיפה. יפו וועט עס אָבגעבען ניט אָהן א האַרטען און שטאַרקען קאַמפּף אבער זי וועט מוזען אָבגעבען, קיין זאַך וועט איהר אין דעם ניט העלפען.

און ניט נאָר האָט חיפה דאס גליק צו האָבען א ברייטע בוכטע. זי האָט נאָך א גליק: דער חיפה'ער ברעג איז בעשיצט פון דער יבשה דורך דעם כרמל צו וועמעס פיס די שטאָדט ליעגט. דער כרמל שיצט דעם חיפה'ר האַפען פון שטורמווינדען. עס קען ניט זיין קיין שעהנערער און בעסער אויסגעקליבענער פּלאַץ פיר א שטאָדט וואס איז בעשטימט צו זיין די ים־טיהר פון ארץ־ישראל ווי דיזע נייע שטאָדט נעבען כרמל.

אָבער ניט דאס אליין, ווי וויכטיג עס זאל ניט זיין, איז אלעס וואס מען קען זאָגען צו גונסטען פון חיפה. פון פּאָליטישען שטאַנדפּונקט איז חיפה אויך בעשטימט צו זיין דער טויער פון ארץ־ישראל פון'ם מיטעללענדישען ים. די ענגלישע פּאליטיק האָט א זעהר גרויסען אינטערעס אין חיפה, ווייל חיפה איז די איינציגע שטאָדט וואס קען פערבינדען איהרע ים־וועגען מיט דער באַגדאַדער אייזענבאהן און מיט דער גאַנצער מעזאָפּאטאמישער וועלט, וואס ליעגט צו מזרח פון ארץ־ישראל. גיט א בליק אויף דער מאַפּ און איהר וועט זיך איבערצייגען, אז אויב א גרויסע אייזענבאהן דאַרף זיך ענדיגען ביי א ים, דאָן איז ניטאָ קיין אַנדער ברעג פיר דער באַג־

דאָדער אײַזענבאַהן צום מיטעללענדישען ים, ווי חיפה, וועלכע שטעהט שוין יעצט פערבונדען מיט דיעזער ליניע דורך דמשק־אַלעפּאָ. די בעשטימטע ענדע פון דער באַגדאַדער אײַזענבאַהן איז נאַטירליך געוועזן קאָנסטאַנטינאָפּאָל, אבער פאר ענגלאַנד איז קאָנסטאַנטינאָפּאָל ניט די ריכטיגע ענדע. די ענדע דאַרף זיין אויף איהר, ענגלאַנד'ס באָדען, און עס דאַרף שטעהן אין דירעקטע פערבינדונג מיט ענגלאַנד'ס גרויסע וואַסער פערבינדונגען ניט ווייט פון סועץ־קאַנאַל אום אַז דער ים־וועג צו אינדיען און די יבשה־וועג צו אינדיען דורך דער באַגדאַדער אײַזענבאַהן זאָלען זיך אויפקומען צוזאַמען און דורך חיפה ווערט דיזער וואונש ערפילט. חיפה איז נאָר אַ קורצע שטרעקע פון פּאָרט־סאַאיד און מיט חיפה אַלס די ענדע פון באַגדאַדער אײַזענבאַהן אויפ'ן וועג צו אינדיען און מיט פּאָרט סאַאיד אַלס שליסעל פון דעם וואַסער וועג צו אינדיען איז די פּראָבלעם פון "דער וועג נאָך אינדיען" אין גאַנצען געלעזט. אַנשטאַט וואס דייטשלאַנד האָט געוואָלט האָבען דעם וועג: בערלין־קאָנסטאַנטינאָפּאָל־באַגדאַד, איז עס יעצט: לאָנדאָן־חיפה־באַגדאַד.

ענגלאַנד טהוט קיין נייעס ניט אויף מיט דיזער פּאָליטיק. זי געהט נאָר טריי אין די וועגען וועלכע זיינען אָנגעצייכענט פון דער געשיכטע זייט טויזענדער יאָהרען. אַלע גרויס־מעכטע וואס האָבען געזוכט זיך צו בעפעסטיגען אין דיזען טהייל פון דער וועלט, האָבען געוואָלט בעזיצען דעם גרויסען מאַרשרוט וועג פון בבל ביז מצרים. דאָ איז געוועזן דאס וואס מען רופט: די גרויסע "האַיוועי" פון דער ציוויליזאַציאָן, און דאס איז די וועג אויף וועלכע אברהם אבינו איז נעגאַנגען אויף זיין גרויסע רייזע פון בבל קיין מצרים. מעזאָפּאָטאַמיע דאַרף זיין פערבונדען מיט ארץ־ישראל פון איין זייט פונקט ווי מצרים דאַרף זיין פערבונדען מיט ארץ ישראל פון דער אַנדער זייט, אויב מען וויל אז דער גרויסער שטח פון פערסישען גאָלף ביז'ן נילוס זאָל זיין איין פּאָליטישע איינהייט. ענגלאַנד וויל עס האָבען אַלס אַ פּאָליטישע איינהייט, זי וויל האָבען ביידע ברעגען פון דעם אַלטען מאַרשרוט פון ציוויליזאַציאָן פערבונדען, און חיפה איז אַ זעהר וויכטיגער פּונקט אין דיזער פערבינדונג, ווייל זי קען דיענען אַלס דער ברעג פון דער באַגדאַדער אײַזענבאַהן — אויף דעם מיטעללענדישען ים, וועהרענד זי איז שוין פאַרבונדען מיט אַ דירעקטע ליניע אויפ'ן ברעג ים, וואס לויפט גלייך קיין מצרים. אויף אַזאַ אופן ווערט דורך חיפה עטאַבלירט אַ נייע "האַי־וועי" פיר ציוויליזאַציאָן ביז אינדיען אויף דעם וועג פון דעם אַלטען מאַרשרוט אויף וועלכע עס האָבען געוואַנדערט אַלע וועלט־בעזיעגער פון סאַרגאָן ביז אַלעקסאַנדער מוקדון און די שפּעטערדיגע.

און דאס איז די אורזאַכע וואס ענגלאַנד פערשלאָפט ניט דעם ענין פון חיפה און עס איז יעצט היינטיגע וואָך בעשטימט געוואָרען צו פערגרעסערען דעם האַפען פון חיפה דאָדורך וואס מען ציהט אריין דעם מאָול טיעפער אין ים אריין — און די ארבייט פאַנגט זיך גלייך אָן.

עס איז אמת אז חיפה אליין האָט ניט קיין גרויסען הינטערלאַנד אבער חיפה איז פערבונדען מיט דמשק דורך דער אײַזענבאַהן. דמשק האָט יעצט צוויי פּאָרטען: איינער איז ביירוטה און דער צווייטער איז חיפה. מען ווייס נאָך ניט קלאָר ווי די פּאָליטישע אומשטענדען אין סיריען וועלען ווערען געלעזט, אבער עס שיינט צו זיין אַז עס וועט זיין אַ קאָנקורענץ צווישען ביירוטה און חיפה וועגען דמשק. די פראַנצויזען וועלען נאַטירליך וועלען אַז ביירוטה זאָל זיין דער טויער פון דמשק און די ענגלענדער וועלען ציהען פאר חיפה. אַלענפאַלס וועלען די פערבינדונגען צווישען דמשק און חיפה זיין בעדייטענדע און דאס איז איינער פון די פּונקטען אין די צוקונפטס־פּלענער פון חיפה.

אבער, דאס וואס עס איז וויכטיגער איז די פראַגע פון דעם הוראן אדער פון די גרויסע געגענד פון עבר־הירדן, אַ געגענד וואס וועט אין דער צוקונפט לי־

פערן א סך תבואה. דער הוראן האט א זעהר גרויסע קאלאניזאטארישע צוקונפט און ער האט ניט קיין בעסערע טיהר צום מיטעללענדישען ים ווי חיפה. אין יעצטיגען מאמענט איז נאך ניט קלאר וואס עס וועט זיין די פאליטישע צוקונפט פון דעם הוראן, וואו עס זיינען פארגעקומען א טהייל פון די אונרוהען צווישען די בעדואינער און די פראנצויזען, אויב אבער דער הוראן וועט ארונטערגעהן אונטער ענגלאנד — און עס זיינען פאראן פיעלע סימנים וואס צייגען אן אז אזוי וועט זיין דער סוף — דאן וועט חיפה דערפון פיעל געניסען.

קורץ, אלעס, די פאליטישע, געאגראפישע און עקאנאמישע אומשטענדען פון ארץ־ישראל און די ארומיגע לענדער פיהרען דערצו אז חיפה זאל ווערען ניט נאר דער פארט פון ארץ־ישראל אויפ'ן מיטעללענדישען ים, זייענדיג א צווייטע פארט־סאאיד ארויף אין צפון, נאר עס זאל אויך ווערען א וויכטיגער שליסעל אין דעם גאנצען נעץ פון פלענער פיר דעם נאהענטען מזרח. אז חיפה איז א וויכטיגער פונקט — דאס האבען די דייטשען אין זייער צייט אויך איינגעזעהן און זיי האבען ארויסגעצייגט א גרויס אינטערעס פאר חיפה, וועלכע איז פערגערמאניזירט מעהר ווי אירגענד וועלכע אנדער שטאדט אין ארץ־ישראל. די דייטשען זיינען געווען די ערשטע וואס האבען אנגעפאנגען צו בויען אויפ'ן כרמל און די דייטשע קאלאניעס אין חיפה גופא פארנעהמט א בעדייטענדען פלאץ און עס זעהט אויס אז זי איז געווען געבויט מיט א פאליטישע אויג פאר דער צוקונפט. ניט ווייט פון דעם פלאץ וואו מיין האטעל, איז פאראן א שטיינערנער קליינער האפען אריינגעפיהרט אין ים, וואס איז געבויט געווארען ספעציעל מיט'ן צוועק פיר די לאנדונג פון קייזער ווילהעלם, וועלכער האט געהאט שטארק אין זינען צו לאזען אומעדום שארפע סימנים פון זיין וויזיט אין ארץ־ישראל. דיזעם שטיק ארבייט — אויסגעקלעהרט און דורכגעפיהרט אום צו צופריעדענשטעלען די פאנטאזי פון דעם וואס האט געוואלט זיין א וועלט־עראבערער און איז יעצט א געפאנגענער אין האלאנד, צייגט אז ווילהעלם האט געהאט אין זינען די קאמבינאציאן פון באגדאד־חיפה. די פאליטיק פון באגדאד חיפה איז יעצט אן אנדערע און דאס וואס עס איז געבויט געווארען פאר ווילהעלם'ן קומט גוט צוניץ פאר די באים — אידישע און ניט אידישע — פון חיפה אראבשפרינגענדיג אין ים און כאפענדיג דארטען א גוטען שווים.

די אידען האבען א גרויסע ליעבשאפט צו חיפה'ער ים. צו דאס איז דערפאר ווייל דער ליעבסטער אידישער בארג אין דער אידישער געשיכטע, דער בארג פון אליהו הנביא, איז דא אדער עס איז צוליעב אנדערע אורזאכען, דער פאקט איז אבער אזוי. אפשר האט יענער אמעריקאנער איד מיט וועמען איך האב זיך געבאדען צוזאמען אין חיפה'ער ים ריכטיג אויסגעדריקט די שטימונג ווען ער האט געזאגט: איך האב זיך שוין געבאדען אין פיעלע ים'ען אבער איך האב אין קיין אנדער ארט ניט אזא הנאה געהאט ווי איך האב באדענדיג זיך דא: **איך ווייס און פיהל אז איך באד זיך אין מיין אייגענעם ים, אין אידישען ים.**

אין אידישען ים! אפשר איז עס געווען דער גרויסער אונגליק פון דער אידישער געשיכטע וואס דער ים איז ניט געווען קיין אידישער, אפילו ווען ארץ־ישראל איז יא געווען אידיש. מען האט אונז צום ברעג ניט צוגעלאזען ניט אין דער צייט פון בית ראשון און כמעט אויך ניט אין דער צייט פון בית־שני. אין דער צייט פון ערשטען בית האבען די פלשתים פאר אונז פארשטעלט דעם וואסער, זיי זיינען געזעסען אויפ'ן ברעג ים און מיר האבען ניט געהאט צוליעב זיי דעם "אויסגאנג צום ים", אהן וועלכע א פאלק קען היינט ניט לעבען און אהן וועלכע א פאלק האט אמאל אויך ניט געקענט וואקסען. מען האט אונז געצוואונגען צו זיין אן אינערליך־איינגעשלאסענע פאלק. ארויף אין צפון זיינען די פארטען געווען אין די הענד פון די כנענים — א וואסערגעהענדע נאציאן — און אראב אין דרום זיינען די ברעגען געווען אין די הענד פון די פלשתים, אונזערע בלוטיגסטע שונאים.

צוליעב דעם האבען זיך אידען קיינמאל ניט ענטוויקעלט אין א וואסער־פאלק. ווער ווייס — זאגט אן ענגלישער פאליטישער שריפטשטעלער מיט רעכט — ווער ווייס וואס עס וואלט פון אידען געווארען ווען זיי וואלטען געהאט דעם וואסער און וואלטען געווארען א ים־מאכט! אפשר וואלט די גאנצע וועלט־ציוויליזאציאן היינט אנדערש אויסגעזעהן!

זיכער איז, אז די אידישע געשיכטע וואלט אנדערש אויסגעזעהן. אז די אידען האבען יא געוואלט האבען צו טהאן מיט'ן וואסער איז צו זעהן וואס א אידישער קעניג האט געבויט שיפען אין עציון־גבר, א פארט אין דער מדבר אויף איינעם פון די ברעגעס פון ים־סוף. ווייזט אויס אז דארטען איז ניט געווען קיין פאסענדער פלאץ אנצופאנגען א נאציאנאלע ים־קאריערע. דער פלאץ איז געווען דער ים־הגדול און פון דאנען זיינען אידען געווען דערווייטערט.

צום דריטען מאל פון דעם אידישען אריינגעהן אין ארץ־ישראל, פאנגען מיר אן, אין בעצוג צום ים, אונטער בעסערע אומשטענדען ווי אין פריהערדיגע צוויי מאל, פון יציאת מצרים און יציאת בבל. מיר פאנגען אן מיט א ריינעם ברעג ים, קיינער פערשטעלט אונז ניט דעם בלויען מעערעס־שפיגעל.

און חיפה איז דער וויכטיגסטער פונקט אויף דעם דאזיגען ארץ־ישראל־דיגען ברעג פון ים הגדול, אבוואהל דערווייל איז די שטאדט מעהר קריסטליך ווי די מעהרסטע שטערט אין ארץ־ישראל אויסער נאזארעט און איז א היבש ביסעל אנטיסעמיטיש אויך.

.30

חיפה, די מאָדערנסטע שטאָדט אין א״י

חיפה איז די מאדערנסטע שטאדט אין ארץ־ישראל.

איהר געפינט דא ניט אזעלכע ענגע און שמוציגע גאסען ווי אין ירושלים, יפו, טבריה און צפת. אלעס איז דא ניי. און חיפה איז דארום מעהר עהנליך צו אן אייראפייאישע שטאדט ווי אירגענד וועלכע אנדער שטאדט אין ארץ ישראל. נאטירליך, דארף מען זיך ניט לאזען צופיעל פערפיהרען פון דער פאנטאזי ווען מען רעדט פון חיפה'ס עהנליכקייט צו אן אייראפייאישע אדער אמעריקאנישע שטאדט. די גאסען זיינען דא אויך קרום און שמאל געגנוג אום אז ווען עס פאהרט דורך א קעב, אדער ווי מען רופט עס דא געוועהנליך אן עגלה, זאלען די פוסגעהער זיך מוזען איינפרעסען אין וואנד און דעם וואגען דורכצולאזען. עס איז דא אויך ניטא אזא מין איבריגע זאך ווי סיידוואקס, פון וועלכע מען האלט ניט אין אריענט. פערד, מענש, אייזעל, קעמעל, וואגען, אויטאמאביל — אלע געהען אין מיטען גאס. און וואס אנבעלאנגט צו די סטארס פון דעם גרויסען צוקונפטס־צענטער אין ארץ־ישראל זיינען זיי ווייט ניט דאס וואס אן אייראפייער אדער אמעריקאנער פערלאנגט פון א סטאר. אבער אין פערגלייך מיט אלע אנדערע ארץ־ישראל שטעדט איז חיפה אן איבערראשענדער אויסנאהם און דער איינדרוק וואס די שטאדט מאכט אויף א בעזוכער איז א זעלטען־גוטער.

די אידישע בעפעלקערונג אין חיפה איז א גאנץ אנדערע ווי די בעפעלקערונג אין אנדערע ארץ־ישראל שטעדט. חיפה האט ניט קיין שום טראדיציאן הינטער זיך. עס ליעגט ניט אויף איהר קיין שטעמפעל פון קדושה, תורה, מצוות און מעשים טובים, ווי אויף ירושלים, טבריה, צפת, און עס ליעגט אויף איהר אויך ניט קיין שטעמפעל פון חבת־ציון, חנוך־אונטערנעהמונגען און ליטערארישע אטמאספערע, ווי עס ליעגט אויף יפו און תל־אביב, וועלכע האבען שוין בעוויזען צו שאפען א נייע טראדיציאן — די טראדיציאן פון דער נאציאנאלער בעוועגונג וואלט איך עס אנגערופען. חיפה האט ניט ביידע זאכען. זי האט ניט קיין פרומקייט און תורה, און זי

האט ניט קיין ציוניסטישע השכלה אין בעדייטענדע מאאס. די אידישע בעפעלקערונג אין חיפה איז א פשוט'ע ביזנעס־בעפעלקערונג און די סוחרים זיינען פון א ביסעל אן אנדער טיפ ווי דער אידישער סוחר פון יפו. דער אידישער סוחר פון יפו פערטרעט מעהרסטענס דעם ליטווישען סוחר־משכיל אדער סוחר בן־תורה, דער סוחר ביי וועמען עס פאלען ארוים פון מויל גמרא־ווערטלאך אדער ליטעראריש־ציוניסטישע אויסדריקע פון דער נייער ליטעראטור אין מיטען פון ביזנעס־פערהאנדלונגען. דער חיפה'ר אידישער סוחר פארטרעט א שפעטערדיגען טיפ פון רוסיש־אידישען האנדעלס־מאן. דאס איז אזעלכער וואס איז מיט די קליינע אידישע אותיות קיינמאל ניט געווען קיין גרויסער מחותן, מיט תלמוד'ישע ווערטלאך און אפילו מיט דער נייער העברעאישער ליטעראטור שטעהט ער אויף א נייטראלע פוס — אויב מען קען זיך אזוי אויסדריקען. דערפאר רעדט ער רוסיש מיט גרויס כונה. ער רעדט רוסיש אפילו אויב ער איז שוין יאהרענלאנג פון רוסלאנד. ער זעהט אנצוהאלטען די רוסישע טראדיציאן אין ארץ־ישראל אזוי לאנג ווי מעגליך. דאס גיט איהם זיין אויסצייכנונג אלס א רוסישער אינטעליגענט און ניט בעלאנגענדיג צו דער לומדיש בעל־הבית'ישער השכלה און אויך ניט צו דער העברעאישער השכלה איז ער בעשלאסען צו בלייבען א "רוסאק" אליין בעסער ווי צו זיין א פשוט'ער איד אהן קונצען.

און עס איז אינטערעסאנט צו זעהן ווי אזוי עס קאכט זיך און עס טומעלט זיך אין האטעל "הרצליה" מיטאג־צייט און אבענד־צייט, ווען א טייל פון די סוחרים פון חיפה קומען זיך צוזאמען צו עסען און מאכען ביזנעס צוזאמען לויט דעם אלטען אידישען מנהג, ווי מען מאכט מיט די הענד איפכא מסתברא'ס און מען בויט לופט־שלעסער און מען מאכט מסחרים. — און אלעס אין רוסיש מיט אן עכט אידישען נגון. די ווערטער וועלכע איהר הערט אם מעהרסטען איז שטיינער, צעמענט, אייזען, בוי מאטעריאל, האלץ, דער פלאץ איז ווערטה, דער פלאץ איז ניט ווערטה. ווארום די הויפט אינדוסטריען מיט וועלכע די חיפה'ער אידען בעשעפטיגען זיך שוין זיינען די אינדוסטריען וואס האבען צו טהאן מיט בויען. אין חיפה איז פאראן א פעקטארי פון צעמענט; דא זיינען פאראן א פאאר אידישע שלאסערייען און דא געהט אן א לעבעדיגער מסחר מיט ריעל עסטייט ווארום די ספעקולאציאן אין ריעל עסטייט איז זעהר גרויס געווארען לעצטענס און צו א שטיקעל פלאץ צו בויען א הויז איז גאר ניט צוצוקומען און עס איז רעכט אז מען דארף בעצאהלען ביז פופצעהן הונדערט פונט (ביי 6 טויזענד דאלאר) פיר אן אנשטענדיגען "לאט" אין חיפה אויב מען וויל זיין מיט לייטען גליך. און פיעלע פון די וואס וואלטען גאר ניט געקלעהרט צו קויפען לאטס און בויען הייזער זיינען אבער אין א גרויסע צרה, ווייל איהר קענט בשום אופן ניט קריגען א דירה צו דינגען אין חיפה און איהר האט בלויז דריי ברירות פאר אייך: בויען א הויז, וואהנען אין א האטעל — אין ארץ־ישראל אין א האטעל איז ניט קיין סך ביליגער ווי אין לאנדאן אדער פאריז — אדער -— צו ליעגען אויפ'ן גאס. און דא קום איך ווידער, ווי מען קומט אין ארץ־ישראל אויף שריט און טריט, צו דאס וואס מען רופט ביי אונז "דהי האוזינג פראבלעם". מען שרעקט זיך אז ווען עס וועט אנקומען דער ווינטער וועט זיין גרויס טראבעל מיט דער פראגע פון דירות אין בעצוג צו די נייע אנגעקומענע מענשען. א טהייל פון די יונגע מענשען פון די אנגעקומענע זיינען יעצט אין פאלאטקעס. אבער מיט דעם אנקומען פון דער רעגען־צייט וועט עס זיין אונמעגליך, און קיין זאך איז ניט גע־

טהאן געוואָרען אום צו זוכען א מיטעל דערצו, אבוואהל עס איז קלאר פאר יעדען, אויסער דעם ועד הצירים, אז ווען דער ועד וואלט געבויט הייזער אנשטאט צו האקען שטיינער פאר שאסעען וואלט ער געמאכט מעהר ישוב, וואלט ער געקענט דערביי געבען א בעסערע בעשעפטיגונג פיר די ניי־אנגעקומענע — נאר איך האלט ניט ביים ועד הצירים. איך וועל זיך נאך מיט איהם מוזען בעשעפטיגען. איך האלט ביי חיפה און איהר האנדעל.

חיפה האט שוין אן אנפאנג פון אינדוסטריע אבער די אמעריקאנער לעזער ווערען געבעטען ניט צו טראכטען ביי דעם ווארט "אינדוסטריע" אין ארץ־ישראל פון אמעריקאנישע בעגריפע. אלעס וואס מען רעדט וועגען ארץ־ישראל מוז גענומען ווערען אין דער מאאס פון ארץ־ישראל. און עס איז ניט ארץ־ישראל'ס שולד אויב די קינדער פון אברהם יצחק ויעקב זיינען געקומען אין דער ריעזיגער אמעריקא און האבען דארטען געקראגען א השגה פון אינדוסטריע און האנדעל ווי מען פערשטעהט עס אין א מדינה וואס ציהט זיך פון אטלאנטיק ביז פאסיפיק. פערגעסט ניט אז מיר ריידען פון א זעהר קליינע מדינה, און אז די מדינה איז נאך דערווייל א ליידיגע. און ווען מען רעדט וועגען די אינדוסטריע אין ארץ־ישראל דארף מען עס צופאסען צו דער מאאס פון לאנד.

איך האב געפונען פאר נויטיג צו מאכען דיזע בעמערקונג, ווייל די גרויסע השגות וואס מען קען זיך פיעלייכט מאכען אין אמעריקא וועגען אינדוסטריעלע און האנדעלס אויסזיכטען אין ארץ־ישראל קענען שאדען צו די הילף וואס די אמעריקאנער אידען קענען געבען אום דאס לאנד צו ענטוויקלען. די וואס רעכענען אז מען קען דא אויפטהאן גרויסע זאכען מיט אמאל און האבען אין זינען אן אנדער מאאסשטאב, ניט קיין ארץ־ישראל'דיגען, קענען זיך געפינען גיך ענטטוישט און וועלען זאגען: עס איז מיט ארץ־ישראל גאר ניט צו מאכען. מיר דאכט אז א פאאר אמעריקאנער זיינען געקומען מיט אזא תשובה. די שולד איז אין זיי, ניט אין ארץ־ישראל. מיט ארץ־ישראל איז פאראן א סך צו מאכען נאר אויף אן ארץ־ישראל'דיגען אופן, און די וואס ווילען העלפען ארץ־ישראל גרעסער מאכען דארפען ניט דיינקען אלס בירגער פון אמעריקא, נאר אלס בירגער פון ארץ־ישראל.

ארץ־ישראל קען ניט מארגען ווערען א גרויסער אינדוסטריעלער צענטער, זי קען ניט גלייך אריינגעהמען ריעזיגע קאפיטאלען. זי קען אבער שטייגען לאנגזאם און זיכער פון קלענערעס צו גרעסערס. מען קען דא אנפאנגען גאנץ בעשיידענע זאכען וועלכע זאלען אין פערלויף פון א פאאר צעהנדליג יאהר אויסוואקסען אין די גרויסע זאכען וועלכע מיר וואלטען אלע וועלען זעהן אין ארץ־ישראל אדער נאך פשוט'ער: מען קען העלפען פערברייטען דאס וואס מען האט שוין אנגעפאנגען (אבוואהל א ניט געניגענדער אנפאנג. קורץ, מען מוז האבען א ביסעל געדולד מיט ארץ־ישראל, זי האט מיט אונז גאר א סך געדולד געהאט. אבער געדולד האבען הייסט ניט ווארטען. ווארטען טארען מיר ניט, קענען מיר ניט אפילו א שעה, נאר אלעס וואס וועט אונטערנומען ווערען אין ארץ־ישראל דארף זיין לויט די אומשטענדען אין לאנד און די גרעסטע טהייל וואס עס דארף געשאפען ווערען אין ארץ־יישראל דארף קומען פון אמעריקא.

וואס קענען אמעריקאנער אידען טהאן פיר חיפה און פיר ארץ־ישראל?

— האב איך געפרעגט ה' קייזערמאן, דעם דירעקטאר פון דער אנגלא־פאלעסטיין באנק אין חיפה, וועלכער איז שוין איבער דרייסיג יאהר אין לאנד. דאס

בעסטע וואס זיי קענען טהאן — האט קייזערמאן געענטפערט אראבקוקענדיג דורכ'ן פענסטער פון דעם באנק־אפיס אויף חיפה'ער האפען — דאס בעסטע וואס זיי קענען טהאן איז אריינקומען און א קוק טהאן וואס צו טהאן די אמעריקאנער אידען זיינען דאך פראקטישע מענשען, און דער חוש וועט זיי זאגען וואס דא איז פאראן צו מאכען. איך וואלט געוואלט זאגען איין זאך און דאס איז אז זיי זאלען אהער שיקען ווען זיי ווילען עפעס אונטערנעהמען ע ק ס פ ע ר ט ע ן, אמת'ע עקספערטען אין זייער פאך. מיר האבען דא גענוג מענשען וואס ווייסען אלעס, פערשטעהען אלעס און זיינען גרייט אלעס צו אונטערנעהמען וואס איהר ווילט און וואס איהר ווילט ניט... מיר דארפען יעצט פאך־לייטע וואס זאלען וויסען זייער פאך גרינדליך און זאלען זיך ניט בענוגענען מיט אלגעמיינע בריה'שקייט וועלעכע איז ווי אלע ווייסען א ירושה פאר יעדען אידען. און זאלען זיי אליין מאכען זייערע פלענער און ניט פרעגען ביים ועד הצירים אדער אנדערע וואס ווייסען ניט וואס זיי ווילען.

דער טראבעל אין ארץ־ישראל איז אז אויף דעם פעלד פון אינדוסטריע און האנדעל זעהט מען דא ניט קיין הערפאראגענדע פערזענליכקייטען פונקט ווי מען זעהט ניט אזעלכע פערזענליכקייטען אויף דעם פעלד פון קאלאניזאציאן אדער אויף אירגענד וועלכען אנדער פעלד פון דער אידישער טהעטיגקייט אין ארץ־ישראל. מען זעהט דא א סך טויגליכע מענשען, זאגאר פעהיגע מענשען אויף יעדען געביט, אבער אין אזא גרויסען מאמענט דארף מען האבען נאך עפעס מעהר ווי פעהיגע מענשען. מען דארף האבען מענשען מיט אן ערשטע קלאסע אונטערנעהמונגס קראפט. מען דארף דא האבען בויער אין דעם אמת'ן זינן פון דאס ווארט און זאלען קימען אהער אמעריקאנער אידען, אידען מיט אן אונטערנעהמונגס גייסט און וואס זאלען זיין ציפריעדען צו ווידמען זייער ענערגיע פאר די אינטערעסען פון ארץ־ישראל אין אזעלכע זאכען וואס וועלען פארלויפיג ניט אויסזעהן גרויס אבער אז וועלכע עס הענגט אב די צוקונפט פון דאס לאנד. מען קען דא צום ביישפיעל ארגאניזירען דעם עקספארט פון בוימאייל, מען קען ענטוויקלען צוקער־אינדוסטריע, מען קען ענטוויקלען א לעדער־אינדוסטריע, נאר מען דארף האבען די מענשען דערצו און די געלד דערצו.

ריידענדיג וועגען חיפה איז ווערטה צו דערמאנען, אז דא זיינען פאראן מאנכע רוסיישע רייכע אידען, וועלכע האבען זיך נאר וואס ארויסגעכאפט פון די באלשעוויקעס, און נאטירליך די ערגסטע זאך פאר זיי איז וואס זייערע געלד איז קיין געלד ניט. אט — האט זיך געקאלגט א איד וואס האט געהאט דריי מיליאן רובעל איידער ער איז ארויסגעפאהרען פון רוסלאנד -- איז איהם אוועק א מיליאן אויף דער הוצאה. איידער וואס־ווען האלט ביים אוועקגעהן נאך א מיליאן, ער דארף א הויז א. ז. וו. בלייבט א מיליאן. וואס איז א מיליאן רובעל אויסגעטוישט אין מצרי'שע פונטען?

און אט געהט איהר אין חיפה און דערהערט דעם קלאפ פון האמערען און דעם רעש פון לויפענדע רעדער פון מאשינערי. איהר קוקט זיך ארום: א הויבש גרויסע געביידע פון אייזען־ארבייט. איהר לעזט אויפ'ן שילד אין גרויסע העברעאישע אותיות: "בית חרשת קאאפערטיבי עמל". איהר געהט פארביי א צווייטען פלאץ און הערט ווי עס איז ביזי'דיג און טומעלדיג: דאס איז די פאבריק פון האלץ ארבייט פון ה' ראבינאוויץ. מען מאכט דא די האלץ ארבייט וואס זיינען נויטיג פאר געביידען און אויך א ביסעל מעבעל. די פעקטארי בעשעפטיגט דרייסיג ארבייטער — און דאס מיינט א גרויסע אונטערנעה־

מונג אין ארץ־ישראל און עס זיינען דא פאראן נאך א פינף־זעקס פאבריקלאך פון קלענערער בעדייטונג און דאס אלעס פארטרעט די אינדוסטריע פון דעם אינדוסטריעלען צוקונפטס צענטער אין ארץ־ישראל. דאס איז ניט קיין סך, אבער ווי גרויס איז די בעדייטונג דערפון פאר דער צוקונפט! ווי וויכטיג איז דיזער בעשידענער אנפאנג פאר דאס פאלק וואס דארף ציגעל ביי ציגעל אויפבויען זיין לאנד!

און די אידען פון חיפה זיינען צופריעדען: אין דאס בויען דעם ״מאול״. אן אונטערנעהמונג פון דער רעגיערונג צו מאכען גרעסער דעם חיפה׳ער האפען האבען אידען א גרויסען טהייל, כמעט די גאנצע ארבייט איז אידישע. און אין דער פאנטאזי זעהט זיך ווי א גרויסע אידישע חיפה ווארפט ארום איהרע ארימס ארוםביידע זייטען כרמל, ווי די שטאדט איז פול מיט גרויסע ווארשטאטען און מיט ריעזיגע מאגאזינען. ווי אלעס ארום און ארום אטהעמט מיט קראפט און ענערגיע און ווי דער האפען א פיל מיט שיפען פון אלע נאציאנען פון דעם וועלט־קוגעל.

איך קוק אויף דער שטאדט פאר מיין פערלאזען איהר און איך קען מיין א־יג ניט אראבנעהמען פון דער שעהנער ניט פערענדיגטער געביידע פון אידישען טעכניקום וועלכע הויבט זיך אויף מאַיעסטעטיש גענען דעם רונדען האפען פון חיפה.

31.

דער בארג פון אליהו הנביא

מיט א געפיהל פון קדושה־ציטערניש בין איך ארויפגעפאהרען אויף דעם בארג כרמל. ביים זייט ווייזט מען אן די מערה פון אליהו ה:נביא און אויבען ווייזט מען אן דעם פלאץ פון זיין מזבח. די וועג אויפ'ן בארג פון שטאדט איז א לאנגע און געדרעהטע. לאנגזאם הויבט זיך דער וואגען ארויף צום שפיץ פון בארג, וועלכער זעהט אויס ווי כמעט א גלייכע וואנד קוקענדיג אויף איהם פון דער זייט פון ים. דער כרמל איז ווי אלע בערג פון ארץ־ישראל נאקעט, שטיינערדיג. ווען מען פאהרט ארויף גאנץ אויבען פארשפרייטען זיך פלוצלונג פאר די אויגען גרינע פלעכען. דאס זיינען וועלדער וועלכע זיינען געפלאנצט געווארען אויף דעם קאפ פון דעם בארג. די וועלדלאך זיינען געפלאנצט געווארען פון דייטשען מיט צוואנציג און מעהר יאהרען צוריק. צווישען די פעלדער זיינען פאראן שעהנע שטיינערנע הייזער געבויט פון דיזעלבע הענד וואס האבען די וועלדער געפלאנצט. אין איינע פון דיזע הייזער געפינט זיך יעצט א אידישער האטעל, דאס האט פאר דער מלחמה געהייסען קארמעל היים און איז געווען א דייטשע סאנאטאריום, יעצט האט עס א איד אבגעקויפט, ארויפגעשטעלט א העברעאישען שילד: "מבראה ומלון כרמל". ער נעהמט א פונט א טאג, גיט שלעכט עסען און בעהאנדעלט נאך ערגער ווי דאס עסען איז. איך פיהל אבער א דאנקבארקייט צו איהם, דערפאר וואס סוף כל סוף איז דאך עס אריין אין אידישע הענד. דער וואס האט אבגעקויפט די "קארמעל היים" האט אויך אבגעקויפט א גרויסע טהייל פון די ארומיגע וועלדער, מען האט עס געקויפט בחצי חנם און די אידען פון חיפה האבען גרוים צער וואס זיי האבען ניט געקויפט די פראפערטי פון כרמל. מען האט דעם גאנצען כרמל געקענט אבקויפען פאר גאר ניט, נאר צו וואס זאלען אידען קויפען פלאטץ אויף א בארג וואו מען קען קיין קראמען ניט עפענען און מען קען מיט ריעל־עסטייט ניט שפעקולירען. יעצט קען מען שוין שפעקולירען מיט ריעל־עסטייט אויפ'ן כרמל, מען פערלאנגט דארטען צעהן שילינג אן אויל, אבער ווער האט עס געקענט וויסען. "געה זיי א נביא און האב צו טהאן מיט א בארג!" די דייטשען אבער האבען פערשטאנען די הייליגקייט פון

אליהו הנביא'ס באַרג און זיי האָבען דעם שפּיץ פּערפלאַנצט ניט פאַר ביז־נעס צוועקען און ניט פיר קיין ספּעקו־לאַציאָן נאָר פון געפיהל, פון דרך־ארץ פאַר גרויסע היסטאָרישע פּלעצער. און ווען עס איז זיי געוואָרען ענג אין ארץ־ישראל האָבען אידען אָבגעקויפט אַ גרויסען טהייל פון דעם דייטשען פאַר־מעגען אויפ'ן כרמל און זיי האָבען עס לייכט געקענט אָבקויפען אין גאַנצען אין דער מלחמה צייט.

אַ מעשה ווערט דערצעהלט אין חיפה וועלכע כאַראַקטעריזירט די האַלטונג פון אידען צו די קדושה פון כרמל: אין חיפה איז געווען אַ אידישער שניידער. דער טערקישער העכסטער בעאַמטער פון דעם פּלאַץ האָט איהם איינמאָל גע־שיקט רופען און פערלאַנגט פון איהם ער זאָל איהם אויפנעהען אַ מונדיר. דער שניידער האָט פערלאַנגט ער זאָל איהם געבען די שטאָף. דער בעאַמטער האָט געענטפערט צו וואס זאָל איך געהן זו־כען די שטאָף, געפין עס דו און איך וועל דיר געבען דערפאַר אַן אונטער־שריפט פיר אַזאַ שטיק אויפ'ן כרמל וויפיעל דו ווילסט אליין. דער שניידער האָט ניט געוואָלט הערען פון אַזאַ גע־שעפט, און דער פּאשא האָט ניט גע־קענט אויסבייטען אַ גרויסע נחלה פיר אַ טערקישען מונדיר.

די האַלטונג צום כרמל פון אידישען פּובליקום האָט זיך אבער לעצטענס גע־ביטען. אלע שבת קומען ארויף פון שטאָדט אידישע יונגע לייט, מיידלאך און ווייבלאך מיט קינדער טראָגענדיג מיט זיך פּעקלאך מיט שפּייז, מען שפּרייט זיך אויס אין די וועלדלאך, וועלכע בעלאַנגען שוין צו אידישע בעלי בתים און די לופט ווערט פול מיט הקול קול יעקב און אזוי ווערט דאָרטען לע־בעדיג און פרעהליך ביז שבת פאַר־נאַכט, ווען דער עולם געהט אראָב צוריק אין שטאָדט אריין. יעצט שמועסט מען שוין פון בויען אַ גאַנצען אידישען קוואַרטאַל אויפ'ן כרמל, אַ מין תל־אביב. קורץ, די אידען האָבען אַנ־ערקענט דעם כרמל. שטעלט זיך פאַר — האָט איינער אַ איד זיך בעגייס־טערט — ווען דער גאַנצער כרמל פון אונטען ביז ארויף געגען חיפה וועט זיין פאַרדעקט מיט אזעלכע סאַסנאָווע וועל־דער ווי די וואס זיינען אויבען און צווי־שען די וועלדער וועט זיין פערשפּרייט ווילא'ס און הייזער און פאַרשטעדטלאך און ביי נאַכט וועט פון דאָרטען אראָב־לייכטען טויזענדער און טויזענדער עלעקטרישע פייערען און ארויפגעהן אויפ'ן באַרג כרמל וועט מען מיט אַן עלעקטרישע קאַר. אַ! וועט דאס זיין שעהן! און פון דער גאַנצער לאַנד וועט מען דאַ אויבען קומען זיך אויסרוהען פיר אַ וואַקיישאָן!

זיכער איז אַז ווען אַן אונטערנעהמער וואָלט דאָרטען געמאַכט אַ לייטישען אידישען האָטעל, וואָלט מען געקומען אַהין פון גאַנצען לאַנד אלס צו אַ זומער פּלאַץ, ווייל דער כרמל מיט זיין ארויסקוק איבערן ים איז אונפערגלייכ־ליך רייצענד און שעהן און דאַ בלאָזט אַ קיהלער ווינטעל אפילו אין די היי־סעסטע טעג פון זומער.

איך וואַנדער ארום אויף דער רוקען פון כרמל און מיין נשמה טראָגט זיך ארום אין אוראַלטע צייטען און אין לאַנג פערגאַנגענע וועלטען אין וועלכע מיין קינדהייט, ווי די קינדהייט פון אלע אידישע קינדער, איז געווען איינ־געוויקעלט, און פון זינען געהט מיר ניט ארויס די צוויי ווערטער אין וועלכע עס איז פאַראַן אזא צויבער פאַר דעם אידי־שען אויער: א ל י ה ו ה נ ב י א.

אָט דאס איז דער באַרג פון אליהו הנביא, אליהו התשבי, אליהו הגלעדי, דער מאַן וואס האָט געמוזט האָבען אַ געוואַלדיג שטרייטגען אויסזעהן מיט זיין סך האָאר און מיט דעם לעדערנעם גאַרטעל וועלכען ער האָט געטראָגען און דאָך איז ער אזוי ליעב און טייער פיר יעדע אידישע הויז, פיר יעדע אידיש קינד. פאַר אונז איז אליהו הנביא ניט דער אונבויגזאַמער האַרטער קעמפּפער, דער מאַן וואס רופט דעם קעניג: מער־דער! און צוברעכט איהם זיין גבורה און שטאָלץ, פאַר אונז איז עס דער גוטער, אייביג ־ליעבענדער, אייביג

שמייכלענדער אליהו הנביא, וואס קומט ארויסהעלפען יעדען טרייען אידען פון א צרה, וואס איז שטענדיג גרייט צו ערשיינען ארויסצונעהמען דעם גאטספארכטיגען פון א נויט. ביי אונז איז ער דער גוטער זיסער מלאך אהן וועלכען א שמחה ווערט ניט געמאכט. ער קומט צום סדר און איז אן אנגעלייגטער גאסט ביי אלעמען, ער קומט צו א ברית און ער וועט קומען אנזאגען די בשורה אז משיח קומט. ניט נאר דאס. ער וועט פארענטפערען אלע שווערע שאלות און קשיות וואס וועלען זיך אנקלייבען ביז וואנען משיח וועט קומען, ער וועט עס מיט א ליעבליכען שמייכעל אלץ מאכען גוט און גלאט און אלע וועלען זיך וואונדערן: וואס אייגענטליך האט מען דא ניט פערשטאנען?... אט דאס איז אליהו דער אייביגער חבר און פריינד פון דאס אידישע פאלק, דער שליח פון טרייסט און דער מלאך פון זיסקייט און גוטעם.

אבער אומזיסט ווילט איהר זיך ארויסרופען דיזען אליהו ווען איהר געהט ארום אויפ'ן כרמל און איהר זייט בעלאדען מיט די זכרונות פון די גרעסטע זאכען וואס דא האבען פאסירט טויזענדער יאהרען צוריק. דא צווישען די בערג שפאלטען וואס געהען געפלאכטען איינע אין די אנדערע איז ניט ארומגעגאנגען דער ווייכער גוטער אליהו וועלכען מיר קענען פון שפעטערע צייטען. דא איז ארומגעגאנגען דער ברענענדער קעמפפער, דער פייערדיגער מאן וואס איז ארויס אין קריעג פאר זיין גאט איינער אליין געגען אלעמען. דא אויף דיזע מקומות, איינזאם אויף דיזע בערג שפיצען, אדער אין די הויהלען וועלכע זיינען דא פאראן, איז ארומגעגאנגען דער ריעז, וואס האט מעהר ניט געהאט אין זיין לעבען ווי איין אויפגאבע: פערניכטען די פאלשע געטער און פראקלאמירען דעם אמת אויף דער וועלט. און דא האט ער בעשלאסען אריינצוטרעטען אין א קאמפף אויף לעבען און טויט מיט דעם קעניג, מיט דער קעניגין, מיט דעם גאנצען הויף און מיט דער גאנצער רעגיערונגס־מאכט און מיט דער מאכט פון פיער הונדערט און פופציג פאלשע נביאים, מיט וועמען דער קעניג און קעניגין זיינען געווען איין האנד.

אליהו האט ניט געוואלט וויסען פון קיין פשרות. דער וואס האט איין גאט אין הארצען, איין אמת אויף דער נשמה און געהט ארום אויפ'ן כרמל, קען ניט מאכען קיין פשרות, עס איז ביי איהם איינס פון די ביידע, אויב גאט האט עס אלעס געמאכט ארום און ארום איז ער און נאר ער אליין דעריעניגער וועמען מען דארף דיענען. אויב דער בעל האט עס געמאכט דאן איז ער דער יעניגער וועמען מען דארף דיענען. קיין שותפות קען דא ניט זיין.

און דא האט דער איין איינציגער אמת'ער נביא ארויסגערופען אויף א דועל זיינע פיער הונדערט און פופציג געגנער און האט שטאלץ און מוטהיג געשליידערט כל ישראל אין פנים אריין די בעשולדיגונג אז זיי זיינען פיינלינגע, אז זיי טאנצען אויף צוויי חתונות, אז זיי האלטען זיך אויף צוויי זייטען, אז זיי ווילען יוצא זיין לכל הדעות — א זאך וואס איז שטענדיג בעליעבט ביי אלע שוועכלינגע, ביי אלע מענשען אהן פרינציפען און אהן איבערצייגונגען. פול מיט צארן שטעהט דער נביא אונבויגזאם ווי דער כרמל אליין און דונערט:

אויב גאט איז גאט — געהט נאך איהם, און אויב בעל — געהט נאך איהם!

נאך האט קיין מענשליכע בריאה, זייט די וועלט שטעהט, ניט אזוי שארף אוועקגעשטעלט די פראגע פון אמת און שקר און נאך האט קיינער אזוי ניט אנגעגריפען די מענשליכע שוואכקייט פון בויגען זיך אמאל צו דעם זייט און אמאל צום צווייטען. פאר די גרויסקייט פון אידישען ריעז פאלט אלעם וואס איז בעקאנט אין דער וועלט־ליטעראטור. און דער אמת זיעגט.

טריי צו זיין פרינציפ ביז'ן סוף בענוצט זיך דער אהן פשרות'דיגער קעמפפער מיט דעם גרויסען מאמענט, ווען דאס פאלק געהט אריבער אויף זיין

זייט, ער האט מורא דאס פאלק צו טרויען, דאס איז אן עלעמענט וואס שאקעלט זיך שטענדיג און א שטונדע שפעטער קען ער אריבער אויף דעם צד פון אליהו'ס געגנער, ער פערליערט קיין צייט: ער שרייט צום פאלק: כאפט זיי די פאלשע נביאים! די מאסע איז יעצט ביי איהם אין האנד, מען כאפט זיי, די פיער הונדערט און פופציג "און אליהו האט זיי אראבגעניעדערט צום טייך קישון און ער האט זיי דארטען געקוילעט". און אט שלענגעלט זיך פאר מיינע אויגען דער טייך קישון, א שמאלער טייכעל מיט קלארע וואסער, גלייך ביים פוס פון כרמל. אט דא האט זיי דאס פאלק געפיהרט, די פאלשע נביאים, אונטער דער קאמאנדא פון אליהו און דער קעניג. אליין אן אנהענגער פון דיזע נביאים, האט זיך געמוזט נאכשלעפען און דא האט אליהו געפארבט דעם טייך רויט מיט זייער בלוט.

די געשיכטע איז א מורא'דיגע. אבער דורך איהר קען מען פערשטעהן ריכטיג דעם קאמפף פון דער אידישער נאציאן פאר זיין גאט אין פערלויף פון טויזענדער יאהרען שפעטער. פשרות פון גאטהייטען, פון רעליגיאנען, האט דער איד ניט אנגענומען. אן אמת קען מען ניט טהיילען. אויב גאט איז גאט איז ניטא קיין פלאץ פיר בעל. אויף דעם כרמל איז פעסטגעשטעלט געווארען דער ענטפער וועלכען אידען האבען שפעטער געגעבען ווען מען האט פון זיי געפאדערט זיי זאלען אריינגעהמען א שותפות צו זייער גאט... נאר א נאציאן וואס האט ארויסגעגעבען אליהו האט געקענט אזוי הארטנעקיג קעמפפען פאר זיין אמת געגען א גאנצע וועלט און ניט נאכגעבען. דער גייסט און כאראקטער פון דער אידישער אומה שפיגעלט זיך אב ניט אין דעם שפעטערדיגען אליהו וואס קומט צו מלוה־מלכה און פארענטפערט קשיות פון דער גמרא, נאר אין דעם אליהו פון פייער און שטורם, פון קנא קנאתי, אין דעם אליהו פון הר הכרמל.

אויב איהר ווילט פארשטעהן א קאפיטעל תנ"ך און בעסער קענען לערנען אייער נאציאן, קומט אויפ'ן כרמל, קומט אין ארץ ישראל.

.32

זכרון יעקב

קיין שעהנערן פּלאַץ צו בויען אַ קאָלאָניע ווי דער אויף וועלכען זכרון יעקב שטעהט האָט מען ניט געקענט אויסקלעהרען. אויף אַ באַרג נעבען ים ליעגט די "אַריסטאָקראַטקע" פון די אידישע קאָלאָניען אין ארץ־ישראל, דאָס ליעבלינג קינד פון באַראָן ראָטהשילד, דער נדיב הידוע, וועלכע טראָגט זיין פאָטער'ס נאָמען. שטעהענדיג אין דער קאָלאָניע זעהט מען פון איין זייט דעם ווייטען שפּיגעל פון מיטעללענדישען ים, וועלכער זעהט אויס פון דער הויך ווי ער וואָלט זיך אָנגעפאַנגען גלייך פון דער קאָלאָניע, דעם טהאָל וואָס טהיילט אָב דעם באַרג פון ברעג זעהט מען פון אויבען ניט און פון דער אַנדער זייט שפּרייטען זיך אויס פאַר אייערע אויגען בערג און טהאָלען, וועלכע ווערען ענדליך פערלאָרען אין דער דונקעלקייט. זכרון יעקב האָט אַ הערשענדע פּאָזיציאָן און איך גלויב ניט אַז אימיצער וואָס איז איינמאָל אין זכרון יעקב געוועזען קען דאָס בילד וואָס ער האָט געזעהן אין זיין לעבען פערגעסען.

מען דערצעהלט אַז ווען דער באַראָן ראָטהשילד איז צום ערשטען מאָל געקומען אין זכרון יעקב מיט מעהר אַלס דרייסיג יאָהר צוריק, ווען די קאָלאָניע איז נאָר וואָס געגרינדעט געוואָרען, איז ער ארויף מיט זיין פאַרטרעטער אין דער קאָלאָניע אויף דעם באַלקאָן פון בית־הפקודות און ער האָט אַ קוק געטהאָן אויף דאָס בילד בעפאָר איהם זיינען זיינע אויגען פול געוואָרען טרעהרען. ער האָט אַ מאַך געטהאָן מיט'ן האַנד צו זיין פערטרעטער און האָט איהם געזאָגט: קויף, קויף ווייט און ברייט וויפיעל דו וועסט נאָר קריגען. די מעשה שטעלט פאָר ריכטיג דעם איינדרוק וואָס איינער קריגט ווען ער שטעהט אין "זכרון" און קוקט אַראָב אויף דעם אומגעגענד.

וועגען זכרון וועט מען איך דערצעהלען — און אויב איהר זייט בעקאַנט מיט דער געשיכטע פון אידישען ישוב אין ארץ־ישראל ווייסט איהר עס אליין — וועגען בעאַמטע וואָס האָבען פאַרשווענדעט דעם באַראָן'ס געלד רעכטס און לינקס, וועגען די שלעכטע שיטה פון צאָהלען תמיכה צו די קאָלאָניסטען, לויט די צאָהל פון זייערע פאַמיליען און וועגען נאָך חסרונות וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען אין אָנפאַנג אבער דאָס אַלעס האָט קיין בעדייטונג געגען דער גרויסער זאַך אליין וואָס דאַ

אין געשאפען געווארען. געגען דער פראכטפאלער זכרון יעקב, דער שטאלץ פון דער אידישער ארבייט און קאלאניזאציאן אין דער אידישער לאנד. זכרון — וואס פיר א ריעזיגער נאציאנאלער פארמעגען דאס איז!

בארג ארויף ציהט זיך די וועג צו זכרון אנקומענדיג פון באהן סטאציאן. צווישען צוויי שורות שמעקעדיגע אקאציען וועלכע זיינען איינגעבויט איינע אין די אנדערע ווי א וואנד צווישען וועלכע מען קען ניט דורכזעהן וואס אויף דער צווייטער זייט טהוט זיך. געהט דער וועג. איהר זעהט נאך פאר זיך ניט די קאלאניע וועלכע ליעגט אויפ׳ן שפיץ בארג אבער די וועג אליין מאכט אויף אייך דעם איינדרוק אז איהר געהט זעהן עטוואס בליהענדעס. עטוואס אונגעוועהנליך שעהנעס ווען איהר וועט קומען צו דער ענדע פון דער אלעע. איהר פאהרט ארויף אויבען: א פלאץ מיט א ווייסען געמויערטען פארקאן ארומגערינגעלט מיט הויכע ברושים צו דער רעכטער זייט — דאס איז דער בית־הקברות, ערקלעהרען אייך אייערע שכנים אויפ׳ן דילעזשאנס. א געפיהל פון טיעפען רעספעקט נעהמט אייך ארום צו די וואס רוהען דא. דא שלאפען די גבורים, די פיאנערען וואס האבען פון א מדבר בארג א גן עדן געמאכט — און די קאלאניע איז שוין אין פולען אויסזעהן פאר אייערע אויגען — דא ליעגען די העלדען, די פלאנצער און בויער, די וואס האבען א נייע ארץ־ישראל פאר׳ן אידישען פאלק געשאפען.

די ערשטע עראבערער פון ציון.

״מיר זיינען בלויז אכט פערזאן געבליבען אין דער גאנצער קאלאניע פון די ערשטע מיסדים״, האט מיר שפעטער זיצענדיג פאר׳ן הויז פרייטאג־צונאכט ערקלעהרט איינער פון די גרינדער פון זכרון. ״מיט א פאאר יאהר צוריק זיינען מיר נאך געווען א מנין פון די ערשטע. אויב איהר וועט קומען עטליכע יאהר שפעטער וועט איהר מסתמא שוין קיינעם ניט טרעפען פון די וואס האבען דעם ווינקעלשטיין געליגט. אזוי איז די וועלט, דור הולך ודור בא, מיר זיינען צופריעדען אז אונזערע קינדער האבען שוין פארנומען אונזערע פלעצער, אונזערע קינדער וואס זיינען דא אין זכרון יעקב געבארען געווארען.״

אנטקעגען אונז איז געזעסען א פרוי פון א יאהר דרייסיג אדער עטוואס מעהר, געזונד, שעהן און שטארק. נעבען איהר זיינען געשטאנען דריי שעהנע געזונדע קינדער, וועלכע האבען צווישען זיך געשפיעלט עפעס א ווערטערשפיעל אין העברעאיש — דאס איז מיין טאכטער, האט דער אלטער קאלאניסט געזאגט אנווייזענדיג אויף דער פרוי. זי איז דא געבארען געווארען. און דעם קאלאניסט וואס געהט ארויס פון אנקעגען איבער זעהט איהר, דאס איז א געבארענער אין זכרון און דער מאן וואס קומט אן פון דער לינקער זייט, דאס זיינען אלע געבארענע אין אונזער קאלאניע. יא, מיר זיינען שוין דא איינגעווארצעלט. דאס איז אונזער אידישע היים.

״און איהר האט בעדארפט זעהן וואס פיר א העלדען זיי זיינען — האט דער אלטער קאלאניסט ווייטער געזאגט. — פרעגט די אראבער וועלען זיי אייך זאגען. די אראבער האבען לעצטענס אין די מהומות קענען געלערנט וואס עס איז דער פשט: א אידישער קאלאניסט מיט א ביקס אין דער האנד...

אריינגעפאהרען אין זכרון בין איך פרייטאג ביי טאג. א לאנגע גאס פון וועלכער איך האב די ענדע ניט געקענט זעהן האט זיך אויסגעצויגען פאר מיינע אויגען, גרויסע בוימער צעהנדליגע יאהרען אלט, האבען זיך געצויגען אין ביידע זייטען פון גאס. שעהנע ווייס געקאלכטע הייזער האבען זיך געזעהן רעכטס און לינקס. די טיהרען זיינען געווען אפען און עס האט זיך געזעהן אין יעדער הויז די ביזי׳גקייט פון ערב שבת, קינדער זיינען געלאפען מיט כלים אהין און אהער און פון די בריקלאך האבען זיך געלאזען הערען שטימען פון די מאמעס צו די קינדער אויפ׳ן גאס — אין העברעאיש! און די קינדער האבען זיך געדונגען, פארלייגט תירוצים, אז

ערב שבת׳דיגע טומעלדיגע וועלטעל איז דער הייליגער שפראך!

זכרון יעקב בעשטעהט פון דער לאנגער גאס, וועלכען איך האב פריהער דערמאנט און פון נאך א גאס וואס שניידט איהר איבער אין מיטען. אין דעם קארנער פון ביידע גאסען איז די שוהל, די משטרה אדער פאלים אפים פון זכרון יעקב און דעם גאנצען אומגעגענד, (דער גאווערנאר פון דער משטרה איז טאקע א זכרון׳ער יונגער מאן פון וועלכען די זכרון׳ער זיינען זעהר צופריעדען) דער האטעל גראף וועלכער האט א יחוס צעטעל אז ביי איהם זיינען געשטאנען אלע בעריהמטע אידישע מענער וואס זיינען געווען אין ארץ־ישראל אין די לעטצע פופצעהן יאהר, אריינרעכענענדיג אין כלל דוד וואלפסאן, נחום סאקאלאוו און אנדערע מפורסמים. עטוואס ווייטער אין דערזעלבער גאס איז דער שטאדט־גארטען און געגען איבער דעם גארטען געפינט זיך די אימפאזאנטע געביידע וועלכע איז אמאל אויפגעבויט געווארען אלס אדמיניסטראציאנס־הויז און וועלכע ווערט באלד פערוואנדעלט ווערען איז א שוהלע. פון דער אנדער זייט געפינען זיך די וויין קעלערען פון זכרון. דארטען וואו די צוויי גאסען שניידען זיך איבער איז דער צענטער פון זכרון.

פארנאכט ווען די זונן האט זיך אנגעפאנגען זעצען האט זיך בעמערקט אן אונגעוועהנליכע טהעטיגקייט אין דער קאלאניע. פון אלע זייטען האבען געאיילט וואגענס וואס זיינען געלאפען מיט א גרוים קלאפעריי איבער׳ן גאס. דא האט מען געזעהן אידען יאגענדיג די אייזלען אויף וועלכע זיי האבען געריטען פיהרענדיג כלים וואס בעלאנגען צו ערד־ארבייט (אייזלען זיינען א פוילע אומה און איילען זיך אפילו ניט ערב שבת עם חשכה) און דא זיינען געלאפען אביסעל פארשפעטיגטע קאלאניסטען, יונגע לייט און בחורים׳לאך אויף פערד, קלינגענדיג מיט די פערשיעדענע געצווג מיט וועלכע זיי קומען פון די פעלדער. און דארטען גאנץ ביים ברעג פון דער לאנגער גאס בארג ארויף לויפט גאר שנעל אויף זיין פערד איינער פון די גאר אחרונים. ער קוקט זיך ארום פון אלע זייטען, זייענדיג אונצופריעדען וואס ער איז געבליבען פון די לעצטע צו קומען אהיים ערב שבת.

און פון די הייזער בעוויזען זיך פון אלע זייטען מיידלעך אויסגעפוצט אין שנעע ווייסע קליידער, שעהן פארקאמט, מיט פרעהליכע געזיכטער, פון וועלכע עס שטראהלט אראב די מנוחה פון שבת וואס געהט ארויף אויף דער קאלאניע, זיי טרעפען זיך אין גאס, נעהמען זיך ארום איינע די אנדערע געארימט מיט איין האנד און מיט דער צווייטער דערלאנגט מען זיך צום מויל פון קעשענע ארויס יאדרעס, מען לאכט פריעדליך און צניעות׳דיג, און מען שמועסט אין העברעאיש. די בחורים זיינען נאך אויפ׳ן גאס ניטא, זיי וואשען זיך יעצט ארום, בייטען איבער די קליידונג און א ביסעל שפעטער בעוויזען זיי זיך אויפ׳ן גאס. די גאס איז אין גאנצען אין רשות פון דער זכרון׳ער מיידעלשער יוגענד. די ווייבער זיינען נאך ניט פארטיג אין גאנצען מיט דעי הויז. באלד אבער בעווייזען זיי זיך אלי׳ אויפ׳ן שוועל פון זייערע הייזער פון וועלכע די שבת־ליכט שיינען ארויס אדער קומען אויך אראב אין גאס.

א איד וואס לויפט מיר פארביי אין שוהל גיט מיר שלום, פרעגט מיר אויב איך בין אן אורח. איך ענטפער זיין פראגע און דריק איהם אוים מיין בעגייסטערונג מיט דער הייליגקייט פון שבת וואס לאזט זיך אראב אויף דער קאלאניע. דער איד קוקט אויף מיר פערוואונדערט: וואס רעדט איהר? וואס דען? מחלל שבת זיין בפרהסיא, זאל גאט שומר ומציל זיין, אפילו אראבער מוזען אוועקווארפען זייער ארבייט פרייטאג פארנאכט. אלע, אלט און יונג, פרום און פריי, אהן אונטערשיעד, זיינען אין דעם גלייך. וואס הייסט עס, ווי קען עס דען אנדערש זיין, עס איז דאך ארץ־ישראל.

איך האב געוואלט עפעס זאגען און האב ניט געקענט. איך בין געווען אי־

בערוועלטינט פון געפיהלען. איך האב דערפיהלט אז איך בין אין מיין היים — אין דער אידישער היים. איך האב זיך צום ערשטען מאל אין לאנגע יאהרען בעפרייט פון דעם שווערען רושם וואס עס פאלט אויף מיר ארויף פרייטאג פאר נאכט אין אמעריקא. שוין לאנג ווי איך האב ניט געזעהן א פרייטאג פארנאכט אין א אידישער סביבה און וויפיעל שעהנער, העכער און וואונדערליכער האט אויסגעזעהן דיזער פרייטאג פארנאכט אין זכרון, ווי אפילו יענער פון דער היימישער שטעדטעל אין דער ליטא. דא זיינען געקומען אידען פון זייערע פעלדער, מיט זייערע אקסען און אייזלען — א ריכטיגער למען ינוח שורך וחמורך — און דאס אלעס אויף דעם אידישען באדען אין דער אידישער לאנד.

איך בין געגאנגען מיט דעם אידען אין שוהל. ער האט צו מיר געזאגט: אבער אין שוהל ווילען זיי ניט געהן. אט קומט וועט איהר זעהן, א שוהל א בית־המקדש (דער באראן האט עס געבויט) און א שעהנער חזן אויך, און דאך איז זי ליידיג, מעהר ווי א פאאר אלטע לייט וועט איהר ניט געפינען. אמאל פארבלאנדזשעט אימיצער פון די קינדער.

וואס דיינקט איהר איז די אורזאכע דערפון — האב איך געפרעגט.

איך ווייס ניט — אנדערע זאגען די שולעם זיינען שולדיג, אנדערע זאגען די עלטערען גיבען זיך ווייניג אב מיט די אידישקייט פון זייערע קינדער, פיעלייכט זיינען אלע שולדיג. נאר איך ווייס אז זיי האבען קיין חשק ניט אין שוהל צו קומען.

מיר זיינען אריין אין שוהל. א הייפעל עלטערע מענשען זיינען געוועזען צושפרייט איבער די ביינק. מען האט קיינעם ניט געזעהן פון די אלע מענשען וואס האבען זיך פריהער געזעהן אויפ'ן גאס ריכטיג ווי די שוהל האט מיט דער קאלאניע גאר אין גאנצען קיין זאך ניט צו טהאן.

און נאכ'ן עסען האט זיך ווייטער די קאלאניע געבאדען אין מנוחת שבת.

אויף די ברייטע שוועלען און אויף די ביינק נעבען די ביימען פאר'ן הויז האט מען גערעדט ליעבליכע היימישע שמועסען אין העברעאיש. די מוטערס אין זכרון זיינען די וואס זיינען אין שולע געגאנגען און "עברית" לויפט ביי זיי זעהר שנעל אפילו ביי די ווייבערשע רכילות. מיטעלע מענשען האבען גערעדט וועגען דעם פלוצלינגען רעגען וואס איז אראב אונערווארטעט היינטיגע וואך און רעכטען מיטען דונערען און האט היזק געבראכט. מען האט אויך געשמועסט וואס די זכרון'ער טרויבען זיינען עפעס היינטיגען יאהר ניט איבריג געראטען און מען איז דערפון ארויף אויף דער פאליטיק ענדיגענדיג מיט הערבערט סעמיועל.

א אלטער קאלאניסט האט פאר מיר אויסגעגאסען זיין הארץ אויף מארגען שבת אין פאלגענדע ווערטער: די פאליטיק קען אונז גאר ניט געבען. מיר ווארטען נאר אויף איין זאך: אידען זאלען אהער קומען ווארום מיר זיינען זעהר ווייניג אין לאנד. אט זעהט: פערציג יאהר זיינען מיר דא. מיר האבען דא געהאט פיעל אויסצושטעהן, און מיר האבען געהאט צרות פון די אראבער אבער מיר זיינען געזעסען ווארטענדיג אז אידען זאלען קומען. מען איז אין די פערציג יאהר זעהר ווייניג געקומען, אבוואהל גערעדט האט מען א סך. ווען ניט דער באראן, וואס וואלט געווען אין לאנד? דער באראן און די יק"א האבען דאך געטאן, עס איז פאראן אויף וואס אנצואווייזען — אבער וואס האבען געטאן די ציוניסטען? גאר ניט. זיי האלטען אין איין זאגען יהי רצון, יהי רצון אז דאס וואס מיר ריידען זאל זיין חשוב אזוי ווי מיר וואלטען געטאן; אבער פון יהי רצון קען גאר ניט ארויסקומען. וואס האט אויפגעטאן, למשל, דער ועד הצירים מיט זיין גאנצען ליארם? גאר ניט! זאל מען מאכען קאלאניען, זאל מען פלאנצען, בויען. אויב יעצט וועט עס ווייטער בלייבען ביים יהי רצון, וועט ארץ־ישראל ניט זיין אונזערע. דערווייל זעהען מיר ניט פון די אלע טומלענישען

קיין ארבייט. אלעס וואָס מען טהוט יעצט איז וואָרפען שמוץ אויף די אלטע קאָלאָניעס, קריטיקירען דעם באראָן און מאכען צו גאָר ניט דאָס וואָס מיר האָבען געטאָן אין ארץ־ישראל. זאָלען זיי בויען אזעלכע קאָלאָניען, זאָלען זיי מאכען בעסערע און עס וועט אונז אלעמען הנאה טהאָן!

איך האָב זיך דערמאָנט וואָס ווייצמאַן האָט געזאָגט ביים לאָנדאָנער קאָנפערענץ אז די אלטע קאָלאָניזאציאָן האָט בלויז געשאפען מינסקס און פינסקס, און אז די נייע פון די קבוצות וועט עס מאכען א נייע עפּאָכע אין ישוב. עס איז אונמעגליך אז ווייצמאַן זאָל עס מיינען; עס איז אונמעגליך אז אימיצער אנדערש מיט א פּראַקטישען פערשטאַנד זאָל אזעלכעס מיינען. דאָס קומט נאָר דערפון, וואָס ווייצמאַן האָט געוואָלט מאכען א פריינדליכע בעמערקונג צו די ראַדיקאלען און דאָס איז דער אונגליק פון דער גאנצער ציוניסטישער פּאָליטיק. זי האַלט זיך נאָר אין חנ׳דלען מיט די סאָציאליסטען מכל המינים. די "אחדות העבודה" און די אנדערע האָבען אין קעשענע דעם ועד הצירים און הערשען איבער דעם ציוניסטישען אָפּיס און גאַנץ אָפּט אויך איבער די ציוניסטישע געלד.

איינע פון די זאכען וואָס אן אורח האָט צו זעהן אין זכרון, איז די ווילא פון לאַנגע. ה׳ לאַנגע איז א פערמעגליכער ענגלישער איד, וועלכער איז געקומען אין זכרון יעקב אויף א בעזוך און האָט זיך פערליעבט אין זכרון. ער האָט אָבגעקויפט א שטיק פּלאַץ אויף א בארג נעבען זכרון, האָט דאָרטען פערפּלאַנצט בוימען און בלומען, האָט אויסגעבויט א פּראַכטפאָלע שטיינערנע הויז מיט א וועראנדא וואָס קוקט ארויס איבער׳ן ים, עטוואָס שעהנערעס ווי די לאַנגע־הויז אין דיעזער אומגעבונג קען מען זיך ניט פאָרשטעלען. לאַנגע׳ס געשעפטען זיינען אין ענגלאַנד, אין מען זיך ניט פאָרשטעלען. לאַנגע׳ס הויז און געשעפטען זיינען אין ענגלאַנד, אין זכרון איז זיין "קאָנטרי האָום".

און דאָס שעהנסטע וואָס עס איז פאַראָן צו זעהן אין זכרון, איז שבת פאַרנאַכט, ווען די גאַנצע קאָלאָניע נעהמט שפּאַצירען פאַרביי דעם גן־העיר און ווייטער אין דער אַלעע וואָס פיהרט צו ה׳ לאַנגע׳ס הויז. איהר זעהט דעם אַלטען דור, דעם מיטעלען און דעם דריטען—דעם אויפוואַקסענדען. די יוגענד איז געזונד און שעהן, פול מיט לעבען און ענערגיע. זי איז בעשיידען און רוהיג, פּשוט און נאַטירליך. ווי אנדערש איז זי פון די נערוועזע טעאָריזירענדע יוגענד וואָס קומט פון מזרח־איראָפּא! טעכטער פון זכרון פול מיט דעם אידישען חן, אָנגעטאָן אין ווייסע בגדי שבת פון זייערע אייגענע הענד געניהט געוואָרען, און ריידענדיג לשון־קודש; זיהן פון זכרון וואָס בויען און פלאַנצען דעם אידישען באָדען — איהר זייט דער גרעסטער פערמעגען פון דער אידישער נאַציאָן.

און ווען איך בין אוועקגעפאָהרען פון זכרון און האָב צום לעצטען מאָל אַ קוק געטאָן אויף דער קאָלאָניע, האָב איך געקלעהרט בלויז איין זאַך: אַלע שפּיצען בערג האָבען געקענט זיין באַדעקט מיט זכרון׳ס ווען די אידען וואָלטען עס געוואָלט!

נעבען זכרון יעקב ווערט יעצט געאַרבייט פו ןדער יק"א אין שוני. דאָרטען האָט ען ענטדעקט אן אלטען קוואָל פון וועלכען מען פיהרט־צו מיט אייזערנע רעהרען דאָס וואַסער קיין שוני.

און ווייטער איז קאַרקור, א פּלאַץ וואו מען בויט יעצט הייזער פיר אן אחוזה וואָס איז געגרינדעט געוואָרען אין ענגלאַנד. די מעהרסטע פון די אחוזה זיינען פערמעגליכע מענשען, א טהייל פון די פאַמיליען וועלען קומען באַלד ווי עס וועט זיין פאַרטיג די ערשטע צעהן הייזער, זיי וועלען בעאַרבייטען דאָס לאַנד און פאַרטיג מאכען דעם באָדען פאַר די שפּעטערדיגע. דאָס איז א פּלאַן וואָס איז עהנליך צו דעם פּלאַן פון אגודת נטעים וועלכע ווערט

געפיהרט פון ה' אייזענבערג, וועמען איך האָב דערמאָנט אין מיינע פריהער־דיגע ארטיקלען. דאָס איז א פלאַן וואָס איז ערפאָלגרייך דורכגעפיהרט געוואָרען. די אידען פון אמעריקא דאַרפען ארבייטען אויף דעמזעלבען וועג פון די אגודת נטעים מיט פיעלייכט געוויסע אויסבעסערונגען און ווי די אחוזה וואָס פאנגט אָן די ארבייט אין קאַרקור. דאָס איז א פראַקטישער וועג וואָס דאַרף געווינען די אויפמערקזאמקייט פון אלעמען אין אמעריקא, וועלכע ווילען העלפען בויען ארץ־ישראל און ווילען, אויב מעגליך, מיט דער צייט אליין אהין אריבערקומען.

.33

צווישען אראַנדזשעס און אתרוגים

"איך בין די רויז פון שרון, די בלום
פון די טאָלען" — אַזוי בעריהמט זיך די
געליבטע אין שיר השירים. ווען איך בין
דורכגעפאָהרען דעם שרון, פאָהרענדיג
פון זכרון יעקב קיין פתח־תקוה איז
שוין געווען נאָך דעם סיזאָן פון בלומען.
אבער דער שרון אליין איז וואונדערבאַר
שעהן, דער טאָל וואס לויפט ביין ברעג
ים איז פרוכטבאַר און פאַר די אויג פון
דעם רייזענדען ענטפּלעקט זיך אַ בילד
וועלכען מען קען ניט קיין סך זעהן אין
דער בערגיגער ארץ־ישראל: אַ שטיק
גלייכעס לאַנד ווי אַ טיש.

די באַהן סטאַציאָן וואס פיהרט צו
פתח־תקוה רופט זיך "ראָס על עין" און
פון דאַרטען פאָהרט מען אַ שטונדע מיט
די דילעזשאַנס. די דילעזשאַנסען אין
ארץ־ישראל וואָלטען געווען אַ גוטע זאַך
ווען די וועגען וואָלטען ניט געהאַט אַזוי
פיעל גריבער און אַזוי פיעל שטיינער און
יעדער רגע דאַכט זיך אייך אַז דער די־
לעזשאַנס קעהרט זיך איבער, אַ זאַך
וואס טרעפט ניט זעהר זעלטען. עס איז
פאַראַן אַ בעשטימטע צאָהל פּערזאָנען
וועלכע קענען אריין אין אַ דיליזשאַנס.
אבער איך האָב נאָך ניט געזעהן אַז אי־
מיצער זאָל בלייבען אויסען דערפאַר
וואס דער דיליזשאַנס איז שוין פול, אי־
דען זיינען דאָך רחמנים בני רחמנים —
און ס'ווערט רעכט. נאַטירליך איז
אונטער אַזעלכע אומשטענדען, אַ דילי־
זשאַנס רייזע ניט שטאַרק בעקוועם.
געווים איז אַ דילעזשאַנס פון אַ אידישע
קאָלאָניע אַ גרויסער אימפּראָוומענט
אויף מענדעלע'ס בויד, אבער עס דער־
מאָנט אין דיער בויד, אַ היבשע ביסעל.
אפילו אין דעם וואס באַרג ארויף
געהט מען אַ ביסעל צו פוס. זיינען טאַקע
געקומען אמעריקאַנער אַטאָמאָבילס און
פון פתח תקו הקיין יפו לויפעןביידע
קאָנקורירען מיט די דיליזשאַנס און פון
זאַכען אי די אַטאָמאָבילס אי די די־
ליזשאַנסען. און די פתח־תקוה'ער סי־
טיזענס האָבען פון וואָס אויסצוקלויבען.

דער צופאָהר צו פתח־תקוה איז אַ
זאַמדיגער און די מוטער פון די אידישע
קאָלאָניען זיצט אין זאַמד. און עס איז
ניטאָ קיין וואונדערבארערע זאַך צו זעהן
ווי אַזוי פון דעם געל־רויטען זאַמד
שפּרינגען ארויס מיט אַ מאָל פאַר אייע־
רע אויגען גרינע וועלדער פון אראַנ־

ושען, אקאציען ברושים און אקאלעפטעסען. עס דאכט זיך אייך אז דאס האט א מאגיקער מיט זיין צויבער־שטעקען פאר אייך א פארבלענדענדעניש געמאכט. דאס איז אבער ניט קיין פארבלענדעניש — די אידישע ארענדזש שטאדט שטעהט פאר אייך און געמאכט האט עס ניט קיין כשוף מאכער נאר די אידישע ענערגיע און שאפונגס קראפט אויף דעם באדען פון דער אידישער לאנד. אז פון א שטיק זאמד האט געקענט ווערען פתח־תקוה איז קלאר וואס ארץ־ישראל קען ווערען דורך ארבייט. קיין גרעסערער בעוויין אויף די פרוכטבארקייט פון באדען דארף מען ניט האבען.

פתח־תקוה איז א שטאדטישער דארף אדער א דארפישע שטאדט ווי איהר ווילט עס אנרופען, עס האט א בעפעלקערונג פון באלד פיער טויזענד נפשות און בעפאר איהם פאהרט־צו צו פתח־תקוה זעהט איהר אז דער שטח וואס זי פארנעמט איז גרוים. נאך איידער אייער וואגען קומט־צו צו דער ערשטער פלאנטאציע הערט איהר א שארפען קוויטש ווי עפעס פון א ריעזיגען פויגעל, אבער קיין פויגעל קען אזא קול ניט ארויסגעבען. דאס איז דער קול פון דעם וואסער־מאטאר פון דער ערשטער פלאנטאציע און וואו איהר געהט און וואו איהר שטעהט אין פתח־תקוה, הערט איהר נאכאנאנד דיזען ריעזיגען "קוקו" פון די ברענער וואס ארבייטען אום אנצוטרינקען די ארענדזש בוימער.

ווארום פתח־תקוה איז א שטאדט אדער דארף פון מאשינערי, אין יעדער פלאנטאציע דרעהען זיך די רעדער פון אן איל־מאטאר און די ברייטע לעדערנע פאסען רייבען זיך איינע אן די אנדערע אום ארויפצובריינגען דאס וואסער פון אונטער דער זאמדיגער ערד. דער ארענדזש דארף א סך טרינקען אין די הונדערטע מאטארס פון פתח־תקוה ארבייטען אום איהם צופריעדען צו שטעלען.

איך בין צוגעפאהרען צום האטעל "ירקון" וועלכער בעלאנגט צו א קאלאניסט און שטעהט אויף זיין פלאנטאציע. א לאנגע אלעע פון בוימען פון כל המינים געפלאנצט געדיכט אזוי אז זיי פארשטעלען כמעט אין גאנצען די ליכטיגקייט, פיהרט פון טיהר פון דער פלאנטאציע צום הויז, בלומען אויף יעדען ווינקעל וואו דער בליק פאלט. א גרויסע מחנה טויבען האבען זיך אויפגעהויבען ווען איך בין צוגעגאנגען נעהנטער צום הויז, אלעס ארום איז געווען בעוואקסען, אלעס האט געבליהט און אין אלעס איז געלעגען ארבייט, שווערע ארבייט און ענערגיע.

איך האב לאנג ניט געווארט און בין אוועקגעגאנגען זעהן ווי אזוי די ארענדזש־בוימען ווערען אנגעטרונקען. אן ארענדזש־בוים איז ארום אנדערהאלבען מאן די הויך און ווען מען געהט ארום אין אן ארענדזש פלאנטאציע איז ווי מען געהט אין א וועלדעל. דער בעל הבית פון דער פלאנטאציע האט מיר געציינט דעם מאטאר, דעם ברונעם, דעם וואסער־רעזערוואואר פון וועלכען עס געהען הילצערנע קארעטעס ווי קאנאלען אין אלע זייטען פון דער פלאנטאציע. די בוימער שטעהען אין גלייכע שורות און יעדער בוים שטעהט אין גריבעל וועלכע דארף אנגעפילט ווערען מיט וואסער פון צייט צו צייט. אן אראבישער באי מיט א רידעל אין האנד שטעהט און קוקט: אזוי שנעל ווי די גריבעל ארום א בוים ווערט פול, פערמאכט ער מיט א רידעל ערד די עפענונג פון דער גריבעל און דער שטראם וואסער וואס לויפט פון די קארעטע טראגט זיך אוועק צו א ווייטערדיגען בוים. דער באי געהט דארטען אריבער און ווארט וויעדער ביז עס ווערט פול א. ז. וו.

איהר זעהט— זאגט צו מיר דער בעל־

הבית פון גארטען. אט דיעזער שייגעץ קריעגט פאר זיין ארבייט זעקס פיאס־טער, דאס איז א שילינג מיט עפעס. עס איז א לייכטע ארבייט, דער עיקר איז דא דער אכטונג געבען. א אידישער ארבייטער וואס וואלט בענוצט דעם כלל פון 8 שטונדען ארבייטס טאג וואלט דערפאר געוואלט מינדעסטענס 6 שי־לינג א טאג. קען אזעלכע סארט ארבייט געטאן ווערען דורך אידען? און אויב מיר זאלען נוצען נאר אידען, ווי אזוי וועלען מיר קענען פארקויפען אונזערע ארענ־דזשעס אויף'ן מארקעט געגען די ארענ־דזשעס פון אראבישע אדער גריכישע פלאנטאציעס. איהר מיינט אז דער מאנטשעסטער סוחר וועט צאהלען טייערער פאר ארענדזשעס ביי וועלכע עס איז פאראן נאר עבודה עברית. איהר זעהט דאך אז קיין גרויסע גליקען מאכען מיר אזוי אויך ניט. דער דאזיגער אויס־גוס פון חשבונות האט מיר געשטערט דעם גרויסען פערגעניגען וואס איך האב געהאט פון דער שעהנקייט פון גארטען! דער קאלאניסט האט בעריהרט א שווע־רע פראגע און א שמערצליכע.

איך בין דאך איבערצייגט אז ארץ־ישראל וועט אויפגעבויט ווערען פון אי־דישע הענד!

מיר זיינען געגאנגען פון איין רייהע בוימער צו דער אנדערער. די אראנ־דזשעס זיינען נאך גרין. די אתרוגים זיי־נען שוין געווען אראבגענומען אבער דא און דארטען האבען זיך נאך געזעהן אתרוגים. דער בעל־הבית האט פאר מיר אויסגעקליבען א פאאר שעהנע אתרוגים: אט האט איהר — האט ער געזאגט — צוויי מהודרים מיט פטומים.

דאס אלעס ארום איז שעהן און וואונדערבאר — האב איך בעמערקט.

דער אייגענטימער פון גארטען האט א שמייכעל געטאן. איהר ווייסט ניט וויפיעל ארבייט מיר האבען דא אוועק־געלייגט. מיר האבען ניט אנגעפאנגען מיט מאטאר־ברונימער, איך האב אויף מיינע פלייצעס געשלעפט וואסער. אנצוטרינקען די ארענדזשעס, און יעצט קומען מענשען און זאגען אז די קאלא־ניען טויגען ניט, אז זיי זיינען מינסקס און פינסקס, מען ווארפט בלאטע אויף אונזער ישוב. וואס איז, זיי ווילען מאכען קבוצות. זאלען זיי פריהער עפעס אויפ־טאן, זאלען זיי שאפען חאטש דאס וואס מיר האבען געשאפען וועלען זיי דאן ריידען. און מען ווארפט שמוץ אויף אונז, די קאלאניסטען. ווייסט איהר, אז ווען א פועל פון די ראדיקאלען וויל זידלען דעם אנדערען רופט ער איהם "אכר!" (קאלאניסט). אט אזוי האט עס שוין ערדרייכט!

וואס איז ווערטה א געוועהנליכע פלאנטאציע פון א מיטעלמעסיגען פתח־תקוה'ער בעל־הבית, האב איך געפרעגט.

ווערטה איז עס ארום פיער טויזענד פונט, אבער ווען מען זאל עס געהן יעצט בויען, וועט עס דארפען קאסטען דאפ־פעלט. אין דעם יעצטיגען יקרות געה מאך אזעלכע ברונימער, דארפסטו זיך אונטערגארטלען.

די הייזער פון פתח תקוה אונטער־שיידען זיך זעהר פיעל איינע פון די אנדערע, עס זיינען פאראנען הייזער, זעהר גרויסע און בעקוועהמע, און ארי־מע קליינע הייזלאך, די גאסען זיינען לאנג און טראגען אלע נעמען פערבינדונג מיט דער קאלאניזאציאן: רחוב ראטשילד, רחוב באראן הירש, רחוב חובבי ציון, רחוב ד"ר פינסקער. דער אייניציגער טראבעל מיט די פתח־תקוה'ער גאסען איז וואס זיי זיינען זאמדיג און דאס ארומגעהן אין פתח־תקוה איז א שווערליכע ארבייט. מען דארף שטויסען דעם זאמד.

אין פתח־תקוה איז ניט נאר פאראן א גרויסע שוהל נאר מען זיצט דארטען בין מנחה למעריב און מען לערענט. פאראן א חברה ש"ס, א חברה משניות און עין יעקב. איך בין אנגעקומען אויף

א ווארעמע דיסקוסיאַן. דער וואס האט געזאגט דעם שיעור איז געווען אין גרויס פארלעגענהייט. ער האט צוגעגעבען אז די שאלה איז זעהר א שווערע. איך האב ניט נאכגעקוקט וואס די פּראבלעמע איז געווען נאר האב פערשטאנען אז עס איז פון געוואלדיגע וויכטיגקייט, אבוואהל מיט פּתח־תקוה און מיט'ן ישוב האט עס ניט צו טאן. איך האב א קוק געטאן אויף די לערנער: אידען פון אלטען דור, גע־קומען מיט זייער ש"ס פון דערהיים. פון די פּתח־תקוה'ער געבארענע אדער אויפ־געהאדעוועטע וועט מען קיין ש"ס ניט לערנען—זאגט צו מיר א איד אין שוהל.

פארוואס? האב איך געפרעגט.

דערפאר וואס מען קימערט זיך ניט אין דער נייער ארץ־ישראל וועגען דעם. איז געווען די קורצע תשובה. דערווייל־אבער ווערט אין פּתח־תקוה געלערענט און די אידישקייט איז דא שטארקער ווי אין אלע אנדערע קאלאניען און דא איז אויך ־ער צענטער פון דער טהעטיג־קייט פון די פראנקפורטער פרומע וועל־כע האבען ־א א שולע.

פּתח־תקוה איז דער ערשטער מאדעל פון אידישער זעלבסטפערוואלטונג, ־א סארט אידישער שטאאט. דאס וואס דער טערק איז ניט קיין ציוויליזירטער רע־גיערער האט געהאלפען צו ענטוויקלען די אידישע אויטאנאמישע פיהרונגען. דער טערק האט נישט געשטערט די קאלאניען אין זייערע אינערליכע אינ־טערעסען און די נייע הערשער האבען די אויטאנאמיע ניט אוועקגענומען.

איך בין געווארען איינגעלאדען פון ה' ניסין, דעם ראש הועד אדער דער מעיר פון פּתח־תקוה אויף א זיצונג פון ועד. עס האט זיך געהאנדעלט וועגען א וויכ־טיגע פראגע: פּתח־תקוה דארף האבען א שאסעע. דאס איז נויטיג ניט נאר פאר בעקוועמליכקייטען, נאר צו פיהרען די פּראדוקטען. האט די יק"א פארגעשלא־גען אז זי וועט לייהען דער קאלאניע זיבען טויזענד און פינף הונדערט פונט אויף פיער פּראצענט אויף 25 יאהר אויסצאהלען, נאר מיט דעם תנאי אז דער ועד הצירים זאל לייהען צוויי מאל אזוי פיעל. דער ועד הצירים איז מרוצה און פּתח־תקוה קריגט דארום אן הלואה פון עטליכע און צוואנציג טויזענד דא־לאר פיר א שאסעע, און מען האט עס בעדארפט בעשליסען צו זאל מען עס אננעהמען אדער ניט.

די דעבאטע איז געווען א ווארימע. א טהייל האט גע'טענה'ט אז היינטיגער יאהר ווען די אראנדזשען האבען קיין רוחים ניט געבראכט און ווען די מאנד־לען זיינען אויך ניט אמבעסטען איז ניט קיין צייט אריינצוקריכען אין אזעלכע גרויסע אונטערנעהמונגען. די קאלאניע האבען זיי גע'טענה'ט, קען ניט צאהלען טויזענד און פינף הונדערט פונט א יאהר וועלכע מען וועט דארפען צאהלען לויט'ן אבמאך. פון דער אנדער זייט האבען אבער די אנדערע בעהויפּטעט אז דאס איז א לעבענס פראגע פון דער קאלאניע און פּתח־תקוה וועט אהן א שאסעע ניט זיין און עס איז קיין פעולה דאס אבלייגען פון דער זאך. ענדליך איז בעשלאסען געווארען אז דער ועד, אב־וואהל ער האט פול קראפט צו האנדלען פאר דער קאלאניע אין דיעזער אזוי גוט ווי אין אנדערע פראגען זאל די זאך איבערגעגעבען צו דער אספה כללית, די אלגעמיינע פערזאמלונג פון בירגער. דאס הייסט אלע תושבים פון דער קא־לאניע וואס זיצען מעהר ווי א יאהר. די בעשטימטע צייט וויפיעל מען דארף צו קריגען בירגער רעכט אין פּתח־תקוה. און ווען מען זאגט פּתח־תקוה'ער ביר־גער מיינט עס בלויז מענער און ניט קיין פרויען. איהר פארשטעהט דאך אז אין פּתח־תקוה שווייגט מען ניט וועגען דיעזען ענין, אבער פּתח־תקוה האט זיך אזוי געפיהרט ביז יעצט און פיהרט זיך יעצט אויך אזוי, זי האט אבער צוגעזאגט אז אויב די אספת הנבחרים וועט בע־

שליסען אז ווייבער דארפען שטימען וועלען די פרויען פון פתח תקוה קריגען שטימען אין דער לאקאלער רעגיערונג.

אבער דער מיטינג פון דער רעגירונג פון פתח־תקוה איז געווען זעהר אינטערעסאנט, די דעבאטאנטען־קאלאניסטען האבען גערעדט העברעאיש ווי א וואסער זיינען אין כעם געווארען, געמאכט אונטערברעכונגען אויך אין לשון־קודש און די פאאר אידען וואס האבען ניט גערעדט קיין העברעאיש האבען זיך שטארק נעשעהמט. דער טשערמאן איז געווען אי־מפלגתי וועלכעם מיינט ווי יעדער ווייס, אונפארטייאיש. צווישען די פערזאמעלטע האט געצויגען אויף זיך די אויפמערקזאמקייט פון א פרעמדע אויג, איינער א דונקעלער ריעז, דער אויסדרוק פון פיזישע קראפט מיט א לייבליכען גוט־מוטיגען שמייכעל פון פשטות אויף זיין פנים, דאס איז געווען א בילד פון געזונדהייט קערפערליך און גייסטיג. ער איז געבארען געווארען אין פתח־תקוה. די קאלאניע האט זיך מיט איהרע קינדער ניט צו שעהמען. א האלב מיליאן אזעלכע אידען אין ארץ־ישראל און די ארץ־ישראל פראגע איז געלייזט.

פאר מיר ליעגט דער חשבון פון אנדערהאלבען יאהר הוצאות פון דער שטאדט־רעגיערונג אין פתח תקוה, עס בעטרעפט די סומע זעכצעהן טויזענד זעקס הונדערט איין און פיערציג פונט (איבער הונדערט טויזענד דאלאר). פון דיעזע געלד איז אוועק ארום פיער טויזענד דאלאר פיר פקידי הדת. תקון עירוב שחיטה וד"ת צווישען די הויפט הוצאות איז כאראן מאכען בריקען. פארריכטען שאססען, וואסער לייטונג. העלטה דעפארטמענט, א. ז. וו.

די רעגיערונג פון פתח־תקוה איז ביז יעצט געווען שטארק געגוג דורכצופיהרען אלע איהרע ארדערס. אזוי צום ביישפיעל אז איינער האט א טענה צום צווייטען, צווינגט דער ועד אז זיי זאלען געהן צו בית־דין אדער בוררים און דער ועד פיהרט נאכדעם דורך דעם פסק. אויף מיין פראגע וואס איז דער כח דורך וועלכען דער ועד רעגיערט, האט מען מיר געענטפערט, דער ועד קען צונעהמען די וואסער לייטונג פון דער הויז פון דעם וואס וויל ניט פאלגען, צונעהמען דעם שטאדט־דאקטאר פון איהם, און ניט לאזען אז דער דיליזשאנס (די דיליזשאנסען בעלאנגען צו קהל) זאל איהם אריינגעהמען ערגעץ צו פאהרען און— "לאסט באט נאט ליסט"—ווילט זיך מיר זאגען— מען גיט דעם וואס וויל ניט פאלגען קיין עליה. אבער די מיטלען ווערען זעלטען בענוצט, איבערהויפט איר בעצוג צום ד"ר, ווייל מען פאלגט דעם ועד, אז ניט האט יענער געגען זיך דעם גאנצען דעת־הקהל.

און זאל אימיצער קומען צווייפלען אין די ליעבע פון אידען צו געזעץ און ארדנונג און זאל אימיצער זאגען אז אידען זיינען ניט פעהיג פיר זעלבסט רעגיערונג — שיקט איהם קיין פתח־תקוה. א מאדעל פון רעגיערונג פאר א ציוויליזירטע געזעלשאפט!

מיין אויג איז געפאלען אויף א פעקעל מיט ארדערס וואס עס האט באלד געדארפט ארויסגעהן פון ועד. איך האב ארויסגעצויגען איינעם. דאס איז געווען א שטראף פון פינף פונט וואס דער ועד האט ארויפגעלייגט פאר ניט־ריינליכקייט — אויף דער שוהל. דער שטראף־ארדער לייענט זיך אזוי:

יום ח"י אלול תר"פ.

כבוד ה"ה גבאי בית הכנסת הגד"ל פ"ת.

א"נ:

מתכבדים אנו להודיע למע"ר כי אחר הזה"ה שניה ושלישית קנסה ועדה הסניטרית את מע"כ בסכום של 5 לי"מ בשבל אי־הנקיון.

מבקשים אנו את מע"כ להכנים את הסכום הנ"ל לועד המושבה לא יאוחר משבוע זו.

יחד אם זה אנו מבקשים אתם להזהר להבא, כי הקנס השני יתוסף הרבה.

בכבוד סגן ראש הועד ליפא וויניצקע.
ועד מושבת פתח־תקוה.

34.

די פראקטישע ארץ ישראל און וואס זי דיינקט

יעדער איד וואס איז ניט געוועזן אין ארץ־ישראל קען אויך פערשטעהן אז יעדער איד וואס האט עפעס א שטיקעל פארנעהם אין יפו, האט גלייך איבערגעמואווט אין תל־אביב אזוי שנעל ווי תל־אביב איז פארטיג געווארען. דאס איז דערזעלבער שכל וואס די אידען פון סאפאלק און לודלאוו סטריטס האבען צומופט אין די מעהר אריסטאקראטישע געגענדען פון נויארק. איהר קענט דארום דורכגעהענדיג די ביזנעס גאסען פון יפו און זיין זיכער אז די בעלי־בתים פון זיי וואהנען אין תל־אביב. אין דיזער בעציהונג איז ניטא די פארטיי־איינטהיילונג וועלכע הערשט אין יעדער זאך אין ארץ־ישראל. דא וואהנען ארטאדאקסען, עקסטרים־פרייע, מיטעלע. אלע זיינען איינפערשטאנדען אז לעבען שעהנער איז א גרויסער פרינציפ וואס דארף זיין ביי אלעמען וויכטיג.

איך האב זיך בעקאנט אין תל־אביב מיט איינינגע פערזאנען וואס האבען א שם אין דער אידישער וועלט. וואס מיר האט אינטערעסירט אין יפו, איז געוועזן צו זעהן און הערען די פראקטישע מענשען וועלכע האבען הינטער זיך א גרויסען חשבון פון אויפגעטהוענע ארבייט. דאס וואס אידען האבען אין ארץ־ישראל איז ניט אין איין טאג עררייכט געווארען. דאס איז דער רעזולטאט פון לאנג יאהריגע שווערע ארבייט. דאס איז דער רעזולטאט פון פיעלע ערפאהרונגען, פיר וועלכע מען בעצאהלט געוועהנליך טייער. און איך האב זעהר געוואלט וויסען וואס דיזע לייט האבען צו זאגען וועגען דער גאנצער זאך. און דער אמת איז, אז עס האט זיך מיר אנגעפאנגען צו דאכטען פון אלעם וואס איך האב געזעהן און געהערט ביז יעצט, אז אין דער אפיציעלער ארץ־ישראל, עס הייסט די ארץ ישראל פון ועד הצירים, אדער פון משרד, האלט מען זיך — גאנץ ווייטלאך פון דער פראקטישער, פשוט’ער, ארבייטענדער ארץ־ישראל. איך האב אנגעפאנגען מורא צו האבען, טאמער האבען מיר שוין אין ארץ־ישראל א צוטהיילטע וועלט, אן אפיציעלע פאלעסטינא מיט א סך ביכער, לשכות, משרדים און פקידים, און רעפארטס, און נאך א פאלעסטינא וואס טהוט ביסלעכווייז און שאפט, און אז צווישען דיזע צוויי איז פאראן א ניש־קשה’דיגער תהום.

איך בין געוועזן ביים ה’ לעוואנטין,

דער גרינדער פון דער אידישער באַנק
און דער דירעקטאָר פון דער אנגלאָ־
פאַלעסטיין קאָמפּאַני. ה׳ לעוואַנטין
מאַכט א זעהר שעהנעם איינדרוק מיט
זיין אויסזעהן. אויף אלע זיינע תנועות
ליעגט דער שטעמפּעל פון אידישען
סוחר־אריסטאָקראַט. דער סאָרט שמו־
עס מיט וועלכען ה׳ לעוואַנטין איז אייך
מכבד, איז גאַנץ אנדערש ווי די גע־
וועהנליכע שמועסען פון דער אידישער
אינטעליגענץ אין ארץ ישראל. יענע
ריידען כסדר פון אידעאלען, מען
מישט אויס יעדע זאַך מיט טעאָריען
און איהר וועט דאַ אין דיזער מדינה
ניט אויסריידען מיט אימיצען קיין
דריי ווערטער און ניט הערען דאָס
וואָרט ״צוקונפט״. ה׳ לעוואַנטין איז
אַן אנגענעהמע אויסנאַהמע. אין דער
שטונדע און מעהר וואָס איך האָב מיט
איהם גערעדט איז ניט געווען דערמאָנט
קיין איין מאָל ״צוקונפט״. ער האַנ־
דעלט ניט מיט׳ן מאָרגען נאָר מיט׳ן
היינט. איהם פאַרנעהמט די געגענ־
וואַרט אלע זיינע חושים. און וואָס
אַנבעלאַנגט צו טעאָריען, לייגט ער דאַ־
רויף ניט קיין געוויכט, ווי עס לייגט
ניט דאַרויף קיין געוויכט יעדער פּראַק־
טישער מענש וואָס טהוט ווי עס לאָזט
זיך און האַנדעלט ווי עס קומט אויס
נאָך די אומשטענדען.

ניט אַלע אידען וואָס אינטערעסירען
זיך מיט ארץ ישראל ווייסען וואָס פיר א
גרויסע ראָלע די באַנק האָט געשפּיעלט
אין דעם ישוב פון ארץ־ישראל אין די
לעצטע 18־17 יאָהר. די באַנק האָט
געהאָלפען די קאָלאָניזאַציאָן, די פּלאַנ־
טאַציעס אין פּאַלעסטינא; זי האָט גע־
האָלפען דעם שטאָדטישען ישוב דורך
הלואות פיר געשעפט און דורך בויען
הייזער. אָהן דער באַנק וואָלט ניט
מעגליך געווען פיעלע וויכטיגע זאַכען
וואָס זיינען יעצט פאַראַן אין ארץ־
ישראל. די באַנק האָט ניט די מיטלען
וועלכע זי האָט בעדאַרפט האָבען. וואָלט
זי געהאַט א גרויסען קאַפּיטאַל, וואָלט
זי געקענט זיך בעשעפטיגען מיט אג־
ראַר־הלואות און קענען אויפבויען א
נייעם ישוב, אָבער איהרע מיטלען זיי־
נען פערהעלטניסמעסיג קליין און דאָך
האָט זי פיעל אויפגעטהאָן. איך האָב
דאַרום געהאַלטען ה׳ לעוואַנטין אלס
איינעם פון די פּערזאָנען וואָס האָבען
א גלייכען קוק אויף די ארץ־ישראל
פראַגען און האָב זיך אין מיין ערוואַר־
טונג ניט אָבגענאַרט.

ה׳ לעוואַנטין גלויבט ניט אין קיין
זעהר גרויסע קאָלאָניזאַציאָן, וועגען
וועלכער מען האָט אזוי פיעל גערעדט.
ער גלויבט אָבער אז מיט רוהיגע און
פּראַקטישע ארבייט קען מען דאַ אידען
קאָלאָניזירען. איבערהויפּט איז ער
געגען דעם טומעל און דעם רעש. ער
גלויבט ניט אז דאָס העלפט דעם ישוב.
ער גלויבט ניט אין די נייע געשרייען
וועגען די גאולה וואָס די קבוצות וועי־
לען ברייננגען. ער גלויבט אז דאָס
בעסטע זאַך איז אז מען זאָל געבען א
אידען א שטיקעל ערד, איהם בויען א
הויז מיט אינוועטאַר און ער זאָל אַר־
בייטען און זאָל לאַנגזאַם אויסצאָהלען
פאַר זיין ערד. דאָס איז די סיסטעם
פון דער יק״א, וועלכער איז דערוויי̈ל
דער בעסטער סיסטעם. די יק״א טהוט
איהר ארבייט אָהן טומלעניש און אָהן
פּאָליטיק. איהרע מענשען ווייסען אז
עס איז זייער ביזנעס צו בעזעצען אי־
דען אויף לאַנד און אויף דיזען וועג
געהט זי, וועהרענד פון אנדערע זייטען
הערט מען נאָר פּלענער און טעאָריען.
אָט פאַרוואָס, למשל, האָט מען גאָר
ניט צוגעגרייט פאַר די חלוצים וואָס
קומען יעצט? ה׳ לעוואַנטין גלויבט
אפילו ניט אז מען דאַרף האָבען אזוי
פיעל מיליאָנען ווי עס ווערט אָנגעגע־
בען יעצט אין די פאָרשלעגע. זאָל מען
אָנפאַנגען ארבייטען מיט ווייניגער און
וואָס מען וועט דאַרפען ווייטער, וועט
מען שפּעטער זעהן. געוויס דאַרף מען
האָבען פיעל געלד און די אידען וועלען
עס מוזען געבען אויב זיי ווילען אויפ־
בויען ארץ־ישראל; אָבער מען דאַרף
ניט פערגעסען אז גרויסע זאַכען ווע־
רען אָפט געשאַפען פון קלענערע אָנ־
פאַנגען. פון די אויסמישונג פון קאָ־
לאָניזאַציאָן מיט סאָציאַליזם האַלט ער
ניט. און וועגען דער פראַגע פון אראַ־

בישע ארבייט האט ער מיר געענט־פערט: "איך האלט ניט קיין אראבי־שע ארבייטער אויף מיין נחלה — קאסט עס מיר מיט 150 פונט א יאהר מעהר. איך קען עס אויסטראגען. אבער וואס זאל טהאן א קאלאניסט וואס זיין גאנצער ריוח פון זיין נחלה איז 150 אדער 200 פונט א יאהר?" איך בין ארויס פון ה' לעוואנטין מיט דער איבערציייגונג אז עס זיינען פאראן אין ארץ־ישראל, א דאנק צו גאט, ניט נאר מענשען וואס קוקען אויף'ן הימעל, נאר עס זיינען אויך דא אזעלכע וואס קוקען אויף דער ערד און זיי וועלען מסתמא אויך האבען זייער ווארט אין דער ארבייט פאר ארץ־ישראל.

אבער ווי איז מען עס אין תל־אביב און מען געהט ניט אריין צום סיטי־מעיר אדער ראש הועד? דער יעצטי־גער ראש הועד איז ה' דיזענגאף, א מאן וואס איז אין ארץ־ישראל שוין אריבער פופציג יאהר, איז א סוחר, א כלל־טהוער, האט געהאט א נאהנטע בעריהרונג מיט אלעם וואס איז פאר־געקומען אין ארץ־ישראל זייט דעם אנ־פאנג פון דעם ישוב. ה. דיזענגאף קען ריידען מיט אויטאריטעט אין אלע פראגען פון ארץ־ישראל. ער איז ניט קיין דרשן און ניט קיין שרייבער — א זאך וואס איז זעהר זעלטען אין ארץ־ישראל און האט פון דער נאטור פיינט מליצות. ער ארגומענטירט ניט און זוכט אויך ניט צו איבערצייגען. אנ־שטאט דעם דערצעהלט ער א פאקט, א פאסירונג, רופט אן דעם נאמען און דעם פלאץ וואו עס האט פאסירט און שטעלט זיך אב ווי איינער זאגט: ביסט ניט חולה אליין ארויסצונעהמען דעם מוסר השכל דערפון. און וואס דארף מען חקירות אז די גאנצע זאך איז אזוי פשוט? דיזענגאף איז פון די מענשען וואס ווילען ענטפערען אויף פראבלעמען דורך מעשים איידער דורך פראזען. איבערהויפט איז ביי איהם קיין פראבלעמען ניטא — אדער א זאך קען דורכגעפיהרט ווערען, איז גוט, און אויב עס קען ניט, דארף מען פרובירען עפעס אנדערש.

דיזענגאף'ן האב איך געזעהן מיט א יאהר צוריק אויף דער לאנדאנער קאנ־פערענץ. איך האב איהם געפונען אזוי ענערגיש און אזוי פריש ווי איך האב איהם געזעהן מיט אנדערהאלבען יאהר צוריק. איך האב איהם געפרעגט, צי עס זיינען פאראן מעגליכקייטען פאר געשעפטען יעצט אין ארץ־ישראל. ער האט געענטפערט אז יא. איך האב איהם געפרעגט די אורזאכע, פארוואס עס איז יעצט אזוי שטיל אין דער גע־שעפטס־וועלט אין ארץ־ישראל און ער האט מיר געענטפערט אז דאס קומט דערפון וואס די קרעמער האבען אנגע־גרייט א סך סחורה, מעהר ווי זיי דאר־פען און געצאהלט האבען זיי אויף הוי־כע פרייזען. דערזעלבער צושטאנד איז אין מצרים, אבער דאס איז א פאראי־בערגעהענדע ערשיינונג. וואס אנבע־לאנגט וועגען אינדוסטריע, איז דא פא־ראן א פלאץ, אבער מען דארף געלד. אט למשל איז פאראן א גוטער פלאן צו ציהען אן אייזענבאהן פון דער קא־לאניע פתח־תקוה צו יפו. די פתח־תקוה'ער אראנדזש פלאנטאטארס דאר־פען עס נויטיג האבען. דאס וועט זיין א בעצאהלענדע ליניע, און נאך מעהר, די ענגלישע רעגירונג וויל גאראנטירען פאר די הכנסות. איז דאך עס אודאי גוט — איז אבער דערווייל ניטא ווער עס זאל עס אונטערנעהמען. אויף מיין שאלה, וויפיעל דארף די באהן בעטרע־פען, האט ער געענטפערט: ארום אכ־ציג טויזענד פונט. אבער עס זיינען פאראן — מיינט דער תל־אביב'ער סי־טי מעיר וועלכער האט אין דעם גאנ־צען שמועס, ווי עס איז זעלבסטפער־שטענדליך, גערעדט העברעאיש — עס זיינען פאראן איינפאכע און קלענערע אינדוסטריען, אבער מען דארף אוועק־לאזען אזעלכע טענות וואס שרעקען אב די געלד־מענשען. דיינקט איהר, אז דער וואס האט געלד וועט קומען אריינ־לייגען עס אין א געשעפט און זיין נאכ־הער אבהייגיג אן שפרינצאק'ס (אן "ארבייטער־פיהרער" פון ארץ ישראל) וואוט? און וועלכער מענש מיט א גע־זונדען מענשען־פערשטאנד וועט אין

אלגעמיין וועלען אינוועסטען זיין געלד אין אונטערנעהמונגען, איבער וועלכע מען וועט דארפען בעשליסען דורך הויבען הענד אויף א קאנפערענץ, און וועלכע פארטיי עס וועט האבען מעהר אויפגעהויבענע הענד וועט גובר זיין. דיזע פאליטיק איז אן אונגליק.

אויב אבער אימיצער וויל עפעס אויפטהאן פיר ארץ־ישראל זאלען זיי קומען און אויפטהאן. זאלען זיי זיך ארגאניזירען אויף א ביזנעס־וועג און זאל דער ועד הצירים זיך ניט מישען אין קיין זאך, און זאל קיינער דעם ועד הצירים ניט פרעגען. כל זמן די ציוניסטישע ארגאניזאציאן וועט האבען צו טהאן מיט אינדוסטריעלע און ביזנעס אונטערנעהמונגען — וועט עס ניט טויגען. דער ועד איז אין אלגעמיין אונטער דעם איינפלוס פון די ראדיקאלען און טהוט וואס זיי ווילען. איך וועל אייך געבען א משל: דר. עטינגער איז אן אגראנאם. דארף ער עוסק'ן אין אגראנאמיע. צו וואס עוסק'ט ער אין פאליטיק? וואס האט חקלאות־קאלאניזאציאן מיט פאליטיק צו טהאן? און הערט זיך איין ווייטער: דר. עטינגער, וועמעס ביזנעס עס דארף זיין אגראנאמיע, איז א מיטגליעד פון דער סאציאליסטישער אחדות־העבודה וואס איז נעגען יעדע פריוואט איניציאטיווע אין ארץ ישראל. דיזע פארטיי האט איהם אויסגעקליבען צו דער אספת־הנבחרים. איז דען א וואונדער אז ער איז אין די הענד פון די אחדות־העבודה און אז ער קען מיט זיי ניט איינרייסען?

דאס וואס ה' דיזענגאף האט געזאגט איז געוועזן פיר מיר אזוי וויכטיג און אינטערעסאנט, אז איך האב איהם איבערגעפרעגט נאך אמאל וועגען דעם. ער האט עס ווידערהאלט און נאכהער צוגעלייגט: אט איז א פאקט: א זעהר רייכער מאן איז געקומען קיין ארץ־ישראל. ער איז אויף דער עלטער, האט שוין אויפגעגעבען אלע בעשעפטיגונגען, און ער האט געוואלט ארייןלייגען אין ארץ־ישראל די גרעסטע טייל פון זיין פערמעגען וועלכער בעטרעפט א פאאר מיליאן פונט. ער האט געוואלט קויפען א גרויסע שטיק לאנד און דארטען האדעווען פערשיעדענע סארטען בהמות. ער האט געוואלט דערפון מאכען א זעהר גרויסע זאך. דער ועד הצירים איז געווען געגען דעם פלאן, ווייל דער ועד וויל ניט אז איינער זאל האבען א סך לאנד, איז פון דעם ענין גאר ניט געווארען — איז בעסער דאס לאנד אין אראבישע הענד, אבי דער ועד זאל טהאן דאס וואס די סאציאליסטען ווילען פון איהם. ניט נאר גיט זיך דער ועד אפ מיט אלערליי סארטען פלענער, וואס בריינגען דעפיציטען, ווי די קבוצות, נאר ער פארשטעלט דעם וועג פאר אנדערע עפעס צו טהאן, און אין אלגעמיין, אזוי לאנג ווי די עקספערטען וועלען זיין פאליטיקער און די אנגעשטעלטע וועלען זיין פאליטיקער, און מען וועט קיין מאל קיינעם ניט קענען אבזאגען און נעהמען א בעסערן אויף זיין פלאטץ—וועט עס ניט טויגען. די פאליטיק עסט אונז אויף.

א שטילער ווינטעל האט אריינגעבלאזען דורכ'ן פענסטער אין טהיר פון דער הויז פון תל־אביב'ער סיטי מעיר. איך האב ארויסגעקוקט אין דעם שטאדט־גארטען פון תל־אביב פון וועלכען עס האבען זיך געהערט העברעאישע אונטערהאלטונגען פון לוסטיגע שפאצירער. דער גרויסער לאמפ ביים ענדע פון שטאדט־גארטען, וואו עס שטעהט א גרויסער סאין "גלידה", וועלכעס מיינט אייז־קרים, איז אויסגעלאשען געווארען, וואהרשיינליך האט דער פארקויפער אויספארקויפט די לעצטע פארציע גלידה. אלעס האט אויסגעזעהן אזוי היימיש און אזוי ליעבליך! דער מעיר האט מיר געוויזען די באנדס וואס תל־אביב האט ארויסגעלאזען פאר אן אנלייהע. די ערשטע אידישע אנלייהען אין אונזער געשיכטע איז געשריבען אין העברעאיש און צאהל פינף און א האלב פראצענט. איך האב זיך אבגעזעגענט און בין אוועק אהיים. איך בין פארבייגעגאנגען דעם ראינוע, האב געזעהן א

שורה פון צעהנדליגע וואגענס, וואָס זייד־נען אויסגעשטעלט נעבען דעם ראינוע. פרעגענדיג, וואָס בעדייטען די פוהרען? האט מען מיר ערקלעהרט או אלע שבת נאַכט קומען זיך אָן אידישע פוהרען פון רחובות, פון ראשון לציון און פון פתח תקוה. די קאָלאָניסטישע יוגענד קומט זעהן די מואווינג פיקטשורס אין תל־אָביב, און נאָכדעם ווי זיי זעהען זיך אָן די פלאי־פלאים פון דעם לייליך, פאָהרען זיי אוועק אהיים, גיט פערגעסענדיג מסתמא אויך די גלידה, וועלכע געהט אין תל־אָביב אזוי ווי מצהוואַסער. איך בין געווען אַ בעלן צו זעהן ווי עס זעהט אויס אַ פובליקום פון די קאָלאָניע יוגענד ביי אַ מואווינג פיקטשור פאָר־שטעלונג ביי דער קאַסע האָט מען מיר געזאָגט קורץ און שאַרף: אין מקום! עס הייסט די הויז איז אויספערקויפט. די ארץ־ישראל אידען האָבען ליעב די "מואווים."

35.

ביי די לעהרער

די קאָנוועגשאָן פון די לעהרערס אין ארץ ישראל וועט זיך עפענען אין יפו אין דעם און דעם טאָג — אזוי איז געוועזן בעריכטעט אין דער פרעסע און אזוי האָב איך געוואוסט איידער עס איז אין דער פרעסע געשטאַנען. האָב איך בעשלאָסען אז איך זאָל זעהן מיט מיינע אויגען די ערציהער פון אידישען פאָלק אויף זייער פערזאמלונג.

ווען איך בין געקומען קיין ארץ ישראל זיינען די סקוהלס שוין געוועזן געשלאָסען און איך האב געמוזט זיך צופריעדענשטעלען דערמיט וואָס איך האָב געזעהן די קינדער וואס ערציהען זיך אין סקוהלס בעזונדער און די לעהרער בעזונדער. די קינדער האָב איך געזעהן איבער'ן גאַנצען לאַנד און האָב געקראָגען א בעגריעף פון זייער גייסטיגען פערמעגען. עס איז פאר מיר געבליבען ניט מעהר ווי צו בעקענען זיך מיט די לעהרער אויף זייער גרויסער פערזאמלונג נאָכדעם ווי איך האָב געזעהן פיעלע פון זיי אויף אלע פלעצער וואו איך בין דורכגעפאָהרען.

איך האָב א גרויסען רעספעקט פאר דעם ארץ־ישראל לעהרער צוליעב איין גרויסע ריעזיגע זאך וואָס ער האָט אויפגעטהאָן: ער האָט געשאפען א לשון פאר זיין נאַציאָן. ער האָט געשאַפען א העברעאיש ריידענדע ארץ ישראל. און וויפיעל איהר זאָלט ניט לויבען דעם ארץ ישראל לעהרער פיר דיעזער געוואלדיגער עובדה, וויפיעל איהר זאָלט איהם ניט בעזינגען פון דעם ריעזען טהאַט — האָט איהר נאָך ניט ארויסגעזאָגט אלעם וואָס עס קומט איהם דערפאר.

דער לעהרער אין ארץ ישראל האָט געשריבען — דורך זיין שאפונג — דעם שעהנסטען קאַפיטעל פון אידישע געשיכטע זייט חורבן בית המקדש. ווארום וואָס קען מען פערגלייכען צו אזא גרויסען אויפטהו ווי צו מאַכען לעבעדיג א שפראך אין די מיילער פון א דור, נאָכדעם ווי דיעזע שפראך איז צוויי טויזענד יאָהר ניט גערעדט געוואָרען.

אידען זאָלען זיצען אין ארץ ישראל און ניט ריידען די ארץ ישראל שפראך, דעם לשון פון אונזער נאַציאָן — איז א. ווילדע זאך. ווי קען מען זיך אומקעהרען צו דאָס לאַנד און ניט צו זיין לשון? און דאָך זיינען אידען געזעסען אין ארץ ישראל הונדערטער יאָהרען און

מען האָט גערעדט אויף אַלע לשונות — אויף אידיש, שפּאַנאָליש, גרוזיניש, פּערסיש און וועלכען לשון איהר ווילט און ניט אויף לשון קודש. און די אידישע בעפעלקערונג אין ארץ ישראל איז געווען צוטהיילט און צוריסען ווייל מען איז ניט געווען פּעראייניגט דורך דאָס וואָרט — די ערשטע און וויכטיגסטע פעראייניגונג צווישען מענשען — ביז עס איז געקומען דער לעהרער און האָט אין א פּאָאָר צעהנדליג יאָהרען פאַרריכט דעם טעות פון גאַנצע דורות. ער האָט געשאַפען דעם בריק פון אחדות צווישען אַלע סאָרטען אידען, ארץ ישראל אידען, פון וואנען זיי זאָלען ניט קומען האָבען יעצט איין שפּראַך. העברעאיש איז געוואָרען דער לשון פון די ארץ ישראל אידען. דער אָנפאַנג איז געשאַפען געוואָרען, דאָס ווייטערדיגע איז לייכט.

און די ארבייט פון דעם לעהרער איז איהם ניט אָנגעקומען גרינג. עס איז געווען פיעל זאכען איהם צו ענטמוטיגען. אפילו אין די נאַציאָנאַלע קרייזען האָט מען געצווייפעלט אין דער מעגליכקייט פון דער זאך. היינט שטעהט דער לעהרער אלס דער זיעגער. עס איז דער נצחון פונ'ם אידישען נאַציאָן. מיר שיינט אז קיין איד קען ניט פיהלען און בעגרייפען די פולע בעדייטונג פון דיזען גרויסען אויפטהו סיידען ער האָט מיט זיינע אויגען געזעהן דעם דאָזיגען וואונדער.

אבער דער זעהר גרויסער פערדיענסט פון דעם ארץ ישראל לעהרער קען ניט פאַרשטעלען די חסרונות וואָס עס איז פאַראן אין זיין ארבייט. די קאָלאָניסטען קלאָגען זיך אויף דעם וואָס עס פעהלט אין דעם בית ספר אן אטמאָספערע פון אידישקייט און איהר זעהט אין ארץ ישראל אויף שריט און טריט אז זיי זיינען גערעכט. אז די קאָלאָניסטען זיינען אונצופריעדען מיט דעם בית־ספר אין דיעזער בעציהונג צייגט דער פאקט אז אין דער קאָלאָניע פתח־תקוה, למשל, האָט די תלמוד תורה פון נצח ישראל, געגרינדעט פון דייטשע פרומע אידען, דאָפּעלט שילער ווי דער בית־ספר. עס איז קלאָהר אז אין וועלכער קאָלאָניע עס זאָל ניט געגרינדעט ווערען א גוטע שולע מיט אן ערציהונג, אין וועלכער עס זאָל געלייגט ווערען געוויכט אויף דער אידישער טראדיציאָן, וועט דיעזע שולע זיעגען געגען דעם בית־ספר. און מען דאַרף ניט פערגעסען אז דער בית־ספר האָט הינטער זיך די גאנצע מאכט פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציאָן און פונדעסטוועגען קען די צווייטע געווינען נאָר ווען עס זאָל זיין אזעלכע סקוהלס איבער'ן גאַנצען לאַנד.

דעם גייסט אין וועלכען די בתי־ספר ווערען געפיהרט האָט גוט אויסגעדריקט איינער א פּאָרשטעהער פון דער אנטי־טראדיציאָנעלער שטרעמונג אין ארץ־ישראל אין עטליכע ווערטער. ער שרייבט אין א היגער צייטונג וועגען משפט השלום, און ער זאָגט אז דער צוועק פון משפט השלום איז אויפצובויען א וואָכעדיגען קאָורט וואס זאל ניט האבען קיין פערבינדונג מיט דעם רעליגיעזען בית דין, און ער בעריהמט זיך: אזוי ווי מיר האָבען געשאַפען א וואָכעדיגע שולע, אזוי ווילען מיר שאפען א וואכעדיגען משפט. די שולע איז וואָכעדיג דורך און דורך, און זי האָט פון דעם אוצר פון רעליגיעזע געדאנקען, פון רעליגיעזע פּאָעזי און התלהבות, און פון טראדיציאָנעלע בעגייסטערונג גאָר ניט גענומען. די גאנצע וועלט פון גרויסע געפיהלען און געדאנקען וואָס זיינען געגאַנגען פון דור צו דור איז פרעמד פאר דעם אידישען קינד, און דאָס קען זיך איבערצייגען יעדער וואס רעדט מיט דער יוגענד וואָס איז אין בית־ספר ערצויגען געוואָרען.

אָבער דאָס וואָס עס האָט זיך מיר שטארק געוואָרפען אין די אויגען ווען איך האב גערעדט מיט די היגע קינדע־

און יונגע לייט איז דער פאקט אז זיי
ווייסען אזוי ווייניג (איך וויל ניט בע־
נוצען דאָס וואָרט "גאָר־ניט" אָבוואָהל
ער וואָלט זיך פיעלייכט בעסער גע־
פאסט צו דער לאגע) אין תנ"ך, חומש
נביאים און כתובים זיינען פאר זיי
פרעמדע פעלדער און א פסוק פון תנ"ך,
אפילו די געוועהנליכע פסוקים וואָס יע־
דער פּראָסטער מענש וועלכער איז נאָר
אין חדר געגאנגען ווייס, איז פאר זיי
אונבעקאנט. ניט נאָר ווארפט עס זיך
ניט דורך אין זייער אייגענעם שמועס,
נאָר זיי פערשטעהען עס ניט אימיצער
פון דעם אלטען חדר זאָגט עס.

איך האָב בעמערקט ווי א גרופּע יונ־
גע לייט—א טהייל פון זיי זיינען ער־
צויגען געוואָרען אין רוסלאנד און זיי־
נען געקומען אהער מיט זייער אידישע
בילדונג און א טהייל פון זיי זיינען גע־
באָרען און ערצויגען געוואָרען אין ארץ
ישראל. איינער פון די ערשטע האָט
געזאָגט צו איינעם פון די אנדערע אין
פערלויף פון שמועס דעם בעקאנטען
פסוק: אם בגפו יבוא בגפו יצא. דער
ארץ ישראל'דיגער האָט ניט געוואוסט
וואָס דאָס בעדייט און האָט געפרעגט
— אין העברעאיש נאטירליך — וואָ
מיינט עס. איך בין געוואָרען פעראינ־
טערעסירט אין דער ערשיינונג און האָב
אויפמערקזאם געהערט דעם וויטער־
דיגען שמועס. אן אנדערער פון דער
גרופּע האָט אין פערלויף פון שמועס
געזאָגט דאָס גאנ'ן בעוואוסטע וואָרט
פון תלמוד: "אין אורח מכנים אורח".
דאָס איז וויעדער געווען א תלמיד פון
א רוסישען חדר. די ארץ ישראל'דיגע
האבען ווידער אנגעקוקט פרעמדלאך
דעם וואָס האָט גערעדט. זיי האָבען
געוויס דעם וואָרט פערשטאנען אָבער
זיינען דערמיט אונבעקאנט. איך האָב
זיך מיט די ארץ ישראל'דיגע פאנאנ־
דערגערעדט און זיי האָבען זעהר פשוט
ערקלעהרט אז זיי האָבען ווייניג געלע־
רענט חומש און תנ"ך.

ווען איך האָב מיין וואונדער ארויס־
געצייגט צו איינינגע פון די קאָלאָניסטען
און שטאָדטישע עלטערען פון קינדער,
האָבען זיי געלאכט פון מיין אונוויסענ־
הייט. וואָס? איהר זייט ערשט דער־
גאנגען אז די אלע וואס געהען ארויס
פון בית ספר זיינען עמי־הארצים? עס
איז אומזיסט אייער ארבייט צו זוכען
ביי זיי א פסוק אדער א מאמר חז"ל.
און איינער א איד פון רחובות האָט צו־
געלייגט: פון וואנען זאָלען זיי וויסען?
געהט פארביי אונזער בית־ספר אָדער
אן אנדער בית־ספר און איהר וועט הע־
רען נאָכאנאנד: הבה נרננה! (לאָמיר
זינגען) ווילט איהר אז דערפון זאָל מען
וויסען וואָס אין תנ"ך טהוט זיך?

און דיזעלבע מיינונג איז אויסגע־
דריקט געוואָרען צו מיר, פון פארמער
און פון סוחרים, אין די קאָלאָניען און
אין שטאָדט. עס איז קלאָהר: מען האָט
דאָ אבגערוקט דעם תנ"ך אן א זייט,
דער נייער דור קען ניט דעם ספר־
הספרים. ביי מיר איז די זאך געווען
א גרויסער חדוש און אין גאנצען אונ־
פערשטענדליך: דאָס האָט דאָך שוין
ניט צו טהאָן מיט רעליגיאָן, צו וועל־
כער דער בית־ספר וויל זיך ניט צוריה־
רען. דאס האט דאך שוין צו טהאָן מיט
דער נאַציאָנאַלער קולטור און מיט דער
נאַציאָנאלער שפּראך. אונזער נאַציאָנאַ־
לע קולטור ליעגט דאָך אין תנ"ך. אונ־
זער נאַציאָנאַלע שפּראך איז דאָך אין
תנ"ך. צו דערווייטערען אידישע קינ־
דער פון תנ"ך הייסט דערווייטערען זיי
פון נאַציאָנאַליזמוס, פון אידישע ביל־
דונג און פארמאכען פאר זיי די קוועלע
אפילו פאר דער העברעאישער שפּראד.
ווארום ווי אָרעם און בלייך איז אזא
העברעאיש וואָס קומט ניט פון תורה,
נביאים און כתובים! און וואָס פיר א
בעגריף קענען זיי האָבען פון אונזער
פערגאנגענהייט, פון דער ביבלישער
ארץ ישראל, אז זיי קענען ניט די ביי־
בעל אין אָריגינאל און אז זייער צייט
ווערט פערנומען מיט ביכלעך וואס זו־
כען איבערצודערצעהלען די געוואלדיגע

פאסירונגען פון ביבעל אין א פיעל פערערגערטע און וואַכעדיגע שפּראַך. ווי נעהמט מען עס בידים און מען שטויסט אוועק אזא רייכטום. אין דער תנ"ך פסול געווארען דערפאר וואס פרומע אידען גלויבען אז ער איז הייליג?

אין דעם זאאַל פון דער יפו'ער גימנאזיע איז פאַרגעקומען די קאָנווענשאָן פון די לעהרער. איך בין געזעסען און האב געזעהן פאר מיר מעהר ווי צוויי הונדערט אידישע לעהרער פון דער אידישע לאנד. עס איז געווען א שעהנע ערשיינונג. איין בליק אויף דער פערזאמלונג האָט געקענט איבערצייגען יעדען, אז מען האָט פאר זיך מענשען פון אינטעליגענץ און פון א בעדייטענדען מאָאָס אידעאליזם. און אויף יעדעם געזיכט איז געווען אָנגעשריבען אז דאָס זיינען פּיאָנירען אויף א נייע פעלד און דער פּיאָניר מוז שטענדיג אייער אכטונג געווינען. מיט אזעלכע מענשען ווי די וואס זיינען געזעסען אויסגעזעצט אויף די ביינק אין לאנגע שורות קען קיין נאציאָן זיך ניט שעהמען אלס ערציהער.

און זיי האָבען גערעדט איבער פיעלע און פערשיעדענע פראגען, אין יענעם זאאַל פון דער יפו'ער גימנאזיע. אנדערע פראגען וועלכע זיינען פערהאַנדעלט געוואָרען זיינען געווען וועגען דעם עקאָנאָמישען צושטאנד פון לעהרער אנדערע זיינען געווען וועגען גייסטיגע פראגען, אָבער אלעס איז בעהאנדעלט געוואָרען אויף א שעהנעם וועג. און אין דער גרויסער אונערטרעגליכער היץ פון די פּאָאַר טעג אין וועלכע די קאָנווענשאָן איז אָבגעהאַלטען געוואָרען זיינען אלע געזעסען אויף די פּלעצער און זיינען געווען פארשלונגען אין אלעס וואָס איז גערעדט געוואָרען. דער העברעאישער לעהרער אין ארץ ישראל איז אן ערנסטער מענש און ער נעהמט ערנסט אלעס וואס האָט צו טהאָן מיט זיין פּראָפעסיאָן (ביי א אידישע לעהרער איז זיין בעשעפטיגונג מעהר ווי א פּראָפעסיאָן).

אָבער די קראנקהייט פון ארץ ישראל — פּאָליטיק — האָט גובר געווען אויך די אספּה פון די לעהרער. זי האָט אָנגענומען א בעשלוס אז די לעהרערס שטעהען מיט די פּועלים. וואָס האָבען לעהרער צו טהאָן מיט די פארטייי־סכסוכים און מיט וואָס פאר א רעכט ברייינגען זיי אריין פּאָליטישע רייסע־רייען אין דעם חנוך? וואָס האָט דער אידיש־נאציאָנאַלער חנוך צו טהאָן מיט סאָציאַליזמוס? זיינען דען ניט גערעכט די קאָלאָניסטען וואס זאגען: מיר ווילען ניט אז דער לעהרער זאָל זיין א סאָציאַליסטישער אגיטאַטאָר און זאָל איינפלאַנצען אין אונזערע קינדער דעם האַס וואָס די ראַדיקאַלען האָבען צו די קאָלאָניסטען.

אָבער אלעס איז דאָ אויסגעטונקט אין פּאָליטיק, און אויב אלע ווייסען אז די אַלטע ירושלים איז געווען און איז נאָך היינט אויך דורכגענומען מיט פּאָליטיק, איז דער נייער ישוב ניט אויף איין האָאַר בעסער אין דיזען הינזיכט, און אונטער די ווערטער "נייער ישוב" מיין איך דאָ די וואָס האָבען צו טהאָן מיט קהל'שע זאכען. איך מיין ניט די קאָלאָניסטען. און דער טראָבעל איז, אז די פּאָליטיק פון די נייע קהל'שע מענשען האָט אויך צו טהאָן א סך מיט געלד־זאכען, פונקט ווי די אַלטע ירושלים'ער פּאָליטיק האָט צו טהאָן מיט געלד־זאכען; נאָר א מאָל איז עס געווען אין פערבינדונג מיט כוללים, און היינט איז עס אין פערבינדונג מיט דעם ועד־הצירים. חלוקה־פּאָליטיק קען אויך געפיהרט ווערען אונטער א מאָדערנעם נאָמען.

און ארויסגעהענדיג פון דער קאָנווענשאָן האָב איך געטראַכט: אזא גלענצענדער מענשען־מאַטעריאַל, און אזא שטרעבונג וועלכע דאָ איז פאראן צו טהאָן גוטעס, האָט דאָך געקענט אויפהאָדעווען א דור אין אן אמת'ן אידישען

גייסט, א דור וואס איז דורכגענומען מיט אידישע טראדיציאנען — ווען דיעזע מענשען וואלטען ניט מיטגע־בראכט מיט זיך די גלות־חסרונות, דעם רוסישען ניהיליזם, און דעם השכלה־גייסט מיט זיין האס צום טראדיציאנעלן יודענטהום. די חסרונות זיינען ניט קיין ארץ ישראל׳דיגע, נאר רוסישע און אפשר ליעגט אין דעם א טרייסט פיר דער צוקונפט. אפשר וועלען דיעזע חסרונות מיט דער צייט פארשווינדען און אין ארץ־ישראל וועט געשאפען ווע־רען א ריכטיגע אידישע ערציהונג אויף וועלכער אונזער צוקונפט וועט געבויט ווערען.

.36

ווער זאָל פאָהרען קיין א״י

אין יפו געפין איך "פנים חדשות", וועלכע איך האב ניט געזעהן ווען איך בין דא געוועזן צום ערשטען מאל. דאס זיינען א פאר אמעריקאנער, וואס זיינען געקומען פיר צוועקען פון האנדעל און אינדוסטריע און אויך א פאר אידען פון ענגלאנד, וואס זיינען געקומען פיר דעם זעלבען צוועק. ווען מען זעהט מענשען וואס קומען עפעס טהאן אין ארץ ישראל, ווערט פרעהליכער אויפ'ן הארצען, אבער די מענשען זיינען אזוי ווע־ניג, אז איהר פאנגט אן צו צווייפלען, אויב עס איז באמת געקומען די גרויסע כוואליע פון אינטערעס פאר ציון וועלכען מען האט ערווארטעט אז עס וועט קומען. איבערהויפט איז דא דער עולם ענטוישט וואס עס קומען אזוי ווייניג אידען פון אמעריקא.

עס איז אויך פאראן א סארט קומער, וועלכע עס וואלט בעסער געווען פאר זיי און פאר ארץ ישראל, אז זיי זאלען זיצען אין דער היים, ווייל זיי פאהרען אוועק און מוזען אוועקפאהרען מיט גאר ניט און זייער קומען צוריק פון ארץ ישראל מאכט שוואך די הארץ פון די וואס וואלטען געהן אין ארץ ישראל און עס האט אין אלגעמיין א שלעכטען איינפלוס אויף די ארבייט וואס עס ווערט געפיהרט אין די גלות־לענדער פאר ציון.

צו דיעזער קאטעגאריע בעלאנגען אזעלכע מענשען וואס האבען ניט קיין בעשטימטען צוועק אין זייער רייזע און ווייסען ניט וואס זיי וועלען דא טהאן. זיי מיינען אז מסתמא וועלען זיי געפינען מיט וואס זיך צו בעשעפטיגען, און ווען זיי געפינען ניט, פאהרען זיי אוועק ענטוישטע. דער אמת אבער איז, אז אזעלכע מענשען האבען לכתחילה דא ניט געפונען וואס צו טהאן, ווייל פאר "סתם געשעפטען" איז די לאנד נאך ניט מסוגל. דער וואס קומט אהער, דארף זיין א פאכמאן, סיידען אז אימיצער קומט מיט א גרויסען קאפיטאל און ער האט גענוג צייט צו ווארטען, ביז עס וועט זיך איהם מאכען עפעס א געשעפט און ער האט מיט וואס געשעפטען צו פיהרען. אבער ווען עס קומט וואס מען רופט אין דער ביזנעס וועלט א "קליינער מענשעל", לאמיר

זאָגען מיט א דריי פיער טויזענד דאָלאר אדער אפשר צעהן טויזענד, און ער האָט אין זינען סתם מסחר, זיינען זיינע שאַנסען אויף ערפאָלג קליין.

צו עפענען א סטאָר אין ארץ ישראל איז דער ניי־געקומענער מענש ניט מסוגל און די קרעמער־פעלד איז דאָ שטאַרק פערנומען. דער נייער מענש ווייס ניט דאָס וואָס די לאנד דאַרף האָבען און עס איז אויך א שטערונג דאָס וואָס ער קען ניט קיין אראביש. א אידישער סוחר, איינער פון די ערפאהרענסטע מענשען אין ארץ ישראל, וועלכער איז אויפגעהאָדעוועט געוואָרען אין לאנד, האָט מיר געזאָגט: ארץ ישראל, ווי אלע אנדערע לענדער, האט זיך איהר אייגענע דרכים אין ביזנעס, און עס איז ניט קלוג פון אימיצען, ווען ער קלעהרט, אז ער וועט קענען שטעהן אין א קאָנקורענץ געגען דעם היגען תושב. און היינט א ביזנעס איז ניט ווי א מאָל, אויב דער געשעפט טראָגט ניט, וועט ער אויפעסען דעם קאפיטאל וואָס איז אריינגעלייגט געוואָרען אין א קורצע צייט דורך דער שווערער רענט וואָס מען דאַרף היינט צאָהלען פיר א קראָם".

דער האַנדעל אין ארץ ישראל האָט שוועריגקייטען דורך די גרויסע פראָצענט וואָס מען נעהמט אין די באנקען. אפילו אונזער אנגלאָ פאלעסטינא קאָמפאני, די אידישע באנק פיר ארץ ישראל נעהמט זעהר גרויסע פראָצענטען — און די אידישע סוחרים זיינען דארום שטאַרק אין כעס, אָבער דער כעס העלפט זיי גאָר ניט. דער נייער מענש וואָס קומט דאָ עפעס מאַכען, פיהלט דיעזע אלע שוועריגקייטען נאַטירליך פיעל מעהר ווי דער אלטער.

אין די לעצטע צייט האָפען א סך אידען אויף עקספּאָרט און אימפּאָרט, אָבער די צאָהל ארטיקלען וואָס ארץ ישראל האָט צו עקספּאָרטירען, איז דערווייל זעהר בעגרענצט און אזוי איז אויך בעגרענצט דער צאָהל ארטיקלען וואָס ארץ ישראל קען אימפּאָרטירען. מען דאַרף ניט פערגעסען, אז מען האָט דאָ צו טהאָן מיט א בעפעלקערונג וואָס דאַרף זעהר ווייניג, איך מיין נאַטירליך די אראבישע בעפעלקערונג. דער אראבער איז נאָך דערווייל ניט קיין קאָסטאָמער אויף אייראָפּעאישע אָדער אמעריקאנישע סחורות. דער געוועהנליכער אראבער דאַרף קיין סך קליידונג ניט, ער געהט יאָהרען לאנג אין זיין חאלאט און אלעס וואָס ער דאַרף איז א נייע לאַטע אויף איהם צו לייגען פון צייט צו צייט, פון קיין מעבעל איז ניטאָ וואָס צו ריידען.

די מלחמה יאָהרען און דער יקרות זיינען א גליק פאר דעם אראבער. דער אראבער נעהמט יעצט פונטען פאר זיינע פּראָדוקטען און ער גיט זיי ניט אויס, ער גראָבט זיין געלד אין דער ערד איין. קיינער האָט דערפון גאָר ניט. דער דאָרף מענש איז אין ארץ ישראל רייך געוואָרען אויף דעם חשבון פון שטאָדט־מענשען, ווייל ער דאַרף זעהר ווייניג האָבען. אימפּאָרט פון אזעלכע לענדער קען דארום זעהר גרויס ניט זיין, און דערצו איז די פאָדערונגען פאר סחורות — לאנג ניט קיין גוטע. קורץ, פאר נייע מענשען איז דיזע ליין א שווערע, איבערהויפּט פאר די וואָס פיעל געלד האָבען זיי ניט.

ארץ ישראל איז א פלאַץ פאר די, וואָס ווייסען גוט דורך און דורך זייער פאַך. די וואָס ווילען אנפאַנגען א שטיקעל אינדוסטריעלע אונטערנעהמונג דאַרפען זיין עקספּערטען אין דער זאַך וועלכע זיי געהען דאָ מאַכען. בריה'שאַפט אָהן א ריכטיגע עקספּערט־ידיעה איז דאָ ניט גענוג. ווען די לאנד וועט ווערען אנטוויקעלט, וועט זיין פלאַץ פיר סתם פעהיגע האַנדעלס מענשען, יעצט דאַרף מען נאָר דער וואָס איז א ספּעציאַליסט אין א געוויסע זאַך.

מען האָט לעצטענס גערעדט אין אמעריקא וועגען דעם פלאַן צו קאָנסערווירען

פּרוכט, מאַנכע האָבען געוואָלט אזא זאך מאַכען אין ארץ ישראל און עס איז דערפון גאָר ניט געוואָרען. איך האָב אליין געזעהן אין ארץ ישראל ביי א קאָלאָניסט אזעלכע קאָנסערווירטע פּרוכטען וועלכע עס איז ניטאָ קיין בעסערע פון זיי אויף קיין מארקעט, עס שיינט, אז די וואָס האָבען עס געוואָלט מאַכען האָבען זייער פאך ניט געוואוסט, אין דערפאר איז פון דעם גאנצען ענין גאָר ניט געוואָרען.

אין דיעזען ליין וועגען די פּראָדוקטען פון ארץ ישראל איז פאראן א סך צו טהאָן. אָט איז א ביישפּיעל: לעמאָנס ווערען דאָ פערפוילט אין ריעזיגע קוואנטיטעטען, וועהרענד מען האָט געקענט פון זיי מאַכען די בעסטע דזשעלים, עס געהט פּשוט לאיבוד א קוועלע פון איינקונפט פאר'ן לאנד, נאָר מען דארף האָבען דערצו דעם פאך־מאַן, דעם עקספּערט און ספּעציאליסט. אָט איז אן אנדער ביישפּיעל: ארץ ישראל איז א לאנד פון אויל, זיתים וואקסען דאָ אומעדום אפילו אויף שטיינערנע ערד, און זיתים אויל, שמן־זית, וואָלט געקענט זיין א אונבעגרענצטע קוועלע פון איינקונפט פאר ארץ ישראל, אָבער זייתם ווערען דאָ געפּרעסט אויף אן אלטמען וועג און די היגע שמן־זית האָט צוליעב דעם א וויעדער־גרוך, ווען מען זאָל די אויל בעארבייטען אויף א מאָדערנעם אופן, נאָכ'ן לעצטען וואָרט פון אויל־פּרעסעריי און אין דער זעלבער צייט אָרגאניזירען דעם געשעפט אויף א געזונדען באזיס, וועט די רעזולטאטען דערפון פאר'ן אידישען ישוב זיין גרויס.

עס איז ווערטה צו ברייינגען דאָ נאָך א קליינעם ביישפּיעל, ווי עס איז נויטיג אז די וואָס אונטערנעהמען א זאך, זאָלען זיין פאך־לייט. עטליכע לעגיאָנערען האָבען געוואָלט מאַכען און האָבען געמאַכט א אידישע פישער געזעלשאפט. די זאך שיינט צו זיין זעהר איינפאך. דער ים הגדול איז פאראן, און פיש אין ים הגדול זיינען דאָ און קונים אויף פיש זיינען אויך דאָ, און דאך איז פון דע גאנצען ענין גאָר ניט געוואָרען — אזוי זעהט עס דערווייל אויס. אפשר וועט די געזעלשאפט נאָך צוריק אויפלעבען — דערפאר ווייל דער עקספּערט פון דער פישער־געזעלשאפט, איבער וועלכער מען האָט שוין בעוויזען פיעל שעהנע ארטיקלען אין דער ארץ ישראל פּרעסע צו שרייבען, האָט ניט געוואוסט קיין מבינות אויף נעצען און מען האָט געקויפט פאר זיבען הונדערט פונט נעצען, וועלכע האָבען ניט געטויגט, און ווי איך האָב געהערט, ליגען יעצט די נעצען אויפ'ן ברעג ים און קיינער גיט אפילו ניט א טראכט, אז מען זאָל דערפון מציל זיין דאָס וואָס מען קען מציל זיין.

די אונטערשטע שורה איז, אז די וואָס קומען קיין ארץ ישראל מיט דעם צוועק פון אינדוסטריע און האנדעל, דארפען זיין בעוואָפענט מיט אלע ידיעות וואָס עס איז נויטיג פאר דעם פאך, פיר וועלכען זיי ווילען ווידמען זייער ענערגיע, זיי דארפען האָבען די מיטלען מיט וואָס צו אונטערנעהמען דאָס וואָס זיי ווילען אונטערנעהמען, אָבער פאר מענשען וואָס זיינען קיינע פאך־לייטע אין קיין זאך און האָבען וועניג געלד, איז ארץ ישראל ניט קיין פּלאץ יעצט. אזעלכע מענשען קומען, דרעהען זיך ארום א געוויסע צייט, פאָהרען אוועק מיט גאָר ניט און האָבען נאָכהער טענות צו ארץ ישראל. ארץ ישראל ווארט אויף בעזוכער וואָס זאָלען קומען אויסזעהן דאָס לאנד, אָבער דיזע דארפען זיי דער פאך־לייט, אָדער מענשען מיט געלד.

אזעלכע דארפען קומען, זאָלען קומען — איבערהויפּט פון אמעריקא.

דאָס האָט אָבער נאַטירליך ניט צו טהאָן מיט די וואָס קומען ביר קאָלאָניזאציאָנס צוועקען, וועלכעס איז א בעזונדער קאפּיטעל פאר זיך.

.37

ערד

וואו איך געה און וואו איך שטעה זעה איך פאר מיר בלויז איין גרויסע פראגע: **די פראגע פון ערד.**

די גאנצע פראבלעמע פון ציוניזמוס, די גאנצע פראבלעמע פון ארץ־ישראל איז בלויז א פראבלעמע פון קלאניזאציאן. ניט מעהר און ניט וויינייגער. אונזער צוקונפט, דער יסוד פון אונזער נאציאנאלע היים איז אבהייננגיג אן קאלאניזאציאן. אלעם פון א׳ ביז ת׳ אין דער אידישער ערלייזונג שטעהט אויף ערד, ערד און ערד.

ווע͏לען מיר אין קורצען מאכען א גרויסע קאלאניזאציאן אין ארץ־ישראל, איז ארץ־ישראל אונזערע; וועלען מיר עס ניט טהאן, איז ארץ־ישראל ניט אונזערע און קיינע סאן־רעמאס און קיינע סעמיועלס וועלען אונז ניט העלפען. אלעס, אפילו די גרויסע הבטחה פון ענגלאנד, וועט בלייבען א לופטיגע זאך אהן ממשות אויב די ערד פון ארץ־ישראל וועט בלייבען ביי אנדערע און ניט ביי ישראל.

און ווען איך פאהר דא אויף דעם הייליגען באדען וועלכער איז אונזערער, צו מיט׳ן באהן, צו מיט א פוהר אדער אויף דעם רוקען פון אן אייזעל, ברענט מיר מיין הארץ ווי א העלישער פייער: אט דער באדען וועלכער איז אונזערער, בעלאנגט צו אנדערע און ניט צו אונז; אט די ערד צו מזרח, צו מערב, צו צפון און צו דרום איז ניט אין אונזער רשות, אנדערע זיינען אויף איהר בעלי־בתים, און עס דאכט זיך מיר אז איך הער די שטימע פון דער ערד וואס שרייט: לויזט מיר אויס! עס דאכט זיך מיר אז איך הער די שטימע אין וואהר און אין חלום. און הלואי וואלט איך געקענט אויסשרייען מיט א קול וואס זאל זיך הערען אין אלע לענדער און פלעצער וואו אידען וואהנען: לויזט אויס די ארץ־ישראל ערד! אהן דעם קען דאס אידישע פאלק ניט אויסגעלייזט ווערען!

און איך בין זיך מודה ומתודה אז ווען איך בין געווען אין גלות האב איך גלייך מיט אנדערע ציוניסטען אפט פערגעסען דעם מורא׳דיגען פאקט אז בלויז פיער פראצענט פון די ערד אין ארץ־ישראל בעלאנגט צו אידען און 96 פראצענט בעלאנגט צו אנדערע. איך

האב געקלעהרט זיצענדיג אין נויארק וועגען די ביסעלע אידישע פעלדער און די עטליכע צעהנדליג אידישע קאלאניען. עס איז אבער ניט געשטאנען פאר מיינע אויגען די סך, די אונגעהויערע סך פעלדער אין ארץ־ישראל וואס זיינען אין גוי’שע הענד. מען שרייבט ביי אונז אזוי פיעל איבער דאס ביסעלע וואס מיר האבען אין פאלעסטינא און מען שרייבט אזוי ווייניג, אדער גארניט, איבער דאס גאנצע לאנד וואס איז ניט ביי אונז. אבער ווען איך בין געקומען אהער און האב דערזעהן מיט מיינע אויגען דאס וואס מיר האבען ניט אין ארץ־ישראל, ווען איך האב געזעהן ווי ווייניג “ארץ” מיר האבען אין ארץ־ישראל; ווען איך האב געזעהן ווי אונזערע בריליאנטענע קאלאניען זיינען ניט מעהר ווי אינזלען אין א גרויסען פרעמדען ים — האט זיך מיין ציוניזמוס ארונטערגעלאזען פון די הויכע ספערען פון הימלישע מליצה, אין וועלכע מיר שווימען ארום און איז געבליבען שטעהן אויף דער ערד און איך וועל פון דיזען פונקט ניט אבטרעטען ביז’ן לעצטען טאג פון מיין לעבען. מיין ציוניזמוס יעצט איז אן ערדישער, אן ארץ־ישראל’דיגער.

אפילו דאס וואס מיר האבען געוואונען פאליטיש יעצט אין ארץ־ישראל, איז געוואונען געווארען בלויז אויף דעם גרונד פון אונזער ביסעל פערמעגען אין ארץ־ישראל. די פעלדער, די הייזער, די שטיינער וואס מיר האבען אין דארף און אין שטאדט — זיי זיינען געוועזען די מליצי־יושר פאר אונז, זיי האבען עס געפאדערט ארץ־ישראל פאר אונז. און וואס מעהר מיר וועלען האבען פעלדער, הייזער און שטיינער אין ארץ־ישראל, אלץ מעהר וועט זי זיין אונזערע.

אונזער פערמעגען אין ארץ־ישראל ביז יעצט איז געשאפען געווארען פון פיער קוועלען: דער שטאדטישער ישוב וועלכער איז אלט ארום 700 יאהר, די קאלאניען פון ראטשילד־יק״א, די קאלאניען פון פריוואט אונטערנעהמונגען, און די ערד־בעזיצונגען פון די לעצטע צוויי צעהנדליג יאהר זייט די ציוניסטישע ארגאניזאציאן איז בעשאפען געווארען.

דעם שטאדטישען ישוב האבען מיר צו פערדאנקען דאס וואס די מעהרסטע פון די איינוואהנער פון ירושלים זיינען אידען און דאס וואס ירושלים האט א אידישען פנים. דעם שטאדטישען ישוב האבען מיר צו פערדאנקען וואס מיר האבען צוויי אידישע שטעדט אין גליל, — טבריה און צפת. אונזער שטאדטישער אידישער פערמעגען אין ארץ־ישראל האט געשפיעלט א גרויסע ראלע אין דער ציון־פאליטיק פון דער לעצטער צייט און עס וועט שפיעלען ווייטער אויך. אבער דורך שטעדט קען א לאנד ניט גענומען ווערען. א לאנד ווערט גענומען דורך דעם בעזיץ פון באדען, פון פעלד און מיר וועלען אריבער צו די דריי עלעמענטען וואס האבען דעם באדען־ישוב געשאפען.

די פרוכט פון דער ארבייט פון ראטשילד־יק״א זעהט מען אין ארץ־ישראל אויף שריט און טריט. דער עיקר פון אונזער באדען־פערמעגען אין אונזער לאנד קומט צו אונז דורך ראטשילד און די יק״א וועלכע האט שפעטער מיט זיין געלד געארבייט. די גרעסטע טהיילען פון אונזערע בליהענדע קאלאניען פון וועלכע אייער הארץ ווערט ברייטער אז איהר זעהט זיי, אט דיזע פעסטונגען וועלכע מיר פארמאגען אין ארץ־ישראל זיינען געבויט געווארען אין דער חבת־ציון עפאכע, די עפאכע פון בויען, דורך דער הילף פון ראטשילד־יק״א. און אויב די וועלט מוז ווילענדיג אדער ניט־ווילענדיג זינגען א לויב געזאנג צו די אידישע קאלאניען — און די קאלאניען קריגען די אנערקענונג פון דער גאנצער וועלט אויסער די אידישע סאציאליסטען — אויב די אידען האבען געשאפען אזא גלענצענדען אנפאנג פון כבוש־הארץ, איז די גאנצע אידישע נאציאן שולדיג דעם טיעפסטען דאנק צו דעם וואונדערליכען פאריזער אידען וועלכער וועט בלייבען אונשטערבליך אין דער אידישער געשיכטע.

נאך די ראטשילד־יק״א קאלאניען

קומען די קאָלאָניען פון פּריוואַט אונטערנעהמונגען ווי די "אגודת נטעים" און ענהליכע. מיר האָבען צו פערדאַנקען די וואָס זיינען געוועזען די פּיאָנערען אויף דיעזען פעלד די גרינדונג פון רחובות, איינע פון די וואונדערבאַרסטע אידישע שאַפונגען אין דער אידישער לאַנד. דיזע סאָרט ארבייט האָט אויך געוויזען אַ וועג פיר נייע אונטערנעהמונגען וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען אויף אַן ענהליכען באַזיס.

מיר קומען יעצט צו דעם דריטען עלעמענט אין דער קאָלאָניזאַציאָן פון ארץ־ישראל, און דאָס איז: די שאַפונגען וואָס זיינען ארויסגעקומען אונטער דעם פליגעל פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן אין די לעצטע צוויי צעהנדליג יאָהר פון דעם מאָדערנעם ציוניזמוס. און עס איז קלאָר פאר יעדען וואָס האָט זיין פוס אראָבגעשטעלט אויף דעם באָדען פון פּאַלעסטינא, אז אין פערלויף פון דער לעצטער, לאָמיר עס אָנרופען ציוניסטישער, צייט איז געטהאָן געוואָרען פיעל ווייניגער, אָהן אָן ערך פיעל ווייניגער אין ארץ־ישראל ווי אין דער צייט פון ראָטשילד־יק"א און די פּריוואַט אונטערנעהמונגען וואָס זיינען געקומען אין ארץ ישראל בעפאָר דער צייט פון מאָדערנעם ציוניזמוס.

אין קורצע ווערטער: די קאָלאָניזאַציאָן אין ארץ־ישראל איז אַלט ארום פערציג יאָהר. צוואַנציג יאָהר איז זי אָנגעגאַנגען איידער די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן איז געשאַפען געוואָרען און צוואַנציג יאָהר זייט זי איז בעשאַפען געוואָרען, און אַט איז אַ קלאָרער פאַקט: אין די צוויי צעהנדליג יאָהר פון פאַר'ן מאָדערנעם ציוניזמוס אין דער אַזוי־גערופענער חבת־ציון עפּאָכע איז געשאַפען געוואָרען די גרעסטע און וויכטיגסטע אידישע קאָלאָניען אין יהודה, שמרון און גליל. פון יענער צייט אָן האָבען מיר ראשון לציון, פתח תקוה, זכרון יעקב, רחובות, ראש־פנה, חדרה, מתולה, און נאָך, און נאָך. וועהרענד די צייט פון דעם וואוקס און פערשפּרייטונג פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן איז געווען אַ צייט פון שטילשטאַנד אין דער ארבייט פון בעזעצען די אידישע לאַנד. אונטער דעם רעש פון די קאָנגרעסען און דער גרויסער אגיטאַציאָנס ארבייט האָט מען כמעט ווי אָן ארץ־ישראל פערגעסען, אויסער דאָס וואָס דער נאַציאָנאַל־פאָנד האָט געמאַכט איינציגע ניט גרויסע לאַנד־קניות און עטליכע קאָלאָניזאַציאָנס־פּראָבען וועלכע זיינען מעהרסטענס ניט געלונגען.

וואָס לערנען מיר פון דיזע פאַקטען וועלכע שטעכען אין די אויגען פון יעדען וואָס קומט אהער? מיינט עס אז די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן האָט ניט געטהאָן איהר פפליכט צו ציון? ניין! די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן האָט אויפגעטהאָן וואונדער פון דעם ערשטען קאָנגרעס ביז היינט. זי האָט גענומען דעם ציוניסטישען פּלאַן, האָט איהם ארויסגעצויגען פון אונזערע אייגענע ד' אמות און האָט איהם ארויפגעשטעלט אויף דעם טיש פון דער וועלט־דיפּלאָמאַטיע. עס איז געווען דער גליק פון דער אידישער נאַציאָן וואָס זעכצעהן יאָהר פאר דער וועלט־מלחמה איז געשאַפען געוואָרען די מאַשינערי וואָס האָט בענוצט דעם גרעסטען מאָמענט אין דער וועלט־געשיכטע פאר אונזערע צוועקען אין ציון. וואָלט ניט געווען די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן, וואָלט ניט געקומען די באַלפור דעקלעריישאָן אין סאַן־רעמאָ. פרומע מענשען קענען אין דעם זעהן דעם פינגער פון דער השגחה. פרייע קענען זיך בלויז וואונדערען אויף דעם גליקליכען צופאַל, אז פונקט אויפ'ן שוועל פון דער גרעסטער פּאַסירונג אין דער היסטאָריע פון דער מענשהייט איז ביי אידען בעשאַפען געוואָרען די אָרגאַניזאַציאָן וואָס האָט געבראַכט צום אידישען פאָלק דאָס אויף וועלכעס עס האָט געוואַרט צוויי טויזענד יאָהר.

און פונקט ווי עס איז גרויס די ארבייט פון דער אָרגאַניזאַציאָן אין דער פּאָליטיק, אַזוי גרויס איז עס אינעוויי־

ניג, אין דעם אידישען לעבען גופא. די ציוניסטישע בעוועגונג האָט אויפגעוועקט די אידישע הארץ, האָט אויפגעהויבען דעם אידישען שטאָלץ, איז געווען א סם־חיים פאר אונזער פאָלק אין דעם גרויסען גייסטיגען קריזיס, אין וועלכען מיר לעבען.

אָבער דאָס אַלעס ענדערט ניט דעם פאַקט אז דוקא די יאָהרען פון בליהען פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאציאָן אָדער בעוועגונג זיינען געווען די שוואכסטע, די אונטהעטיגסטע און די פרוכטלאָזעסטע אין פערלויף פון די לעצטע פערציג יאָהר אין בעצוג צו קאָלאָניזאציאָן. די פראגע, צו האָט מען געקענט קאָלאָניזירען ארץ־ישראל אין די לעצטע צוואנציג יאָהר, וויל איך דאָ ניט בעריהרען. עס איז מיין פולסטע איבערצייגונג אז מען האָט געקענט. מיט צעהן־פופצעהן יאָהר צוריק האָט מען געקענט פונקט אזוי ארבייטען אין קאָלאָניזאציאָן ווי מען האָט געקענט מיט דרייסיג און פערציג, און אפשר נאָך בעסער. אָבער די ציוניסטישע בעוועגונג האָט געהאט אנדערע צוויי פונקטען — ביידע זעהר וויכטיגע — אויף וועלכע זי האָט זיך געדארפט אָבשטעלען: זי האָט געציעלט צום פּאָליטישען ערפאָלג און צו פּראָפּאגאנדא. פיר דיזע צוויי זאכען האָט זי אוועקגעגעבען איהר ענערגיע און זי האָט פאר דער אויפגאבע פון בעזעצען דאָס לאַנד ניט געווידמעט קיין פיעל אויפמערקזאמקייט.

אָבער די צייט האָט זיך געביטען. ארץ־ישראל איז אָפען פאר אידען. און די איינציגע וועג ווי אזוי מיר קענען האָבען דאָס לאַנד איז ווען מיר וועלען האָבען די ערד פון ארץ־ישראל אין אונזער האַנד, אמווייניגסטענס א גרויסע טהייל פון דער ערד. און די ערד וועט אויף אונז ניט וואַרטען. אויב מיר וועלען פאַרשלאָפען די נעקסטע עטליכע יאָהר, וועלען מיר ניט קענען קריגען דאָס וואָס מיר קענען היינט קריגען. אונטער ענגלאַנד וועט דער אלגעמיינער מצב פון לאַנד זיך הויבען, און וואָס מעהר עס וועט זיך הויבען, אַלץ ערגער איז עס פאר אונז... אַלץ ווייניגער ווע־לען זיין בעלנים אונז ערד צו פערקויפען. איך געה דאָ ארום און זעה די "אימפּרואוומענטס" וואָס די ענגלישע אַדמיניסטריישאָן מאכט אין לאַנד און איך פערשטעה אז אין אמעריקא לייענען עס אידען און האָבען הנאה: מען מאכט שאָסעען, מען מאכט ברייטער די באַהן! אָבער פיהלט איהר דאָרטען אין אמעריקא אז די שאָסעען און די אַנדערע זאכען וואָס די אַדמיניסטראַציאָן מאַכט וועלען אונז שווערער מאַכען צו קריגען לאַנד אין אונזער בעזיץ? אָט, למשל, האָט די אַדמיניסטראַציאָן בעשטימט א בעדייטענדען בודזשעט פאַר סקולס פון וועלכע מיר וועלען ניט געניסען. מיר האָבען אייגענע סקולס און געניסען וועלען דערפון אַנדערע, און מיט דעם דור וואָס וועט זיך אין יענע סקולס ערציהען וועט אונז זיין שווערער צו פערהאַנדלען וועגען לאַנד קויפען.

אונטער דעם טערק׳ס אַדמיניסטראַציאָן פלעגט צעהן יאָהר צייט ניט מאַכען קיין גרויסע ענדערונג אין דעם צושטאַנד פון ארץ־ישראל. דעם טערק׳ס פּאָליסי איז געווען ניט צו לאָזען קיין זאך אויסבעסערען, נאָר עס זאָל אַלעס בלייבען ווי געווען. אָבער א צעהנדליג יאָהר אונטער ענגלאַנד וועט פאַרפעסטיגען דעם אַראַבער צו דער לאַנד דורך די אַלגעמיינע אויסבעסערונג וואָס די אַדמיניסטראַציאָן, פיהרט איין און דורך די גרעסערע פרייהייט וואָס ער קריגט יעצט, אויסער וואָס דאָס וועט טייערער מאַכען די לאַנד, נאָך פיעל מעהר ווי עס איז טייער יעצט. אין דיזען הינזיכט איז דער ענגלישער רעזשים פאר אונז ערגער ווי דער טערקישער, עס הייסט: ענגלאַנד׳ס אריינגעהן אין ארץ ישראל קען זיין אַ גליק פאר אונז אויב מיר זאָלען בענוצען דעם מאָמענט און אַריינברייינגען אין אונזערע הענד גרויסע שטרעקען לאַנד און גרינדען דארויף אידישע ישובים. אויב מיר זאָלען עס חלילה ניט טהאָן, וועט פּאַלעסטינא, אונטער ענגלאַנד, זיין ווייטער פון אונז ווי פּאַלעסטינא אונטער׳ן טערק.

עס איז אפשר געווען אַ גליק פאר

אידען וואָס ארץ־ישראל איז געווען אזוי
לאנג אונטער א ניט־ציוויליזירטער
הערשאפט. דורכדעם איז פּאלעסטינא
געווען פערלאָזען און האט געווארט
אויף אידען וועלכע זיינען נאך ניט גע־
ווען פארטיג דאָס לאנד צו נעהמען.
ווען ארץ־ישראל וואלט מיט הונדער־
טער יאהרען צוריק געווען ארונטערפּא־
לען אונטער אן אייראפּייאישע מאכט
—ווער ווייס אויב עס וואלט שוין יעצט
געווען פאר אידען וואו צו קומען קיין
פּאלעסטינא, אויב אלעס וואלט שוין
ניט געווען פארנומען.

די ניט־ציוויליזירטע הערשאפט פאר
פּאלעסטינא איז געענדיגט. די לאנד
וועט ניט מעהר זיין פארלאָזען ווי זי
איז געווען ביז יעצט. עס פאנגט זיך
אָן אַן עפּאָכע פון בויען אין ארץ־ישראל
און אויב מיר וועלען ניט בויען וועט
מען עס טהאָן אָהן אונז. און אויב מיר
וועלען פארשלאָפען יעצטיגען מאָמענט
וועט זיין שרעקליך אונזער צער, אונזער
וועהטאָג און אונזער חרטה ווען מיר
וועלען זיך אויפכאפּען און זעהן אז
נחלתנו נהפכה לזרים. דאָס וועט זיין
אזא חורבן ווי אין דער צייט פון טיטוס
און אַ חורבן אין וועלכען מיר אליין ווע־
לען שולדיג זיין.

מיר האָבען א סך פערשלאָפען און
פארשפּעטיגט. אין די לעצטע פערציג
יאהר האָט מען געקענט מאכען צוואנ־
ציג מאָל אזוי פיעל קאָלאָניען ווי די
צאָהל פון די קאָלאָניען וועלכע מיר האָ־
בען געמאכט. מען קען נאך יעצט —
אָבער נאר יעצט און ניט שפּעטער —
פערכאפּען דעם מורא'דיגען טעות וואָס
אונזער נאציאָן איז בעגאנגען פערנאכ־
לעסענדיג דאָס לאנד קויפען.

ווען ענגלאנד'ס קאנאָנען האָבען געדו־
נערט אויף די בערג פון יהודה איז אין
דעם געלעגען אן אולטימאטום צו דער
אידישער נאציאָן: קום און נעהם דאָס
לאנד אויב דו קענסט און אויב דו
ווילסט, און אויב ניט — — — דאָס
איבריגע איז פערשטענדליך. און דיזעל־
בע וואָרנונג ליעגט אין די ווערטער פון
ללאיד דזשאָרדזש צו ווייצמאַן אין סאַן־
רעמאָ: מיר האָבען אייך געגעבען די
התחלה. אויב איהר וועט ניט זיין ער־
פאָלגרייך, וועט איהר אליין זיין שול־
דיג. "אויב איהר וועט ניט זיין ער־
פאָלגרייך" — דאָס מיינט קיין אנדער
זאך ווי "אויב איהר וועט ניט קאָלאָני־
זירען ארץ־ישראל", ווארום נאר דורך
קאָלאָניזאציאָן קען מען ערווערבען א
לאנד. און דאָס ווייס א קינד וואָס האָט
געלערנט זיין ערשטען לעסאָן אין גע־
שיכטע.

ענגלאנד האָט אונז געגעבען די דע־
קלעראציע וועגען א נאציאָנאלע היים
און זי מיינט ערנסט דערמיט, אָבער
ענגלאנד וועט זיך ניט זעצען שבעה
אויב אידען וועלען ניט קאָלאָניזירען
ארץ־ישראל. אין א נויט וועט זי זיך
בעגעהן אָהן אונז. זי האָט איהרס גע־
טהאָן און יוצא געווען לכל־הדעות. ווען
מיר וועלען זיך שטעלען צופרידען בלויז
מיט איהר צוזאָג, וועלען זינגען און זיך
משמח זיין מיט סאַן־רעמאָ, מאַכען
דרשות און פערזאמלונגען און עוסק'ן
אין אלע סאָרטען נאציאָנאלע ארבייט
אויסער אין דעם עיקר — ערד קויפען,
וועט זי אונז פאר'ן פּאלע ניט שלעפּען.
ניט ענגלאנד און ניט די ליעג פון נא־
ציאָנען וועלען אונז רופען צו א דין־
תורה דערפאר וואָס מיר פיהרען ניט
דורך אונזער טהייל פון דעם אגרימענט:
צו קומען און נעהמען דאָס לאנד.

דער גרעסטער קריזיס אין דער אי־
דישער געשיכטע אין בעצוג צו ארץ־
ישראל איז געקומען. און איך וועל
קיינמאָל ניט פערגעסען וואָס א קאָלאָ־
ניסט פון די חשוב'סטע אין ארץ־ישראל
האָט געזאָגט צו מיר: "זאָגט זיי, אין
אַמעריקא, אויב מיר מאַכען יעצט ניט
קיין קאָלאָניען זיינען מיר אונגליקליך."
און אן אנדער קאָלאָניסט האָט מיר גע־
זאָגט: "אויב מיר זיינען געשטאַנען דאָ
אויף דער וואך פערציג יאהר, אויב מיר
זיינען איבערגעקומען אזוי פיעל שטע־
רונגען, איז עס געווען ווייל מיר האָבען
געגלויבט אז איהר, די אידען פון גלות,
וועט אהער קומען. מיר האָבען זיך גע־
האַלטען אלס א קליינע אַרמיי וואָס
האַלט אַ פעסטונג אין ערוואַרטונג אז
די גרויסע מחנה וועט באלד אָנקומען.

אויב מיר זאָלען חלילה אויסגעפינען אז איהר קומט ניט וועלען מיר אונטערגעהן.״

זאָלען מיר אין אַזאַ צייט ווען דער שיקזאַל פון ארץ־ישראל היינגט אויפ׳ן וואַגשאַל און נאָר ערד קען די וואַגשאַל איבערוואויגען אין אונזער זייט — זאָלען מיר אין אַזאַ צייט ווען מיר קענען מיט אונזערע אייגענע הענד אונזער צוקונפט בויען — דורך קאָלאָניזאַציאָן— און מיר קענען אליין אונזער צוקונפט פאַרניכטען אויב מיר וועלען די ערד פון ארץ־ישראל ניט אויסקויפען — — זאָלען מיר אין אַזאַ צייט בלייבען ביי דרשות און אַגיטאַציעס און פערזאמלונגען און ציון׳ס ליעדער און ניט אַנשטריינגען די גאַנצע ענערגיע וואָס מיר פאַרמאָגען אויף דער איינציגער זאך, אין וועלכער עס ליעגט אונזער ישועה, די איינציגע זאך וואָס קען אונז פיהרען צו דער גאולה — קויפען ערד, ערד און ערד! ?

ביי דעם געבורט פון ציוניזמוס פלעגט מען זאָגען געגען די וואָס האָבען ניט געוואָלט ארבייטען פאר ציון: מיט ולירושלים עירך וואָס מען זאָגט זיצענדיג אין ווילנא אָדער ווארשא בויט מען ניט קיין לאנד. איז דען די ״התקוה״ זינגען מעהר מיטעל צו קריגען ארץ־ישראל, ווי דאָס זאָגען ״ולירושלים״? מען האָט געדאַרפט די ״התקוה״ צו אויפוועקען דאָס פאָלק. און מען דאַרף עס היינט אויך. אָבער דאָס איז ניט מעהר די הויפט־זאך, דאָס זיינען אלץ געוועזן הכנות צו ארץ־ישראל. יעצט קומט ארץ־ישראל אליין. יעצט קומט א נייער ציוניזמוס, אן אלט-נייער, א ציוניזמוס וואָס ווערט געמאָסטען לויט דעם שטח פון די ערד וואָס עס ווערט דורך אידען קאָלאָניזירט. יעדעם יאָהר, יעדער חודש, יעדע וואָך וואָס געהט דורך און עס געהען ניט אריין קיין נייע דונאַמען לאַנד אין אידישע הענד, וואָס עס ווערען קיין אידישע הייזער ניט געבויט, איז פאַרלאָרען פאר אונז און קיין אנדערע ציוניסטישע ערפאָלגען קענען דעם חסרון ניט פאַרלייגען. קאָלאָניזאציאָן — אין דעם איז אלעס, אָהן דעם איז גאָר ניט!

38.

ווער זאָל קאָלאָניזירן א״י?

די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן אין ארץ ישראל וועט ניט קענען קאָלאָניזירען ארץ ישראל אפילו איהר זאָלט איהר געבען אַלע פאַנטאַסטישע סומען וואָס די חשבונות־מאַכער פון ועד הצירים האָבען פערלאַנגט ביי דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ.

עס איז ניט קיין צופאַל וואָס די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן האָט אַזוי ווייניג אָדער גאָרניט אויפגעטאָן אויף דעם פעלד פון קאָלאָניזאַציאָן אין פאַלעסטינאַ ביז יעצט. דער גאַנצער געבוי, דער גאַנצער אויפשטעל און דער גאַנצער כאַראַקטער פון דער אָרגאַניזאַציאָן אַזוי ווי עס איז געווען ביז יעצט און אַזוי ווי עס איז יעצט אויך, מאַכט איהר אונפעהיג פאַר קאָלאָניזאַציאָנס אַרבייט.

די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן אין ארץ ישראל איז דורכגענומען און דורכגעצויגען מיט פאָליטיק. איך מיין דאָ ניט בלויז די פאָליטיק וואָס זי פיהרט אין בעצוג צו דער לאַנדעס־אַדמיניסטראַציאָן און אין בעצוג צו די אַראַבער, דאָס איז אַ קאַפּיטעל פאַר זיך און איך וועל זיך נאָך וואַהרשיינליך דערצו אומקעהרען. וואָס איך מיין דאָ איז מעהרסטענס די אינערליכע פאָליטיק: די פאָליטיק צו די ״אחדות העבודה״ צו דעם ״הפועל הצעיר״ צו דעם ״מזרחי״, צו די לעהרערס, צו די ״אספת הנבחרים״, צו די ספרדים, א. ז. וו. א. ז. וו. עס וועט ניט זיין קיין גוזמא צו זאָגען, אַז 90 פּראָצענט פון דער ענערגיע פון דער ארץ ישראל׳דיגע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן, אָדער ריכטיגער פון דער פערטרעטערשאַפט אין ארץ ישראל פון דער אַלוועלטליכער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן געהט אַוועק אויף פאָליטיק. קען אַזאַ קערפערשאַפט קאָלאָניזירען א לאַנד? געוויס ניט.

יעדער קאָלאָניזאַציאָנס פּראָבע וועט באַלד ווערען אריינגעשלעפּט אין דער פאָליטיק, עס וועט באַלד אַרומגערינגעלט ווערען מיט אַן אַטמאָספערע פון פאָליטיקס פונקט ווי דער ענין פון די קבוצות איז געוואָרען א זאַך פון פּאַרטיי־פאָליטיק צווישען ועד־הצירים און די הפועל הצעיר און די אחדות העבודה, און פונקט ווי די אימיגראַציאָן איז אויך אריינגעשלעפּט געוואָרען אין דעם פאָליטישען קעסעל־גרוב פון פּאַרטייען. דער ועד הצירים וואָס גיט די געלד פאַר דער אימיגראַציאָן קען ניט די־

רעקט האנדלען מיט די חלוצים וואס קומען אין ארץ ישראל, ער דארף דאס געלד געבען צו דעם "הפועל הצעיר" און די "אחדות העבודה" וועלכע האבען א מאנאפאליזירטע רעכט אויף די איינוואנדערער וואס קומען אין לאנד. דיזע פארטייען האבען פערשטעלט דעם וועג פאר דעם ועד־הצירים אליין צו קומען אין בעריהרונג מיט די חלוצים און איך זעה דא ווי די צוויי ראדיקאלע פארטייען רייסען זיך ארום ווער פון זיי זאל האבען מעהר ממשלה אויף דעם ארבייטער. קענט איהר זיך פארשטעלען ביי אירגענד וועלכער אומה ולשון אז אן אדמיניסטריישאן זאל ניט קענען דירעקט פערהאנדלען מיט די מענשען פיר וועמען זי גיט־אויס איהר געלד, נאר זי זאל דארפען אלעס איבערגעבען אין די הענד פון א בעזונדער פאליטישע פארטיי וועלכע לויערט ווי יעדע פאליטישע פארטיי ארייצוכאפען די אדמיניסטריישאן אין איהרע הענד?

קאלאניזאציאן איז אן אונטערנעהמונג וואס טאר מיט קיין פאליטיקס ניט האבען צו טהאן. פאליטישע פארטיי־רייסעריי זיינען א סם־המות פיר אן אונטערנעהמונג וואס האט איהר בעשטימטען צוועק און יעדע קאלאניזאציאנס ארבייט וואס די ציוניסטישע ארגאניזאציאן אין ארץ־ישראל וועט אונטערנעהמען, וועט גלייך ביים אנפאנג ארייניזינקען אין דעם פאליטישען זומפ פון וועלכען זי וועט קיינמאל ניט קענען ארויסגענומען ווערען. איהר קענט ניט ערווארטען אז דר. עטינגער וועלכער איז א פאליטיקער פון דער אחדות־העבודה פארטיי און ער איז זייער דעלעגאט צו דער אספת הנבחרים, זאל מאכען קאלאניען אין ארץ־ישראל אויף דעם גרונד פון פריוואט־אייגענטום ווייל זיין פארטיי וועט דאס איהם ניט לאזען טהאן. דער "מיניסטער" פון קאלאניזאציאן ביי דעם ועד־הצירים איז אונטער דעם איינפלוס פון דער סאציאליסטישער פאליטיק, און ניט נאר וועט ער ניט מאכען קיין קאלאניזאציאן נאר ער וועט שטערען אז אנדערע זאלען עס מאכען אויב זיי ווילען ניט אננעהמען די "עשרת הדברות" פון זיין סאציאלער אמונה.

עס איז געווען ווייצמאן וועלכער האט געזאגט אויף א פערזאמלונג בעפאר דער לאנדאנער קאנפערענץ, אז מיר דארפען אין ארץ־ישראל עקספערטען וואס זיינען קיינע פאליטיקער, דער עקספערט זאל זיך ניט מישען אין פאליטיק, פונקט ווי דער פאליטיקער דארף זיך ניט מישען אין די ארבייט פון עקספערט. דער אונגליק איז — האט ער געזאגט — אז ביז יעצט האבען די עקספערטען זיך מעהר געמישט אין פאליטיק ווי אין זייער אייגענע ארבייט. ווייצמאן איז גערעכט געווען אין דיזער בעציהונג. די עקספערטען פון אגריקולטור, די עקספערטען פון סקול — אלע זיינען אריינגעטהאן אין דער פאליטיק ביז די אויערן און דאס איז דער אונגליק פון ארץ־ישראל. און דאס מאכט אונמעגליך אז די ציוניסטישע ארגאניזאציאן אין ארץ־ישראל זאל האבען ערפאלג אין קאלאניזאציאן וועלכע מוז שטעהן פריי פון אלע פאליטישע איינפלוסען, און דארף געמאכט ווערען פון מענשען וואס אינטערעסירען זיך ניט מיט קיין אנדער זאך ווי צו קאלאניזירען נייע שטיקער לאנד.

און דאס איז די ערקלעהרונג פארוואס די יק"א וועלכע האט א קליינעם אפיס מיט דריי מענשען, וועמעס נאמען איהר זעהט קיינמאל ניט אין די ארץ־ישראל׳דיגע צייטונגען און וועלכע ריידען ניט אויף קיין אסיפות, טהוען־אויף פיעל מעהר פאר ארץ־ישראל, פאר דער קאלאניזאציאן פון ארץ־ישראל ווי דער ועד הצירים מיט זיין גאנצען טומעל און זאל מען ניט זאגען אז דאס איז דערפאר וואס די יק"א האט געלד. די סומען מיט וועלכע די יק"א אפערירט אין ארץ־ישראל איז ניט גרויס. די זאך איז זעהר פשוט: אט דער איד וועלכער הייסט פראנק, דער אנפיהרער פון דער יק"א־ארבייט און זיינע העלפער וויסען ניט פון קיין פאליטיק, קימערען זיך ניט וועגען די פארטייען און עס ליעגט זיי ניט אין דער לינקער פאה די לעהרער־אסיפה און די אסיפת הנבחרים

וועלכע האָבען מיט דער ערד־פראַגע ניט צו טהאָן, און ער דאַרף ניט קיין ערלויבנים פיר זיין ארבייט פון א שפרינגצאַק ווי די ציוניסטישע אָרגאַניזאציאָן דאַרף. די יק״א מענשען זיינען קאָלאָניזאַטאָרס, וועהרענד אונזערע מענשען זיינען דברנים און פּאָליטיקער. ווען איך וואָלט האָבען א מיליאָן דאָלאַר אוועקצוגעבען פאַר בויען ארץ־ישראל און וואָלט געהאַט אויסצוקלייבען איינס פון דיביידע: דעם ועד־הצירים און דער יק״א, וואָלט איך בעסער געגעבען דער יק״א.

ווער זאָל אלזאָ קאָלאָניזירען ארץ־ישראל? דער ענטפער דאַרויף איז זעהר פשוט.

זאָלען אידען וואָס קענען אינוועסטען געלד אין קאָלאָניזאַציאָן זיך פעראייניגען, קויפען לאַנד און מאַכען קאָלאָניען אַזוי ווי צום ביישפּיעל די ענגלישע אחוזה וואָס ארבייט יעצט אין כרכור. זאָל יעדע שטאָדט אין אמעריקאַ מאַכען א קאָלאָניע. אין יעדער שטאָדט געפינען זיך מענשען וואָס זייער הארץ איז נאָהענט צו ציון. זיי קענען נעהמען אויף זיך די איניציאַטיווע צו שאַפען אין זייער שטאָדט די געלד און דעם אינטערעס וואָס עס איז נויטיג אום א קאָלאָניע צו מאַכען אין ארץ ישראל. לאָמיר זאָגען אויף דעם נאָמען פון זייער שטאָדט. און פּונקט ווי א שטאָדט אינטערעסירט זיך מיט איהרע לאָקאַלע אַנשטאַלטען וועט זי זיך אינטערעסירען מיט איהר קאָלאָניע אין ארץ־ישראל. קען ניט פראָווידענס אָדער עקראָן א. ז. וו. גרינדען א קאָלאָניע אין ארץ־ישראל און וועט ניט די גרינדונג פון אַזאַ קאָלאָניע געבען צופרידענהייט צו די פראָווידענסער אָדער עקראָנער אידען? וועט עס דען ניט געבען מעהר אינהאַלט צו זייער גייסטיגען לעבען און וועט עס ניט אויפהויבען די גאַנצע מדרגה פון אידישקייט אין דער געמיינדע? און זאָלען די שטאָדטישע אידען אליין קלערען און זאָרגען פאַר זייער קאָלאָניע, פאַר זייער נחלה אין ארץ־ישראל. ווארום פעראינטערעסירט ווערט מען נאָר אין א זאַך אין וועלכער מען נעהמט אליין אן אנטהייל אין דעם בויען און שאַפען.

עס קען געפונען ווערען א וועג ווי אַזוי ביים קויפען לאַנד זאָלען זיך עטליכע שטעדט פעראייניגען און עס קען געפונען ווערען א וועג ווי אַזוי אַלע קניות זאָלען געהן דורך א צענטראַלען אָפיס אום צו פערמיידען דאָס ארויפשטייגען פון די פּרייזען. די באַזעצונג פון א פאַמיליע אויף לאַנד דאַרף קאָסטען 6—7 טויזענד דאָלאַר. א קאָלאָניע דאַרף ניט בעזעצט ווערען מיט אַמאָל. די פאַמיליען קומען ביסלעכווייז. איז עס ניט קלאָר אַז דורך אַזאַ אופן קענען די אידען פון אמעריקאַ אין די נעקסטע צעהן־פופצעהן יאָהר שאַפען א הונדערט קאָלאָניען און מיט הונדערט נייע קאָלאָניען איז דאָך א היבשער טהייל פון דער ישוב־פראַגע געלעזט. זאָל דאָס פאָלק מאַכען א ישוב אויף זיין אייגענע איניציאַטיווע, פּונקט ווי ער טהוט אויף זיין אייגענע איניציאַטיווע אַזוי פיעל אנדערע זאַכען, ווי למשל, בויען שוהלען, תלמוד־תורה׳ס און אנדערע אנשטאַלטען, אין וועלכע דאָס פאָלק לייגט אריין אַזוי פיעל מיליאָנען. עס גלויבט זיך ניט אַז די אידען פון אמעריקאַ, וועלכע טהוען פאַר אַלעס, וועלען ניט וועלען טהאָן פאַר ציון ווען מען זאָל זיי ערקלערען אַז זיי זאָלען עס טהאָן אויף זייער אייגענעם חשבון. ציון איז אָפען פיר קאָלאָניזאַציאָנס ארבייט. זאָלען קומען אמעריקאַנער אידען און ארבייטען ווי זיי פערשטעהען, זאָלען קומען ענגלישע אידען און ארבייטען ווי זיי פערשטעהען.

ווער וועט עס זאָגען אַז די אידען פון אמעריקאַ וועלען ניט געבען קיין געלד צו מאַכען קאָלאָניען אין ארץ־ישראל? עס וועט זיין שווער צו מאַכען געלד אין אמעריקאַ פאַר ציוניזם סתם אָדער פאַר גאולה־דרייוועס, אָבער ווען אידען וועלען וויסען אַז זייער געלד געהט אויף קויפען ערד אין דער הייליגער לאַנד און בויען הייזער און מאַכען אידישע דערפער און שטעדטלעך — וועלען זיי געבען דאַרויף געלד. איך שאַץ אַז פינף מיליאָן דאָלאַר א יאָהר פיר קאָלאָני-

זאציאָן, פיר ריינע קאָלאָניזאציאָן, קען געמאכט ווערען און אויב אמעריקא זאָל געבען אויף ערד אין די נעקסטע צעהן יאָהר פופציג מיליאָן דאָלאר — וועלען מיר זעהר ווייט ארייגפאָהרען אין דער אויפגאַבע צו קריגען ארץ־ישראל.

עס איז א טיעפער טעות צו מיינען אז אלעס דאַרף געהן דורך דער אָרגאַניזאַציאָן. פון וואנען איז עס געדרונגען אז ביי אונז דאַרף זיין אזא צענטראליזירטע מאכט וואָס וועט אלעס בעזאָרגען פאר'ן אידישען פאָלק, און דאָס פאָלק האָט ניט קיין אנדער אויפגאַבע אויסער צו געבען געלד? ווער האָט עס אראָבגעבראכט פון בארג סיני דעם דין אז אלעס דאַרף געטהאָן ווערען דורך פקידים און אז אידען אליין דאַרפען גאָר ניט טהאָן אין ארץ־ישראל? אדרבה, זאָל אלץ מעהר און מעהר פארשפרייט ווערען דער געדאנק אז עס ליעגט אויף די אידען אליין די פפליכט אויפצובויען ארץ־ישראל און אז קיין אנדערער וועט עס פאר זיי ניט טהאָן. ווער קען עס לייקענען אז די אמעריקאנער אידען האָבען א פאָלשטענדיגע רעכט צו מאַכען קאָלאָניען אין ארץ־ישראל ווי זיי פערשטעהען און אז זיי דאַרפען דאַרויף קיין ערלויבנים פון ועד־הצירים? זאָל מען זיך ארויסשלאָגען פון קאָפּ אז די ציוניסטישע פערטרעטערשאַפט אין ארץ־ישראל דאַרף האָבען אלעס אין איהרע הענד און אז אָהן איהר זאָל קיינער ניט ריהרען מיט א פינגער. אזא פאָליסי וועט ניט דערלאָזען אז עפּעס זאָל געטהאָן ווערען אין ארץ־ישראל. מיר האָבען געשאַפען א ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן וואָס זאָל העלפען בויען ציון, אָבער מיר האָבען ניט געמאכט עפּעס א פעטיש פיר וועלכען מיר מוזען קניען און מיר זאָלען ניט טאָרען אפילו א שריט מאַכען פון אונזער אייגענעם ווילען.

די אמעריקאנער ציוניסטען האָבען שוין געוויזען א קלאָרען און לעבעדיגען ביישפּיעל ווי אזוי מען טהוט בעסערע ארבייט ווען מען שטעהט אויסער דער ציוניסטישער קאָמיסיאָן. איך מיין די הדסה. די הדסה איז איינע פון די בעסטע זאַכען וואָס מיר פערמאָגען אין ארץ־ישראל. זי טהוט וואונדער. די נוצען וואָס הדסה ברייגנט פאר ארץ־ישראל איז ניט אָבצושאַצען און די הדסה טהוט איהר ארבייט אליין און איז ניט אונטערוואָרפען דעם ועד־הצירים. איך בין איבערצייגט אז ווען די הדסה וואָלט געווען אונטער דעם רשות פון דעם ועד־הצירים, וואָלט זי פיעל וויניגער נוצען געבראכט. די אמעריקאַנער ציוניסטען האָבען געטהאָן א גלענצענדע זאַך וואָס זיי האַלטען די הדסה פיר אויסערהאַלב פון דער דעה און פון דער פּאָליטיק פון די ארץ־ישראל'דיגע פערטרעטערשאַפט פון דער וועלט־אָרגאַניזאַציאָן. די "גבורים" פון ועד־הצירים האָבען געליאַרעמט געגען דער הדסה, און דער "הארץ", דער אָרגאַן פון די פקידים, האָט, ווי זיין שטייגער, געטענה'ט אז דער אמעריקאנער דאָלאר וויל רעגיערען ארץ־ישראל, אָבער די הדסה האָט זיך ניט אונטערגעגעבען און ארץ־ישראל האָט א סך פּראָפיטירט דערפון וואָס הדסה איז געבליבען פריי.

פאַרוואָס זאָל קאָלאָניזאַציאָן זיין אנדערש ווי הדסה ארבייט? פארקעהרט: עס זיינען פאַראַן נאָך מעהר ארגומענטען פיר א זעלבסטשטענדיגע קאָלאָניזאַציאָנס ארבייט ווי פאר א זעלבסטשטענדיגע הדסה, ווייל אן ערפאָלג אין קאָלאָניזאַציאָן אונטער'ן ועד־הצירים איז א זאַך אין וועלכע עס איז זעהר שווער צו גלויבען.

.39

פון יפו קיין ירושלים

אַז איהר ווילט פֿאָהרען פֿון יפו קיין ירושלים און איהר ווילט גוט בעטראַכטען דיזען טהייל פֿון אונזער לאַנד זאָלט איהר מיט'ן באַהן ניט פֿאָהרען, איהר זאָלט בעסער פֿאָהרען מיט'ן אָטאָמאָביל. איהר פֿאָהרט אַרויס פֿון יפו און איהר געפֿינט זיך גלייך נעבען "מקוה ישראל", די אגריקולטור שולע אין ארץ־ישראל וואָס איז געגרינדעט געוואָרען פֿון דער אַליאַנס איזראַעלט אוניווערסעל. ווען מקוה ישראל איז געגרינדעט געוואָרען איז די אליאַנס נאָך ניט געווען אַזוי אַסימילאַטאָריש גענייגט ווי זי איז יעצט. דאָס איז געווען פֿאַר די צייטען פֿון ריינאַך און סילוויען לעווי. די "כל ישראל חברים" איז געגרינדעט געוואָרען אויף אַ פּלאַטפֿאָרם וועלכער קען גערופֿען ווערען נאַציאָנאַל, די גרינדער האָבען געהאַט אין זינען צו שאַפֿען אַ געוויסען אידישען פֿערבאַנד וואָס זאָל דיענען די אידישע אינטערעסען און ניט די פֿון דער פראַנצויזישער רעגירונג, ווי עס איז געוואָרען די כונה פֿון די שפּעטערדיגע אַליאַנס פֿיהרער. קיין וואונדער אַז פֿון די ערשטע אַרבייטען וואָס זיי האָבען געטהאָן איז געווען די עפֿענונג פֿון מקוה ישראל. דערווייַלע אַבער איז דורך מקוה ישראל מקוים געוואָרען דער אַלטער כלל אַז אירגענד וועלכע אידישע בעוועגונג עס פֿאַנגט זיך אָן מוז ביים אָנפֿאַנג קומען אין בעריהרונג מיט ארץ־ישראל.

נעבען מקוה ישראל איז דער פּלאַץ וואו דער דייטשער קייזער האָט זיך געטראָפֿען מיט דר. הערצל, ווען דער ערשטער איז געפֿאָהרען פֿון יפו קיין ירושלים. דער דייטשער הערשער וועלכער האָט שוין געהאַט די אַמביציאָן צו ווערען וועלט־הערשער און האָט שוין גערעכענט וואַהרשיינליך ארץ־ישראל אַלס אַ טהייל פֿון זיין וועלט־אימפּעריע, האָט דעם ציוניסטישען פֿיהרער קאַלט אויפֿגענומען. מען שמועסט אַז ער האָט איהם געזאָגט אַז כל זמן ער, ווילהעלם, וועט לעבען וועט דער ציוניזם ניט מקוים ווערען. אַ אידישע ארץ־ישראל האָט משמעות ניט אַריינגעפּאַסט אין דעם פּלאַן פֿון "בערלין ביז באַגדאַד" הערשאַפֿט. הערצל איז דאַן אונערוואַרטעט גלייך אַוועקגעפֿאָהרען, ער האָט מעהר אין ארץ ישראל, ווי מען זאָגט, ניט געקענט בלייבען נאָך אַזאַ שווערע ענטטוישונג מיט ווילהעלם דעם צווייטען. אַבער אין איין און צוואַנציג יאָהר

שפעטער איז ניט ווייט פון דעם פלאץ וואו איד און קייזער האבען זיך געטראפען געלעזען געווארען א פראקלאמאציאן פון אן אנדער קעניג אז ארץ־ישראל וועט ווערען די נאציאנאלע אידישע היים.

מיר געפינען זיך אויף איינעם פון די עלטעסטע מארשרוטען אין ארץ־ישראל. די איינוואהנער פון ירושלים האבען אנדערשט ניט געקענט צוקומען צום ים ווי דורך יפו. די שטאדט וואס ליעגט אויף די שפיץ בערג, האט אפט געמוזט אנקומען צו דער שטאדט וואס ליעגט אויפ'ן פלאכען ים־ברעג, פאר פריעדליכע אזוי גוט ווי פאר מיליטערישע צוועקען. די וועג פון ירושלים נאך יפו איז געוועזן זעהר גוט בעקאנט צו אונזערע עלטערן און צו אלע נאציאנען וואס האבען זיך געשלאגען אין דער הייליגער לאנד. אט דא ערגעץ ארום דיזער וועג אויף וועלכע מיר פאהרען האט מען געפיהרט די קלעצער פון לבנון פאר שלמה המלך צו בויען דעם בית המקדש, מען האט זיי געבראכט קיין יפו דורכ'ן וואסער און מען האט זיי געמוזט שלעפען דורך יבשה צו דעם בעשטימטען פלאץ. די ארבייט איז געוועזן ניט קיין לייכטע ווען מען האט עס געדארפט ארויפברינגען אויבען אויף די יהודה־בערג, אבער דא ניט ווייט פון יפו איז עס געוועזן גרינג, דא איז די שפלה, דער ניעדריגער פלאץ, וועלכער לויפט גלייך ארונטער צו דרום. די פעניקער האבען צוויי מאל געטהאן דיזע ארבייט פון בריינגען האלץ קיין ירושלים — פיר דעם ערשטען בית המקדש און פיר דעם צווייטען. און ווען זיי האבען דעם צווייטען מאל געפיהרט די ריעזיגע צעדער בוימען קיין ירושלים האבען זיי זיך געוויס געוואונדערט אויף דעם כח פון אידען זיך אומצוקעהרען צוריק פון בבל וואו זיי זיינען פארטריבען געוועזן און גלייך נעהמען בויען זייער הייליגע הויז.

אבער די וועג פון יפו קיין ירושלים האט ניט שטענדיג געדיענט פיר פריעדליכע צוועקען ווי דער צוליעב וועלכען די פעניקיאנער זיינען דא געגאנגען, פיעל אפטער איז ער בענוצט געווארען פיר דאס מארשירען פון ארמייען — וואו איז דא נאך אזא פונקט אויף דעם ערד־קוגעל וואו אזוי פיעל האבען מארשירט ווי עס איז געוועזן דער פאל אין ארץ־ישראל? — דא אויף דיזער וועג איז געגאנגען יהודה המכבי מיט זיינע גבורים אום צו בעשטראפען די גריכישע איינוואהנער פון יפו וועלכע האבען דערטרונקען צוויי הונדערט אידען. דער אידישער גבור האט זיך אבגערעכענט מיט די יפו'ער שונאי ישראל, ער האט פערטריבען זייערע שיפען. זיין ברודער יונתן האט דא נאכדעם געפיהרט אן ארמיי און האט בעזיעגט די שטאדט וועלכע איז ביז איהם געוועזן אין גוי'שע הענד. אין א הונדערט יאהר שפעטער זעהען מיר ווייטער אידישע ארמייען מארשירענדיג אויף דעם אלטען וועג פון ירושלים קיין יפו, דאס זיינען געווען די מחנות פון לעצטען חשמונאים קעניג געגען הורדוס'ן וועלכער איז געקומען פון רוים צוצונעהמען די אידישע מדינה פון די חשמונאים, די אידישע סאלדאטען זיינען געגאנגען בעשיצען יפו, עס האט ניט געהאלפען, דער אדומ'שער קנעכט מיט דעם רוימישען שונא האבען געזיעגט.

באלד האבען די רוימער אנגעפאנגען אפט צו געהן אויף דער וועג פון יפו קיין ירושלים, ווען די אידען האבען ערקלעהרט קריעג רוים האט דער רוימישער גענעראל קעסטיוס גאלוס געגאנגען פון יפו קיין ירושלים מיט אן ארמיי נאכדעם ווי ער האט פערברענט די האפען שטאדט און אויסגע'הרג'עט אכט טויזענד מאן. אין עטליכע יאהר שפעטער, אין דער צייט פון דעמזעלבען קריעג האבען ווידער רוימישע ארמעען מארשירט אויף דיזער וועג, זיי זיינען געגאנגען צוריק פון ירושלים קיין יפו, דאס האט זיי געשיקט אספסינוס אום צו אנפאלען אויף די אידען פון יפו וועלכע האבען געגען איהם געקעמפפט. די רוימישע אימפעריע איז פערשוואונגען מיט איהר גאנצע מאכט און טויזענד יאהר נאך אספסינוס'ן זעהען מיר אויף דערזעלבער וועג געהענדיג נייע מחנות פון פערשידענע נאציאנען, דאס זיינען

די קרייצפאַהרער וואס זיינען געגאַנגען קיין ירושלים אָבצונעהמען א קבר פון א מאַן וואס האָט געשטאַמט פון דער אידישער ראַסע. און דאַן קומען זעלדזשוקען און עס קומען אַנדערע וואָס ריידען אזוי פיעל שפּראַכען און טראָגען אזוי פיעל פערשידענע פלאַגען ביז עס קומען די ענגלענדער אין וועמעס רייהען עס מאַרשירען די ווייסע אויסטראַליער און די שוואַרץ־ברוינע אינדיער און אַלץ אויף דעם וועג פון יפו קיין ירושלים. מיר פאָהרען אויף דעם אינטערעסאַנטעסטען שטיקעל וועג פון דער וועלט!

נאָר אָט איז פון דער ווייטען לוד און אַ כוואַליע פון אידישע עראינערונגען גיסט זיך אויף מיר ארויף. א שלייער פון אור־אַלטקייט ליעגט ארומגעוויקעלט ארום דאס וואָרט לוד. יהושע בן נון האָט שוין געפונען די שטאָדט אַ פאַרטיגע, אין דער געוואַלדיגער ברודערקריעג וועגען פלגש בגבעה אין וועלכען עס האָט געהאַלטען אַז דער גאַנצער שבט בנימין זאָל אונטערגעהן, איז לוד צושטערט געוואָרען, לויט אַ אידישע טראַדיציאָן. לוד איז געווען פון די ערשטע שטעדט וואס זיינען אָבגעברענט געוואָרען ווען די אידען זיינען געקומען צוריק פון גלות בבל. די רוימישע גענעראַלען גאַלוס און אספּסינוס זיינען אין הונדערטער יאָהרען שפּעטער בעפאַלען אויף לוד און דאָרטען חורבנות געמאַכט און נאָכ'ן חורבן בית המקדש איז לוד געוואָרען אַ צענטר פאַר תורה. דער גרויסער רבי אליעזר בן הורקנוס, תלמיד פון רבי יוחנן בן זכאי, האָט אין לוד געפיהרט זיין בית־מדרש. אזוי וויכטיג איז געווען דער בית־מדרש פון רבי אליעזר אז דער גרויסער תנא רבי יהושע האָט געקושט דעם שטיין אויף וועלכען רבי אליעזר איז געזעסען און האָט געזאָגט אַז ער איז גלייך צום באַרג סיני. די צענטרען פיר תורה וואס זיינען געגרינדעט געוואָרען אין ארץ ישראל נאָכ'ן חורבן, דורך רבי יוחנן בן זכאי און זיינע תלמידים, זיינען אַלע געווען גלייך צום באַרג סיני, ווייל אין זיי איז אויסגעשמיעדט געוואָרען דער אייביגער גייסט פון אידישען פאָלק. דאָרטען אין לוד און אין אַנדערע אַזעלכע מקומות האָט מען געשאַפען די גייסטיגע אידישע פעסטונגען וועלכע אידען האָבען מיטגענומען פון לאַנד צו לאַנד, פון איין עק וועלט צו דער אַנדערער און אין וועלכע זיי האָבען זיך בעשיצט געגען אַלע שונאים. אין לוד פלעגען זיך צוזאַמענקומען די ריעזען פון די תנאים צווישען וועלכע עס איז אויך געיוען דער גרויסער רבי־עקיבא אליין. די צייט אין וועלכע דיזע אסיפות פלעגען פאָרקומען איז געווען די שרעקליכסטע אין דער אידישער געשיכטע. דאס איז געווען נאָך דער גרויסער רעוואָלוציאָן פון בר־כוכבא און אדרינוס קיסר האָט בעשלאָסען צו פערניכטען די אידישע נאַציאָן פון דער וועלט, ער האָט געטויטעט יעדען אידען וועלכען רוימער פלעגען כאַפּען טהוענדיג אַ מצוה. די גאַנצע עקזיסטענץ פון אידען איז געווען אין געפאַהר און עס איז ארויפגעשוואומען די גרויסע פראַגע: פיר וועלכע עברות דאַרף מען זיך מוסר־נפש זיין און וועלכע מען קען טהאָן אום צו רעטען דאס לעבען. דאס איז געווען די לעבענס־פראַגע פון דעם אידישען פאָלק אויף יענעם מאָמענט און אין אַ געוויסע צייט האָבען זיך אין אַ קליינע אויבער־שטיבעל אין לוד פערזאַמעלט די פיהרער פון דער נאַציאָן צווישען וועלכע עס איז אויך געווען רבי עקיבא און האָבען ארויסגעגעבען א געזעץ אז אונטער די געפאַהר פון טויט מעג מען עובר זיין אַלע עברות פון דער תורה אויסער עבודה־זרה, גלוי־עריות און שפיכת־דמים פיר וועלכע אַ איד דאַרף גלייכער בעצאָהלען מיט זיין לעבען איידער עובר צו זיין אויף זיי. דאס איז געווען א געזעץ און פראָגראַם פיר שפּעטערדיגע לאַנגע דורות פון מאַרטירערטהום, אַ געזעץ לויט וועלכען אידען האָבען זיך געריכטעט אין דעם שווערען טויזענדער יאָהריגען קאַמפּף וועלכען זיי פיהרען פון רבי עקיבא ביז היינטיגען טאָג, פון לוד ביז אוקראַינא. לוד האָט פעסטגעזעצט די תורה פון אָפּפער און מאַר־

טירערטהום פאר אידען אין דעם מאָמענט ווען זיי זיינען ארויסגעשטויסען געוואָרען פון זייער היים און האָבען אָנגעפאנגען די מורא'דיגע גלות וואנדערונג.

אבער די גרויסע היסטאָרישע לוד איז היינט אַן אראביש שטעדטעל, עס וואָהנט יעצט דאָרטען איין איד. דערפאר זיינען פאראן פיעל אידען אויף דעם וואגזאל אין לוד, זיי קומען פון די ארומיגע אידישע קאָלאָניען. און אויף דעם רעסטאראנט פון וואגזאל אין לוד הענגט א סיין "מזנון" און דארטען רעדט מען העברעאיש. — די רוימער וואס האָבען אין לוד, לויט דעם תלמוד, "פארברענט די תורה", האָבען דאך ניט אויסגעפיהרט! רבי עקיבא איז שטארקער געווען ווי אדרינוס קיסר מיט אלע זיינע ארמייען.

מיר פאָהרען אין א געגענד וואס איז גוט בעוואקסען. אליווען בוימער זעהען זיך ארום און ארום. די געגענד פון בקעת אונו ביז לוד איז א זעהר פעטע. אין תלמוד ווערט דערצעהלט אז געהענדיג פון לוד נאך אונו האבען די פיס געזונקען אין האָניג פון פייגען. און אַט זיינען מיר ביי רמלה מיט איהר הויכען טורעם, וועלכער קען נאך ניט קליימען קיין אלטקייט אין אזא לאנד ווי ארץ־ישראל, ווייל ער איז בלויז אלט 600 יאהר. רמלה האט ניט קיין בעדייטונג אין דער אידישער געשיכטע, אבער אין מיטעלאלטער זיינען דא געווען א היבש ביסעל אידען. א אידישער רייזענדער פון פערצעהנטען יאהרהונדערט שרייבט, אז אייניגע פון די רמלה'ר אידען זיינען זעהר רייך און האבען בוימוואל פאבריקען. יעצט איז אין רמלה קיין איין איד ניטא. פארוואס די אידען מיידען אויס לוד און רמלה, וועלכע זיינען אין א פרוכטבאַר'ע געגענד און ליגען צווישען די קאָלאָניען פון יהודה, איז ניט בעקאנט.

נאָר אַט געהען מיר ארויס פון די פלאכע לאנד און מיר פאנגען זיך אן אויפצוהויבען אלע מאל העכער און העכער. מיר דערנעהנטערען זיך צו די בערג פון יהודה. נאך א ביסעל און מיר זיינען צווישען די בערג. דער שאסעע פלעכט זיך אין די שמאלע שפאלטען צווישען די בערג און הויבט זיך אפט אויף מיט א שארפען בארג־ארויף און אפט לאזט ער זיך ארונטער אין א האלב קיילעכדיגען בויגען. פון אלע זייטען קוקען צו אונז די שווייגענדיגע ריעזען, מאנכע מיט שפיציגע קעפ אבער מעהרסטע מיט ברייטע, האלב פלאכע רוקענס. העכער און העכער הויבט זיך די געגענד און קיהלער און קיהלער ווערט די לופט. יפו און די היצען איז ווייט הינטער אונז. מיר דערנעהנטערען זיך צו ירושלים, וואו די ווינדען קיהלען די לופט א גאנץ יאהר. די וועג מאכט א מורא'דיגען קרייז ארום דעם גארטעל פון א שטיינערנעם בארג און מיר לויפען ארויס אין אן אפענעם שטח ארומגערינגעלט פון אלע זייטען ווידער מיט בערג. מיר פאהרען דא ניט לאנג. ווארום אט כאפען מיר זיך אריין ווייטער אין א שמאלע שפארונע צווישען צוויי בערגיגע ווענט און ווען מיר געהען ארויס פון צווישען זיי זעהען מיר יעצט פאר זיך א פאר טוצען שפיצען פון בערג וואס ליגען איינע הינטער די אנדערע און איינער העכער פון אנדערען. אנטקעגען אונז אויף דעם רוקען פון בארג זעהט זיך א ווייסער פאס, עס קען אייך בשום אופן ניט איינפאלען אז דיזער מילכיגער פאס אויף דעם ברוינעם בארג איז טאקע אייער וועג, דער שאסעע אויף וועלכען איהר פאהרט, נאר איהר זעהט ניט די פערבינדונג צווישען די ביידע וועגען וועלכע קומט פאר אויף א מיסטעריעזען אופן ערגעץ אין טאלען וואס זיינען פאר אייך פארשטעלט. פונקט ווי עס איז אייך שווער אויסצוגעפינען אז די אנדערע וועגען וואס זעהען זיך אויף גאנץ בעזונדערע פלעצער און געהען אין בעזונדערע ריכטונגען, זיינען עס אלץ טיילען פון דער איין וועג וואס געהט פון ירושלים קיין יפו און זיי דרעהען זיך קיין צפון און דרום, מזרח און מערב, זעהען אויס ווי בעזונדערע שטריכען. ווערען אבער פערבונדען אלע מאל אין די ניעדעריגערע פלעצער וואו די וועג געהט אריבער פון דעם זייט פון

איין בארג אויף דעם זייט פון א צווייטען אין דער פארם פון א פאדקאווע. דער אבשלאג פון דער פארגעהענדער זונן ווארפט א גאלדענע ליכטיגקייט אויף די בערג. גראבע איינזאמע אליוועו בוימער שטעהען אויף מאנכען שפיץ פון א בארג און זעהען אויס פערטראכט ווי זיי וואלטען מנחה געדאווענט, שאקלען לאנגזאם מיט זייערע ברייטע צווייגען און זיינען פערזונקען אין טיפע מחשבות. זיי זיינען אלט הונדערטע יאהרען דיזע זקנים און זיי האבען שוין א פערגאנגענהייט איבער וואס צו טראכטען! די לופט איז פול מיט טיפען ערנסט און ערנסט איז געווארען אפילו דער פנים פון דעם שאפיר, א גוי פון יארקשייר. איהר ווייסט ניט צו די סצענע איז מעהר מורא'דיג ווי שעהן אדער מעהר שעהן ווי מורא'דיג. נעבען מיר זיצען צוויי ענגלענדער, קוקען מיט פארוואונדערונג אויף ביידע זייטען און מורמלען אזוי ווי פון א תפלה: וואס פיר א שעהנער אויסזעהן! וואס פיר א שעהנער אויסזעהן! איך הער און עס ווערט מירווארים אין הארצען. איך פיהל שטאלץ. גיעב א קוק אויף מיינע שכנים מיט א בליק פון זעלבסט בעוואוסטזיין און קלעהר: ראס זיינען מיינע בערג! קומט און בעוואונדערט די שעהנהייט וועלכע מיר פערמאגען! צו אונזער הויפטשטאדט קומט מען ניט צו פשוט, מען מוז זיך אויפהויבען איידער מען געהט אריין אין דיינע טויערען, ירושלים! ווי דער פסוק זאגט: און זיי וועלען קומען און ארויפגעהן אויף דעם בארג פון ציון.

דער אטאמאביל האט געמאכט נאך עטליכע שארפע בייגונגען הין און צוריק אין דער פארם פון א שלשלת, איז ארויסגעשפרונגען הינטער דעם לעצטען בארג־שפיץ און אויסגעשפרייט פאר אונז איז געלעגען ירושלים. נאכט איז געווען אויף די בערג, א פרישער ווינטעל האט געבלאזען, די לופט איז געווען לייכט און ווייך, איבער'ן קאפ איז אויסגעצויגען דער בלאהעסטער פון אלע בלאהע ירושלים'דיגע הימלען. פון ירושלים האבען געשיינט שטילע צנוע'דיגע פייערלאך. מיר זיינען צוגעפאהרען צו די ערשטע הייזער אין דער יפו'ער גאס. ניט ווייט פון דער ערשטער הויז איז געשטאנען א מאן מיט א לאנגע זילבער־ווייסע בארד, מיט גרויסע ברעמען, ער איז געווען אנגעטאהן אין א לאנגען ווייסען מאנטעל, ווייסע זאקען און שווארצע דינע שיך, אויף'ן קאפ האט ער געטראגען א ברייטע און שווארצע הוט, אויף זיין ארם איז געהאנגען א גרויסער שווערער שטעקען. ער איז געשטאנען און געקוקט אויף די בערג, הינטער וועלכע די לעצטע סימנים פון רויטקייט זיינען נאר־וואס פערשוואונדען. איך האב זיך אויפגעכאפט ווי פון א חלום: איז עס דער גייסט פון א נביא וואס איז ערשיענען אויף דעם שוועל פון ירושלים? ניין, דאס איז געווען א איד פון דעם נאבעלען טיפ פון די ירושלים'ער אידען וועלכער האט זיך ארויסגעלאזען אביסעל אונטער'ן שטאדט אויף א נאך־מנחה שפאציער לרוח היום צו בעטראכטען די נפלאות הבורא אין די אומגעגענד פון ירושלים.

40.

אידישע הייזער

וואו וואָהנט איהר? דאָס איז איינע פון די שווערסטע פראַגען אין ארץ ישראל, און די אמעריקאנער, ביי וועמען די זעלבע פראגען איז אזוי ברענענד אין די לעצטע פּאָר יאָהר, וועלען גוט פערשטעהן וואס דיעזע פראגע בעדייט, און אגב איז אין ארץ ישראל די רענט פראגע נאָך פיעל שווערער ווי אפילו אין ניו יאָרק, עס איז אפשר ניטאָ קיין פלאַץ אין דער וועלט. וואו די רענט זאָל זיין אזוי טייער — נאָך'ר ערך פון די פערדיענסטען — ווי אין אונזער לאַנד. דירה־געלד בעטרעפט דאָ אָפט פערציג פּראָצענט פון דעם פערדיענסט פון דער פאמיליע.

איינער אַ איד, וואָס איז געווען אין ארץ ישראל פאַר'ן קריעג, איז געווען אין דער צייט פון דער מלחמה אין אמעריקא און איז יעצט געקומען אהער, קלאָגט זיך: "איהר האָט גאָר קיין בעגריעף — זאָגט ער — וואָס דאָ איז געוואָרען מיט די רענט. איידער איך בין אוועקגעפאָהרען, האָב איך געוואָהנט אין צוויי צימערן מיט אַ קיך, האָט עס מיר געקאָסט דרייצעהן נאַפּאָליאָנען אַ יאָהר (עפּעס מעהר ווי פופציג דאָלאר). איהר ווייסט וויפיעל מען וויל ביי מיר יעצט פאַר דער זעלבער דירה? איהר וועט עס ניט טרעפען, מען פאָדערט זעכציג פונט!"

דער שווערער ענגלישער פונט איז אַ אונגליק פאַר דער הייליגער לאַנד. א לאַנד וואו עס איז פאַראַן אזוי ווייניג אינדוסטריע, א לאַנד וואו מען דאַרף נאָך אלעס אָנהויבען פון אָנפאַנג, קען ניט איבערטראָגען אזא גרויסען געלד־"יוניט", אזא מדינה דאַרף רעכענען אין פראַנקען און ניט אין פונטען. מען נעהמט זיך דאָ גאָר שמועסען פון צעהן טויזענד פונטיגע הייזער. פערגעסט ניט, אז צעהן טויזענד פונט איז ארום פופציג טויזענד דאָלאַר. ווער האָט זיך עס אַ מאָל געקענט פאָרשטעלען, אז מען וועט הערען פון אזעלכע סאָרטען הייזער אלס וואָהנונגען פון איין פאמיליע אין דער לאַנד וואו מען האָט גאָר ניט לאַנג צוריק גערעכענט די געלד אויף מעטאַליקס און בישליקעס.

און די ערגסטע זאַך פון אלעס איז. אז עס זיינען ניטאָ קיין הייזער, עס זיי־

נען ניטאָ קיינע ליידיגע הייזער אין ירושלים, אין יפו און חיפה אָדער אַנדערשוואו, און נייע מענשען וואָס קומען, ריידען אָפּט וועגען בויען הייזער. אַנשטאָט דינגען. דאָס קענען אָבער טאָן נאָר די פערמעגליכע, און וואָס זאָלען טאָן די וואס קענען עס ניט בעהויפּטען?

אין דער בעציהונג פון הייזער, שטעהען די אידען אין די שטעדט ניט גוט: זיי האבען זעהר וועניג ריעל עסטייט אין פערגלייך מיט די אנדערע איינוואהנער פון שטעדט. די הייזער אין די הויפּט גאסען צי אין דער אלטער שטאָדט אָדער פון דרויסען פון דעם שטאָדט־מויער בעלאנגען צו אנדערע, און ניט צו אידען. אזוי, למשל, איז די געביידע פון האָטעל אלענבי, וועלכער איז יעצט אין אידישע הענד, ניט קיין אידישע, עס בעלאנגט צו דעם ארמענישען קלויסטער; די געביידע וואו עס זיצט דער ועד הצירים בעלאנגט אויך צו א קלויסטער, צום גריכישען, און דאָס זיינען געביידען וועלכע זיינען פון די וויכטיגסטע וואָס זיינען אויפגעשטעלט געוואָרען אין ירושלים. צו דעם ארמענישען קלויסטער בעלאנגט זעהר פיעל ריעל עסטייט. די קריסטליכע קירכען האָבען פערשטאַנען זיך צו בעפעסטיגען ניט נאָר אין דאס וואס איז נוגע צו זייער רעליגיאָן, נאָר אויך אין עולם הזה גאָר אין פּשוט'ען זינען פון דאס וואָרט. אויב ירושלים, האָבען זיי געקלעהרט, איז אזוי הייליג, איז דאָך א מצוה צו האָבען וואָס מעהר לאַטס אויף דעם הייליגען באָדען און וואָס מעהר געביידען אויף די לאַטס, און זיי האָבען טאַקע איינגעשאפט די בעסטע ריעל עסטייט אין דער הייליגער שטאָדט. וועהרענד מיר, דער עם חכם ונבון, האָבען נאָכאַנאַנד געקלעהרט וועגען ירושלים און האָבען זיך בעגנוגענט, וואָס מיר האָבען געבראכט זעקלאך ערד פון ארץ ישראל צו לייגען זיך אונטער'ן קאָפּ נאָכ'ן טויט, וועהרענד די אמת'ע ערד פון ירושלים, די הייזער און דער באָדען, זיינען אין גוי'שע הענד.

און א איד פיהלט א גרויסען צער, ווען ער געהט דורך דעם פּרעכטיגען רוסישען פּלאַץ, דער שענסטער סקווער ארום ירושלים, און ווייסט אז עס בעלאנגט צו דער פּראַוואָסלאַווער צערקווע (דאָס האָט א איד פערקויפט צו זיי), אָדער ווען ער געהט דורך פארביי די גרויסע געביידע, וואו די ציוניסטישע קאָמיסיאָן איז, און ער ווייס, אז עס בעלאנגט צו אן אנדער קירכע, מען רעדט שוין ניט פון דעם פּרעכטיגען איטאַליענישען פּאלאַץ, וואָס איז יעצט אויסגעבויט געוואָרען אלס א האָספּיטאַל, די שענסטע געביידע וואָס עס איז פאראַן אין ארץ ישראל. פרעמדע קומען און נעהמען אוועק אונזער הייליגטהום, אונזער ירושה, און זיי נעהמען עס ניט מיט קיין מלחמה, נאָר מיט געלד, ווארום געלד איז דער איינציגער וואפע מיט וועלכען מען קען זיך ערווערבען ארץ ישראל. דער וואָס קויפט ערד — האָט עס, און דער וואָס רעדט וועגען ארץ ישראל, זינגט לידער און אַפּלאָדירט רעדנער — האט גאָר ניט. און אין סאַן רעמאָ האָט מען אונז ניט געקענט געבען אפילו צוויי שעהנע הייזער אין אונזער הויפּשטאדט, פּונקט ווי מען האָט אונז ניט געגעבען אפילו איין פּאַרטיגע קאָלאָניע אין גליל, שומרון, אָדער יהודה.

די גאנצע פראגע פון ציוניזמוס קריגט א גאנץ אנדער פּנים, ווען איהר פאָהרט אין ארץ ישראל און איהר דארפט לאַנג פאָהרען איידער איהר זעהט אידישען באָדען, אָדער ווען איהר געהט ארום אין ירושלים און איהר זעהט, אז דאָס שענסטע און דאָס בעסטע פון שטאָדט בעלאנגט צו אנדערע און ניט צו אידען. דער ציוניזמוס ווערט דאָ פערוואנדעלט אין א פּשוט'ע פראגע: וועט אידישעס געלד קויפען די ערד אין לאנד און די פּלעצער אין די

שטעדט או איבערהויפּט איז ירושלים. ווארום סוף כל סוף איז ירושלים אן עיקר גדול אין אונזערע ארץ ישראל שטרעבונגען. ציוניזמוס, נאָך אלעמען איז ניט אַ זאַך פון סימפּאטיע, נאָר פון קויפען, און דאָס ווערט קלאָהר, ווען מען קומט אין ארץ ישראל און מען זעהט, אז אידען קויפען אזוי ווייניג.

עס איז נאָך א גליק, וואָס די פּשוט'ע אידען פון א פּאָאר צעהנדליג יאָהר צוריק, אַט די וואָס מען רופט חלוקה־אידען, האבען פערשטאַנען, אז אידען דארפען קודם כל האָבען הייזער אין ירושלים, און זיי האבען אנגעפאנגען בויען הייזער אויסער'ן מויער פון דער שטאָדט און האָבען דערמיט געשאפען אַ ווירקליכען ישוב פון אידען אין ירושלים. די פערשיעדענע כוללים האָבען געזאָרגט, אז די אָרימע לייט פון זייערע כוללים זאָלען האָבען וואו צו וואָהנען און זיי האָבען געבויט גאנצע גאסען פיר דיעזען צוועק, האדורך זיינען געשאפען געוואָרען די מעהרסטע אידישע שכונות אין ירושלים.

אָנגעפאנגען האָט זיך עס מיט די הייזער וואָס משה מאָנטעפיאָרע האָט געבויט, נאכהער זיינען געקומען די ווארשאווער הייזער און די אונגארישע און די אלע אנדערע שכונות. ארימע מענשען קריגען דארטען דירות פאר א קליינעם פרייז. דער בליק פון די וואָס האָבען געבויט איז געווען א ווייטער, מען האָט געמוזט האבען א אידישע בעפעלקערונג אין ירושלים, כדי זי זאָל ניט אריין אין גוישע הענד, מען האָט געמוזט האָבען וואָס מעהר אידישע הייזער אין דער אידישער הויפּשטאָדט און דורך דיעזע געביידען, וועלכע זיינען געבויט געוואָרען דורך טשאריטי. האָט מען עררייכט ביידע צוועקען, מען האָט געמאכט מעגליך פיר א בעדייטענדע אידישע בעפעלקערונג צו זיצען אין ירושלים דורך אומזיסטע און האלבאומזיסטע דירות און מען האָט דורך די אידישע הייזער און אידישע קווארטאַלען געמאַכט די אידען אַלס שטיקלעך בעלי בתים אין שטאָדט. וואָלט יענע ארבייט ניט געטהאָן געוואָרען, וואָלטען די אידען אין ירושלים ניט קענטיג געווען. און דיעזע ארבייט האָט אויך געהאט א גרויסע פּאָליטישע בעדייטונג, ווארום דאס וואס די אידען זיינען די מאיאריטעט פון די איינוואָהנער פון ירושלים, האט געהאט און האט יעצט א גרויסען פּאָליטישען ווערטה אין בעצוג צו אונזערע פאָדערונגען אין ארץ ישראל.

און דאָס נעהמט אוועק אַ טהייל פון דעם טעות מיט וועלכען מען אורטהיילט געוועהנליך אין דער אידישער וועלט די חלוקה, בעהויפּטענדיג אז די גאנצע געלד וואָס מען האָט נעגעבען אויף חלוקה איז אוועק בלויז פיר איבערגעהענדע טשאריטים און האָט ניט געלאָזען קיין רעזולטאטען. איך גלויב אז די חלוקה איז געווען איינע פון די גרעסטע און נאָבעלסטע זאכען אין דער אידישער געשיכטע שוין דערמיט אליין; וואָס זי האָט געהאלטען אידען איז ירושלים און האָט דערמיט אויפגעהאלטען דעם אידישען קליים אויף ארץ ישראל און האָט דערמיט געהיט אז דער נאציאָנאַלער פונק זאָל ניט אויסגעלאָשען ווערען אין אידישע הערצער איבער דער גאנצער וועלט. די אידען וואָס זיינען געזעסען אין ירושלים אויף חלוקה האבען געדיענט אלס דער צענטער ארום וועלכע די אידישע געפיהלען און געדאנקען פון דער גאנצער וועלט האבען זיך קאָנצענטרירט. אלע נאציאָנען האָבען חלוקה אין ירושלים. די פראנצויזען, די רוסען, די גריכען, די ארמעניער, די איטאליענער און אלע זיינען שטאָלץ דערמיט וואָס זיי האלטען אוים מענשען אין דער הייליגער שטאָדט וואָס זיי גיבען זיך אָב מיט רעליגיעזע אנגעלעגענהייטען און נאָר מיר, דאָס געטליכע פאָלק, ממלכת כהנים און גוי קדוש שעהמען זיך מיט

הלוקה און א גאנצער דור פון משבילים, ניט נאציאנאלע און אויך נאציאנאלע, האט זיך בעשעפטיגט צו ווארפען שטיינער אויף דער הלוקה וואס האט פאר אונז הונדערטער יאהרען ירושלים געהאלטען.

אבער איך זאג דאס בלויז פערבייגעהענדיג, איך וויל דא בלויז מאכען אויפמערקזאם, אז א טהייל פון די הלוקה געלדער איז אוועק אויף בויען ירושלים. און די הלוקה'ניקעס האבען אין ארץ ישראל ניט נאר נוטע ווינשע נאך אויף שטיינער און ציגעל און אלעם וואס מיר זעהען אין ירושלים פון אלמען ישוב בעלאנגט צו בני הארץ.

עס איז א שאד וואס די ציוניסטישע פיהרער האבען מיט צוויי יאהר צוריק ניט פערשטאנען די בעדייטונג פון בויען הייזער, מען האט פארגעשלאגען ווייצמאנען, אז מען זאל אנגרייטען עטליכע צעהנדליג מיליאן ציגעל און דאכאוואקעס און אנדערע זאכען וואס מען דארף האבען צום בויען הייזער, אום אלעס זאל זיין פערטיג פיר מאכען נייע וואהנונגען. ווייצמאן האט עס וואהרשיינליך געהאלטען פיר "קלייניגקייטען" מיט וועלכע עס איז ניט כדאי זיך אבצוגעבען. אין דער ציוניסטישער פיהרערשאפט האט מען איבערהויפט אנגעפאנגען צו בעטראכטען פיר קלייניגקייטען אזעלכע זאכען וואס זיינען דער פונדאמענט פון אונזער ארבייט אין א"י פון קלייניגקייטען ווערען אויפגעבויט די גרויסע זאכען. עס איז ניט קיין איבריג גרויסע חכמה צו קומען ווי אוסישקין איז געקומען צו א ציוניסטישע קאנפערענץ און זאגען: אויב איהר וועט מיר געבען פיער מיליאן פונט א יאהר וועל איך אייך בעזעצען אזוי פיעל און אזוי פיעל אידען אין איין יאהר. הלואי זאל איך ליגען זאגען, אבער קיין פיער מיליאן פונטען א יאהר מאכט מען ניט אזוי שנעל, אנשטאט דיזע ריזיגע פלענער האט מען בעסער געדארפט מאכען א נייע קאלאניע אדער צוויי און אויפבויען א פאר הונדערט הייזער אין ירושלים און אנדערסוואו. יעצט הער איך שוין פון פיעלע זייטען קלאגענישען, אז ניט נאר האט דער ועד הצירים ניט געזעהן עס זאלען צוקומען הייזער, נאר ער האט נאך געמאכט דעם יקרות פון דירות גרעסער, צוליעב זיינע פיעלע צעהנדליגע בעאמטע, וועלכע צאהלען גרויסע פרייזען און נעהמען צו א היבשע צאהל וואהנונגען פון די וואס קענען אזוי פיעל ניט צאהלען ווי זיי. אין ירושלים, זאגט מען מיר, מאכט עס א רושם, ווייל ירושלים איז נאך אלעמען א קליינע שטאדט, איבערהויפט ווען מען רעכענט ניט די וואהנונגען אינעווייניג פון דער אלטער שטאדט.

נאר ווי די זאך זאל ניט זיין, איז די פראגע פון דירות, איבערהויפט אין ירושלים, א ברענענדע, און עס איז ניט נאר א פראגע פון דירות, עס איז א פראגע פון פארגרעסערען דעם אידישען טהייל ירושלים. די וואס וועלען בויען הייזער אין ירושלים. די וואס וועלען הייזער אין ירושלים, וועלען טהאן א גרויסע זאך פיר דער אויפבויאונג פון ארץ ישראל, און אזוי ווי אמעריקא דארף דאך טהאן די גרעסטע טהייל פון אויפבויען ארץ ישראל, דארף זי דיזע גרויסע ארבייט אויך טהאן. איך וויל דא הערמאנען, אז די "מזרחי" האט נעגרינדעט א פעראיין "בית וגן" מיט דעם צוועק צו בויען א נייע שכונה ארום ירושלים, וואו יעדע הויז זאל האבען א גארטען פיר גרינס.

דער עיקר איז: אין ארץ־ישראל קען מען ניט בויען קיין הויז, סיידען מען האט די גאנצע מזומן וואס עס איז נויטיג. מארטגיידזשעס זיינען זעהר טהייער און עס איז שווער צו קריגען, און קיין באנק וועט ניט לייהען געלד פיר אזעלכע צוועקען. איינע פון די גאנץ ערשטע זאכען וואס ארץ ישראל דארף האבען, איז אן היפאטעקען באנק.

.41

די אראבער

איך וויל בעריהרען די פראגע פון די אראבער אלס די וועלכע בעזיצען די גרעסטע טהייל פון דאס לאנד אין ארץ ישראל און מיט וועלכע מען וועט דארפען האנדלען ווען מען וועט דארפען ערד קויפען. אין חוץ־לארץ האט מען פיעל געהערט וועגען א פארשווערונג צווישען די אראבער אז זיי זאלען קיין אידען קיין לאנד ניט פארקויפען, וועגען אן אבמאך צווישען זיי וועגען דיעזען ענין און עס קען אויסזעהן אז עס וועלען זיין גרויסע שוועריגקייטען פאר אידען לאנד צו קויפען. אין אמת’ן אבער איז די לאגע אין דיעזער בעציהונג אנדערש. עס זיינען פאראן אראבישע שרייער און פאליטישע טומלער וואס מאכען א רעש מיט זייער אפאזיציאן צו דעם לאנדפארקויף צו אידען. די וואהרהייט איז אז מען קען קויפען לאנד. עס הייסט מען וועט קענען אזוי שנעל ווי די מלחמה געזעצע וועגען דיעזען ענין וועלען ארונטערגענומען ווערען. דאס וואס אידען קויפען ניט קיין לאנד איז ניט דערפאר ווייל די אראבער ווילען ניט פארקויפען. נאר דערפאר ווייל אידען זיינען ניט גרייט צו קויפען. די געלדער פיר לאנדקויף זיינען נאך ניטא, די אידען זיינען דערווייל בעשעפטיגט מיט דרשה’נען וועגען ארץ ישראל, וועגען די וואס ווילען אפילו ניט דרש’נען אויך איז ניטא וואס צו רייד’ען. מיט די אראבער וואלט מען דורכגעקומען, זאל מען נאר אזוי דורכקומען מיט אידען.

אן אראבישע פראגע אין בעצוג צו ערד קויפען איז דערווייל ניטא און אויב אימיצער רעכענט אין אמעריקא אדער אנדערשוואו וואו מען אינטערעסירט זיך מיט ארץ ישראל אז דאס איז אדער וועט זיין א גרויסע שטערונג צום ישוב האט ער א טעות.

אבער אן אראבישע פראגע עקזיסטירט יא אויף א גאנץ אנדער געביעט און דאס איז אויף דעם געביט פון ארבייט. אין קורצען קען מען די פראגע אוועקשטעלען אזוי: דער אראבער איז א געוואלדיגער קאנקורענט אין בעצוג צו ארבייט געגען דעם אידען דערפאר ווייל ער ארבייט בילליגער און ווייל דער איד קען בשום אופן זיך ניט ארונטערלאזען צו דעם פרייז וואס דער אראבער

קריעגט, זייגע פאָדערונגען זיינען גרע־סערע.

דער קאַמפּף איבער די אַראַבישע ארבייטער אין די אידישע קאָלאָניען איז גענוג בעקאַנט. די אידישע אַרבייטער טענה'ען אַז די ריעזיגע סומען געלד וואס דער אידישער ישוב האט אַבגע־קאַסט איז אריינגעפאלען אין אראבישע הענד און עס פאלט יעצט אויף אריין צו זיי, עס ווערען אויסגעצאָהלט טויזענדער פונטען פון אידישע קאָלאָניסטען צו אראבער און פאר די חלוצים, פאר די אידישע יונגע לייט וואס קומען בעזעצען פּאַלעסטינא, איז ניטאָ קיין ארבייט אין א אידישע קאָלאָניע.

די קאָלאָניסטען ענטפערען דארויף מיט אַ פּשוט'ען ענטפער: אויב זיי זאָלען צאָהלען דעם אידישען אַרבייטער אזוי פיעל וויפיעל אַ אידישער אַרביי־טער וויל, וועלען זיי ניט קענען עקזיס־טירען, ווייל עס וועט זיי קאָסטען טייע־רער צו פּראָדוצירען אַרענדזשעס אדער וויין אדער וואס עס איז, טייערער ווי די גוים ביי וועמען דער פּרייז פון אַרבייט איז אַז אַראַבישער: עס הייסט אַ נידע־ריגער. די אידישע קאָלאָניסטען וועלען ניט קענען נעהמען "טייערער" פאר זייערע פּראָדוקטען אויף'ן פּאַלעסטינער מאַרקעט אדער אויף דעם וועלט־מאַר־קעט דערפאר וואס זיי בעשעפטיגען אַ העכערען סאָרט ארבייטער (אַ אי־דישען) און מוזען איהם צאָהלען מעהר. זיי זאָגען אַז דער וועמען אַ גע־וויסע סחורה קאָסט טייערער קען בשום אופן ניט ביישטעהן געגען דעם וועמען עס קאָסט ביליגער און דאס הייסט אַז דער אידישער אָרענדש־פּראָדוצירער, וויין־פּראָדוצירער און מאַנדעל־פּראָדו־צירער א. ז. וו. וועט מוזען אונטערגעהן געגען זיין גוי'שען קאָנקורענט. אויב איהם, דעם אידען, זאָל קאָסטען די אר־בייט טייערער.

דארויף ענטפערען די ערשטע: אויב אזוי קומט דאָך אויס אַז ארץ־ישראל ווערט אויסגעשלאָסען פאר'ן אידישען ארבייטער, ווייל דער ביליגערער קאָנ־קורענט וועט איהם פארטרייבען פון אלע פעלדער פון ארבייט. טו ווי איז עס מעגליך אַז אַ פאָלק זאָל עקזיסטירען אָהן אייגענע אַרבייטער און אַז אלעס זאָל געטאָן ווערען מיט פרעמדע הענד?

דאס איז דער נאַציאָנאַלער זייט פון דער פראַגע. עס איז אבער פאראַן אַן עקאָנאָמישער זייט פון דער פראַגע פון וועלכען מען הערט ווייניג אויסערהאַלב פון ארץ ישראל, אַבוואהל ער איז זעהר וויכטיג, און דאס איז פאָלגענדער:

ניט נאָר געהען אריין ריעזיגע סומען אידישע געלד אין פרעמדע הענד נאָר, און דאס איז פיעלייכט דער עיקר, *דיעזע סומען קעהרען זיך שוין קיינמאָל ניט צוריק און קיינער האט פון זיי ניט מעהר קיין בענעפיט. דאס געלד וואס עס קומט אריין צו די אראבער ווערט פערוואַנדעלט אין טויטען קאַפּיטאַל פון וועלכע דאס לאנד האט גאר ניט.* פון געשיכטס־שטאַנד־פּונקט איז יעדער דאָלאר וואס מען גיט אַן אַראַבער אַזוי ווי ארויסגעוואָרפען, ווייל דער אראבער ברייגגט איהם ניט צוריק, ער קויפט קיין זאַך ניט, ווייל ער דאַרף קיין זאַך ניט. דאס געלד ווערט פארגראַבען אין ליימענע טעפּ און בע־האַלטען אין דער ערד.

דער וואס קומט אין ארץ־ישראל זעהט דעם אַראַבער וועלכער איז אנגע־טאָן אין אַ העמד אדער חאַלאַט וועלכער קען קיינמאָל פאר איהם ניט ווערען צו אַלט אדער צעריסען, ווייל ער לאַטעט איהם אייביג. דער וואס זעהט דער אַראַבערקע געהענדיג באָרוועס, טראַ־גענדיג אויף'ן קאָפּ פערשיעדענע משאות קומט גלייך צום בעשלוס אַז פון

דיעזע מענשען קען קיין ציוויליזאַ־
ציאָנס־פאַרקעהר ניט ארויסקומען, זיי
זיינען אין דאס וואס אנבעלאַנגט געלד,
נעהמערס און ניט קיין געבערס. זיי
טראַגען ארויס פון שטאדט אדער פון
דער קאָלאָניע געלד און ברייינגען עס ניט
צוריק. דער שטאדט מענש אדער דער
קאָלאָניסט איז דער פערליערער ווען ער
קומט אין בעריהרונג מיט אראבער.

דער אראבער ברייינגט אין שטאדט
אייער, היהנער, קעז, האַלוו, נעהמט אב
שווערע געלד און געהט ניט אריין אין
סטאָר אום גלייך צו אויסגעבען די געלד
פיר די זאכען אין וועלכע ער נויטיגט
זיך, ווי עס איז דער פאל מיט יעדען
בויער אין א ציוויליזירטע לאַנד וועל־
כער פערקויפט דער שטאדט וואס זי
דארף און קויפט ביי איהר דאס וואס
ער דארף.

פתח־תקוה און אנדערע אידישע קאָ־
לאָניען גיבען אוועק אוצרות מיט געלד
צו די אראבער און דיעזע קויפען אין
פתח תקוה גאר ניט. וואלטען זיי גע־
דארפט האבען קליידונג, פאַרניטשור
א. ז. וו. וואלט פתח־תקוה א רייכע
שטאדט געווען, ווייל זי וואלט א גרוי־
סען מסחר מיט די ארומיגע אראבער
געפיהרט. וואלט דער שטראם פון געלד
געגאַנגען אין אידישע קעשענעס דאן
וואלט ער זיך דאך גלייך אומגעקעהרט
צוריק צו דער קאָלאָניע. די אידען וואל־
טען דאן די געלד אין דער ערד ניט
בעגראבען. דער רעזולטאַט פון אזא בע־
ציהונג צווישען אידען און אראבער אין
בעצוג צו ארבייט מוז נאַטירליך זיין אז
דער איד איז שטענדיג דער וואס פאַר־
לירט און דער אראבער איז דער יעניגער
וואס געווינט.

וואלטען די זיבען הונדערט טויזענד
אראבער געווען געברויכער אויף דאס
וואס די שטאדט פארקויפט, וואלטען די
אידען געקענט פיהרען מיט זיי א בע־
דייטענדען האנדעל. יעצט איז דער
מסחר אין ארץ ישראל זעהר קליין, ווייל
די גרעסטע טהייל פון דער בעפעלקערונג
דארף קיין זאך ניט האבען. ווען איך בין
היינט געזעסען אין א אידישע סטאָר
אין וועלכער מען האט איבערגעבויט א
פאָאר ווענט, האב געזעהען צעהן אראַ־
בער ארבייטענדיג, האב איך געפרעגט
דעם קרעמער: קומען זיי אדער זייערע
חברים קויפען ביי אייך אין סטאָר? —
האט ער מיר געענטפערט: זעהר, זעהר
זעלטען. די זאך איז געווען פאר מיר
קלאָר איידער איך האב איהם געפרעגט,
איך האב נאר געוואָלט פון איהם א
בעשטעטיגונג. ער האט גענומען פאר
זיין ביסעל ארבייט אראבער גאר איינ־
פאך, ווייל אידישע בעלי מלאכות וואל־
טען איהם געקאָסט טהייערער.

אט דאס איז, אין מיינע אויגען, דער
טייטש פון דער אראבישער פראגע און
דאס איז די בעציהונג צווישען דיעזער
פראגע און די געלדער וואס אידען ליי־
גען אין ארץ ישראל. עס איז א זעהר ניט
נעווינשטער צושטאנד. ניט נאר פון דעם
שטאנד פונקט אז אידישע געלד דארף
פארשטארקען די אידישע מעגליכקייטען
צו זיצען אין ארץ ישראל נאר אויך פון
דעם שטאנדפונקט אז די אידען געניסען
ניט צוריק פון די אוצרות געלד וואס זיי
גיבען אוועק און דאס שאדט שוין דעם
אידישען געשעפטס מאן אזוי גוט ווי
דער גאנצער אידישער בעפעלקערונג.

.42

די סאָציאליסטישע ממשלה אין ציון

כל זמן אידען וועלען ניט אנפאנגען צו בויען א נייע קאָלאָניזאציאָן אין ארץ־ישראל, וועט ארץ־ישראל ניט געבויט ווערען און עס וועט קיין אידישע לאנד ניט ווערען.

כל־זמן די לייט וואס גילטען אלס די אנפיהרער פון ציוניסטישע אנטערעסען אן ארץ־ישראל וועלען ניט צוברעכען די קייטען וועלכע די סאָציאליסטען האבען אויף זיי ארויפגעלייגט — וועט קיין נייע אידישע קאָלאָניזאציאָן אין ארץ־ישראל ניט קענען געבויט ווערען!

דאס זיינען די צוויי פונקטען וועלכע איך וואלט וועלען אז יעדער איד מיט א ווארימע הארץ פאר ציון זאל האבען אין זינען און איך וועל פרובירען צו בעווייזען ווי זיי זיינען ריכטיג.

עס קען פערשטעהן יעדעס קינד אז עס קען ניט זיין קיין עראָבערונג פון א לאנד אָהנע אז מען זאל עראָבערן די ערד פון דאס לאנד, אזוי לאנג ווי ארץ ישראל וועט ניט זיין פול מיט אידישע דערפער און קאָלאָניען, אזוי לאנג ווי אידען וועלען ניט האבען קיין גרויסע שטיקער ערד פארזייט און פערפלאנצט איז די לאנד ניט ארץ־ישראל אין דער טהאַט אזוי ווי זי איז עס אין אונזער וואונש.

פאָהרט ארוים פון ירושלים קיין חברון אין א קערעדזש; פאָהרט דריי שטונדען נאכאנאנד אונאונטערבראכען און קוקט אויף ביידע זייטען און זעהט ווי עס איז אין דער גאנצער וועג ניטאָ איין שריט לאנד וואס בעלאנגט צו אידען — און איהר וועט זיך איבערצייגען אז דער אלף און דער תיו פון דער אידישער ארבייט אין ארץ־ישראל איז קאָלאָניזאציאָן. די איבעריגע זאכען — האנדעל און אינדוסטריע — וועלען שוין קומען ממילא. עס איז פאראן בלויז איין זאך וואס א נאציאָן דארף האבען, אום צו ערדייכען א היים, און דאס איז—ערד.

אזוי איז עס געווען מיט פערציג יאהר צוריק ווען עס זיינען ארוים עטליכע אידען פון ירושלים און האבען געגרינדעט פתח־תקוה, און אזוי איז עס היינט נאָך סאן רעמא. די פראגע ווען וועלען אידען בעזעצען ארץ־ישראל קען געענטפערט ווערען בלויז מיט די ווערטער: ווען זיי וועלען בעזיצען דעם בא־

דען פון ארץ־ישראל אדער אמוויינינג־סטענס מעהר ווי א העלפט דערפון. די אידישע נאציאָנאלע היים איז ניט מעהר און ניט ווייניגער ווי דאס בעזיצען פון די ערד פון ארץ־ישראל, און די גאנצע פראגע איז בלויז א קאלאניזאציאָנס פראגע.

אן אראבער, אונפריינדליך צו דער אידישער זאך, האט מיר געזאגט: עס האט אייך גענומען 40 יאהר איידער איהר האט אריינגענומען דריי פראצענט פון די ערד אין ארץ־ישראל אין אייערע הענד. אויב יעדע צוויי פראצענט וועט אייך ווייטער אויך קאָסטען פערציג יאהר ארבייט, איז פאר אייך ניטאָ וואס מורא צו האבען.

ער איז פאלשטענדיג גערעכט געוועזן: די אידישע מאכט אין ארץ־ישראל אין בעצוג צו דער אויספיהרונג פון דער נאציאָנאלער אידישער היים, וועט ווערען געמאָסטען נאָר אין פערהעלטניס צו די שטיקער לאנד וועלכע מיר וועלען קענען קריגען אין אונזערע הענד און לויט די קאָלאָניען וואס מיר יועלען בויען, וועלען מיר קיין נייע קאָלאָניען ניט גרינדען וועט אונז הערבערט סעמיועל ניט קענען העלפען, און קיין אספת הנבחרים וועט אונז ניט העלפען און הונדערט אידישע קאָנגרעסען וועלען ניט העלפען. די וועלט וועט וויסען אז מיר זיינען גבורים בלויז צו ריידען און די ענגלישע רעגיערונג וועט זיך מיט אונז ווייניג רעכענען.

ווארום אין דער פאליטישער וועלט רעכענט מען זיך נאָר מיט פאקטען. אויב אידישע דערפער וועלען זיך בויען, קאָלאָניען וועלען ווערען געגרינדעט — וועט מען וויסען אז ארץ־ישראל איז אונזערע, וועט ווערען אונזערע און עס וועט ביי אלעמען ווערען איינגעפרעסט אין געדאנק אז ארץ־ישראל וועט ווערען די אידיש־נאציאָנאלע היים. וועט קיין ערד ניט געקויפט ווערען און בעזעצט ווערען—פאלט אלעס צו גרונד: עס וועט ניט זיין ביי קיינעם וואס צו מאָהנען און די געלעגענהייט פון מאכען א אידישע ארץ־ישראל וועט פון אונז אוועקגעהן.

ווארום די אראבער וועלען אין די נעקסטע צעהן־פופצעהן יאהר זיך פארפעסטיגען אין לאנד: זיי וועלען א גרויסען שפרונג געבען אויף דער וועג פון ציוויליזאציאָן, און דאן וועט אונז יעדער שריט זיין אונגעהויער שווערער. ווארום די ענגלישע אדמיניסטראציאָן טהוט זיך דאס איהריגע, דאס וואס זי דארף טהאָן. אָט האט זי יעצט אויסגעארבייט א פלאן פון סקוהלס פאר דאס לאנד און בעשטימט א גאנץ אנשטענדיגען באָדזשעט אום דעם פלאן אויסצופיהרען. עס וועלען געעפענט ווערען סקולס אין דער לייננ און אין דער ברייט פון ארץ־ישראל, און די רעגיערונג וועט געבען אזוי גוט ווי דאס גאנצע געלד וואס עס וועט פאָדערן אום די סקולס אויסצוהאלטען. די סקולס זיינען אלע פאר אראבער (די אידען האבען דאָך זייערע אייגענע סקולס). ענגלאנד אונטערנעהמט אלזא א ברייטע בילדונגס־ארבייט פאר די אראבער. דער דעפארטמענט אָוו עדיוקיישאָן וועט באלד געהן אין זיין פולען גאנג, און דאס וועט מאכען שווערער די וועג פאר'ן אידען.

מיר מוזען מאכען ש ו י ן א נייע קאָלאָניזאציאָן, אדער מיר דארפען חלילה אויפהערען רעדען פון ארץ־ישראל, ווארום ארץ־ישראל האט אויפגעהערט צו זיין א בעוועגונג. עס איז געווארען א קאָלאָניזאציאָנס־אונטערנעהמונג.

איז יעצט פאראן די מעגליכקייט צו מאכען א קאלאניזאציאָן? געוויס. אלע וום ווייסען וואס עס הייסט ישוב אין קאָלאָניזאציאָן, אלע וואס האבען ערפאהרונג אין ארבייט אין ארץ־ישראל, זיינען איינשטימיג אז מען קען מאכען

אידישע קאָלאָניזאציאָן גליך אין ארץ־ישראל, און מיט צעהן חדשים צוריק איז פארגעשלאָגען געוואָרען פאר

דעם ועד הצירים פון א זעהר קאָמפּעטענטען צד פאָלגענדער פּלאַן:

זאל מען נעהמען א שטיק לאנד און גלייך אנפאנגען בויען אויף איהם א קאָלאָניע. מען זאל דינגען ארבייטער וואס זאלען צוגרייטען דעם באָדען, זאלען אויפבויען הייזער און זאלען פערפּלאַנצען און פארזייען, דערנאָך אז די קאָלאָניע וועט ווערען פארטיג, וועט מען פערקויפען נחלאות פּיר יעדען וואס וויל קויפען. עס זיינען פאראַן אידען וואס ווילען און קענען קויפען נחלאות אין פאלעסטינא. די נייגעקומענע חלוצים זאלען ארבייטען אין דיזער קאָלאָניע, זיי וועלען האבען וואו צו זיין (אין די הייזער וועלכע זיי וועלען בויען פאר די צוקינפטיגע קאָלאָניסטען) און עס וועט ניט זיין קיין פראגע פון וואָהנונגען פאר די ארבייטער, ווי עס איז יעצט פאראַן.

דיזער פּלאַן איז פארגעשלאָגען געווארען אנפאנגס פון לעצטען ווינטער פאר דעם ועד הצירים. ווען דיזער פּלאַן וואלט אנגענומען געוואָרען, וואלט ניט געווען דער יעצטיגער קריזיס מיט די חלוצים, עס וואלט געווען פאר זיי ארבייט און אין דערזעלבער צייט וואלט עס געווען דער אנפאנג פון א נייע קאָלאָניזאציאָן. אבער דער פּלאַן איז צוריקגעוויזען געוואָרען און עס איז קלאָר צוליעב וועלכער אורזאכע.

בויען קאָלאָניען איז פריוואט איניציאטיווע. פערקויפען נחלאות איז געגען דעם סאציאליסטישען פרינציפּ פון נאציאָנאליזאציאָן פון לאנד און דער ועד הצירים וועלכער איז אונטער דעם איינפלוס פון אונזערע ארץ־ישראלדיגע סאָציאליסטען האט עס ניט געקענט אננעהמען. עס איז איינמאָל פאר אלע מאָל אוועקגעלייגט געוואָרען דער פרינציפּ אז קיין זאך זאל ניט געטאָן ווערען אין ארץ־ישראל וואס זאל אריבערטרעטען דאס וואס די "אחדות העבודה" און "הפועל הצעיר" זאָגען זיי.

מיר האבען דאָ צו טהאָן מיט א גרופּע מענשען וואס ווילען ניט לאָזען אריינשלאָגען א פלעקעל אין די עור־ פון ארץ־ישראל סיידען עס זאל זיין אויף א סאציאליסטישען באזיס.

איהר געדיינקט אז אויפ'ן לאָנדאָנער ציון קאָנפערענץ האבען די סאציאליסטען געפאָדערט אז עס זאל אנגענומען ווערען א בעשלוס אז קיין באָדען זאָל ניט פערקויפט ווערען צו פריוואט מענשען. דאס וואלט געמאכט אן ענדע צו אירגענד וועלכע פראבע פון קאָלאָניזאציאן, סיידען די קבוצות מיט זייערע דעפיציטען.

עס איז זיי ניט געלונגען דיעזען בעשלוס דורכצופיהען. אבער באמת האָבען זיי גאָר ניט געדארפט ברייגען די פראגע קיין לאָנדאָן; זיי, די סאָציאליסטען האָבען סיי ווי סיי ביי זיך אין קעשענע דעם ועד הצירים און זיי קענען אויספיהרען אויף כח דאָס וואָס זיי האָבען ניט געקענט אויספיהרען דורך א וואוט אין לאָנדאָן. זיי לאָזען ניט קיין פריוואט איניציאטיווע אין לאנד דורך זייער ממשלה איבער'ן ועד, און דאָס איז פאר זיי גענוג.

אויף ווי ווייט זיי זיינען די בעזיצער פון ועד הצירים קען מען זעהן פון דעם פאקט, אז דר. עטינגער, דער "מיניסטער פון אגריקולטור און קאָלאָניזאציאָן," האָט געזאָגט בפירוש אין א גרויסע פערזאמלונג, אז דער פריוואט קאפּיטאל זאָל זיך זוכען א וועג אין האנדעל און אינדוסטריע, אָבער ניט אין ערד. דאס הייסט אז די בעזעצונג אויף לאנד מוז זיין אויף דעם גרונד פון סאָציאליזם און נאציאָנאליזאציע. איך האָב אייך שוין דערמאנט, שיינט מיר, אין מיינע פריהערדיגע ארטיקלען, אז דער דאָזיגער מיניסטער איז דער פערטרעטער פון די סאָציאליסטישע "אחדות העבודה" אין דער אסיפת הנבחרים.

דע ועד הצירים האָט פערוואָרפען א פּלאַן פון קאָלאָניזאציאָן, דע־פאר וויל

די "אחדות העבודה" האָט געזעהן אין דעם אַן אָנפאַנג פון אַ נייע "בורזשואַזיע" קאָלאָניזאַציאָן, און דערפון איז ארויסגעקומען אַז אַנשטאַט צו בעשעפטיגען די נייע מענשען ביי ערד־ארבייט, צו וועלכער זיי האָבען זיך געגרייט אין ד לענדער וואו זיי האָבען געוואָהנט (די חלוצים זיינען גרופען יונגע לייט וואָס האָבען געארבייט אויף פאַרמס אין פוילען און אין גאַליציען און אין ליטא, אום צו זיין גרייט פירע רד ארבייט אין ארץ ישראל), האָט מען זיי אַוועקגעשיקט צו האַקען שטיינער אין דער גיהנם'דיגער היץ פון מאָנאַט אויגוסט אין טבריה.

קאָלאָניעס קענען געגרינדעט ווערען נאָר ווען די וואָס ארבייטען די ערד וועלען עס האָבען אַלס אייגענטהים. קאָלאָניעס קענען געגרינדעט ווערען נאָר דורך משפחות, וואו דער מאַן, די ווייב און די קינדער העלפען, און וואו עס ווערט געשאַפען אַ צענטער, אַ פאַמיליען צענטער, ארום אַ שטיקעל ערד. דאס איז אזוי קלאָר און זיכער ווי צוויי מאָל צוויי איז פיער, און עס איז גענוג צו געבען איין בליק אויף די קבוצות צו ווערען איבערצייגט אַז אַזוי איז עס. פערגלייכט דאָס וואָס דער נאַציאָנאַל־פאָנד האָט אויפגעטהאָן אין דעם הערצל־וואַלד, וואו עס איז אריינגעלייגט געוואָרען אַזוי פיעל געלד, און וואו עס זיינען קיינע רעזולטאַטען ערר?כט געוואָרען מיט דאָס וואָס עס איז געשאַפען געוואָרען אין ארץ ישראל, ניט אויף דעם גרונד פון קאָלאָניזאַציאָן, און איהר וועט וויסען אַז כל־זמן די סאָציאַליסטישע שיטה וועט הערשען אין די ארבייט פון ארץ ישראל, וועט קיין זאַך, אַבסאָלוט קיין זאַך, ניט געשאַפען ווערען. דער "יער הערצל" ווערט דערמאָנט אין ארץ ישראל אַלס וויץ; עס איז אָבער אַביטערער וויץ.

אָבער די סאָציאַליסטען וואָס שאַלטען און וואַלטען אין ארץ ישראל און פאַר וועלכע אַלע האָבען מורא (ניט די ארץ ישראל אידען, נאָר די פאַרפיהרטע פיהרער), אַפילו וויצמאַן אויך אין כלל, האָבען בעשלאָסען איין מאָל פאַר אַלע מאָל: קיינע קאָלאָניען אויסער קבוצות; קיין באָדען, סיידען "נאַציאָנאַליזירט." אַלעם וואס איז ניט לויט דיעזען סידור'ל איז פערבאָטען, אין בעצוג צו לאַנד.

דער ועד הצירים, די "ציוניסטישע רעגיערונג" איז אַזוי דערשראָקען פאַר די לינקע דיקטאַטאָרס פון ישוב, אַז אפילו די ארבייט וואָס ער גיט פאַר די חלוצים טאָר גיט געהן דורך זיין האַנד. עס מוז געהן נאָר דורך די "אחדות העבודה" און די "הפועל הצעיר." זיי זיינען די "פאָדריאַטשיקעס", און זיי האַלטען אין האַנד די נייע אָנגעקומענע, אום זיי זאָלען חלילה ניט אראָפּ פון מאַרקסיסטישען דרך הישר.

וואָס אַלזאָ איז דער אויספיהר פון דאָס וואָס עס איז געזאָגט געוואָרען?

עס איז זעהר איינפאַך און קלאָהר:

עס וועט קיין זאַך ניט געטאָן ווערען אין ארץ־ישראל וועגען קאָלאָניזאַציאָן, אַזוי לאַנג ווי דאָ וועט הערשען אַ סאָציאַליסטישער רעזשים. איהר מוזט דעם רעזשים פאַרטרייבען, אָדער איהר מוזט אויפגעבען קאָלאָניזאַציאָן אין ארץ־ישראל! דאָ איז ניטאָ קיין פשרות, דאָ איז ניטאָ קיין ויכוחים. אידען וועלען ניט און קענען ניט, אַזוי גוט ווי קיין אַנדער נאַציאָן וועט ניט און קען ניט בויען קיין קאָלאָניזאַציאָן אויף דעם גרונד פון סאָציאַליזם.

וואָס איז אַלזאָ צו טהאָן? איינס פון די ביידע:

אָדער ארויסוואַרפען דעם ועד הצירים מיט זיינע סאָציאַליסטישע בעלי־בתים און מאַכען אַ נייע אַדמיניסטראַציאָן, וואָס וועט ניט האָבען אין זינען קארל מאַרקס, נאָר וועט האָבען אין זינען צו אריינעהמען וואָס מעהר לאַנד אין אי־

דישע הענד און מאַכען וואָס מעהר קאָלאָניען.

אָדער דער ועד הצירים דאַרף אין גאַנצען איגנאָרירט ווערען אין עס זאָל געגרינדעט ווערען אַ חברה פיר קאָלאָניזאַציאָן, וואָס זאָל קומען אין ארץ־ישראל מיט אַ בעדייטענדען פאָנד; זאָל קומען אין בעריהרונג ניט מיט די שרייער און פאָליטיק מאַכער, נאָר מיט די אידען וואָס האָבען געבויט און געשאַפען, און וואָס האָבען אַן ערפאַהרונג פון צעהנדליגע יאָהרען הינטער זיך, און דיזע חברה זאָל זיך ניט קימערן וועגען עטינגער און רופין, און אוסישקין; זאָל צוטרעטען גלייך צו קויפען לאַנד און בויען הייזער, פפלאַנצען און זייען. דיזע געזעלשאַפט וועט זיין פטור צו אינטערעסירען זיך וואָס מען זאָגט אויף די קאָנפערענצען, אין ועד הזמני, אין אספת הנבחרים און אין די אַלע פלעצער וואו מען טהוט קיין זאַך ניט, נאָר מען שטערט עפעס צו טהאָן אין ארץ־ישראל.

עס איז אמת אַז די סאָציאַליסטען פון אַלע קלייזלעך וועלען זיין זעהר שטאַרק אין כעס דאַרויף; אָבער געלויבט איז השם יתברך וואָס זיי הערשען בלויז אין ועד הצירים אָבער ניט אין יענער געביידע אויפ'ן באַרג, וואו עס זיצט הערבערט סעמיועל. און אַזאַ געזעלשאַפט, ווי די, וועלכע איך שלאָג פאָר, וועט קענען אָנגעהן רוהיג און פריעדליך מיט איהר ארבייט צו אויפבויען ארץ ישראל.

מיר דאַרפען קאָלאָניזאַציאָן און ניט סאָציאַליסטישע עקספערימענטען אין אונזער לאַנד. עס איז געקומען די צייט צו וויסען ווער איז שטאַרקער: צו די אידען וואָס ווילען צוריק בעזיצען זייער לאַנד, אָדער די וואָס ווילען בענוצען ארץ ישראל אַלס אַ הילף צום סאָציאַליזמוס? זאָלען די אידישע סאָציאַליסטען מאַכען עקספערימענטען מיט פערשיעדענע קבוצות, אויב זיי ווילען עס, און זאָלען די אידען וואָס ווילען בויען ארץ־ישראל געבען דאָס געלד, אום דאָס לאַנד צו בעזעצען אויף דעם איינציגען וועג דורך וועלכען מען קען עס בעזעצען: דורך קאָלאָניען.

43.

בראנדייס און אוסישקין

די ערשטע זאך וואס אוסישקין האט געטהאן ווען ער איז געקומען פון דער לאנדאנער קאנפערענץ קיין ארץ־ישראל איז געווען צו דערצעהלען די ארץ־ישראל אידען אז די אמעריקאנער ציוניסטען פארשטעהען ניט דעם ציוניזמוס, אז ביי זיי איז דער ציוניזמוס ניט קיין אידעאל נאר זיי ווילען עס ארונטערלאזען צו דער מדרגה פון א ביזנעס און אז דער גאנצער ציוניזמוס שטעהט אין גרויס געפאהר פון די אמעריקאנער מאטעריאליסטען וועלכע ווילען פערשוועכען דעם ציוניזמוס, טויטען זיין נשמה. פלשתים עליך! און פון די אלע אטאקען אויף די אמעריקאנער ציוניסטען האט זיך ארויסגעזעהן א מין אויפרוף: ווער עס וויל בעשיצען דעם ציוניזמוס פון זיינע געפעהרליכע שונאים זאל זיך שטעלען מיט מיר, אוסישקין, געגען בראנדייס און זיינע חברים גזלנים!

און גלייך האבען זיך א לאז געטהאן צו אוסישקין אלע זיינע בעצאהלטע פקידים פון ועד הצירים וועלכע האבען דערפיהלט א געפאהר אין בראנדייס'עס פאדערונגען אז מען זאל שפארען געלד און ניט פערשווענדען עס אומזיסט, און די ארץ־ישראל לעהרער פאר וועמען מען האט אויפגעבלאזען די געפאהר אז בראנדייס וועלכער קען ניט קיין העברעאיש איז געגען דער קולטור (די לעהרער האבען פונקט אין דערזעלבער צייט געקריגען א בעדייטענדען "רעיז" און זייערע בעציהונגען צו דער אדמיניסטראציע זיינען זעהר פריינדליך) און נאך עפעס א פאאר אידען וואס קענען ניט בראנדייס'ן און קענען ניט אמעריקא, נאר עס "לייגט זיך זיי אויף'ן שכל" אז די אמעריקאנער זיינען דאך מסתמא פארגרעבטע מענשען, אויפגעקומענע עמי־הארצים וואס הויבען ניט אן צו וויסען וואס עס מיינט אידעאליזם אויף וועלכעם נאר די סלאווישע לענדער האבען א מאנאפאל. די סאציאליסטען וועלכע זיינען די הערשער הינטער דעם טראהן פון ועד־הצירים וועלכע קריגען פון איהם די געלד פיר זייער ארבייט און די הוצאות פאר זייערע רייזעס זיינען געווים געגען די אמעריקאנער "בורזשוקעס" און אבוואהל זיי האבען א כעס אויף אוסישקין דערפאר וואס ער

האט געשטימט אין דער לאנדאנער קאנפערענץ געגען נאציאנאליזאציאן פון ערד האבען זיי אבער געפונען אז עס לוינט פאר זיי צו שטעהן בעסער מיט אוסישקין, איבערהויפט ווען עס האנדעלט זיך געגען די קאפיטאליסטישע אמעריקא. און פקידים, לעהרערס און סאציאליסטען אונטער דער קאמאנדא פון גענעראל מנחם מענדעלס אוסישקין האבען ערקלעהרט קריעג בראנדייס'ן און די אמעריקאנער ציוניסטען.

א וואפען געגען בראנדייס און די אמעריקאנער ציוניסטען האט מען געפונען אין דעם אויסגעשריי: "דער אמעריקאנער דאלאר וויל דיקטירען אין ציוניזמוס". "דער אמעריקאנער דאלאר וויל זיין דער זעלבסטהערשער", "דער אמעריקאנער דאלאר וויל אריינכאפען דעם ציוניזמוס". "בראנדייס איז א דיקטאטאר וואס וויל זיין דער בעל הבית פון דער בעוועגונג" א. ז. וו. א. ז. וו. און ווי באלד אז דא האנדעלט זיך פון א רייכען דעספאט (בראנדייס און די אמעריקאנער ציוניסטען) געגען אן ארימען אידעאליסט (די רוסישע אדער די היימישע ציוניסטען) פערשטעהט מען דאך אז דא עפענט זיך א ברייטע פעלד פיר אלע פראזען דרעשער, עס איז א גליקליכע געלעגענהייט פיר אויסרופונגסצייכענס און פיר אויסגעשרייען: "מיר וועלען זיך ניט לאזען טרעטען פון אמעריקאנער דאלאר!" "מיר וועלען ניט לאזען רויבען דעם גייסט פון ציוניזמוס!" "אידעאללאזע מענשען וועלען דעם נאציאנאלען אידעאל ניט אריינכאפען! "מיר ווילען ניט קיין דיקטאטארם!" א. ז. וו. א. ז. וו.

איך קוק אן דעם דאזיגען קאמפיין און ווער ערשטוינט. האלטען מיר אזוי אז אנשטאט צו פיהרען אן עהרליכען קאמפף, אויב מען וויל א קאמפף פיהרען, בענוצט מען זיך אין דער מלחמה מיט אזעלכע ווערטער און וועלכע עס איז ניטא אפילו קיין שאטען פון קיין אמת, אדער איז מען ביי אונז אזוי פארבלענדעט אז מען פערשטעהט ווירקליך ניט איינע די אנדערע?

איך בין ניט קיין מיטגליעד פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציאן אין אמעריקא, איך טהו מיינע ציוניסטישע פליכטען ווי איך פערשטעה עס דורך אן אנדער ארגאניזאציאן. איך האב פיעל מאל עפענטליך געקעמפפט געגען בראנדייס און האב בעלאנגט צו יענע וואס האבען ניט געשטימט פאר בראנדייס'ן אלס דער פארזיצענדער פון דער נאציאנאלער קאנפערענץ. איך האב פיעלע פיעלע אורזאכען וואס מאכען מיר אלס געגנער פון בראנדייס אבער וואס האט די פראגע פון געגנערשאפט אדער פריינדשאפט צו טהאן מיט'ן אמת? און ווי טיעף בעליידיגט פיהל איך אלס ציוניסט ווען מען מאכט פון בראנדייס'עס שטעלונג אין ציוניזמוס, פון זיין שטאנדפונקט אין וועלכען ער גלויבט עהרליך און גוט — א "דיקטאטארשיפ" און א "הערשערזוכט דורכ'ן אמעריקאנער דאלאר", און א "פערגוואלדיגונג פון ציוניזמוס" און עהנליכע זאכען וועלכע זייגען אזוי פאלש ווי די עבודה־זרה.

וואס וויל בראנדייס? און וואס זיינען זיינע פאדערונגען? איך האב געהאט דעם כבוד צו זיין א מיטגליעד פון דער סעניארען קאמיטעט וואו דער קאמפף איבער בראנדייס'עס פארשלעגע און פאדערונגען איז געקעמפפט געווארען, (דיזער קאמפף איז פאר דער קאנפערענץ ניט געבראכט געווארען.) איך האב ניט פארפעהלט קיין איין זיצונג פון דער דאזיגער קערפערשאפט ביז דעם לעצטען טאג פון דער קאנפערענץ. איך האב געהערט יעדעס ווארט וואס בראנדייס האט געזאגט.

בראנדייס האט געזאגט אז א גרויסע ענדערונג איז געקומען אין ציוניזמוס.

מיר דארפען יעצט קאלאניזירען א לאנד. די ציוניסט־ישע ארגאניזאציאן איז געשאפען געווארען פיר פאליטיק און פראפאגאנדא. די הויפט־ארבייט וועלכע שטעהט פאר אונז יעצט איז אן אנדערע. א מאשינערי וואס איז געשאפען געווארען פיר פאליטיק און פראפאגאנדא איז ניט אזעלכע וואס קען דורכפיהרען די גרויסע טעכנישע זאכען וועלכע מען דארף דורכפיהרען. דערצו דארף מען האבען עקספערטען. מיר דארפען בענוצען עקספערטען אפילו אויב זיי זיינען ניט קיין בעקאנטע ציוניסטען אבי זיי קענען טהאן די ארבייט וועלכע מיר דארפען. די ארבייט אין ארץ־ישראל דארף איינגעטהיילט ווערען אין דעפארטמענטס. דעפארטמענט פיר קאלאניזאציאן א. ז. וו. אן דער שפיצע פון יעדען דעפארטמענט דארף שטעהן א ספעציעלער מאן וואס איז גוט פיר דער אויפגאבע פון דעם דעפארטמענט. אזוי ווי אבער אזעלכע מענשען קענען ניט אויסגעקליבען ווערען אויף א קאנווענשאן, ווייל געוועהנליך קלייבט מען אויס אויף אזעלכע פערזאמלונגען נאר מענשען וואס זיינען בעקאנט דורך זייער אגיטאטארישע מהעטיגקייט פיר דער פארטיי וועלכעס האט ניט צו טהאן מיט די ספעציאליטעטען וואס עס דארף געפאדערט ווערען פון די וואס דארפען שטעהן אן דער שפיצע פון די דעפארטמענטס שלאגט ער פאר אז די קאנפערענץ זאל אויסקלייבען דריי פערזאן צו וועמען זי האט פאלשטענדיגען צוטרויען און זיי זאלען האבען די מאכט אויסצוקלייבען ספעציאליסטען אלס פיהרער פון די דעפארטמענטס פון די ארבייט אין ארץ־ישראל. ער האט ווייטער געזאגט אז אין אמעריקא געהט ארום א "רומאר" אז מען איז פארשווענדעריש מיט די ציון־געלדער און אז דארום דארף געשאפען ווערען א קאנטראל איבער די געלדער. ער האט אויך געזאגט אז עס זיינען פאראן מענשען וואס האבען גרויסע פערדיענסטע אין ציוניזמוס אבער דאס מיינט ניט אז זיי דארפען דערפאר בעקליידען אן אמט צו וועלכען זיי פאסען זיך ניט. דער עולם האט פערשטאנען אז ער מיינט אוסישקין און ער האט איהם געמיינט.

אלזא, אט דאס זיינען די "חטאים" פון בראנדייס געגען וועמען אוסישקין און זיינע העלפער האבען ערקלעהרט א "הייליגען קריעג". בראנדייס וויל עפישיענסי, ער וויל אז די מענשען וואס טוען אדער זאלען טאן די ארבייט פון אויפבויען ארץ ישראל זאלען טויגען צו זייער אויפגאבע, ער וויל אז מען זאל ניט פארשווענדען דאס געלד וואס מען קלייבט פאר בנין הארץ, ער גלויבט אז די וויכטיגסטע זאך יעצט אין דער ציון־ארבייט איז טאקע בויען דאס לאנד, ער גלויבט אז עס זיינען פאראן מענשען וואס קענען קאלאניזירען א מדינה אבוואהל זיי זיינען ניט קיין ציוניסטישע מפורסמים און מען דארף זיי נעהמען אין דער דיענסט פון ציוניזמוס זיי זאלען לייסטען פאר דאס בויען ארץ־ישראל דאס וואס זיי קענען, ער גלויבט פון דער אנדער זייט אז עס זיינען פאראן גרויסע און וויכטיגע ציוניסטען וואס קענען די ארבייט אין ארץ־ישראל וועלכע מען דארף יעצט טאן ניט דורכפיהרען און אט איז זיין גרעסטער חטא: ער האלט ניט אוסישקין'ען און זיין אדמיניסטריישאן פאר פעהיג צו דורכפיהרען די גרויסע ארבייט וואס מיר דארפען אויספיהרען אין ארץ־ישראל.

דיזע און קיין אנדערע "חטאים" זיינען פאראן געגען בראנדייס און אלע דבורים וועגען דיקטאטור, וועגען אמעריקאנער דאלאר און וועגען אמעריקאנער "ביזנעס" זיינען דעמאגאגיש, זאמד געשאטען אין די אויגען און דברים

דיילי־

איך בין אין ארץ ישראל שוין באלד צוויי מאנאטען, האב געהאט א געלעגענ־הייט צו זעהען וואס דא טהוט זיך און איך בין געקומען צום בעשלוס אז בראנדייס איז גערעכט אין 99 פראצענט פון זיינע בעהויפטונגען אין לאנדאן. איך בין זיכער אז זיין וויזיט אין ארץ־ישראל מיט א יאהר צוריק האט איהם געהאלפען צו פארשטעהן אזוי גוט די לאגע און איך מוז איהם קאמפלימענ־טירען אז ער האט געזעהן אין 16 טעג דאס וואס עס האט גענומען ביי אנדערע א סך מעהר צייט אויסצוגעפינען.

לאמיר געהן כסדר: דאס וואס בראנ־דייס פאדערט אז די דעפארטמענטס פון דער ציוניסטישער ארבייט אין ארץ־ישראל זאלען ווערען געפיהרט פון עקס־פערטען וועט איהם יעדער מענש וואס וויל זעהן אן אויפגעבויטע אידישע ארץ ישראל מסכים זיין. דער אונגליק איז וואס יעצט זיינען די "עקספערטען" פון דער ארץ ישראל ארבייט פאליטיקער (איך וויל ניט זאגען: פאליטישענס) און גיבען זיך מעהר אב מיט דער פא־ליטיק פון די כאציאליסטישע פליגלען: "אחדות העבודה" און "פועל הצעיר" ווי מיט ארבייט. די אבסאלוטע אונמעג־ליכקייט צו אויפבויען ארץ־ישראל דורך אזעלכע מענשען איז קלאר פאר יעדען. מען דארף האבען דערצו פאך־לייט און אזעלכע פאך־לייט וואס זאלען זיך אב־געבען מיט זייער ארבייט און ניט מיט פאליטיקס.

בראנדייס'עס געגנערשאפט צו די געלד־פארשווענדונג אין ארץ־ישראל וועט גע־טהיילט ווערען פון יעדען וואס זעהט וואס דא טהוט זיך. אין ארץ־ישראל האט די ציוניסטישע אדמיניסטראציאן פאר־שווענדעט געלד און אט איז בלויז איין בעווייז. אזוי שנעל ווי אוסישקין איז גע־קומען פון לאנדאנער קאנפערענץ האבען דא אנגעפאנגען צו "פאלען קעפ". מען האט ענטלאסען א היבשע צאהל פון די אנגעשטעלטע. דאס צייגט אז זיי זיינען ניט נויטיג און אז זיי זיינען פריהער אויך ניט נויטיג געווען נאר אוסישקין האט ניט געהאט דעם מוטה דאס צו טאן. נאר ווען ער האט געהערט אין לאנדאן די שארפע דבורים פון בראנדייס איז ער פון דארטען געקומען צו שניידען הוצאות. דער פאקט שטעהט קלאהר אז מיט די צוועלף הונדערט טויזענד דא־לאר וואס די אמעריקאנער ציוניסטישע ארגאניזאציאן האט געגעבען פאר'ן ציוניזמוס אין די 15 מאנאטען ביז פאר דער לאנדאנער קאנפערענץ האט מען אין ארץ־ישראל גאר ניט אויפגעטאן.

און יעצט קומען מיר צום שווערען "חטא" פון ניט גלויבען אז אוסישקין איז דער פאסענדער מאן פיר בנין־הארץ. איך בין פאלשטענדיג איבער־צייגט אז ער טויג ניט. אבער ווי באלד עס האנדעלט זיך וועגען אוסישקין בין איך מחויב צו מאכען פאלגענדע הקדמה:

אוסישקין איז א אידישער פאטריאט פון דער ערשטער מדרגה, איינער פון די גרינדער פון דער נאציאנא־לער בעוועגונג, ער האט ריעזיגע פער־דינסטע אין ציוניזמוס. ער איז אן אמת'ער מענש, א קעמפפער פיר זיינע אידעאלען, איז ניט נאר א נאציאנאלער איד אין בעסטען און שעהנסטען זין פון דאס ווארט נאר שטעהט אויך פיר די אידישע טראדיציאנען. איך האב דעם גרעסטען רעספעקט פיר מנחם מענדעל אוסישקין אלס מענש, אלס איד, אלס ציוניסט — איך בין נאר געגען איהם אלס אדמיניסטראטאר. דערצו טויג ער ניט.

אויב מיר זיינען א נאציאן דארפען מיר פיהרען א פאליטיק ווי אנדערע נאציאנען פיהרען. אין דער פאליטיק זיינען ניטא קיין חשבונות מיט פיינע מענשען, וויכטיגע מענשען, יחסנ'ישע

מענשען. אימיצער מעג זיין שעהן און וויכטיג און האבען אלע מעלות אין דער וועלט, אויב ער איז ניט גוט צו פיהרען א געוויסע נאציאנאלע ארבייט ווערט ער בעזייטיגט. קיין פאלק האט ניט קיין מאן אין אן אפיס דערפאר וואס ער איז א וויכטיגע פערזענליכקייט. דאס וואהל און בעסטען פון דיר נאציאן שטעהט העכער ווי אלע פערזענליכע חשבונות און די וואס ריידען וועגען אוסישקין'ס ציוניסטישע פארדיענסטע אלס ענטפער אויף די טענות, אז ער טויג ניט פיר דעם אמט פון דעם אנפיהרער פון די ארץ ישראל ארבייט, האלטען פון בטלנישע פאליטיק און ניט פון נאציאנאלע פאליטיק. ארץ־ישראל קען קיינעם ניט אוועקגעגעבען ווערען בירושה פיר גוטע מעשים — אפילו ניט אוסישקין'ען. די איינציגע פראגע וועלכע איז וויכטיג איז אויב אוסישקין קען טאן די ארבייט. די פאקטען זאגען אז ער קען עס ניט.

ער קען עס ניט דערפאר וואס ער איז ניט געוועזן שטארק גענוג ארויסצואווארפען עטינגער'ן וועלכער איז דער שליח פון דער "אחדות העבודה" און איז געגען בויען ארץ־ישראל אויף פריוואט־איניציאטיווע וועלכעם איז דער איינציגער וועג ווי אזוי ארץ־ישראל קען געבויט ווערען. ער קען עס ניט דערפאר וואס ער האט געמאכט שיינקין'ען פאר'ן בעאמטען פאר אימיגריישאן וועלכער האט פון זיין אמט געמאכט דעם מיזעראבעלסטען דורכפאל. גאנץ ארץ־ישראל מאכט חוזק פון דיעזער אפאינטמענט. עס איז א זאך צום וויינען מעהר ווי צום לאכען.

ער קען עס ניט דערפאר וואס ער טראגט די פעראנטווארטליכקייט פאר דעם גאנצען ועד הצירים וועלכער האט נאר ניט אויפגעטהאן נאר איז פארזונקען אין נארישע קלייזעל־פאליטיק און אספות מאכעריי. פון אלע מענשען מיט וועמען איך האב גערעדט וועגען אוסישקין, אויסער די פאראינטערעסירטע, האב איך ניט געטראפען קיינעם וואס זאל זאגען אז ער פיהרט גוט. די וואס האבען איהם פערזוכט צו פארענטפערען האבען בעהויפטעט אז די אונטויגליכקייט פון ועד הצירים איז שוין געוועזען עטאבלירט נאך איידער ער איז געקומען אין ארץישראל און אז ער איז מאכטלאז געגען די וואס רינגלען איהם ארום. דאס איז אבער קיין פארטהיידיגונג. אויב ער קען ניט בעסער מאכען די חסרונות פון פריהצייטיגען ועד־הצירים איז ער ניט פעהיג אן זיין שפיצע צו שטעהן.

און די פראגע איז נאך ניט וועגען אוסישקין אליין: עס איז זיכער אז ניט אוסישקין און ניט זיינע העלפער אין ארץ־ישראל קענען זיך צופאסען צו די נייע אומשטענדע! וואס זיינען געשאפען געווארען אין ארץ־ישראל. זיי זיינען די אלטע פראפאגאנדיסטען וואס גלויבען אז אסיפות און דרשות און התלהבות און התעוררות איז אלעס וואס מען דארף אין ציוניזמוס. דער "גייסטיגער זייט" פון ציוניזמוס איז נאך ביי זיי אלץ דער עיקר. איך וויל ניט מאכען קליין דעם "גייסט" אין דעם ציוניזמוס אבער מיט "גייסט" וועלען מיר ניט מאכען קיין ישוב אין ארץ־ישראל, מיר דארפען א גוף אויך. מיר דארפען יעצט שאפען דעם גוף פון ציוניזמוס, מיר מוזען דורכאוים א לאנד שאפען פאר אונז. עס האנדעלט זיך ניט וועגען א "מרכז רוחני", וועגען סקולם און וועגען דעם "נשמת הציונית". עס האנדעלט זיך וועגען קאלאניזאציאן, עס האנדעלט זיך וועגען די ערד. אידען וועלען שוין וויסען ווי זייער גייסט צו בעזארגען, אבי זיי זאלען נאר אין ארץ־ישראל זיין.

און דערפאר איז זעהר נאריש און זעהר ניט ציוניסטיש צו "פארהערען" בראנדייס'ן און אוועקשטעלען איהם געגען אוסישקין'ען אין בעצוג צו העברעאיש אדער אנדערע ידיעות אין יודענטום. און דערפון שליסען אז בראנדייס

איז אונגערעכט דערפאר וואס ער קען ניט "אחד העם'ס" "על פרשת דרכים" אויסוועניג אין אריגינאל. מיר קענען ניט און טארען ניט האבען אן ארץ־ישראל, וואס זאל ניט זיין א העברעאישע. אין דעם בין איך אן עקסטרימסטער עקסטרימיסט. אבער עס האנדעלט זיך דא ניט וועגען העברעאיש, עס האנדעלט זיך וועגען בויען ארץ־ישראל און די אלע בעריה־מערייען אז די רוסישע ציוניסטען זיינען עס די ריכטיגע לייט און די אמעריקאנער ציוניסטען טויגען ניט זיינען דברים בטלים. בראנדייס איז ניט קיין בריה אין ברענער'ס כתבים. אבער אז מען קען ניט בויען א לאנד מיט פראזען, ווייס ער, ער איז אן אמעריקאנער און די אמעריקאנער האבען א פראקטישען חוש, האלטען ווייניג פון טעאריען און מעהר פון טהאטען. און ארץ ישראל קען נאר געבויט ווערען דורך א שיטה ווי די פון אמעריקאנישע פראקטישקייט און ניט דורך רוסישען טעאריזירען. דער קאמפף צווישען בראנדייס־אוסישקין איז א קאמפף צווישען אמעריקאנישען קאמאן־סענס וואס ליינט יעצט די גאנצע געוויכט אויף בעזיצען דאס לאנד און צווישען א משכיל'יש גייסטיגע גרופע. וואס דיינקט נאך אלץ, אז די דרשה און די טעארי זיינען דערעיקר אין ציוניזמוס.

עס ווערט דא געשריבען אז די אמעריקאנער ציוניסטען ווילען אליין טאן ארבייט אין ציון, אויב זיי ווילען עס זאל זיין א ברכה אויף זייערע קעפ. די טענה אז דאדורך וועט געבראכען ווערען די ציוניסטישע וועלט ארגאניזאציאן איז א נארישע. די וועלט־ארגאניזאציאן גלויב איך ניט אז אימיצער זאל איהר וועלען ברעכען, בראנדייס געוויס ניט. די אחדות פון דער וועלט ארגאניזאציאן דארף זיין אין פאליטיק, דא מוז זיין פאלשטענדיגע אחדות. אבער אין בויען דאס לאנד—ווער עס וויל בויען און קען בויען זאל קומען. ארץ־ישראל ווארט דארויף.

.44

האָבען מיר פּיאָנירען אין א״י?

"אמאָל דאכט זיך מיר — האָט געזאָגט צו מיר א איד פון א יאָהר זעכציג מיט קלוגע אויגען און מיט זעהר לעבעדיגע בעוועגונגען — אמאָל דאכט זיך מיר אז די נייע מענשען וואָס קומען אהער אין ארץ ישראל האָבען ניט דעם פייערדיגען ענטוזיאזם וועלכען מיר אין אונזער צייט האָבען געהאט פאר אונזער לאנד. אויב איך וואָלט געווען א חסיד וואָלט איך געזאָגט, עס איז א סברה אז זיי האָבען ניט דעם אמת'ען ברען, כאָטש איך וויל ניט חלילה ריידען עפּעס געגען די אידען וואָס קומען אהער יעצט. ווארום דער וואָס קומט אהער איז דאָך שוין דערמיט אליין א העכערער מענש והלואי שירבו כמותם בישראל.

פון וואָס אלזאָ שליסט איהר אז די נייע אידען האָבען ניט אזא "ברען" ווי דער וועלכען איהר און אייערע חברים האָבען געהאט אין אייער צייט? — האָב איך געפרעגט.

נאָר פשוט. ווען מיר זיינען אהער אָנגעקומען איז פאר אונז קיין זאך ניט שווער געווען און קיין קרבן איז ניט צו גרויס געווען. וואָס הייסט עס? שפּיעלענדיג זיך נעהמט מען איין א לאנד? מיר האָבען געוואוסט אז מיר זיינען אָדער מיר דארפען זיין כובשים: בעזיעגער. און מען בעזיעגט ניט א מדינה אָהן שוויריגקייטען. אָהן אָפּפער. אדרבה, זאָל זיך אונז דאכטען אז מיר זיינען סאָלדאטען און מיר געהן נעהמען א מדינה און מיר ווייסען אז מיר וועלען בשעת דער אטאקע קיין האָניג ניט לעקען און מיר קענען פאלען יעדער ווילע פון א קויל. מיר האָבען זיך געפיהלט אלס די סאָלדאטען פון דער אידישער נאציאָן, שלוחים פון דער כנסת ישראל, צו געהן און בעזיעגען ארץ ישראל. דאָס האָט מען אונז געשיקט, און מיר מוזען טהאָן ווי מען הייסט אונז. און מיר האָבען אויך געוואוסט אז אויב מיר טרעטען חס־ושלום צוריק וועט פאלען דער מוטה פון גאנצען פאָלק און דער קאמפּף וועט זיין פארשפּיעלט. גלויבט מיר אז מיר האָבען גערעכענט אז טאָמער וועט אימיצער פון אונז זיך דערשרעקען פאר די שוויריגקייטען און געהן צוריק, איז א פעררעטהער, אזוי ווי איינער אנטלויפט פון די רייהען. און דערפאר האָבען מיר הינטער זיך פארברענט אלע בריקען. מיר האָבען געוואוסט אז מיר דארפען זיעגען, און זיעגען קען מען ניט

אנדערש, נאָר ווען מען געהט ווייטער און ווייטער.

איך דערמאָן זיך: דער טערק, ישמעאל, פּרא אדם, האָט נישט געלאָזט בויען הייזער, און איינע פון די קאָלאָניען איז אויסגעקומען אָדער צו בלייבען אויפ'ן פּלאַץ אָהן הייזער, אָדער אוועקגעהן אין גאַנצען און פאַרלאָזען די קאָלאָניע. וואָס רעכענט איהר האָט מען געטהאָן? מען האָט אויסגעקליבען דאָס ערשטע? אוועקגעהען פון דער קאָלאָניע וואָלט געהייסען צייגען דעם טערק אז ער קען אויספיהרען און עס וואָלט געהייסען אז מיר קענען ארץ־ישראל ניט נעהמען, האָט מען בעשלאָסען צו בלייבען אָהן הייזער. מען האָט אויסגעגראָבען א גרוב און מען איז אהין אריין וואָהנען. האָט זיך דאָרטען געפונען א פּאָר פּאָלק, האָט מען פאר זיי אָפּגעצאַמט א שטיק פון דער גרוב אלס א בעזונדער צימער, און אזוי האָט מען געלעבט. און דאָרטען אין גרוב איז אויך א קינד געבוירען געוואָרען.

אָדער נעהמט די אידען פון זכרון. ווי זיי האָבען זיך געוואלגערט אין דרויסען, און די אראבער, וועלכע פלעגען אוועק־גנב'ענען אלעס וואָס זיי האָבען געהאַט, פלעגען קומען אוועקנעהמען זייערע קאָלדערעס מיט וועלכע מען פלעגט זיך צודעקען. עס איז נאָך געבליבען אין קאָלאָניע א ווערטעל: חנה די קאָלדערע. דער טאַטע מיט'ן זוהן פלעגען זיין איינגעוויקעלט אין איין דעקע, און ווען דער טאַטע האָט דערפיהלט אז מען רייסט עס פון איהם אוועק האָט ער האלב שלאָפענדיג, האלב וואכענדיג געצויגען די אויפמערקזאַמקייט פון זוהן אז די קאָלדערע ווערט צוגענומען. עס איז אויך בעקאַנט די טרפה'ס וואָס מען פלעגט עסען אין יענער קאָלאָניע. ניט חלילה וואָס מען האָט דאָרט געגעסען ניט קיין כשר פלייש, זיי האָבען גאָר פון פלייש ניט געהערט, נאָר מען האָט געקאָכט פּאַסאָליעס און מען האָט בשום אופן ניט געקענט פּטור ווערען פון די גרילען, און מען האָט אפּט געמוזט עסען פּאַסאָליעס מיט גרילען, האָט מען עס דערפאַר א נאָמען געגעבען טרפה'ס. אזוי האָט מען נעגרינדעט זכרון.

אָדער נעהמט א שפּעטיגערע קאָלאָניע, מלחמיה, סך הכל א פופצעהן יאָהר צוריק. דאָרטען איז נאָך אויך געוועזען דערזעלבער גייסט. דריי קאָלאָניסטען האָבען זיך געשטעלט אקערן אין א געגענד וואו די אראבער האָבען זיי בשום אופן ניט געוואָלט צולאָזען. די אידען זיינען געווען בעוואפענט. זיי האָבען געאַקערט, די אראבער האָבען אויף זיי געשאָסען און זיי האָבען געענטפערט צוריק. שפּעטער איז איינער פערוואונדעט געוואָרען אין ברוסט, און איהר מיינט אז מען האָט די פּאָזיציאָן אויפגעגעבען? האָט איהר א טעות. די קאָלאָניע איז געגרינדעט געוואָרען און זי שטעהט. אָט אזוי האָט מען אין ארץ ישראל געאַרבייט. היינט דאַנקען גאָט דאַרף מען אזעלכע שווערינקייטען ניט אויסשטעהן ווי די וועלכע מיר זיינען אויסגעשטאַנען, און אזעלכע קרבנות ניט ברייננען, ווי די וועלכע מיר האָבען געבראַכט, און פון דעסטוועגען, הלואי זאָל איך ליגען זאָגען, דאַכט זיך מיר, אז די היינטיגע לייט זיינען ניט פעהיג אפילו צו איבערטראָגען די ביסעל אונבעקוועמליכקייטען וועלכע מען מוז איבערטראָגען ביי א ישוב מאַכען.

אן אנדער איד דערצעהלט מיר ווי אזוי ער איז געוועזן דער ערשטער שומר, אום צו צייגען אז אידען האָבען ניט קיין מורא צו שטעהן אויף דער וואַך פון א אידישער קאָלאָניע.

א קורצע צייט נאָך מיין אָנקומען אין ארץ ישראל. מיינער א פריינד, וועלכער איז געוועזן אן אנגעזעהענער קאָלאָניסט אין א קליינע קאָלאָניע, האָט, זיצענדיג ביים טיש, פילאָזאָפירט אויף אזא אופן: פון אונז אידען — האָט ער געזאָגט — וועט גאָר ניט זיין אין ארץ ישראל. כל זמן די אראבער וועלען ניט זעהן קיין אידישע שומרים, וועלען זיי אונז האלטען פאר פייגלינגע. וואָס פאר א היים קענען מיר האָבען, אז צו היטען אונזערע קאָלאָניען דאַרפען מיר האָבען אראבישע שומרים, און קיין אידישע שומרים קען מען ניט געפינען. איך האָב אויסגעהערט די געשיכטע און האָב גע־

זאָגט צו מיין פריינד: איך ווייס פון אַ אידישען שומר, אז איך וועל איהם שיקען וועט מען איהם צונעהמען? יענער האָט געזאָגט: אַ אידישען שומר? אַ געשייטער יונג? אַ געשייטער — האָב איך געענטפערט. אַן עהרליכען? — אַן עהרליכען! — איז געווען מיין תשובה. שיק איהם מאָרגען צו מיר — האָט מיין פריינד געענטפערט. און אויף מאָרגען פריה בין איך געקומען אָנגעטהאָן ווי אַ שומר און האָב פערלאַנגט געוועהר. מיינע אַלע קרובים האָבען אָנגעפאַנגען צו בעטען ביי מיר איך זאָל עס אויפגעבען. ווי קומט עס פאַר מיר, א. ז. וו. איך האָב אָבער געוואוסט איין זאַך, אַז די ארץ ישראל אידען דארפען האָבען אידישע שומרים, און איך בין געווען געקומען צו זיין דער ערשטער. מיר האָבען זיך ניט גערעכענט מיט אונזערע אינטערעסען, נאָר מיט די אינטערעסען פון אונזער אידישען ישוב אין ארץ ישראל דאָס ביסעל וואָס מיר האָבען דאָרטען. זיינען די נייע מענשען אויך פון דעם זעלבען סאָרט? — די פראגע וואָס איז געשטעלט געוואָרען פון מעהר ווי איינעם פון די פריהערדיגע פּיאָנערען געהט מיר ניט ארויס פון זינען.

עס איז אמת אַז צווישען די וואָס קומען פון פּוילען, ליטא און גאַליציען איז פאַראַן אַ סך אידעאַליזם, אבער זייער געדאַנק איז נישט געריכטעט אויף איין פּונקט — אַ זאַך וועלכע איז דורכאויס נעטהיג אויב מען וויל זיין ערפאָלגרייך און בעזיעגען די שטערונגען וואָס מען געפינט אויפ'ן וועג. ביי די פריהערדיגע פּיאָנערען איז געווען בלויז איין צוועק אין זייער געדאַנק און איין יואונש אין זייער האַרצען: צו בעזיצען ארץ־ישראל. ביי אַ גרויסע טהייל פון די יעצטיגע איז פאַראַן צוויי צוועקען אין זינען: בעזיצען ארץ־ישראל, אַבער דוקא לויט אַ סאָציאַליסטישען פּלאַן. דער צווייטער טייל איז, ביי זיי אַם וועניגסטענס, אַזוי וויכטיג ווי דער ערשטער. אונטער אַזאַ דאָפּעל־צוועק און דאָפּעל אידעאַל קען מען ניט אַזוי פייערדיג זיך איבערגעבען צו אַרבייטען פיר די אויפבויאונג פון לאַנד, אויף אַזאַ אופן ווי מ'האָט געאַרבייט פריהער.

און דאָס זעלבע איז פאַראַן צו זאָגען וועגען די וואָס קומען אין ארץ־ישראל צו מאַכען געשעפטען. זאָגט צו מיר אַ מאַן, וועלכער דיענט אין דער רעגירונג: עס שיינט אַז די וואָס קומען ווילען אַז אַלעס זאָל זיין אויפ'ן האָאָר אַזוי גוט ווי זיי האָבען געהאַט דאָרטען פון וואַנען זיי זיינען געקומען. זיי ווילען ניט פערציכטען אַפּילו אויף איין בעקוועמליכקייט וואָס זיי האָבען געהאַט אַנדערשוואו, פערגעסענדיג אַז דאָס איז אַ לאַנד וואָס מען דאַרף אַלעס אויפבויען פון אָנפאַנג. זיי זוילען אַ דירה מיט פּונקט אַלע איינריכטונגען ווי זיי האָבען עס אין אַנדערע מקומות, און אויב ניט, ווילען זיי דאָ ניט בלייבען, ריכטיג ווי דער קומען אין ארץ ישראל פאַר אַ אידען איז דאָס זעלבע ווי דער קומען פון אַ אידען אין אַן אַנדער לאַנד, עס הייסט נאָר פאַר דעם צוועק פון לעבען גוט. דאָ דאַרף מען דאָך אָבער די אידישע היים אויפבויען און דער בליק אויף דער גאַנצער פראַגע דאַרף זיין גאָר אַן אַנדערער. און ניט נאָר וויל יעדער לעבען אַזוי בעקוועם ווי אין אירגענד וועלכער פול־ענטוויקעלטער און פול־ציוויליזירטער לאַנד, נאָר זיי ווילען אויך אַז זייער אינוועסטמענט זאָל דאָ טראָגען פּונקט אַזוי פיעל ווי אין יעדער אנדער לאַנד, אָדער נאָך מעהר. וועט ער דאָ געוויס קענען פאַרדיענען אַזוי פיעל וויפיעל ער האָט פאַרדיענט אין אַן אַנדער לאַנד איז גוט, אויב אָבער די הכנסה וועט זיין וועניגער, לוינט איהם ניט דאָ צו בלייבען, און אויב עס לויהנט איהם ניט, געהט ער צוריק. אויב אָבער מען וועט מעסטען אויף ווייטער ארץ־ישראל מיט דער מאָס פון לוינען, וועט מען דאָ גאָר ניט קענען מאַכען. די אידען פערלאַנגען צופיעל פון ארץ־ישראל. צופיל פון אַ לאַנד וואָס איז געווען פארוויסטעט און וועלכע מען דאַרף יעצט בעלעבען.

דערזעלבער מאַן מיט וועלכען איך

האָב אַמאָל ארומגעשמועסט דעם ענין האָט מיר געזאָגט פאָלגענדעס: איך וויל אייך געבען אַ ביישפּיעל. מיר דארפען האָבען פּאָליסלייט, און עס איז זעלבסטפערשטענדליך אַז עס איז דרינגענד נויטיג פאר די אידישע אינטערעסען אין ארץ־ישראל אַז עס זאָלען זיין וואָס מעהר אידישע פּאָליסלייט, איז אָבער פאראַן אין דער פּאָליס זעהר ווייניג אידען, ווייל די ווידזשעס וואָס אַ פּאָליסמאַן קריגט איז קליין, לאָזט מען איבער די משטרה אין די הענד פון די אַראַבער. איז דאָס אַ ריכטיגע האַנדלונג פון נאַציאָנאַל־אידישען שטאַנדפּונקט? האָב איך אייך דאָך געזאָגט: אַז אַלע ווילען אַז עס זאָל אַלעם זיין אָם בעסטען, אויב חלילה עפּעס ניט אַזוי, איז שוין ארץ־ישראל קיין ארץ־ישראל ניט.

אויב דאָס קען געזאָגט ווערען וועגען די וואָס קומען, וואָס קען מען זאָגען וועגען די וואָס פאָהרען אַוועק. די אַוועקפאָהרער, עס הייסט די וואָס זיינען דאָ געוועזען יאָהרען לאַנג אָדער געבאָרען געוואָרען, ווארפען אָן אַן אומעט אויף ארץ ישראל און הרג'ענען אַוועק די "רעפּוטאַציאָן" פון ארץ־ישראל אין דער וועלט. איך האָב זיי געזעהן שטעהענדיג אין לאַנגע שורות אין דער פּאַספּאָרט דעפּאַרטמענט פון דער רעגיערונג און וואַרטענדיג אויף אַ פּערמיט ארויסצופאָהרען פון ארץ־ישראל. מעהרסטענס יונגע מענשען פון דעם דור וואָס דאַרף עס אויפנעהמען צו ווייטערדיגע ארבייט אין אונזער לאַנד. די גרעסטע טייל פון זיי קומט פון אַלטען ישוב. אויף מיין פראַגע וואָס צווינגט זיי אַוועקצופאָהרען פון לאַנד, ענטפערן זיי אַלע דעם סטערעאָטיפּישען ענטפער: עס איז דאָ גאָר ניטאָ וואָס צו טהאָן. אָבער זיכער איז עס אַז דער ענטפער איז ניט ריכטיג אין בעצוג צו אַ בעדייטענדען טייל פון זיי. מען זעהט אין זייערע אויגען אַז זיי שווערמען פאַר אַמעריקאַ, דער עיקר פאַר די אַמעריקאַנער דאָלאַרס. אַ סך ווילען פּשוט, וואָס זיי רופען, "זעהן די וועלט" און זיינען צו ארץ־ישראל ניט צוגעבונדען מיט קיין פעסטען באַנד. די קינדער פון אַלטען ישוב זיינען אין דיזען הינזיכט פיעל גיכער קאַנדידאַטען פון דער אויסוואַנדערונג. נאַטירליך איז עס, ווייל פאַר דער שטאָדט־יוגענד איז פאַראַן ווייניגער וואָס צו טהאָן ווי פאַר דער קאָלאָניע יוגענד, אָבער עס שיינט מיר אַז דער גייסטיגער צובונד צו ארץ־ישראל פון די שטאָדט־קינדער (פון אַלטען ישוב) איז ווייניגער ווי דער פון דעם נייעם. איהר טרעפט דאָ אָן אידען זעהר פרומע, וואָס דערצעהלען אייך אַז אַלע זייערע קינדער זיינען אין אַמעריקאַ. די שטאָדטישע יוגענד ענטפערט אָבער אין איין קול: גיט אונז ארבייט וועלען מיר בלייבען. אַז דער חשק צו אַוועקפאָהרען איז גרויס אַפילו ביי מענער וואָס האָבען פּרנסה, קען דיענען דער פאַקט אַז איינער אַ לעהרער, וועלכער איז אויך אַ שרייבער און האָט פון וואַנען צו לעבען, האָט צו מיר געזאָגט אַז ער וואָלט וועלען פאָהרען אין אַמעריקאַ, "אָם ווייניגסטענס אויף עטליכע יאָהר, שוין גענוג געוועזען דאָ." די השתלמות איז אַן אַנדער אונגליק אויף ארץ ישראל. מען פאָהרט זיך משתלם זיין אין בילדונג און דערווייל ווערט דאָס לאַנד ליידיג פון דער יוגענד.

אַ איד אַ סוחר פון דער פירמא קרוגליאקוב און קארלין זאָגט מיר. אַז אַמעריקאַ איז שולדיג אין דער עמיגראַציאָן פון ארץ־ישראל. איך האָב איהם פערוואונדערט אָנגעקוקט, האָט ער עס מיר ערקלעהרט מיט פאָלגענדע ווערטער:

ביי אייך אין אַמעריקאַ איז מען מקרב אַ בן ארץ־ישראל ווען ער קומט אַהין. סטייטש ער קומט דאָך פון ארץ ישראל. איך ווייס אַז אַ זעהר גרויסער טייל פון די וואָס פאָהרען אַוועק קענען דאָ בלייבען און קענען געפינען וואָס צו טהאָן. איהר דאַרפט ניט פאַרגעסען אַז ווען אַ יונגער מאַן מיט זיין ווייב פאָהרט אַוועק — און איהר זעהט אַזעלכע פּאָרלעך צווישען די אַוועקפאָהרער — דאַרף האָבען אַ פּאָר הונדערט פונט אויף דער הוצאה, און דאָס איז אַ קאַפּיטאַל פאַר ארץ־ישראל, און מען קען דערמיט עפּיס מאַכען, אָבער זיי ווילען אַוועקפאָהרען, ווייל זיי מיינען אַז דאָרטען וועט זיך

זיי לעבען בעסער. זיי זיינען ווירקליכע פּאררעטעהער צו ארץ־ישראל און די אמעריקאנער אידען האָבען זיי אויפ'ן שוועל ניט געדארפט ארויפלאָזען. די אמעריקאנער אידען העלפען אויסלייזי־גען די לאנד פון איהר יוגענד און זיי בע־געהען דערמיט א זינד געגען דער אידי־שער נאציאָן.

איך ערמוטהיג ניט דעם פּלאַן פון דעם ירושלים'ער סוחר. איך האָב נאָר אָנגעריהרט די געוואלדיגע פראגע: זיי־נען מיר יעצט, אין דעם מאָמענט ווען עס דארף געמאכט ווערען די גרעסטע אָנ־שטרענגונג אום צו נעהמען די אידישע לאנד, ווירקליך שוואך אין אידעאליזמוס און איבערגעבענהייט און אין ליעב־שאפט צו ציון ווי די אויבען דערמאָהנ־טע פאקטען שיינען אונז צו איבער־צייגען ? !

.45

ארץ ישראל איד איז שטאָלץ און פריי

איך געה ארום אין די גאסען פון די ארץ ישראל שטעדט, געה אויף פערזאמלונגען, קום אריין אין אידישע קראָמען און קען זיך ניט אָבוואונדערען אויף דעם פרייען, גלייכען און שטאָלצען בליק אין די אויגען פון די אידען אין ארץ־ישראל. איך בין געווען אין פערשידענע לענדער, אין פערשיעדענע וועלט־טהיילען און האָב אין קיין אָרט ניט געזעהן אזא פרייע האַלטונג ווי איך האָב געזעהן אין דעם ארץ־ישראל אידען — עס וועט ניט זיין קיין גוזמא ווען איך וועל זאָגען אז צום ערשטען מאָל ווען איך האָב געזעהן א י ד ע ן , אידען וואָס זיינען פולע גאנצע אידען אָהן מורא, אָהן חשבונות, אָהנע צו זוכען צו געפעהלען ווערען דעם גוי — צום ערשטען מאָל ווען איך האב אזעלכע אידען געזעהן איז ווען איך בין געקומען אין ארץ־ישראל.

מיר ריידען און מיר שרייבען אזוי פיעל אין גלות וועגען אידישען זעלבסטבעוואוסטזיין, אידישען נאַציאָנאַלען שטאָלץ אָבער מיר זעהען ווייניג דערפון פון יענער זייט פון די גרענעצען פון דער אידישער לאנד. ווי א איד אין ניו יאָרק אדער פאריז אדער לאָנדאָן זאל זיך איינריידען אז ער איז זעלבסטבעוואוסט אלס איד, איז עס אויך צום גרעסטען טהייל אן איינריידעניש, און מיר ווייסען אליין אז מיר האבען עס ניט. מיר פיהלען אומעדום אז מיר דארפען געפעהלען ווערען אונזערע שכנים, אז מען דארף האָבען אין זינען ביי יעדער זאך, וואָס פאר א מיינונג די גוים וועלען האָבען וועגען אונזערע מעשים און אונזערע דרכים. אן אנדער מאָל לייגען מיר נאָך אריין די טומאה אין דער יראה: דאָס אָדער דאָס דארפען מיר ניט טהאָן, ווייל עס איז א חלול השם, דער אמת איז אָבער אז אונז אַרט ניט פאר דעם חלול השם, אונז אַארט מעהר וואס מיר וועלען ציהען אויף זיך די אויפמערקזאמקייט אלס אידען.

און איהר טרעפט אידישע מיליאָנערען אין דער סיטי אין לאָנדאָן אָדער אין וואָל סטריט אין ניו יאָרק אין וועמעס אויגען עס שפּיעגעלט זיך אָב אַן אינערליכע אונרוהיגקייט, זיי זיינען דערשראָקען, זיי ווייסען אליין ניט פאר וואָס: אפשר איז עפּעס אין זיי קענטיג דאָס וואָס עס דארף ניט קענטיג זיין, אפשר גיבען זיי א געלעגענהייט אז א גוי זאָל וועגען זיי א שמייכעל טהאָן און זיי קענען דערפון ניט רוהען, און דער וואָס האָט אַ גוטע אויג דערקענט אין זיי א נערוועזיטעט וואָס קומט ניט פון פי־

זישע נאָר פון גייסטיגע אורזאכען.

און אמאָל טרעפט איהר אין די דאָזיגע מקומות ווי א איד פיהלט גאָר געוואלדיג לעבעדיג, ער לאכט העכער פון אלע, ער איז אזוי "היימיש" אז ער איז זאָגאר חוצפה'דיג, אָבער דאָס איז בלויז א פאלשע מאַסקע צו פארדעקען זיין נערוועזיטעט, אין אמת'ן איז ער דאָן ווי אן איבערגעשראָקענער האָז, און זיין חוצפה און זיין ארבייטען מעשים איז ניט מעהר ווי א מיטעל אום צו פערדעקען זיין אונזיכערהייט אלס א איד. דאָס איז ניט מעהר ווי אום צו מוצא חן זיין ביי זיינע שכנים. אזא סאָרט "פרייהייט" איז אין אמת'ן די ערגסטע סאָרט שקלאַפעריי.

און דער פשוט'ער איד וואָס האָט מיט'ן גוי ניט צו טהאָן איז אויך אין דיעזעלבע לאגע. ער פארגעסט קיינמאָל ניט אז ער איז א שכן, אז אנדערע זיינען די בעלי־בתים און ער אינטערעסירט זיך מיט דאָס וואָס זיי וועלען פון איהם דיינקען און קלעהרען. דער שמש אין א בראָנזווילער שוהל און דער אידישער מולטי־מיליאָנער אין שיקאַגאָ אָדער אנדערשוואו זיינען אין דעם עהנליך איינער צום אנדערען, אָבוואָהל דער שמש האָט פיעל מעהר פרייהייט און זעלבסטבעוואוסטזיין אלס דער מולטי־מיליאָנער.

די איינציגע לאנד אויף דער וועלט וואו דיעזער צושטאַנד פון גייסטיגע שקלאפעריי עקזיסטירט ניט, די איינציגע לאנד אויף דער וועלט וואו איהר זעהט פרייע אידען און שטאָלצע אידען איז ארץ־ישראל. און אלע זיינען אין דיעזען הינזיכט גלייך. דער פרומסטער איד פון ניסן באַק'ס שוהל אין ירושלים, מיט דעם אפיקורסישטען אפיקורס, דער קאָלאָניסט אזוי גוט ווי דער שטאָדט מענש, דער אידישער שטיוועל־פוצער וואָס זיצט ביין יפו'ער טויער און דער ספרדישער באנקיר, דער בוכארער איד אזוי גוט ווי דער ליטוואק.

עס פאלט דאָ קיין מענשען ניט איין צו שעהמען זיך א איר צו זיין אין דער גאנצער און פולער מאָאָס ווי א י ה ם געפעלט עס צו זיין. עס פאלט דאָ קיינעם ניט איין צו האָבען אימיצען אנדערש אין זינען און זוכען צוצודעקען א טהייל פון זיין אידישקייט. פונקט ווי דער פראנצויז אין פראנקרייך און דער ענגלענדער אין ענגלאנד איז הונדערט פראָצענט פראנצויז אָדער ענגלענדער, ניט קלעהרענדיג טאָמער וועט עס אימיצען אנדערש ניט געפעהלען ווערען, אזוי איז דער איד אין ארץ־ישראל הונדערט פראָצענט איד, ניט האָבענדיג קיינעם אין זינען, און ניט וועלענדיג אימיצען געפעהלען ווערען. און דער ארץ־ישראל איד איז אזוי ניט צוליעב חשבונות נאָר נ אַ ט י ר ל י ך , ער איז ביי זיך אין דער היים און ווען א מענש איז ביי זיך אין דערהיים טהוט ער וואָס איהם געפעלט און זיין האַנדלונג איז פריי, אונאַבהייגגיג און פול מיט ווירדע.

און דער אידישער קאָלאָניסט וואָס טרעט אויף זיין באָדען, דער אידישער יונגער מאַן אויף זיין פערד וואָס איז גרייט מיט'ן ביקס אין האנד צו בעשיצען דעם אידישען ישוב, דער איד מיט דער ריעזיגער שטריימעל און לאנגע פאות, וועלכער שטעקט אריין א פינגער אין גארטעל און שפאצירט אין די גאסען פון ירושלים — דאָס זיינען אלע מענשען וואָס פיהלען זיך, אז זיי זיינען אין דער אידישער היים, אז זיי טרעטען אויף אידישען באָדען און עס איז פאראן אין זייערע תנועות עטוואָס אזעלכעס וואָס עס איז אונמעגליך צו געפינען אין די תנועות פון די אידען פון אנדערע לענדער. דאָס זיינען די תנועות פון בני־חורין און דאָס קען מען נאָר האָבען ווען מען פיהלט אז מען איז אין אן אייגענע לאנד.

איך האָב קיינמאָל ניט געקענט אין גאנצען פערשטעהן וואָס דאָס איז, איך האָב נאָר פערשטאַנען אז אין גלות האָבען מיר ניט די אינערליכע פרייהייט וואָס מענשען דארפען האָבען, קומענדיג אין ארץ־ישראל האָב איך געזעהן דאָס, נאָך וועלכעס איך האָב געבייַנקט מיין גאנצען לעבען.

אומעדום וואו א איד גיט זיך א קעהר אין ארץ־ישראל זעהט ער קודם־כל די גרויסקייט פון זיין פערגאַנגענהייט און אומעדום ווערט איהם דערמאָהנט דורך אלעס וואָס ער זעהט, אז דאָס איז זיין

לאַנד און אַז ד אָ האָט ער ניט צו זוכען ביי אימיצען מוצא חן צו זיין. ער דאַרף ניט צופּאַסען זיינע מעשים צו אימיצענס געשמאַק, אַ בעל־הבית דאַרף זיך צו קיינעם ניט צופּאַסען. אין ארץ־ישראל איז דער איד דער בעל־הבית. און אין דעם איז אַלץ איינס, דער איד וואָס איז דאָ געבאָרען געוואָרען, דער וואָס האָט דאָ געוואָהנט די גרעסטע טהייל פון זיין לעבען אָדער דער וואָס איז נאָר וואָס אראָב פון שיף. ווען ער שטעלט זיין פוס אויף ארץ־ישראל ערד איז עס זיין היים און ער איז אַ פרייער מענש.

אַ איד וואָס קומט אין ארץ־ישראל און קלעטערט אויף אַ באַרג וועלכען ער ער זעהט צום ערשטען מאָל פיהלט זיך זעהר היימיש אין זיין ארבייט, עס דאַכט זיך איהם אַז ער איז דאָ געבאָרען געוואָרען. ווען אַ איד פאָהרט צווישען פעלדער קוקט ער דארויף ניט מיט פרעמדע אויגען, ער קוקט ווי איינער וואָס איז געווען אוועקגעפאָהרען אויף אַ קורצע צייט און ער איז געקומען צוריק אָבנעהמען זיין נחלה, אַזוי ווי נעמי איז געקומען קיין בית־לחם נאָכדעם ווי זי איז געווען עטליכע יאָהר אין אַ פרעמדע לאַנד. די 18 הונדערט און מעהר יאָהר וואָס זיינען אוועק פון חורבן, פערשווינדען אין גאַנצען אין אַ אידענ'ס געדאַנק ווען ער קומט אין ארץ־ישראל. די בערג גריסען איהם ווי ער וואָלט זיך אויף זיי געשפּיעלט אין דער יוגענד, דער ים איז זיינער, און די שעהנקייט פון לאַנד מאַכט א י ה ם שטאָלץ, עס איז זיין לאַנד און ער גרויסט זיך מיט איהר.

איך בין געזעסען אין חיפה אין אַ רעסטאָראַן. ביי דעם צווייטען זייט טיש איז געזעסען אַן ענגלישער אָפיציר און זיין ווייב און זיי האָבען געשמועסט פון ראש־פּנה נעבען וועלכער עס איז פאַראַן אַן ענגלישער לאַגער, דער אָפיציר האָט געלויבט ראש־פּנה און מיין האַרץ איז געוואָרען ברייט, מיין פּולס האָט אָנגעפאַנגען צו שלאָגען הייסער: סטייטש, מען לויבט מ י י נ ע אַ קאָלאָניע וואָס מ י ר האָבען געשאַפען אין אונזער לאַנד. און איך האָב אין ראש־פּנה בלויז גענעכטיגט צוויי נעכט!

און דער איד פיהלט זיך ניט נאָר אלס דער בעל־הבית אין ארץ־ישראל, ער פיהלט אַז ער איז דער העכסטער קולטורעלער עלעמענט אין לאַנד. ניט ער דאַרף צו אימיצען ארויפקוקען נאָר אנדערע דאַרפען ארויפקוקען צו איהם, אויב זיי ווילען ווערען ציוויליזירט. און ווען איהר שטעהט העכער איבער אַן אנדערען קענט איהר איהם ניט נאָכאַהמען און עס ווילט זיך אייך ניט מיט איהם זיך צו רעכענען. און איהר פיהלט דאַן אייער פרייהייט, וועלכע קומט שטענדיג נאָר צוזאַמען מיט אונאבהייגיגקייט.

און פרייהייט קומט נאָר ווען אייער צייט איז פאַרנומען מיט אייערע אייגענע אינטערעסען. אין גלות קען אַ איד ווידמען בלויז א קליינע טהייל פון זיין צייט פאַר אידישע ענינים. ער איז פאַרנומען מיט זאַכען וואָס זיינען פון אידישע אנגעלעגענהייטען. דאָ אין ארץ ישראל לעזט א איד ז י י ן פרעסע; אלעס וואס עס קומט פאָר אין לאַנד איז ענג פערבונדען מיט אידישע זאַכען. מיר איז געפעהלען געוואָרען ווי אַזוי א איד האָט זיך געקאָכט דערפאַר, וואָס אויף די נייע פאָסט־מאַרקען איז געדרוקט: "פלישתינא א"י", איז ערשטענס וואָס עפּעס פלישתינא, וואָס פיר אַ מחותנים זיינען מיר מיט די פלשתים, און צווייטענס פאַר וואָס א"י און ניט אין גאַנצען ארץ־ישראל? אָט אַזוי זיינען אלע אינטערעסען אין ארץ־ישראל אידישע, מען טרעט אויף אידישען באָדען, מען רעדט וועגען אידישע אנגעלעגענהייטען און דער מוח איז פול נאָר מיט אידישע ענינים, די נשמה פון ארץ־ישראל אידען איז ניט געשפּאַלטען אויף צווייען: לאַנד־זאַכען בעזונדער און אידישע זאַכען בעזונדער, די לאַנד־זאַכען זיינען אידישע און די אידישע זאַכען זיינען לאַנד זאַכען. די האַרמאָניע וואָס עס איז פאַראַן אין די געדאַנקען און די געפיהלען פון יעדען מענשען וואָס בעלאַנגט צו אַ פאָלק וואָס זיצט אויף זיין לאַנד, דיעזע האַרמאָניע האַט געפעהלט דעם אידען — די אידען אין ארץ־ישראל האָבען דיעזע האַרמאָניע.

ווילט איהר זעהן א אידען וואָס האָט זיך בעפרייט פון דעם שווערסטען יאָך

וואָס דער גלות האָט אויף אונז ארויפגעליינט, אינערליכע שקלאפעריי ? ווילט איהר זעהן א אידען וואָס קוקט פריי און גלייך, איז זעלבסטבעוואוסט פון זיין אידישקייט, פון נאָגעל פון די פיס ביז די האָאר פון קאָפּ, ווילט איהר זעהען א אידען וואָס טראָגט זיין קאָפּ גלייך, איז א איד און קיין אנדער זאך ווי א איד ? פאָהרט אין ארץ־ישראל ! דאָרטען און ניט אין קיין אנדער אָרט וועט איהר איהם געפינען.

.46

אויף דער מוטער רחל'ס קבר

זעקס אזייגער אין דער פריה זיינען מיר ארויסגעפאָהרען קיין בית לחם. עס איז געוועזן די וואָך פון סליחות און עס איז געווען מעהר ווי די געוועהנליכע בעוועגונג אויף דעם וועג וואס פיהרט צו בית לחם. אידישע מענער און פרויען פרויען מעהר ווי מענער, זיינען געפאָהרען אויסגיסען זייער הארץ אויף דער מוטער רחל'ס קבר. פון די געזיכטער פון די פאָהרער האט מען געקענט דערקענען ווער עס פאָהרט מיט א שווערע הארץ און ווער עס פאָהרט א קוק טהאָן אויף די היסטאָרישע פלעצער: דער קבר רחל, בית לחם און חברון.

די וועג קיין בית לחם לאָזט זיך ארונטער פון דעם יפו'ער טויער, געהט איבער דעם בריק פון גיא בן הנם. זי הויבט זיך נאכהער לאנגזאם ביז זי קומט צו א פלאץ פון וועלכען מען האט א וואונדערליכען בליק אויף ירושלים. שטעהענדיג אין קערידזש און קוקענדיג צוריק אויף דער שטאָדט, וועלכער מיר האבען פערלאָזען האט זיך פאר מיינע אויגען ענטפלעקט די אידישע הויפטשטאָדט אין אזא בילד וועלכע איך האב ביז דאָן ניט געזעהן. די קיילעכדיגע דעכער פון ירושלים גיבען א וואונדערליכען חן צו דער שטאָדט פון דער ווייטען, די שפיצען פון די צוויי הויכע שוהלען און פון די געבעט־הייזער פון די אנדערע רעליגיאנען, און די הויכע טורעם־געביידען אויף דעם הר הזיתים גיבען דער אלטער שטאָדט אן איינדרוק פון ווירדע. די טיעפע טהאָלען מיט וועלכע ירושלים איז ארומגערינגעלט טהיילען איהר אָב. די שטאָדט זעהט אויס ווי א גאנץ בעזונדער וועלט פאר זיך, שטעהענדיג אויף אן אינזעל־בארג און טראכטענדיג איהר אייביגען טרוים.

אנטקעגען אונז זיינען געגאנגען אין שטאָדט פיעלע פוסגעהער אראבער און אראבישע פרויען. אין ארץ ישראל געהט מען זעהר פיעל. געהן צופוס איז ביים אראבישען עולם דער בעסטער מיטעל פון פארקעהר. אויב אימיצער האט אן אייזעל ווערט ער בענוצט פאר משא, דער בעל הבית געהט זיך רוהיג צו פוס הינטער זיין אייזעל. די פרויען געהען מיט גרויסע משאות אויפ'ן קאָפּ, גיך און שווייגענדיג אפילו ווען זיי געהען צו עטליכע אין איינעם. א טייל פון זיי זיינען טאטואירט אויפ'ן פנים. די טאטואירטע פלעצער זיינען אבגעפארבט מיט בלאָהע פארב. דאס מאכט נאטירליך

ניט חנ'עוודיג דער אראבישער פרוי, וועלכע צייכענט זיך אזוי אויך ניט אויס מיט שעהנקייט. דערפאר צייכענט זיך אויס די אראבישע פרוי מיט גבורה. עס איז ניט זעלטען צו זעהן אן אראבישע פרוי ווי זי טראָגט א קינד אויפ'ן האנד און אויפ'ן קאָפּ א גרויסען קאָרב מיט סחורה און זי לאָזט זיך אזוי געהענדיג צופוס אין שטאָדט אריין.

מיר פאָהרען פארביי פרעכטיגע געביידען, געבויט פון הארטען שטיין, דריי־פיער עטאזשיגע פאלאצען. דאס זיינען קאָנווענטען פיר די פערשיעדענע רעליגיאנען. ארום די קאָנווענטען זיינען פערפלאנצט פערשיעדענע בוימען. אלעס ארום איז בעלעבט. די קריסטליכע רעליגיעזע אנשטאלטען ווערען אויפגעהאלטען אויף א שעהנערען און בעסערען אופן ווי די אידישע. די מעהרסטע פון דיזע סארטען קאָנווענטען זיינען געבויט אזוי ווי פעסטונגען און מאנכע פון זיי זיינען אויסגעבויט פון גאנץ אלטע צייטען.

די געגענד אין וועלכער מיר פאָהרען ווערט אלע מאָל שעהנער און שעהנער. די סימנים פון פרוכטבארקייט איז קענטיג אויף שריט און טריט. וואָס נעהנטער מיר פאָהרען צו בית לחם אלץ מעהר איז דער געגענד פערפלאנצט און אלס שעהנער זיינען די הייזער. איהר זעהט דאָ ניט די געוועהנליכע אראבישע ליים־הויז וועלכע מען זעהט אין די אראבישע דערפער אין ארץ ישראל. אלעס איז דאָ פון שטיין. די מעהרסטע פון דיזע הייזער זיינען אויפגעשטעלט פון אמעריקאנישע געלד. די יונגע פון דיזע מקומות וואנדערן אין אמעריקא, זיינען דארט אב עטליכע יאהר, קלייבען אויף געלד, קומען צוריק און בויען שעהנע הייזער לעבענדיג פון די פלאנטאציעס. צו דער לינקער זייט פון וועג צייגט מען מיר אויף א הויז — אן אמת'ער פאלאץ — דאס בעלאנגט צו אן אראבער. די הויז רעכענט זיך אין דעם ווערטה פון פערציג טויזענד פונט.

דער נאָמען בית־לחם (די הויז פון ברויט) איז זעהר צוגעפאסט צו דער געגענד אין וועלכען מיר פאָהרען. די לאנד איז דאָ אזוי פעט פונקט ווי זי איז שעהן. בית לחם האט געהאט נאָך א נאָמען אפרתה. וועלכעס שטאמט אויך פון פרוכטבארקייט אין דער העברעאישער שפראך און ניט אומזיסט איז עס שוין געווען א צענטר פון בעפעלקערונג נאָך אין די גאנץ אלטע צייטען. קיין בית לחם אנצוקומען מיט זיין צוקינד־געהענדע געליעבטע ווייב רחל האט זיך עס יעקב אבינו געאיילט, אבער ער האט די שטאָדט ניט געקענט אנציהען, זי איז געשטאָרבען א גאנץ קורצע שטרעקע בעפאָר בית לחם און יעקב האט איהר בעגראבען אויפ'ן וועג.

פון דער ווייטען זעהט זיך רחל'ס קבר. עטוואס וואונדערליכעס שטערט פאר אייער פאנטאזיע. אָט אויף דיזען פלאץ האט געוואנדערט מיט באלד פיער טויזענד יאהר צוריק יעקב מיט זיין משפחה מיט זיינע סטאדעס, זיין געליעבטע ווייב רחל האט זיך געראנגעלט מיט'ן טויט. זי האט צום לעצטען מאָל א קוק געטהאָן אויף איהר ניי געבאָרענעם קינד און איז אוועק. יעקב בעגראבט איהר גלייך דאָ אויפ'ן מיטען וועג. ער איז אין א פרעמדע לאנד און ער קען זיך ניט העלפען. אלעס וואס ער קען טהאָן איז אוועקשטעלען א מצבה — א שטיין — אויף דעם קבר. ער לאזט איהר אליין ליגען אין דעם שטילען פעלד אויף דעם ברעג פון דיזען בערגעל און ער געהט ווייטער. אבער יעקב פערגעסט ניט זיין רחל'ן אפילו נאכדעם ווי די ערד האט איהר צוגעדעקט. א סך צעהנדליגע יאהרען שפעטער, אין דער ווייטער מצרים, ווען יעקב ליעגט אליין אויפ'ן טויטענבעט און ער זעגענט זיך מיט זיין זוהן יוסף, פערגעסט ער ניט זיין ליעבע רחל און ער דערמאָנט איהר טראגישען טויט אויפ'ן מיט'ן וועג מיט ריהרענדע ווער־

טער: "און איך, אז איך בין געקומען פון פדן איז ביי מיר געשטאָרבען רחל אין דער לאנד כנען אויפ'ן וועג, ווען עס איז געווען נאָך איין שטיקעל וועג פון אפרת, דאס איז בית לחם". וויפיעל ווייכקייט, וויפיעל הארץ, וויפיעל פּאָעזי איז פאראן אין דיזע ווערטער און ווי וואונדערליך גרויס האט געדארפט זיין די ליעבשאפט פון יעקב צו רחל אז ער האט אזוי געקענט שילדערן רחל'ס טויט לאנג, לאנג נאכדעם ווי עס דאט פּאַסירט.

דער טויט פון רחל איז אין דער אידישער טראדיציאן איינגעוויקעלט אין די איידעלסטע און נאָבעלסטע געפיהלען. דער נביא שטעלט פאָר ווי די מוטער רחל וויינט אויף דעם שיקזאל פון דער אידישער נאציאָן, די גאנצע סימפּאטיע פון א נאציאָן איז אבגעגעבען צו דער אונגליקליכער מוטער און די לאנגע שפּעטערדיגע דורות האבען אויסגעוועבט א נעץ פון זיסע לעגענדען וועלכע זיינען באלזאם צו דער אידישער הארץ. רחל איז דער גוטער מלאך וואס מיהט זיך פאר איהרע קינדער וועלכע זיינען אין צרות און פּיין. רחל איז דער סימבאָל פון דער אידישער צדקניות, זי זאגט ניט אויס ווען איהר טאטע בעגעהט דעם מורא'דיגען פערברעכען און ער גיט אוועק איהר געליעבטען צו אן אנדערער. זי איז דער סימבאָל פון ווייכקייט, פון ליעבשאפט. אין איהר איז פערקערפּערט דאס נאָבעלסטע און שעהנסטע פון אלעם וואס די אידישע נאציאָן פערמאָגט.

די געביידע וואס שטעהט אויף רחל'ס קבר צייכענט זיך ניט אויס מיט קיין שעהנקייט. זי איז ניט גאנץ אלט. דעם לעצטען מאָל האט איהר פעררייכט ה' משה מאנטעפיארי. די ווענד אינוועניג זיינען פארהאנגען מיט פּרוכת'ן, פּיעל פיעל פּרוכת'ן וואס זיינען געשענקט געווארען פון פיעלע פרויען צו בעשיינען די געביידע. עס ברענט דארטען אן אייביגע ליכט. די וואס בעזוכען גיסען אריין אין לאָמפּ א קווערטעל בוימעל און לאָזען זיך מאכען מי שבירך. ווען איך בין דארט געווען איז דער פּלאַץ געווען פול פון פרויען, די מעהרסטע פון זיי האבען ביטער געוויינט. די טרעהרען זיינען געפאלען אויף די תחנות וואס זיי האבען געהאלטען אין זייערע הענד. אין דרויסען ארום דעם קבר פון רחל זיינען פאראן פון אלע זייטען קברים פון אראבער וועלכע האבען געוואָלט זיין בעגראבען ארום דעם הייליגען ארט. דער פּלאַץ ווערט געהאלטען אלס א גרויסע קדושה פיר די גלויביגער פון אלע דריי רעליגיאנען.

פּונקט געגען איבער דעם וועג האט מען מיט יאהרען צוריק געקויפט א פּלאַץ אום צו בויען דארטען אן הכנסת אורחים פיר די וואס קומען צום קבר און א ישיבה אויף דעם נאָמען פון ר' צבי הירש קאלישער, אבער מען האט גאר ניט געבויט דארטען. האבען די אראבער א טהייל פון דעם פּלאַץ פערנומען. איך בין א לאנגע צייט געשטאנען אין דרויסען און האב פון מיין קאָפּ ניט געקענט ארויסשלאָגען דעם געדאנק: אז אָט דאָ אויף דעמזעלבען פּוס ערד וואס איך שטעה, איז געשטאנען יעקב און האט צום לעצטען מאָל מיט פארוויינטע אויגען א קוק געטהאָן אויף דעם קבר פון זיין ווייב. איך האב געטראכט וועגען די וואונדער פון דער פערגאנגענהייט, וועגען די מענשליכע נאטור וואס בייט זיך ניט. איך האב געטראכט וועגען דעם צויבער פון טראדיציאָן און די מאכט פון געשיכטע וועלכע פערבינדעט אונז מיט די לאנג פערגאנגענע צייטען און מענשען וואס מאכט אונז אנטהייל צו נעהמען אין זייערע ליידען און פריידען טויזענדער יאהרען נאכדעם ווי זיי זיינען שוין פון דער וועלט אוועק. איז דען דאס ניט דער כח וואס שטויסט אונז קיין ארץ ישראל, איז עס דען ניט די מוטער רחל וואס האט טויזענדער

יאהרען נאכאנאנד אנגעצונדען א פייער פון ביינקשאפט און ליעבשאפט צו ארץ ישראל אין די הערצער פון איהרע צוזייטע און צושפרייטע קינדער פון איין עק וועלט ביז דער אנדערער? האבען דען ניט אונזערע עלטערנס עלטערן פון זייערע קברים ארויסגערעדט צו אונז אין אלע לענדער וואו מיר האבען געוואנדערט אז מיר זאלען דעם קאמפף ניט אויפגעבען? הערען מיר דען ניט ווי דער נביא ענטפערט רחלן אין דעם נאמען פון גאט: כי יש שכר לפעולתך ויש תקוה לאחריתך!

אויף דעם גרונד פון נביא'ס ווערטער קול ברמה נשמע ווילען אנדערע פארשער זאגען אז רחל ליעגט בעגראבען ניט דא נאר אין רמה, א פלאץ פון צפון צו ירושלים, אבער די פארשער צייגען זיך אמאל ארוים אלס א מיאוכ'ע אומה. אין פסוק שטעהט אז דאס איז נעבען בית לחם און דאס איז גענוג. און וועגען דאס וואס עס שטעהט קול ברמה נשמע, האט שוין מיין רבי עליו השלום די זאך געסעטעלט, ער האט מיט אונז געלערענט: קול—א שטימע, ברמה—אין דער הויך, נשמע—איז געהערט געווארען. איך בין פאלשטענדיג צופרידען מיט דעם רבי'ס פירוש און די קשיא פון רמה איז פערענטפערט.

אין איינעם פון די אידישע ספרים ווערט דערצעהלט א שעהנע לעגענדע וועגען דעם קבר. דער קבר איז געווען פון צוועלף שטיינער, געגען יעקב'ן און די עלף שבטים (ביז בנמין וועלכער איז געבארען געווארען ווען רחל איז געשטארבען.) יעקב'ס שטיין איז געווען זעהר א גרויסער, האבען איהם די גוים גע'גנב'עט און אריינגעשטעלט אין וואנד פון זייערע א קירכע. אויף מארגען האבען זיי געפונען אז דער שטיין ליעגט ווידער אויף דעם קבר. זיי האבען איהם ווידער אריינגעמויערט אין וואנד אבער אויף מארגען איז ער ווידער געווען אויפ'ן קבר, אזוי האט פאסירט א סך מאל ביז וואנען זיי האבען אויפגעהערט איהם צו נעהמען.

.47

בית לחם

ניט ווייט פון רחל׳ס קבר, עטוואס לינקס פון דעם וועג קיין חברון ליעגט איינגעטונקט אין פלאנצונגען, אויף א בארג וואס איז העכער ווי דער פלאטיז אויף וועלכען עס שטעהט ירושלים—די שטאדט בית ־ לחם. מאיעסטעטיש קוקט אראב די אור־אלטע שטאדט אויף דעם גאנצען געגענד ארום, ריכטיג ווי זי וואלט זיך גרויס געהאלטען מיט איהר געוואלדיגער טראדיציאן וועלכע זי פערמאגט פונקט ווי מיט דער נאטירליכער שעהנקייט מיט וועלכע זי איז ארומגערינגעלט.

לאנגזאם פאהרען מיר ארויף די שטיקעל וועג פון מצבת רחל ביז די שטאדט. בילדער פון אלט פערגעסענע צייטען, פון דער ערשטער קינדהייט פון דער אידישער נאציאן, שווימען ארויף אויף׳ן געדאנק וועהרענד די אויג קען ניט זאט ווערען פון די שעהנקייט פון דעם בערגיגען געגענד אין וועלכען מיר פאהרען. מיר געפינען זיך אויף דער שטעלע וואו עס האט זיך אנגעהויבען מיט טויזענדער יאהרען צוריק צו שאפען און וועבען דער כאראקטער, דאס לשון, דער גייסט און די געשיכטע פון אונזער פאלק. אט דא אויף דיזע משופע׳דיגע פלעצער פון בית לחם איז ארומגעגאנגען די נאבעלע נעמי איידער זי האט עמיגרירט מיט איהר מאן און צוויי זיהן קיין מואב צוליעב א גרויסען הונגער: זי איז געגאנגען "צו די פעלדער פון מואב". אייער בליק קעהרט זיך ניט ווילענדיג צו מזרח, די בערג פון מואב שטעהען דארטען הינטער דעם ים־המלח און אט דארטען הינטער די בערג זיינען עס די פעלדער וואו נעמי האט געוואהנט צעהן יאהר און וואו איהר מאן מיט איהרע צוויי זיהן זיינען נעשטארבען. אויף איינע פון די שמאלע וועגען וואס שלענגלען זיך פון די בערג ארונטער צו מזרח זייט איז געוויס נעמי געקומען צוריק צוזאמען מיט רות, די מואב׳דיגע גוי׳שע מיידעל וועלכער איז בעשערט געווען צו האבען דאס גרעסטע גליק פיעלייכט אין דער געשיכטע— צו זיין די עלטער־ באבע פון דוד המלך!

און פיעלייכט אויף דיזער שנזיקעל ערד אויף וועלכער עס קייקלען זיך די רעדער פון מיין קערידזש האט דער חשוב׳ער "קאונטרי דשענטעלמאן", דער מאגנאטישער בועז אנגעטראפען זיינע שניטער און ער האט זיי געזאגט די וואונדערליכע בעגריסונג "ה׳ עמכם". אויף וועלכעם זיי האבען איהם געענט־

פערט "יברכך ה'", בעגריסונגען וועלכע קלינגען נאך שעהנער ווי אפילו דער שעהנער היינטיגער "שלום!" מיט וועלכען מען בעגריסט היינט איינע די אנדערע אין ארץ־ישראל, אבוואהל די "שלום" בעגריסונג איז אויך זעהר אלטע. די צנעה'דיגע רות האט דא ערגעץ איהרע זאנגען געקליבען און האט, ווען זי איז הונגעריג געווארען, איינגעטונקט איהר פת (ברויט) אין עסיג, פונקט ווי די אראבער היינט וועמעס "דינער" אין פעלד בעשטעהט מעהרסטענס פון א סארט גראבען ברויט וועלכען זיי רופען פיתה. דער גוטער בועז האט אויך ניט פארגעסען אנצוזאגען דער פרעמ־ער מיידעל אז אויב זי וועט ווערען דארשטיג, זאל זי געהן צו די כלים און זי זאל טרינקען פון "דאס וואס די באים וועלען אנשעפען". דער וואס איז ניט געווען אין ארץ־ישראל אין די הייסע צייט פון שניט וויים ניט וואס עס מיינט צו זיין דארשטיג. די פראגע פון טרינקען איז די ערשטע זאך אין ארץ־ישראל ווען מען געהט ארויס פון שטאדט. נאר אט רוקען מיר זיך צום ברעג פון שטאדט, עס איז העכסט וואהרשיינליך אז דא אויפ'ן שפיץ בערגיל וואו עס פאנגט זיך אן די ערשטע גאס פון בית לחם איז געווען דער "טויער צו וועלכען בועז איז געקומען אום צו מאכען דעם זעהר וויכטיגען געשעפט צו געפינען אימיצען וואס זאל "אויסלייזען" דער ארימער רות און איהר נחלה. געוויס איז געווען דער "טויער פון שטאדט" אין אלע שטעדט אין ארץ־ישראל דער בעסטער פלאץ פאר א קאורט, פיר האנדעל און פיר אלע קהל'שע אנגעלעגענהייטען. דער "טויער פון שטאדט איז שטענדיג געווען פול מיט מענשען: די וואס געהען ארויס און די וואס קומען פון פעלד. דא האט מען שטענדיג געקענט קריגען עצות ווען א וויכטיגע ביזנעס האט געדארפט געשלאסען ווערען, דא האט מען שטענדיג געקענט געפינען עטליכע זקנים, עהרווירדיגע בירגער אויף וועמעס יושר מען קען זיך פערלאזען אויב עס האנדעלט זיך וועגען א סכסוך. בועז האט דא געוויס ניט געהאט קיין שוועריגקייטען אויסצוגעפינען די צעהן זקנים וועלכע ער האט גענומען אום צו סעטלען די רות־אנגעלעגענהייט. קיין "לומדים" האבען די זקנים ניט געדארפט זיין און אפילו שרייבען א קאנטראקט האט מען אויך ניט געדארפט, ווי עס שילדערט אונז אונז שעהן דער פסוק אין דער וואונדערליכער מגילת רות: "און אזוי האט מען אמאל געטאן ביי אידען אז מען האט געדארפט עפעס אויסלייזען אדער אויסבייטען צו בעשטעטיגען אירגענד וועלכע זאך פלעגט איינער אראבציהען זיין שוך און דאס געבען דעם אנדערען און דאס איז געווען דער דאקומענט ביי אידען". דורך אן אראבגעצויגענע שוך האט בועז געקריגען רות'ן ווען גאנץ בית־לחם איז געשטאנען אין טויער און זיינען געווען עדות פון דעם אבמאך. אן אבמאך פון וועלכען ביידע האבען קיין חרטה געהאט. און גלייך דארטען אויפן ארט האט "דאס גאנצע פאלק וואס אין טויער" און די זקנים געזאגט די שעהנע ברכה פון יענער צייט צו א חתונה: "זאל גאט געבען אז די אשה וואס קומט צו דיר אין הויז זאל זיין אזוי ווי רחל און אזוי ווי לאה וועלכע האבען ביידע געבויט די הויז פון ישראל". א ברכה וואס איז אזוי נאאיוו, אזוי נאטירליך, ווי עס קען נאר זיין ביי א יונג פאלק וואס האט ערשט אנגעפאנגען צו וואקסען און זיך איינווארצלען. בית־לחם איז געוויס געווען די אידיש'סטע אידישע שטאדט אין ארץ־ישראל און אין דעם אידישען לעבען פון בית לחם ווי עס ווערט געשילדערט אין תנ"ך זעהען מיר די ריינקייט, די הייליגקייט און די ערהאבענע איינפאכהייט פון דער בויערן־נאציאן וועלכע די אידען זיינען געווען. ניט אומזיסט איז פון בית־לחם ארויסגעשפרונגען דער העלד פון דער אידישער אומה. דער שעפפער פון די איינהייט פון דער אידישער נאציאן און דער גרינדער פון דער אמת'ער אידישער מלוכה.

דא אויף די בערגלאך האט דער אינגעלפאסטוך געפיהרט זיינע סטאדעס שעפסען. פילע ריטזען פון די אידישע געשיכטע זיינען געקומען פון הינטער די סטא־

דעם. דער גרויסער נביא עמוס פון תקוע (תקוע איז ניט ווייט פון בית לחם) בעריהמט זיך: „גאט האט מיר גענומען פון הינטער די שעפסען און האט מיר געזאגט: געה זאג נביאות אויף מיין פאלק ישראל". אלישע איז צוגענומען געווארען צו דער נבואה גלייך פון פעלד. דער גרויסער קעניג־דיכטער האט ניט געקענט האבען קיין שעהנערע יוגענד ווי צו פאשען דא אויף די וואונדער־שעהנע בערגלאך רעכטס און לינקס פון בית־לחם די שעפסען פון דעם אלטען ישי, א איד א בעל־הבית פון די סאמע פני פון בית־לחם. דא ערגעץ, אפשר אויף דעם בערגעל רעכטס פון וועג איז געזעסען דער בלאנדער שעהנער אינגל און האט געטרוימט וואונדערליך זיסע נגונים אזוי אז ער איז בעריהמט געווארען אין גאנצען געגענד אלס א שפיעלער און ווען מען האט דעם מעלאנכאלישען שאול געדארפט פערטרייבען זיין מרה שחורה האט מען ניט פארגעשלאגען קיין אנדערען ווי דוד'ן ער זאל מיט זיין הארף פארטרייבען די וואלקענס פון דעם פנים פון קעניג. אי, אבער דער שעהנער אינגעל האט געבראכט אין קעניג'ס הויז נאך גרעסערע וואלקענס ווי די וועלכע ער האט פארטריבען. די זיינען געווען פאליטישע חמארעס וועלכע זיינען ווי אלע ווייסען אפט די ערגסטע פון אלע חמארעס.

אין א געוויסען פריה מארגען איז גאנץ בית־לחם אויפגערודערט געווארען פון א געוואלטיגער פאסירונג. שמואל הנביא איז ערשיענען אין שטאדט, האט געשיקט רופען דעם אלטען ישי, האט ארויפגעגאסען א „הארן פון בוימעל" אויף'ן קאפ פון דעם שעהנעם אינגעל וועלכעם האט בעדייטעט אז דער קליינער פאסטוכעל איז געזאלבט געווארען אלס קעניג אויף די אידען. קיין וואונדער וואס דער יונגער דוד האט זיך אזוי פאראינטערעסירט גלייך נאכדעם אין דער פאליטיק און עס האט איהם געצויגען צו נעהמען אן אנטהייל אין דער מלחמה מיט גלית און מיט די פלשתים. און אין א שעהנעם פריהמארגען האט זיך דער יונגער דוד געלאזען אויף איינעם פון אט דיזע וועגעלעך וואס געהען ארונטער פון בית־לחם מיט צעהן ברייטלאך און צעהן קעזלאך פראוויאנט פאר זיינע עלטערע ברידער וואס האבען געדיענט אין דער ארמיי פון שאול'ן. אין א קורצע צייט שפעטער איז דער בית־לחם'ער פאסטוך געגאנגען אן דער שפיצע פון שאול'ס ארמיי מיט דעם קאפ פון גלית אין זיין האנד.

אין קעניגליכען הויף האט דוד זיין בית־לחם ניט פארגעסען. און ווען עס איז געווען עפעס א יום־טוב פלעגט ער זיך אראבכאפען אהיים צום אלטען טאטען. דוד איז געווען ניט נאר א העלד און דיכטער, ער איז געווען א זעהר ווארימער זוהן וועלכעס איז אפשר די גרעסטע מעלה וואס א מענש קען האבען. די וועג צו צפון אויף וועלכע דער העלד־משורר, דער איידים פון קעניג און רעוואלוציאנער איז געלאפען אזוי אפט איז העכסט וואהרשיינליך דיזעלבע וועג אויף וועלכע מען פאהרט יעצט קיין בית לחם. דער פערפאלגטער גבור האט געזוכט טרייסט אין דיזע שטילע רוהיגע מקומות ארום בית לחם אויף וועלכע עס איז יעצט אויסגעשפרייט אזא זיסע שטילקייט ווי עס איז געווען מיט דריי טויזענד יאהר צוריק. אין דיזע מקומות וואו ער איז געווען אזוי גליקליך און אזוי פריי אלס דער פאסטוך פון זיין טאטענס שעפסען, איידער ער האט דערקענט שאול'ס הויף און די פאליטיק.

דוד איז שטענדיג געבליבען א בית־לחם'ער זיין גאנצען לעבען. ער איז געבליבען דער דיכטער־פאסטוך אפילו ווען ער האט געטראגען די קרוין פון דער אידישער מלוכה אויף זיין קאפ. דוד איז דער משורר פון דעם פשוט'ן מענשען, דער משורר פון דער איינפאכער מענשליכער נאטור, דער דיכטער פון מענשענס פריידען און ליידען: „בויג־צו גאט דיין אויער — זינגט דער זיסער זינגער פון ישראל. — ענטפער מיר ווארום איך בין ארעם און געדריקט". נאך האט קיין מענש ניט אזוי גערעדט צו דער פשוט'ער מענשליכער הארץ ווי בן־ישי. אלע פארשטעהען איהם, אלע פיהלען איהם און יעדער קען זיך מיט איהם צוזאמענגיסען אין זיין געזאנג. אין דוד

תפלות האט איהר שטענדיג דעם "ריח פון פעלד וועלכען גאט האט געבענטשט", עס הערט זיך אין זיי דער אבקלאנג פון אלעם וואס איז יעהן און ערהאבען אויף דיעזע פעלדער פון בית־לחם. דוד'ס שפעטערדיגע חטאים זיינען גרויסשטעטיגע, שטורמדיגע, קעניגליכע אבער אלע זיינע מעלות זיינען בית־לחם־'דיגע. און זיכער איז אז אין בית־לחם, זיך אומקעהרענדיג פון פעלד אין אבענד האט דוד צום ערשטען מאל דערפיהלט דאס וואס עס איז נאכהער אויסגעצייגט געווארען אין תהלים: "אז איך זעה דיינע הימלען, די ארבייט פון דיינע פינגער, די לבנה און די שטערן וואס דו האסט געשאפען; וואס איז דער מענש וואס דו געדיינקסט איהם און דער זוהן פון דער ערד וואס דו דערמאהנסט זיך וועגען איהם". "גאט אונזער האר ווי שטארק איז דיין נאמען אין דער גאנצער וועלט". און אז אנדער מאל האט דוד געקוקט איבער די הימלען פון בית לחם און האט געזונגען: "די הימלען דערצעהלען די עהרע פון גאט און די ארבייט פון זיינע הענד זאגט די הימעלשע אויסשפרייטונג." די זיסקייט פון דוד'ס בית־לחם'דיגען לעבען פיהלט זיך אין דעם וואונדערליכען קאפיטעל כ"ג פון תהלים: "א געזאנג צו דוד'ן. גאט איז מיין פאסטוך. קיין זאך פעהלט מיר ניט. ער לאזט מיר אברוהען אין א פלאץ פון גראז, ער פיהרט מיר אויף די וואסערען פון רוהע. ער ערקוויקט מיין נשמה". די רייכע שילדערונג פון דער נאטור נאך א רעגען שטאמט געוויס אויך פון בית־לחם. דער משורר זאגט צו גאט "דו האסט זיך דערמאנט אן דער ערד, האסט איהר געגעבען טרינקען, האסט איהר זעהר רייך געמאכט. א טייך פון גאט פול מיט וואסער — — די וואהנונגען פון דער מדבר טריפען פייכטקייט און די בערגלאך זיינען ארומגעגארטעלט מיט פרייד. די לאנקעס האבען זיך אנגעטאן מיט שעפסען און די טאלען זיינען איינגעוויקעלט מיט תבואה, זיי שאלען און זיי זינגען."

בית־לחם האט געלייגט איהר שטעמפעל ניט נאר אויף דער אידישער גע־ שיכטע נאר אויך אויף אונזער נאציאנאלע פאעזי דורך אונזער גרעסטען נאציאנאלען דיכטער דוד מלך ישראל! די טוי פון די פעלדער פון בית־לחם האט פריש געהאלטען אידישע הערצער טויזענדער יאהרען אין אלע טהיילען וועלט און עס וועט פריש האלטען אזוי לאנג ווי די אידישע נאציאן וועט עקזיסטירען אויף דער וועלט. בית־לחם האט אונז אבער געגעבען ניט בלויז דוד'ן אליין. עס האט אונז געגעבען דעם ערשטען גרויסען אידישען פעלד מארשאל נאך יהושע בן נון — דער קאמאנדיר פון דוד'ס ארמייען און דער בעזיעגער פון ירושלים: יואב בן צרויה און זיינע ברידער די גבורים. דאס שטעדטעל האט צוגענומען צופיעל גרויסקייט אין דער אידישער פערגאנגענהייט, אלע אידישע שטעדט פון ארץ־ישראל, אויסער ירושלים מעגען איהר מקנא זיין.

נעבען בית־לחם צייגט מען דעם ברונען פון וועלכען דער קעניג דוד האט זיך פארוואלט טרינקען וואסער אין רעכטען מיטען היץ פון א שלאכט מיט די פלשתים. דער קעניג איז געווען דארשטיג און נאר א קעמפפער אין מיטען קריעג אויף דעם הייסען באדען פון ארץ־ישראל קען דארשטיג זיין און די פאנטאזיע האט זיך איהם צושפיעלט: ווי גליקליך וואלט ער געווען ווען ער זאל יעצט קריגען א טרונק וואסער פון דעם ברונען פון בית לחם נעבען טויער! דער היימישער קאלטער ברונען וואס האט אזוי פיעל פערגניגען פערשאפט דוד'ן אין די אמאליגע צייטען. אבער בית לחם איז געווען הינטער דער ארמיי־ליין פון די פלשתים. די דריי בית־לחם'ער גבורים ביי וועמען יעדע געפאהר איז געווען א שפיעלכעל, האבען דערהערט דעם קעניג'ס וואונש, האבען זיי דורכגעבראכען די מחנה פון די פלשתים, אנגעשעפט וואסער פון דעם ברונען וואס נעבען טויער און געבראכט דוד'ן. אבער דער גרויסער דוד האט געפיהלט אז איינצושטעלען די לעבענס פון דריי מענשען דאס טאר זיך אפילו קיין קעניג אויך ניט ערלויבען. ער האט ערקלעהרט אז די "בלוט פון די מענשען וואס הא־

בען איינגעשטעלט זייערע לעבענס וועט ער ניט טרינקען" און דאס איז געווען איינע פון די איידעלסטע און וואונדערבארסטע טהאטען וואס איז אמאל געטאן געווארען פון א דיינקער און עס ענטדעקט פאר אונז די שעהנסטע זייט פון דוד'ס שעהנע נשמה. דער ברונען איז ניט אנדערש ווי אנדערע ברונען'ס און אויסוועניג איז אויף איהם גאר ניט קענטיג זיין גרויסער היסטארישער יחוס.

בית־לחם איז זעהר פערהייליגט ביי קריסטען. לויט זייערע א לעגענדע איז דא געבארען געווארען דער גרינדער פון קריסטענטום. אין בית־לחם איז פאראן די עלטעסטע קירכע אויף דער וועלט. פרייע פארשער פון קריסטענטום בעהויפטען אז די קריסטען האבען איבערגעטראגען דעם געבורטס־פלאטץ פון גרינדער פון קריסטענטום פון נצרת קיין בית־לחם אום צו געפינען פיר איהם א פארבינדונג מיט די מלכי בית דוד. כמעט אלע איינוואהנער פון בית־לחם זיינען קריסטען. אידען זיינען דא ניטא. דא געהט אן א לעבעדיגע פאבריקאציאן פון פערלמוטער, ארבייט וועלכע ווערט פאבריצירט פיר רעליגיעזע און סואווענירן צוועקען. בית־לחם איז רייכער ווי אנדערע שטעדט אין ארץ־ישראל, ווייל אויסער וואס דא קומט אריין א סך געלד פון דער קריסטליכער וועלט צוליעב די פערהייליגונג פון בית־לחם איז פאראן פאר בית־לחם א קוועלע — א גרעסערע פאר געלד: אמעריקא. די בית־לחם יוגענד געהט קיין אמעריקא, פארדיענט דארטען געלד און קומט צוריק מיט פולע קעשענעס אמעריקאנער דאלארס. אלע יאהר געהט אריין קיין בית־לחם א האלב מיליאן דאלאר און דערמיט קויפען די בית־לחמ'ער קריסטען ערד און נחלאות ארום שטאדט, בויען נייע הייזער אין שטאדט און פיקסען די אלטע. אט זיי — האט צו מיר געזאגט א איד פון ארץ־ישראל — עוסק'ען אין ישוב ארץ־ישראל אויף א ריכטיגען אופן. זיי האבען ניט קיין ועד־הצירים, טרייבען ניט קיין פאליטיק, מאכען ניט קיין אסיפות און רעש'ען ניט א וועלט ווי מיר טוען. זיי קויפען, קויפען און קויפען, ערד ערד און ערד, און בויען בויען און בויען, ווערענד מיר וואס מעהר מיר טומלען אלץ וועניגער טוען מיר.

איך האב זיך אבגעשטעלט נאך אמאל א קוק טהאן אויף דוד'ס שטאדט. אלץ איז אזוי מורא'דיג פרעמד, אויסגעטונקט אין צלמים, איך האב געפיהלט ווי עטוואס שווערעס ליגט מיר אויפ'ן הארצען! —איך האב איינגעהאלטען מיינע טרעהרען.

.48

ברכות שלמה

ניט ווייט פון בית־לחם אויף דעם גוטען און שעהן־געשלענגעלטען וועג פון ירושלים קיין חברון, אין א טהאל צווישען הויך־שפּיציגע בערג ליגען די בעריהמטע וואסער־רעזערוואארען פון שלמה־המלך. נאר בעפאר איך בעשרייב דיזע רעזערוואארען איז נעטהיג צו אבשטעלען זיך א ווײלע אויף דער וואסערפראגע אין ירושלים וועלכע איז געווען וויכטיג פיר די איינוואהנער פון דער היילינער שטאדט מיט צוויי טויזענד יאהר צוריק פונקט ווי עס איז וויכטיג היינט.

ירושלים ליעגט אויף הויכע שטיינערנע בערג וואו עס איז אונמעגליך צו בעקומען וואסער פון דער ערד. דאס איינציגע ביסעל וואסער וועלכע געפינט זיך אין דער געגענד פון און ארום ירושלים איז דער קוואל "השלח", וועלכער געהט ארוים פון אונטער די בערג אויף וועלכע אונזער אלטע הויפּטשטאדט שטעהט. עס איז זיכער, אז דיזער קוואל איז די אורזאכע וואס האט נאך אין די גאנץ אלטע צייטען, טויזענדער יאהרען איידער די אידען זיינען געקומען אין ארץ־ישראל, געבראכט מענשען זאלען זיך דא בעזעצען. אין אזא לאנד ווי ארץ־ישראל, וואו עס איז ניטא קיין סך וואסער האט מען שטענדיג געגרינדעט דערפער און שטעדט אין די שכנות פון א קוואל. דער "השלח" איז געווען דער מאגנעט וואס האט אהער געצויגען די פערשיעדענע ראסען וואס האבען ארומגעוואנדערט אין די בערג אויף וועלכע ירושלים שטעהט, נאך איידער דער ערשטער איד איז ערשיענען אין דער לאנד כנען. אבער דער "השלח" פערמאגט וואסער בלויז פיר א זעהר קליינע בעפעלקערונג אויסער דעם וואס זיינע וואסער זיינען ניט געשמאק און אזוי שנעל ווי די בעפעלקערונג פון ירושלים איז געווארען בעדייטענד האבען די איינוואהנער געדארפט זוכען מיטלען ווי אזוי זיך צו בעזארגען מיט וואסער.

די שארפקייט פון דער וואסער פראגע אין ירושלים קען מען אמבעסטען זעהן וואס דער נביא זכריה אין זיינע נבואות אויף די שפּעטערדיגע גליקליכע צייטען וואס עס וועלען אמאל אין דער צוקונפט קומען אויף ירושלים האט ניט פארגעסען

אריינצורעכענען צווישען די אלע גוטע זאכען וואס עס וועט דאן פּאסירען אויף די רייכטהום וואס ירושלים וועט האבען אין בעצוג צו וואסער. ער זאגט: אין עס וועט פּאסירען אין יענעם טאג וועלען ארוים פרישע וואסער פון ירושלים — — עס וועט זיין אין זומער און אין ווינטער. קיין גרעסערע ברכה פיר דער טרוקענער אידישער הויפּטשטאדט האט מען זיך ווירקליך ניט געקענט ווינשען.

אבער וואס האבען די אמאליגע איינוואהנער פון ירושלים געטהאן אום זיך צו פערזארגען מיט וואסער און וואס טהוט מען היינט מיט דער וואסער־פראגע אין ירושלים? ווען מען קען ניט קריגען גענוג וואסער פון דער ערד זוכט מען א הילף אין די וואסער פון הימעל. ירושלים האט געטרונקען, און טרינקט נאך היינט אויך א גרויסע מאאס רעגען וואסער, וועלכעס איז א סך געשמאקער ווי מען דענקט געוועהנליך אין לענדער וואו מען טרינקט עס ניט. אזוי ווי אבער אין ארץ ישראל געהט די מעהרסטע טהייל פון יאהר גאר קיין רעגען און אין פערלויף פון א סיזאן געהען די רעגענס מיט א געוואלדיגען שטורם, האבען זיך די איינוואהנער פון ירושלים פון די פריהעריגסטע צייטען זיך אויסגעלערענט צו אנזאמלען אין דעם רטגען־סיזאן אזוי פיעל וואסער, ווי עס איז נאר מעגליך אום זיי זאלען דערפון קענען טרינקען און זאלען עס האבען פיר אנדערע צוועקען פיר דעם גאנצען יאהר.

צו אנזאמלען די רעגען־וואסער האט מען זיך בענוצט אמאל אזוי ווי מען בענוצט זיך היינט מיט "בורות", גריבער אויסגעהאקט אין דער שטיינערנער ערד פון ירושלים און אויסגעפלאסטערט דעם גרונד און די וואנד מיט צעמענט אדער אנדערע אזעלכע מאטעריאלען וואס האלטען אויף די וואסער, אזא מין גרוב האט געהאט אין זינען דער תנא ווען ער האט געזאגט אויף איינעם פון זיינע תלמידים, אז ער איז א "בור סיד" וואס פערלירט ניט קיין איין טראפען, וועלכעס מיינט, אז דער תלמיד האט א גוטען זכרון. דער צוועק פון דיעזע בורות איז, אז דאס וואסער זאל זיך דארטען האלטען לאנגע לאנגע חדשים. יעדער בעל־הבית האט געהאט און האט היינט אין ירושלים אזא בור אין מיטען פון הויף, די רעגען־וואסער לויפט אראב פון די דעכער פון די הייזער ארום אין הויף אויף דעם ברייטען געפלאסטערטען צודעק פון דעם בור און פון דארטען אין דעם בור וועלכער האט א צודעק און א שלאס. דער בור איז אייגענטליך אן אונטער אירדישער צימער אונטער דעם פלאר פון הויף וועלכעס דיענט פאר'ן בור אלס דאך און דאס איז דער וואסער־מאגאזין פאר די וואס וואהנען אין הויף. די וואסער איז צימליך קאלט אפילו אין די הייסעסטע מאנאטען פון יאהר א צייט לאנג נאכדעם ווי זיי האבען זיך אנגעזאמעלט. די פרישקייט פון די וואסער ווענדעט זיך נאטירליך א סך אין דעם צושטאנד אין וועלכען די בור געפינט זיך. וואס ריינער דער בור איז אלץ בעסער פרישער אין געזינטער איז דאס וואסער. אויף די עפענטליכע פלעצער אין ירושלים זיינען יעצט אויסגעהאנגען ארדערס פון דער רעגירונג, אז בעפאר עס פאנגט זיך אן דער רעגען־סיזאן זאל יעדער בעל־הבית אונטערזוכען דעם צושטאנד פון זיין בור זאל עס אויסרייניגען און פאריכטען אלעס וואס עס דארף פאריכטעט ווערען אויב ניט וועט ער ווערען בעשטראפט. צו עס זיינען ארויסגעגעבען געווארען אזעלכע ארדערס אין די אלטע צייטען אויך, אדער אז קיין רעגירונג האט זיך ניט אריינגעמישט אין די בעציהונגען פון א ירושלים'דיגען בעל־הבית אין זיין בור, ביז וואנען עס איז געקומען די ענגלישע רעגירונג—דאס איז א זאך וואס האט ניט צו טהאן מיט דעם אינהאלט פון דיזען ארטיקעל. אין ירושלים איז היינט דא א וואסער־לייטונג וואס ווערט געטריבען דורך מאטאר־קראפט פון דעם קוואל "על

ארוב" וואס איז נעבען די ברכות שלמה. אבער עס איז ניט גענוג פאר דער שטאדט אהן די וואסער פון די בורות.

אבער די בורות זיינען אויך ניט גענוג, און זיינען קיינמאל ניט גענוג געווען, צו פערזארגען אזא שטאדט ווי ירושלים מיט וואסער און מען האט געדארפט זוכען אנדערע מיטלען. דער צווייטער מיטעל נאך די בורות איז געווען די ברכות, וועלכע דער רבי פלעגט אונז פערטייטשען די "סאזעלקעס" און וועלכעס מיינט געמאכטע רעזערוואארס וואו די רעגען־וואסער און אנדערע וואסערען קלייבען זיך אויף אום נאכהער צו ווערען פארנאנדערגעשפרייט פיר די נוצען פון די איינוואהנער. אזעלכע ברכות פלעגען געמאכט ווערען אויף דעם זייט אדער די פיס פון די בערג און פלעגען לייכט אנגעפילט ווערען מיט וואסער נאכ'ן רעגען. זיי פלעגען ווערען אויסגעהאקט אין דעם שטיינערנעם גרונד. אזעלכע ברכות זיינען געווען אייניגע נאך אין די גאנץ אלטע צייטען, אין דער צייט פון די מלכים אין ירושלים, איינע פון זיי איז דערמאנט זעהר פראמינענט אין ישעיה. דאס איז געווען דער אויבערשטער רעזערוואר אין דעם אויבערשטען טהייל פון שטאדט נעבען וועלכער ישעיה האט איבערגעגעבען דעם קעניג אחז א זעהר וויכטיגען מעסעדזש אין גאט'ס נאמען אז ער, דער קעניג אחז, זאל זיך ניט שרעקען פיר די עלאים, די קעניגע פון ארם און פון אפרים וואס האבען בעשלאסען צו קומען בעזיעגען ירושלים. זיי וועלען גאר ניט אויספיהרען. ארום דערזעלבער ברכה האט פאסירט שפעטער די געוואלדיגע בעגעבענהייט מיט רבשקה דער פעלדמארשאל פון וועלט־בעזיעגער סנחריב מלך אשור. רבשקה האט זיך געשטעלט נעבען דיזע ברכה און האט געגעבען זיין אולטימאטום צו חזקיהו דעם קעניג פון יהודה, אן אולטימאטום וועלכער האט זעהר איבערגעשראקען דעם אידישען קעניג ביז ישעיה האט איהם געשיקט די פערזיכערונג פון גאט אז די טאכטער פון ציון לאכט פון סנחריב און די טאכטער פון ירושלים שאקעלט אויף איהם מיט'ן קאפ.

פון די ברכות פלעגט די וואסער געפיהרט ווערען דורך קאנאלען אין פערשיעדענע טהיילען פון שטאדט און אויך צום הר־הבית וואו דער בית־המקדש איז געשטאנען. דער בית־המקדש אליין פלעגט פארנוצען א סך וואסער ניט נאר צוליעב די פיעל מענשען וואס פלעגען זיך דארטען געפינען קומענדיג, איבערהויפט אין די צוויי ימים טובים פון גאנצען לאנד, נאר אויך פיר די צוועקען פון די קרבנות, און צוצושטעלען וואסער צום הר־הבית איז געווען איינע פון די וויכטיגסטע און ניט־לייכטע אויפגאבען אין פערבינדונג מיט דעם בית־המקדש און צו דיזען צוועק זיינען איינגעריכטעט געווארען פערשיעדענע וואסער־לייטונגען, אויסער דעם וואס עס האבען זיך געפונען פערשיעדענע וואסער־בורות אדער ברכות אויפ'ן הר־הבית גופא.

אבער אויך די ברכות מיט די גאנצע וואסער וואס זיי האבען געקענט ליפערן פאר דער שטאדט, איז ניט געווען גענוג פאר ירושלים ווען זי איז גרויס געווארען און עס איז געווען נויטיג צו בריינגען וואסער פון ווייט אונטער'ן שטאדט, און צו דיזען צוועק זיינען עס געבויט געווארען די דריי ריעזיגע רעזערוואארען וועלכע רופען זיך די ברכות פון שלמה און וועלכע זיינען ביים וועג וואס פיהרט פון ירושלים קיין חברון. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז דער פלאץ פון וועלכען אזא וואסער־לייטונג זאל געמאכט ווערען קיין ירושלים מוז זיין העכער ווי דער העכסטער פונקט פון ירושלים. די רעזערוואארען פון שלמה זיינען ווירקליך העכער ווי די אלטע אידישע הויפטשטאדט און די וואסערען פון דיזע רעזערוואארען פלעגען לויפען קיין ירושלים דורך צוויי פארדעקטע קאנאלען וואס זיינען טהיילווייז אויסגעהאקט אין די שטיינערנע בערג און טהיילווייז געבויט פון שטיינער מיט צעמענט. די ביידע קאנאלען מאכען פערשיעדענע אומוועגען ווען זיי דאר־

פען אויסמיידען געוויסע פלעצער וועלכע זיינען געווען שווער דורכצובויערן. איינער פון זיי געהט פארביי רחל׳ס קבר, געהט פערשיעדענע מאלען ארויף און אראב לויט די הויכקייט און ניעדריגקייט פון די געגענדען וועלכע ער לויפט דורך. דער צווייטער איז נאך מעהר געדרעהט ווי דער ערשטער און ער האלט צוואנציג מייל די ליינג פון די רעזערוואארען ביז ירושלים. ביידע קאנאלען קומען זיך צוזאמען נעבען ירושלים און לויפען צו דעם הר־הבית.

שלמה׳ס רעזערוואארען ליעגען, ווי איך האב אויבען געשריבען, אין א שמאלען טהאל צווישען שארפע בערג פון וועלכע די וואסער מוז לויפען מיט שטורם אין די רעזערוואארען אין צייט פון רעגען. עס זיינען פאראן דריי ברכות, די צווייטע איז אזוי פיעל ניעדריגער ווי די ערשטע אז איהר אויבערשטער ברעג איז ניעדריגער ווי דער גרונד פון דער ערשטער. אויף אזא אופן קען מען שטענדיג אבפיהרען, אויב מען דארף, די גאנצע וואסער פון דעם אויבערשטען רעזערוואאר אין דעם צווייטען. דער גרונד פון דער צווייטער ברכה איז פונקט אזוי הויך איבער דעם ברעג פון דער דריטער ווי עס איז הויך די ערשטע איבער דער צווייטער. יעדע פון די רעזערוואארען קען ענטהאלטען א ריעזיגע מאאס וואסער. די ערשטע איז 380 פוס לאנג און 236 פוס ברייט. זי איז 25 פוס טיעף. זי איז אויסגעהאקט אין פעלזען טהיילווייז אבער איז געבויט פון שטיינערנע ווענט. גרויסע טרעפ פיהרען ארונטער ביז דעם גרונד פון דער ברכה. די צווייטע איז גרעסער ווי די ערשטע. זי האלט 423 פוס די ליינג און 250 פוס די ברייט. זי איז 39 פוס די טיעף. די דריטע איז די גרעסטע פון אלע. זי איז 582 פוס לאנג, 207 פוס די ברייט און איז גאנצע 50 פוס טיעף. צווישען דער ערשטער ברכה איז אבגערוקט פון דער צווייטער 160 פוס. די צווייטע איז אבגערוקט פון דער דריטער 248 פוס. אלע דריי רעזערוואארען צוזאמענגענומען פון דעם אנפאנג פון דעם ערשטען ביז דער ענדע פון דעם דריטען האלט מעהר ווי א דריטעל פון א מייל. די ריעזיגע רעזערוואארען זיינען פון אלע זייטען און אויפ׳ן גרונד אויסגעלייגט מיט צעמענט. ווען איך בין געווען ביי די ברכות איז דארטען געווען זעהר ווייניג וואסער. איך בין אראב אויף די ברייטע טרעפ. פון איין וואנד וועלכעס איז ניט געבויט נאר אויסגעשניטען אין פעלזען, האט זיך געגאסען א קוואל וואסער וואס קומט ארויס פון דעם בארג נעבען דער ברכה. עטליכע אזעלכע קוואלען עפענען זיך אין די ברכות, אבער זיי זיינען ניט גענוג אנצופילען די גרויסע רעזערוואארען. צו די רעזערוואארען זיינען צוגעפיהרט געווארען קאנאלען וואס האבען געבראכט וואסער פון אזעלכע קוואלען וואס זיינען ניט ווייט פון דעם געגענד אין די בערג. די דריי ברכות האבען אלזא געדיענט אלס א זאמעל־פלאץ פיר פיעלע וואסער־קוועלען אום פון די ברכות דורך די צוויי פריהער דערמאנטע גרויסע קאנאלען געבראכט צו ווערען קיין ירושלים. די דריי רעזערוואארען זיינען געווען די צענטראלע פיר אלע די וואסערען וואס מען האט געקענט בריינגען פון דרום זייט קיין ירושלים.

ווען, און דורך וועמען זיינען שלמה׳ס רעזערוואארען און די קאנאלען פון דאנען צו ירושלים געבויט געווארען? דארויף זיינען קיין קלארע בעווייזע ניטא. אן אלטע טראדיציאן זאגט, אז דאס וואס עס שטעהט געשריבען אין קהלת: עשיתי לי ברכות מים. מיינט מען דערמיט דיזע רעזערוואארען, און דאס וואס עס שטעהט ווייטער עשיתי לי גנות ופרדסים מיינט אז נעבען די ברכות אראב אין טהאל זיינען געווען שלמה׳ס גערטנער. דארטען וואקסען נאך היינט וואונדערליכע פרוכטען אראב אין וואדי ארטאס. אנדערע אבער זאגען, אז די ברכות זיינען געבויט געווארען א קורצע צייט פאר׳ן חורבן פון צווייטען בית המקדש פון די רוימער. זיי בויען דארויף, וואס יאזעפוס פלאוויוס שרייבט אין זיין בוך,

אז דער רוימישער גאווערנאר פאנטיוס פילאטוס האט בע׳גזל׳ט די געלד פון בית המקדש און האט דערמיט געמאכט אדער פארריכט א וואסער־לייטונג קיין ירושלים. זיי ווילען האבען אז ער האט עס געמאכט די ברכות וואס מען רופט אויף שלמה המלך׳ס נאמען.

אבער די פראגע איז: אויב דער רוי־מישער גאווערנאר זאל האבען געמאכט דיזע דריי וואונדערליכע רעזערוואור־ערען, פארוואס זאל יאזעפוס ניט האבען געשריבען אז ער האט עס געמאכט. ער פוילט זיך קיינמאל ניט איז זיינע שריפטען צו דערצעהלען דאס וואס די רוימער האבען געמאכט אין ארץ־ישראל און ער וואלט געווים ניט גע־שריבען אז פילאטוס האט געמאכט אדער פארריכט א וואסער־קאנאל אויב ער, פילאטוס, זאל זיין דער שעפער פון דער גאנצער אונטערנעהמונג ? די

שאלה פרעגט געיקיע און ער איז פאל־שטענדיג גערעכט ווען ער קומט צום בעשלוס אז עס איז פיעל לאגישער צו זאגען אז די ריעזען־ארבייט איז גע־מאכט געווארען פון שלמה המלך איי־דער צו זאגען אז די רוימער האבען עס געטהאן.

שלמה המלך׳ס וואסער־רעזערוואור־ערען זיינען א וואונדערליכע שטיק אר־בייט פון דער אידישער פערגאנגענהייט אין ארץ־ישראל. די גאנצע געביי צייגט אויף אור־אלטקייט און דער וואס קומט צו די ברכות שלמה קען זיך לאנג ניט אברייסען פון דיזען מאנומענט וואס איז געבליבען פון פאר־טויזענדער יאה־רען ווען ירושלים איז געוועזן די גרויסע הויפטשטאדט פון דער אידישער נא־ציאן, דער צענטער פון א אידיש־בע־וואהנטער, אידיש בעארבייטער און אי־דיש בעלעבטער ארץ־ישראל.

49.

חברון

גערענקט איהר דעם פסוק? : "און חברון איז געבויט געוואָרען זיבען יאָהר פריהער איידער צען מצרים." קיינער ווייסט ניט ווען צען מצרים איז געבויט געוואָרען, אָבער עס איז זיכער אז דאָס איז געווען אין די גאַנץ אַלטע צייטען און ווען אברהם אבינו איז מיט שרה'ן צום ערשטען מאָל געקומען קיין חברון, האָט ער פאר זיך געזעהן אַן אַלטע שטאָדט. חברון איז פיעלייכט די עלטעסטע שטאָדט אין דער וועלט.

אין אַ מאָדנע שטימונג האָב איך זיך געפונען ווען איך בין אריין אין קערידזש נעבען שלמה המלך'ס רעזערוואָארען צו פאָהרען אין חברון. ווער ווייסט צו קייקלען זיך ניט די רעדער אויף דעם זעלבען פלאַץ אויף וועלכען אברהם און שרה האָבען געמאַכט זייער רייזע, זוכענדיג אַ גוטען פלאַץ וואו אוועקצושטעלען זייערע לייוועטענע געצעלטען . זיי האָבען דאַן ניט געהאַט אזאַ גלאַטען און גוטען שאָסע ווי דעם אויף וועלכען מיר פאָהרען און קיינע וואַגענס אויף רעדער האָט דער וואַנדערער וואָס איז געקומען אַזש פון בבל, "פון יענער זייט טייך פרת" ניט געהאַט. ער איז געפאָהרען אויף אַ קעמעל, פונקט ווי די קעמלען וועלכע מען זעהט יעצט דאָ אויף'ן וועג געהענדיג הין און צוריק קיין און פון חברון. לאַנגזאַם האָט זיך דער גרויסער פאַטריארך געלאָזען אויף דעם וועג אויף וועלכען מיר פאָהרען, זיך שטאַרק שאָקלענדיג מיט יעדען טריט וואָס דער קעמעל מאַכט, און שרה, זיצענדיג אויף אַן אַנדער קעמעל, האָט זיך אויך געשאָקעלט אָהן אַן אויפהער הין און צוריק, אָט ווי די אַלע פאַסאַזשירען און פאַסאַזשירקעס וואָס מיר זעהן אויף'ן וועג. דער פאַטער פון דער אידישער נאַציאָן איז העכסט וואַהרשיינליך געווען געקליידעט אין אַ טראַכט וואָס איז עהנליך צום אַראַבישען. אַ לאַנגע ווייסע טוך פאַרוויקעלט איבער'ן קאָפּ מיט אַן אַראָבגעלאָזענעם ברעג איבער'ן פלייצע אום צו פאַרשטעלען די האַלדז פון זונן, אַ לויזער ווייסער אָדער בלאָהער חאַלאַט וואָס האָט פאַרדעקט דעם גאַנצען קערפּער און איז נאָך טיילווייז אַרויפגעפאַלען אויף'ן קעמעל; אַ פּאָר שיך, וועלכע זיינען בעשטאַנען פון אַ הילצערנע ברעטעל אַלס

זאָהלען און מיט א פּאָאר לעדערנע פּאס־
קעס אריבערגעוואָרפען איבער דער נאַ־
קעטער פוס, אום עס זאָל זיך האַלטען.
הינטער איהם האָט זיך געצויגען א לאַנ־
גע שורה פון קעמלען, אָנגעלאָדען מיט
דעם גאַנצען רייכטום פון דעם אידישען
"געטליכען פּרינץ", ווי מען האָט איהם,
ווען ער האט געוואהנט אין חברון, גערו־
פען; א שטריק האט צוגעבונדען די צוים
פון צווייטען קעמעל צו דעם זאָטעל פון
ערשטען און די צוים פון דריטען צום
זאָטעל פון דעם צווייטען, פּונקט ווי עס
געהן צוגעבונדען אָט דיעזע שורה קעמ־
לען וואָס געהן קיין חברון צו דער רעכ־
טער זייט פון יענעם קערידזש. אויף די־
זען קאראוואן פאָהרען ניט קיין גרויסע
פערזאָנען. אָרימע אראבער שלעפּען זיך
אויף די רוקענס פון זייערע קעמלען אין
קאסטענס פון כל המינים — א קליינער
אייזעל געהט א פריהער. אויף איהם
פאָהרט דער אָנפיהרער פון דעם טראנס־
פּאָרט.

ווער קען וויסען וואָס עס זיינען גע־
ווען די מחשבות פון אברהם ווען ער איז
געפאָהרען אויף דיזען וועג אין א פרעמ־
דען אונבעקאנטען לאַנד. אז דאָס לאַנד
איז איהם געפעלען געוואָרען, דאָס איז
זיכער, ווי עס געפעלט יעדען וואָס גיט
א קוק אויף דיזע בערג און טהאָלען און
זייער וואונדערליכע געשטאַלטונג. און
ערגעץ דאָ אין דיעזע מקומות האָט גאָט
געזאָגט צו אברהם'ען: הויב אויף דיינע
אויגען און זעה — — — קיין צפון,
קיין דרום, קיין מזרח און קיין מערב.
ווארום די גאַנצע לאַנד וואָס דו זעהסט
וועל איך דיר געבען און פאר דיינע קינ־
דער אויף אייביג. און גלייך נאָך דיזען
געוואלדיגען צוזאָג דערצעהלט דער
חומש אז: "אברהם האָט געבויט זיין
געצעלט, און ער איז געקומען און האָט
זיך בעזעצט באלוני ממרא וואס אין
חברון און האָט דאָרטען געבויט א מזבח
צו גאָט."

אונזער וועג ציעהט זיך אין גרויסע
האלב קיילעכדיגע בויגען, דאָ אויפ'ן
זייט פון א בארג, דאָ אויף דעם גרונד
פון א טהאָל און דאָ איבער דעם קאָפּ
פון א פלאַכען בערגעל זיך דרעהענדיג
דאָ קיין מזרח, דאָ קיין מערב, אָבער
שטענדיג פערפאָלגענדיג די ריכטונג צו
דרום. די זונן בליצט אין איהר פולען
רייכטום, ווי זי קען נאָר בליצען אין
ארץ־ישראל, ארום און ארום איז שטיל,
עס הערט זיך נאָר דער אָבקלאַנג פון א
גלעקעל פון א קעמעלס האלדז, די לופט
איז אזוי קלאָהר און דורכזיכטיג אז עס
דאַכט זיך ווען ניט די בערג, וואָלט מען
געקענט זעהן פון דאנען ביז עק וועלט.
דאָ און דאָרט בעווייזען זיך אויף די
בערג סמנים פון געוועזענע געביידען,
אמאָליגע הייזער אָדער טורעמס. די
בערג זיינען ניט בעפלאַנצט, אָבער קע־
נען אַלע זיין פּארדעקט מיט גרינע
גערטנער און פלאַנטאציעס. דער גע־
גענד איז א פרוכטבארער, אָבער קיין
האנד קומט ניט אויף זיי אויפצולעבען
זיי פון זייער וויסטקייט אין וועלכע זיי
זיינען אריינגעוואָרפען.

פון דער רעכטער זייט פון וועג איז
בית־זכריה, וואו אנטיוכוס הרשע האָט
געהאט א זיעג איבער דעם בראווען
יהודה המכבי. מיר פאָהרען אריין אין
א געגענד וואס האט געשפּיעלט א גוואל־
דיגע ראָלע אין דער גרויסער בעפריי־
אונגס־קריעג פון די חשמונאים. אויף די
שפּיצען פון דיעזע בערג און אין טיעפע
שפּאַלטען פון די טהאָלען האָבען די אי־
דישע גבורים אונטער דער פיהרערשאפט
פון די מאַקאַבייער ברידער שארף און
ביטער געקעמפּפט פאר'ן אידישען גאָט
און פיר דער אידישער לאַנד, און דער
קאמפּפס־געשריי פון די חשמונאים: מי
לד' אלינו, האָט געמוזט ווייט און ברייט
געהערט ווערען אין דעם עכאָ פון דיזע
בערג און טהאָלען. אין א שטונדע שפּע־
טער פאָהרען מיר פאָרביי דעם בעריהמ־
טען פלאַץ בית־צור, וואו עס זעהען זיך
נאָך סימנים פון אן אַלטע פעסטונג.
בית־צור איז געווען א דערפעל שוין אין
דער צייט ווען יהושע בן נון האָט אריינ־

געפיהרט די אידען אין ארץ ישראל, איהר וויכטיגקייט אָבער איז ניט פון יענער צייט, נאָר פון בית שני, ווייל **אין** בית־צור האָט דער גרויסער נאציאָנאַלער גבור יהודה המכבי צושמעטערט די ארמייען פון אנטיוכוס'עס גענעראל ליזיאס, ייעלכע זיינען געווען גרעסער אין צאָהל ווי די ארמיי פון די חשמונאים. דער גלענצענדער זיעג וואָס איז אָפּגעהאלטען געוואָרען אויף דיזען פלאַץ האָט געהאַט אַן אונגעהויערע בעדייטונג פאַר די אידען. א קורצע צייט האָבען די גריכיש־סירישע ארמייען צוריקגענומען בית־צור פון די אידען, אָבער שמעון החשמונאי, דער לעצטער פון די פינף ברידער, האָט עס ווידער אין א ביטערן קאַמפּף גענומען און פאַרפעסטיגט אלס א גרויסע אידישע פעסטונג. א קוואַל וואַסער פון אונטער'ן באַרג ארויס פליסט שטיל און רוהיג אויף דעם פלאַץ פון די גרויסע מעשים פון דער פערגאַנגענהייט.

מיר זיינען בלויז עטליכע מייל פון חברון. אויף די זייטען פון די בערג פאַנגען אָן זיך צו בעווייזען טעראַסען בעוואַקסען מיט אָליווען־בוימער און פערפלאַנצט מיט וויין־גערטנער. די וויין גערטנער פון חברון זיינען בעריהמט געווען נאך מיט טויזענדער יאָהרען צוריק. די געגענד איז רייך אין וואַסער קוואַלען און אַלעס לעבט דאָ און וואַקסט. עס איז קיין וואונדער וואָס די מרגלים וואָס משה האָט געשיקט אויסצוזעהן ארץ־ישראל און א רעפּאָרט ברייגנען אויב דאָס לאַנד איז פעט אָדער מאָגער האָבען זיך אָבגעשטעלט אין חברון און האָבען פון דאַנען געבראַכט א ריעזיגען צווייג מיט טרויבען, צו צייגען די פרוכטבארקייט פון לאַנד. ערגעץ פון דיזע פלעצער מיט די בעוואוסטע וויין־גערטנער צווישען וועלכע מיר פאָהרען דורך, האָבען משה'ס צוועלף שלוחים אָבגעשניטען דעם אשכול ענבים וואָס איז פאַראייביגט געוואָרען אין תנ"ך. אין א גאַס מיט ציווי

געמויערטע ווענד פון ביידע זייטען, שמאָהל און געדרעהט, געהט אריין אונזער קערידזש. פאַר אונז ליעגט חברון וועלכע ווערט גערופען ביי די אראַבער: "אל חאַליל" וואס מיינט די שטאָדט פון דעם פריינד פון גאָט (אברהם). מיר פאַרפאַהרען צו א האָטעל וועלכער טראָגט א העברעאישען סיין: אשל אברהם. איך וויים ניט צו דער בעל־הבית מאַכט גוטע געשעפטען אבער א גוטען נאָמען פאר זיין האָטעל האט ער געוויס. ווארום קענט איהר זיך פאַרשטעלען א בעסערען נאָמען פיר אַן אכסניא אין חברון ווי "אשל אברהם"?

דער רב פון שטאָדט, א ברענענדיגער איד מיט א חסידישען טעמפּעראַמענט איז געווען פריינדליך גענוג צו געהן מיט אונזער קליינע גרופּע דורך דער שטאָדט צו דער מערת המכפלה, די וויכטיגסטע שטיק אַלטערטום וואס די אידישע נאַציאָן פערמאָגט אויסער דעם הר־הבית. מיר זיינען געגאַנגען דורכ'ן שטאָדט. געוועהנליכע ענגע אראַבישע גאַסען מיט קראָמען וואס האבען קיין פענסטער נאר א טהיר. די גאַסען זיינען שמוציג. פערשיעדענע סאָרטען אראַבישע קינדער מאַכען א טומעל. מען דינגט זיך לאַנג און געדולדיג איבער יעדע קלייניגקייט, מען מאַכט זיך אונטערדעסען קאָמפּלימענטען איינע די אַנדערע אָהן א שיעור. מען פערזיכערט איינע די אַנדערע הרים און גבעות און מען טרויט זיך ניט איינע די אַנדערע פון אָרט. מיר זיינען דורכגעגאַנגען די אידישע געטאָ אין וועלכער די אידען האבען אויסשליסליך געלעבט אין די פריהערדיגע צייטען. אזא מורא'דיגער פלאַץ ווי די געטאָ אין חברון האב איך ניט געזעהען און קיין אַנדער פלאַץ וואו עס איז מיר אויסגעקומען צו זיין. עס איז א לאַבירינטה פון אנגעוואָרפענע הייזער פון וועלכע אַנדערע שטעהען מעהר ווי העלפט אין דער טיעף אין דער ערד. אַנדערע זיינען איינפאַך ווי אַנגעוואָרפען איינע אויף די אַנדערע, אין די דורכגענגע איז חושך. און דאָ אין דיזער געטאָ פלעגען זיך עס די אידען אַלע פאַרשליעסען יעדען פאַרנאַכט אויס מורא פיר די ווילדע פאַנאַ־

טישע אראבער פון שטאדט. די אראבער פון חברון זיינען זייט הונדערטער יאהרען לאנג בעריהמט פיר זייער אונוויסעהנהייט, ווילדקייט און פאנאטיזם. זיי זיינען נאך היינט טריי צו זייער רעפוטאציאן ווי עס צייגט דאס די מעהרסטע פון די אראבער וואס האבען געמאכט דעם פאגראם אין ירושלים לעטצען פסח זיינען געווען פון די חברונער לייט.

פון'ם אידישען לעבען אין חברון האבען זיך אנגעקליבען פערשיעדענע לעגענדען פון וועלכע איך וויל דא איבערגעבען צוויי. אין חברון איז פאראן א שוהל וואס רופט זיך די שוהל פון אברהם אבינו. פאלגענדע לעגענדע ערקלעהרט די אורזאכע פון דיזען נאמען. עס איז געווען א צייט ווען די אידען אין חברון זיינען זעהר שטארק פערפאלגט געווארען און א גרויסע טהייל פון די אידישע איינוואהנער האבען געמוזט אויסוואנדערען. ווען עס איז געקומען יום־כפור האט מען אויסגעפונען אז אין גאנץ חברון איז ניטא מעהר ווי ניין אידישע מענער. דאס האט געהייסען אז די חברונער אידען וועלען דארפען זיין אין דעם הייליגען טאג אהן א מנין. דער צער איז געווען זעהר טיעף און גרויס און ווען די ניין אידען זיינען געווען פארזונקען אין אומעדיגע מחשבות איז אריינגעקומען אין שוהל אן אלטער שעהנער איד, האט ערקלעהרט אז ער איז אן אורח און ער וויל דא דאווענען. די שמחה וואס האט ארומגענומען דעם קליינעם עולם איז ניט משער צו זיין, מען האט גלייך אנגעפאנגען צו זאגען כל נדרי און מען האט געדאווענט מארגען א גאנצען טאג בצבור, אבער ווען דער לעצטער קדיש איז געזאגט געווארען און יעדער האט געוואלט איינלאדען דעם ליעבען אורח אהיים צו דער סעודה האט מען געזעהן אז דער אורח איז פארשוואונדען. דער צעהנטער צום מנין איז געווען קיין אנדערער ווי אברהם אבינו וועלכער איז געקומען העלפען די אידישע געמיינדע פון זיין שטאדט אז זייער תפלה בצבור זאל זיי ניט פערשטערט ווערען.

מיר זיינען פארבייגעגאנגען פארביי אן אנדער אלטע שוהל וועלכע איז געווען פארמאכט מיט אן אייזערנער טיהר. אין דער אונטערשטען טהייל פון דער טיהר איז פאראן א קיילעכדיגע לאך וועלכע איז בעקאנט אין חברון אונטער'ן נאמען פורים־לאך. וועגען דעם ווערט דערצעהלט פאלגענדע לעגענדע: א טיראנישער הערשער פון חברון וועלכער איז געווען א גרויסער שונא ישראל האט גוזר געווען אז די אידישע געמיינדע זאל איהם געבען א געוויסע סומע געלד. די סומע איז געווען אזוי גרויס אז עס איז געווען אונמעגליך פאר דער ארימער געמיינדע עס צו שאפען. דער טיראן האט אריינגעזעצט אין געפענגנים די פיהרער פון דער געמיינדע און האט זיי געוואלט אומבריינגען אויב דאס געלד וועט ניט געשאפען ווערען. אויף דער נאכט נאך דער מגילה האט זיך גע'חלום'ט דעם שמש פון שוהל אז ער זאל קומען מארגען גאנץ פריה צום שוהל, ער וועט געפינען א לאך אין טיהר און אינעווענינג אין הויף וועט ליגען א בייטעל מיט געלד דורכגעווארפען דורך דער לאך פון טיהר. דער שמש איז אין דער פריה געלאפען צום שוהל און האט געפונען אלעס ווי עס איז איהם געווען אנגעזאגט אין חלום. די געלד איז געבראכט געווארען צום רשע און די חברון'ער אידישע געמיינדע איז גערעטעט געווארען פון אונטערגאנג.

.50

מערת המכפּלה און אילוני ממרא

אָט זיינען מיר ביידער מערת־המכפּלה. א געפיהל וועלכער איז אונמעגליך צו בעשרייבען געהט דורך דורכ׳ן האַרצען. מיר שטעהען אויף היילינגען באָדען. דאָ ליגען בעגראָבען די טאַטעס פון דער אידישער נאַציאָן, די הייליגסטע מענשען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט. דאָ איז דער פּלאַץ פון דעם ערשטען אידישען קבר אין ארץ־ישראל. אברהם האָט דאָ בעגראָבען זיין ווייב וועלכע איז מיט איהם געקומען פון א ווייטע לאנד. אברהם איז געוועזן א וואנדערער. וואנדערענדע שבטים לעבען היינט דאָ און מאָרגען דאָרטען, האָבען ניט קיין לאנד אייגענטהום ווען זיי לעבען און דארפען עס ניט האָבען ווען זיי שטאַרבען. זיי בעגראָבען זייערע טויטע אויפ׳ן פעלד וואו עס מאַכט זיך. שרה איז אָבער געוועזן ביי אברהם׳ן צו טהייער אז ער זאָל איהר בעגראָבען וואו עס איז אויף פרעמדען באָדען, ער האָט דוקא געוואָלט ק ו י פ ע ן פאַר איהר א נחלה, זי זאָל ליגען אויף אייגענע ערד אום קיינער זאָל נאַכהער ניט קענען בעאונרוהיגען איהרע ביינער, און אגב האָט דער פּאַטריאַרך שוין געוואָלט זיך אויך בעזאָרגען מיט א קבר, ער אליין זאָל זיך ניט דארפען וואַלגערען אויף פרעמדע פעלדער. די מערת־המכפּלה איז די ע ר ש ט ע א י ד י ש ע א י י ג ע נ ט ה ו ם אין ארץ ישראל, עס איז איבערהויפּט די ערשטע שטיקעלע ערד וואָס די אידישע נאַציאָן האָט ערוואָרבען. מיט דעם קויף פון דיעזער מערה איז אברהם געוואָרען אויס וואנדערער, ער האָט זיך דערמיט א היים ערוואָרבען און דערמיט איז ערוואָרבען געוואָרען די היים פון דער גאַנצער אידישער נאַציאָן. די נאַציאָנאַלע היים פון אידישען פאָלק אין כנען האָט זיך אָנגעפאנגען מיט דער קניה פון מערת המכפּלה אין חברון!

און ווען דער ליגנער עפרון דער חתי האָט ניט אויפגעהערט צו טענה׳ן צו אברהם׳ן אז ער, עפרון, גיט אברהם די מערה אומזיסט האָט אברהם עס ניט געוואָלט אַקצעפּטירען. א געשיינקטע נחלה האָט פאַר איהם ניט געטויגט. עפרון וויעדער איז אויסגעגאנגען נאָך די עטליכע דאָלאַר נאָר אויף א ריין אראַבישען אופן האָט ער אלין געזאָגט אז ער וויל קיין געלד. אברהם האָט געקענט עפרון׳ען און אַלע זיינע לייט און האָט בעצאָהלט דעם פולען פּרייז. קיין

שעהנערע בעשרייבונג ווי דער האַנדעל פון אידישען מאַגנאַט מיט דעם חתי׳שען חיטרען עפרון איז ניטאָ אין דער וועלט. אין דעם טאָן פון דער ערצעהלונג מיט די איינצעלהייטען ווי זי ווערט בעשריבען שילדערט פאר אונז ניט נאָר די שעהנע כאַראַקטער־שטריכען און נאָבעלע האַלטונג פון ערשטען אידען, נאָר עס צייגט אויך די וויכטיגקייט וואָס דער חומש לייגט אויף די איינשאַפונג פון דער ערשטער אידישער נחלה אין ארץ ישראל.

די מערת המכפלה איז ארומגערינגעלט מיט א מויער פון ריזיגע שטיינער וועלכע זיינען געשניטען אויף דעם זעלבען אופן ווי די שטיינער פון דעם כותל מערבי. דער גרעסטער שטיין האַלט ניט ווייניגער ווי 25 פוס די לענג און דריי פוס די הויך. עס איז א פרעכטיגע געביידע און שטאַמט פון גאַנץ אַלטע צייטען. מאַנכע גלויבען אז הורדוס דער גרויסער בויער פון ארץ ישראל פעסטונגען און פאַלאַצען, האָט די מערת המכפלה געבויט, אָבער יאָזעפוס פלאַוויוס רעדט וועגען דער שעהנער געביידע ארום דער מערת המכפלה און זאָגט ניט אז דאָס איז הורדוס׳עס ארבייט, ווי עס איז זיין מנהג צו זאָגען וועגען יעדע זאַך וואָס יענער הערשער האָט געמאַכט. דאָס קען צייגען אַלס א גוטער בעוויז אז די געביידע אָדער אמווייניגסטענס די גרעסטע טהייל פון איהר שטאַמט פון פריהערדיגע צייטען און אויב זי איז פריהער פון הורדוס׳עס צייט איז ניטאָ קיין אורזאַכע צו גלויבען פאַרוואָס זי זאָל ניט שטאַמען פון דוד און שלמה׳ס צייטען. אין דער געביידע אויף די קברים פון די אבות איז אריינגעליגט אַזוי פיעל קראַפט און אַזוי פיעל בוי־קונסט אז נאָר א מעכטיגער הערשער האָט זיך געקענט פערגינען אַזעלכעס צו מאַכען. א קוק אויף דער געביידע וואָס אויף דער מערת המכפלה איבערצייגט יעדען אז ער שטעהט בעפאָר דעם וואונדערליכסטען עלטעסטען זכרון פון דער גרויסער אידישער פערגאַנגענהייט.

אין דער געביידע גופא לאָזט מען ניט אריין קיינעם וואָס איז קיין מחמד־אַנער. קעניג עדוואַרד פון ענגלאַנד ווען ער איז געווען פרינץ האָט געקריגען ערלויבעניס אריינצוגעהן. נאָך איהם האָבען מאַנכע אַנדערע פרינצען געקריגען דיעזע פריווילעגיע. מאָנטעפיאָרע האָט אומזיסט געוואָלט אריינדרינגען אינעווייניג. דער איינציגער איד וואָס איז אריינגעלאָזען געוואָרען אינעווייניג זייט א גאַנץ לאַנגע צייט, איז געווען אַמבאַסאַדאָר מאָרגענטהוי. מיט 757 יאָהר צוריק האָט דער בעריהמטער שפּאַניש־אידישער רייזענדער ר׳ בנימין פון טאָלעדאָ בעזוכט דעם מערת המכפלה און ער האָט געלאָזען א בעשרייבונג ווי אַזוי די מערת המכפלה האָט אויסגעזעהן אינעווייניג אין זיין צייט. זיכער אָבער אז אַלע וואָס זייַנען געווען אינעווייניג זיינען בלויז געווען אין דער געביידע א י ב ע ר דעם פּלאַץ וואו די קברים זיינען. דאָרטען זיינען פאַראַן מצבות פיר יעדען פון די אבות און אמהות בעזונדער, פערהאַנגען מיט זייד געשטיקט מיט גאָלד. די קברים אַליין זאָלען זיין אונטען וואו קיינער וואַגט ניט אַרונטער צו געהן. דער ארויפגאַנג צום מאָסק איז דורך א שורה ברייטע טרעפּ אויף וועלכע אידען מעגען ארויפגעהן בלויז ביז׳ן ערשטען טרעפּ און קריסטען בלויז ביז׳ן זיבעטען. די אידען וואָס קומען צו דער מערת המכפלה ווערען אָפט בעליידיגט פון שמוציגע אַראַבישע אינגלעך וועלכע וואַלגערען זיך שטענדיג ארום דעם הייליגען אָרט און מאַכען א ווילדע געשריי און א טומעל טאָמער געהט א איד בטעות ארויף אויף א טרעפּ העכער. היינטיגער אלול (אין אלול בעזוכען פיעלע אידען די מערת המכפלה) זיינען געמאַכט געוואָרען פּיעלע בעליידיגונגען געגען אידען וואָס בעזוכען די מכפלה. מען האָט די זאַך פאָרגעלייגט פיר׳ן האַי קאָמישאָנער, וועלכער האָט געזאָגט אז דאָס וועט אויפהערען.

מיט א האַריץ פון וועהטאָג געהט אוועק אַ איד פון דער מערת המכפלה פיהלענ־דיג דעם ברענענדען בזיון אז אלעם וואָס איז גרוים און הייליג אין אונזער פער־גאנגענהייט איז פון אונז אוועקגענומען געוואָרען.

אָבער אויב פיזיש איז עס פון אונז אוועקגענומען געוואָרען, קען קיינער פון אונז ניט אוועקנעהמען אונזער גרויס־קייט פיר וועלכע די מערת המכפלה איז אַ מאָנומענט. דאָ ליגען די ביינער פון די וואָס האָבען געגעבען דער מענש־הייט איהר גרעסטען פערמעגען — די אידעע פון גאָט, דאָ ליגט דער שטויב פון די וואָס האָבען אָנגעצונדען די ליכט פון ציוויליזאציאָן אויף דער וועלט, די ליכט פון גלויבען אין איין וועלט־בע־שעפער; דאָ שלאָפען זיי זייער אייבי־גען שלאָף, די ערשטע מענשען אין דער וועלט־געשיכטע, וואָס האָבען דורכגע־דרונגען דעם סוד פון דער בעשאַפונג, און האָבען דערגרייכט דעם אלקי אברהם, יצחק ויעקב. און וואָס זיינען ריזעלבע מענשען וואָס האָבען אונז, די אידישע נאַציאָן, געשאַפען אלס איי־ביגען טרעגער פון דעם געטליכען רעיון און פון אלעם וואָס איז עהרליך, נאָבעל און ערהאבען.

און איך האָב זיך קיינמאָל ניט אַזוי שטאָלץ געפיהלט אלס איד ווי אין דעם מאָמענט ווען איך בין געשטאַנען נע־בען דער מערת המכפלה.

אָבער חברון איז נ״ט נאָר די שטאָדט פון דעם ערשטען אידען, עס איז אויך די ערשטע הויפּט שטאָדט פון דוד המלך. אין חברון, געוויס ערגעץ ניט ווייט פון דער מערת המכפלה, האָט מען דעם יונ־גען דוד געזאלבט פאַר אַ קעניג איבער יהודה און אהין זיינען אין עטליכע יאָהר שפּעטער געקומען די שלוחים פון אלע שבטים, און איהם געזאַלבט פאַר אַ קעניג איבער אלע אידען. די גרויסע פאַסירונג אין דער אידישער היסטאָריע, די צוזאַמענגיסונג פון אלע שבטים איז איין מעכטיגען קעניגרייך אונטער די פיהרערשאַפט פון אַ גרויסען העלד, האָט געטראָפען אין דיעזער שטאָדט וועלכע איז ניט נאָר די וויגעלע פון דער אידי־שער נאַציאָנאַלער יוגענד נאָר אויך דער פּלאַץ וואו די אידישע פעסטקייט אלס פּאָלק האָט זיך אויספאָרמירט. נעבען חברון איז פאַראן אַ ברכה, לויט אַ טראַ־דיציאָן האָט דוד דאָרטען געהאַנגען די צוויי מערדער פון שאול׳ס זוהן איש־בשת. די נידעריגע לייט האָבען, ווייזט אויס, ניט געקענט דעם כאַראַקטער פון דוד׳ן און האָבען גערעכענט אז ער וועט זיי בעלאָהנען פאַר ערמאָרדען דעם זוהן פון זיין שונא. פאַר אַזעלכע מאָרדען האָט מען נאָך פיעל שפּעטער געצאָהלט גוטען פרייזען און דוד׳ס טהאַט איז איינער פון די וואונדער פון דער גע־שיכטע.

מיט חברון איז פערבונדען דער גרויסער פּאָליטישער פאַרברעכען וואָס יואב, דוד׳ס פעלדמאַרשאַל, האָט ער־מאָרדעט אבנר׳ן זאָגענדיג צו איהם "שלום" — אַ זאַך וואָס האָט אויפגע־ציטערט דעם יונגען פּאָטישען קעניג, וועלכער האָט ביי דיעזער געלעגענהייט געמאַכט דעם ריהרענדען הספד אויף אבנר׳ן. דעם קבר פון אבנר צייגט מען אין חברון, עס איז אָבער ניטאָ קיינע בעווייזע אז דער אָרט אויף וועלכען מען ווייזט אָן איז ווירקליך דער קבורה־פּלאַץ פאַר אבנר, אָבער די ווייבער קי־מערען זיך ניט וועגען היסטאָרישע דאַ־טאַ, איך האָב געפונען ביי אַ טויז ווייי־בער, יונגע און אלטע, וואָס האָבען זיך געבעטען ער זאָל זיך מיהען פאַר זיי, אָבוואָהל אבנר, ווי עס איז בעקאַנט, איז ניט געוועזען קיין גאַנץ גרויסער צדיק.

אין חברון האָט פאַסירט נאָך אַ טרויעריגע זאַך: אבשלום האָט פון דאָ־נען געמאַכט זיין שענדליכע רעוואָלו־ציאָן געגען זיין טאַטען און דאָס פּאָלק וועלכע איז שטענדיג געווען אונדאַנק־באַר האָט זיך ניט געשעהמט צו פער־לאָזען דעם גרויסען דוד פאַר אַזא אונ־

ווירדיגען מענשען ווי אבשלום. אונדאנקבארקייט און ניט בעשטענדיגקייט איז שטענדיג געווען דער כאראקטערשטריך פון דער מאַסע, אומעדום וואו די וועלט האָט אַז עק.

עס האָט שוין אָנגעפאנגען צו דונקלען ווען מיר זיינען ארויסגעפאָהרען פון חברון צו דעם פּלאַץ אויף וועלכען לויט דער אידישער טראדיציאָן איז געשטאַנען די הויז אָדער דער געצעלט פון אברהם אָבינו, אין אלוני ממרא. (א קריסטליכע טראדיציאָן וויל האָבען אז דער בוים פון אלוני ממרא אונטער וועלכען אברהם האָט אויפגענומען די מלאכים איז אין אַן אנדער אָרט פון שטאָדט, אָבער די אידישע טראדיציאָן האָט אויף פיעל מעהר צו בויען ווי די קריסטליכע). עס האָט אונז גענומען א האַלבע שטונדע איידער מיר זיינען געקומען צום פּלאַץ. מיר זיינען אראָב פון קערידזש און געגאַנגען אויף אַ שמאָלע וועג צווישען צוויי געמויערטע ווענד, צאַמען פון וויין־גערטנער. ביי צעהן מינוטען ביז מיר זיינען אָנגעקומען צו א פּלאַץ אויף וועלכען עס שטעהען צוויי ווענד פון גאַנץ גרויסע שטיינער. די ווענד זיינען אין דער פאָרם פון א ד׳. די איבריגע צוויי זיינען וואהרשיינליך חרוב געוואָרען אין פערלויף פון דער צייט. איינער פון די ריעזען שטיינער האַלט זעכצעהן פוס די לענג און די איבעריגע זיינען ניט פיעל קלענער. אַלעס צייגט דאָ אויף אור־אַלטקייט. אין ווינקעל פון די צוויי ווענט אינווייניג איז פאראן א ברונען, וועלכער איז ארומגערעקט פון שטיינער פון געוואלדיגע מאָאָס. דאָס שיינט צו זיין ווירקליך דער פּלאַץ וועלכען אברהם האָט אויסגעקליבען פיר זיין הויפּט־קוואַרטיר אין חברון. אין פראָנט פון דער חרוב׳ער געביידע איז א גלייכער פּלאַץ, דער שפּיץ פון א בארג. שטעהענדיג נעבען דער שטיינערנער וואנד קוקט מען אריבער איבער דער שטאָדט, מען זעהט די טהאָלען פון ארום און די גאַנצע געגענד ליעגט ווי אויסגעשפּרייט אויפ׳ן האַנד. פון דאַנען אין שטאָדט פון בארג ארונטער — ניט דורך דער וועג דורך וועלכע מיר זיינען געקומען — איז א קורצע שטרעקע און די דיענערשאַפט פון דעם פּאַטריאַרך האָבען ניט געהאַט קיין שוועריגקייטען צו קריגען פון דאָרטען דאָס וואָס זיי האָבען בעדארפט, אין דער זעלבער צייט האָט עס געגעבען אברהם׳ן די רוהיגקייט וואָס עס גיט אַ וואָהנונג וואָס איז א ביסעל אָבגערוקט פון וועג. דאָ איז געוויס געווען דער פּלאַץ פון זיינע דריי פריינד ענר, אשכל און ממרא און ניט ווייט פון דאַנען האָט אויך געוואָהנט עפרון החתי וואָרום די מערת המכפלה איז געווען ביין ברעג פון עפרון׳ס פעלד, וועלכעס מיינט אז דער אָנפאנג האָט זיך געקענט ציהען ביז נעבען אברהם׳ס וואָהנונג. פון שרה׳ס געצעלט וואו זי איז געשטאָרבען, אויף דיעזען פּלאַץ אויף וועלכען מיר שטעהען ביז דעם אָרט וועלכען אברהם האָט אויסגעקליבען פיר איהר קבורה איז ניט קיין גרויסע שטרעקע.

קיין בעסערען אָרט פיר זיין געצעלט ווי דער אויף וועלכען מיר געפינען זיך האָט אברהם ניט געקענט אויסקלייבען. אַזאַ ווינטעל ווי דער וואָס האָט געבלאָזען אויף אונז, בלאָזט דאָ שטענדיג דורך די צווייגען און בלעטער פון די טעריבעטען בוימען, די דאָזיגע ווינטען האָבען אברהמ׳ען פיעלע סודות געקענט דערצעהלען אין די שטילע נעכט. ער האָט דאָ געהאַט גענוג געלעגענהייט צו טראַכטען די וואונדערליכע מחשבה אז דאָס אַלעס וואָס זיינע אויגען זעהען אויבען אויפ׳ן אויסגעשטערנטען הימעל און אונטען, די בערג מיט די טהאָלען, און דער ווינטעל, אַלעס און אַלעס איז בעשאַפען געוואָרען פון איין קראַפט. איז ניט אויף דיעזען פּלאַץ געפונען געוואָרען די גרעסטע פון אַלע אידעען אויף דער וועלט?

איינמאָל אין א פריהמאָרגען איז גע־

קומען צולויפען אהן א אטהעם פון מזרח־זייט פון אברהם׳ס הויז אן אנטלאפענער און האט דערצעהלט פון דעם גרויסען אונגליק אז לוט איז געפאנגען געווארען. אין עטליכע מינוטען ארום איז דער רוהיגער פאטריארך פערוואנדעלט געווארען אין א קריעגס־מענש, ער האט זיך געלאזען נאך די פינף מלכים, בעפרייט לוט׳ן און געקומען צוריק אהיים דא אויף דעם שטילען פלאץ וואו דער ווינטעל בלאזט שטענדיג און וואו עס טרוימט זיך אזוי זיס פון געהויבענע מחשבות, און אין איינעם אן אבענד איז דא אברהם געזעסען אויף דיעזען פלאץ און פון זיין הארצען האט זיך ארויסגעכאפט די שארפע בקשה: ״גאט וואס קענסטו מיר געבען אז איך וועל שטארבען אליין — — — — — — דו האסט דאך מיר קיין קינדער ניט געגעבען״. האט איהם גאט, דערצעהלט דער חומש, ארויסגענומען אין דרויסען — אט דא אין דרויסען אויף דעם פלאץ אויף וועלכען מיר פשוט׳ע שטערבליכע שטעהען — און האט איהם געזאגט: קוק אויפ׳ן הימעל און צעהל די שטערן אויב דו קענסט זיי צעהלען, און ער האט צו איהם געזאגט: אזוי וועלען זיין דיינע קינדער״.

איך שטעה און קוק אויפ׳ן הימעל דעם בלאהסטען פון אלע הימלען אין דער וועלט און די שטערן זיינען די ליכטיגסטע און ריינסטע פון אלע שטערן וואס עס איז דא אויף דער וועלט, און ווי גרויס זיינען זיי! ווי קלאהר זיינען זיי און ווי גרויס און מעכטיג איז זייער צאהל און זיי הענגען גלייך איבער׳ן קאפ, פינקלען און שמייכלען ריכטיג ווי זיי וואלטען זאגען: קום נעהמט אונז מיט׳ן האנד. אויף דיעזען הימעל האט אברהם געקוקט דאן אין זיין גרויסער ״מחזה״ וועגען דער צוקונפט און אין זיי האט ער געלעזען גאט׳ס הבטחה, און דא פון דיעזען פלאץ האט ער געזעהן וואס עס וועט זיין אין די וויטערדיגע פארוויקעלטע צייטען, דערצעהלט ווייטער דער חומש: און די זון האט געדארפט אונטערגעהן און א דרימעל איז אנגעפאלען אויף אברהם׳ן — — — און ער האט געזאגט צו אברהם׳ן זאלסט וויסען אז גרים וועלען זיין דיינע קינדער אין א פרעמדע לאנד...

איך בין אין גאנצען פערזונקען אין דער פערגאנגענהייט. דער שלייער פון אלט־פערדעקטע ערשיינונגען פאלט ביסלעכווייז אראב און איך פאנג אן צו פארשטעהן מעהר דעם סוד פון דער גבורה פון אונזער קליינעם פאלק. די גרענעצען פון צייטען ווערען פערשוואונדען, עס ציהט זיך איין איינציגער ניט איבערגעהאקטער פאדעם פון אברהם אבינו ביז יעדען אידען עד סוף כל הדורות. און דער צויבער פון אלוני ממרא האלט פעסט די אידישע הערצער פון אלע וועלט־טהיילען. דאס זיינען דיזע פלעצער וועלכע האבען געשאפען אונזער אייביגקייט. איך שטעה אויף א פונקט פון וועלכען עס זיינען ארויסגעקומען די גרויסע כחות וואס פיהרען אונז און האלטען אונז אויף זייט פיער טויזענד יאהר.

מיינע פריינד האבען מיר אויפגעוועקט פון מיינע מחשבות: עס איז שפעט אין אבענד און מיר האבען פינף שטונדע רייזע ביז ירושלים. איך האב נאך א מאל א קוק געטהאן אויף ״אברהם׳ס הויז״, זיך דערמאהנט אז אדרינוס קיסר האט אויף דיעזען פלאץ פערקויפט אלס שקלאפען די אידישע געפאנגענע וואס האבען זיך געשלאגען אונטער בר־כוכבא געגען רוים. מיר זיינען אוועק דורך דער שמאלער וועג צוריק. אראבער האבען אונז בעגריסט ארויפלייגענדיג די האנד אויפ׳ן שטערן און נאכהער אויפ׳ן הארצען. מיר זיינען אריין אין קערידזש, מיר האבען זיך געלאזען אין דער שטילער נאכט צוריק קיין ירושלים.

51.

אויף דער מויער-וואנד ארום ירושלים

די ערשטע מענשען וואָס האָבען אויסגעקליבען דעם פּלאַץ, אויף וועלכען ירושלים שטעהט, צו מאַכען עס פאַר א פעסטונג, האָבען גוט פערשטאַנען וואָס זיי טהוען. נאָך א סך פריהער איידער די אידען זיינען ארויס פון מצרים, איז שוין ירושלים געווען א שטאַרקע פעסטונג, און עס האָט געדויערט א סך הונדערטער יאָהרען נאָכדעם ווי די אידען האָבען בעזיעגט ארץ ישראל, אז זיי זאָלען קענען איינגעהמען דיעזע שטאָדט, מען האָט געדארפט ווארטען אויף דעם גבור דוד'ן, אז ער זאָל ירושלים בעזיגען, און דער וואָס ווארפט א בליק אויף און ארום דער הייליגער שטאָדט, פערשטעהט זעהר גוט ווי שווער עס איז דיעזע שטאָדט צו בעזיעגען. טראָץ דעם אָבער, האָט מען פון דוד המלך ביז די ענגלענדער, 37 מאָל גענומען ירושלים. עס איז געווען א צו גוטער ביסען, אז מען זאָל עס דורכלאָזען, אָבוואָהל דאָס איינגעהמען איז אזוי שווער געווען.

די הויפּט־גבורה פון ירושלים איז א נאַטירליכע. זי שטעהט אויף א באַרג, וועלכער איז ארומגערינגעלט פון דריי זייטען: מזרח, מערב און דרום, מיט מורא'דיגע טהאָלען. אין מערב־זייט פון דעם באַרג, אויף וועלכען ירושלים שטעהט, זעהט זיך דער טיעפער גי־בן־הנם, וועלכער פאַרקעהרט זיך צו דרום זייט און געהט פאַרביי דעם גאַנצען דרום זייט פון דער שטאָדט. דאָרטען פעראייניגט ער זיך מיט דעם שווארצען טהאָל נחל־קדרון, וועלכער איז פונקט אזוי טיעף ווי דער גי־בן־הנם, דער נחל־קדרון שניידט אָב ירושלים פון מזרח־זייט פערבייגעהענדיג פערביי דעם פּלאַץ פון בית המקדש. אויף אזא אופן איז ירושלים געווען געשיצט פון אלע דריי זייטען פון אן אָנפאַל. קיין שונא, ווי מעכטיג ער זאָל ניט זיין, האָט ניט געקענט אָנגרייפען די שטאָדט פון מערב, פון דרום אָדער פון מזרח, קיינער האָט ניט געקענט מיט אן ארמעע ארויפקריכען אויף די בערג, וועלכע שטעהען גלייך ווי די ווענט. פון דיעזע דריי זייטען זעהט אויס ירושלים ווי אן אינזעל, צו וועלכען מען קען ניט צוקומען. פון דעם שפּיץ פון איהר באַרג, האָט ירושלים געקענט אראָבקוקען אויף מערב, דרום און מזרח מיט שטאָלץ, און אויסלאַכען יעדער פערזוך פון אן אנגריף. און פונקט ארום דעם אויבערשטען ברעג פון דעם באַרג האָט א מויער אָרומגע־

רינגעלט ירושלים, אום צו מאכען די אויפגאבע פאר'ן שונא וואס וועט וואר־גען די שטאדט אנצוגרייפען, וואס שווע־רער. די מויער איז געוועזן געבויט פון ריעזיגע שטיינער. אין פיעלע פלעצער פון מויער, אויף דעם מויער גופא, זיי־נען געוועזן אויפגעבויט טורעמס, אין וועלכע סאלדאטען האבען געהאלטען וואך און פון וועלכע זיי זיינען געוועזן גרייט צו שליידערען זייערע פיילען גע־גען יעדען, וואס וועט אנפאנגען צו געהן בארג ארויף צום שטאדט, וועגען דיזער מויער ווערט עס אזוי קלאהר געמאכט אין תנ"ך: "רינגעלט ארום ציון און געהט ארום איהר ארום, בעטראכט איהר מויער, פארריכט איהרע טורעמס", עס איז א פלאַץ וואס די ערשיינונג אליין, דער הויכער בארג מיט זיין מויער גע־קרוינטען קאפ, פלאנצט איין גבורה און דרך ארץ.

אבער וועהרענד ירושלים איז געוועזן אזוי בעשיצט פון דריי זייטען, איז זי פון דער נאטור שוצלאז פון דער פערטער זייט, פון צפון. עס איז ניטא אין צפון זייט קיין טיעפער טהאל, וואס זאל מא־כען שווער פאר א שונא דעם צוגאנג. דורכ'ן צפון קען מען קומען אין שטאדט אריין מיט א גלייכע וועג, און דערפאר ווערט דער צפון זייט אנגערופען אין דער אידישער געשיכטע: דער שוואכער פלאַץ פון ירושלים, דאס איז געוועזן און איז היינט, דער שוואכער פונקט פון ירושלים פון א מיליטערישען שטאנד־פונקט, און אלע שונאים וואס זיינען אריינגעדרינגען אין ירושלים, פון די עלטסטע צייטען ביז היינט, זיינען גע־קומען דורך דיעזען וועג. די איינציגע שוץ וואס די שטאדט האט געהאט פון צפון זייט, איז די וואנד פון דעם מויער. אין די שטיינער פון דער וואנד און די העלדען מוטה פון די סאלדאטען וואס זיינען אויף איהר געשטאנען, איז געוועזן אבהענגיג דער שיקזאל פון ירושלים. די וואנד, אדער פעסטונג, וואס האט ארומ־גערינגעלט ירושלים פון אלע זייטען, איז געוועזן כמעט ווי פיער־עקיג און האט שטענדיג אויסגעזעהן מעהר אדער ווייי־ניגער אין דערזעלבער פארם ווי זי זעהט אוים יעצט, אבוואהל עס זיינען פאראן קלאהרע בעווייזע, אז דער מויער, וואס האט ארומגענומען די שטאדט אין דער צייט פון די אידישע מלכים ביי'ן ער־שטען בית־המקדש, האט זיך געצויגען אין דרום זייט פיעל ווייטער ווי עס ציהט זיך די היינטיגע וואנד, דאס הייסט, אז דער מויער פון די אידישע מלכים איז געגאנגען ביז'ן ברעג בארג וואס קוקט אראב אין גי־בן־הנם, וועה־רענד דער היינטיגער מויער, וועלכער איז געבויט געווארען פון די טערקען מיט 450 יאהר צוריק, ציהט זיך ניט ביז דער ענדע פון דעם דאזיגען בארג. די ירושלים פון דוד און שלמה און די פון יחזקיהו המלך און ישעיה, איז געוועזן פיעל גרעסער ווי די ירושלים וואס איז היינט איינגעשלאסען אין די פיער וואנד פון דער טערקישער מויער. (ווען מיר ריידען יעצט פון דער ירושלים וואס ליגט אינעווייניג פון מויער, מיינער מיר ניט די ירושלים וואס האט זיך פערנאנ־דערגעוואקסען און צושפרייט צו צפון זייט אויסערהאלב פון דעם מויער פון דער אלטער שטאדט. צו דיזער טהייל, וואו עס וואהנט די גרעסטע טהייל פון דער אידישער בעפעלקערונג, וועלען מיר קומען שפעטער). אויסער דעם מויער, וואס דוד האט געבויט, איז געוועזן שפע־טער א צווייטער מויער, וואס נחמיה האט געבויט, צום גרעסטען טהייל אויף דעם פונדאמענט פון דוד'ס מויער, אבער דיעזע וואנד איז געגאנגען ווייטער צו צפון, ווי די ערשטע וואנד. עס איז נאך געוועזן א שפעטערדיגע דריטע מויער, די וואנד וואס רינגעלט ארום די שטאדט, איז געבויט אין פיעלע פלעצער אויף דעם פונדאמענט פון די אלטע מויערען און אין פיעלע פלעצער זעהט מען אן די גרויסקייט פון די שטיינער, אז שטי־קער וואנד שטאמען פון פאר'ן חורבן בית־שני פון הורדוס'עס צייטען, אדער

נאָך פון פריהער, פון דער צייט פון ערשטען בית המקדש. אזעלכע שטיקער וואנד זעהט מען אונטען אין דעם מויער, איבערהויפט אין די וואנד פון דרום, נעבען מזרח־ווינקעל, וואוהין דער שונא איז צוגעקומען ווייניגער ווי צו אנדערע פלעצער.

צווישען די וואנד פון דעם אַלטען מויער איז געווען איינגעשלאָסען די גאנ־צע אידישע הויפט־שטאָדט, ווארום אוי־סער דעם מויער האָט מען ניט געוואָהנט, מען פלעגט ארויסגעהן דורך די טויערען (יעדער טויער איז געווען און איז געבויט אין דער פאָרם פון א טורעם), נאָר ווען מען האָט געדארפט צוליעב פערבינדונג מיט אַנדערע שטעדט, אָדער צוליעב אנ־דערע צוועקען, אָבער די בעפעלקערונג האָט איינגאנצען געוואָהנט אינעווייניג. דאָ, אין דיעזען ניט גרויסען קוואדראט פלאַץ, איז געווען דער הר־הבית, דער בארג, אויף וועלכען דער בית המקדש איז געשטאַנען, דער מזרח־וואנד פון דעם שטאָדט־מויער איז אין דער זעל־בער צייט געווען די וואנד פון הר־הבית, דער בית־המקדש איז געשטאַנען אין ענ־דע פון דער שטאָדט, צו מזרח־זייט, און מען האָט געדארפט דורכגעהן די גאנצע שטאָדט, אום צו איהם צוקומען. דאָ איז געווען די "שטאָדט פון דוד", אָדער ציון מיט דוד'ס און שלמה'ס פאַלאַ־צען, דאָ זיינען געווען די פאַלאצען פון די אידישע מאַגנאַטען, געגען וועלכע ירמיה האָט געמאכט די געוואַלדיגע אנ־קלאגע: "וועה איז צו דעם, וואָס בויט זיין היים אָהן גערעכטיגקייט און זיינע אויבער־עטאַזשען אָהן עהרליכקייט, ער ארבייט מיט דעם צווייטען אומזיסט און זיינע ווידזשעס בעצאָהלט ער איהם ניט. (וועה צו דעם) וואָס זאָגט: "איך וועל מיר בויען א הויז פון א גרויסע מאָאָס מיט ברייטע אויבער־עטאַזשען, און וועל מיר אויסשניידען פענסטער און זיי ארומרינגלען מיט צעדער־האָלץ און אָבפארבען מיט פארב". דאָ האָבען זיך עס געפונען די הייזען פון די, וועלכע ישעיה זאָגט, אז "זיי שטעהען אויף אין דער פריה, יאָגען זיי זיך נאָך אַלטען וויין און זיצען שפעט אין אבענד, און דער וויין ברענט זיי, און זיי האָבען נאָר אין זינען די הארף און די פידעל, דעם פויק און די פייפעל און די וויין פון זייערע בעלער", דאָ זיינען עס געווען די בולווארען, וואו ישעיה האָט געזעהן: די טעכטער פון ציון זיך האַלטענדיג גרויס, געהענדיג מיט אויסגעשניטענע העלזער און ווינקענדיג מיט די אויגען, און זיינען געווען אָנגעטהאָן אין די איין און צוואנציג פארפוצונגען, וועלכע דער גרויסער נביא רעכענט אויס, און וועל־כע בריינגען צו קנאה יעדער פרוי וואָס לעזט עס. דאָ, אין דיעזען פערהעלט־ניסמעסיג ניט גרויסען פלאַץ, האָט זיך עס אויפגעזאמעלט דאָס גרעסטע און דאָס נאָבעלסטע, דאָס נידעריגסטע און דאָס העכסטע וואָס די אידען האָבען פערמאָגט, אָט דאָ איז געווען איין טריט צווישען די בעאמטע וואָס זיינען געווען "די חברים פון די גנבים", וואָס האָבען ליעב געהאַט כאַבאַר, האָבען זיך ניט אָנגענומען פאר קיין יתום און קיין אלמנה און צווישען דעם בית־המקדש. גלייך ארונטער פון דער אויבערשטער שטאָדט האָט געפיהרט די גאנצע וועג צום הר־הבית אין מאַנכע ירושלים'ער מאַגנאַטען, וועלכע ישעיה אין זיין צאָרן רופט סדום'ניקעס, פלעגען זיך גאַנץ אָפט ארונטערלאָזען צו דער וועג, דורך וועלכען מען געהט צום בית־המקדש, און דאָרטען מקריב זיין א קרבן, אויף וועלכעס דער נביא איז געוועזען אין כעס און דונערט אויף זיי: "וואָס דארף איך אייערע קרבנות, זאָגט גאָט, ווער בעט אייך איהר זאָלט טרעטען מיין הויף, אפילו איהר וועט א סך תפלה טהאָן וועל איך ניט הערען, אייערע הענד זיינען פול מיט בלוט, וואשט זיך אָב, ווערט קלאָהר, הערט אויף אייערע שלעכטע מעשים, הערט אויף שלעכטס טהאָן, טהוט גערעכטיגקייט, נעהמט זיך אָן פאר'ן יתום קריעגט זיך פאר דער

אלמנה". אַט דאָ אויף דעם אלטען פּלאַץ
צווישען די וועגד פון ירושלים'ער
מויער, איז פּאָרגעקומען דער גרעסטער
קאַמפּף פון דער וועלט־געשיכטע צוויי־
שען דאָס וואָס איז הויך און דאָס וואָס
איז נידעריג, צווישען ליידענשאַפט און
עגאָאיזם און די גרויסע אידעאלען פון
ריינקייט און גערעכטיגקייט, און אז
מען שטעלט זיך אויף אַ הויכען פּלאַץ
אויף דעם מויער וואָס רינגעלט ארום די
הייליגע שטאָדט, קען מען מיט'ן אויג
ארומנעהמען אין גאנצען דעם קליינעם
שטח, וואָס האָט געשאַפען דאָס גרעס־
טע וואָס די מענשהייט פערמאָגט.

פון די ערשטע זאכען וואָס איך האָב
געטהאָן קומענדיג פון יפו קיין ירושלים
איז געווען ארויפצוגעהן אויף דעם
שטאָדט־מויער און געהן אויף אזוי פיעל
ווי מען קען געהן אויף איהם ארום
שטאָדט. דער מויער איז דיק, דער גאַנץ
אויבערשטער טהייל פון דער וואנד איז
דינער ווי די וואנד אליין און דאָס גיט
די מעגליכקייט ארומצוגעהן אויף דער
וואנד און בעטראכטען פון איין זייט די
אינערליכע שטאָדט און די געגענד וואָס
אויסער דער שטאָדט. קוקענדיג איבער
די דעכער פון ירושלים זעהט די שטאָדט
פיעל שעהנער אויס ווי אז מען געהט
ארום אין איהרע צודרעהטע און אָפט
פארמויערטע פון אויבע גאסען. די דע־
כער פון ירושלים זיינען געבויט מיט
קיילעכדיגע קופּאָלאס, אזוי אז יעדע
הויז וואו מען קוקט ארויף איהר ארונ־
טער זעהט אויס ווי א פּאלאַץ־פאָרמיגע
געביידע. אין די נייע געגענדען אויסער
דער שטאָדט בויט מען הייזער מיט דע־
כער אויף רוסישען שניט: משונה, מיט
רויטע דאַכאָוועקעס, דאָס נעהמט אראָב
א סך פון די שעהנהייט פון דער געביידע
און גערעכט איז פּראָפעסאָר געדעס
וועלכער בעהויפּטעט אז מען גזל'ט
אוועק ביי יעדער הויז דאדורך איהר
בעסטען צימער: דער דאך. ווארום עס
איז ניטאָ קיין שעהנערער פּלאַץ ארויפ־
צוגעהן מאָרגענס אָדער אבענדס און גע־
ניסען פון דער פרישקייט פון דער ארץ־
ישראל לופט ווי דער דאך. קוקענדיג פון
פעסטונג־מויער איבער דער שטאָדט
מאַכט ירושלים א וואונדערליך שעה־
נעם איינדרוק. ארום און ארום זעהען
זיך די שפּיצען פון די פערשיעדענע
קריסטליכע קלויסטערס און די הויכע
שלאַנקע וואונדער געביידען אזוי ווי
ריעזיג הויכען פּאָסטען פון די מאַכמע־
דאנישע מינאַרעטס, אייער אויג לויפט
באלד צו זוכען עטוואָס אידישעס וואָס
זאָל זיך אָבשפּיגלען אויפ'ן פּאָן פון
הימעל און איהר דארפט ניט לאנג זוכען.
ריעזיג־בולט שטעהען ארויס העכער פון
די געביידען די גרויסע קיילעכדיגע
קעפּ פון דער גרויסער אשכנזישער שוהל
וואָס טראָגט דעם נאָמען פון רבי יהודה
החסדי, או ניט ווייט דערפון זעהט זיך
א צווייטע עהנליכע קופּאָלא, דאָס איז
פון דער שוהל פון ר' נסים באק. איהר
פיהלט דאנקבארקייט צו די וואָס האָבען
אזוי הויך אויפגעהויבען די קעפּ פון די
אידישע שוהלען אום ניט צו בלייבען
פארשעהמט געגען אנדערע אין אונזער
ירושלים. און מען דערצעהלט אייך אין
ירושלים אז די טערקען האָבען ניט גע־
לאָזען אז אַ אידישע שוהל זאָל זיך
ארויסזעהן העכער ווי דער שפּיץ פון דער
מאָשעע וואָס שטעהט אויפ'ן הר־הבית.
אָבע ראידען זיינען א שוואכע אומה.
נאָר דעם קאַמפּף פאר זייער גלויבען
פיהרען זיי שווער און ביטער און לאָ־
זען זיך ניט אזוי גיך בויגען פון די וואָס
זיינען שטאַרקער פון זיי. האָט מען אזוי
לאנג געארבייט אין קאָנסטאנטינאָפּאָל
אין אלע נויטיגע מקומות — און הויך
און מאַיעסטעטיש זעהען זיך ארויס די
שפּיצען פון אונזערע מקומות־הקדושים
אזוי הויך וויפיעל אידען האָבען גע־
וואָלט!

א מורא'דיגען קאַמפּף האָבען די אי־
דען פון ירושלים געפיהרט ניט נאָר פאר
זייערע שוהלען, נאָר אום זיי זאָלען קע־
נען האָבען זייער קווארטאל אזוי נאָהנט
ווי עס איז מעגליך צו דעם הייליגען הר־

הבית. גאַנץ נאָהענט פון ווינקעל פון דעם מויער פון בית המקדש, אויפ'ן בארג, שטעהען די אידישע הייזער בתי־מחסה, זיי שטעהען גלייך נעבען פעסטונג וואנד. און געהענדיג איינמאָל גאַנץ פריה אויפ'ן מויער האָבען זיך פון בית־מחסה געלאָזען הערען אין מיינע אויערען אזא מין זיסער השתפכות הנפש פון אַ דאַוונער אז איך האָב אין מיין לעבען קיינמאָל עהנליכעס ניט געהערט. פאר די וואָס זיינען פול מיט בעגייסטערונג, וועלכע האָבען נאָך קדושה אין זייער הארצען איז ניטאָ קיין בעסער אָרט און קיין בעסערע צייט צום דאוונען ווי אַנטקעגען דער ווינקעל־וואנד פון הר־הבית אראָבקוקענדיג צו דרום און מזרח אויף די בערג און טהאָלען, אויף וועלכע דוד האָט געקוקט און ער האָט זיינע קאַפיטלעך וועלכע אידען זאָגען און דאַוונען פערפאַסט און ווען דער טוי פון פריהמאָרגען איז אויסגעשפרייט אויף ארץ ישראל ארום און ארום. אין ירושלים זיינען פאַראַן אַ סך ותיקין־דאַוונער וואָס בעגעגענען דעם ערשטען שטראַהל פון עמוד־השחר מיט תפלה און אַ איד האָט זאָגאר אויפגעבויט אויפ'ן דאך פון זיין הויז א העכערען בילדינג טורעם פון וועלכען מען זעהט פריהער דעם מאָרגענשטערן ווי פון אן אנדער אָרט אין ירושלים און גלייך ווי מען זעהט איהם שטעלט זיך דאָרטען א מנין ותיקין דאוונען.

נעבען דעם פלאַץ וואו איך בין געשטאַנען א קורצע ווײלע בעצויבערט פון הקול קול יעקב האָט איך געזעהן אַ האַלבע געביידע וואָס איז פאַרטיג בלויז ביז איבער די פענסטער וועלכע שטעהט נאָך נעהענטער צום הר־הבית ווי די בתי־מחסה הייזער. מען האָט מיר ערקלעהרט אז א פערסישער איד וועלכער איז געקומען אויף אַ בעזוך אין ירושלים האָט זיך אריינגענומען אין זינען אז ער מוז האָבען די זכיה צו בויען א בית־מדרש אויף דעם נאָהענטסטען פלאַץ צו דעם אָרט אויף וועלכען דער בית־המקדש איז געשטאַנען און אז אין בית־מדרש זאָל אויף זיין חשבון אויסגעהאַלטען ווערען לומדי תורה אום זייער שטימע זאָל אָבקלינגען אין דעם רוים וואָס צווישען דיעזען ביתמדרש און הר־הבית. די אראבער וועלכע האָבען אונטען זייער קווארטאל האָבען אָנגעפיהרט א גרויסע מלחמה געגען דעם אידען וואָס פאַרציהט דעם אידישען גבול ווייטער ווי ער איז געוועזען ביז יעצט, אָבער די אידען האָבען אויסגעפיהרט. דער פערסישער איד האָט אָבגעלייגט פאר די אויפיהרונג פון זיין פלאַן א מיליאָן מיט אַ פיערטעל רופיעס, ווען מען האָט געהאַלטען ביי די פענסטער איז אָנגעקומען די מלחמה און די ארבייט איז אָבגעשטעלט געוואָרען. דער נדבן איז געשטאָרבען איידער ער האָט זוכה געוועזען צו זעהן דאָס וואָס ער האָט אזוי געגאַרט צו זעהן.

52.

זיין עקסעלענץ
סער הערבערט סעמיועל

זיין עקסעלענץ סער הערבערט סעמיועל איז א מאַן פון א יאָהר פופציג פון מיטעלען וואוקס, מיט שעהנע טיעף בליקענדע אויגען, אן עכט אידישען פּנים מיט א פּראָמינענטען נאָז, גאַנץ אָפט שפּיעלט אן אנגענעהמער פריינדליכער שמייכעל אויף זיין געזיכט, א קלוגער אידישער שמייכעל וואָס ווינקט־אָן אויף די שאַרפקייט פון זיין בעל הבית, אָבער ער ווערט גלייך אונטערדריקט און אויף זיין אָרט ערשיינט די שטריינגע ערנסטקייט פון אן ענגלישען שטאַאַטסמאַן. די ליפּען וואָס האָבען זיך געוואָלט נאָכגעבען אין א גוטען האַרציגען געלעכטער ווערען צוזאמענגעצויגען אין א האַלב שטריינגליכע מינע, דער קול ווערט שטייפער, דער קלוג־גוטער איד איז פערוואנדעלט געוואָרען אין א שטייף העפליכען ענגלישען אדמיניסטראטאָר פון די יענע אדמיניסטראטאָרען וואָס האָבען אוועקגעטראָגען די הערשאפט פון "היז מאַדזשעסטי" אין אַלע ווינקלען פון דעם ערד קוגעל. אומזיסט וועט איהר דאַן וועלען ארויסקריגען אפילו איין האַלבען וואָרט מעהר ווי זיין עקסעלענץ וויל אָדער געפינט פאר גלייך ארויסצוגעבען, אומזיסט וועט איהר דאַן וועלען לעזען אין זיין פּנים מעהר ווי ער וויל אייך צו וויסען געבען. איהר פאַרגעסט אויף אַ ווײַלע אז דער מאַן אויף וועמען איהר קוקט טראָגט דעם נאָמען סעמיועל, איהר זעהט פאר אייך בלויז זיין עקסעלענץ דעם האַי קאָמישאָנער פון פּאַלעסטינאַ, ביז עס גיט ווידער א בליץ דער אידישער בליק אין סער הערבערט'ס אויגען און א לעבעדיגע האַרציגע אידישע תנועה אין זיין האַנד בעוועגונג צו ווערען ענדליך פערשוואונדען נאָך א מאָל אין דער העפליכער שטריינג פּאָליטישער אַטמאָספערע וואָס דער האַי־קאָמישאָנער טראָגט שטענדיג מיט זיך וואו ער געפינט זיך צו אין זיין קאַבינעט אין דעם רעגירונגס פּאלאַץ אויפ'ן הר הזיתים אָדער אין שוהל ווען ער איז עולה לתורה ביין ספר.

איד און ענגלענדער! עס קען ניט זיין קיין בעסער צוזאַמענמישונג פון דיביידע זאַכען ווי זיי זיינען צוזאַמענגעמישט אין דעם האַי־קאָמישאָנער פון ארץ־ישראל. אַזוי אַמווייניגסטענס איז מיין איינדרוק פון איהם. ער פארמאָגט דאָס בעסטע וואָס די צוויי נאַציאָנען קענען אימיצען געבען. סעמיועל'ס מח ארבייט שנעל, איהר זעהט עס אויף זיין געזיכט ווען ער רעדט צו אייך אָדער ווען ער הערט וואָס איהר רעדט צו איהם, איהר הערט עס אָן די שנעלע תשובות

וואָס ער גיט בליציג איינס נאָך דאָס אַנדערע און ווי עס פעהלט איהם קיינמאָל ניט דער ריכטיגער ענטפער אין דער ריכטיגער צייט; לאנג־קלעהרען איז ניט קיין טבע פון זיין עקסעלענץ, אין דעם איז ער דער פולער איד, דער טרייער טיפּ פון זיין ראסע. אָבער אין אַלץ וואָס ער זאָגט, פּונקט ווי אין אַלץ וואָס ער טהוט שפּיגעלט זיך אָב די פעסטקייט און די פעלזען־קראַפט פון דעם בריטישען כאַראַקטער. עס איז ניטאָ אין קיינע פון זיין האנדלונג קיין איבעראייַלטעס, קיין זאַך וואָס זאָל אָנדייטען נערוועזיטעט אָדער דאָס פאַרווירען דעם גרונד פון האַרטע פאַקטען אויף וועלכע דער ע נ ג ל י ש ע ר סעמיועל שטעהט שטענדיג מיטביידע פים.

ווי א ריכטיגער ענגלענדער האָט סעמיועל פיינט טעאָריען, ער איז פּונקט דער היפּך אין דיעזער הינזיכט פון אונזערע רוסיש־אידישע אינטעליגענץ וואָס גלויבען אז אויב די פאַקטען שטימען ניט מיט דיעזער אָדער יענער טעאָריע איז אָז אָך און אז וועה צו די פאַקטען. סעמיועל איז זיכער אז אויב א טעאָריע שטימט ניט מיט די פאַקטען איז א סימן אז די טעאָריע איז קרום און טויג ניט. און עס איז ניטאָ קיין בעסערער "רעליעף" פאַר א אידען וואָס קומט אין ארץ־ישראל און שמועסט זיך דורך מיט די דאָקטוירים, פילאָזאָפען און אַנדערע פון אונזער נאַציאָנאַלע אינטעליגענץ אין פּאַלעסטינאַ און זיין קאָפּ פאַנגט איהם אָן וועה צו טהאָן פון קלינגענדע פראַזען און פון טעאָריען, אז ער רעדט נאַכהער מיט'ן האַי־קאָמישאָנער און ער הערט דבורים פון האַרטען שכל־הישר. איך האָב זיך דערמאָנט אָן די ווערטער פון לאָרד ראָבערט סעסיל און זיין עצה וואָס ער האָט געגעבען די אידען אין לאָנדאָן אויפ'ן גרויסען ציוניסטישען מיטינג אין אַלבערט האָלל. אויב מיר ענגלענדער, האָט דער גרויסער שטאַאטסמאַן געזאָגט, האָבען עפּעס ערדייכט איז עס נאָר דערפאַר וואָס מיר האָבען קיינמאָל ניט קיין פריהערדיגע פאַרטיגע פּלענער צו מאַכען יעדער זאַך פאַלקאָם. מיר פּרובירען טהאָן און מיר טהוען וואָס עס לאָזט זיך ביסלעכווייז און לויט ווי די אומשטענדען ערלויבען. קיין בעסערע עצה צו די אידען האָט קיינער ניט געקענט געבען. עס איז א א גרויסער שאָד וואָס א גרויסער טהייל אידען געהען אין דער רוסישער שולע און ניט אין דער ענגלישער, און עס איז נאָך א גרעסערער שאָד וואָס דער גרעסטער טהייל פון די ציוניסטישע פיהרער אין ארץ ישראל זיינען רוסישע אינטעליגענטען און ניט קיין אַנגלאָ־סאַקסישע. סעמיועל דערמאָנט אונז אָם שטאַרקסטען דעם געוואַלדיגען אונטערשיעד צווישען די ביידע. ביי איהם איז ניטאָ קיין נייגונגען צו איין זאַך און קיין אָבנייגונגען פון אַן אַנדער זאַך. ער האָט א צוועק אין זינען און יעדער זאַך וואָס פיהרט צום צוועק איז גוט, יעדער זאַך וואָס פיהרט ניט דערצו טויג ניט.

סעמיועל איז נאַטירליך קיין ראַדיקאַל. ענגלישע פּאָליטיקער זיינען קיינע ראַדיקאַלען. אָבער דער האַי־קאָמישאָנער פערליערט קיין צייט צו קלעהרען וועגען טעאָריען פיר און געגען ראַדיקאַליזם. אויב אימיצער וויל מאַכען פּראָבען מיט ראַדיקאַלע קבוצות זאָלען זיי עס טהאָן, אויב עס וועט ניט טויגען וועט מען עס ממילא אויפהערען. זאָל יעדער פּרובירען טהאָן קאָלאָניזאַציאָנס ארבייט אין ארץ־ישראל אבי מען זאָל טהאָן, ווארום נאָר דורך ארבייט קען עפּעס ארויסקומען. אזוי זעהט דער קאָמישאָנער פאַר זיך קיין אַנדער זאַך ווי פּראַקטישע פּלענער וואָס קענען דורכגעפיהרט ווערען דורך פּראַקטישע מעטהאָדען. ווי גרויס איז דער אונטערשיעד צווישען איהם און די פראַזען־דרעשער, לאַנד־נאַציאָנאַליזירער, חלומות־שפּינער וואָס זיינען פאַראַן אַזוי פיעל אין ירושלים, אין תל־אָביב און אין גאַנץ ארץ־ישראל!

אויב אימיצער וועט וועלען ארויסנעהמען פון דאָס וואָס איך האָב ביז יעצט געזאָגט וועגען האַי־קאָמישאָנער אז ער איז א טרוקענער מענש וואָס האָט קיין געפליגעלטע פאַנטאַזיע וועט ער האָבען א טעות. קיינער קען ניט איבעריאָגען זיין עקסעלענץ אין בעגייסטערונג פאַר אונזער לאַנד. ווען סער הערבערט

פאנגט אָן צו ריידען וועגען ארץ־ישראל אין אן אינטימען געשפרעך איז ער פול מיט ווייכקייט און צארטקייט, זיינע אויגען זעהען אויס טרוימעריש און זיין גאנצער וועזען דריקט אויס א טיעפע אונבעגרענעצטע ליעבשאפט צו ציון.

„איז עס ניט א שעהנע לאנד? איז עס ניט וואונדערליך און ערהאבען? האָט איהר אַמאָל געזעהן אזא לאנד ווי דיעזע?" — דאָס זיינען איינציגע פון די אויסרופונגען פון האַי־קאָמישאָנער מיט וועלכע ער האָט מיר בעגעגענט ביי זיך אין רעגירונגס הויז. עס איז געווען וואונדערליך מיט וואָס פיר א ווארימקייט. מיט וואָס פאר אן אמת'ע אינערליכע בעגייסטערונג דער האַי־קאָמישאָנער האָט עס געזאָגט. איך האָב קיין ווארימערע ליעבשאפט צו ציון ווי דעם האַי־קאָמישאָנערס ניט געזעהן. די ערשטע אידעאליסטישע אונטערנעהמער פון דעם נאַציאָנאלען אויפבוי פון דאָס לאנד האָבען זיך א נאָמען גזוועהען מיט דעם שעהנעם נאָמען „חובבי ציון" די ליעבהאבערס פון ציון. עס איז געווען עטוואָס וואונדערליך־ראָמאַנטישעס אין דיעזען נאָמען, עס האָט אָבער ריכטיג ארויסגעצייגט דאָס וואָס יענע מענשען מיט א דור צוריק האָבען געפיהלט. ל י ע ב ה א ב ע ר ס פון ציון. ציון קען נאָר געבויט ווערען דורך די וואָס זיינען איהרע ליעבהאבערס, די וואָס ווערען נתפּעל און בעגייסטערט פון איהר שעהנקייט, פון איהר צויבער און די וואָס זיינען זיכער, אז עטוואָס שעהנליכעס איז אויף דער וועלט ניטאָ. דער ליעבהאבער איז איבערצייגט אז זיין געליעבטע איז די א י י נ צ י ג ע אויף דער וועלט. חובב ציון איז א וואונדערליכער נאָמען, א שאָד וואָס מען האָט עס אויסגעביטען אויף דעם טרוקענעם וואָרט ציוניסט.

שטעלט אריין אין דער ערשטער „יורה" פון די „חובבי ציון" דעם נאָמען ערבערט סעמיועל, ווארום ער איז פארליעבט אין דאָס לאנד „איבער די אויערן".

און פונקט ווי עס פעהלט סעמיועל קיין פאנטאזיע וועגען דער היינטיגער ארץ־ישראל אזוי פעהלט עס איהם ניט וועגען דער צוקונפטיגער ציון. עס איז ביי מיר קיין צווייפעל אז ער פיהלט אין דער טיעפסטער טיעפעניש פון זיין נשמה ווי גרויס עס איז זיין גליק אז אויף זיין גורל איז אויסגעפאלען צו זיין דער ערשטער אידישער רעגיערע פון ארץ־ישראל אין צוויי טויזענד יאהר שפעטער ווי דאָס אידישע ארץ־ישראל איז חרוב געוואָרען. ער פיהלט און ווייס ווי גרויס עס איז זיין מזל, אז מיט איהם פאַנגט זיך אָן די דריטע גאולה. דער דריטער אריינגעהן פון דאָס אידישע פאָלק אין זיין לאנד. און איך בין זיכער אז דער האַי־קאָמישאָנער פערברייננגט מאַנכע שלאָפלאָזע נעכט אין יענער וואונדערליכער געביידע אויף'ן שפּיץ בארג געגענאיבער ירושלים אין חלומות פון דער נאַציאָנאלער אידישער צוקונפט מיט וועלכער זיין לעבען איז אזוי ענג צוזאַמענגעבונדען געוואָרען, און אין פלענער ווי אזוי די חלומות דורכצופיהרען.

און די ארץ־ישראל אידען פארשטעהען איהם! ער איז געווען ערפאָלגרייך אריינצודרינגען אין יענעם קודש־הקדשים, די האַרץ פון דער אידישער אומה. סעמיועל איז דער ליעבלינג פון די ארץ־ישראל אידען. ער איז דער זיסעסטער פון זייערע חלומות, דער העלד פון ישראל'ס האָפנונגען, ער איז דער צענטער פון דעם אידישען שטאָלץ, ער איז אויף אלעמענס ליפּען און ער איז אין יעדענס האַרץ. מען דארף זיין אין ארץ־ישראל אום צו פערשטעהן און דורכנעהמען וואָס דאָס וואָרט סעמיועל מיינט דאָרטען. עס זיינען בלויז פאראן צוויי זאכען וועגען וועלכע אלע אידען פון ארץ ישראל זיינען פעראייניגט אין א פאָלשטענדיגע איינהייט און דאָס זיינען: ארץ־ישראל און סעמיועל!

די ליעבשאפט צו סעמיועל איז קענטיג אויף יעדען שריט און טריט אין ארץ־ישראל און דאָס ווערט געטהאָן אָהן שום אגיטאַציעס און אָהן די געקינסטעלטע מיטלען מיט וועלכע מען מאַכט פאַראַדען פאר אידישע גדולים אומעדום. עס קומט פון זיך אליין, דאָס אריינשטעלען זיין נאָמען אין קדיש איז געקומען אָהן אסיפות און אָהן קאָמיטעס,

עס איז געקומען דורך דעם חוש פון
פאָלק וועלכער קען קיינמאָל ניט פאַר־
פיהרט ווערען און וועלכער קען קיינמאָל
ניט אָבגענאַרט ווערען. פאַר מיר ליעגט
א לוח וואָס איז יעצט ערשיענען דאָ
אין ירושלים און אויפ׳ן ערשטען בלאַט
איז געדרוקט מיט גרויסע ווערטער:
השנה השניה לנציבנו בארץ ישראל
(דאָס צווייטער יאָהר זייט דעם האַי־
קאָמישאָנער אין ארץ־ישראל). די אידען
פון ארץ ישראל פאנגען אָן צו פיהרען
א נייע צייט־רעכענונג זייט סעמיועל׳ם
אָנקומען. עס איז קלאָהר אז פון דעם
טאָג וואָס ער איז געקומען אלס האַי־
קאָמישאָנער פאנגט זיך אָן א נייע עפּאָ־
כע אין דער געשיכטע פון ארץ־ישראל
און אין דער געשיכטע פון דער אידי־
שער נאַציאָן.

אונזערע אָריענטאַלישע בריעדער
וועלכע פאַרשטעהען אַלי׳ן אויף א פּשוט׳ן
נאַטירליכען אופן, די תימנ׳ער און די
בוכארער אידען פון ארץ ישראל פאַר־
שטעהען די גאנצע זאך אויף זייער איי־
גענעם וועג. זיי רופען איהם פשוט:
מלך. א תימנ׳ישער אינגעל האָט מיר
איינמאָל בעגלייט אויף מיינע גאנגען
ארום ירושלים. דאָס איז געווען אן אינ־
געל מיט קלוגע אויגען וואָס האָט זיך
אָנגעבאָטען מיר צו צייגען אלס וואָס עס
איז פאראן צו זעהן אין דעם תימנ׳ישען
דאָרף געגענאיבער דעם "השלוח". ווען
מיר האָבען דורכגעקלעטערט די אלע
קרומע ארויפבארגיגע שטיינערנע ווע־
גען פון דאָרף און זיינען אריבער הע־
כער ווי די הייזער אויפ׳ן שפּיץ בארג,
שטעלט מיר פלוצלונג דער אינגעל אָב,
גיט א וויז מיט׳ן האנד אויף דער רע־
גירונגס הויז וואָס האָט זיך געזעהן פון
דער ווייטען און זאָגט צו מיר: המלך
יושב שם! — איזה מלך? פרעג איך
— "המלך שמואל" איז געווען די
קלאָהרע תשובה. די תימנ׳ער זעהען ניט
איין די נוצען אין די שעהנקייט פון
זאָגען האַי־קאָמישאָנער, "המלך שמואל"
איז קירצער און שעהנער — און אזוי
רופען זיי איהם!

דעם ערשטען טאָג סכות, נאָכדעם ווי
דער האַי־קאָמישאָנער האָט געדאַווענט
אין דער שוהל פון די בוכארער אידען
און איז געווען אויף קידוש ביים בוכאַ־
רער רב אין סוכה האָבען איהם די
בוכארער לײַדיעס בעגריסט אין הויף
פון רב׳ס הויז. א מיידעל האָט אין נאָ־
מען פון די פרויען פון דעם בוכארער
קווארטאל בעגריסט דעם האַי־קאָמי־
שאָנער און האָט איהם געוואונשען אז
ער זאָל זוכה זיין צו זיין "דער קעניג
פון ארץ־ישראל"...

און עס איז ווערטה געווען צו זעהן
וואָס פיר אן אוואציע סעמיועל האָט
געקראָגען דאן ווען ער איז געגאנגען פון
בוכארער רב׳ס סוכה. גאנץ ירושלים
איז איהם נאָכגעגאנגען, אויף אלעמענס
געזיכטער האָט גערוהט די שכינה פון
בעגייסטערונג; א זעהר אלטער מאַן
איז ארויסגעגאנגען פון א הויז, און האָט
זיך געשפּארט א קוק צו טהאָן דעם קאָ־
מישאָנער אין פנים. סעמיועל האָט זיך
אָבגעשטעלט געפרעגט צו וואָס האָט
אזא זקן זיך מטריח געווען ארויסצוגעהן,
דער אלטער האָט געענטפערט, ער איז
ארויסגעגאנגען מאַכען די ברכה שחלק
מכבודו!

אין יענעם טאָג, דעם ערשטען טאָג
סוכות האט סעמועלס "געקומען" די אי־
דישע ירושלים נאך מעהר ווי ביי אלע
פויהערדיגע געלעגענהייטען. סעמועל
איז געזעסען אין סוכה בראש הקרואים.
פיעלע פון די וויכטיגסטע פערזענליכ־
קייטען פון ירושלים זיינען געווען אַנ־
וועזענד, זיין עקסעלענץ האט אנגעטאַן
א בוכארישען רויטען זיידענעם מאנטעל
אין וועלכען ער האט זיך איינגעוויי־
קעלט, האט אנגעטאַן א בוכארישע קאַ־
לירטע מיץ און האט אויסגעזעהן ווי
עפּעס אַן אָריענטאַלישער פּרינץ. זיין אי־
דישע געזיכטסציגע האבען זיך נאך
מעהר בולט ארויסגעזעהן אין דיזער גאנץ
מזרח׳דיגער סביבה. זיין עקסעלענץ האט
געוויזען חריפות געפינענדיג א פאסענ־
דען ענטפער אויף אלע בעגריסונגען. צום
בעל־הבית האט ער געזאגט אז זיין פעט־
טער סווייטלינג האט געהאט א וואונ־
דערליכע סוכה וואס איז געווען פּלאַי־
פלאַים אָבער צו דיזער סוכה קומט עס ניט
ער האט איבערגעזאָגט ביקאָנספיעלד׳ס
ווערטעל אז א פאָלק וואס קען פייערען

חג האסיף ניט האבענדיג קיין תבואה, מוז סוף כל סוף האבען זיין לאנד און זיין תבואה. זיין עקסעלענץ האט אויסגעדריקט זיין בעדויערן וואס ער קען ניט ענטפערען אין העברעאיש און גלייך צוגעזאגט אז ער וועט זיך בעמיהען שטארק צום לערנען, און ווען מען האט נאכאנאנד דערלאנגט פערשיעדענע געטרענקע אויף'ן בוכארישען שטייגער האט דער קאמישיאנער געזאגט: אויב אזוי דארף מען עס ניט רופען חג הסכות נאר חג הכוסות און ווען דעם עולם איז געפעלען געווארען דער ווערטעל, האט ער ערקלעהרט אז דאס איז זיין ערשטער וויץ אין העברעאיש.

די אידען פארשטעהען גוט ניט נאר סעמועל דעם אידען נאר אויך סעמועל דעם ענגלישען מיניסטער. מען האט צו איהם פולען צוטרויי; און אויב ער טהוט אמאל א זאך וועגען אידען וואלטען פיעלייכט געוואונשען אז עס זאל אנדערש געהאנדעלט ווערען פארשטעהען זיי אבער גוט אז סעמועל האט וואהרשיינליך געמוזט אזוי האנדלען און פארלאזען זיך אויף זיין שכל־הישר. זיי פארשטעהען אז ער האט א גרויסע און שווערע אויפגאבע און ער איז אפט אין א דעליקאטע לאגע און זיי האבען צו איהם פאלשטענדיגען צוטרויען.

סעמועל איז אין ארץ־ישראל געקומען, געזעהן און געזיעגט.

וואס וואלטען געווען די ווערטער אין וועלכע מען זאל אם בעסטען אויסדריקען סעמועל'ס פאליסי אין בעצוג צו אויפבויען ארץ ישראל? איך וואלט דארויף געענטפערט פאלגענדעס:

זיין פאליסי בעשטעהט אין דריי ווערטער: ארבייט, ארבייט און ארבייט.

דער ציוניזמוס ביים הויך־קאמישיאנער איז ניט קיין בעוועגונג ווי מען פערשטעהט נאך היינט אויף דיזען ווארט אין פיעלע ציוניסטישע קרייזען, עס איז ניט א שטרעבונג, עס איז ניט קיין וואונש פון א גייסטיגער צענטר און עס איז ניט קיין פלאן צו מאכען פאלעסטינא פאר א קולטור־סטיישאן וואו עס זאלען וואקסען בלויז לעהרערס און תלמידים, ווי עס ווילען א סך פון די ציוניסטישע פיהרער אין ארץ־ישראל, די תלמידים פון אחד־העם. ציוניזמוס ביים הויך־קאמישיאנער איז אן א ו נ ט ע ר נ ע ה מ ו נ ג צו אויפבויען, צו ענטוויקלען א מדינה, אן אונטערנעהמונג צו זיין צופריעדען צו מאכען א ישוב אין דעם איינפאכען זין פון דאס ווארט.

זיין קאפ איז פול מיט אזעלכע פשוט'ע זאכען ווי שאסעען, אייזענבאהנען, מיט פלענער ווי צו מאכען בעסערע מעגליכקייטען פאר אינדוסטריע. דער מיטעל ווי אזוי צו ערדייכען דעם צוועק זעהט ער אין ארבייט. ערד דארף געקויפט ווערען, קאלאניען דארפען געגרינדעט ווערען, אהן קאלאניזאציאן וועט מען דעם צוועק קיינמאל ניט ערדייכען. אינדוסטריע דארף ענטוויקעלט ווערען. אום צו העלפען קאלאניזאציאן דארף אן אגרארבאנק געגרינדעט ווערען און וואס גיכער אלץ בעסער. פיר אינדוסטריע דארפען קאפיטאלען אריינגעצויגען ווערען אין ארץ־ישראל.

סעמועל האלט ניט פון גוטע ווינשע, און אויב איך האב ניט קיין טעות, ווערט ער ניט שטארק נתפעל פון בעגייסטערונג וועלכע איז ניט פארבונדען מיט ארבייט און ער ווייס פיעלייכט מעהר ווי אלע אנדערע אז מיט ווערטער וועט מען קיין מדינה ניט בויען. עס איז, שיינט מיר, ניטא קיין גרעסערער קאנטראסט ווי דער קאנטראסט צווישען סעמועל און מאנכע פון די ציון־פיהרער אין ארץ־ישראל וואס ווערען דערטרונקען אין א מבול פון ווערטער.

ביים הויך־קאמישיאנער איז די זאך זעהר פשוט: אויב אידען מיינען עס ערנסט און ווילען טאקע ארץ־ישראל זאלען זיי קומען און אנפאנגען די ארבייט. און זיצענדיג אויף'ן שפיץ פון הר־הזיתים קוקט ער ניט נאר איבער גאנץ ארץ־ישראל נאר ווייט אריבער די גרענעצען פון לאנד, קיין ענגלאנד, קיין אמעריקא, אומעטום וואו אידען זיצען און ער ווארט אז די אידען זאלען קומען און טהאן וואס זיי דארפען טאן אום צו אויפבויען ציון.

סעמועל יויים ניט פון פארטייען און האט קיין אינטערעס אין זיי. ביי איהם איז גוט דער אלטער ישוב, דער נייער ישוב, ער גיט־אב א וויזיט אויסישקין'ען און ער גיט־אב א וויזיט הרב זאנענפעלד. ער איז מיט די ציוניסטען, ער איז מיט די חרדים, ביי איהם איז אלץ איינס אין די פראגע פון בויען די לאנד. דיעזע אר־גאניזאציאן, יענע ארגאניזאציאן אדער קיין ארגאניזאציאן. זאלען קומען אידען אהן שום פארטיי אדער ארגאניזאציאנס פארבינדונגען און זאלען זיי נאר וועלען עפעס טאן און דאן וועלען זיי געפינען דעם קאמישיאנערס טיהר אפען פאר זיי און זיין הילף וועלען זיי קריגען.

און אזוי זיצט דער ערשטער אידישע״ ווערשער פון ארץ ישראל, דער ערשטער זייט טיטוס האט פערניכטעט די אידישע מלוכה און ווארט אויף זיין פאלק אז עס זאל קומען אויפשטעלען "די טויערען פון ציון" און ער בעגנו־גענט זיך ניט מיט ווארטען. פון די הויכע בערג פון ירושלים רופט ער די אידען. ער שרייבט צו די באָרד אוו דעפיוטים אין ענגלאנד, ער שרייבט צו די אנדערע אידישע ארגאניזאציאנען און ער האפט אז אלע וועלען קומען און איבערהויפט אז אמעריקא, אז די אמע־ריקאנער אידען וועלען קומען און איך פארשטעה אז ער וואונדערט זיך: פארוואס זיינען זיי נאך ניטא.

.53

גרענעצען, אינדוסטריע און עלעקטריציטעט

די צוקונפט פון אינדוסטריע אין ארץ־ישראל היינגט־אָב אָן די טייכען פון אונזער לאנד.

אָבער בעפאָר איך קום צו די איינצעלהייטען פון דיעזען פונקט איז ווערט צו אָבשטעלען זיך אויף א ווײלע אויף דער פראגע: דורך וועלכען וועג וועלען מיר קענען גיכער בעזעצען אידען אין ארץ ישראל — צו דורך קאָלאָניזאציאָן אָדער אינדוסטריע?

פיעלע רעכענען אז אינדוסטריע איז די לייכטערע וועג ווי אזוי צו מאַכען ארץ ישראל א לאנד וואו אידען וואָהנען. דער פראָצעס פון קאָלאָניזאציאָן איז א שווערער. צו שאפען א פארם־בעפעלקערונג איז אָהנע צווייפעל די שווערסטע זאך וואָס עס איז דאָ אויף דער וועלט. מאַכען קאָלאָניען קען מען נאָר לאנגזאם און דורך פיעלע אַנשטריינגונגען. האָבען דען ניט די פופציג אידישע קאָלאָניען געקאָסט אזוי פיעל מיליאָנען און האָבען זיי דען ניט גענומען באלד פופציג יאַהר איידער זיי זיינען פארטיג געוואָרען אין דער פאָרם ווי מיר זעהן זיי היינט?

דאגעגען אינדוסטריע געהט מיט שנעלערע טריט. א בעפעלקערונג וואָס ציהט איהר חיונה פון פאבריק ווערט גיכער פארמעהרט און עס נעהמט פיעל וויניגער צייט צו ווערען א פאבריק־ארבייטער ווי צו ווערען א פארמער. אויב, אלזאָ, מיר ווילען האָבען וואָס גיכער א בעדייטענדע אידישע בעפעלקערונג אין ארץ־ישראל וואו אידען בילדען יעצט בלויז א צעהנטעל פון די איינוואָהנער, דארפען מיר זיך מעהר פארלאָזען אויף דער פאבריק ווי אויף דער קאָלאָניע.

אָבער די וואָס זאָגען אזוי — עס איז היינט די מאָדע אזוי צו זאָגען און צו לייגען גרויסע האָפנונגען אויף אינדוסטריע — פערגעסען אזא פשוט'ע זאך ווי דיעזע: עס איז ניטאָ אין ארץ ישראל פאָר ווועמען צו מאַכען א גרויסע אינדוסטריע. די אראַבער, דאָס הייסט נײנציג פראָצענט פון די מענשען וואָס געפינען זיך אין ארץ ישראל זיינען קיינע געברויכער. איהר קענט פאר זיי מיט פאבריצירען קיין בגדים אין א בעדייטענדען מאַסשטאַב, ווייל זיי דארפען זעהר וויניג בגדים, א לאנגע לײנוואנטענע העמד איז פאר אן אראַבער

געגנוג פאר לאנגע יאָהרען, אויף שיך איז דער אראבער אויך קיין גרויסער געברויכער און מעבעל דארף ער אזוי גוט ווי גאָר ניט האָבען.

עס בלייבען דארום נאָר דער מעהר־ציוויליזירטער טהייל פון דער בעפעלקערונג און דאָס זיינען די אידען און א קליינער פּראָצענט פון די אראבער. מיר קענען אלזאָ רעכענען ארץ ישראל אלס א מארקעט פון זאַ ן ערך אַ הונדערט און פופציג טויזענד געברויכער. ווי פיעל פלאץ פיר אינדוסטריע קען אזא בעשרענקטער מארקעט געבען? מיט דער צייט ווערט, אמת, דער אראבער אויך ווערען א געברויכער, אָבער מיר ריידען ניט פון דער צוקונפט נאָר פון דער געגענווארט, וועלכע אינטערעסירט אונז מעהר. אין דער געגענווארט, און אפילו אין דערנאָהענטער צוקונפט, זיינען די אינדוסטריעלע מעגליכקייטען בעשריינקט. דער סימן דערפון איז, אז די קליינע אינדוסטריען וואָס זיינען יעצט דאָ אין לאנד מאטערען זיך. אויך דאָס וואָס עס פעהלט דאָ געלד אום די אינדוסטריען אָנצוטרייבען איז ניט מעהר ווי א י י נ ע פון די שוועריגקייטען אויף דעם וועג פון פאבריקאציאָן. דאָס איז פילייכט א חסרון וואָס קען גיך אָבגעשאפט ווערען דורך אריינברייינגען קאפּיטאל אין לאנד. א צווייטער און א פיעל שווערערען חסרון איז וואָס דער ה י ג ע ר מ א ר ק ע ט א י ז ק ל י י ן און דערצו נאָך איז דאָ פאראן א גרויסע נייגונג צו קויפען אימפּאָרטירטע וואַרע, מאכענדיג דערמיט נאָך קלענער דעם מארקעט ווי ער איז, פארבייגעהענדיג וויל איך בעמערקען אז די וואָס ברייינגען אהער סחורה און זוכען צו מאכען ארץ ישראל פאר אן אָבזאץ־פלאץ, טהוען דערמיט ניט קיין טובה צו ארץ ישראל. דורכדעם וואָס מען ווערט פון פאלעסטינא ארויסנעהמען דעם לעצטען פונט און ארויספיהרען עס פאר אנדערע לענדער ווערט מען ארץ־ישראל ניט בויען. פון ארץ ישראל דארף מען עקספּאָרטירען און ניט מען זאָל אהין אימפּאָרטירען.

נאָר איך וויל קומען צוריק צו דעם ענין ביי וועלכען איך בין געשטאנען. די האָפנונג אז א גרויסע אינדוסטריע אין ארץ ישראל ווערט שאפען א גרויסען אידישען ישוב האָט ליידער ניט קיין פעסטען גרונד. און עס ווערט קלאָר פאר יעדען וואָס האָט די פראגע בעטראכט אז א בעדייטענדער ישוב אין ארץ ישראל ווערט מוזען געשאפען ווערען דוקא דורך דעם לאנגען פּראָצעס פון קאָלאָניזאציאָן, נאטירליך ניט פערגעסענדיג דערביי יעדע מעגליכקייט וואָס עס זאָל זיך מאכען פיר אינדוסטריע. מיר וועלען דארפען ווידערהאָלען אין ארץ ישראל דעם אלטען גאנג פון בעזעצען א לאנד: זייהען פעלדער, פלאנצען גערטנער און בויען הייזער, און אויב דאָס ווערט דויערען קענען מיר זיך בלויז טרייסטען דערמיט אז וואָס שנעלער מיר וועלען עס אָנפאנגען אלץ שנעלער וועלען מיר ענדיגען די דאָזיגע גרויסע אונטערנעהמונג. עס איז וויכטיג, האַלט איך, צו בעטאָנען דיעזען פונקט דערפאר ווייל מיר האָבען אין די לעצטע פאָר צעהנדליג יאָהר אָבגעווענדעט אונזער בליק פון דעם איינפאכען וועג, וועלכען עס האָבען אזוי גוט פערשטאנען די ערשטע גרינדער פון ישוב.

אָבער דאָס מיינט ניט אז ארץ ישראל האָט ניט קיין צוקונפט אלס לאנד פון אינדוסטריע. אדרבה, עס זיינען פאראן פיעלע גרינדע צו גלויבען אין גרויסע אויסזיכטען פאר א גרויסע אינדוסטריעלען אויפשוואונג אן דער אידישער לאנד, אָבער דאָס ווערט קענען זיין שפעטער ווען ארץ ישראל ווערט קענען ווערען א לאנד וואָס ווערט עקספּאָרטירען איהרע פאבריצירטע וואַרע אין אנדערע לענדער.

די גלענצענדע געאָגראפישע לאגע פון פאלעסטינא מאכט איהר אלס פלאץ פון וואנען פאבריצירטע סחורות ווע־

לען קענען ארויסגעהן אין אנדערע לענדער. זי ליעגט אויף דעם שוועל פון דריי וועלטטהיילען. זי שטעהט אין דירעקטער, נאטירליכער פערבינדונג מיט מצרים, איז אויף דעם מיטען וועג פון דעם גרויסען וואסער־מארשרוט קיין אינדיען. אויף אזא אופן איז ארץ־ישראל די נעהנטסטע לאנד, נעהנטער ווי אלע אייראפעאישע עקספארטירענדע לענדער, צום גרויסען אזיאטישען וועלט־מארקעט. פון אן ארץ־ישראל פארט קיין קאלקוטא איז ווייניגער ווי א העלפט וועג ווי פון א פארט אין ענגלאנד און מיט א דריטעל ווייניגער ווי פון א פראנצויזישען פארט אין מיטעללענדישען ים. און אויב אימיצער זאגט אז חיפה קען ווערען די מאנטשעסטער פון מיטעללענדישען ים, איז ניטא קיין אורזאכע פארוואס דאס זאל זיין בלויז א מליצה.

עס איז אמת, אז קיין רויהע מאטעריאלען איז פיעל ניטא אין ארץ־ישראל. אבער ארץ־ישראל איז נאהנט צו די לענדער וואו עס איז פאראן א סך רויהע מאטעריאלען פון וועלכע די אייראפעאישע אינדוסטריעלע לענדער נעהמען. מצרים און פערסיען מיט זייער קאטאן זיינען נעהנטער צו פאלעסטינא ווי צו ענגלאנד. אויף אזא אופן איז ארץ־ישראל ניט נאר נעהנטער צו די פלעצער וואו פארטיגע סחורה, איבערהויפט אין וואס אנבעלאנגט צו קליידונג, ווערט אבגעזעצט, נאר זי איז אויך נעהנטער ווי אלע אנדערע לענדער צו די פלעצער פון וואנען די מאטעריאלען פיר פאבריקאציאן דארפען גענומען ווערען.

און מיר קענען זעהן אין אונזער פאנטאזיע דאס קליינע ארץ־ישראל פול מיט פעקטארים און ווערהייזער, איהרע האפענס פול מיט שיפען אנגעלאדען מיט אלע סחורות, בעשטימט פאר אזיאטישע פארטען. עס דרעהען זיך די רעדער פון פערשיעדענע אינדוסטריען און דאס לאנד פון פאעזי און טרוימען איז פול מיט דעם טומעל און ענערגישע טהעטיגקייט פון דער מאדערנער צייט. און דער אידישער געניוס וואס ווערט קיינמאל ניט מיעד שאפט אויף דעם באדען פון אונזערע אבות ניט נאר א צענטער פון פאבריקאציאן און ארבייט אויף דעם מאדערנסטען וועג, נאר אויך א היים פיר א העכערע סאציאלע גערעכטיגקייט ווי די, וועלכע עקזיסטירט אין אנדערע לענדער, ווי עס פאסט פאר אזא פאלק ווי דאס אידישע. נאר דיעזער בילד שטעהט ניט נאהנט, עס איז אבגערוקט א היבש ביסעל אין דער ווייטקייט. אזעלכע צענטרען ווערען ניט שנעל געשאפען.

אבער וואס וועט זיין די קראפט וואס וועט דרעהען דיזע רעדער פון דער אידישער ארץ־ישראל אינדוסטריע? קיין קויהלען האט ניט ארץ־ישראל. קיין אויל וויים מען נאך ניט זיכער אויב זי האט אדער ניט. די קראפט וועלכע קען מעגליך מאכען פאבריקאציאן אין ארץ־ישראל איז: עלעקטריציטעט, און דאס דארף קומען פון די וואסערן פון ארץ־ישראל. עלעקטרישע וואסער־קראפט איז דער אוצר מיט וועמעס הילף מען וועט קענען אויפבויען די אינדוסטריעלע ארץ־ישראל פון דער צוקונפט.

און דערפאר זיינען די וואסערען פון ארץ־ישראל אזוי טייער פאר אונז. זיי וועלען עס דארפען געבען ליכט און קראפט פאר אונזער לאנד. מיר וועלען דארפען איינשפארען די וואסערען פון דער הייליגער לאנד אום זיי זאלען פאר אונז טהאן דאס, וואס קויהלען און אויל טהוען אין אנדערע לענדער. מען איז מישער, געבויט אויף וויסענשאפטליכע אונטערזוכונגען, אז דער ירדן אליין קען געבען פינף און זיבעציג טויזענד פערדקראפט. עלעקטרישע קראפט איז נאך ביליגער ווי קויהלען אדער אויל קראפט. אינזשעניער רוטענבערג האט אויסגע־

אַרבייט אַ פאַלשטענדיגען פּלאַן פון בעזאַרגען עלעקטרישע וואַסער־קראַפט פאַר גאַנץ ארץ־ישראל.

די דריי הויפּט־קוועלען פיר עלעקטרישע וואַסער־קראַפט זיינען: דער ירדן, דער טייך יאַרמוק וואָס פאַלט אַריין אין ירדן פון מזרח זייט און דער שנעלער טייך ליטאַני אין צפון פון ארץ־ישראל. אַלע דריי געהערען צו די נאַטירליכע גרענעצען פון אונזער לאַנד. דער ליטאַני לויפט ביי דעם צפון־גרענעץ פון פּאַלעסטינאַ, די קוועלען פון ירדן קומען אַרויס אין אַ לאַנד וואָס האָט געהערט אין דער פערגאַנגענהייט צו פּאַלעסטינאַ און דער יאַרמוק מיט דעם גאַנצען געגענד וואו ער פליסט איז דאָך אַ טהייל פון עבר־הירדן וואָס האָט בעלאַנגט צו ארץ־ישראל. ווען מיר זאָלען קריגען די ארץ־ישראל וועלכע אונז קומט, וואָלטען מיר ניט נאָר געהאַט דעם טהייל פון עבר־הירדן, די פעטע לאַנד וואו עס זיינען געזעסען די דריטהאַלבען שבטים: גד, ראובן און דער האַלבער שבט מנשה, נאָר מיר וואָלטען געהאַט גענוג וואַסער פיר איררינגיישאַן און פיר די עלעקטרישע קראַפט וועלכע מיר דאַרפען.

קומט אַבער פראַנקרייך און שטעלט זיך אַוועק אין מיטען ווי אַ שטן און וויל פּאַרקריפּלען אונזער ארץ־ישראל און אָבשניידען פון איהר שטיקער. זי בעשטעהט אויף דעם אַלטען אַגרימענט וואָס איז אָבגעמאַכט געוואָרען צווישען איהר און ענגלאַנד אין 1916, איידער די באַלפור דעקלאַראַציאָן איז אַרויסגעגעבען געוואָרען — דאָס וואָס מען רופט דעם סייקס־פּיקאָ אַגרימענט, אונטערגעשריבען פון דעם ענגלענדער סייקס און דעם פראַנצויזן פּיקאָ. זי וויל ניט געבען דעם ליטאַני, זי וויל ניט געבען דעם יאַרמוק.

די ציוניסטישע דיפּלאָמאַטיע האָט פאַר זיך איינע פון די שווערסטע אויפגאַבען פון איהר אַרבייט. פראַנקרייך'ס עקשנות איז אַן אונגליק פאַר אידען, און די פראַנצויזישע אַסימילירטע אידען טהוען גאָר נישט אום צו רעטען ארץ ישראל פון דער גרויסער צרה וואָס די פראַנצויזישע רעגירונג וויל אויף איהר בריינגען.

די פראַגע פון די טייכען אין ארץ־ישראל, וועלכע איז אַ טהייל פון דער פראַגע פון די גרענעצען פון אונזער לאַנד, וועגען וועלכער פראַנקרייך שטעלט זיך אַרויס אַלס די געגנערין פון די אידישע האָפנונגען — איז ניט נאָר אַ פראַגע פון **וואַסער־קוואַלען**, וועלכעס איז אַליין אויך אויך אונגעהייער וויכטיג, נאָר עס איז אַ שאלה פון **פרנסה־קוואַלען** פאַר ארץ־ישראל.

.54

„הדסה“ אין ארץ ישראל

נאך איידער איך האב בעזוכט דעם גרויסען האספיטאל אין ירושלים, דעם ראטהשילד האספיטאל, וועלכער ווערט געפיהרט פון דער הדסה אדער אמעריקאן מעדיקאל יוניט, האב איך שוין געהאט די געלעגענהייט זיך צו בעקענען מיט דער ארבייט פון דער הדסה. זי פיהרט די ארבייט פון דעם ראטשילד האספיטאל אין צפת. איך האב געהאט די געלעגענהייט צו זעהן וואס די אמעריקאנער ציוניסטישע דאקטוירים און נויירסעס טהוען אין טבריה אונטער די פיהרערשאפט פון דר. דוד, א געבארענער ארץישראל איד, דער זוהן פון דוד שוב, דער גרינדער פון ראש פנה. איך האב געזעהן די רייהען פון די מענער, פרויען און קינדער וואס ווארטען אין ליין אויף מעדיציינישע הילף ביי דער הדסה אבטהיילונג אין חיפה, אידען און אראבער צוגלייך. איך האב געזעהן די פריינדליכקייט מיט וועלכע די הילף זוכער ווערען בעהאנדעלט און דעם געדולד מיט וועלכע די אמעריקאנער שוועסטער מיט'ן רויטען מגן דוד אויף זייערע ווייסע קעפּס ענטפערען. איך האב געזעהן די וואונדערליכע ריינליכקייט פון יעדער מאן אויף וואס מיין אויג איז געפאלען און איך האב שוין דארום געהאט א בעגריף וועגען דאס וואס די הדסה טהוט און ווי אזוי זי טהוט עס, אין ארץישראל נאך איידער איך האב געזעהן איהר ארבייט אין ירושלים. און איך מוז זאגען דעם אמת אז ווען איך בין געקומען צוריק פון מיין רייזע איבערן לאנד קיין ירושלים בין איך שוין געווען פערקויפט לייב און לעבען פיר דעם אמעריקאן יוניט. איך האב אזוי פיעל געהערט און געזעהן פון זייערע מעשים טובים און בין אזוי פיעל געוועזן איבערצייגט אין דאס וואס הדסה האט געבראכט פאר אונזער לאנד און בין אזוי געוועזן שטאלץ מיט דיזער שאפונג פון אמעריקאנער אידען אין פאלעסטינא אז איך האב גערעכענט טאמער וועט מיר זיין ענג אין צייט וועל איך גאר ניט בעזוכען דעם ראטשילד־הדסה האספיטאל אין ירושלים, ווייל איך האב געוואוסט פון דער הדסה גענוג — איבער גענוג!

אבער די נאבעלע הענריעטא סזאלד, די שעפפערין פון דער הדסה און די פיהרערין פון די הדסה־ארבייט אין ארץ־ישראל יעצט זאגט מיר: איהר מוזט בעזוכען דעם האספיטאל! איך זעה אז עס איז ניטא קיין פלאץ פיר ויכוחים און נעהם דעם ארדער אזוי ווי יעדער אנדערער אויף מיין

פלאץ וואלט עס גענומען. און אין א וואונדערשעהנעם פריהמארגען בין איך ארויס פון מיין האטעל, פערבייגעגאנגען דעם שטאדט־גארטען וועלכען מען האלט נאך אין פארטיג מאכען, דורכגעשניטען דעם גרויסען סקווער פון דער רוסישער קירכע, א קוק געטהאן אויף דעם פלאץ וואס איז פון א אידען פערקויפט געווארען צו דיזער קירכע און האב זיך דערמאנט מיט שנאה וועגען דעם אידען וואס האט עס געטהאן (אהן שנאה צום בעל־דבר האב איך קיינמאל דיזען פלאץ ניט דורכנעגאנגען). בין דורך די שמאלע געסעל וואו דער בלינדען־אנשטאלט פון לונצ'ען איז פאראן און אריין אין דער ברייטער גאס זיך געפינענדיג נעבען דעם גארטען אין טויער פון ראטשילד האספיטאל. אויפ'ן טויער הענגט א שילד אין שעהנע העברעאישע אותיות וואס דערצעהלט אז דער האספיטאל איז אונטער די פיהרערשאפט פון די אמעריקאנער ציוניסטישע מעדיצינישע קבוצה און גלייך נאכדעם איז פאראן א שילדעל אין העברעאיש וועגען דעם נאכט־גלאק. איך האב זיך דערמאנט אז איך האב געלעזען זייענדיג אין אמעריקא אין אן ארץ־ישראל'דיגע צייטונג אז די הדסה־דאקטוירים לעבען עפעס ניט פריינדליך מיט אונזער העברעאישע שפראך. איך האב עס ניט געזעהן. איך האב עס אויך ניט געזעהן ווען איך בין אריין אינעוועניג. איך האב געזעהן העברעאישע סיינס אויף יעדער טיהר פון די פערשידענע אבטהיילונגען, אויף די אלע קארד ליסטען און פאפירען פון האספיטאל, אויף וועלכען עס ווערען פערצייכענט אלע אינפארמאציאנען וועגען די קראנקע, ווי: השם, הגיל, המין, זמן הבדיקה, תלודות המחלה, הדיגנוזה המוחלטת, תוצאות הבדיקה, הרופא. יעדער קארט אדער ליסט טראגט אויבען דעם נאמען: קבוצת עזרה מדיצינית של ציוני אמריקה. קורץ, די העברעאישע שפראך איז די אפיציעלע שפראך אין'ם הדסה־האספיטאל. א גרויסער טהייל פון די דאקטוירים און נוירסעס ריידען גוט העברעאיש און די וואס האבען גאנץ וועניג געקענט ווען זיי זיינען אהער געקומען האבען זיך דא מעהר אויסגעלערנט. דער אמעריקאן יוניט איז ניט קיין "גזלן" אפילו אין דיזען הינזיכט טראץ די קלאנגען וואס זיינען אנגעקומען וועגען דעם אין אמעריקא. דא אין ארץישראל איז מען געוואהנט צו זוכען חטאים אויף אמעריקא, איבערהויפט אין די אפיציעלע ציוניסטישע קרייזען. אויף דער הדסה קוקען דיזע קרייזען אביסעל קרומלאך דערפאר ווייל זי האט ניט געוואלט אננעהמען די הערשאפט אויף זיך פון ועד־הצירים, נאר לאמיר דאס לאזען אויף שפעטער, איך וועל זיך נאך אומקעהרען צו דיזען אינטערעסאנטען פונקט.

אריינגעהענדיג אין דעם האספיטאל דערפיהלט איהר אין דער ערשטער מינוט אזוי ווי איהר וואלט זיך געפונען אין איינעם פון די בעסטע האספיטעלער וואס נויארק פערמאגט. אלעס איז מאדערן נאכ'ן לעצטען ווארט פון די איינריכטונגען וואס זיינען איינגעפיהרט געווארען אין עהנליכע אנשטאלטען, קיין גרעסערע ריינליכקייט און קיין גרעסערע זויבערקייט האב איך ניט אנגעטראפען אין קיינע פון די האספיטעלער אין אמעריקא וועלכע איך האב בעזוכט. אלעס פינקעלט און שיינט און אלעס זאגט עדות אויף די ענערגיע וואס איז אריינגעלייגט געווארען אין דער דאזיגער אונטערנעהמונג. אין דער בעגלייטונג פון מיס פיינגאלד בין איך דורכגעגאנגען אלע דעפארטמענטס איינע נאך די אנדערע און יעדער ווינקעל, יעדער צימער האט געוויזען אויף די בעסטע סארט אמעריקאנער עפישענסי וואס די הדסה האט געבראכט אין ארץ־ישראל. דא האב איך געזעהן א זעלטענעם אויפפאאר פון אמעריקאנער בריה'שקייט, פון אמעריקאנער גדולדיגע ארבייט און פון אידיש־ציוניסטישען פאטריאטיזמוס. דאס איז א נאציאנאלע ארבייט אויף וועלכע די אידען פון אמעריקא מעגען שטאלץ זיין.

אבער אויסער עפישענסי, מאדערניזם און אידישען פאטריאטיזם האב

איך געפונען נאך אן אוצר אויף מיינע וואנדערונגען איבער די אבטהיילונגען פון דעם ראטשילד־הדסה האספיטאל, דאס איז אן אוצר וועלכען מען געפינט ניט שטענדיג אין אנשטאלטען וואס האבען צו טהאן מיט טשאריטי און דאס איז: ה י י מ י ש ק י י ט. עס הערשט דא אומעדום א ווארימער היימישער גייסט. איהר געפינט דא אויף יעדער געזיכט א ווארימען פריינדליך שמייכעל, עס פעהלט דא די טרוקענע אפיציאליטעט און די קאלטע אטמאספערע וועלכע מיר בעגעגנען אפט אין די אנשטאלטען וואס ווערען אויסגעהאלטען פון די אזוי גערופענע דייטשע אידען אין אמעריקא.

דא ארבייטען וויסענשאפט, מענשליכקייט און גוט־ווארימע אידישע דעמאקראטיע צוזאמען און צווישען די אלע טעסטען, אונטערזוכונגען און שטרענג אויפגעשטעלטע דיאגנאזען שוועבט דא דער גייסט פון אידעאליזם ווארום די הדסה איז דורך אידעאליזם געבארען געווארען און אלע וואס נעהמען אין איהר אן אנטהייל זיינען דערצו דורך אידעאליזם געטריבען געווארען. דאס איז העכער ווי טשאריטי — דאס איז די אויפגאבע צו העלפען די נאציאנאלע היים דורך ארבייט פיר געזונדהייט און וואס קען זיין פאר א גרעסערער אידעאל ווי דיעזער.

איך בעגריס זיך מיט א יונגען מאן מיט א זעהר פריינדליכען געזיכט וועלכער טראגט אויף זיך די צייכענס פון פיעל אנשטרענגונג און שווערע ארבייט. ער איז געווען אן ערפאלגרייכער דאקטאר אין א גרויסע שטאדט אין די וועסט אין אמעריקא, ער האט געהאט פאר זיך א גוטע צוקונפט מיט אזעלבע קאמפארטס וועלכע ער קען אין ארץ־ישראל ניט קריגען. ער האט אוועקגעווארפען זיין גוטע פראקטיק, אלע זיינע מאטעריעלע ערווארטונגען, איז אוועק קיין ארץ־ישראל, האט אנגענומען א שטעלע אין דער הדסה מיט א פערהעלטניסמעסיגען קליינעם געהאלט אבי צו האבען די פריווילעגיע צו ארבייטען כמעט טאג און נאכט פאר ארץ־ישראל. ער איז דער פיהרער פון דעם כירורגישען אבטהיילונג אין האספיטאל. ער איז גליקליך און חלומ'ט — ווען ער האט נאר צייט צו חלומ'ען — די צוקונפט פון זיין נאציאן אויפ'ן באדען פון דער אידישער לאנד. די מעהרסטע פון די הדסה־ארבייטער, מענער און פרויען, זיינען מעהר אדער ווייניגער פון דעמזעלבען טיפ.

איך געה ארונטער אין דעם דראגדעפארטמענט וואס ליפערט די נויטיגע מעדיצינישע זאכען פאר אלע פלעצער און האספיטעלער פון דער מעדיקאל יוניט אין ארץ־ישראל, די ארבייט געהט דא רוהיג און זיכער. דער פיהרער פון דעם דעפארטמענט ערקלעהרט מיר דאס וואס מען קען ערקלעהרען א זייטיגען מענשען איבער דעם גאנג און איינטהיילונג פון דער ארבייט און איך געה ארויס פון דיזער אבטהיילונג מיט דערזעלבער צופרידענהייט ווי פון די אנדערע און אט שלאג איך זיך אן אן א טיהר וואס טראגט אן אויפשריפט „מעבדה רנטגנית“, וועלכעס הייסט אויף א וואכעדיגען לשון "עקס־רעי לאבאראטארי". דער דאקטאר אונטערוועמעס אויפזיכט די לאבאראטארי געפינט זיך, רעדט גיך און מיט פיעל הארץ וועגען די קראנקהייטען וועלכע מען קען היילען דורך עקס־רעי און מכח די גרויסע זאכען וואס מען קען דערמיט אויפטהאן. ער גיט מיר פלוצלונג א ווייז מיט'ן האנד אויפ'ן אפאראט נעבען וועלכען מיר זיינען געשטאנען און זאגט: ווייסט איהר? אט דאס איז דער איינציגער עקס־רעי אפאראט אין גאנץ ארץ־ישראל, אבער — זאגט ער ווייטער, און א טרויעריגע נאטע הערט זיך אין זיין קול — וואס איז די פעולה אז דער אפאראט איז אן אלטער און א קליינער! מיר דארפען, מיר מוזען האבען א גרויסען א נייעם אפאראט. זאלען די אמעריקאנער אידען אונז שיקען א נייעם גרויסען אפאראט און זיי וועלען אונז ראטעווען. א טרוימערישער שמייכעל פון האפנונג האט זיך אויסגעצויגען אויף זיין ברייטען גוטמוטהיגען געזיכט, ער האט געקוקט גלייך אנטקעגען זיך אין דער לופט און איך בין

זיכער אז זיינע אויגען האבען אין דער פאנטאזיע געזעהן ווי מען שלעפט ארוים פון א פראכט־קאסטען וואס קומט פון אמעריקא טהיילען פון דעם וואונדערליכען אפאראט וועגען וועלכען ער חלומ'ט און וועלכער וואלט אזוי פיעל גוטעס געטהאן פאר די קראנקע פון ארץ־ישראל. ווען איך האב דאס געלד וואלט איך אין דער נעקסטער מינוט געקייבעלט קיין אמעריקא מען זאל ארויסשיקען מיט דער נעקסטער שיף אט די כלי וואס מיין דאקטאר וויל אזוי שטארק.

פון דער הדסה קען מען ארויסלערנען א געוואלדיג־וויכטיגען לעסאן אין בעצוג צו דער גאנצער אויפבויאונגס־ארבייט אין ארץ־ישראל.

דער מעדיקאל יוניט איז די בעסטע־איינגעארדנטע זאך וואס ארץ־ישראל פערמאגט, עס איז כמעט די איינציגע קאנטרוקטיווע זאך וואס עס איז געשאפען געווארען זייט די לעצטע יאהרען אין אונזער לאנד און זי בעלאנגט גליקליכערווייזע ניט צו דער ציוניסטישער ארגאניזאציאן אין ארץ־ישראל אדער וועלט־ארגאניזאציאן נאר איז אונאבהענגיג. און אין דעם ליעגט דער גליק פון דער הדסה, און דאס מאכט מעגליך איהר ערפאלג. וואלט די הדסה בעלאנגט צו אוסישקין, רופין עטינגער און קאמפאני, וואלט זי אין א קורצע צייט פערזונקען געווארען אין דעם תהום פון פאליטיק און אין איהר ארבייט וואלט זיך באלד ארויסגעצייגט די אונארדנונג, די ניט־עפישענסי וואס עס איז פאראן אין אלעס וואס דער וועד־הצירים טוט. די גבורים פון וועד־הצירים האבען געמאכט א געשריי אז מען טאר ניט צולאזען אז די אמעריקאנערי יוניט זאל זיין אונאבהענגיג, אז דאס איז "פעראַרטה" געגען ציוניזמוס אויב מען טהוט א זאך אין ארץ־ישראל און מען פרעגט ניט ביי די טשינאוניקעס פון "האטעל יוהז" און זיי האבען געלאזען שיסען זייערע גיפטיגע פיילען אין די לייט־ארטיקלען און פעליעטאנען פון "הארץ" אבער די אמעריקאנער האבען זיך ניט דערשראקען. די הדסה איז פריי און טהוט וואונדערליכע ארבייט וואס ווערט אנערקענט פון גאנצען לאנד. זי ווערט אויסגעהאלטען פון די אמעריקאנער ציוניסטישער ארגאניזאציאן און פון די דזשאינט דיסטריביושאן קאמיטע, א זאך וועלכעס צייגט אז ציוניסטען און ניט־ציוניסטען קענען צוזאמען ארבייטען פיר ארץ־ישראל.

דער מאראל דערפון איז: וואס מעהר די אמעריקאנער ציוניסטען וועלען טהאן אליין ארבייט אין ארץ ישראל ניט פרעגענדיג ביים וועד-הצירים און ניט האבענדיג מיט איהם צו טהאן אלץ בעסער וועט זיין פאר ארץ-ישראל און אלץ בעסער וועט עס זיין פיר דאס אויפבויען פון אונזער היים אין אונזער לאנד.

.55

„רוסיזם" און „אַנגלאָ־סאַקסיזם"

רוסלאַנד און ענגלאַנד־אַמעריקא, אָדער „רוסיזם" און „אַנגלאָ־סאַקסיזם" האָבען אַ ביטערע מלחמה אין דער אידישער ארץ־ישראל. ווער וועט זיין צו ארץ ישראל אויב די ערשטע וועט זיעגען, וואויל וועט זיין צו איהר אויב די צווייטע וועט זיעגען.

אויב עס זיינען פאַראַן אויף דער וועלט קאָנטראַסטען, איז ניטאָ קיין גרעסערער קאָנטראַסט ווי דער צווישען דער פער׳הלום׳טער, טעאָריזירענדער, קריך־אין־די־וואָלקענדיגער, ניהיליסטישער, שטענדיג דיסקוטירענדער און איבערקעהרעניש זוכענדער רוסלאַנד, מיט איהר ווערטער־קייענדער „אינטעליגענציא" און דער פּראַקטישער, רוהיג־געזעצטער און שכל׳דיג אויסגערעכענטער פאַרשטאַנדיגער קאָנסערוואַטיווער אַמעריקא אָדער ענגלאַנד מיט זייערע מענשען פון טהאַטען, פון ענערגיע און „קאָמאַן סענס". דאָס זיינען צוויי בעזונדערע וועלטען יועלכע קענען זיך ניט איינלעבען בשלום. דער בעריהמטער צוזאַמענשטויס אויף דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ צווישען די דעלעגאַטען פון מזרח אייראָפּא און אַמעריקאַ איז געוועזן ניט מעהר און ניט וועניגער ווי איינער פון די אויסברוכען פון דעם דאָזיגען קאַמפּף צווישען „רוסיזם", וואָס איז געבראַכט געוואָרען פון מזרח אייראָפּא, און „אַנגלאָ־סאַקסיזם", וואָס איז געבראַכט געוואָרען פון אַמעריקאַ קיין לאָנדאָן. עס איז קיין וואונדער אז איינער האָט דעם אַנדערן ניט פערשטאַנען. „רוסיזם" האָט אַ בעזונדער שפּראַך און „אָנגלאָ־סאַקסיזם" אַ בעזונדער און דאַרום איז: ולא קרב זה אל זה כל הלילה.

אָבער דאָס וואָס אין לאָנדאָן איז געוועזן איז בלויז אַ קליינינגקייט געגען דאָס וואָס עס קומט פאָר אין ארץ ישראל, דער אמת׳ער שלאַכטפעלד צווישען דעם רוסישען גייסט און צווישען דעם אַנגלאָ סאַקסישען איז ארץ ישראל.

אַז עס איז פאַראַן אַ תהום צווישען דער רוסישער אינטעליגענץ פון ארץ־ישראל און צווישען די אמעריקאַנער ציוניסטען איז ניט נויטיג קלאָהר צו מאַכען. אַלע ווייסען דאָס. עס איז גענוג צו ריידען מיט דיעזען אָדער יענעם פון די ציוניסטישע פיהרער אין ארץ־ישראל און זעהן זייער שמייכעל פון בטלה וואָס בעווייזט זיך אויף זייערע ליפּען ווען מען רעדט וועגען אַמעריקאַנער ציוניסטען אָדער אַמעריקאַנער אי־

דען. עס איז גענוג צו הערען ביי יע־
דער געלעגענהייט די רמזים וואָס מען
גיט אייך וועגען דעם אז אמעריקאַ האָט
ניט קיין אידעאַלען. עס איז גענוג צו
וויסען ווי מען האָט דאָ בעקעמפּפט
דעם אַמעריקאַן מעדיקאַל יוניט, און עס
איז גענוג צו עפענען דאָ אַ צייטונג און
לעזען אויף שריט און טריט אַז מען טאָר
זיך חלילה ניט לאָזען פאַרפיהרען פון די
אַמעריקאַנער, וואָס ווייסען ניט די
נשמה פון ציוניזמוס און דעם רוח פון
איהם א. ז. וו. א. ז. וו. אום זיך צו אי־
בערצייגען אַז דאָס זיינען צוויי בעזונ־
דערע מחנות.

אָבער עס זאָל אייך אויף אַ רגע ניט
איינפאַלען אַז די "אישו" איז אין
אמת'ן וועגען דער נשמה פון ציוניזמוס
און וועגען דעם וואָס אַמעריקאַ האָט
קיין אידעאַלען ניט, לויט די מיינונג פון
פיעלע ארץ־ישראל ציוניסטען, אָבוואָהל
די וואָס זאָגען אַז דאָס איז די "אי־
שו" מיינען ווירקליך אַז עס איז אַזוי.
דער גרונד פון די מיספערשטענדניסע
ליעגט אַ סך טיעפער. דאָס איז באמת
ניט אַ קאַמפף וועגען דעם ווי אַזוי די
איינע אָדער די אַנדערע פאַרשטעהען
דעם ציוניזמוס. עס איז אַ קאַמפף ווי
אַזוי די איינע אָדער די אַנדערע פער־
שטעהען די וועלט, ווי אַזוי זיי האַלטען
זיך צו שטאַאַטס־פּראָבלעמען. איין מחנה
זעהט אַלעס, און דאַרונטער אויך די
ארץ־ישראל פראַגען פון דעם שטאַנד־
פונקט פון דער רוסישער ראַדיקאַלער
פּראַזע, און די צווייטע זעהט אלעס, און
דארונטער אויך די ארץ־ישראל פראַגען,
פון דעם שטאַנדפּונקט פון אַנגלאָ־סאַק־
סישען פּראַקטישען אונטערנעהמונגס
גייסט; איין מחנה שטעהט ביי ראַדי־
קאַלע פזמנים און לופטיגע לאָזונגס־
ווערטלעך, און די אַנדערע שטעהט ביי
דאָס וואָס איז פּשוט, לאָגיש און געזונד;
איין מחנה קאָרמעט זיך און יענעם מיט
קנאַקעדיגע דבורים, און די צווייטע יויל
אַז עס זאָלען געטהאָן ווערען מעשים;
איין מחנה רעדט מיט דעם לשון פון
רוסלאַנד, און די צווייטע רעדט מיט דעם
לשון פון אַמעריקא און ענגלאַנד.

איך וויל נעהמען אַלס אַן אילוסטראַ־
ציאָן צו דאָס וואָס איך האָב געזאָגט:
דאָס וואָרט "ביזנעס". איהר זעהט אין
די ארץ־ישראל צייטונגען, איבערהויפּט
די וואָס שטעלען פאָר דעם "רוסיזם"
אין ארץ־ישראל, די „האָרץ" און דער
רויטער "קונטרס", אַלע וויילע אַן אנ־
גריף אויף די אַמעריקאַנער ציוניסטען
דערפאַר וואָס זיי ווילען מאַכען פון
ציוניזם אַ "ביזנעס". און דאָס ווערט
וויעדערהאָלט און וויעדערהאָלט אָהן אַ
שיעור צו די ערשטוינונג פון יעדען בר־
דעת, וועלכער פרעגט זיך, וואָס מיינען
דאָ די דאָזיגע אידען מיט דיזע דברים
בטלים? מיינען זיי באמת אַז די אמע־
ריקאַנער ציוניסטען, וואָס האָבען געזאַ־
מעלט מיט שוועריגקייטען מיליאָנען
פאַר פאַלעסטינא האָבען עס געטהאָן צו־
ליעב "ביזנעס" צוועקען?

איך בין גליקליכער ווייזע אין דער
לאַגע צו פערשפּרייטען אַביסעל ליכט
אויף דעם אָנפאַנג און געבורט פון דיזער
נאַרישער טענה. אין לאָנדאָן, ביים
סיניאָרען־קאָנווענט, האָט בראַנדיים גע־
זאָגט אַז געלדער זיינען פערשווענדעט
געוואָרען און אַז עס איז נעטיג אַז פון
יעצט אָן און ווייטער זאָלען די אויס־
גאַבען פון די געלדער געפיהרט ווערען
אויף אַ "ביזנעס־לייק" וועג.. און גלייך
האָט מען זיך אָוועקגעשטעלט און גע־
זאָגט, אַז דער "ריכטער" וויל מאַכען
פון ציוניזמוס אַ טרוקענע ביזנעס, און
אַז מען וועט ניט לאָזען מאַכען פון אַן
אידעאַל אַ ביזנעס. און אוסישקין האָט
געבראַכט דיזעלבע אַטאַקע פון לאָנדאָן
קיין פאַלעסטינאַ און האָט דערפון גע־
שלאָגען קאַפּיטאַל אין זיין קאַמפף געגען
די אַמעריקאַנער, און פון דאַן אָן האָט
מען עס ניט אויפגעהערט אויף אַ נאַ־
רישען אופן איבער'חזר'ן.

פאַר מיר איז די זאַך קלאָהר. איך
הער אין דעם די שטימע פון דער פאַר־
בטל'טער רוסישער "אינטעליגענציא",

גוי'שע און אידישע, ביי וועמען ביזנעס איז שטענדיג געווען א חרפה. "טאָרגאַש" איז געווען א זידעל־וואָרט און נאָכקלאַנג פון פעראַכטונג. א סוחר איז ביים רוסישען אינטעליגענט־בטלן געווען עפּעס א בזיון'דיגע בעשעפעניש, ווייל ער האָט ג'עוסק'ט אין א רעאַלע זאַך, א קופּיע'ז איז נאַטירליך נאָר גוט ווען מען דאַרף האָבען פון איהם א טובה אָדער ווען מען דאַרף ביי איהם צונעהמען זיין פערמעגען אין א פּראָלעטאַריש־ניהיליסטישע־באָלשעוויסטישע קאָמוניסטישע רעוואָלוציאָן. די מזרח־אייראָפּעאישע ציוניסטישע אינטעליגענץ, וועלכע איז "רוסיש" אין איהר אַנשויאונג, האָט ניט געקאָנט אַרויסלאָזען פון האַנד אַזאַ כלי־זין ווי זיך צו ווענדען צו די אַמעריקאַנער און זאָגען: אָ, מיט אייך איז ניטאָ וואָס צו ריידען, איהר זייט "ביזנעס"־לייט, און דאָס איז גענוג! און דאָס לעכערליכסטע איז אַז דאָס זאָגען ניט נאָר רויטע פּראָלעטאַריער, נאָר דאָס זאָגען רוסישע בורזשוען אויך, ווארום א רוסישער אינטעליגענט, אפילו ער איז אַליין א בורזשוא, און אפילו ער איז אַליין א מאַן פון ביזנעס און אַמאָל אפילו א שטיקעלע פּראָפיטירער אויך, שרייט אויך אוים "ביזנעס" מיט א טאָן פון בעליידיגונג, ווייל א רוסישער בורזשוא האָט אויך די רוסישע פּסיכאָלאָגיע און ער קען זיך ניט ענדערן.

און דאָס איז אַן ערקלעהרונג פאַרוואָס די רויטע אין ארץ־ישראל האָבען פאָלשטענדיג געפאַנגען דעם ועד הצירים און אפילו די "בורזשואזיע" אינטעליגענטען פון דער ציוניסטישער קאָמיסיאָן שטעהען כורעים און משתחוים פאַר די "אחדות העבודה" און "הפועל הצעיר." עס איז באמת ניטאָ קיין גרויסער אונטערשיעד צווישען די ערשטע און די צווייטע, פאַר דעם אינטעליגענט און פאַר דעם רויטען עקזיסטירען דיזעלבע פראַזען און ביידע גלויבען אין טעאָריען. דער רויטער, נאַטירליך, געהט ווייטער און חלום'ט פון רעוואָלוציאָן, די איינציגע שפּייז מיט וועלכער די רוסישע "קולטור" קען אימיצען קאָרמענען. דער רוסישער ניהיליזם וועט גאָר ניט וואַרטען צו חרוב מאַכען ווען עס וועט שוין זיין אויסגעבויט, ער וועט לכתחילה ניט לאָזען לייגען איין שטיין אויפ'ן אַנדערן.

מיט רוסישע אידעען, מעטאָדען און טעאָריען קען מען ארץ ישראל ניט בויען. מען קען דערמיט ק י י ן לאַנד ניט בויען. מיט זיי איז גוט חרוב צו מאַכען דאס וואס אַנדערע האבען געבויט. די וועג אויף וועלכער מען מוז געהן און בויען ארץ ישראל איז ניט דורך עטוואס וואס איז עהנליך צו רעוואָלוציאָן נאָר דורך עוואָלוציאָן. ניט דורך פראַזען און תוהו ובוהו געדאַנקען פון א לאַנד וואס האט ניט געהאט קיין ערפאַהרונג אין זעלבסט רעגירונג, וואס האט קיינמאָל ניט געוואוסט און וויים היינט ניט פון פרייהייט וועלען מיר קענען שאַפען זיך א היים, נאָר דורך די געדאַנקען פון די לענדער וואס האבען די פרייהייט געשאַפען, גרויסע דעמאָקראַטיען געבויט, דורך ענגלאַנד־אַמעריקא אַדער אַמעריקא־ענגלאַנד. מיר האבען גאר ניט וואס צו לערנען פון מאָסקווא. מיר האבען פיעל צו לערנען פון וואַשינגטאָן. עס איז ניטא קיין לעכערליכערע זאך ווי אז איהר טרעפט אָן א האַלב געבאַקענעם אינטעליגענט אין ארץ־ישראל וואס האט איבערגעלעזען עטליכע רעוואָלוציאָנערע ביכלאך און ער מאַכט אַוועק מיט'ן האַנד ניט נאָר די אַמעריקאַנער אידען נאָר גאַנץ אַמעריקא. די ארץ־ישראל'דיגע פרעססע פאַרמאָגט א היבש ביסעל בטלנות אין בעצוג צו אַמעריקא, אין בעצוג צו אַלעם וואס איז פּראַקטיש. און ווען איך זאג די פרעססע מיין איך די אָפיציעלע, די ועד הצירים'דיגע ווייל די אין וועלכע די בן יהודה'ס, דער פאַטער מיט'ן זוהן נעהמען אן אנטהייל,

האט א שטארקען חוש פיר פראקטישקייט און ווירקליכקייט. זי האט זיך שוין בעפרייט פון דעם רוסישען קאשמאר פון ניהיליזם און אפשר קומט עס דערפון וואס די בן יהודה׳ס זיינען געווען מעהר ווי פיער יאהר אין אמעריקא און האבען שוין געקריגען דעם אמעריקאנעם אדער אנגלא־סאקסישען בעגריעף פון "קאמאן־סענס" ?

איך גלויב אז אפילו די טענה אז ארץ ישראל דארף זיין א "גייסטיגער צענטר", דער גאנצער חשק צו פערוואנדלען די אידישע מדינה אין א חדר, קומט אויך ניט פון א טיעף־אידישען בעגריף ווי די וואס גלויבען אין דעם דאזיגען "גייסטיגען צענטר" מיינען. עס קומט אלם פון דעריזעלבער קוועלע פון דעם רוסישען בטלנות־גייסט וואס האט זיך אנגעקלעפט אן די אידען. אידען זיינען בטבע א פראקטישע אומה, וואס ווילען ניט א נשמה אליין, זיי ווילען א גוף אויך, ליידער האט די רוסישע "קולטור" אויף זיי געווירקט און כל־זמן מען וועט דערפון ניט פטור ווערען אין ארץ־ישראל וועט אונזער ארבייט ניט קענען געהן ווי עס דארף צו זיין.

די רוסישע השכלה איז א צערשטערענדע, פון איהר קענען ניט ארוים קיין גרויסע בויער און פיהרער, די אנגלא־סאקסישע השכלה איז א בויענדע, קאנסטרוקטיווע. *נאר פון איהר* קענען קומען די מענער וואס זאלען שאפען. פון ראדיקאלען וועט אונזער ישועה ניט קומען, פון ליבעראל־קאנסערוואטיווען וועט די גרויסע ארבייט קענען דורכגעפיהרט ווערען, ניט דורך בטלנות־דיגע חכמות אלץ איינס די פון אוניווערזיטעטס־באנק אדער פון משכיל׳ישען חדר, בויט מען אויף א מדינה, נאר דורך מענשען וואס טהוען פראקטישע ארבייט אין א *ביזנעס־גייסט*. וואס מעהר מיר וועלען האבען אין ארץ ישראל אנגלא־סאקסיזם און וואס ווייניגער מיר האבען רוסיזם אלץ גיכער וועלען מיר האבען ארץ־ישראל.

פון רוסלאנד דארפען מיר קריעגען אידישע אידעאלען מיט וועלכע די דארטיגע אידען האבען זיך אויסגעצייכענט, אבער ניט די שוואכקייט פון דעם "רוסיזם" וועלכער האט זיך אנגעקלעפט אן אונז.

.56

רוסיזם און אנגלאָ-סאקסיזם (2)

איך בין זעהר דאנקבאר צו מיין פריינד בריינין פאר זיינע צוויי ארטיקלען וועלכע ער האט געשריבען געגען מיין ארטיקעל "רוסיזם" און "אנגלא־סאקסיזם" אין ארץ ישראל. ער האט מיר געגעבען די געלעגענהייט זיך צוריק אומקעהרען צו דיזען, נאך מיין מיינונג העכסט וויכטיגען ענין אין וועלכען עס ווענדעט זיך א זעהר גרויסער טהייל פון אינזער צוקונפטס ארבייט אין ארץ־ישראל. מיין פריינד בריינין וועט מיר ענטשולדיגען אויב איך וועל זאגען אז זיין קרעפטיגער שאס האט ווי מען זאגט אויף "אנגלא־סאקסיש" "מיסד דהי פאינט" אדער ווי מען זאגט אויף לשון־קודש: "טעגו בחטים והודה לו בשעורים".

וואס האב איך געזאגט אין מיין ארטיקעל וועגען "רוסיזם" און "אנגלא־סאקסיזם?" איך האב געזאגט צוויי זאכען:

1. אז די קולטור פון ענגלאנד און אמעריקא איז א פיעל העכערע ווי די קולטור פון רוסלאנד. די קולטור פון רוסלאנד איז א פארשלאפענע, א חלום'דיגע, א קולטור פון טעאריען און פון זעלבסט־אנאליזע; די קולטור פון ענגלאנד און אמעריקא איז גוט פיר פראקטישע מענשען וואס האבען ליעב צו טהאן מעשים און פאר "עוואלוציאנערען", דאס הייסט, פאר מענשען וואס האלטען ניט פון איבערקעהרענישען. נאר פון אלע מאל ביסלעכווייז אויסבעסערען דאס וואס עס קען אויסגעבעסערט ווערען. אין דעם יסוד פון דער רוסישער קולטור ליגט דער ניהיליזם, וועלכעס איז טיעף איינגעווארצעלט אין דער נשמה פון רוס; אין דעם יסוד פון דער אנגלא־סאקסישער קולטור ליעגט דער חשק צו טהאן, צו אונטערנעהמען, וועלכער ליעגט איז טיעף איינגעוואוצעלט אין דער נשמה פון ענגלענדער און אמעריקאנער. די רוסישע קולטור קען דארום מעהר צושטערען ווי בויען: די אנגלא־סאקסישע איז א קולטור פון בויען, גרינדען און שאפען.

2. אז די אידען וואס וואהנען אין א לאנד און נעהמען א שטארקען אנטהייל אין דעם געשעפטליכען לעבען פון א לאנד ווערען ווילענדיג אדער ניט ווילענדיג בעאייפלוסט פון דעם כאראקטער פון דער קולטור פון דער לאנד וואו זיי געפינען זיך. די רוסישע אידישע אינטעליגענץ וואס שעפט און זויגט פון דער רוסישער קולטור האט נאטירליכערווייזע אריינגענומען א טהייל פון דעם רוסיזם; די ענגלישע און אמעריקאנער אידען וואס קומען אין בעריהרונג מיט

די ענגלענדער און אמעריקאנער האבען נאטירליכערווייזע אריינגענומען א טהייל פון אנגלא־סאקסיזם. און אזוי ווי מיר דארפען יעצט ניט קיינע טעאריען נאר מעשים, אזוי ווי עס האנדעלט זיך יעצט וועגען שאפען, ארגאניזירען, אונטערנעהמען, קענען די ענגלישע אידען און די אמעריקאנער *א י ן א ל ע ס ו ו א ס א י ז נ ו ג ע פ י ה ר ע ר ש א פ ט* מעהר אויפטהאן פאר ארץ־ישראל ווי די רוסישע אידישע אינטעליגענץ וועלכע איז און מוז זיין בעאיינפלוסט פון "רוסיזם".

אז אנגריף וואס וואלט נידערגעווארפען מיין שטה, ווי ה' בריינין רופט עס אן, האט געקענט זיין נאר אזעלכער וואס וואלט אומגעווארפען איינעם פון די צוויי (אדער ביידע) פונקטען, וועלכע איך האב געבראכט. ווען אימיצער בעווייזט אז מיין מיינונג וועגען די רוסישע און אנגלא־סאקסישע קולטור איז א פאלשע, אז די רוסען זיינען זעהר פראקטישע מענשען, זיינען ווייט פון חלומות, אז זייער קולטור איז א פעסטע, אדער אימיצער בעווייזט אז די אנגלא־סאקסען זיינען ווילדע טעארעטיקער וואס קענען ריידען מעהר ווי טהאן, וואלט נאטירליך אומגעפאלען דער גאנצער בנין וואס איך האב געבויט.

אדער ווען אימיצער בעווייזט אז די אידען פון א לאנד האבען ניט קיין שום פערבינדונג מיט דער קולטור פון דער מדינה און די ארט און ווייזע ווי אזוי דאס פאלק פון דעם לאנד האנדעלט האט אויף דעם אידישען תושב קיין ווירקונג, ווען אימיצער בעווייזט אז צווישען דער אידישער אינטעליגענץ אין רוסלאנד איז ניטא קיין שייכות צו דער רוסישער און אז צווישען די ענגליש־אמעריקאנישע אידען און די ענגלענדער און אמעריקאנער איז ניטא קיין שייכות און די ערשטע לערנען גאר ניט פון די לעצטע — וואלט עס אויך צוווארפען די בעהויפטונגען וואס איך האב געמאכט.

אבער ה' בריינין אטאקירט ניט קיינע פון דיזע צוויי פונקטען. ער לייקענט ניט אב מיינע בעהויפטונגען וועגען די רוסען און אנגלא־סאקסען און ער לייקענט אויך ניט אב מיין בעהויפטונג אז אידען ווערען בעאיינפלוסט פון דער אמעריקאנער סביבה אויב זיי קומען מיט איהר אין בעריהרונג. ער קען צו גוט אידישע געשיכטע אום ער זאל עס אבלייקענען, ער ווייס אז די אידען פון דער אראבישער שפאניען זיינען געווען מעהר אדער ווייניגער אראביזירט, און די דייטשע אידען זיינען מעהר אדער ווייניגער גערמאניזירט און עס איז זעלבסט פערשטענדליך אז די אנגלא־סאקסישע אידען זיינען "אנגלא־סאקסיזירט". נאכמעהר, ה' בריינין גיט אליין צו אין זיין ארטיקעל געגען מיר אז "דער איינפלוס פון פערשידענע קולטורען אויף די ציוניסטען פון דער וועלט קען אונז נאר נוצען, קען אונז נאר בערייכערען". הייסט דאך עס אז מיר ווערען יא בעאיינפלוסט פון דער קולטור צווישען וועלכער מיר געפינען זיך. איז דאך זעהר פשוט אז אזוי ווי מיר ווערען בעאיינפלוסט פון אלע קולטורען און אזוי ווי די אנגלא־סאקסישע קולטור איז א העכערע ווי די רוסישע (און ה' בריינין זאגט אליין אין זיין ארטיקעל: פריינד בובליק האט זעהר ריכטיג, קורץ און שארף כאראקטעריזירט דעם פראקטישען גייסט פון אנגלא־סאקסיזם) איז דאך זעהר נאטירליך מיין וואונש אז די אנגלא־סאקסישע קולטור זאל גובר זיין אין ארץ־ישראל איבער דער רוסישער אדער ווי איך האב עס געזאגט אין מיין לשון אז דער "אנגלא־סאקסיזם" זאל גובר זיין דעם "רוסיזם".

ה' בריינין נעהמט זיך גאר צו א זייטיגע שאלה וואס האט ניט צום ענין ווען ער גיט מיר א פרעג: ווער האט ביז יעצט אויפגעבויט, איינגעפלאנצט און אויפגעריכטעט דאס ביסעלע, די קאלאניעס, די אינסטיטוציאנען און ד. ג. וואס מיר בעזיצען אין ארץ־ישראל? — איז דאס ניט די מזרח אייראפעאישע אידען? ה' בריינין דיסקוטירט א זאך וועלכע אלע זיינען מסכים. די מאמענטען ווען איך האב געזעהן מיט די אויגען אט דאס וואס אידען האבען געשאפען זיינען געווען די גליקליכסטע אין מיין לעבען און איך האב געטהאן אלעם

וואס מיינע ארימע קרעפטען האבען מיר
ערלויבט אום מיין התפעלות און
התלהבות פון גליק אין מיין שרייבען פון
ארץ־ישראל איבערצוגעבען. אבער דאס
ביסעלע, ווי ה' ברייניןרופט עס
ריכטיג אן, האט געדויערט פיערציג
יאהר און מיר קענען זיך ניט בענוגענען
אז אין פערציג יאהר צייט זאל געשאַ־
פען ווערען נאך אזא ביסעלע. מיר דאר־
פען יעצט א סך און איך צווייפעל אויב
מען וועט עס קענען שאפען מיט רוסישע
מעטאדען און איך בין זיכער אז מיט
אנגלא־סאַקסישע מעטאדען וועט מען עס
יא קענען שאפען. און ווען די רוסישע
אידען וואלטען געהאט די ענערגיע, דעם
אונטערנעהמונגס־גייסט און ענטשלוס
וואס הערשט אין ענגלאנד און אמעריקא
וואלטען זיי אין פערציג יאהר ניט קיין
ביסעלע נאר א סך אויפגעטהאן.

וואס האבען די רוסישע אידען געגע־
בען פאר ארץ ישראל איידער די מלחמה
איז ארויסגעקומען. ווען א רוסישער
רובל איז געווען א גרויסע מטבע אין
ארץ ישראל און ווען עס איז געווען אזוי
לייכט צו קויפען לאנד דארטען? האט
מען ניט געדארפט אויסלאזען האנד־
געלד דערפאר וואס מען האט ניט גע־
פונען ווער עס זאל געבען א מיליאן
פראנק פאר דער גרויסער לאנד־מציאה
אין פאלעסטינא? און וואס איז א מיל־
יאן פראנק געווען ביי די רוסישע אי־
דען? וואס האבען די אידען פון אדעס,
די רייכע שטאלצע אדעס, געגעבען פאר
אויסקויפען ארץ־ישראל און וואס הא־
בען אנדערע שטעדט געגעבען. איך קום
פון א שטאדט וואס האט פארקויפט
איהר סחורה איבער גאנץ רוסלאנד, אזש
ביז קאמטשאטקא. די גבירים פון
שטאדט זיינען געווען אפטע בעזוכער
אין אלע בעדער פון אויסלאנד, און עס
האט זיי ברוך השם קיין זאך ניט גע־
פעהלט און אויף ארץ־ישראל האבען זיי
געגעבען קאפיקעס. און אין יענער
שטאדט איז געווען א רב, איינער פון די
גרעסטע אידישע גדולים, דער ווינקעל־
שטיין פון רוסישער חבת־ציון, ר' שמואל
מאהליווער ז"ל, און דאס האט אלעס ניט
געהאלפען אז די שטאדט אידען זאלען
טהאן עפעס א ריכטיגע זאך פאר ציון,
און אזוי איז געווען דער פאל מיט אלע
שטעדט אין רוסלאנד.

און איך וועל פערטרויען ה' ברייניןן
א סוד וועלכען ער און אלע אנדערע ווייר
סען פון פריהער: אז ווען ניט דער
באראן ראטהשילד פון פאריז, וואלטען
מיר ניט געהאט די קאלאניען און דאס
גאנצע ביסעלע וועלכע ה' בריינין
שטעלט ארויף אין גאנצען אויפ'ן חשבון
פון רוסישען ציוניזם. וואס האבען די
רוסיש אידישע גבירים געטהאן פאר אונ־
זער לאנד? עס דוכט זיך מיר,
אז אויב עס איז יא געווען א
גביר אין רוסלאנד וואס איז געפאהרען
אין ארץ־ישראל, האט ער וועגען ארץ־
ישראל אנגעשריבען — ניט קיין טשעק
נאר א ביכעל! און אויב איך האב ניט
קיין טעות איז ער געווען פאררעכענט
פאר'ן גרעסטען רוסישען נדיב ביי די
חובבי ציון. אפילו פאר'ן חנוך איז די
גרעסטע נדבה פאר'ן יפו'ער גימנאזיע
נעגעבען געווארען פון אן ענגלישען אי־
דען, און דער פאליטעכניקום אין חיפה
איז געשאפען געווארען מעהרסטענס
דורך געלד פון אמעריקא! דאס איז גע־
ווען פאר דער מלחמה. אין די לעצטע
פאאר יאהר האט אמעריקא געגעבען
מיליאנען דאלארס פאר ארץ־
ישראל, אהן אן ערך פיעל מעהר ווי די
7 מילאין רוסישע אידען האבען געגעבען
אין פערלויף פון א האלבען יאהרהונ־
דערט!

ה' ברייניןן ריידענדיג פאר דער רוסיש־
אידישער אינטעליגענץ טענה'ט אז זי
האט א "דערהויבענעם אידיש נאציאַ־
נאלען גייסט", אז זי איז דורכגעדרונ־
גען מיט דעם אידישען גייסט", אז זיי
זיינען העברעער, א. ז. וו. אבער דערמיט
אליין בויט מען נאך ניט אויף א לאנד,
דערצו דארף מען האבען אזעלכע מעלות
וועלכע מען געפינט מעהר ביי ניט־
רוסיש אידען ווי ביי רוסישע. האבען
דען ניט די רוסישע אידען אליין אקצעפּ־
טירט אלס פיהרער דר. הערצל, וועלכער
האט קיין העברעאיש ניט געקענט און
האט פון דער העברעאישער קולטור ניט
געוואוסט? זייט ווען איז עס געווארען

א כלל אז די וואס שטאמען ניט פון רוס־לאנד און קענען קיין העברעאיש דארפען ווערען געזידעלט אזוי ווי אוסישקין זידעלט די אמעריקאנער ציוניסטישע פיהרער און ווי בריינין זידעלט זיי. רופענדיג זיי "האלבע ציוניסטען". צו דען אז די רוסישע אידען קענען העברעאיש מוזען זיי זיין בעסערע קאלאניזאטארס און אדמיניסטראטארס ווי די וואס קענען ניט? אויב רוסלאנד גיט אידעאליזם און אידישע קולטור קען ענגלאנד און אמעריקא געבען דעם אונטערנעהמונגס־גייסט און די מאדערנע מעטאדען דורך וועלכע מען זאל די אידישע שטאאט קענען אויפבויען.

ה' בריינין רעדט פון די העברעאישע סקולס אין ארץ־ישראל. די סקולס האבען אויפגעטהאן א גרויסע ארבייט דערמיט וואס זיי האבען איינגעפיהרט דאס העברעאיש ריידען, אבער פון די סקולס איז ארויסגעטריבען געווארען דער תנ"ך, דער ספר־הספרים, אונזער לעבען און אונזער שטאלץ. די אידישע יוגענד פון ארץ־ישראל וויים ניט א פסוק פון תורה, נביאים און כתובים און דאס קומט פון "רוסיזם"! דער רוס וויים ניט פון תנ"ך און וויל ניט וויסען, די רוסישע ליטעראטור דערמאנט דעם תנ"ך ניט און די רוסיש־אידישע אינטעליגענץ האלט אויך אזוי. דער אנגלא־סאקס איז פערליעבט אין תנ"ך און עס וואלט געווען אונמעגליך ווען אידען פון ענגלאנד און אמעריקא זאלען שאפען די ארץ־ישראל סקולס אז זיי זאלען דעם תנ"ך בעהאנדלען ווי מען בעהאנדעלט איהם אין ארץ־ישראל. און נאך מיט צעהן יאהר צוריק האט אחד־העם געמאכט אויפמערקזאם אויף דעם אונטערשיעד ווי מען האלט דעם תנ"ך אין ארץ־ישראל און ווי מען האלט איהם אין ענגלאנד. ער שרייבט: אין דערזעלבער צייט וואס עס איז צו אונז געקומען די בשורה פון דער ארץ־העברים אז עס איז בטל געווארען דער "היפנאז" פון תנ"ך, האט אנגעפאנגען ענגלאנד זיך צו גרייטען פאר א גרויסען יום־טוב. עס ווערט דריי הונדערט יאהר זינט מען האט געמאכט די אויטאריזירטע איבערזעצונג פון תנ"ך אין ענגליש, און מען דארף לעזען וואס די ענגלענדער, אפילו די פרייע, שרייבען וועגען דיזען יום־טוב אום צו זעהן ווי שטארק עס איז נאך דער "היפנאז" פון תנ"ך ביי דער דאזיגער אומה." יעס, ה' בריינין, דאס איז אנגלא־סאקסיזם. דער אנגלא־סאקסיזם קען לערנען דער רוסיש אידישער אינטעליגענץ ניט נאר ווי צו אויפבויען א פיזישע ארץ־ישראל, נאר עס קען איהר לערנען אויך קולטור, אידישע קולטור וועלכע איהר דיינקט אז עס איז א מאָנאפאל ביי רוסישע משכילים. און לאמיר אייך ציטירען נאך א פאאר שורות פון אחד־העם אום צו צייגען אז ער איז אויך קיין חסיד פון רוסיזם. ער שרייבט: "עס זיינען געקומען אהין (קיין ארץ־ישראל) פון חוץ־לארץ (רוסלאנד) שכורים־פון־ווערטער און האבען מיט זיך געבראכט די מליצות מיט וועלכע זיי זיינען געווען געוואהנט אין זייער מויל אין חוץ־לארץ (רוסלאנד) — און זיי זיינען זיך משתדל צו ווירקען אויף דעם יונגען דור אין ארץ־ישראל און מאכען איהם ניט נאר "פריי פון מצוות" נאר אויך פריי פון יעדער זאך וואס בינדעט צו איין דור צום אנדערען אין נאציאנאלען לעבען".

און אז איך האלט שוין ביי אחד־העם'ן וועלכען בריינין רופט מיט רעכט דער וואהרהייט־זאגער און שטעלט איהם זעהר, זעהר הויך, וויל איך בריינגען פאלגענדען ציטאט פון אחד־העם אויף וועלכען קאללעגע ה' דאלידאנסקי האט מיר אויפמערקזאם געמאכט נאכדעם ווי ה' בריינין איז ארויס מיט זיינע ארטיקלען נעגען מיר. עס פרעהט מיר וואס מיינע פערזענליכע בעאבאכטונג אין פאלעסטינא האבען זיך צוזאמענגעטראפען מיט דער מיינונג פון אחד־העם, וועלכער האט געשריבען מיט דרייסיג יאהר צוריק (על פרשת דרכים זייטע 41). פאלגענדעס:

עס בלייבט פאר אונז בלויז צו ווענדען זיך צו אונזערע ברידער אין דער וועסט, איבערהויפט — אין ענגלאנד, וואו מען עוסק'ט אין

דער לעצטער צייט אין דער שאלה פון ישוב ארץ־ישראל. אויב צווישען דיזע מתעסקים זיינען פאראן אין אמת'ן, אזוי ווי די צייטונגען דערצעהלען, גרויסע מענשען וואס זיינען געבוירען אין ענגלאנד, וואלטען זיי נאך געקענט פארריכטען די פעהלערען און געבען דעם גאנצען ענין די ריכטיגע צורה. זיי זיינען מענשען וואס זיינען געוואהנט צו אן איינגעארדענטען לעבען און ווייסען וואס עס הייסט א סיסטעמאטישע ארבייט און דערצו האבען זיי אלע נויטיגע מיטלען — זיי האבען בעדארפט מאכען א גרויסע נאציאנאלע חברה פאר ישוב ארץ־ישראל. ערשטענס וועלען זיי שיקען אהין א קאמיסיאן פון עקספערטען א. ז. וו.

אחר־העם איז אלזא אויך א שטיק אפיקורס אין "רוסיזם" און א שטיק מאמין אין אנגלא־סאקסיזם.

ה' בריינין מעג זיך דיינקען וועגען אזא ערשיינונג ווי אז אידען מאכען טריפה־קיכען אין ירושלים ווי ער וויל. איך אבער האלט עס פאר דער שוידערליכסטער זאך וואס עס האט פאסירט אין ארץ־ישראל זייט חורבן בית המקדש אפילו בלויז פון נאציאנאלען שטאנדפונקט, און דיזער חלול־השם און חלול־העם קומט פון "רוסיזם". דיזע האלטונג צו אידישע הייליגטימער קומט פון רוסישען ניהיליזם. מענשען וואס קומען פון אנגלא־סאקסישע לענדער קענען אזא זאך ניט טהאן. דער אנגלא־סאקס, אויב ער איז אליין ניט רעליגיעז, איז ער אבער ווייט פון צו טהאן צו־להכעיס. ער איז א ציוויליזירטער מענש, דער רוס האלט אבער פון אן אנדער כלל: אט וועל איך טהאן דאס וואס דו קענסט ניט פארטראגען און דו נעהם איין א מיתה־משונה! די גענאסען וואס זיינען געקומען פון רוסלאנד קיין אמעריקא האבען געמאכט יום־כפור בעלער. ווען זיי האבען זיך א ביסעל אנגלא־סאקסיזירט האבען זיי עס אוועקגעווארפען. דעם דאזיגען "רוסיזם" האט מען יעצט געבראכט קיין ארץ־ישראל. און אוסישקין נעהמט קהל'שע געלד און גיט עס צו קויפען טרפה פלייש אין ירושלים, און זאגט אז ער קען זיך ניט העלפען. דאס איז "רוסיזם". איך דארף ניט האבען קיין בעסערען בייזפיעל וועגען דעם קאנטראסט צווישען "רוסיזם" און "אנגלא־סאקסיזם" ווי אנצואווייזען אז סעמיועל וואס קומט פון ענגלאנד געהט דאוונען אין ר' יהודה החסיד'ס שוהל, און די וואס קומען פון רוסלאנד מאכען אין ירושלים טריפה־קיכען ארויסצורופען מחלוקת און סקאנאלען ביי די בני ירושלים!

איך וויל ניט ווידערהאלען וואס איך האב געזאגט אין מיינע בריעף פון ארץ־ישראל וועגען די עקסטרימיסטען פון ארץ־ישראל וועלכע האלטען דעם ועד־הצירים אונטער זייער קנאפעל.

אויב ה' בריינין דיינקט אז מיט דער פייערדיגע אפאזיציאן צו פריוואט־אייגענטהום פון די "אחדות העבודה" וועט מען קענען געווינען מענשען מיט קאפיטאל פאר ארץ־ישראל, זאל ער אזוי גלויבען. איך בין איבערצייגט אז די מענשען וועלען פארטרייבען פון פאלעסטינא יעדען וואס האט געלד און דאס מיינט אז זיי וועלען ניט לאזען ארץ־ישראל אויפבויען.

זאל איך נאך דערמאנען וועגען נאציאנאליזאציאן פון לאנד? לאנד־נאציאנאליזאציאן מיינט אז מען זאל ניט קענען קריגען קיין געלד צו קויפען לאנד: עס מיינט זיך אבצוזאגען פון קריגען ארץ־ישראל באדען. עס מיינט די פערניכטונג פון ציוניזמוס איידער מען האט נאך אנגעפאנגען עטוואס צו טהאן. אבער בריינין'ען איז נעפעלען געווארען דיעזע שעהנע פראזע און דאס איז "רוסיזם". די אנגלא־סאקסען האבען געוואוט אויף דער לאנדאנער קאנפערענץ נעגען נאציאנאליזאציאן, ווי עס דארפען טהאן מענשען מיט קאמאנסענס און מיט א געזונדען חוש פאר דאס וואס מיר דארפען טהאן אין ארץ־ישראל.

.57

די שטיינערנע פאלאצען פון די מתים

איינע פון די וואונדערליכסטע זאכען פון דער אידישער פערגאנגענהייט אין ירושלים זיינען די קברים וואס זיינען אויסגעהאקט אין די שטיינערנע בערג און אין די פעלזיגע גרונד. עס האט אמאל געמוזט זיין איינע פון די גרעסטע פאנטאזיען פון א רייכען מאן ער זאל זיך אויסהאקען א פראכטפאלען וואהנונג אויף נאכ'ן טויט אין א שטיינערנעם בארג, און געוועהנליך האט ער געהאט אין זינען אויך זיין משפחה. פערזארגענדיג פאר אלעמען "דירות אויף אייביג" אונטער "איין דאך", עס הייסט, אין איין שטיין. איך זאג דירות ווייל די דאזיגע קברים זיינען אינגאנצען עהנליך צו גרויסע וואהנונגען אין וועלכע עס איז פאראן א הויפט־האל אדער מיטעלסטער גרויסער צימער פון וועלכען מען געהט אין פערשיעדענע זייטען צו די קלענערע חדרים וואס זיינען אנגעגעבען צו פערשיעדענע מיטגליעדער פון דער משפחה. די אויסגעהאקטע פאלאצען פאר די מתים זיינען נאכגעמאכט געווארען נאך די פראכט און גלאנץ פון די פאלאצען אין וועלכע די וואס האבען עס געלאזען מאכען האבען געלעבט. וואס רייכער דער מאן איז געווען אלץ שעהנער און גרעסער זיינען געווען די קברים וואס ער האט פאר זיך און די זייניגע געלאזט אויסהאקען.

ווי ווייט וויכטיג עס איז געווען פיר יעדען גרויסען מאן צו אנגרייטען פאר זיך זיין שטיינערנעם מקום־מנוחה פאר נאכ'ן טויט קען מען זעהן פון די שארפע ווערטער וואס ישעיה זאגט אין גאט'ס נאמען צו א מאגנאט פון ירושלים און אויפזעהער איבער די קעניגליכע הויז אדער איבער'ן בית המקדש: אזוי האט גאט צבאות געזאגט. געה און קום צו דעם אויפזעהער איבער'ן הויז, צו שכנא: "וואס האסטו דא און וועמען האסטו דא אז דו האסט זיך דא אויסגעהאקט א קבר. ער האקט אויס אין דער הויך זיין קבר, ער שניידט אויס אין פעלזען א וואהנונג פאר איהם. גאט וועט דיך פערווארפען א שטארקע פערווארפונג און ער וועט דיך אוועקקייקלען, ער וועט דיך פערשליידערען — — דארטען וועסטו שטארבען — — און איך וועל דיר אראבשטופען פון דיין

מצב און פון דיין צושטאַנד וועסטו ווערען אַראָבגעשטויסען". אויסהאַקען אַ קבר אין פעלזען איז אַלזאָ געווען דער סימן פון גרויסקייט, פון מאַכט, אייַנפלוס און רייכטהום.

מיר וועלען וואַרפען אַ בליק איבער דיזע פעלזען־וואָהנונגען פאַר מתים אויף וועלכע מען האָט פערשווענדט אהן אַ שיעור ענערגיע און אַרבייט, ווארום מען ווערט ערשטוינט פון די אַרבייט וועלכע איז אַריינגעזונקען געוואָרען אין די לאַנגזאַמע און שווערע שטיינשניידונג אונטער דער ערד. מיר וועלען זיך אָבשטעלען צום ערשטען אויף דאָס וואָס מען רופט די קברים פון מלכים, וועלכע זיינען אין צפון־זייט פון ירושלים. די קברים פון די גרויסע אידישע מלכים פאַר'ן בית־ראשון זיינען דאָ זיכער ניט געווען. דיעזע זיינען געווים געווען צום דרום פון שטאָדט אַרום דעם באַרג ציון. עס איז העכסט וואָהרשיינליך אַז אויף דעם פּלאַטץ וואו ראָטהשילד האָט געמאַכט זיינע אויסגראָבונגען ליגען ווירקליך די מלכי בית דוד און פּילייכט איז אויך אמת די השערה אַז יחזקיהו המלך'ס וואַסער־טונעל וועגען וועלכען עס איז געווען גערעדט אין אַ פריהערדיגען אַרטיקעל איז מיט כונה געווען געפיהרט אין אַ קרומע וועג אום ניט צו דאַרפען גראָבען אונטער די קברים פון די מלכי בית־דוד, וועלכע זיינען אין מיטען פון דער גלייכער ריכטונג וואו דער טונעל וואָלט געדאַרפט דורכגעהן ווען מען זאָל איהם געווען פיהרען גלייך פון דעם פּונקט וואו ער פאַנגט זיך אָן. אָבער דאָס איז אַ זאַך וואָס וועט אונז אָוועקפיהרען אין אַנדער ענין. דאָ איז גענוג צו זאָגען אַז אין די קברים וועלכע הייסען די קברים פון די מלכים זיינען קיינמאָל ניט געלעגען די אידישע מלכים. אַנדערע דענקען אַז הורדוס האָט דאָ געהאַקט זיין קבר. ביי אידען רופט מען דאָס די מערה פון כלבא שבוע, דער רייכסטער מאַן פון ירושלים אין צייט פון חורבן, וואָס האָט געזאָגט, לויט די ערצעהלונג פון תלמוד, איך וועל קענען שפּייזען ירושלים דריי יאָהר צייט, און וועמעס אוצרות פון שפּייז עס זיינען פאַרברענט געוואָרען פון די ירושלים'דיגע בריונים. דאָס איז דערזעלבער כלבא שבוע וואָס איז לויט אַן אַנדער ספּור געווען דער שווער פון רבי־עקיבא. אָבער די מעהרסטע פאַרשער זיינען געקומען צו דער איבערצייגונג אַז דיזע גרויסע און פּראַכטפאָלע קברים זיינען געבויט געוואָרען פון דער בעקאַנטער מלכה העלענאַ, אַ גויה וואָס האָט זיך מגיר געווען אַ קורצע צייט פאַר'ן חורבן. זי איז געווען אַ הערשערין פון אַדיאַבנע, אַ לאַנד אין סיריען, און נאָכ'ן טויט פון איהר מאַן איז זי געקומען וואָהנען אין ירושלים. זי איז נאָכהער אַוועק צוריק אין איהר לאַנד, אָבער מען האָט איהר קערפּער געבראַכט צוריק קיין ירושלים און עס דאָרטען בעגראָבען. צוזאַמען מיט דער מלכה העלענע, וועלכע איז געווען זעהר בעליעבט ביי אידען און ווערט דערמאָנט צו שבח אין תלמוד פיר איהרע גוטע מעשים, האָט זיך מגיר געווען איהר זוהן איזאַטעס, וועלכער האָט געהאַט פיער און צוואַנציג זיהן. די מערה, וועגען וועלכער מיר ריידען, איז ווירקליך געמאַכט פאַר אַ גרויסע פאַמיליע.

מיר קלאַפּען אַן אין אַ קליינע טיהר פון אַ געמויערטען פאַרקאַן. אַן אַראַבישער באַי עפענט אונז די טיהר נעבען וועלכער עס איז פאַראַן אַ קליינע הייזעל וואו עס וואָהנט דער שומר פון פּלאַץ. אַן אַראַבערקע גיט אונז אַ ליכט און אַ פעקעל שוועבעלעך (פאַר'ן באַקשיש וואָס מען גיט איהר אַרויסגעהענדיג). און מיר געהען צו דער מערה. זעהר ברייטע טרעפּ זיינען אויסגעהאַקט אין שטיין, זיי זיינען פיער און צוואַנציג אין צאָהל, אין דער שטיינערנער פעל־

זען־וואַנד געהען טיעפע שניטען ווי קאַנאַלען צו פיהרען די רעגען־וואַסער צו צוויי רעזערוואָארען וואָס זיינען נעבען דאָרטען וואו די טרעפּ ענדיגען זיך אויסגעהאַקט אין פעלזען. אין יעדע פון פון די רעזערוואָארען קען מען ווידער אַראָבגעהן אויף טרעפּ אום צו קענען שעפּען וואַסער, אָבער די רעזערוואָארען האָבען אייגענטליך מיט די קברים ניט צו טהאָן, נאָר אַז מען האָט שוין יא אונטערנומען אַזאַ ריעזיגע אַרבייט האָט מען שוין פאַרבייגעהענדיג געוואָלט שאַפּען נוצען פאַר די לעבעדיגע אויך און יעדער פּלאַץ וואָס איז אויסגעהאַקט געוואָרען אין שטיין פאַר זאַמלונג פון וואַסער איז געווען פון די גרעסטע נוצען פאַר ירושלים. אַזוי האָבען עס די בויער פון דער וואונדערליכער מערה פעראייניגט די אַרבייט פאַר זייער אייגענע גרויסקייט מיט אַ פילאַנטראָפּישע ווערק ווי עס פּאַסט זיך צו קלעהרען וועגען פילאַנטראָפּישע מעשים ווען מען דענקט פון טויט. עס איז געווען אַמאָל אין דיזען הינזיכט דאָס זעלבע וואָס עס איז היינט.

מיר קעהרען זיך צו לינקס, געהען ווידער אַרונטער עטליכע טרעפּ און מיר געפינען זיך אין אַ גרויסען הויף פון 87 פוס לאַנג און 80½ פוס ברייט. דער גאַנצער הויף איז אויסגעשניטען געוואָרען אין דעם שטיינערנעם פעלזען, די וואַנד אַרום איז — דער פעלזען אַליין. די טיעפקייט פון דעם הויף איז 27 פוס. אין איינעם פון די פיער ווענד פון פעלזען זעהען מיר דעם אַריינגאַנג צו דעם פּאַלאַץ פון די מתים. איבער דעם אַריינגאַנג זיינען פאַראַן שעהנע בעציערונג אויסגעשניטען אין דער פאָרם פון פרוכט און פלאַנצונגען. מיר געהען אַרונטער עטליכע טרעפּ און קומען צו אַ טיהר נעבען וועלכען עס שטעהט אַ גרויסער קיילעכדיגער שטיין, וועלכער איז דאַ פיר דעם צוועק די טיהר צו פערמאַכען. מען דאַרף בלויז געבען דעם שטיין אַ קייקעל צו רעכטס און די טיהר איז פערשלאָסען. אַלע טיהרען אין די אינווענינגסטע צימערען אין דעם פעלזען פלעגען זיך אַזוי צומאַכען. מיר געהען דורך די טיהר און געפינען זיך אין אַ גרויסען פיערקאַנטיגען צימער אויסגעשניטען אין האַרץ פון דעם פעלזען. אין דיזען צימער זיינען קיין קברים ניטאַ, דאָס איז דער צענטראַלער סאַלאָן פון וועלכען מען געהט צו די זייטיגע צימערען. פיער טיהרען זיינען פאַראַן אין דיזען צענטראַלען צימער, אויסער די טיהר אין וועלכען מיר זיינען אַריינגעקומען. מיר האָבען אָנגעצונדען ליכט, זיינען אַריבער די ברייט פון צימער, דורכגעגאַנגען אַ טיהר האָבען זיך ווידער געפונען אין אַ פיער־קאַנטיגען צימער קלענער ווי דער ערשטער. אין די ווענד פון דיעזען חדר זיינען אויסגעהאַקט ביינק אויף וועלכע מען האָט געקענט אַוועקשטעלען דעם ארון אין וועלכען דער מת ליעגט. און עס זיינען פאַראַן אין די ווענט טיעפע לעכער פיערקאַנטיגע, אין יעדע פון דיזע לעכער איז געווען אַריינגערוקט אַן ארון מיט אַ מת. בעטראַכטענדיג דיזען אינערליכען חדר מיט זיינע קברים אַרום די ווענד האָב איך געזעהן ווי אין פּלאַר איז פאַראַן אַן עפענונג און טרעפּ פיהרען אַרונטער ערגעץ וואו. איך בין אַראָפּ פיער גרויסע טרעפּ און האָב זיך געפונען אין אַ נייעם חדר וועלכער איז אונטער דעם וועלכען איך בין פריהער געשטאַנען, און דאָרטען זיינען אויך פאַראַן אין די ווענד די טיעפע שעלפס פיר די ארונות פון מתים. מען קען זיך פאָרשטעלען וואָס פיר אַ שווערע אויפגאַבע עס איז געווען צו שניידען דיזע צימערען איינע אונטער די אַנדערע אין דעם שטיינערנעם פעלזען. אַרויפגעהענדיג פון דעם "בייסמענט" פון קבר אין דער הויף און אַרויסגעהענדיג אין דעם צענטראַלען צימער זיינען מיר נאָכ'ער

אריין אין אן אנדערען פון די פיער צימערען וואס עפענען זיך אין צענטראלען צימער. דארטען האבען מיר געפונען אזא אראנזשמענט פון קברים אין די ווענד ווי אין דעם ערשטען און דארטען איז אויך געווען אן אונטעראירדישער צימער ווי אונטער דעם ערשטען. צום צפון פון מיטעלסטען חדר איז אויך פאראן א חדר ווי די צוויי וועלכע מיר האבען געזעהן, און אויסערדעם געהט נאך פון איהם א טיהר וואס פיהרט אין נאך א ווייטערען צימער מיט וואנד־קברים. קורץ, א גאנצער טויטען־פאלאץ אין די הארץ פון שטיינערנעם בארג. ווי שטאלץ האבען עס געמוזט פיהלען די מענשען וואס האבען עס געלאזען מאכען ווען זיי האבען געזעהן אז דער לעצטער האק מיט דער דלאטע האט פערענדיגט די ריעזיגע ארבייט דורך וועלכע זיי האבען זיך געוואלט פערזיכערן אונשטערבליכקייט! ווארום זיינען ניט די סימנים, וואס מיר ווילען לאזען נאך זיך נאכ'ן טויט—דער אויסדרוק פון מענשען'ס ווילען צו לאזען נאך זיך אן ערינערונג וואס זאל עקזיסטירען אזוי לאנג ווי מעגליך נאכדעם ווי מיר וועלען שוין ניט זיין?

צי דא איז געלעגען די נאבעלע מלכה פון אדיאבענא, וועלכע האט אנגענומען דעם אידישען גלויבען אין א צייט ווען עס איז די אידען פאר'ן חורבן אזוי שלעכט געגאנגען, אדער דא זיינען געלעגען אנדערע — יעצט ליעגט דארט קיין סימן פון מענשליכע קערפער. אלעס איז ליידיג. דעם מענשען'ס ארבייט לעבט לענגער ווי זיינע ביינער בלייבען ליגען אפילו אין אזא זיכערען קבר ווי דער וועלכען מיר האבען נאר וואס בעזוכט.

דאס וואס מען רופט די קברי הנביאים זיינען געבויט אויף דעמזעלבען אופן ווי די קברי המלכים זיינען אין מזרח פון ירושלים און זיי געפינען זיך אין דעם פלאץ וואס בעלאנגט צו דער רוסישער קירכע. עהנליכע קברים איז די פעלזען זיינען פאראן אויף דעם בארג פון דרום ירושלים, איבער דעם גי־בן־הנם, אין איינעם פון יענע גרויסע מערות־קברים איז דער סיפיט פון דעם צענטראלען צימער זעהר שעהן אויסגעשניצט. דער בעל־הבית דערפון האט געהאט, ווי עס שיינט, א בעזונדער געשמאק פאר שעהנקייט, און ווייטער ארויף, אלץ פארביי דעם גי־בן־הנם, איז פאראן א פעלזען־קבר אויף א שפיץ פון בארג וואס זעהט אויס פון דער ווייטען גאנץ מאוים'דיג. דער וואס האט עס געלאזען אויסהאקען האט ווארשיינליך געדענקט אז צו ליעגען אויפ'ן סאמע שפיץ פון א שטיינערנעם בארג איבער א טיעפען טהאל איז אן אידעאל וואס פאסט פיר א וויכטיגע פערזאן, און דער וואס געהט פארביי דיזען פלאץ מוז מסכים זיין מיט איהם.

א בעזונדערען וויכטיגען אויסזעהן האט דאס וואס מען רופט יד־אבשלום. צו־פוסען פון הר־הזיתים געגען איבער די בית־המקדש מויער. דאס איז א פיערקאנטיגע געביידע אין גאנצען אויסגעשניטען פון דעם שטיינערנעם בארג. מען האט איינפאך גענומען און איבערגעהאקט א ליידיגען שטח פון אלע דריי זייטען און דערפון איז ארויסגעקומען דער קבר אדער מאנומענט פון אבשלום, דוד'ס זוהן. אין דער זייט איז פאראן א גרויסע לאך דורך וועלכע מען קען אריינקומען אינוועניג. עס איז דארטען נאטירליך גאר ניטא. אין די ווענד זיינען אריינגעשניטען די לאנגע געוועהנליכע פיערקאנטיגע קברים־לעכער אין וועלכע קיין ארונות זיינען ניטא. עס איז זיכער אז דער שפיץ פון דעם מאנומענט איז ארויפגעשטעלט געווארען שפעטער ווי דער מאנומענט אליין איז אויסגעשניטען געווארען. אבשלום ליעגט דא ניט בעגראבען. ער איז בעגראבען געווארען אין וואלד וואו ער איז דער'הרג'עט געווארען אין דער

רעוואָלוציאָן געגען דוד'ן. אָבער אין תנ"ך, נאָכדעם ווי עס ווערט דערצעהלט אַז מען האָט איהם "אַריינגעוואָרפען אין אַ גרוב אין וואַלד", ווערט ווייטער גע־זאָגט: "און אבשלום האָט גענומען און האָט, ווען ער האָט געלעבט, אַוועקגע־שטעלט די מצבה וואָס איז אין קעניג'ס טהאָל ווייל ער האָט געזאָגט: איך האָב ניט קיין זוהן אום ער זאָל מיין נאָמען דערמאָנען, און ער האָט עס גערופען די מצבה אויף זיין נאָמען און ער האָט עס גערופען יד אבשלום ביז היינטיגען טאָג". אבשלום איז געווען אַן אונוויר־דיגער מענש, אָבער דער חשק צו לאָזען נאָך זיך אַ מאָנומענט איז געווים פיעל אַנשטענדיגער ווי זיין חשק צו אַוועק־נעהמען די מלוכה ביי זיין טאַטען. פערשיעדענע געדאַנקען ווערען אויפגע־וועקט, קוקענדיג אויף דעם מאָנומענט וואָס אַ מענש האָט פאַר זיך געשטעלט, וועהרענד אַלע עראינערונגען וואָס זיי־נען געבליבען וועגען איהם זיינען שלעכ־טע. אָבער דעם פיזיש־שעהנעם און גייסטיג - פערדאָרבענעם פּרינץ איז ניט בעשערט געווען אַז מען זאָל אפילו זיין מאָנומענט לאָזען צורוה. ביז ניט לאַנג איז געווען אַ מנהג ביי אידישע אינגלעך צו וואַרפען שטיינער אויף יד אבשלום אַלס צייכען פון פעראַכטונג פון פער־רעטהערישען זוהן וועמען זיין טאַטע האָט אָבער ליעב געהאַט טראָץ וואָס ער איז געווען אַזוי פערדאָרבען: אַ טאָ־טענג'ס האַרץ! ווי טראַגיש און ריהר־רענד זיינען די ווערטער וועלכע האָבען זיך אַרויסגעריסען פון ברוסט פון דוד'ן ווען מען האָט איהם דערצעהלט אַז זיין זוהן איז געפאַלען אין שלאַכט — געגען איהם, און ווי ער האָט אויסגערופען נאָך זיין טויטען געגנער: מיין זוהן אבשלום, הלואי וואָלט איך געשטאָרבען אויף דיין פּלאַץ, אבשלום מיין זוהן, מיין זוהן! אַ טאַטע איז מוחל, די וועלט איז אָבער נ̇י̇ט מוחל און קיינעם'ס האַרץ ווערט ניט געריהרט פון דעם שטיינערנעם זכרון פון אבשלום געגענאיבער דעם עמק יהושפט.

אַ גרויסע פעלזען־מערה שטעהט נע־בען יד אבשלום און דאָס שיינט צו זיין דער פאַמיליען־קבר פון אַ גרויסע משפּחה כהנים. נעבען דעם איז אַ קבר פון באַרג אויסגעשניטען וועלכער רופט זיך דער קבר פון זכריה הנביא וועלכער איז ערמאָרדעט געוואָרען אין הויף פון בית המקדש, ווייל ער האָט ווי אַלע אַנ־דערע נביאים געשטראָפט די אידען. דער קעניג יואש, וועמען זכריה'ס טאַטע יהוידע הכהן האָט אַרויפגעזעצט אויפ'ן טראָהן, האָט איהם געהייסען טויטען און מען האָט איהם געפּאַלגט. עס איז ניטאָ קיין בעווייזע מעהר ווי אַ טראַדי־ציאָן, אַז דאָ ליעגט דער מאַרטירער כהן־נביא!

.58

דער גי־בן־הינום ארום ירושלים

איך וויל מיטנעהמען דעם לעזער אויף א שפּאציער ארום ירושלים צו מערב און דרום־זייט וואו מיר זיינען נאך ניט געווען.

מיר געהען ארוים פון שטאדט דורך דעם לעבעדיגסטען פונקט פון ירושלים: צום יפו׳ער טויער. מיר ווארפען א ווײלע א בליק אויף דעם טויער פון דוד (מגדל דוד) וועלכער שטעהט נעבען דער מויערוואנד און איז א טהייל פון דער וואנד. דער טורעם איז לויט אלע וואהרשיינליכקייטען געבויט געווארען פון הורדוס, ווען טיטוס האט חרוב געמאכט ירושלים האט ער איהם ניט צושטערט. ער האט געוואלט צייגען די מאכט און געביי פון ירושלים פעסטונגען אום עס זאל זיין מעהר כבוד פאר די רוימער אז זיי האבען אזא וויכטיגע שטאדט בעזיגט און אגב האט טיטוס געדארפט האבען א פעסטונג וואו צו לאזען זיינע סאלדאטען וועלכע זיינען געבליבען אין ירושלים נאך׳ן חורבן. דער טורעם איז גרויס און ברייט, פיערקאנטיג, ער איז געבויט פון אונטען פון גאנץ גרויסע שטיינער. די העכערע שורות זיינען פון קלענרערע שטיינער און זיינען ארויפגעשטעלט געווארען אין דער טערקישער עפּאכע. ארום דעם טורעם איז א זעהר טיעפער גראבען פון וועלכען דער ריעזיגער פונדאמענט פון טורעם הויבט זיך ארוים שארף משופּע־דיג. דער "מגדל דוד" מאכט אן איינדרוק פון ווילדע גבורה, עס איז א סאמפּעל ווי אזוי אידען האבען געבויט פעסטונגען אין די אלטע צייטען.

דארטען וואו עס איז יעצט דער יפו׳ער טויער זיינען געווען די פּאלאצען פון הורדוס און אנטקעגען דיזען פלאץ געגענאיבער דעם טויער זיינען פאראן אלטע קברים אויסגעהאקט אין שטיין, מען רעכענט אז דארטען ליעגט בעגראבען מרים החשמונאית, די אונגליקליכע ווייב פון טיראן וועמען ער האט געלאזען טויטען. די וואנד פון שטאדט מויער איז נעבען יפו׳ער טויער אויפגעבראכען און די גאס פון שטאדט געהט דורך אין מיטען. דער סולטאן אבדול האמיד האט עס געלאזט אויפברעכען אום אז זיין פריינד דער קייזער ווילהעלם זאל ניט דארפען געהן דורכ׳ן טויער נאר ער זאל קענען אריינפאהרען מיט זיין סוויטע רייטענדיג ווי א זיעגער אין דער הייליגער שטאדט. און ווירקליך איז ווילהעלם אריינגעפאהרען אין דער אויסגעבראכענער וואנד אויף א ווייסען פערד מיט גרויס פּאראד ווי איינער פון די קרייצפיהרער. ווי גרויס זיינען עס געווען די אויגען פון דעם מאן וואס זיצט יעצט

און זעגט האלץ אין א פערוואָרפענעם פלאַטץ אַלס געפאַנגענער אין האָלאַנד!

מיר געהען בארג־אראָב מיט דער וועג וואס פיהרט צום אייזענבאהן סטאַציאָן. פון איין זייט הויבט זיך אויף דער ריעזיגער בארג מיט דעם מערב וואנד פון ירושלים ביין זייט פון בארג. פון דער אנדער זייט זיינען פאראן די צוויי גרויסע וואסער רעזערוואוארען וועלכע רופען זיך דעם סולטאן'ס רעזערוואוארען און אין וועלכע עס איז יעצט גאר קיין וואסער ניטאָ. פון דיעזע ברכות האט מען אמאָל גענומען וואסער אין שטאָדט, זיי זיינען אָבער פערלאָזען און מהיילוויז פערשאָטען געוואָרען. פראָפעסאָר געדדעס, דער וואס בעשעפטיגט זיך מיט מאכען פלענער ווי אויסצושעהנערען ירושלים זאגט, אז עס איז א פערברעכען אז מען זאל לאָזען אזעלכע צוויי רעזערוואוארען וואס זעהען אוים, ווען עס זאל זיין וואסער אין זיי, ווי צוויי לייקס, טרוקען. ער שלאָגט פאָר מען זאל זיי אויסרייניגען, זיי אָנפילען מיט וואסער. דאָרטען אריינלאָזען פיש און עס זאל זיין ניט בלויז א ציערונג נאָר אויך א נוצען פאר דער שטאָדט. ווייל אין דיזע לייקס וועלען קענען זיין פערשיעדענע סווימינג פולס, וועלכע זיינען זעהר נויטיג פיר אזא שטאדט ווי ירושלים. ווי וואונדערליך שעהן וועלען דיעזע רעזערוואוארען אויסזעהן ווען געדדעס וואונש וועט ערפילט ווערען.

מיר געהען אריבער די רעזערוואוארען און לאָזען זיך ארונטער אלץ ניעדעריגער און ניעדעריגער. מיר דערגרייכען אזא ניעדעריגען פלאץ פון וועלכע מען זעהט קוים דעם שפּיץ פון ציון־בארג מיט דעם מויער אויבען, פון דער אנדער זייט געגען דעם בארג אויף וועלכען ירושלים שטעהט איז פאראן א בארג וואס איז ניט ווייניגער הויך פון דעם ערשטען. מיר געפינען זיך אלזא אין א טיעפען שניט אדער טהאָל. מיר זיינען אין דעם בעריהמטען גי־בן־הנם, א פלאטץ וואס האט געהאט אזא שרעקליכע בעדייטונג אין די אלטע צייטען, אז מען האט מיט זיין נאָמען אנגעפאנגען רופען דעם פלאץ, וואו די רשעים ווערען געשטראפט נאָך'ן טויט. דער "גיהנם" איז קיין אנדער זאך ווי דער גי־בן־הנם וואס רינגעלט ארום ירושלים פון ביידע זייטען.

דאָ אין גי־בן־הנם אדער גיהנם איז דעם טיעפען טהאל האבען אידען צייטענווייז געדיענט די שרעקליכע פייער עבודה זרה מולך צו וועלכען זיי פלעגען פארברענען זייערע קינדער. דער אָבגאָט איז געווען אין פאָרם פון א גרויסען מענשליכען קערפער פון אייזען. אינעווייניג אין בויך פון דעם קערפער איז געווען אן אויווען, וועלכער פלעגט ווערען אזוי לאנג געהייצט ביז די אויסגעשטרעקטע הענד פלעגען ווערען רויט. אויף די הענד פלעגט מען אוועקלעגען די קינדער ביז זיי פלעגען ווערען פארברענט. זיי האבען עס געטהאן שוין אפילו נאכדעם ווי זיי האבען געהאט די גרויסע נביאים ישעיה, עמוס, מיכה און ירמיה. עס איז שווער פאר אונז זיך פאָרצושטעלען ווי אזוי איז עס מעגליך געווען, אז אין דערזעלבער צייט און אין דערזעלבער שטאָדט וואו עס זיינען געפרידיגט געוואָרען די גרעסטע אידעאלען פון ברידערליכקייט און פון מענשליכקייט, אין דערזעלבער שטאָדט וואו עס זיינען ארויסגעבראכט געוואָרען די אונשטערבליכע געדאנקען פון די נביאים וועגען גאָטהייט האבען אידען מקריב געווען זייערע קינדער צום פייער אָבגאָט.

קיינמאָל איז נאָך ליכטיגקייט און פינסטערניש ניט געווען אזוי נאָהענט איינע צו די אנדערע ווי אין דער צייט פון די נביאים, קיינמאָל איז ניט געווען אזוי ביטער און היים דער קאמפף צווישען דאס העכסטע און דאס ניעדריגסטע ווי ווען עס האבען זיך געראנגעלט די אמונה פון אחדות מיט געצענדינסט אין ירושלים. די געוואלדיגע מאכט וואס עס ליעגט אין די ווערטער פון די נביאים— ווערט בעסער פערשטאנען ווען מיר דערמאָנען זיך, אז די נביאים האבען מיט זייערע אויגען געזעהן ווי אידישע טאַטעס און מאַמעס פיהרען אראָב די קינדער פון ירושלים קיין גי־בן־הם, וועלכער איז פון שטאָדט בלויז עטליכע מינוטען גאנג, אום זיי דאָרטען צו פער־

ברענען. דער זיעג פון אחדות אלקים
איבער די שוידערליכע פארמען פון
געצענדינסט אין וועלכער די אידישע
שכנים זיינען געווען פערזונקען און
וועלכע די אידען האבען נאכגעמאכט
איז ניט אנגעקומען לייכט. די טומאה
און די קדושה, זיינען געווען אפט זעהר
נאהענט איינע צו די אנדערע, און הא־
בען זיך געפונען אפילו אין איין הויז.
שלמה המלך האט געבויט דעם בית־
המקדש און אויפבויענדיג איהם האט
ער געהאלטען איינע פון די וואונדער־
ליכסטע תפלות וואס זיינען ווען געזאגט
געווארען פון מענשען־קינדער. ער האט
געזאגט די טיעפע און ערהאבענע
ווערטער : די הימלען און די הימעלס־
הימלען קענען דיר ניט אויפהאלטען, ט
ווי קען דיר אויפהאלטען דיעזע הויז.
וועלכע איז הויך געבויט ? און דערזעל־
בער שלמה וואס האט אזוי ווייט און
ברייט ארומגענומען דעם בעגריף פון
גאטהייט האט נאכהער געבויט פאר
זיינע ווייבער א במה פון דעם אבגאט,
פון מואב און פאר דעם שוידערליכען
פייער־אבגאט מולך ! אט דא ערגעץ
געגענאיבער אויפ׳ן בארג האט שלמה
די דאזיגע במות געבויט !

און שפעטער אין דער צייט פון
ישעיה האט דער קעניג מנשה, דער זוהן
פון חזקיהו המלך, וועלכער איז געווען א
נאהענטער פריינד פון ישעיהו פאר־
ברענט זיין אייגענעם זוהן אין פייער
אלס קרבן, די שוידערליכע פאסירונג ווי
אזוי דער קעניג פון יהודה פיהרט זיין
זוהן חזקיהו המלך׳ס אייניקעל פאר־
ברענען איז געווים פארגעקומען אין
גי־בן־הנם א בעשטימטער פלאץ דערצו.
קיין וואונדער וואס דער נביא ירמיהו,
וועלכער האט נאך ווי עס שיינט אליין
געזעהן וואס אידען טהוען אין דעם גי־
בן־הנם טהאל האט מיט שטורם און כעס
אויסגעשריען : רייס אראב דיין קרוין
און ווארף עס ארונטער, הויב אויף א
קלאג אויף די בערג ווארום גאט
האט פער׳מיאוס׳ט און פערלאזען
דעם דור אויף וועלכען ער איז אין
צארן, ווארום די זיהן פון יהודה הא־
בען געטהאן דאס וואס עס איז
שלעכט אין מיינע אויגען — זאגט
גאט—זיי האבען אריינגעטאן זייער
אומווירדיגקייטען אין דער הויז
אויף וועלכען מיין נאמען איז גע-
שריבען אום איהם וטמא צו מא-
כען. און זיי האבען געבויט די במות
פון תפת (פייער) אין גי-בן-הנם צו
פארברענען זייערע זיהן און זייערע
טעכטער אין פייער. — — און וועלען
קומען אזעלכע טעג—זאגט גאט—און
מען וועט שוין ניט זאגען מעהר תפת
אין גי־בן־הנם נאר דער טהאל פון די
הרוגים. און מען וועט בעגראבען אין
תפת און עס וועט מעהר קיין ארט ניט
זיין, און די נבלה פון דיעזען פאלק
וועט זיין אלס א שפייז פיר די פויגע־
לאך פון הימעל און פאר די בהמות פון
דער לאנד.

און אין אן אנדער פלאץ לעזען מיר
ווי גאט האט געהייסען ירמיהו׳ן אראב־
צוגעהן גלייך אין גי־בן־הנם אריין און
ער זאל דארטען אויסשרייען צו "די
מלכים פון יהודה און צו די איינוואה־
נער פון ירושלים" אז דערפאר וואס
מען האט דארטען געבויט די במות פיר
דעם אבגאט בעל צו פארברענען זייערע
קינדער אין פייער וועט חרוב ווערען
ירושלים, און די אידען וועלען פאלען
אין שווערד פון זייערע שונאים, און
אלע הייזער פון ירושלים און די הייזער
פון די מלכים פון יהודה וועלען ווערען
ווי דער תפת וואס איז טמא. די דאזיגע
מורא׳דיגע נבואה איז ארויסגעזאגט גע־
ווארען אין תפת וועלכעס מיינט גי־בן־
הנם. שטעהענדיג דא קענען מיר זעהן
מיט אונזערע גייסטיגע אויגען ווי עס
שטעהט דא אויפ׳ן ברעג פון פעלזען
גאנץ נידעריג אין טהאל דער גרויסער
נביא: זיינע אויגען שיסען פייער, זיין
גרויסע לאנגע בארד ווערט געבלאזען
פון ווינד, מיט דער רעכטער האנד
ווייזט ער אויף דער הויפטשטאדט
אויפ׳ן בארג וועלכע וועט אונטערגעהן
צוליב דעם שוידערליכען פארברעכען
וואס אין גי־בן־הנם ווערט געטריבען
און אין דער אנדער האנד האלט ער א
ליימענעם קרוג וועלכען ער צושמע־
טערט אויף ברעקלאך ביי דער ענדע פון

זיין דרשה אום צו צייגען אז פון אידען וועט ווערען דאס וואס עס איז געווארען פון צושמעטערטען קרוג.

אבער דער נביא רעדט און דער פייער אין טהאל פלאקערט און פרעסט די יונגע נפשות. ארום פייער טאנצען די טאטעס און מאמעס פון די קרבנות אין ווילדען עקסטאז מיט א שוים אויף די ליפען און זיכען צו דערטרינקען דעם געשריי פון ברענענדע קינדער. קען אזא מחנה, שכור פון בלוט און ווילדער עבודה־זרה, הערען וואס א נביא זאגט?! מיט א צושניטענע הארץ, פול מיט וועהטאג און שאנדע אויף די געפאלענקייט פון זיין נאציאן געהט דער נביא אוועק פון גי־בן־הנם, געהט דורך די גאנצע שטאדט און קומט צום בית־המקדש. דארטען איז פאראן א גרויסער עולם, דער נביא רעדט צו זיי דאס וואס ער האט געזאגט אין גי־בן־הנם, אבער א כהן פון בית־המקדש, א "טשינאווניק", פאלט ארויף אויפ'ן נביא, שלאגט איהם און זעצט איהם אריין אין פריזאן און דער גרויסער, מארטירער פראטעסטירט צו גאט, פארוואס ער האט איהם אויסגעקליבען פאר דער שרעקליכער שליחות צו קעמפפען מיט דער גאנצער וועלט און ער ענדיגט מיט א מורא'דיגען פלוך אויף זיך אליין: פארשאלטען זאל ווערען דער טאג אין וועלכען איך בין געבוירען געווארען, דעם טאג ווען מיין מאמע האט מיר געבוירען זאל ניט זיין געבענשט! אט דאס האט זיך דער נביא געוואונשען ווען ער איז געקומען פון גי־בן־הנם. און געזעהן די שאנדע פון זיין אומה.

שטיל און אונשולדיג איז יעצט דער גי־בן־הנם אין וועלכען איך געה ארום איינער אליין אין פריהמארגען. אויפ'ן גרונד פון טהאל וואקסען גרויסע און ברייטע אליווען בוימען. דער ארט איז זעהר פרוכטבאר און אפשר האט עס נאך מעהר פרוכטבאר געמאכט די פיעלע מענשליכע אש פון די אמאליגע פייער־קרבנות. טראץ די פרוכטבארקייט מאכט אויף אייך דער ארט א שווערען איינדרוק. איהר פיהלט אז עס פרעסט אויף אייך די שווערע משא פון אלט־פערגאנגענע מעשים וואס זיינען דא פארגעקומען. איהר הויבט אויף אייערע בליקען אויף ביידע זייטען. בייז און פער'עקשנ'ט קוקען אויף אייך די ביידע שארפע שטיינערנע בערג. איך געה מיט דעם "גיהנם" טהאל וויטער ווען ער בויגט זיך אוים אלץ מעהר און מעהר צו מזרח. מיר זיינען יעצט ביים דרום'דיגען זייט פון ירושלים. דער גי־בן־הנם פארבויגט זיך מיט א שארפען שפיץ און ער ווערט נאך טיעפער און נידעריגער. איך געה אלע מאל נעהנטער און נעהנטער צום נחל קדרון, דער טיעפער שפאלט וואס שניידט אב ירושלים פון אלע מזרח־בערג, ביז וואנען ביידע טהאלען, דער גי־בן־הנם און דער נחל קדרון ווערען פעראייניגט. דער גי־בן־הנם פאלט אריין אין נחל קדרון וועלכער שניידט דורך די בערג פון דרום און מזרח, און לאזט זיך אוועק אזש קיין יריחו.

אויף דעם פונקט וואו דער גי־בן־הנם פעראייניגט זיך מיט דעם נחל קדרון איז פאראן דער היסטארישער בעריהמטער עין־רוגל, וואו עס האבען זיך בעהאלטען דוד'ס צוויי שפיאנען, יונתן און אחימעץ, אין דער צייט ווען אבשלום האט רעוואלטירט און דוד איז אנטלאפען פון ירושלים. זיי האבען, ווי עס ווייזט אוים, געקענט גוט די מלאכה פון שפיאנעריי. זיי האבען אבגעמאכט מיט א דיענסט וואס האט געטראגען וואסער אין ירושלים פון עין־רוגל. זי פלעגט זיך דערוויסען וואס עס טהוט זיך אין שטאדט, אין אבשלום'ס לאגער. פלעגט זי אראבגעהן ווידער צום ברונען, פלעגט איבערגעבען די צוויי שפיאנען פון דוד איהר אינפארמאציאן און יענע פלעגען גלייך לויפען דאס מודיע זיין צו דוד'ן אין לאגער. דאס איז געווען א געוואגטע שטיקעל מלאכה און שיעור־שיעור זיינען זיי ניט אריינגעפאלען אין די הענד פון אבשלום'ס מענשען. די וועכטער אויפ'ן בארג פון שטאדט, אדער אויפ'ן מויער, האבען וואהרשיינליך בעמערקט די צוויי יונגע לייט וואס פלעגען זיך לאזען לויפען צו דעם זייט פון דוד'ס לאגער אזוי שנעל

ווי די דיענסט פלעגט קומען צום ברו־
נען. ווער ווייס אויב ניט דער ברונען
און די געלעגענהייט וואס ער האָט גע־
געבען פאר דער דיענסט מיט איהרע
חברים־שפּיאָנען, אויב די גאנצע אידי־
שע געשיכטע וואָלט ניט גענומען אַ
אנדער ווענדונג. ווען למשל אבשלום
טויטעט דוד'ן, ווי עס האט זיך איהם
שטארק געוואָלט!

אבער דער דאָזיגער ברונען פון עין־
רוגל איז זעהר בעריהמט נאָך דורך אַ
אנדער פּאַסירונג. ווען אדוניהו, דוד'ס
עלטערער זוהן, האָט געוואָלט ווערען
דוד'ס יורש און ער האָט געהאט די אונ־
טערשטיצונג פון דוד'ס קריעגס־פיהרער
— יואב — איז ער אוועק נעבען עין־
רוגל און האָט זיך געלאָזען ערקלעהרען
אלס קעניג, און ער וואָלט געווען פאר־
בליבען קעניג ווען ניט בת־שבע,
שלמה'ס מאַמע און נתן הנביא, וועלכע
האָבען געווירקט אויפ'ן אלטען שטאַר־
בענדען דוד, ער זאָל לאָזען קרוינען
שלמה'ן פאר קעניג נאָך איידער ער —
דוד — שטאַרבט. און בשעת נאָך
אדוניהו מיט זיינע לייט זיינען געזעסען
ביי זייער גרויסען באַנקעט נעבען עין־
רוגל, האָבען זיי זיך דערוואוסט אַז
שלמה איז געוואָרען קעניג. זיי האָבען
נאַטירליך געלאָזען דעם באַנקעט אין
מיטען און זיינען געלאָפען יעדער צו
רעטען זיין לעבען פון שלמה'ס ראָכע.
אינטערעסאַנט איז, אַז די זאַלבונג פון
שלמה איז געווען אין אַ פּלאַץ זעהר נאָ־
הענט פון עין־רוגל. איך קען ארומנעה־
מען מיט איין בליק ביידע פּלעצער. און
ווען שלמה איז אראָבגעפאָהרען פון
באַרג אויף דוד'ס מוילאייזעל וואָלטען
איהם אדוניהו'ס מענשען געקענט זעהן,
ווען זיי וואָלטען ניט געווען פאַרנומען
מיט זייער אייגענע שמחה. דער יענער
פריהמאָרגען, ווען צוויי יונגע לייט זיי־
נען געזאַלבט געוואָרען פיר קעניג נע־
בען צוויי ברונענס, איז אָבער אלענ־
פאַלס געווען אַ זעהר אינטערעסאַנטער
פאַר די איינוואָהנער פון שטאָדט. און
דאָס איז געוויס געווען דער שמועס פון
טאָג אין יעדע הויז, אָבוואָהל קיין צייַ־
טונגען מיט די לעצטע נייעס האָבען
דאַן אין ירושלים ניט ערשיענען. און
ווידער אמאָל די וויכטיגקייט פון פּאַ־
סירונגען אין זייער ריכטיגע צייט!
ווען בת־שבע וואָלט אויף איין טאָג
פאַרשפּעטיגט מיט איהר ביטע צו דוד'ן
וואָלטען מיר אפשר געהאט אדוניהו
המלך אנשטאָט שלמה, און מיר קענען
זיך ניט פאָרשטעלען ווי די אידישע
געשיכטע וואָלט אויסגעזעהן אָהן דעם
גרויסען, און גלענצענדען שלמה־המלך.

עס איז פאַראַן אַ געוואַלדיג שטאַר־
קע פערבינדונג צווישען די גרויסע היס־
טאָרישע פּאַסירונג און צווישען די שטי־
קעל ערד אויף וועלכער עס האָט פּאַ־
סירט. איהר פאַנגט אָן אנדערש צו
פערשטעהן תנ"ך ווען איהר טרעט אויף
די פעלדער וואו דער תנ"ך איז געשאַ־
פען געוואָרען און איהר קענט זיך גאַנץ
אנדערש אויסמאָהלען די העלדען פון
אונזער געשיכטע ווען איהר געהט טריט
נאָך טריט אויף די מקומות וואו זייערע
וואונדערליכע לעבענס־בעגעבענהייטען
האָבען זיך אויסגעוועבט. יואָב און
דוד, אדוניהו און שלמה זעהען ניט
אויס אין גאַנצען אויף זייער פּלאַץ אין
אַ גרויסען פראָסט אין רוסלאַנד, אין אַ
הויז פון דאָבעלטע פענסטער פּרפּרוי־
רענע, ווען דער רבי וואָרימט זיך נע־
בען דער ליימענער אויווען און ער
טייטשט די פּסוקים פון עין־רוגל און
פון גיחון.

אַ שעהנע לעגענדע ווערט דערצעהלט
אין פערבינדונג מיט דעם ברונען פון
עין־רוגל. ווען ירמיהו האָט געזעהן אַז
די שטאָדט וועט אריינפאַלען אין די
הענד פון נבוכדנאצר מלך בבל, האָט
ער געזאָגט צו די כהנים אַז זיי זאָלען
נעהמען דעם פייער וואס האט שטענ־
דיג געברענט אין בית־המקדש און זאָ־
לען עס בעהאַלטען. ווען נחמיה האָט
צוריק אויפגעבויט דעם בית־המקדש,
האָט ער געשיקט די כהנים זוכען דעם
פייער. זיי זיינען געקומען און האָבען
געפונען אויף דעם פּלאַץ פאַרגליווערטע
וואַסער אַזוי ווי ערד. נחמיה האָט גע־
הייסען דאָס וואַרפען אויפ'ן מזבח און
גלייך איז עס צוריק פייער געוואָרען.

59.

שלאפענדע אידען אויפ'ן הר הזיתים

מיר הויבען אן אונזער מארשרוט פון עין־רוגל און פאנגען אן צו געהן פון מזרח זייט פון ירושלים, מיר געהן אין דער לייננג פון מזרח פון דרום צו צפון. פאר אונזערע אויגען שפרייט זיך אויס א בילד וועלכע דאס אויג איז ניט געוואהנט צו זעהען ארום ירושלים. דער גאנצער גרונד פון דעם טהאל צווישען ירושלים און די מזרח בערג אנטקעגען איז גרין. עס איז אויך גרין אויף די זייטען פון דעם טהאל ווען דער גרונד פאנגט אן צו געהען העכער. דאס זיינען גערטנער, בליהענדע גערטנער פון וועלכע ירושלים עסט גרינס א גאנצען יאהר. דא וואקסט א גאנץ יאהר אהן אן אויפהער. יעצט איז סעפטעמבער, דער הייסעסטער און טרוקענסטער מאנאט אין יאהר. און דאך איז דא אלעס בעוואקסען מיט כל ערליי סארטען ווערדזשעטייבעלס, וועלכע איהר קענט זיך נאר פארשטעלען. די מזל־ברכה אין דיזען געגענד קומט דערפון וואס עס איז א נידעריגער טהאל און עס איז דא גענוג וואסער, א טהייל פון די וואסער קומט פון שטאדט אראב און א טהייל טראגען די אראבישע פרויען ארויף פון דעם השלח וועלכער איז נאהענט דערביי. א גאנצען טאג זעהט מען דא אראבער און אראבערקעס ארבייטענדיג אויף די בייטען פון זייערע גערטנער. זייט דער יקרות צוליעב די ענגלישע פונטען זיינען דיזע גערטנער א שמאלץ גרוב פאר די אראבער וואס וואהנען דא, זיי טראגען אוועק זייער גרינווארג און קימען בעלאדען מיט שווערע פונטען א היים. אין דיזען פלאטץ זיינען געוועזען גערטנער נאך אין די גאנץ אלטע צייטען און עס איז א סברה אז דא איז געווען שלמה המלך'ס גערטנער.

מיר געהען ווייטער ארויף צו צפון. מיר קומען צו דעם קוואל פון "השלח", דער איינציגער וואסער־קוואל אין די בערג פון ירושלים און וועלכער האט די זכיה צו ווערען דערמאהנט אין ישעיה, אלס א ביישפיעל צו דער פאליטיק פון זיין צייט. דער נביא טרעט ארויס געגען די פאליטיקער וואס שטעלען זיך ניט צופריעדען מיט די וואסערען פון השלח וואס געהען פאמעלאך און ווילען פיהרען א שטורמדיגע פאליטיק וועלכע פיהרט דאס פאלק און לאנד צו רואינע. די וואסער פון השלח געהט ווירקליך גאנץ פאמעלאך, עס איז א קוואל וואס רינט ארויס פון אונטער די בערג. ווייטער ארויף איז דער אנפאנג פון דעם קאנאל וואס איז געמאכט געווארען אונטער'ן בארג, ווי עס שיינט אין די צייטען פון חזקיהו המלך, אום צו ברייגנען די וואסער פון השלח אין שטאדט. דאס איז געווען א

וואונדערליכע ארבייט סיי פון סטראטעגישען און סאי פון טעכנישען שטאנדפונקט. חזקיהו האט ערוואַרטעט אן אנגריף פון די מחנות פון מלך אשור, ער האט ניט געוואָלט אז ווען די אשור־ארמייען וועלען קומען זאָלען זיי געפינען די השלח־וואסער; וואסער פיר א בעלאַגערנדע ארמיי איז פון דער גרעסטער וויכטיגקייט איבערהויפט אין אזא טרוקענעם געגענד ווי ירושלים, ער האט דאַרום אויסגעקלעהרט א פּלאַן צו מאכען א טונעל אונטער דעם שטיינערנעם בארג וואס זאלען אַבפיהרען די השלח וואסער פון זייער געוועהנליכען גאנג אויסער דעם שטאָדט מויער און זיי ברייננגען דורך אונטערן בארג און אונטער דער שטאָדט־מויער אין שטאָדט אריין. די ארבייט איז דורכגעפיהרט געוואָרען ערפאָלגרייך, אָבער די אינזשינירען פון חזקיהו המלך האבען ניט געוואוסט ווי אזוי מען קען ציהען אונטער בארג א גלייכע ליניע פון דעם פונקט פון וואנען דער טונעל דארף זיך אָנפאנגען צו דעם פינקט וואו ער דארף זיך ענדיגען. זיי האבען אָנגעפאנגען צו האַקען דעם שטיינערנעם בארג פון ביידע זייטען אזוי ווי עס דארף צו זיין. איין פארטיי ארבייטער האבען אָנגעפאנגען פון איין ברעג און איינע האט אָנגעפאנגען פון צווייטען. אָבער ביידע פארטייען האבען אביסעל געבלאָנדזשעט אין זייער ריכטונג און זיינען אוועקגעגאנגען קרום ביז וואנען זיי האבען ענטדעקט אז זיי זיינען שוין אריבער דעם פונקט אויף וועלכען ביידע פארטייען האבען זיך געדארפט בעגעגענען, זיי האבען דאן דורכגעהאקט די וואַנד אין דער ברייט און האבען פעראייניגט דיזע האלבע זייטען פון טונעל. דאס וואס די ארבייטער פון חזקיהו האבען ניט געקענט זיך האלטען ביי א גלייכער ריכטונג האט זיי געקאָסט א סך איבעריגע ארבייט און האט לענגער געמאכט דעם טונעל. די לייננג פון איין פונקט פון טונעל ביז'ן צווייטען, ווען עס וואָלט געהען א גלייכע ליניע איז 366 יאַרד. דער טונעל אָבער האלט גאנצע 583 יארד און דאס איז אלעם דערפאר וואס זיי האבען געבלאָנדזשעט אין דער ריכטונג און זיינען איינינע מאל אוועק אָן א זייט און זיך נעדארפט אומקעהרען צוריק.

אָבער אויך מיט דיזען חסרון איז עס א וואונדערליך־ריעזיגע ארבייט און עס איז ניט לייכט צו פערשטעהן ווי אזוי האט מען עס מיט די דאמאָלסדיגע כלים געקענט מאכען. עס איז א שעהנער מאָנומענט פון אידישע ארבייט פון פאר דריי טויזענד יאָהר.

אין 1880 איז געמאכט נעוואָרען א זעהר אינטערעסאנטע ערפינדונג אין פערבינדונג מיט דיזער וואונדערבארען וואסער־טונעל פון יחזקיהו המלך. א באָי וואס האט זיך געבאָדען אין טונעל האט זיך אויסגעגליטשט אויף א שטיין וואס איז געלעגען אויף'ן גרונד פון דעם ניט טיעפען וואסער. ווען ער האט זיך אויפגעשטעלט צוריק האט ער געזעהן, אז אויפ'ן שטיין זיינען אויסגעקריצט אזוי ווי אותיות. מען האט דעם שטיין ארויסגענומען און עס האט זיך אויסגעלאָזען, אז אויף איהם האבען די מייסטערס פון טונעל אויפגעשריבען אין העברעאיש אין צור'ישע אותיות ווי אזוי דער טונעל איז געבויט געוואָרען און וויפיעל עס האט געדויערט. דיזער שטיין דורך וועלכען די בויער פון טונעל דערצעהלען אונז פון זייער ארבייט איז דער עלטעסטער העברעאישער מאָנומענט אין מערב ארץ־ישראל, ער געפינט זיך אין קאָנסטאנטינאָפּאָל. אויפגעשריבען איז אויף איהם פאָלגענדעס:

...הנקבה וזה דבר הנקבה בעוד...
עלו הגרזן אש על רעו ובעוד שלש
אמות להנע.. ע... קל אש קרא אל רעו
כי הית זדה בצר מים נרמ... ובים ה...
נקבה הכו החצבים אש לקרת רעו גרזן
על גרזן וילכי המים מן המוצא אל
הברכה במאתים ואלף אמה ומ.. ת...
אמה היה גבה הצר על ראש החצבים.

די איבערזעצונג דערפון איז:

דער טונעל, און דאס איז דער ענין פון טונעל... ארויף. דער האק, איינער קעגען צווייטען, און ווען זיי זיינען געוועזן דריי איילען ווייט האט זיך דערהערט די שטימע פון איינעם

שרייענדיג צום צווייטען : ...נעריכטעט אין פעלז פון רעכטס און פון לינקס. און אין דעם טאג פון טונעל האבען די בויערער געהאקט איינער קעגען צווייטען, א האק אנטקעגען א האק : און עס זיינען געגאנגען די וואסערען פון אויסגאנג ביז'ן באסיין אויף צוויי הונדערט און איין טויזענד איילען און הונדערט איילען איז געווען די הויך פון פעלז איבער'ן קאפ פון די ארבייטער.

מיר געהען ארויף העכער צו דעם אנפאנג פון טונעל וואו די וואסער איז אריינגעפיהרט געווארען אונטער דעם שטיינערנעם בארג. מיר געהען אראב זעכצעהן טרעפ אונטער'ן בארג, מיר קומען צו א פלאטפארם און געהען ארונטער נאך פיערצעהן טרעפ. איבער קאפף איז דער שטיין אין וועלכען דיזע אלע טרעפ זיינען אויסגעהאקט געווארען און אונטער איז דער וואסער, אן עפענונג אין שטיין א מאן די הויך איז דער אנפאנג פון טונעל און אזוי געהט ער די גאנצע וועג אמאל ברייטער אמאל שמעלער אמאל העכער און אמאל ניעדריגער. ווען מען האט געוואלט האט מען געקענט פערשיטען מיט ערד אט דעם אנפאנג פון טונעל האט קיין אויסענוויינינגסטער שונא ניט געקענט האבען קיין וואסער. די אנדער ענדע פון טונעל איז געווען שוין אין שטאדט הינטער דער וואנד פון דער פעסטונג. די יעצטיגע שטאדט מויער פארציהט זיך ניט אזוי ווייט, זי איז ווי איך האב פריהער געשריבען פיעל קלענער ווי די אלטע מויער פון די אידישע מלכים.

שטעהענדיג ביין אריינגאנג פון וואכער־טונעל פון השלח האב איך זיך ניט געקענט אבוואונדערען ווי אזוי די אראבישע פרויען טראגען די וואסער אויף זייערע קעפ. גאר אונטען פילען זיי אן גרויסע אמעריקאנישע גאזאָ־בלעכען מיט וואסער, שטעלען עס מיט א הויב ארויף אויפ'ן קאפף און לאזען זיך שנעל געהן. עס איז מעהר געלאפען ווי געגאנגען, ארויף די טרעפ! די אראבישע פרוי הארעווועט א סך, שווער און ביטער.

אנטקעגען דעם השלח אויפ'ן זייט פון שארפען בארג וואס הייסט "הר המשחית" איז אנגעקלעפט, ער זעהט אויס ווי אנגעקלעפט, אן אראבישער דארף און עטוואס ווייטער צו דרום איז א דארף פון תימן'ער אידען. וועלכער היינגט אויף אויפ'ן בארג אזוי ווי דער אראבישער דארף. די הייזער זעהן אויס ווי זיי שטעהען איינע אויף די אנדערע, קיין גאסען זיינען אין דיזע דערפער ניטא און ווען מען וויל ארויפגעהן דארף מען קלעטערען ווי אויף א גלייכע שטיינערנעם וואנד אוועקשטעלענדיג די פיס וואו עס איז נאך פאראן א פלאץ עס אנצושפארען.

מיר געהען ווייטער צפון און מיר קומען נעהענטער צו א פלאץ וואס האט גרוים קדושה אין דער אידישער טראדיציאן. מיר זיינען ביין עמק־יהושפט, דעם פלאץ וואו גאט וועט קומען משפט'ן די וועלט בעפאר תחית־המתים.

דער עמק יהושפט איז א טיעפער און שמאלער שניט צווישען דעם בארג אויף וועלכען דער בית־המקדש איז געשטאנען און דער הר־הזיתים. עס איז ניטא קיין מעהר הייליגער און אין דערזעלבער צייט מורא'דיגער פלאץ ווי דיזער נאטירליכער גראבען. עס איז געווען דער וואונש פון מיליאנען אידען, צוזייהט און צושפרייט אין יעדען ווינקעל פון דער ערד, אז זיי זאלען נאכ'ן טויט ליעגען בעגראבען נעבען דעם עמק־יהושפט, צו זיין פון די ערשטע וואס וועלען אויפשטעהן תחית־המתים אין דעם גרויסען און מורא'דיגען טאג ווען גאט וועט קומען און זיך שטעלען אויף דעם הר־הזיתים איבער דעם עמק־יהושפט צו ריכטען די וועלט. אין מיליאנען הערצער איז געווען איינגעבאקען דער הייסער וואונש צו זיין פון די גליקליכע וועמעס ביינער עס ליעגען בעגראבען אין די הייליגע ערד פון הר־הזיתים פונקט נעגענאיבער דעם הייליגען פלאץ פון בית־המקדש!

און צו איז א איד נעבארען געווארען נעבען דעם רהיין, נעבען דער ווייכסעל, אין שכנות פון דניעפער, פון גוואדאלקאווער, פון וואלגא אדער האדסאן — האט ער געוואלט שלאפען זיין אייביגען

שלאף אויף די הייליגע ערד פון הר־הזיתים. די ווייטע ארץ־ישראל וועלכע ער האט קיינמאל ניט געזעהן, איז געוועזן דעם אידען נעהנטער פון דער לאנד וואו ער איז געבארען און וואו ער האט זיך נעהאדעוועט. אלעס האט איהם דער גלות געקענט געבען, אפט אפילו רייכטום און גלייכהייט, אבער קיין קדושה האט עס איהם ניט געקענט געבען, און אויב א איד האט ניט געקענט קומען און זיך לייגען אויפ'ן הר־הזיתים, האט ער פערלאנגט כאטש א ביסעלע ערד פון דארטען אום אוועקצולייגען זיין קאפ אויף דעם. ליעגענדיג אין פרעמדע לענדער זאל ער ליעגען אויף זיין אייגענע ערד, די ערד פון דער הייליגער ארץ־ישראל!

און פיעלע האבען געהאט גרויס גבורה און ענטשלאסענהייט צו ערפילען זייער ברענענדען וואונש, האבען אוועקגעווארפען אלעס און זיינען געקומען ליעגען אויפ'ן הר־הזיתים. אויפ'ן וועג האבען געלויערט אלע געפאהרען, אבער דאס האט ניט געקענט שטערען די וואס האבען געוואלט זיך פעראייניגען אויף אייביג מיט ארץ־ישראל. מיט זייער גייסטיגען בליק, פעסט איינגעשפארט אויף דיזען בארג געגענאיבער דעם בית־המקדש, האבען זיי זיך מיט אלעמען צוזעגענט און זיך ארויסגעריסען פון זייער היים צו קומען אהער. אט דא ליעגען זיי אויסגעשפרייט אויף דעם גאנצען ריעזיגען בארג פון דער טיעפעניש פון עמק־יהושפט ביז דעם שפיץ פון הר־הזיתים, טויזענדער און טויזענדער קברים, שורות איבער שורות. יעדער איז געשטארבען מיט א גליקליכען שמייכעל אויף די ליפען. ער האט ערגרייכט דאס העכסטע פון זיין וואונש. און זיי זיינען דא פון אלע לענדער אויף גאט'ס ערד! אט ליעגען ספרדים, אשכנזים, גרוזינער, בוכארער, תימנ'ער, טורקעסטאנער; אט ליעגען די וואס זיינען געקומען פון דעם הייסען אראביען און אט ליעגען די וואס זיינען געקומען פון דער פארפרוירענער סיביר. אלע האבען זיך אויפגעקליבען צוזאמען, פעראייניגט און פערהייליגט אין דער קדושה פון ארץ־ישראל. אויף פיעלע פון די קברים זיינען שוין אבגעמעקט די סימנים פון די אותיות פון די מצבות, די מצבות שטעהען דא ניט ווי אויף אלע בית־עולם'ס, זיי ליעגען פלאך אויסגעצויגען איבער די קברים. און די גרויסע רעגענס וואס לאזען זיך אראב פון שפיץ הר־הזיתים האבען אין פערלויף פון הונדערטער יאהרען פארמעקט די אותיות וואס זיינען אויסגעהאקט געווארען אין שטיין. אבער אויף פיעלע, פיעלע מצבות פאנגט זיך אן מיט דער שטאלצער אויפשריפט: "זה הקבר אשר כריתי לי בחיי..." דער זכות צו זיין דא בעגראבען איז אזוי גרויס, אז מען האט ניט פערגעסען צו אויסרעכענען אויף דער מצבה אז מען האט דעם קבר לעבעדיגערהייד אנגעגרייט. אין די לאנגע שורות פון הר־הזיתים קברים קען מען זעהן די קברים פון גאונים און צדיקים, מקובלים און טרוימער וואס זיינען אהער געקומען פון אלע עקען פון דעם וועלט־קוגעל.

א געפיהל פון הייליגען ציטערניש און שרעק נעהמט אייך אן ווען איהר געהט ארום צווישען די אונענדליכע שורות פון די קברים פארנאכט: דער גאנצער ריעזיגער בארג איז פארזייט מיט ווייסע ליעגענדיגע מצבות וואס שלאגען אב אין די שטראהלען פון דער אונטערגעהענדער זונן אויף די גלקייט פון בארג. פון אונטען ווי פון תהום ארויס איז אפען די מויל פון עמק־יהושפט. געגענאיבער זעהט זיך דער רוקען פון דעם בית־המקדש־בארג מיט דעם מויער וואס שטעהט אויף זיין ברעג. דער מויער איז דער ווינקעל פון מזרח־דרום. די שטיינער דא זיינען אזוי געוואלדיג, אזוי מורא'דיג אין זייער מאאס, אז די גאנצע וואנד דאכט זיך איז געשאפען געווארען פון איבערמענשליכע קרעפטען. שארף משונה'דיג און שפיציג שניידט זיך ארונטער דער בארג פון בית־המקדש ביז דעם תהום פון עמק־יהושפט. די זונן האט זיך שוין בעהאלטען הינטער די שפיצען פון דער פעסטונג וואנד, וועלכע זעהט אויס ווי זי וואלט פארשטעלט וואונדערליכע

סודות דאָרטען אויף זייער זייט. א ריעזינגער שאָטען פון דעם מויער ווערט געשליידערט אויף דעם גרויסען קברים־פעלד און די שווארצע אָבשפּיגלונג פון די מויער־שפּיצען קוקען אוים מאוים׳דיג און מיסטעריעז. אויף דער ווייסער שמאָלער וועג, אויף דעם בארג וואָס פיהרט צו ירושלים, שטעהען צוויי גלחים אין שווארצע קליינע יאָרמולקעס און ברוינע ביז דער ערד לאַנגע קאַפּאָטעס און ווייסע געפלאָכטענע גאָרטלען. זיי שטעהען פארלייגט די הענד אויפ׳ן ברוסט, קוקען נאָכדיינקליך אויף די לעצטע זונענשטראָהלען, ריידען איינע צו די אנדערע גאָר ניט און שיינען צו זיין זעהר בעוועגט. זייער בליק איז פאָרטראָגען ערגעץ ווייט, ווי זיי וואָלטען עפּעס געזוכט. א פּאָסטוך טרייבט דאָרטען, לינקס אראָב־באָרג נעבען נחל־קדרון, די שעפּסען. א שטימע וואָס זעהט אוים אזוי נאָהנט און בעקאַנט, פול מיט צער, השתפּכות הנפש און צערטליכקייט, הערט זיך ניט ווייט פון מיר. די שטימע איז אויסגעווייקט אין טרעהרען און זי קייקעלט זיך אראָב פון הר־הזיתים גלייך אין טיעפען עמק־יהושפט אריין, קומענדיג פון דאָרטען צוריק אין דער ווייטער עכאָ פון דער נאַכט: דאָס וויינט אימיצער צווישען די קברים אויפ׳ן בארג. עס איז אלול, און אַ איד מיט א שווערע הארץ האָט זיך דאָ פארשפּעטיגט נעבען א טייערן קבר. נעבען איהם שטעהט זיין אייזעלע וואַרטענדיג אוועקצוטראָגען זיין בעל־הבית אהיים. א שניידענדער פייף הערט זיך פון שפּיץ בארג. ער ווערט געענטפערט פון דעם בארג אַנטקעגען. אַלעס איז ווידער שטיל. א פאָרשפּעטיגטער רייטער לאָזט זיך פאָרזיכטיג און לאַנגזאַם ארונטער צום עמק־יהושפט און די קלעפּ פון פערד׳ס פיס קלינגען אָב אין דער שטילער פיהלענדער לופט. אַלעס קריגט א זאָרגפולע און מיסטעריעזע בעדייטונג.

נאַכט איז אויסגעשפּרייט אויפ׳ן שרעקליכען פּלאַץ. פון דער ווייטענס ארונטער אויף דעם וועג, אין וועלכען דער נחל־קדרון לויפט צו יריחו, שטעהען די שפּיציגע בערג גרויזאַם און ערנסט, ריכטיג ווי זיי וואָלטען געקומען אלס עדות פון דער אנקלאַגע אין דעם גרויסען משפּט וואָס וועט זיך אפשר באלד עפּענען אין עמק־יהושפט. מיט שנעלע שריט לאָז איך זיך ארונטער פון בארג, און אייל זיך אויף דעם וועג פון מערב־דרום און ווייטער העכער פאַרביי דעם אידישען קוואַרטאַל אין שטאָדט אריין.

.60

ירושלים פון הר הצופים

אין א בליציג־ליכטיגען פארנאכט זיינען מיר ארוים פון שטאָדט צו געהן צו דעם בארג וואס דערוועקט אזוי פיעל געפיהלען און געדאנקען ביי יעדען וואס וויים די געשיכטע פון ירושלים. דאס איז דער הר הצופים, דער בארג פון וועלכען אלע וואס האָבען בעזיעגט די הייליגע שטאָדט האָבען פון דאָרטען אראָבגעקוקט אויף ירושלים און איהרע פעסטונגען. דאָרטען איז אויך געשטאַנען טיטוס מיט זיינע ארמייען, ער האָט א נאמען געגעבען דעם בארג סקאָפּוס, וועלכעס מיינט קוקען, אין לאטיין. דער פערניכטער פון בית המקדש און פון אידישער פרייהייט איז געקומען דורך דעם איינציגען וועג דורך וועלכען מען קען צוקומען צו ירושלים פון צפון און ער האָט דאָרטען אויפגעשטעלט זיין לאַגער.

די וועג צום סקאָפּוס פיהרט פארביי די קברים פון די מלכים, לויפט ווייטער און ווייטער צו צפון זייט ארויף, געהט פארביי די ווייטעסטע אידישע הייזער אויסערהאלב פון דער שטאָדט און פאנגט זיך אָן צו פערבויגען צו מזרח, געהענדיג אלע מאָל העכער און העכער צו דעם שפּיץ פון דעם העכסטען בארג וואס ארום ירושלים. וואָס העכער מען הויבט זיך אויף אלין מעהר וואונדערליכער און פאנטאסטיש פאנגט אָן אויסצוזעהן ירושלים. ווען מיר האלטען שוין ניט ווייט פון שפּיץ דערזעהען מיר פלוצלונג אויף דעם רוקען פון בארג צעהנדליגע און צעהנדליגע שורות פון ווייסע צלמים אלע פון איין מאָאס, ריכטיג ווי אימיצער וואָלט זיי אלע פארזייט ווי די גלייכע קערנער מיט איין שוואונג מיט'ן האנד. די ווייסע צלמים זעהען זיך שארף ארוים פון דעם קאָליר פון בארג וועלכער איז ווי אלע בערג ארום ירושלים געל־ברוין. אונטער די צלמים ליעגען די ענגלישע סאָלדאטען וואס זיינען געפאלען נעהמענדיג ירושלים. ענגלאנד איז דער 37טער זיעגער פון ירושלים און דיזע פרישע קברים דערצעהלען די געשיכטע פון לעצטען כבוש פון דער וואונדערליכסטער און מעהר בעקעמפּפטער שטאָדט אין דער וועלט. א בעזונדער אבטהיילונג אין דער צלמים פעלד איז פאראן פאר מגן־דוד'ס, וועלכע בעציערען די קברים פון אידישע גבורים וואס זיינען געפאלען אום אז זייער לאנד זאָל אריבערגעהן צו דער מאכט וואס האָט צוגעזאָגט מאכען פון איהר א אידישע היים.

אויף דעמזעלבען פּלאַץ זיינען געשטאנען מיט א טויזענד יאָהר צוריק

אַנדערע צלמים, די ערשטע קרייצפאַהרער האָבען פון דיזען פונקט דערזעהן צום ערשטען מאָל ירושלים, וועלכע זיי זיינען געקומען אויסלייזען פון מחמדאַנישע הענד. זיי האָבען דאָ אויפגעשלאָגען זייער לאַגער און האָבען פון דאַנען צוגעגרייט זייער בלוטיגען אַנפאַל אויף דער שטאָדט, אבער קיין אידען זיינען דאַן אין דער ארמיי אויפ׳ן סקאָפּוס ניט געווען. די קרייציגע האָבען אַנגעפאַנגען זייער "גאָטספאָרכטיגען" מאַרטש אויף דער שטאָדט פון דוד און שלמה מיט אַ שחיטה אויף אידען אין אַלע פּלעצער אין איראָפּא וואו זיי זיינען דורכגעגאַנגען און געענדיגט דערמיט וואָס זיי האָבען אויסגעקוילעט אַלע אידען אין ירושלים איידער זיי זיינען נעגאַנגען תפלה טהאָן אויף דעם קבר פון דעם גרינדער פון דער רעליגיאָן פון ליעבע. דאָ ארום און ארום אויף דעם אַלטען הר־הצופים האָבען געשווימט און געליאַרעמט די ווילדע פאַנאַטישע באַרבאַרען, וועלכע זיינען געקומען פון לענדער פון פינסטערניש, אונוויסענהייט און גראָבהייט. דעם פאַקעל פון ציוויליזאַציאָן האָבען דאַן געטראָגען די אַראַבער און די אידען. אבער די ווילדע פּראַים פון דייטשלאַנד, פראַנקרייך און ענגלאַנד זיינען געקומען צוריק אין דער דאַן פינסטערער איירָאָפּא און האָבען נעבראַכט אַ שטראַהל פון ליכטיגקייט. די קרייצפאַהרער האָבען געבראַכט פון דער קוועלע פון ציוויליזאַציאָן, פון מזרח, נייע אידעען און האָבען דערמיט נעגעבען דער באַרבאַרישער איירָאָפּא דעם ערשטען שטויס צום פּראָגרעס. אַלעס מוז זיך אָנפאַנגען פון ירושלים. ירושלים האָט געגעבען די פּראַים פון דער וועסט אַ גאָט, זי האָט נאַכהער נעגעבען אַ גאָט צו מענשען פון דער איסט. ביידע, איסט און וועסט, זיינען דאַן אַריין אין אַ לאַנגען קאַמפף ווענען די אידעען וועלכע זיי האָבען ביידע גענומען ביי ירושלים און פון דיזען קאַמפף, פון דיזען מאַרשרוט פון די מערב־באַרבאַרען צו דער שטאָדט פון געטליכקייט פון אידעען און אידעאַלען איז געבאָרען געוואָרען אַ נייע ציוויליזאַציאָן. ווי גרויס איז די מאַכט פון ירושלים און מיט איהר די מאַכט פון דעם אידען. מיט די לעצטע זיעגער פון ירושלים זיינען געקומען די אייניקלעך פון דוד און שלמה צו קליימען צוריק זייער ירושלים איבער וועלכע מחמדאַנער און קריסטען האָבען זיך ארומגעשלאָגען מעהר ווי טויזענד יאָהר! דער אריינטרעטען פון צלם אין ירושלים מיט טויזענד יאָהר צוריק איז געווען אַ צייכען פון אונגליק פאַר אידען, דאָס אריינטרעטען פון אַ קריסטליכע ארמיי אין די טויערען פון ירושלים היינט, איז געווען דער צייכען פון דעם ווידערגעבורט פון דער אידישער נאַציאָן! די מגן־דוד׳ס אויף דער קריסטליכער מיליטערישער סעמעטערי אויף דעם באַרג סקאָפּוס דערצעהלען אונז אַ וואונדערליכע געשיכטע פון ישראל אין זיין קאַמפף פאַר זיין לאַנד, פאַר זיין ירושלים און פאַר נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ.

מיר געהען ווייטער אויף דעם הר הצופים ביז מיר ערייכען זיין שפּיץ. אַ וואונדערליכם הערליכע בילד, וואָס האָט קיין גלייכען ניט, ווערט אַנטפּלעקט פאַר אונזערע אויגען. פון דער הויך קוקען מיר אַראָב אויף ירושלים, די שטאָדט, אויף וועלכע מיר האָבען ביז יעצט בלויז געקוקט פון אונטען אַרויף. אַרומגעהענדיג ארום איהר, ליגט יעצט אונטער דעם פונקט אויף וועלכען מיר שטעהען. מיר זעהען די דעכער פון דער אויבערשטער שטאָדט, מיט די קיילעכדיגע קופּאָלאָס, איינע העכער ווי די אַנדערע, פון די אונטערשטע רייהען פון שטאָדט ביז אַרויף, מיר כאַפּען ארום גאַנץ ירושלים מיט אונזער בליק און מיר זעהען ווי זי איז אַרומגערינגעלט פון אַלע פיער זייטען מיט דעם שטאָדט־מויער, וועלכען מיר האָבען יעצט פאַר אונזערע אויגען אין גאַנצען, פון זיין אָנפאַנג ביז ענדע. דער מויער זעהט אויס ווי אַן אַלטער ריעז וואָס שטעהט אם וואַכט ווי אַ שומר אויף דער שטאָדט. די מויער איז פול מיט שפּיצען, די ווענט זיינען געלברוין, די ריעזיגע שטיינער ליגען מאַסיוו איינע אויף די אַנדערע ריכטיג ווי זיי וואָלטען זאָגען: פון דאַנען וועלען מיר זיך ניט ריהרען. פון צייט צו צייט

ווערט דער רוקען פון דער פיל געשפּיצ־
טער וואַנד איבערגעשלאָגען פון אַ טהורם
וואָס שטעקט אַרוים זיין ריעזען־קאָפּ
פון מיטען. מעהר מאָוים'דיגער ווי
אַלעס זעהען אוים די ווינקלען פון דעם
מויער, וועלכע זיינען געבויט פון ספּע־
ציעלע גרויסע שטיינער, עס דאַכט זיך,
אַז אַט אַט זעהט איהר ווי אויף דער
וואַנד געהען אַרום די סאָלדאַטען וואָס
האַלטען וואַך אויף דער הייליגער
שטאָדט, איהר דערמאָנט זיך דעם פּסוק:
אויף זיינע מויערען האָב איך געשטעלט
שומרים אַ גאַנצען טאָג און אַ גאַנצע
נאַכט.

אַט פון דיזען פּונקט האָט עס רבשקה,
דער פעלדמאַרשאַל פון מלך אשור,
אַראָבגעשריען צו די סאָלדאַטען פון
חזקיהו אויפ'ן מויער און האָט זיי גע־
סטראַשעט אַז זיין קעניג, דער מלך־
אשור וועט פערניכטען ירושלים. זיינע
אַרמעען זיינען געווען אויסגעשפּרייט
אויפ'ן באַרג און אויף זיי האָט דער
שטאָלצער בעריהמער נעבויט, ווען ער
האָט אויפגעהויבען זיין האַנד געגען
דעם באַרג פון דער טאָכטער פון ציון,
דעם באַרג פון ירושלים. רבשקה און
זיין בעל־הבית זיינען אין דער הייליגער
שטאָדט ניט אַריינגעדרונגען. אָבער
אַביסעל שפּעטער האָט אַן אַנדער מעכ־
טיגער שונא פון דיעזען פּונקט, אויף
וועלכען מיר שטעהען, אַראָבגעקוקט
אויף ירושלים, דאָס איז געווען
נבוכדנאצער פון בבל, וועלכער האָט גע־
רופען צו הילף צו בעזיעגען די שטאָדט,
דעם שרעקליכסטען פון אַלע גענעראַ־
לען: הונגער. ער האָט בעלאַגערט די
שטאָדט. אומזיסט האָט ירמיהו געוואָ־
רענט, אַז ירושלים וועט ניט קענען
שטעהן געגען די כשדים און אַז עס איז
קרום צו פערלאָזען זיך אויף מצרים, אַז
זי זאָל גובר זיין נבוכדנאצר'ן. דעם נביא
האָט מען געשלאָגען און אַריינגעזעצט
אין פּריזאָן און האָבען איהם שוין גע־
האַלטען ביי'ן טויטען. די אַנטי־בבל
און די פּראָ־מצרישע פּאָליטיק וואָס דער
קעניג צדקיהו האָט געפיהרט, האָט אָנ־
געהאַלטען ביז'ן לעצטען טאָג, ווען דער
הונגער איז געוואָרען שטאַרק אין
שטאָדט און עס איז ניט געווען קיין
ברויט פאַר דאָס פּאָלק, און די שטאָדט
איז צושפּאָלטען געוואָרען. דאָן, אַזוי ווי
היינט, האָט די זון געשיינט אויף
ירושלים און די שטיינערנע מויער־
וואַנד האָט אויסגעזעהען ווי היינט, און
דאָרטען אַרונטער, עטוואָס ווייטער צו
צפון־זייט, האָט מען געשמידט אין קיי־
טען אַרויסגעפיהרט די געפאַנגענע אי־
דען אויף זייער לאַנגע רייזע אין גלות,
אויף די טייכען אין בבל.

און מיט זעקס הונדערט יאָהר שפּע־
טער האָט פון דעמזעלבען פּלאַץ אַלע
פריהמאָרגען, ווען די ליכטיגע ארץ־
ישראל זון שיינט אויף אַלעס און אַלע־
מען, טיטוס הרשע אַראָבגעקוקט אויף
דער שטאָדט, אויף דער פעסטונג, אויף
וועלכער עס פלעגען מאַרשירען די אי־
דישע סאָלדאַטען היין און צוריק. פון דאָ־
נען האָט זיך דער רוימישער גענעראַל
און דער שפּעטערדיגער קיסר, אַלע מאָל
אַרונטערגעלאָזען זיך אַראָב צום מויער
אין אַן אַנגריעף און איז אַזוי פיעל מאָל
צוריקגעשטויסען געוואָרען. פון דאַנען
פלעגט ער קוקען אויף דעם טומעל און
ליאַרם וואָס אויף דעם בית־המקדש
פּלאַץ וועלכער איז גלייך ווי אַ טיש.
דער בית־המקדש איז געווען אַ בעזונ־
דערע פעסטונג אין זיך. און פון דאַנען
האָט טיטוס אויך וואַהרשיינליך געזעהן
ווי די אידישע פּאַרטייען, וואָס זיינען
געווען אין שטאָדט, האָבען געפיהרט
מלחמות איינע מיט די אַנדערע, אַ זאַך
וואָס האָט איהם געגעבען מוטה צו פיה־
רען ווייטער זיין קאַמפּף, ווייסענדיג, אַז
די אינערליכע מלחמות וועלען איהם
העלפען צו בעזיעגען די שטאָדט.

און אַט דאָ אויפ'ן מויער האָבען זיך
די אידישע גבורים געשלאָגען מיט דער
גרעסטער גבורה וואָס די וועלט האָט
געזעהן, פאַר זייער שטאָדט און לאַנד.
דאָרטען צו דרום זייט, אויפ'ן טיש־
באַרג פון בית־המקדש, זיינען אין יע־
נעם טאָג ווען ירושלים און גאָט'ס הויז
האָבען געברענט אין פייער, די כהנים
געשפּרונגען אין די פלאַמען, ניט ווע־
לענדיג איבערלעבען דעם גרויסען נאַ־
ציאָנאַלען אומגליק.

דא האט זיך געשלאגען א נאציאן, וואס איז אזוי שטארק ווי די פעלזען וואס ארום ירושלים און זיינען אזוי איינגע'עקשנ'ט ווי די שטיינערנע בערג פון יהודה. גרויסע גבורים פון דער פערגאנגענהייט! איהר האט אונז געלאזען די גרעסטע ירושה אין דער וועלט: עקשנות. מיר האלטען אן דעם זעלבען קאמפף וואס איהר האט געפיהרט, און מיר וועלען זיעגען, ווייל מיר בעזיצען דאס גרעסטע רייכטהום אין דער וועלט: עקשנות. קוקענדיג פון סקאפוס זעה איך אויפגעשריבען אויף יעדען שפיץ בארג, אויף יעדער פעלזען אין מזרח, אין מערב, צפון און דרום, מיט פייערדיגע אותיות: דאס האט בעלאנגט און וועט בעלאנגען צו דער עקשנים־אומה פון דער וועלט.

און עטליכע טריט פון דעם פלאץ, אויף וועלכען טיטוס איז געשטאנען, גלייך נעבען אונזער לינקע האנד, הויבט זיך אויף א שעהנע געביידע, דאס איז די הויז פון סער דזשאהן גרעי הילל, וועלכען די ציוניסטען האבען אבגעקויפט, אום צו בויען דא די העברעאישע אוניווערזיטעט אין דער אידישער לאנד, און נעבען דער הויז איז געבויט דער פונדאמענט פיר דער געביידע, און אין פונדאמענט ליגט א מגילה אויפגעשריבען אויף פארמעט אין לשון קודש, וועלכע פאנגט זיך אן: ברוך וכו׳ שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה!

אין צעהן מינוט גאנג פון דאנען צו דרום, וואו עס ענדיגט זיך דער סקאפוס און עס פאנגט זיך אן דער הר־הזיתים, איז פאראן א פאלאץ געביידע, בעוואכט פון סאלדאטען. און דארטען זיצט דער אידישער הערשער פון ארץ־ישראל, אן אייניקעל פון די, וועמען טיטוס׳ לעגיאנען האבען געפיהרט געפאנגען קיין אייראפא!

מיר זיינען שטארקער ווי אלע לעגיאנען פון נבוכדנאצר, טיטוס און די קרייציגע צוזאמענגענומען.

.61

אויפ'ן הר הזיתים ביי זון-אונטערגאנג

איינגעוויקעלט אין דעם צויבער פון אלטע הייליגע טראדיציאנען שטעהט דער הר־הזיתים פונקט געגענאיבער ירושלים און דעם בית־המקדש פלאץ. דער טיעפער טהאל נחל־קדרון ליעגט צווישען איהם און דעם בארג אויף וועלכען עס שטעהט די הייליגע שטאדט. ווען די איינוואהנער פון ירושלים האבען געריכטעט זייערע אויגען אין אלע צייטען, פון דוד'ן ביז היינט, צו דעם פלאץ פון בית המקדש האבען זיי אנגעטראפען מיט זייערע בליקען דעם הויכען הר־הזיתים, וועמעס שטאלצע קאפ עס הויבט זיך אויף העכער ווי דער בית־המקדש־בארג און די מחנות אידען וואס פלעגען ארומגעהן אויף דעם גרויסען פיערקאנטיגען פלאץ פון הר־הבית, ארום דעם בית המקדש, האבען זיך איבערגעקוקט מיט דעם הר־הזיתים ווען זיי זיינען געשטאנען מיט'ן פנים צום מזרח. עטוואס גרויסעס און ערהאבענעס ליעגט אין דער פאזיציאן פון דיזען בארג וועלכער שטעהט צווישען ירושלים פון איין זייט און צווישען דעם ים המלח פון דער אנדער זייט.

אזוי הייליג און גרויס איז דער הר־הזיתים אז דער נביא זכריה האט איהם געמאכט פאר דעם פלאץ, אויף וועלכען עס וועלען פאסירען די נסים ונפלאות וואס עס וועלען פארקומען אין משיח'ס צייטען. אט ווי אזוי דער נביא שילדערט דעם מורא'דיג און גרויסען מאמענט ווען דאס וועט געשעהן : און גאט וועט ארויסגעהן און וועט מלחמה האלטען מיט די דאזיגע פעלקער און זיינע פיס וועלען זיך שטעלען אויף דעם הר־הזיתים וואס איז נעבען ירושלים פון מזרח זייט און עס וועט צושפאלטען ווערען דער הר־הזיתים. און עס וועט זיך אוועקרוקען א העלפט פון בארג קיין צפון זייט און א העלפט קיין דרום זייט — — און עס וועט זיין א טאג וואס וועט ווערען בעוואוסט צו גאט, ניט קיין טאג און ניט קיין נאכט, און צו דער צייט פון אבענד וועט זיין ליכטיג — — און גאט וועט ווערען דער קעניג אויף דער גאנצער וועלט, אין יענעם טאג וועט זיין ד' אחד ושמו אחד.

פארנאכט זיינען מיר — דער פאעט אלטער לעווין (אסף הלוי) און איך — ארויסגעפאהרען צום הר־הזיתים. דער פארנאכט איז געווען איינער פון די שעהנסטע פון די ארץ־ישראל פארנאכטען. א שטילער זיסער ווינטעל האט געבלאזען און האט ערפרישט דעם גוף און דער נשמה. די לופט איז געווען אזוי קלאר און דורכזיכטיג אז עס האט

זיך געדאַכט אז עס איז גאָר ניטאָ קיין גרענעץ אויף ווי ווייט די אויג קען זעהן. מיר זיינען אַרויפגעפאָהרען אויף דעם סקאָפּוס־באַרג. פאר אונזערע אויגען שטעהט דער רעגירונגס פּאַלאַץ, געבויט פאר'ן קריעג דורך די דייטשען אלס א פילאַנטראָפּישער אנשטאַלט און יעצט די וואָהנונג פון סער הערבערט סעמיועל. מיט זיין מאַסיווען הויכען טורעם שטעהט ער פאר אונזערע אויגען, ער געפינט זיך אויף דעם העכסטען פּונקט פון הר־הזיתים. אונזער קעררידזש פאָהרט פאַרביי דעם טויער פון הויף, פון וועלכען עס זעהען זיך אַרויס מאַסיווע שטיינערנע געביידען. די וועג געהט א ביסעל אַרונטער און הויבט זיך גלייך אויף. האַרט נעבען וועג שטעהט א רוסישער מאָנאַסטיר און אין מאָנאַסטיר הויבט זיך אויף ווי אַ ריעז דער שמאָלער און הויכער טורעם, וועמעס שפּיץ עס איז דער העכסטער פּונקט אַרום אין ירושלים. מעכטיג און אימפּאָזאַנט זעהט־אויס די דאָזיגע געביידע וועלכע איז אויסגעבויט געוואָרען דורך איינעם פון די לעצטע רוסישע צאַרען. פון דעם שפּיץ פון דיזען טורעם זעהט מען די פּראַכטפאָלסטע פּאַנאָראַמאַ פון דער הייליגער שטאָדט צו מערב און פון דעם ים־המלח און דעם ירדן צו מזרח.

דורך א שמאָלע טיהר געהען מיר אַריין אין הויף פון מאָנאַסטיר צו וועלכען עס בעלאַנגט א גרויסע שטיק ערד אַרומגערינגעלט מיט א שטיינערנעם פּאַרקאַן. מיר געהען דורך צווישען אַן אַלעע בוימען, א שעהנער וועלדעל איז דאָ פערפלאַנצט, דער טורעם שטעהט אויף א פלאַטפאָרם צו וועלכען מען געהט אַרויף מיט א פּאָאָר צעהנדליג ברייטע שטיינערנע טרעפּ, א רוסישע מאָנאַכין זאָגט אונז "זדראַווסטוואוטע" און עפענט פאר אונז די שווערע טיהר פון טורעם. מיר הויבען זיך אויף אויף אייזערנע שווינדעל־טרעפּ העכער און העכער, ביז מיר געהען פאַרביי א מורא'דיגען גלאָק. אין ירושלים דערצעהלט מען אז מען האָט געדאַרפט האָבען זעקס און דרייסיג פּאָאָר מויל־אייזלען צו אַרויפשלעפּען דעם גלאָק אויפ'ן באַרג. ער הייננגט אויף ריעזיגע באַלקענס וואָס זיינען אַריינגעמויערט אין די ווענט. מיר הויבען זיך אויף אַלע מאָל העכער אויף די טרעפּ, ביז איהר קומט צו דעם גאַנץ אויבערשטען פלאָר. מיר געהען אַרויס אויף א גאַלערי וואָס רינגעלט אַרום דעם טורעם פון אַלע פיער זייטען אזוי אז מען קען געהן אַרום און בעטראַכטען דעם צפון און דרום, מזרח און מערב.

די טיהר פון דעם העכסטען פלאָר צום באַלקאָן איז אויף דער זייט פון מזרח און דאָס וואָס אייער אויג דערזעהט ברייננגט אייך אין ענטציקונג. פאַר אייערע אויגען איז אויסגעצויגען דער ים־המלח, דער ווינד קנייטשט זיינע בלויע כוואַליעס. איהר זעהט ווי דער ירדן, א געדרעהטער בלויער פּאַס צווישען די בערג, גיסט זיך אַריין אין ים המלח, די וואַסער זעהט אויס אזוי נאָהנט אז אייך דאַכט זיך, אז אַט שטרעקט איהר אויס אייער האַנד און טונקט עס אָב אין דעם ים פון סדום. דער ים איז אָבער פון אייך מעהר ווי פופצעהן מייל ווייט און עס ליעגט פיער טויזענד פוס ניעדריגער ווי דער אָרט אויף וועלכען איהר שטעהט. דאָס איז נאָר צוליעב דער וואונדערליכער דורכזיכטיגקייט פון דער ארץ־ישראל'דיגע לופט אז איהר קענט זעהן אזוי קלאָר אויף אזאַ ווייטע שטרעקע. אויף יענער זייט פון ים־המלח הויבט זיך א מעכטיגע וואַנד וואָס דערגרייכט ביז'ן הימעל אַריין. דאָס זיינען די בערג פון מואב וואָס לויפען גלייך מיט דעם ים־המלח. דער שפּאַלט צווישען די בערג פון מואב אויף יענער זייט ים־המלח איז דער טהאָל פון טייך ארנון, גוט בעקאַנט צו די וואָס האָבען געלערנט אין חדר: ביים ארנון האָבען די אידען גערוהט ווען זיי זיינען געגאַנגען פון מצרים. משה האָט פון דאַנען געשיקט שלוחים צו סיחון מלך האמורי, אז ער זאָל לאָזען די אידען דורכגעהן זיין לאַנד, געהענדיג קיין ארץ־ישראל. אייער פאַנטאַזי טראָגט זיך אוועק צוריק אין אור־אַלטע צייטען ווען די אידען

האבען דאן, אזוי ווי יעצט, געזוכט אן אריינגאנג צו דער לאנד כנען. דא האט משה געפיהרט זיין בריליאנטענע אבער ניט ערפאלגרייכע פאליטיק מיט דעם פארביסענעם, עקשנות'דיגען אמורי־קעניג. אומזיסט האט דער גרויסער אידישער פיהרער געשיקט זיין פריעדליכען פארשלאג צו סיחון, אין וועלכען משה האט צוגעזאגט אז די אידען וועלען בלויז דורכגעהן זיין לאנד מיט'ן וועג און "זיך ניט אבקעהרען רעכטס אדער לינקס", אפילו דער קלארער צוזאג פון משה'ן אז אידען וועלען בעצאהלען מזומן געלד פאר דאס עסען און אויך פאר דאס וואסער וואס זיי וועלען פערנוצען אין אמורי־לאנד האט ניט געהאלפען. סיחון האט ניט געלאזען דורכגעהן זיין טעריטארי אונטער קיינע אומשטענדען. זעלבסטפערשטענדליך אז די אידען האבען קיין אנדער ברירה ניט געהאט ווי צו ערקלעהרען קריעג. זיי זיינען אריבער דעם ארנון און האבען געשלאגען און צוגענומען זיין לאנד ביז גלעד. איהר ווארפט אייער אויג צו צפון, זוכענדיג די ענדע פון דער שטיק לאנד וואס די אידען האבען צוגענומען ביי סיחון'ען און אט זעהט איהר פון דער ווייטען די שפיצען פון גלעד. אהין דארטען זיינען עס אונזערע עלטערען געגאנגען און האבען געשלאגען דעם ריעזן עוג מלך הבשן אין אדרעי (דארטען וואו די בעדואינער זיינען יעצט בעפאלען די פראנצויזען אויף א טריין און האבען צווישען אנדערע ערמארדעט דעם איטאליענישען קאמאנדאנט און ציוניסטישען פיהרער ביאנקיני) און האבען איהם געשלאגען, און ווערענדיג פארטיג מיט דיזע צוויי מלכים, סיחון און עוג, האבען די אידען צוגענומען דאס לאנד, ווי דער חומש דערצעהלט אונז: "פון טייך ארנון ביז'ן בארג חרמון". דארטען אט דיזער לאנגער פאס ערד, פון וועלכען דא און דארט זעהען זיך ארויס די שפיצען פון בערג, זיינען עס געזעסען די צוויי און א האלב שבטים, ראובן און גד און דער האלבער שבט מנשה. פון ארנון ארויף ביז חרמון איז געווען אידישע לאנד און דער שיקזאל פון דיזער פעטער שטיק ערד, דער "עבר הירדן", א טהייל פון אונזער היסטארישער ארץ־ישראל איז נאך ניט בעשלאסען. די ענגלענדער און די פראנצויזען האבען נאך זייער אבמאך וועגען די גרענעצען ניט געענדיגט. די הארץ ווערט געפרעסט פון א טיעפען צער: פארוואס גיבען זיי אונז ניט אב דאס גאנצע וואס עס קומט אונז? פארוואס צאהלען זיי ניט דעם פולען חוב?

איך קעהר אב מיין בליק פון ים־המלח, גיב א קוק צו דרום אויף די שורות און שורות בערגיגע קעפ, ווי זיי זעהען אויס אזוי ווי זיי וואלטען זיין איינגעשפארט איינע אויף די אקסלען פון די אנדערע און גענ ארום דעם באלקאן צו מערב — און וואס פאר א פרעכטיגער צויבער־בילד עס שטעלט זיך פאר מיינע אויגען.

אונטער אונז ליעגט ירושלים. מיר קוקען אראב גלייך אויף דעם בית־המקדש פלאץ, וועלכען מען זעהט אין קיין ארט ניט אזוי ריכטיג ווי מען זעהט איהם פון דאנען. אין דער מיטען פון פיערקאנטיגען פלאץ נעהנטער צו מערב שטעהט די מאשעע פון אמאר טהיילווייז אויף דעם ארט פון בית־המקדש און גלייך איבער דעם "אבן שתיה". שורות בוימען זיינען פערפלאנצט ניט ווייט פון דער מאשעע. צו דרום זייט זעהט זיך די אקסא, אן אנדער מחמד'נישע געבעטס הויז, און צו דרום־מזרח זעהט זיך דער פלאץ אויף וועלכען, לויט א טראדיציאן, עס זיינען געווען שלמה המלך'ס שטאלען. און צום מזרח וואנד פון הר־הבית זעהט זיך א טורעם־טויער. דאס איז דער גאלדענער טויער צום בית־המקדש, דער "שער הזהב" וועלכען די מחמד'נער האבען פארמויערט צוליב א לעגענדע, אז דורך דיזען טויער וועט אריינציהען דער אידישער משיח ווען ער וועט קומען אויסלייזען זיין פאלק. דער טויער הייסט ביי אידען מיט נאך אן אנדער נאמען: "שער הרחמים". דער גאנצער שטח פון הר־הבית איז גלייך ווי א טיש, נאר אין מיטען איז פאראן א העכערער, אויף

פיערקאַנטיגער פּלאַץ, אויף וועלכען עס געפינט זיך די מאַשעע פון אַמאָר. עס זעהען זיך יעצט אויפ'ן הר־הבית ווייניג מענשען. אַלעס איז איינגעוויקעלט אין שטילקייט אויף דעם אָרט, וועלכעס איז דאָס הייליגסטע פאַר דער אידישער נאַציאָן און פאַר דער גאַנצער מענשהייט. די פאַרגעהענדע זונן וואַרפט איהרע לעצטע שטראַהלען אויפ'ן בית־המקדש פּלאַץ, וועלכער האָט מיר אויסגעזעהן צו זיין איינגעוויקעלט אין אַ שלייער פון טיעפען צער. עס האָט זיך מיר געדאַכט אז די שכינה וויינט...

איך שטעה צוגעשפּאַרט צום וואַנד פון טורעם. איך ציטער פון אויפרעגונג, אין האַרצען שטורמט און ברויזט, אַ וועהטאָג שאַרף און ביטער דערגרייכט ביז די טיעפעניש פון דער נשמה, נאָר: שאַ!!.... הער איך ניט גאָט'ס בת־קול וועלכער שרייט אויס, ווי די גמרא זאָגט, און קלאָגט: וועה איז מיר וואָס איך האָב חרוב געמאַכט מיין הויז, האָב פאַרברענט מיין היכל און האָב פאַרטריבען מיינע קינדער צווישען די אומות!!

ווי שרעקליך פיהלט מען דעם חורבן אז מען שטעהט אויפ'ן שפּיץ פון אַ קריסטליכען קלויסטער-טורעם און מען קוקט אויף דעם מחמד'נישען מאַשעע וואָס איז ארויפגעשטעלט געוואָרען אויפ'ן פּלאַץ פון קודש הקדשים...

אַבער ניין! די גאוה וואָס עס פיהלט אַן אַ אידישע האַרץ אַ קוק טהועענדיג אויף אונזער הייליגטום איז גרעסער ווי אַלע צער'ן און וועהטאָגען!

הר-הבית, בית-המקדש פּלאַץ, הייליגסטע פון אַלע הייליגטימער, העכסטע פון אַלע העכסטע, האַרץ פון דער וועלט, עמוד-האש פון דער מענשהייט!

אברהם'ס פיס האָבען אויף דיר געטראָטען, דוד און שלמה האָבען אויף דיר קרבנות געבראַכט צו דעם בעשעפער פון אַלע וועלטען. דו ביסט דער פּלאַץ וועלכען גאָט אַליין האָט אויסגעקליבען פון דאַנען צו לערנען די מענשען, ווי מענשען צו זיין.

און איבער דיר, גלייך אין הימעל, איז פאַראַן נאָך אַ קודש קדשים, פון פייער. דאָרטען לייכט דער איבּיגער גלאַנץ פון דער שכינה. דאָרטען איז דער כסא-הכבוד פון בורא עולם. דו אָבער ביסט דער פּלאַץ פון גאָט'ס טראָהן אויף דיזער וועלט.

אויף דיר, הייליגער באַרג, איז אָנגעצונדען געוואָרען דער ערשטער שטראַהל פון ליכטיגקייט צו בעלייכטען די קרומע און פינסטערע וועגען פון די מענשען-קינדער. פון דיין הויכען שפּיץ האָט מען געלערענט ווי אַזוי מענשען זאָלען קענען זיך אַליין בעזיעגען. פון דאַנען האָט מען געזעצע פון מענשליכקייט געשמיעדט.

נעבען דיר זיינען די נאָבעלסטע ווערטער פון גערעכטיגקייט געזאָגט געוואָרען. די גרעסטע מענשען וועלכע האָבען געוואַנדעלט אויף גאָטעס ערד זיינען אין דיין שאָטען ארומגעגאַנגען.

אויף דיין גלייכען קאָפּ האָט שלמה פערשפּרייט זיינע הענד ווען דער בית-המקדש איז פאַרטיג געוואָרען, און האָט ערקלעהרט די ברידערליכקייט פון אַלע מענשען.

אויף דיר האָט ישעיה געטרוימט דעם געטליכען און זיסעסטען חלום וואָס איז ווען געבאָרען געוואָרען אין אַ מענשליכע האַרץ — אז מענשען וועלען אויפהערען חיות צו זיין און אין שלום לעבען. אויף דיר איז צום ערשטען מאָל אין דער געשיכטע מלחמה געגען קריעג ערקלעהרט געוואָרען.

אַלע האָבען דיר געוואָלט בעזיעגען און דו האָסט אַלעמען בעזיעגט. האָסט צושמעטערט אַלע געטער פון מזרח, פון מערב, פון צפון און פון דרום. האָסט בעזיעגט די בערג פון אַטהען מיט דער צולאָזענער געטער-משפּחה וואָס האָבען דאָרטען געשכור'ט און אין טומאה געשוואומען. האָסט בעזיעגט די בערג פון רוים מיט די גבורה-געטער פון דאָרטען, מען זינגט דאָרטען אין דער

שטאָדט פון טיטוס די תהלים-קאפיטלעך וועלכע זיינען אויף ד י ר בעשאפען געוואָרען.

און מענשען פון אלע לשונות און אלע קאָלירען זיינען געקומען דיינע זאמד קושען און האָבען אין דיין שאָטען הייזער פאר געבעט אויפגעשטעלט. אלע זוכען טרייסט און גייסטיגע רוהע, און קדושה נעבען דיר. אלע זוכען דאָס אונשטערבליכע, דאָס אונענדליכע, דאָס אייביגע, די נשמה פון דער וועלט אין דיר, פון גאָט אויסערוועהלטען פלאץ, און געפינען עס. יעדער נאָך זיין השגה.

דו ביסט דער מזבח פון דער גאנצער וועלט. אלעס וואָס איז טמא, ניעדריג, קען זיך צו דיר ניט צוקלעפען. ווי א ריעז געקרוינט דיין קאָפּ מיט דער גאָטהייט הויבסטו זיך אויף געגען א וועלט פון ליידענשאפט און שלעכטעס וואָס שטורמט צו דיינע פיס. דו ביסט דער טרעפּ, דורך וועלכען מענשען האָבען זיך צום הימעל ארויפגעצויגען און מיט גאָט גערעדט און דורך וועלכען דער בורא האָט אראָבגענידערט זיין וואָרט אין דעם טרייען אויער פון נביא ארייגצו'סוד'ן.

דו האָסט מיט דיין הייליגטום צוגעבונדען צו זיך די הארץ פון דעם פאָלק צו וועמען דו בעלאנגסט. דיין צויבער האָט זיי ניט געלאָזען אונטערגעהן אין ווייטע לענדער. דו ביסט געוועזן אין זייערע געדאנקען, אין זייער הארצען. דו ביסט די הארץ פון דער וואונדערליכער געטליכער אומה און דו ברייגסט זיי צוריק אהער. זעה זיי קומען. גליקליך זיינען זיי ווען זיי קוקען אויף דיר אפילו ווען פרעמדע טרעטען דיינע הייליגע ערד!

— — — — — — — — — —

אין מערב איבער ירושלים האָט זיך פאַרצויגען אַ רויטער פאַס אויפ'ן הימעל. ליכט פאַנגען זיך אָן צו בעווייזען אין שטאָדט. די שפּיצען פון די בערג ווערען אלע מאָל פינסטערער און איינדרוקספאָלער. זיי דרימלען דעם טרוים פון אייביגקייט. אויף זיי, וואַהרשיינליך, האָט געקוקט דער נביא ווען ער האָט געזאָגט אז אידען זיינען אזוי אייביג ווי די בערג. און זיינען מיר דען ניט אזוי? אין רעגירונגס־פּאַלאַץ צו מיין רעכטער האנד האָט זיך אָנגעצונדען אַ פייער. אפשר טראַכט יעצט דער ענגלישער האַי־קאָמישאָנער שמואל וועגען דעם אייביגען חלום פון זיין אומה. וואָרום אזוי וואונדערליך און הייליג ווי ירושלים איז, אזוי וואונדערליך און הייליג איז די אידישע נאַציאָן.

.62

די ספרדים

קיין שטאָדט אויף דער וועלט שטעלט ניט אזוי פאָר דאס גאַנצע אידישע פאָלק אין אַלע זיינע צווייגען ווי ירושלים, און דארום איז אין קיין אָרט ניט אזוי קענטיג די אחדות פון דער אידישער נאַציאָן ווי אין אונזער הויפּטשטאָדט. איך זעה ניט אין די צוטהיילונג פון די ירושלים'ער אידען אויף קהלות קיין שפּאַלטונג נאָר פארקעהרט, די פעראייניגונג, ווארום דורך אַלע דיזע געמיינדען, די ספרדישע, די אשכנזישע די בוכארישע און די גרוזינישע זעהט זיך ארויס מעהר ווי אַלעם דער פערבאַנד וואס פעראייניגט אַלעמען, און אדרבה, דאס צייגט גלייך אז ירושלים איז די האַרץ פון פאָלק צו וועלכער עס זיינען גלייך אויף איין אופן פערבונדען אַלע טהיילען פון דעם אידישען נאַציאָנאַלען קערפּער.

און פיר אונזער צוקונפט אין ירושלים און אין ארץ־ישראל איז דיזע פערשידענהייט זעהר וויכטיג. צווישען די פערשידענע עלעמענטען פון וועלכע דאס ירושלים'ער יודענטהום איז אויפגעשטעלט געהט־פאָר א פּראָצעס פון אסימילאַציאָן אין דעם בעסטען און העכסטען זינן פון דאס וואָרט און ווען דיזע אסימילאַציאָן וועט פארטיג ווערען, וועט עס שאַפען א מוסטער טיפּ פון א אידען אין וועלכען עס וועלען זיך געפינען דאס בעסטע וואס עס איז פאראַן אין די אַלע פערשידענע סאָרטען אידען וואָס זיינען פאראַן אין ירושלים. יעדער פון די עלעמענטען פון וועלכע דער אידישער עולם איז ירושלים איז אויפגעשטעלט וועט אריינגעבען זיין בעזונדערע שעהנקייט און שטאַרקייט אין דעם אַלגעמיינעם אויפשטעל פון דעם ירושלים אידען. דער ספרדי וועט אריינגעבען זיין פשטות, דער אשכנזי זיין שאַרפקייט, זיין תורה און השכלה, דער תימנ'ער זיין אונבעגרענצטע ליעבע און פּאַטריאָטיזמוס צום לאַנד און פאָלק א. ז. וו.

די ספרדים פערדיענען דעם ערשטען קרעדיט דערפאַר וואס זיי האָבען געגרינדעט דעם נייעם ישוב אין ארץ־ישראל, נאכדעם ווי די קרייצפאהרער האָבען אויסגע'הרג'עט און ארויסגעטריבען די דאָרטיגע אידען. דער מאַן וועלכער איז אוועק שוין אויף דער עלטער קיין ירושלים פון שפּאַניען און האָט נעלייגט דעם ווינקעלשטיין פאר א אידישען ישוב איז געווען קיין אַנדערער ווי דער גרויסען רמב"ן, גלענצענדער פילאָזאָף, גרויסען גאון און טיעפער

מקובל. דער רמב"ן איז געקומען קיין
ירושלים מיט מעהר ווי 650 יאָהר
צוריק, האָט געפונען דאָרטען בלויז
צוויי אידען, פארבער לויט זייער פראָ־
פעסיאָן. ער און די איינינע וואס זיי־
נען מיט איהם געקומען האָבען געמאכט
א מנין, האבען נאכהער געגרינדעט א
שוהל און ארום זיי האָבען זיך אָנגע־
פאנגען צו קלייבען ספר'דישע משפחות.
שווער און ביטער איז געווען זייער
קאמפף מיט די ארומיגע אראבער אבער
זיי האָבען ניט פערלאָזען דעם אָרט ביז
וואנען די קהלה האָט זיך פארנאנדער־
געוואקסען, און א פּאָאר הונדערט יאָהר
שפּעטער זיינען געקומען די אשכנזים
און האָבען פון זייער זייט אָנגעפאנגען
א גרויסע מלחמה מיט די אומשטענדען.
עס איז פאר זיי געווען זעהר שווער זיך
צו אָרגאניזירען אין א קהלה אזוי שפּעט
ביז עס איז געקומען דער של"ה הקדוש
קיין ירושלים און אַן אשכנזישע קהלה
איז געגרינדעט געוואָרען.

די ערשטע גרויסע גרינדער פון דער
ספרדישער קהלה אין ירושלים האָבען
געלאָזען א טהייל פון דעם גלאנץ וואס
עס האָט אמאָל ארומגערינגעלט די אי־
דען אין שפּאניען אויף די ירושלים'ער
ספרדישע אידען. עס איז פאראַן אין
דעם ספרדישען אידען עטוואס וואס
דערמאנט אייך אָן דעם יחסן. צוליעב
געוויסע היסטאָרישע אורזאכען האָבען
די ספרדישע אידען אויפגעהערט ארויס־
צוגעבען גרויסע אידישע פילאָזאָפען,
גאונים און פיהרער. דאס ספרדישע
יודענטהום וואס האָט אונז געגעבען
דעם רמב"ם, אבן־עזרא, בן גבירול און
דעם רמב"ן און פיעלע פיעלע אנדערע
האָט, אמת, אויפגעהערט צו פּראָדוצי־
רען משוררים און דענקער אבער עס איז
נאָך ניט אראָב פון דאס הייניטיגע
ספרדישע יודענטהום דער "חן פון דער
יוגענד", עס איז פאראן א סאָרט גייס־
טיגע אריסטאָקראטיע וועלכע שוועבט
ארום דעם ספרדישען אידען און וועלכע
בעגלייט איהם וואו ער שטעהט און וואו
ער געהט

דער ספרדי איז דאס וואס מען קען
רופען א גלייכער מענש. זיין הויפּט־
כאראקטערשטריך איז פּשטות. און אין
דיזען הינזיכט איז ער אָפּט אן אנגענעה־
מער קאָנטראסט צום חריפות'דיגען
אשכנזי, אַלץ איינס צו ער גראָבט זיך
אין א מהרש"א אָדער אין קארל מארקס.
עס איז איהם פרעמד דער "איפכא
מסתברא", די צו־דינע פּלפּולים פון דעם
"טאָמער פארקעהרט" און דעם "זאָלט־
עס־אנדערש־זיין" מיט וועלכען דער
אשכנזי צייכענט זיך אויס, צי אויף
דער באנק פון דער ישיבה, אָדער אין
דעם אוניווערזיטעט, ווען ער רעדט פון
פּאליטיק אָדער אפילו אין מסחר אָדער
אין קהל'שע ארבייט. ביי'ן ספרדי זעהט
אַלעס אויס פּשוט און גלייך און בכלל
האָט ער ניט ליעב די מארך־גימנאסטיק
צו וועלכער מיר זיינען אזוי געוואָהנט.

איך האָב געהאט א געלעגענהייט צו
זעהן א גוטען ביישפּיעל פון ספרדישע
פּשטות. איך האָב געהאט די עהרע צו
ווערען איינגעלאדען צו א זיצונג פון
משרד הרבנות אין ירושלים, דאס איז
א פעראייניגטע קערפּערשאפט פון
רבנים אשכנזים און ספרדים. דער צוועק
פון דער גרינדונג פון דיזער קערפּער־
שאפט איז געווען צו פעראייניגען דאס
ירושלים'ער יודענטהום. הרב זאָנענ־
פעלד פון כולל אונגארן און אנדערע
זיינען אין קאמפף מיט דעם משרד
הרבנות, עס הייסט, אז אשכנזים זיינען
אין קאמפף מיט אשכנזים. איך האָב גע־
פרעגט: וואס איז באמת די אורזאכע
וואס אין ירושלים איז קיין שלום ניטאָ
און מען האָט די פראגע דיסקוטירט פון
אַלע זייטען ביז א ספרדישער רב מיט
א שעהנעם איידעלען אויסזעהן, הרב
אלקציר, האָט צו מיר געזאָגט: אדוני!
אני אבאר לך את הענין באופן פשוט:
אצלנו הספרדים הכל שלום ושלוה יען
כי אין לנו כסף אבל להאשכנזים שולחים
כסף מאמריקה וממקומות אחרים לכן
יש אצלם מחלוקות ומריבות! ווי גע־
פעלט אייך אזא פשטן? מען שיקט
געלד צו די אשכנזים קריעגט מען זיך
צוליעב דער מטבע! קיין נייע וועלט
האָט הרב אלקציר ניט ענטדעקט אבער
ער האָט די גאנצע זאַך ערקלעהרט אזוי
קורץ און אזוי ריכטיג ווי נאָר מעגליך...

דער ספרדי וועלכער איז ווייט פון פּלפּול און פון טהעאָריען, איז אויך ווייט פון ראַדיקאַליזם, פון דעם ראַדיקאַליזם וואס עסט אויף און פערניכטעט די אידישע נאַציאָן. דער ספרדי איז ווייט פון עקסטרימען. די ספרדים וועלען צום ביישפּיעל קיינמאָל ניט ארויסטרעטען געגען סקולס וואו מען לערנט אַ פרעמדע שפּראַך, ווי מאַנכע פון די אשכנזישע רבנים אין ירושלים האָבען מיט עטליכע יאָהר צוריק געטהאָן, און צווישען די ספרדים געפינט מען פון דער אַנדער זייט ניט קיין חלול פון אַלעם וואס איז הייליג ביי אידען ווי מען געפינט צווישען די ראַדיקאַלען פון די אשכנזים, איבערהויפּט צווישען די וואס קומען יעצט אָן קיין ארץ־ישראל פון רוסלאַנד. דער ספרדי איז נאָהנט צו דעם טיפּ פון קאָנסערוואַטיוו־ליבעראַל וועלכען מיר געפינען אזוי פיעל צווישען די אַנגלאָ־זאַקסישע ראַסע, די ענגלענדער און אמעריקאַנער. הרב י. ל. הכהן פישמאַן איז גערעכט ווען ער זאָגט אין זיין שריפט איבער די ספרדים פון ירושלים אז עס פעהלט ביי זיי אין גאַנצען דער קאַמפּף איבער "השכלה", און דער קאַמפּף צווישען די טאַטעס און די קינדער וועלכער איז ביי אונז אזוי שטאַרק. אין דער עפּאָכע וועלכע מיר לעבען דורך — אַן עפּאָכע פון חורבונות און צושטערונגען אין דעם אידישען לאַגער איז דאס וואס די ספרדים זיינען ניט געניינט צו ראַדיקאַליזם, אַ גרויסער געווינס וועלכער וועט האָבען אַ גוטע ווירקונג ניט נאָר אויף די ספרדים אליין נאָר אויף גאַנץ ירושלים. צו די ספרדים בעלאַנגט אַ גרויסער טהייל פון דעם קרעדיט וואס ירושלים זעהט נאָך אידיש אויס. און איין בעזוך ביים כותל מערבי, וואו מען געפינט ספרדים אין אַ ריעזיגען מעהרצאָהל, וועט עס יעדען איבערצייגען.

די ספרדים ווייסען אויך ניט פון דעם נאַרישען קאַמפּף איבער דער פראַגע פון רעליגיאָן און נאַציאָנאַליזמוס אין יודענטהום, פון וועלכען מיר האָבען אזוי פיעל געליטען, ליידען און וועלען נאָך ליידען. ביי די ספרדים זיינען ניטאָ אַזעלכע וואס זאָלען זאָגען אַז זיי זיינען פיר'ן נאַציאָנאַלען נאָר געגען רעליגיעזען יודענטהום פונקט ווי עס זיינען ניטאָ ביי זיי אַזעלכע ווי מאַנכע פון די פראַנקפורטער אשכנזים וואס זאָגען אַז דאס יודענטהום איז ביי זיי אַ רעליגיעזע זאַך און ניט קיין נאַציאָנאַלע. אַ ספרדי איז אַ נאַציאָנאַלער איד אונטער אַלע אומשטענדען און ער איז אַ רעליגיעזער איד ניט קוקענדיג צו ער איז װעניגער פרום אָדער מעהר. עס זיינען פיליכט פאַראַן ספרדישע אידען אין איירָאָפּא אָדער אַנדערשוואו וואס זיינען מעהר אסימילירט אָבער דער ספרדי אין אריענט איז ווייט פון אסימילאַציאָן. דער נאַציאָנאַלער געפיהל ביים ספרדי איז נאַטירליך און געזונד.

די ספרדים זיינען געוועזען די וועגווייזער פאַר די אידען פון ארץ ישראל און איינע פון די גרעסטע און וויכטיגסטע אויפטהואונגען — אין דאס אויפלעבען פון העברעאיש אלס די שפּראַך פון די אידען אין דער אידישער לאַנד. די העברעער וואס האָבען זיך אָנגעפאַנגען אָפּגעבען מיט דיזער אידעע מיט דרייסיג יאָהר צוריק זיינען געקומען דערצו דערפון וואס זיי האָבען געהערט ווי די ספרדים ריידען העברעאיש. עס איז אמת אַז די ספרדים ריידען שפּאַניש (לאַדינא) אבער די בעסערע עלעמענטען צווישען די ספרדים האָבען שטענדיג גערעדט העברעאיש ביי געוויסע געלעגענהייטען. אבער אויך דער פּראָסטער ספרדי קען מעהר אָדער וועניגער ריידען העברעאיש און דאס איז געוועזען דער ערשטער שטוים צו דער גרויסער אויפלעבונג פון אונזער נאַציאָנאַל שפּראַך אין ארץ־ישראל. גאַנץ ארץ־ישראל האָט אָנגענומען ניט נאָר די בעגריסונגען וועלכע געהען־אָן ביי די ספרדים ווי למשל "שלום" און די שבת'דיגע בעגריסונג "שבת שלום", און אום יום טוב "תזכו לשנים רבות" נאָר אויך די הברה. און ווי שווער עס זאָל ניט פאַלען אויף אַן אשכנזי צו בייטען זיין הברה אויף דער ספרדישער מוז מען אבער צוגעבען אַז

די ספרדישע איז פיעל שעהנער, קליי־גענדער, אויסערדעם וואס זי שיינט צו זיין ריכטיגער פאר דער אשכנזישער. די ספרדים האָבען דערמיט געשיינקט א גרויסע מתנה צו אלע אידען, און עס איז וויכטיג אז מען זאָל אין גלות אויך ענדערען אונזער הברה אויף דער ספרדי־שער און אז די אידען פון גלות זאָלען ריידען דיזעלבע העברעאיש ווי די אידען פון ארץ־ישראל.

.63

די תימן'ער

א מאגערע געזיכט וואס ענדיגט זיך אין א שארפען שפּיץ בעדעקט מיט א קליינע און שמאָלע באָרד, פּעך שווארצע האָאר, דינע, לאנגע פּאות'ן, שווארצע אויגען מיט א טיפען און קלוגען בליק, לעבעדיגע בעוועגליכע געזיכטסציגען, דונקעלער קאָליר פון הויט — דאס איז דער געוועהנליכער טיפּ פון א תימנ'ער אידען.

די תימנ'ער אידען אין ארץ־ישראל קלאגען זיך אז זיי ווערען שלעכט בעהאנדעלט פון זייערע אשכנז'ישע און ספרד'ישע ברידער, איבערהויפּט די ערשטע. זיי טענה'ן אז מען בעטראכט זיי אלס א ניעדריגען עלעמענט אין דער אידישער געזעלשאפט. די הויפּט קלאגע אבער איז אַן עקאָנאָמישע: מען צאָהלט זיי וועניגער פאר ארבייט ווי מען צאָהלט אנדערע אידען. קורץ, זיי האָבען ניט, טענה'ן זיי, קיין פולע גלייכהייט אין דער אידישער לאנד.

א גרונד פאר זייערע קלאגען האָבען זיי געוויס. א בעדייטענדער טהייל פון זיי איז געבראכט געוואָרען קיין ארץ־ישראל טאקע צוליעב דעם וואס מיט א פּופצעהן יאָהר צוריק האָבען די אידישע קאָלאָניסטען אין ארץ־ישראל ניט געקענט דורכקומען מיט די פּאָדערונגען פון די פּועלים וואס זיינען געקומען פון רוסלאנד. איבערהויפּט זיינען ניט געקומען קיין סך אויך אין יענער צייט און עס איז אויסגעקומען ביי איינינגע קאָלאָניסטישע פיהרער אז עס וואָלט געווען גלייך צו ברייננגען אידען פון תימן, וועלכע זיינען געוואָהנט צו א פּראָסטע, זעהר אָרימען לעבען אין תימן וואו זיי ווערען שטארק פערפאָלגט. זיי ווייסען ניט פון קלאסענקאמפּף און וועלען זיין צופריעדען אבי נור זיי זאָלען קענען מאכען א לעבען ארבייטענדיג אין די קאָלאָניען. אלעס וואס מען האָט געדארפט איז געווען צו בעוועגען זיי צו קומען אין ארץ־ישראל און דאס איז ניט געווען קיין שווערע זאך.

די תימן'ער אידען זיינען זעהר פערליעבט אין ארץ־ישראל פון שטענדיג אָן. זיי זיינען פרום און זיינען געהאָרעוועט אויף דעם לערנען פון אידישע ספרים און זייערע אלע געדאנקען זיינען פון שטענדיג געווענדעט צו דער הייליגער לאנד. מען האָט נאָר געדארפט אָנצינדען א ביסעל זייער פאנטאזי אום זיי זאָלען נעהמען דעם וואנדערשטעקען און קומען קיין ארץ־ישראל.

גאנץ ניי איז פאר זיי דער ענין פון א וואנדערונג קיין ארץ־ישראל ניט גע־

ווען. נאָך איידער די קאָלאָניען האָבען געוואָלט האָבען תימנ'ישע ארבייטער איז שוין געווען אַגאַנצער תימנ'ישער דאָרף אין ירושלים געבויט אויף דעם זייט פון דעם בארג וואס איז געגען איבער דעם "השלוח" און אלע האָבען געוואוסט אַז די תימנ'ער זיינען פליסיגע מענשען וואס קענען ארבייטען און ווילען ארבייטען, און דארפען ניט אויף פרנסה פיל מעהר ווי אַן אראַבער און דאָס איינענטליך האָט געפיהרט צו דער אידעע צו ברייננען אַ גרופּע תימנ'ער קיין ארץ־ישראל צו ארבייטען אין די קאָלאָניען.

אבער די דאָזיגע תימנ'ער איינוואַנדערונג איז ניט אָבגעגאַנגען אַזוי פשוט ווי סתם אַ פאָרשלאַג אַז אַ צאָהל תימנ'ער זאָלען קומען אין ארץ־ישראל וואו עס וועט זיי זיין בעסער ווי דאָרטען וואו זיי זיינען. די זאַך האָט געדארפט פאָרגעשטעלט ווערען אין אַ מעהר אידעאַלען און ראָמאַנטישען ליכט, און אַזוי איז עס טאַקע געווען. אַ מאַן פון ארץ־ישראל איז אַוועק קיין תימן, האָט אָנגעזאָגט די דאָרטיגע אידען אַז די אידען קעהרען זיך צוריק אין ארץ־ישראל און אַז עס איז צייט פאר זיי אויך צו קלעהרען וועגען אומקעהרען זיך אהיים. עס איז אַ סברה אַז זיי האָבען דעם ארץ־ישראל אידען אָנגענומען פאר אַ שליח פון משיח'ן — און זיי זיינען געקומען.

אין אָנפאַנג זיינען זיי געווען צופריעדען. בעסער ווי אין יעמען איז זיי געוויס געווען אין ארץ־ישראל. מען האָט פאר זיי געמאַכט הייזלאַך אין די קאָלאָניען, אין ראשון און רחובות זיינען פאַראַן בעזונדערע תימנ'ישע קוואַרטאַלען. מאַנכע פון די תימנ'ער האָבען זאָגאַר אָבגעשפּאָרט אין עטליכע יאָהר אביסעל געלד און האָבען אָנגעפאַנגען זייערע הייזער צו פאַרבעסערען אָדער צו בויען נייע. אבער די אַלגעמיינע אונצופרידענהייט האָט געוואַקסען. די תימנ'ער האָבען אויסגעבעסערט זייער לאַגע קומענדיג קיין ארץ־ישראל אבער זייער השגה פון לעבען האָט זיך שטאַרק געענדערט, ערשט דאָ זעהענדיג ווי אַנדערע לעבען בעסער ווי זיי, האָבען זיי אָנגעפאַנגען צו פיהלען זייער דלות און זיי האָבען אָנגעפאַנגען שטאַרק צו קלאָגען דאַרויף.

די תימנ'ער טהוען די שווערסטע ארבייט. ארומגעהענדיג אין דעם תימנ'ישען דאָרף אין ירושלים האָב איך בעגעגענט אַ שעהנעם באָי פון אַ יאָהר דרייצעהן וועלכער האָט געצויגען מיין אויפמערקזאַמקייט דורך זיין איידעלען אויסזעהן. ער האָט גערעדט מיט אַ זיסע און שעהנע העברעאיש. ער איז געווען אָרים געקליידעט. איך האָב איהם געפרעגט וואס טהוט זיין טאַטע. "איך האָב ניט קיין טאַטען", האָט מיר דער באָי געענטפערט. "אַט דאָרטען", זאָגט ער ווייטער, "ליעגט ער. מיין מאַמע איז אויך טויט. איך בין ביי אַ זיידען". איך האָב איהם געפרעגט וואס טהוט דער זיידע. "ער איז אַ לאַסט־טרעגער", איז געווען דער ענטפער, און אויף מיין פראַגע וויפיעל פאַרדיענט ער האָט ער געזאָגט: ער פערדיענט צוויי שילינג אַ טאָג ווען ער האָט גענוג ארבייט, אַמאָל דריי, און אַמאָל ברייננט ער בלויז איינעם און דאַן איז דאָ אין שטוב וועניג צו עסען... דער באָי איז געווען פאַרזונקען אין אומעדיגע מחשבות. נאַכהער האָט ער שטיל צוגעלייגט: מיין טאַטע איז אויך געווען אַ לאַסט טרעגער. איך האָב געפרעגט דעם באָי וואס ער לערנט, ער האָט מיר געענטפערט מיט שטאָלץ און ווערענדיג פרעהלאַך "אני ברוך השם יודע ללמוד הרבה". זיין העברעאיש איז געווען אויסגעצייכענט.

די תימנ'ער קענען העברעאיש נאָך פון זייער היים. ביי זיי זיינען ניטאָ אַזעלכע וואס זאָלען ניט זיין קיין יודע ספר. אין אַ געוויסען פאַרנאַכט אין די ערשטע טעג פון מיין אָנקומען צוריק פון גליל קיין ירושלים בין איך אוועק אין דער שוהל פון די תימנים. איך בין געקומען אהין בין מנחה למעריב. איך האָב געפונען אַ צאָהל יוננע מענשען וואס זיינען געזעסען איבער ספרים און געלערנט. אַ רבי איז געווען אין שוהל וואס האָט געהאָלפען יעדען וועמען עס איז געווען שווער עפּעס צו פאַרשטעהן. די מעהרסטע פון די וואס זיינען גע־

זעסען איבער די ספרים זיינען אהער געקומען פון שווערע ארבייט און האָבען זיך אָבגערוהט פון זייער טעגליכע האָרעוואניע אין דעם פערגעניגען פון לערנען תורה. דאס האָט מיר דערמאנט דעם בית־המדרש "חיי אָדם" אין מיין יוגענד־שטאָדט וואו עס פלעגען זיך פערזאמלען אלע פארנאכט צווישען מנחה און מעריב שניידער און שוסטער, זיך זעצען ארום די עיין־יעקב'ס, דער רבי פלעגט ארויף אויפ'ן בימה איבערזאָגען דעם "שיעור" און דאן פלעגען אלע אויפ'ן קול איבערלערנען צו פּאָארווייז ווי חדר־אינגלעך דעם שיעור און דאס וואס עס איז זיי געווען שווערליך פלעגען זיי ברייגגען צום רבי'ן.

ווי וואונדערליך עס איז געווען דער אידישער טראַדיציאָנעלער לעבען אז זי האָט אויסגעגאָסען אין איין פורעם דעם אידען אין תימן און דעם אידען אין ביאַליסטאָק. עס זיינען געווען דיזעלבע ספרים וואס האָבען די נאַציאָן אויפגעהאַלטען. און מיר קומענדיג פון אייראָפּאַ וועלכע טראָגען שוין מיט זיך א פּאָאר טויזענד יאָהר אייראָפּעאיזם פיהלען זיך א י י נ ס מיט א אידען פון תימן, וועלכער איז קיין מאָל ניט צוזאמענגעקומען אין זיין לאנד מיט קיין אייראָפּעאישען מענשען. דאס איז צו פערדאנקען ניט בלויז די ראסע, נאָר די רעליגיעזע ערציהונג, די איינציגע זאך וואס מאכט א אידען פאר א אידען און דאס וואס ארץ־ישראל איז שטענדיג געווען דער צענטער פון אידישע געדאַנקען און געפיהלען. מיר זיינען אלע "ארץ־ישראל אידען", וואו מיר זאָלען ניט וואָהנען, און וואס איז דער אונטערשיעד צו איינער וואָהנט אין ליטא אָדער אין תימן. מיר פארגעסען אפילו אז די תימנ'ער אידען האָבען ניט אָנגענומען דעם חרם פון רבנו גרשם און זיי מעגען נאָך האָבען מעהר ווי איין פרוי. אפילו דאס מאכט אויך ניט קלענער די אחדות צווישען די פערשידענע טהיילען פון דער אידישער נאַציאָן. די תימנ'ער אין ארץ־ישראל האָבען זעלטען מעהר ווי איין ווייב. מיר איז ניט אויסגעקומען צו זעהן א אידען וואס האָט מעהר ווי איין פרוי אָבוואָהל איך האָב געזוכט צו געפינען אזעלכען.

די תימנ'ער אבער ווערען ליידער שנעל בעאיינפלוסט פון דער "קולטור" וועלכע זייערע אייראָפּעאישע ברידער האָבען געבראכט קיין ארץ־ישראל. די דאָקטוירים דערצעהלען אז די תימנ'ער ווייסען שוין אויך פון דער שיטה אז מען דארף קיין קינדער ניט האָבען... די גרויסע "חכמות" און "מוסר השכל" פון די "ראי נוע" (מואווינג פיקטשורס) מיט וועלכע ירושלים איז פול, וועלען העלפען אז די תימנ'ים זאָלען אוועק אויף דעם ברייטען וועג פון דער "ציווילי זאציאָן" וואס מען ברייגגט אהער פון רוסלאנד און אנדערע ערטער.

דער צושטאנד פון געזונד איז ביי די תימנ'ער ניט אמבעסטען. דאס קומט טהיילווייז פון דעם דלות און וועלכען זיי געפינען זיך. די תימנ'ער אידען זיינען א פּראָבלעם מיט וועלכען מען וועט זיך דארפען רעכענען. זיי זיינען א גוטער עלעמענט אין דער אידישער בעפעלקערונג און עס איז פאראן א שטיק אמת אין זייער טענה: פארוואָס גיט מען זיי ניט די מעגליכקייט צו ווערען קאָלאָניסטען וועהרענד זיי טויגען זעהר גוט צו ערד ארבייט?

עס בלייבט צו זאָגען נאָך א וואָרט ווערען תימני: ער איז קלוג, שארפזינניג און אונטערשיידעט זיך ניט אין קיין גייסטיגע אייגענשאפט פון אנדערע טהיילען פון אידישען פאָלק, א זאך וואס ניט נאָר א בעשטעטיגונג צו אונזער ראסען־איינהייט. די פערשידענהייט אין דעם אויסזעהן פון תימני קומט געוויס פון די פערשידענע קלימאטישע בעדינגונגען אין וועלכע זיי און מיר האָבען זיך געפונען.

און פון דער אויסמישונג וואס עס וועט פּאָרקומען אין ארץ־ישראל צווישען די אידען פון אלע **יענדער** (אזא אויסמישונג איז נויטיג און זי וועט קומען) וועלען די תימנ'ער אויך ארייגגעבען זייערע אייגענטהימליכקייטען. דערווייל אבער האָב איך ניט געהערט פון א שידוך צווישען א תימני און אן אשכנזי אָדער א ספרדי.

.64

די בוכארער

א ברייטעס געזיכט, א פולער קערפער־געבוי, א פול־געוואקסענע באָרד, לאנגזאמע, פול מיט ווירדע בעוועגונגען — דאָס זיינען די ערשטע זאכען וועלכע מען בעמערקט ווען מען טרעפט א בוכארער אידען פון ירושלים. די בוכארער אידען פארנעהמען א בעזונדערן זעהר חשוב׳ען פלאץ אין דער וואונדערליכער פיעל־פארביגער אידישער געמיינדע אין דער אידישער הויפט־שטאָדט.

די ליעבע פון די בוכארער אידען צו ארץ ישראל האָט צו זיך קיין גלייכען ביי קיין אנדער טייל פון די אידען. די ליעבשאפט פון די בוכארער אידען צו ארץ ישראל איז א נאטירליכע, א טיעף איינגעוואָרצעלטע און שטראָמט ארויס פון דעם טיפען הארצען פון׳ם פשוט׳ען בוכארער אידען וואָס ווייסט נישט פון קיין חכמות און קיין איבערגעשפיצטע טעאָריען מיט וועלכע די אידען פון אנדערע לענדער זיינען געשלאָגען געוואָרן. דער ציוניזמוס פון בוכארער אידען איז ניט קיין בעוועגונג און אפילו ניט אזעלכעס וואָס מען קען עס אָנרופען מיט די ווערטער א נאציאָנאלער אידעאל, וועלכעס איז ניט קיין גאנץ קלאָהרער בעגריף. ציון ביי א בוכארער אידען איז א רעאליטעט, א קלאָהרע זאך וועגען וועלכע עס איז ניטאָ וואָס צו ריידען און ניטאָ וועגען וואָס צו דיסקוטירען. קיינער רופט די ליעבשאפט צו ציון מאמען א בעוועגונג אדער א אידעאל. עס איז א געפיהל און אלע ווייטערע ערקלעהרונגען זיינען איבעריג.

איהר דארפט ניט פארגעסען אז די בוכארער אידען האָבען ניט געהאט דעם אונגליק דורכצוגעהן די השכלה פעריאָדע מיט איהר גריבלען, נישטערן און פרעגען וואס איז א איד. זיי האבען ניט געהאט קיין מענדעלסאָן מיט זיין פראָבע צו טויטען דעם נאציאָנאלען וואורצעל פון יודענטהום. זיי האָבען ניט געהאט קיין רעפאָרמער וואָס האָבען געזוכט צו מאכען אידען פאר גוים אָהן דער צערעמאָניע פון שמד. זיי האָבען נישט געהאט די רוסישע השכלה מיט

איהר שנאה צו אַלעס וואָס איז אידיש, מיט איהרע צו־להכעיס מעשים, און זיי האָבען ניט געהאַט נויטיג אַז דיזעלבע השכלה זאָל זיך מגיר זיין אין ווערען נאַציאָנאַליסטיש, ווי עס איז געוועזען דער פאַל מיט אונזער השכלה וועלכע האָט ניט געקענט גובר זיין איהר פריהערדיגען האס צום יודענטהום און האָט דאַרום געשאַפען די טעאָריע פון אַ אידישע נאַציאָנאַליזם אָהן אידישקייט לקיים מה שנאמר ביי די גוים, אַז קירכע און שטאַאט מעגען זיין בעזונדער. פערגעסענדיג אַז יודענטהום איז ניט קיין קירכע און די אידישע נאַציאָן איז שטענדיג געווען, וועט שטענדיג זיין מעהר ווי אַ שטאַט.

קורץ: די בוכאַרער אידען זיינען פטור פון דייטשען מאַטעריאַליזם, פון רוסישען ניהיליזם און פראַנצויזישען הפקר׳יזם, וועלכע האָבען אָבער אַזוי שטאַרק געווירקט אויף די מזרח־אייראָפעאישע אידען. די בוכאַרער אידען זיינען אידען, ווילען ניט צופאַסען זייערע געדאַנקען און געפיהלען צו דיעזע אָדער יענע גוי׳שע מחברים, פונקט ווי זיי ווילען ניט צופאַסען דעם תנ״ך צו די דייטשע ביבעל־קריטיקער, ווי מען טהוט אין דער העברעאישער גימנאַזיע. זיי זוכען ניט פאַר זייער ציוניזם קיין הסכמה פון ראַסען־טעאָרעטיקער, סאָציאַלע דרשנים און וויסענשאַפטס־פאָרשונגען פון אַנדערע נאַציאָנען, פונקט ווי אַ געזונדער מענש געהט ניט זוכען קיינע בעווייזע אַז ער לעבט אָדער אַז ער מעג לעבען.

און מיט דערזעלבער פשטות פאַרענטפערן זיי פיעלע גרויסע פראָבלעמען איבער וועלכע מיר האַלטען אין איין דיסקוטירען און איינלענען די וועלט.

אין איינעם פון די אלול־אבענדען, ווען אַ קיהלער ווינטעל האָט געבלאָזען, האָב איך זיך געלאָזען געהן צום בוכאַרישען קוואַרטאַל, אום צו בעזוכען דעם רב, פיהרער אָדער נשיא פון די בוכאַרער אידען. איך בין אריין אין אַ שעהנעם הויף, פון דאָרטען אין אַ הויז וואו איך האָב געטראָפען דעם רב און זיין פאַמיליע זיצענדיג אויף זעהר ניעדריגע ביינקלעך אַזוי ווי אויף דער ערד. די פאַמיליע האָט געענדיגט דעם עסען. דער בעל־הבית האָט זיך אויפגעהויבען נעגען אונז. האָט גענומען אַ לאַמפּ אין האַנד און אונז אריינגעפיהרט אין אַ צווייטען חדר, אַ גרויסען, שעהן אויפגעקליבענעם צימער אויפ׳ן אייראָפעאישען אַרט. דער רב האָט אַ הויכע אימפּאָזאַנטע פיגור, אַ לאַנגע שוין גראָהע באָרד מיט שווערע פאַטריאַרכאַלישע ברעמען בעצויגען זיין געזיכט, די אויגען קוקען גלייך און מאַכען אויף אייך אַ גוטען איינדרוק מיט דעם רושם פון אַ טיעפע עהרליכקייט וואָס איהר זעהט אין זיי. אין די קנייטשען פון שטערען זיינען קענטיג די צייכענס פון שכל, וועהרענד אויף זיין גאַנץ געזיכט ליעגט אויסגעגאָסען אַ סאָרט תמימות, וועלכע קויפט גלייך אָב אייער האַרץ. די בעוועגונגען זיינען ווירדיג, פול מיט זעלבסטבעוואוסטזיין, אָבער קיין סימן פון גאוה. איך האָט זיך דערמאָנט אָן דעם טיטעל נשיא וואָס ער טראָגט, און האָב בעשלאָסען אַז דער טיטעל פאַסט זיך פאַר איהם אויסגעצייכענט.

מיר זיינען אריין אין אַ שמועס. איך האָב איהם געפרעגט וועגען דעם צושטאַנד פון פרנסה אין זיין געמיינדע. דער רב האָט מיר געענטפערט אַז עס איז ניט גוט. מיר פלעגען פאַר דער מלחמה, האָט ער געזאָגט, קריגען גענוג געלד פון בוכאַרא וואו פיעלע פון אונז האָבען איבערגעלאָזען הייזער, נחלאות, געשעפטען און מען האָט אונז געשיקט

אהער דעם איינטראג. יעצט האָבען די באָלשעוויקעס אַלעס צוגענומען און מיר זיינען געבליבען אָהן קוועלען פון פרנסה.

איך האָב איהם געפרעגט וואָס ער דענקט וועגען דער צוקונפט, און ער איז מיט אמאָל געוואָרען אָפּטימיסטיש. ער האט געפונען אז די לעזונג פון דער גאַנ־צער פראגע איז צו מאַכען פאַבריקען. איך קען זיך ניט איינהאַלטען אום ניט איבערצוגעבען זיין לשון וואָרט פאַר וואָרט ווען איך האָב עס פערצייכענט:

בודאי, בודאי, בעזרת השם הכל יהיה טוב. יבואו יהודים ויעשה פבריקה ויפתחו למען תהיה פרנסה. איך אפשר כי לא יבואו היהודים אם נתן רשות מהממשלה לעשות כל הדברים הדרושים. התורקים לא נתנו לעשות מאומה אבל עתה הכל מותר היהודים בודאי יבואו והכל יהיה על צד היותר טוב.

(געווים, געווים, מיט גאָטעס הילף וועט אַלעס גוט זיין. עס וועלען קומען אידען און וועלען מאַכען פאַבריקען און עפענען, אום עס זאָל זיין פרנסה. ווי איז מעגליך אַז אידען זאָלען ניט קומען, ווען די רעגיערונג ערלויבט אַלעס צו מאַכען. די טערקען האָבען ניט געלאָזען קיין זאַך טהאָן, אָבער איצט מעג מען אַלעס. אידען וועלען געווים קומען און אַלעס וועט זיין אויפ'ן בעסטען אופן.)

איך האָב מקנא געווען דעם אָפּטי־מיזמוס פון דעם פיהרער פון די בוכאַ־רער אידען. איך האָב ניט געוואָלט ארויסזאגען צו איהם מיינע אפיקורסי־שע ספקות אין די אידען אין בעצוג צו זייער שנעלען קומען, אום צו טהאָן דאָס וואָס זיי דארפען טהאָן אין ציון. און דער רב האָט ווייטער געזאָגט: מיר האָ־בען געזאָגט צו וויסמאַן און צו אוסיש־קין: מיר ווילען ניט קיין צדקה, מיר ווילען ארבייט. און ווען ער האָט געזעהן ווי איך פערצייכען עפּעס אין מיין בי־כעלע, האָט ער צו מיר געזאָגט:

שרייב, מיין הערר, אַז די אמעריקאַ־נער זאָלען קומען און מאַכען פאַבריקען. מיר וועלען אַלע ארבייטען, אַלע, אפילו אַלטע לייט ווילען אויך ארבייטען.

איך האָב איהם געפרעגט ווי איז דער גייסטיגער צושטאַנד אין זיין געמיינדע. ער האט געזאגט אז מלערנט ברוך השם א גאַנצען מעת לעת ביי זיי אין שוהל. א גאַנצען טאג לערנען די קינדער, אין אבענד קומען יונגע לייט און מען לערנט און צוועלף א זייגער ביינאַכט קומט אַן אַנדער קבוץ און מען לערנט א גאַנצע נאַכט ביז זיבען א זייגער אין דער פריה קבלה, תלמוד און בית יוסף. אין ירושלים טאָר מען ניט איבערשלאָגען דעם קול פון תורה. איך האָב געפרעגט דעם רב אויב די יוגענד פון די בוכארער איז געזעלשאַפטליך פארמישט מיט די פון די אשכנזים, און ער האָט מיר גע־ענטפערט אז זיי האַלטען זיך מעהרס־טעים בעזונדער. "אונזערע קינדער האָ־בען אַנדערע אידעען פון די אידעען פון די אשכנזישע יוגענד. זיי זיינען ניט אַזוי פריי." זיך זעגענדיג האָט מיר דער רב געגעבען א שעהן געדרוקטע וויזיט קארד, אויף וועלכער עס איז געשטאַנען: אברהם אמינוף, נשיא בחברת הרחובות בעה"ק ירושלים תובב"א, און אויף ענג־ליש: פרעזידענט אָוו דהי ביקאַריאַנס קאָנגרעגיישאָן.

הרב אמענוף איז ניט נאָר דער רב, נאָר אויך דער פאָרשטעהער פון די בו־כארער אידען אין אַלע הינזיכטען. ער איז אַליין א פערמעגליכער מענש.

דער בוכארער קווארטאַל איז דער שעהנסטער וואָס ירושלים פאַרמאָגט. די גאסען פון דיזען קווארטאל זיינען

ברייטער, בעסער געפּלאַסטערט ווי די אַנדערע טיילען פון שטאָדט, זיינען גלייך און די הייזער זיינען שעהן און פעסט געבויט. די צימערן אין די מעהרסטע הייזער זיינען גרויס און די פענסטער זיינען געמאַכט נאָכ'ן אייראָפּעאישען אַרט. איך בין נאָכהער געווען מעהרערע מאָל אין בוכאַרער קוואַרטאַל און ער האָט אויף מיר שטענדיג געמאַכט זעהר גוטען איינדרוק. די בוכאַרער אידען קענען אָנגערופען ווערען די בויערים פון ציון אָדער ירושלים לויט דעם פּשוט'ן זין פון דאָס וואָרט. זיי האָבען פיעל בייגעטראָגען צו דעם בנין פון דעם אידישען ירושלים.

א זעלטענע בילד איז צו זעהן שבת פאַר נאַכט ווען די בוכאַרער אידען לאָזען זיך אַרויס אויפ'ן שפּאַציער אין זייער וואונדערליכע פיעל פאַרביגע קליידונג: לויז זיידענע איבערמאַנטלען וואָס נעהמען אַרום דעם גאַנצען קערפּער פון האַלז ביז די שיך. מאַנכע מאַנטלען זיינען געמאַכט פון לאַנגע פּאַסען פון וועלכע יעדער פּאַס האָט אַן אַנדער קאָליר: בלוט רויט, ים־בלוי, אָרענדזש, שאַרף־העל און גראָז־גרין. ווען דער מענש געהט, די פאַלדען בעוועגען זיך אין בונטער אויסמישונג, זעהט עס אויס ווי א געהענדער רעגענבויגען. אויפ'ן קאָפּ טראָגען זיי אַזא הוט וואָס האָט עהנליכע קאָלירען. מאַנכע געהען אין מאַנטלען פון איין קאָליר, אָבער וועלכע זיינען אויסגענייט דורכאויס מיט זילבערנע שטיקעריי אָדער גאָלדענע, אַזוי אַז עס זעהט אויס ווי דער מענש איז איינגעוויקעלט אין א פּרוכת. אונטער די ליכטיגע זונענשטראַהלען פון ארץ־ישראל זעהט אויס אַזא קליידונג זעהר צויבערפול און פאַנטאַסטיש. ניט אומזיסט האָט סער הערבערט סעמיועל אַזוי געלויבט ביי זיין רעספּשאָן אין בוכאַרישען קוואַרטאַל אין אַמינוף'ס סוכה דעם ערשטען טאָג סוכות די בוכאַרישע קליידונג און געבעטען ביי די ליידיעס וועלכע האָבען איהם בעגריסט אין הויף, אַז זיי זאָלען ניט אַוועקוואַרפען די שעהנע בוכאַרישע קליידונג.

אפשר איז ווערטה צו דערמאָנען ווען מען רעדט פון שעהנעם בוכאַרישען קוואַרטאַל, אַז די ערשטע גאַס וואָס טראָגט דעם נאָמען פון האי־קאָמישאָנער געפינט זיך דאָרטען. דאָס האָבען די בוכאַרער אידען געמאַכט א מתנה צו זיין עקסעלענץ ווען ער האָט ביי זיי אין שוהל געדאַווענט אין יענעם ערשטען טאָג פון סוכות וועלכען די ירושלים'ער אידען וועלען ניט פאַרגעסען.

די קראים אין ירושלים

מיינע געדאַנקען זיינען געווען אומעדיגע און מיין האַרץ פערזאָרגט. ווען איך האב זיך געלאָזען צו געהן בעזוכען אונזערע פערוויטערטע און פטרפרעמדעטע ברידער — די קראים.

איך האָב אין מיין פריהעסטער יוגענד געהערט פיעל מאָל פון דעם טרויעריגען קאַפּיטעל אין דער אידישער געשיכטע אין וועלכען עס ווערט דערצעהלט וועגען דעם ברודער־קאַמפף צווישען די וואָס האָבען געגלויבט אין דער גמרא און דער וויטערדיגער ענטוויקלונג פון דער אידישער רעליגיאָן, לויט תורה שבעל פּה, און צווישען די וואָס האָבען זיך ענטזאגט צו גלויבען אין אַלעם וואָס איז געקומען נאָכ'ן תנ"ך, און האָבען זיך אָבגעשטעלט ביי דער תורה אַליין, זיך אַ נאָמען געגעבען בני מקרא אָדער קראים. שטענדיג האָט דער דאָזיגער קאַמפף געגען די נאַכפאָלגער פון ענן, דער גרינדער פון די "קראות" ארויפגעוואָרפען אויף מיר אַ שרעק און ניט איין מאָהל האב איך זיך מיט ציטערניש געפרעגט, ווען די מלחמה מיט די קראים איז ארויף אויף מיין געדאַנק: האט מען ווירקליך געמוזט אָבשניידען דיזען גליעד פון אונזער פאָלק וועלכער איז סאַי ווי סאַי אזוי קליין?

אמת, איך האָב שטענדיג געוואוסט די מורא'דיגע געפאַהר וואָס עס וואָלט געווען פאַר דער אידישער נאַציאָן אויב דאָס "קאראענטום" זאָל זיך פאַרשפּרייטען. איך האָב געוואוסט אַז די אידישע נאַציאָן וואָלט ניט געקאָנט לעבען און עקזיסטירען אַלס אַ לעבעדיגע פאָלק נאָר מיט'ן תנ"ך אַליין. דער תלמוד איז דער קוואַל פון וואַנען מיר שעפּען אונזערע לעבענסקראַפט און דורך דעם תלמוד קענען מיר ערשט פערשטעהען דאָס וואָס דער תנ"ך איז. אָהן תלמוד איז דער תנ"ך ניט דאָס וואָס ער איז און ניט דאָס וואָס ער דאַרף זיין אַלס אונזער נאַציאָנאַלער ספר. דער גייסט פון דער אידישער אומה איז אויסגעגאָסען אין תורה שבעל פה און אין תלמוד. וואָס מעהר מיר פאַרשטעהן רבי עקיבא און רבי חנינא בן תרדיון, אַלץ מעהר פערשטעהען מיר ישעיה און ירמיה, ווייל ביידע מאַכען איינע די אַנדערע מעהר פאָלשטענדיג. דער כח פון דער אידישער נאַציאָן ליעגט אין דאָס וויטערדיגע זיך זעלבסט־פאָרטזעצענדע וואָרט, און דאָס וואָרט פון לעבען ווי עס ווערט געשאַפען פון דור צו דור, פון משה קבל תורה ביז די לעצטע פון די מפורשים, און די קראים, וואָס האָבען זיך אָוועקגעשטעלט אין מיטען, האָבען דערמיט געקאָנט אָבשטעלען דעם לעבענסגאַנג

פון יודענטום. און איך האָב גוט פערשטאַנען פארוואָס די גאונים האָבען אזוי שאַרף אָבגעשניטען דעם קראַנקען אבר פון דעם גאַנצען גוף, כדי דער גוף זאָל קענען ווייטער לעבען.

אָבער לאָגיק און שכל איז איין זאַך, און האַרץ און געפיהל איז אַ צווייטע זאַך. און וועהרענד מיין שכל האָט שטענדיג געגעבען גערעכט צו די וואָס האָבען די מורא׳דיגע אָפּעראַציאָן געמאַכט, האָט מיין האַרץ געבלוטעט ווען איך האָב זיך פון די קראַאים דערמאָהנט: זיי זיינען דאָך געוועזן אידען, אין זייערע אָדערען איז דאָך געפלאָסען די הייליגע בלוט פון דער אידישער ראַסע, זיי שטאַמען דאָך פון די מלכים, כהנים און נביאים גלייך מיט אונז, זייערע עלטערן האָבען זיך דאָך געשלאָגען אויף די מויערן פון ציון — — — טו ווי האָט מען זיי דערוויטערט, פארטריבען, פארשטויסען און זיי אויס־אידען געמאַכט, זיי זיינען דאָך אונזער פלייש און בלוט...

און ווי שרעקליך האָט מיר שטענדיג געפּרעסט מיין האַרץ פאַר זייער שיקזאַל. זיי זיינען ניט קיין גוים און ניט קיין אידען, ניט קיין נאַציאָן אין זיך אַליין און ניט קיין שותפים אין דער אידישער אומה, און אַמאָל זיינען זיי גאָר אונזערע שונאים. די קראַאים טראַגעדיע איז די מורא׳דיגסטע אין דער וועלט, טראָץ דעם וואָס אין אַנדערע לענדער, וואו אידען האָבען רעכטע ניט געהאַט האָבען זיי, די קראַאים, עס יאָ געהאַט.

דיעזע אַלע געדאַנקען און געפיהלען זיינען דורכגעלאָפען ביי מיר ווען איך בין געגאַנגען לאַנגזאַם דורך די שמאָהלע ירושלים׳ער גאַסען צו דער קראַאים׳דיגע שוהל. איך האָב נישט געקאָנט ארויסשלאָגען פון קאָפּ די לעגענדע וועלכע עס ווערט דערצעהלט וועגען די קראַאים, זייער געמיינדע און זייער שול אין ירושלים.

די קראַאים — אַזוי דערצעהלט די לעגענדע— זיינען געוועזן ענטשלאָסען צו אָנהאַלטען אַ געמיינדע און אַ שוהל אין ירושלים, אפילו אונטער די גרעסטע רדיפות וואָס עס איז פון צייט צו צייט געמאַכט געוואָרען אויף זיי און אויף אידען. זיי האָבען געגלויבט אַז זיי מוזען זיין נאָהענט צו דעם פּלאַץ וואו משיח וועט קומען און וואו ער וועט ערקלעהרען אַז זיי, די קראַאים, זיינען גערעכט געוועזן, אַז די איינציגע זאַך וואָס איז הייליג איז תורה שבכתב.

און עס איז אַמאָל געקומען אַ צייט פון שרעקליכע רדיפות אויף די אידען און די קראַאים, פיעלע זיינען זיך צולאָפען פון שטאָדט, און די וואָס זיינען געבליבען האָבען געדאַרפט האָבען אַ פערזאַמלונג אום צו בעשליסען וואָס צו טהאָן. עס איז אָבער געווען אַ מורא צו האַלטען די פערזאַמלונג אין אירגענד וועלכען פּלאַץ אויסער אין שול פון די קראַאים, וועלכע איז אין אַ קעלער אין אַ הויף. דער אונגליק איז געווען אַזוי גרויס, אַז עס האָט איבערגעשטייגט אַפילו די שנאה וואָס הערשט צווישען די אידען און די קראַאים און עס איז בעשלאָסען געוואָרען אַז די וויכטיגסטע פערזאָנען פון דער אידישער געמיינדע זאָלען זיך צוזאַמענקומען איינציגווייז אין דער אונטעראירדישער שול פון די קראַאים.

אַלע זיינען שוין געווען פערזאַמעלט, מען האָט נאָר געוואַרט אויף׳ן רב. ענדליך איז ער געקומען, האָט אָנגעפאַנגען אַרונטערצושטייגען די טרעפּ, און אָט איז ער שוין באַלד געווען צווישען די פערזאַמעלטע אין שוהל. און ווען ער האָט אַוועקגעשטעלט זיין פוס אויף דער לעצטער טרעפּ, איז ער אַנידערגעפאַלען אין חלשות. עס איז געוואָרען אַ גרויסער טומעל. ווען דער רב איז געקומען צו זיך, האָט מען גענומען נאָכזוכען וואָס עס איז מיט דעם טרעפּ אויף וועלכען דער רב איז אומגעפאַלען. מען האָט אויסגעפונען. אַז אונטער איהם איז געווען בעגראַבען דער ספר משנה־תורה פון רמב״ם. דאָס האָבען די קראַאים געטאָן אום צו מבזה זיין די תורה שבעל פה. און ווען דער רב האָט זיין פוס דאַרויף געשטעלט, האָבען די שלעכטע רוחות, דורך דעם כח פון חלול־הקודש, וואָס עס איז געמאַכט געוואָרען פון די קראַאים, זיך גובר געווען אויפ׳ן רב און האָבען איהם אויף אַ וויילע בעזיעגט. ווען דער רב אַז געוואָהר געוואָרען פון

שרעקליכען פֿאַרברעכען, האָט ער פֿאַרשאָלטען די קראים, אַז זיי זאָלען קיין מאָל נישט האָבען קיין מנין אין זייער שוהל, זיי זאָלען קיין מאָל ניט האָבען קיין צעהן זכרים אין זייער ירושלים'ער געמיינדע. יאָהרען לויפֿען, יאָהרען געהען. דורות ווערען געבאָרען, שטאַרבען און נייע קומען אויף זייער אָרט, און די געמיינדע פֿון די קראים קען ניט דערגרייכען די צאָהל פֿון צעהן מענער. און אויב עס איז אימיצער פֿון די קראים געקומען פֿון אַן אַנדער לאַנד, אום צו מאַכען די קהלה גרעסער, האָט עס ניט געהאָלפֿען: איז אימיצער פֿון דער געמיינדע אַוועקגעקומען, די קראים האָבען ניט קיין מנין!... דאָס דערצעהלען די אידען. די קראים פֿון זייער זייט דערצעהלען פֿון גרויסע־רדיפֿות וואָס די אידען האָבען אויף זיי געמאַכט, פֿון אַכזריות וואָס מען איז געגען זיי בעגאַנגען, מעשיות וועגען וועלכע מען ווייסט ניט פֿון וואַנען זיי זיינען געקומען און צו האָבען זיי אַ ממשות.

מיר זיינען אַריין אין אַ הויף. אַ צוויי קליינע הייזלעך ווייס געקאַלכטע האָבען זיך דאָרטען געפֿונען. איינע פֿון דיזע צוויי הייזלעך האָט געהאַט צוויי פּלאָר. אין דיעזען הויף האָט זיך געפֿונען די גאַנצע קראים'שע בעפֿעלקערונג פֿון ירושלים. פֿון די טרעפּ אַרונטער איז געגאַנגען געגען אונז אַ מיטעליעהריגע פֿרוי, אַ ברונעטקע מיט שוואַרצע אָריענטאַלישע אויגען. די פֿרוי האָט געהאַט דעם אמת'ן אידישען חן, און מען וואָלט איהר ניט געקענט אונטערשיידען פֿון קיין אַנדער ספֿרדישע פֿרוי, אָבער דער בליק איז עטוואָס פֿרעמדלעך. איז דאָס געוועזן שנאה, אונפֿערטרויען אָדער כעס וואָס האָט זיך אָבגעשפּיגילט אין איהרע אויגען צו די פֿרעמדע בעזוכער וואָס האָבען זיך אַריינגעריסען אין דעם קראים'שען שטיקעל נחלה, וואָס איז זיי געבליבען אין דער הייליגער שטאָדט? איז עס געוועזן אַ שטילער פֿאָרוואורף אויף דעם אַלטען גוואַלד־רים צווישען ברידער, אָדער עס איז געוועזן דער אויסדרוק פֿון איינזאַמקייט, וועלכע עס האָט זיך געזעהן אויף דעם פּנים פֿון דער קראים'שער פֿרוי? מיר האָבען לאַנג ניט געקענט קלעהרען: די דאַמע וועלכע איז געוועזן גאַנץ מאָדערנע און נעט געקליידעט איז פֿערשוואונדען, נאָכדעם ווי זי האָט געענטפֿערט העפֿליך און צוריקגעהאַלטען אויף אונזער בעגריסונג אין דער טיהר פֿון דעם אונטערשטען פּלאָר פֿון הויז, פֿון וואַנען עס איז געגען אונז אַרויסגעקומען אַ יונגער מאַן אין אַ רויטע פֿעס. ער האָט פֿריינדליך געשמייכעלט און געפֿרעגט אויב מיר ווילען בעזוכען די שוהל, און קריגענדיג אונזער ענטפֿער אַז יע, האָט ער אָנגעפֿאַנגען צו געהן אויף די טרעפּ אונטער'ן הויז וואָס פֿיהרען צו דער אונטעראירדישער שוהל.

מיר האָבען זיך געפֿונען אין אַ קליינעם קעלער־שטוב. אויפֿ'ן גרונד איז געווען אויסגעשפּרייט קליינע טעפּיכע. אַזוי איז אויך געווען אויף די ווענט. אַ קליינער עמוד איז געשטאַנען בעפֿאָר אַן ארון קודש. אַן אויל מנורה האָט געברענט און האָט נאָר אַ ביסעל פֿאַרטריבען די פֿינסטערניש פֿון דער הויז. עס האָט זיך געהערט אַ ריח פֿון פֿאַרדומפּענקייט. אַלעס אַרום האָט געמאַכט אַ זעהר ערדריקענדען איינדרוק. דער יונגער מאַן האָט געעפֿענט די טיהרעל פֿון ארון קודש און האָט אונז אָנגעוויזען אויף אַלטע ספֿרי־תורה וואָס זיינען דאָרט געשטאַנען. איך האָב אָנגעריהרט איינע פֿון זיי: עס איז געוועזן דורך און דורך נאַס, דורכגעווייקט פֿון דעמפּפֿקייט. איך האָב אַרויסגענומען אַ צווייטע — זי איז געוועזן נאָך נאַסער ווי די ערשטע און פֿיעלע שורות זיינען געוועזן אָבגעמעקט פֿון פֿייכטקייט און אונלעזבאַר. אויף דער פֿראַגע: ווי אַזוי לאָזט מען עס די ספֿרי־תורה פֿאַרפֿוילט ווערען? האָט דער יונגער מאַן וועלכער איז אַ סאָרט שמש אין שוהל געענטפֿערט מיט אַ טרויעריגען שמייכעל און אַ פֿערצווייפֿעלטען מאַך מיט'ן האַנד, ווי איינער זאָגט: זאָל זיין וואָס עס וויל זיך!

דאָס פֿייערל האָט געצאַנקט. אַלע זיי־זיינען אַנשוויגען געוואָרען. די נאַסע ספֿרי־תורה זיינען צוריק געשטאַנען

פארטרויערט אין דומפפען ארון, און עס האט אויסגעזעהן אז זיי וויינען... איך האב א קוק געטהאן אויפ'ן קראי און האב געטראכט: האבען די ירושלים'ער קראים אויפגעגעבען דעם קאמפף וואס זיי האבען געפיהרט לאנגע הונדערטער יאהרען פאר זייער עקזיסטענץ אלס געמיינדע אין דער הייליגער שטאדט? האבען זיי שלום געמאכט מיט זייער שיקזאל און ווארטען רוהיג אויפ'ן סוף?

און פלוצלינג איז די שווערע בלייענע שטילקייט איבערגעריסען געווארען פון דער שטימע פון יונגען קראי, וועלכער האט אין א נידעריגען און פול מיט סודות'דיגען טאן א זאג געטהאן: מיר האבען ניט קיין מנין!.. מיר זיינען בלויז זיבען זכרים אין ירושלים... אבער מיר דאוונען דא אלע בצבור... און ער האט אויף אונז געקוקט זארגפול, פארטראכט. האט ער אונז מקנא געווען וואס מיר, די "שטארקע", האבען מעהר ווי א מנין? און אין א וויילע שפעטער האט זיך ווידער אויף זיין סימפאטישען געזיכט אויסגעצויגען א שמייכעל ווי דער, וואס איז געווען אויף זיין פנים ווען ער האט אונז בעגעגענט אין הויף און ער האט אונז מודיע געווען אז ביי איהם איז היינט א שמחה: ער איז א חתן געווארען. מיר האבען פארגעסען פון אלע קללות און מלחמות וואס זיינען פארגעקומען צווישען אונז און זיי, מיר האבען איהם ווארים געדריקט די האנד און געוואונשען איהם גליק, און א גרויסע משפחה.

אין עטליכע מינוט ארום זיינען מיר געווען אין הויף. די קראי'שע דאמע און א יונגע מיידעל, פיעלייכט די כלה פון אונזער חתן, האבען אונז מעלאנכאליש בעגריסט. איך האב זיך געאיילט ארויסצוגעהן אויפ'ן גאס, וועלכע איז געווען פול מיט אידישע קינדער. איך האב געוואלט פארגעסען דאס בילד פון דער קראי'שער שוהל, אין וועלכען איך האם געזעהן, ווי עס האט זיך מיר געדאכט, דעם אנפאנג פון דער ענדע, די סמנים פון קראי'שען אונטערגאנג. מיט צער און וועהטאג האב איך געקלעהרט פאלגענדע אוננוצליכע מחשבה:

ענן, ענן, וואס האסטו געמאכט פון א טהייל פון אונזער הייליגען אידישען פאלק?!...

66.

"רויטע" און "געלע" פרעסע

אין ארץ ישראל זיינען פאראן צוויי טעגליכע צייטונגען ביידע נאטירליך אין העברעאיש, איינע הייסט "הארץ" און די צווייטע הייסט "דואר היום". דער "הארץ" רופט דעם "דואר היום" די געלע פרעסע (העתונות הצהובה) דער דואר היום" רופט דעם "הארץ" די "רויטע פרעסע" (העתונות האדומה). ביידע נעמען זיינען נאטירליך מגוזמ'דיג. ארץ ישראל מחלוקות ווערען שטענדיג געפיהרט אויף גוזמא־לשון. די "געלע פרעסע" איז א לעבעדיגע, שטורעמדיגע, גאנץ אפט, שרייענדע בלאט וואס קעהרט "וועלטען" אין דער קליינער ארץ ישראל וועלטעל. עס איז ניט קיין לייכטע אויפגאבע צו מאכען סענסיישאנס, ווען די גאנצע בעפעלקערונג פון לאנד זיינען בלויז זעקס אדער זיבען צעהנדליגע טויזענד נפשות, אבער דער "דואר היום" טהום אלעס וואס ער קען, אום ניט צו לאזען דעם ארץ ישראל עולם איינצושלאפען, און עס פליהען דארט די גרויסע קעפ מיט די ריעזיגע אותיות איבער'ן גאנצען פיידזש, און דער ארץ ישראל עולם האט , ווי עס שיינט, דערפון הנאה. די "רויטע„ פרעסע איז א ליטעראַרישע צייטונג וואס פארטרעט די ארץ ישראל'דיגע אינטעליגענץ, און די אפיציעלע ציוניסטען אויב מען קען זיך אזוי אויסדריקען אין לאנד. זי ווערט אונטערשטיצט פון ועד הצירים און איז דער ארגאן פון די טשינאווניקעס אדער פקידים, עפעס א מין סארט "פראוויטעלסטוועני וויעסטניק", ווער עס געדענקט נאך וואס דאס בעדייט אין רוסיש. דער "הארץ" שטאלצירט וואס ער דרוקט ארטיקלען פון בעריהמטע שרייבער, ווי למשל דר. קלויזנער, מרדכי בן הלל הכהן א. ז. וו. דער "דואר היום" שטאלצירט מיט זיין אונאבהענגיגקייט און מוטה.

דער "הארץ" איז ראדיקאל אין ביידע הינזיכטען, אי אין בעצוג צו אידישקייט, אי אין בעצוג צו עקאנאמישע פראגען. אין די קאלומס פון "הארץ" דונערט מען ניט זעלטען געגען דאס רעליגיעזע יודענטום. מען שרעקט דעם עולם אז די חרדים ווילען אין ארץ ישראל מאכען "טשוירטש און סטייט" צוזאמען און ווילען פערשווארצען דאס לאנד מיט רע־

אקציאן. מען ליארמט דארטען געגען די קאנסערוואטיווע עלעמענטען און מען שטאלצירט מיט דער נעגאטיווער האל־טונג צום אידישען דת. אמאל לעזט איהר דארטען אן ארטיקעל וואס מאכט אייך גלויבען אז די פער'בטל'טע השכלה מיט איהר תאוה צו עסען חלב־ליכט אויף צו להכעים דעם רבונו של עולם איז אויפגעשטאנען פון איהר קבר. אין איינעם פון דיזע טעג האב איך גע־לעזען אן ארטיקעל אין דער דאזיגער צייטונג, אין וועלכען דער שרייבער זוכט צו ערקלעהרען די נויטיגקייט פון "משפט השלום" און דער מחבר שרייט אויס מיט א טאן פון בעריהמעריי: מיר ווילען אז דער דת זאל ניט האבען קיין פערבינדונג מיט'ן אידישען לעבען אין ארץ ישראל, פונקט ווי מיר האבען גע־שאפען א סקול־סיסטעם, וועלכע איז אין גאנצען וואכעדיג און האט ניט קיין שום פערבינדונג מיט'ן דת, אזוי ווילען מיר בעשאפען א אידישען דין וואס זאל מיט דעם דת ניט האבען צו טהאן. און ווייטער געהט אוועק די אבגעלעבטע הקירה אז אנדערש קען קיין פאלק פראג־רעסירען, סיידען ער גט זיך אב מיט'ן דת א. ז. וו. איך שטעל זיך אב אויף דיזען ביישפיעל נאר דערפאר ווייל ער אילוסטרירט זעהר ריכטיג די גאנצע אנ־שויאונג פון "הארץ"־משכילים צו די אידישע טראדיציאנען. מען איז דאר־טען אפט מכבד די ארטאדאקסישע אי־דען מיט'ן נאמען פינסטערלינגע א. ז. וו., אלץ נאך דעם בעקאנטען נוסח פון די השכלה־צייטען. מאנכע פון די וואס שרייבען דארטען לעבען נאך וואהרשיינ־ליך אין דער אלטער אטמאספערע פון דער מלחמה פון דער "בת השמים" מיט די "מורדי אור."

דער גייסט פון דעם "הארץ" איז ניט צוגעפאסט צו די אנשויאונגען און בע־גריפען פון דער גרויסער מאיאריטעט פון די אידען אין ארץ ישראל. עס איז שוין ניטא וואס צו ריידען אז דער אר־טאדאקסישער עלעמענט איז דערפון ניט צופריעדען; נאר אפילו א גרעסע־רער טייל פון סתם אידען, וואס זיינען ניט קיין חרדים קענען עס ניט פאר־טראגען. דער בעל־הבית'שער קלאס פון די קאלאניען זיינען אויך געניינט צום טראדיציאנעלען יודענטום, און די זינ־לאזע, געשמאקלאזע און טאקטלאזע אנגריפע אויף דער ארטאדאקסיע, וואס מען בעגעגענט ניט זעהר זעלטען אין "הארץ" זעהט זיי אויס אונגערעכט און ווילד. עס איז דארום פערשטענד־ליך פארוואס דיזע אלע האבען זיך גע־ווענדעט צום "דואר היום", וועלכער נעהמט זיך אן פאר די אינטערעסען און אנשויאונגען פון די חרדים און פון אל־טען ישוב. איינע פון די וואונדערליכס־טע זאכען פון דעם עפענטליכען לעבען אין ארץ ישראל איז אז די צייטונג וואס פארטרעט די ארטאדאקסישע אנגעלע־גענהייט אין די פרומע ירושלים געהט ארויס אונטער דער פיהרערשאפט פון בן־אב"י און זיין פאטער בן־יהודה, מיט וועמען די ירושלים'ער חרדים האבען מיט א פאר צעהנדליגע יאהר געפיהרט ביטערע מלחמות, איז דארטען איינער פון די הויפט־שרייבער. ווי די צייטען בייטען זיך! בן־יהודה איז שוין ניט דאס וואס ער איז געוועזען אמאל און די חרדים זיינען בעסער צופריעדען צו לע־זען א צייטונג פון די בני־יהודה, וואס איז פריינדליך צו אידישע טראדיציא־נעלע אנשויאונגען, איידער די אנגריי־פערישע ""הארץ".

דער "דואר היום" האט דעם סופארט פון די ספרד'ישע אידען, וועלכע זיינען בטבע טאלעראנט, און די אפטע ביטער־קייט פון "הארץ" געגען די וואס גלוי־בען ניט אין דאס וואס ער גלויבט, עס הייסט אז אין ארץ ישראל דארף מען מרחיק זיין דעם דת פון אלעם וואס האט צו טהאן מיט עפענטליכען לעבען, איז זיי אונפערשטענדליך. דער ספרדי קען ניט פערשטעהן ווי אזוי מען קען זיין

א השכלה־קאזאק, און דער גאנצער גייסט פון דער דאזיגער משכיל׳ישער סביבה איז פאר זיי פרעמד. אין "דואר היום" ארבייטען א צאהל ספרד׳ישע יונגע לייט און די פערבינדונג צווישען דעם ספרד׳ישען ישוב און דער דאזיגער צייטונג איז דאדורך נאך שטארקער געווארען.

אבער דער "הארץ" איז "לינק" ניט נאר אין די אידישע פראגען, ער איז אפט "לינק" אויך אין עקאנאמישע פראגען און דערפאר רופט עס איהם דער "דואר היום" די רויטע פרעסע.

דער "הארץ", דארף מען ניט פערגעסען, איז דער ארגאן פון ועד־הצירים און דער ועד־הצירים, דארף מען ניט פארגעסען, איז אונטער- די הערשאפט פון די סאציאליסטען, פון "הפועל הצעיר" און פון די מעהר עקסטרימע "אחדות העבודה" און "הפועל הצעיר" און ער זעהר עהנליך צום "קונטרס" און איז דער אויסדרוק פון ארץ־ישראל׳דיגען ראדיקאליזם אין דער טעגליכער פרעסע. אמאל כאפט זיך דארט נאך אריין אן ארטיקעל געגען נאציאנאליזאציע פון לאנד, אבער דאס מאכט ניט אנדערש דעם גאנצען טאן פון דער צייטונג. דער "הארץ" האט מורא ער זאל ניט פארשעהמט ווערען פאר די "אחדות העבודה" און הפועל הצעיר" און ער טהוט זיין בעסטעס אויסצוזעהן כשר אין זייערע אויגען. אין דער לעצטער צייט, זייט אוסישקין איז געווארען פריינדליכער צו די לינקע אום צו קענען בעסער שטעהען אין דער מלחמה מיט די אמעריקאנער ציוניסטען, איז די קאטעגאריע אין "הארץ" צו די לינקע נאך שטארקער ווי עס איז געווען בעפאר.

און דא קומט דער קאמפף פון "דואר היום" געגען "הארץ" שוין אויף דעם געביעט פון עקאנאמישע פראגען. דער "דואר היום" איז דער ארגאן פון די קאלאניסטען. וואס שטעהען אין אפאזיציאן צו די טענות וועגען לאנד־נאציאנאליזיישאן און אנדערע אזעלכע זאכען. דער "דואר היום" דריקט אויס די מיינונג פון דאס וואס מען רופט אן אין סאציאליסטישען לאגער, דער בורזשואזער עלעמענט פון די קאלאניען. דאס איז דער עלעמענט אויף וועלכען די סאציאליסטען ריידען אפט כל דבר אסור און טהוען אלעס וואס איז מעגליך אום איהם צו דיסקרעדיטירען אין די אויגען פון דער וועלט. איך געדענק אין לאנדאן אויף דער קאנפערענץ האבען די דעלעגאטען פון די סאציאליסטען אין ארץ־ישראל געזוכט צו מאכען א שלעכטען נאמען די קאלאניען און די קאלאניסטען. ווען איך בין געווען אין פתח־תקוה ביים מיטינג פון ועד־המושבה, האט דער פארזיצענדער געזאגט צו מיר: דערצעהלט אין אמעריקא דאס וואס איהר האט דא געזעהן. דאס איז דער סעמעפעל פון א קאלאניע וואס מיר האבען דא געמאכט. אויב די נייע וואס וועלען קומען וועלען מאכען בעסער, איז געוויס גוט, אויב ניט זאלען זיי אם ווענִיגסטען מאכען אזעלכע. נאכ׳ן מיטינג איז צוגעגאנגען דער פערטרעטער פון "אחדות העבודה" אין פתח־תקוה און האט אנגעפאנגען צו אנגרייפען דעם ראש־הועד מיט די ווערטער: איהר שעהמט זיך נאך ניט צו בעריהמען זיך מיט דאס וואס איהר האט געשאפען? איהר האט געשאפען א שאנדע פאר׳ן אידישען פאלק. אט דאס איז די שטעלונג פון די ראדיקאלען צו די קאלאניסטען. די קאלאניסטען זיינען נאטירליך געגען די ראדיקאלע פון ארץ ישראל און אזוי ווי דער "הארץ" האלט מיט די לעצטע, זיינען די קאלאניסטען מיט׳ן "דואר היום", דורך וועמען זיי פערטהיידיגען דעם ישוב און זיינע אינטערעסען געגען די ראדיקאלע אנגרייפער.

די פרעסע אין ארץ ישראל קען דא־

רום צוטיילט ווערען אויף פאָלגענדען
אופן : פון איין זייט די וואס שטעלט־
פאָר דעם ראדיקאליזם אויף אלע וועגען,
ראדיקאליזם געגען טראדיציאָנעלען יו־
דענטום, ראדיקאליזם אין פראגען פון
עקאָנאָמיע. זי פארטרעט דעם ועד
הצירים מיט זיין סימפאטיע צו די לינ־
קע און אויף אביסעל אן אינדירעקטען
וועג זיי אליין אויך. זי פארטרעט אויך
א בעדייטענדע צאָהל לעהרער וואס
שטעהען אויפן ראדיקאלען שטאנד־
פונקט מעהרסטענס אין אידיש־גייסטי־
גע אינטערעסען און אין א גרויסע מאאס
אויך אין פאָליטיש־עקאָנאָמישע פרא־
גען. פון דער אנדער זייט קומט די פרע־
סע וואס פארטרעט די שטאָדטישע בע־
פעלקערונג וועלכע איז אָרטאָדאָקסיש
געשטימט, דעם אלטען ישוב, און די
קאָלאָניסטען. קורץ דעם ליבעראל־קאָנ־
סערוואטיווען עלעמענט פון ארץ־ישראל.
דער "דואר היום" פארטרעט, מוז מען
צוגעבען נאָך א זאך וועלכע איז וויכטיג,
ער פערטרעט דאס וואס מען קען רופען
פרייע פרעסע אין ארץ־ישראל. ווען ניט
דער "דואר היום" וואָלט קיינער ניט
געקענט זאגען א ווארט אין פאלעסטינא
געגען די פקידים פון ועד־הצירים. און
די וואס בעלאנגען ניט צו די וואס שטע־
העז נאָהענט פון דער ציוניסטישער קא־
סע אדער צו די לינקע פארטייען וואל־
טען ניט געהאט וואו צו לאָזען הערען
זייער שטימע. אויף מאָרגען נאכדעם ווי
עס איז געוועזן געדרוקט אין "דואר
היום" מיין מיינונג איבער דעם צו־
שטאנד אין ארץ־ישראל וועלכע איך
האב איבערגעגעבען צו א פערטרעטער
פון דער צייטונג וואו איך האב געזאגט
פריי וואס איך קלעהר וועגען דאס וואס
איך האָב געזעהן אין לאנד, איז צו מיר
אין האָטעל ארויפגעקומען א איד איינער
פון די שעהנסטע אידען אין ירושלים
און האט מיר געדאנקט. איך האב ניט
פערשטאנען פארוואָס ער דאנקט מיר.
ער האט מיר ערקלעהרט : מיר האבען
דאָ ניט קיין פרייע פרעסע, עס הערשט
דאָ א טעררעָר, דער וואס זאגט א ווארט
געגען די רעדעלפיהרער ווערט בעשמוצט,
בעזידעלט. מען וויל דאָ אלעמען איינ־
שרעקען. איהר האט קיין מורא און
איהר זייט ארויסגעטראָטען מיט'ן אָפע־
נעם אמת. מיר דארפען אייך אלע זיין
דאנקבאר דערפאר. און מיר האפען אז
איהר וועט דאָרטען אין אמעריקא אלעם
דערצעהלען וואס איהר זעהט דא.

ווי איך האב נאכהער א קוק געטהאן
ווי דער "הארץ" שרייט "מלשינים!"
"מוסרים" א. ז. וו. אויף יעדען וואס
האט געזאגט זיין מיינונג, אז עס איז
יעצט ניט קיין ריכטיגע צייט צו רופען
די אספת הנבחרים האב איך גוט פער־
שטאנען וואס דער איד האט געמיינט.
עס איז פאר מיר קלאָר געוואָרען אז מען
וויל דאָ דערשטיקען יעדען פרייען וואָרט
פון קריטיק. איינער פון די גרויסע גרימ־
צאָרנס אויפ'ן "דואר היום" ביי די לייט
פון "הארץ" איז דאס וואס דער ער־
שטער האט זיך אָנגענומען פאר די אמע־
ריקאנער ציוניסטען וועלכע דער
"הארץ" אטאקירט ביטער. און אויף
דעם געשריי "מלשינים", "מוסרים",
ענטפערט דער "דואר היום" מיט קולי־
קולות, מיט שרעקליכע "קעפ" מיט אנ־
גריף־ווערטער אויף וויפיעל די העברע־
אישע שפראך, די אלטע און די נייע בן־
יהודה שפראך קען נאָר פארמאָגען, און
אזוי דונערן די פראזען־קאנאָנען פון
"הארץ" אויף דעם "דואר־היום" און
דער "דואר־היום" ענטפערט מיט א
מורא'דיגע קאָנטער־אָפענסיווע און אמאָל
עפענט די קריעג דער צווייטער און דער
ערשטער בלייבט קיין תשובה ניט שול־
דיג—און די ארץ־ישראל אידען האבענ־
דיג א סך צייט און זייענדיג דאָרשטיג
נאָך אביסעל שארפע דבורים צאָהלען די
פיאסטערס (א פיאסטער איז 4 סענט)
האפען די צייטונגען ביי די "ניוסבאָיס"
(מעהרסטענס מיטעלע מענשען) און
געהען זעהן ווער האט וועמען בעסער
געגעבען.

.67

די מיסיאנערען אין א״י

די ביטערסטע שונאים פון די אידיש־נאציאנאלע היים אין ארץ־ישראל זיינען די מיסיאנערען.

אז די מיסיאנערען האבען שטענדיג אבגעגעבען פיעל מיה און ענערגיע אום צו ״פארקריסטען״ די אידישע לאנד — איז בעוואוסט צו אלעמען. פאלעסטינא, און איבערהויפט ירושלים, איז ביי קריסטען הייליג מיט א קריסטליך רעליגיעזע ליעבע און דער וואונש אז ארץ־ישראל זאל זיין א קריסטליך לאנד איז קיינמאל ניט אבגעלאזען געווארען אין די קרייזען וואו מען איז בעשעפטיגט צו פערשפרייטען דאס קריסטענטום. אויב מען אינטערעסירט זיך מיט די נשמות פון די וואס וואהנען אין די מרחקים פון אפריקא און מען זוכט צו מאכען פאר קריסטען די געלע און די שווארצע ראסען, פארוואס זאל מען זיך ניט נאך מעהר אינטערעסירען מיט די וואס וואהנען אין דער לאנד וואו דאס קריסטענטהום איז געבארען געווארען? דער גייסט וואס האט געפיהרט צו די קרייציגע, האט קיינמאל ניט אין גאנצען אויפגעהערט צו עקזיסטירען ביי די אייראפעאישע נאציאנען. נור דאס וואס גאטפריעד און זיינע אנהענגער זיינען געגאנגען טהאן מיט׳ן שווערד, האבען די מיסיאן־געזעלשאפטען געוואלט עררייכען דורך פראפאגאנדא.

און דערפאר האט זיך די מיסיאן פעסט בעזעצט אין ירושלים און אין אנדערע פלעצער פון ארץ־ישראל שוין פון א לאנגע צייט. זי האט דא געארבייט צווישען די אראבער און צווישען די אידען. די אראבער וואס זיינען געווארען קריסטען זיינען כמעט אהן אויסנאהמע ביטערע אנטיסעמיטען. צוגלייך מיט דעם אננעהמען דעם נייעם גלויבען האבען זיי אנגענומען א ביטערען האס צו אידען. די מיסיאן האט בעוויזען איינצופלאנצען א גרויסע פיינדשאפט, א רעליגיעזע שנאה צו דעם פאלק וואס האט ניט געוואלט אנערקענען דעם מאן פון נצרת, און ווען אן אראבער זאגט צו אייך אז ער איז א ״נאסראני״ (קריסט נוצרי) מעגט איהר וויסען אז ער איז א שונא־ישראל.

אבער דער עיקר ארבייט און דער עיקר צוועק פון דער מיסיאן אין ארץ־

ישראל איז געווען און איז היינט צו שמד'ן אידען, צו "עפענען די אויגען פון די פארבלאנדזשעטע און זיי בריינגען צום ריכטיגען וועג צו פארריכטען דעם פעהלער" וואס זיי האבען געטהאן מיט ניינצעהן הונדערט יאהר צוריק. יעדע אידישע נשמה איז אן אונשעצבארער אוצר ביי דער מיסיאן. אין קיין ארט אויף דער וועלט ברענט ניט אזוי די ליידענשאפטליכע קנאה פון א מיסיאנער ווי אין ירושלים ארום די פלעצער וועלכע די קריסטען האלטען פאר הייליג. און די פלעצער וואס זיינען הייליג ביי קריסטען ציהען זיך איבער דער ליינג און די ברייט פון ירושלים, פון הר־הזיתים, אויף דעם פלאץ וואו מען האט דעם גרינדער פון קריסטענטום געפאנגען, אראב אין דעם גאנצען לאנגען וועג וואו מען האט איהם געפיהרט, וועלכע הייסט מיט דעם נאמען "וויא דאלאראסא", די וועג פון טרויער, ביז דעם פלאץ וואו ער זאל האבען געווארען בעגראבען.

אין די מיסיאנערישע ביכער פארנעהמט דער וואונש און האפנונג צו פערוואנדלען די אידען פון ירושלים אין קריסטען, א וויכטיגען פלאץ. עס ווערט דארטען גערעדט מיט פייער וועגען די נויטיגקייט צו בריינגען אידען אונטער די פליגלען פון קריסטענטהום, און א סך איז געטהאן געווארען אום צו ערפילען דיזען וואונש. צו דיזען צוועק זיינען געעפענט געווארען פון דער מיסיאן טשאריטי־הייזער, סקולס, האספיטעלער אום צו פאנגען דורך דיזע מיטלען אזוי פיעל אידישע נשמות וויפיעל מען וועט קענען. דער גרויסער דלות אין ארץ־ישראל, איבערהויפט אין ירושלים, האט צוגעהאלפען די מיסיאנערען אין זייער ארבייט, און דער מיסיאן־קאפיטעל אין דער געשיכטע פון אידישען ישוב פאר די לעצטע פאאר דורות בריינגט וועהטאג צו דער הארץ פון יעדען וואס שטעלט זיך דארויף אב. דר. פראנקעל, וועלכער האט בעזוכט ארץ־ישראל מיט זעכציג יאהר צוריק, בריינגט א צעטעל פון אידישע פאמיליען אין ירושלים וועלכע האבען אין זיין צייט געשיקט זייער קינדער אין די מיסיאן סקולס און מאנכע פון די עלטערן זיינען געווען פון בעקאנטע ארטאדאקסישע פאמיליען אין שטאדט.

וואס עס זאל ניט זיין די אורזאכע פון דער דאזיגער טרויעריגער ערשיינונג — איין זאך איז זיכער אז די ירושלים'ער אידען האבען ניט געפיהרט דעם קאמפף געגען די מיסיאנערען מיט דעם ענטשלוס און גבורה, מיט וועלכען מען האט איהם בעדארפט פיהרען. און נאך דא יעצט, מיט עטליכע מאנאטען בעפאר איך בין געקומען אין ארץ־ישראל איז א ירושלים'ער צייטונג ארויסגעגאנגען מיט א פאדערונג אז קיינע עלטערן זאלען ניט שיקען קיין קינדער אין די מיסיאנערישע סקולס. און די וואס וועלען ניט וועלען זייערע קינדער אבנעהמען פון די מיסיאן־סקולס זאל מען באיקאטירען אין דער אידישער געזעלשאפט, מען זאל מיט זיי קיין מגע ומשא ניט האבן און מען זאל זיי ניט בעגראבען בקבר ישראל. דער רעדאקטאר פון דער צייטונג (דואר היום) איז אריינגעזעצט געווארען אין פריזאן. דאס איז געווען אונטער דער אדמיניסטראציאן וואס האט אזוי געפיהרט די פאליטיק אין ארץ־ישראל ביז זי האט געבראכט צו דעם פאגראם אין ירושלים. אין פסח תר"פ.

אז די לאגע אין ירושלים אין בעצוג צו מיסיאן־סקולס זאל זיין אזעלכע אז מען זאל נאך דארפען אזוי שטארק אויפפאדערען אז מען זאל קיין קינדער אהין ניט שיקען — איז א זאך וואס מאכט בלוטען א אידישע הארץ.

מיר קומען אבער צו דעם פונקט וועגען די טהעטיגקייט און האלטונג פון די מיסיאנערען זייט די באלפור דעקלא־

ראציאן און דעם אריינגעהן פון די ענגלענדער אין ארץ־ישראל.

די מיסיאנערען האבען זיך געפיהלט געטראפען דורך דער באלפור־דעקלאראציאן און זיי האבען פראטעסטירט געגען דעם. א ביסעל שפעטער האבען זיי געזוכט צו קריגען ספעציעלע פריווילעגיעס אין ארץ־ישראל און האבען שוין שיער ניט אויסגעפיהרט וואס זיי האבען געוואלט. זייער שטעלונג אין ענגלאנד געגען דער אידעע פון מאכען ארץ ישראל פאר א אידישע היימלאנד איז געווען אן אפענע. זיי האבען קלאר און שארף זיך ארויסגעזאגט אלס געגנער פון א אידישע ארץ־ישראל אין אירגענד וועלכער פארם.

און זייט דאן איז ניטא קיין שרייבער וואס זאל ניט האבען ארויסגעטרעטען געגען ציוניזם און זאל ניט דערמאנען אז ירושלים איז א הייליגע שטאדט און ארץ־ישראל איז א הייליגע לאנד פאר'ן קריסטענטום און אז דאס איז אן אורזאכע פארוואס די באלפור דעקלאראציאן האט ניט געדארפט געגעבען ווערען און דער סאן־רעמא בעשלוס האט ניט געדארפט אנגענומען ווערען. אין דעם זעהט זיך דער איינפלוס פון די מיסיאנערען. די ענגלישע מיסיאן איז א סארט צענטער פאר די ענגלישע און אמעריקאנער דורכפאהרער, און זי בעאיינפלוסט זיי געגען די אידישע שטרעבונגען אין ארץ־ישראל.

ביי די מיסיאנערען איז פאררעכענט אז א אידישע ארץ־ישראל מיינט דער טריאומף פון דאס יודענטום געגען דער רעליגיאן וואס בעהויפטעט אז זי האט איהר פלאץ פארנומען. זיי זעהען אין א אידישע מדינה אן ארגומענט געגען דער בעוואוסטער טעארי אז די אידען זיינען געשטראפט געווארען מיט גלות דערפאר וואס זיי האבען דעם נוצרי ניט אנערקענט. דורך א אידישער מדינה ווערט אויף אייביג פערשוואונדען דער לעצטער סימן פון א האפנונג אז דאס יודענטום, די עקשנות'דיגע מאמע, וועט אמאל אונטערגעהן און וועט איבערלאזען איהר פלאץ פאר איהר קריסטליכער טאכטער־"יורש'טע".

מיינער א פריינד, א לאיער פון לאנדאן, דערצעהלט מיר אז ער איז געווארען ערשטוינט צו געפינען צווישען די ענגלענדער אין ירושלים א גוטע צאהל געגנער פון אידען. ער איז זיכער אז די לייט וואס האבען גערעדט מיט ביטערקייט געגען די אידישע פערלאנגען אין ארץ־ישראל זיינען אין דערהיים קיין אנטיסעמיטען ניט געווען, און ער ווייס ניט אויב זיי זיינען עס יעצט. נאר זיי האבען געקריגען א האס געגען ציוניזם אין ארץ־ישראל גופא. אפט הערט מען רעדענדיג מיט דיזען סארט מענש די ווערטער: פארוואס קומט עס די אידען ארץ־ישראל?

עס איז ביי מיר קיין ספק ניט אז אין דיזער שטימונג געגען ציוניזם, אמווייניגסטענס ביי א טהייל פון די ענגלענדער אין פאלעסטינא, איז פאראן די ווירקונג פון די מיסיאנערען וועלכע וועקען־אויף א רעליגיעזע אפאזיציאן געגען די אידען אין ארץ־ישראל אין בעצוג צו די אידישע פלענער פאר דער צוקונפט. מען פארזיכערט מיר פון קוועלען וואס ווייסען וואס עס געהט דא אן אין לאנד, אז דער איינפלוס פון די מיסיאנערען האט זיך געלאזט פיהלען אין דער אנטי־אידישער פאליטיק וואס עס האט געפיהרט די אדמיניסטראציאן וואס איז געווען פאר הערבערט סעמועל.

א פרוי, וואס האט געארבייט אין פאלעסטינא פאר'ן רויטען קרייץ און איז געווען פארבונדען מיט מיסיאן־ארבייט אין אנדערע לענדער, ניט אין ארץ־ישראל, האט גערעדט צו מיר אין א טאן פון צער און וועהטאג, אז די אידישע פלוטאקראטען ווילען געווים אינוועסטען אוצרות אין ארץ־ישראל אום עס צו מאכען פאר א אידישע לאנד. איך האב איהר געפרעגט: ווען וועט עס

שאדען און פארוואס איז זי זיך מצער דערפון? זי האט מיר געענטפערט: אבער די אידען וועלען זוכען צו האבען די אויבערהאנד און וועלען ניט רעספעקטירען די הייליגטהימער פון אנדערע רעליגיאנען. איך האב גאר ניט צו די אידען — האט זי צוגעלייגט — אבער קיינער דארף ניט פערגעסען אז פאלעסטינא, און דער עיקר ירושלים, איז דאס הייליגטהום פון קריסטען.

און עס זיינען פאראן גענוג קריסטליכע שווערמער פאר פאלעסטינא אין ענגלאנד, וועלכע זיינען ניט קיין מיסיאנערען, זיינען זאגאר גרויסע אידענפריינד און אפילו פריינד פון ציוניזם. אבער דער גאנצער ענין פון ארץ־ישראל איז ביי זיי אזוי אויסגעמישט מיט'ן קריסטענטום, אז זיי קענען קיין איין רגע ניט אבטיילען איין זאך פון דער צווייטער.

איך האב בעגעגענט אין ירושלים אן ענגלישע אריסטאקראטקע פון גרויסען יחוס. זי איז שוין דעם פיערטען מאל אין ארץ־ישראל, ווייס גוט די וויכטיגסטע פאסירונגען אין דער געשיכטע פון ציוניזם. זי טענה'ט אז זי איז אליין א ציוניסטקע און אורטהיילענדיג לויט דער ווארימער אינטערעסע וואס זי האט גענומען אין אלע ציוניסטישע זאכען — זי האט כסדר פארקעהרט מיט אידען — איז זי געוויס א ציוניסטין און אידענפריינדין. איינמאל, ווען מיר האבען דיסקוטירט געוויסע פראגען אין בעצוג צו דער צוקונפט פון ארץ־ישראל, גיט זי צו מיר פלוצלונג א זאג: אבער די גאנצע זאך וועט דאך בלויז דויערען זיבען יאהר! און ווען איך האב געפרעגט וואס זי מיינט, האט זי מיר געענטפערט: די זאך איז קלאר. דריי און א האלב יאהר וועט זיין שטארק דער איינפלוס פון דעם אנטי־קריסט, אבער נאכהער וועט עס זיך אנפאנגען בעסערען, ביז אם ענדע פון זיבען יאהר וועט קומען ער אליין, און דאן וועלען איהם שוין די אידען אויך אנערקענען און די ערלייזונג וועט זיין א פאלשטענדיגע. דאס קריסטענטום וועט טריאומפירען!

אט איז א וואונדערליכע ערשיינונג: פון איין זייט האט די ענגלישע פרומקייט און ליעבשאפט צו דער ביבעל און צו ארץ־ישראל געהאלפען אז מיר זאלען קריגען פאליטיש דאס וואס מיר האבען געקראגען, און פון דער אנדער זייט גיט אונז דיזעלבע ענגלישע פרומקייט דאס מיסיאנערענטום מיט זיין שעדליכען איינפלוס אויף דעם געזעלשאפטליכען און פאליטישען לעבען פון ארץ־ישראל.

.68

א נאַציאָנאַלע וועלט-שוהל

אָן ענגלענדער דערצעהלט מיר, אז די פרי־מייסאָנס זאמלען א גרויסען פאָנד אום צו אויפבויען א בית־המקדש לויט דעם מאָדעל פון לעצטען בית־המקדש פון הורדס אין ירושלים. די פריימוירער ווילען אומקעהרען די בליקען פון דער ציוויליזירטער וועלט צוריק אויף דער הייליגער שטאָדט און זיי דענקען, אז קיין זאך קען ניט אזוי אפּעלירען צו דער פאַנטאַזי פון דער מענשהייט ווי די אויפשטעלונג פון א געביידע וואס זאל דערמאָנען אין דעם הייליגסטען צענטר וואס איז אמאָל געוועזען אויף דער וועלט. דער ענגלענדער וואס האט עס מיר נעזאָגט, אליין א פרי־מייסאָן, איז בעגייסטערט פאר דער אידעע, ער האָט אליין, זאגט ער, שוין בייגעטראָגען פאר דעם בית־המקדש פאָנד.

א וואונדערליכע פאַנטאַזי פאר גוים !

ירושלים הערט ניט אויף צו זיין דער צענטר פאר אלע זוכענדע גייסטער, פאר אלע וואס זיינען דורשטיג נאָך עטוואס העכערס און ערהאבענעס. אויפצובויען אזא הויז וואס זאל דערמאָנען די הייליגע געביידע און דאָרטען קומען און זיך אבגעבען צו מחשבות פון גרויסען אלטערטום, זיך אריינלעבען צוריק אין לאנג־פערגאנגענע צייטען ; פערהייליגט פון רעליגיעזע קדושה—דאס איז א זאך וואס פּאסט־זיך־צו צו דער השגה פון יענעם האלב־מיסטישען אָרדער פון פריימוירער אין וועלכען רעליגיעזע מאָטיווען, ווערטער און נעמען שפּילען א גרויסע ראָלע.

פאר אידען, נאַטירליך, האט די זאך א גאַנץ אַנדער פּנים. ביי אידען קומט די זאך אויס א לעסטערונג געגען קדישה, א פּראָפאַנירונג פון הייליגקייט, אבער דער פּלאַן קומט ניט פון אידען און די קריסטען וואס האבען עס אויסגעקלעהרט קימערן זיך ניט וועגען אידישע געפיהלען אין דיזער זאך.

די אידען האבען אָבער זייער אייגענעם חלום, א חלום וואס איז געבארען געווארען אין דעם גרויסען מאָמענט פון סאַן־רעמאָ און פון הערבערט סעמועל, אין דער צייט ווען עס שיינט, אז די גאַנצע קרעפטען פון דער אידישער נאַציאָן האָבען זיך אויפגעכאַפּט, איז געקומען א אידישער וואונש וואס איז מיט אמאָל אויפגעוועקט געווארען אין פיעל אידישע הערצער :

צו בויען אין ירושלים די גרעסטע און רייכסטע שוהל אין דער וועלט.

די שוהל איז דער סימבאָל פון אידישען רעליגיעזען און נאַציאָנאַלען לעבען. עס איז דער צייכען פון אידישע אחדות, עס איז דער לעבענס־נערוו פון דער אידישער אומה זייט צוויי טויזענד יאהר. זאל אין ירושלים אויסגעבויט ווערען א שוהל־פּאַלאַץ וואס זאל מיט זיין שעהנהייט און גלאַנץ איבערראַגען אַלעס וואס אידען האבען געבויט אלס שוהלען אין אירגענד וועלכע גלות־לאנד, און זאל עס דיענען אלס גייסטיגער צענטער פאר דער גאנצער אידישער אומה פון איין ברעג וועלט ביז דער אנדערער. קורץ: זאל עס זיין די נ א צ י א נ א ל ש ו ה ל פ ו ן ד ע ם ג א נ צ ע ן א י ד י ש ע ן פ א ל ק, דאס גרעסטע הייליגע הויז פון דער אידישער נאַציאָן, הייליגער ווי אַלע אנדערע שוהלען דערפאר, ווייל עס וועט שטעהען אין ירושלים. שטעהענדיג אין ירושלים וועט די שוהל אין דערזעלבער צייט זיין די שוהל פון אלע אידען, וואו זיי זאָלען ניט וואָהנען און וואו זיי זאָלען זיך ניט געפינען.

ביי וועמען אייגענטליך איז דער רעיון פון א וועלט־שוהל געבאָרען געוואָרען איז שווער צו זאגען. ווי אַלע וויכטיגע איינפּעלע וואס קומען אין דער ריכטיגער צייט איז דער רעיון פון דער אַלוועלטליכע שוהל אין ירושלים געבאָרען געוואָרען אין פיעלע מוחות מיט איין מאָל. ארומגעהענדיג ארום ירושלים און בעטראַכטענדיג די ריעזיגע פּאַלאַצען־מאָנאַסטירען, האספּיסעס און קירכען, שטעהענדיג נעבען דער וואונדערליכער געביידע, וואס דער דייטשער קייזער ווילהעלם האָט אויפגעבויט נעבען דער פעסטונג־וואנד, זאגט צו מיר מיין פריינד אסף הלוי, דער ירושלים דיכטער, מיט א שטימע פול מיט אויפרעגונג און טיעפען צער: אַלע פליסען זיך, אַלע טהוען אַלעס וואס זיי קענען אום זיך ארויסצוצייגען מיט זייערע געביידען וואס זייַנען געווידמעט פיר רעליגיעזע צוועקען, און מיר, וואס ירושלים איז אונזערע, האבען דא ניט קיין איין שעהנע אידישע גאָטעס־הויז. מיר האבען אונזערע עטליכע שוהלען, וועלכע קענען זיך אויף קיין פאַל ניט מעסטען מיט דאָס וואס אַנדערע פארמאָגען דאָ. אידען האבען געדארפט אויסבויען אין ירושלים די שעהנסטע שוהל וואס א נאַציאָן קען אויפבויען און זאל די וועלט וואס קוקט אויף ירושלים וויסען אונזער שטאָלץ.

אין עטליכע טאָג ארום האב איך געהערט דעמזעלבען וואונש ארויסגעזאגט פון עטליכע אנדערע מענשען. אלע האָבען געזעהן דארין א גרויסע נאַציאָנאַלע אויפגאבע: וואו דען זאל זיין די גרעסטע און די שעהנסטע שוהל אין דער וועלט, אויב ניט אין ירושלים? די "חורבה" עס הייסט די שוהל פון ר' יהודה החסיד איז צו קליין, צו מיטעלאַלטערליך און צו גלות'דיג אין אויסזעהן אום צו קענען זיין פאררעכענ'ט אלס די נאַציאָנאַלע שוהל־פּאַלאַץ פאר אידען אין ארץ ישראל.

איין מאָל ווען איך בין געקומען איז מיין האָטעל האב איך געפונען א מאַן ער איז געקומען ספּעציעל פון אלעקסאנדריען אום צו אויפוועקען דעם עולם וועגען די נויטיגקייט פון אזא שוהל. ער האט זיין פּלאַן פאַרגעשלאָגען פאר הערבערט סעמועל, וועלכער האט איהם געדאנקט און איז זעהר בעגייסטערט פיר דעם פּלאַן. דער איד איז געווען גליקליך און אין זיין פאנטאזי האט ער שוין געזעהן ווי די גרויסע וועלט־שוהל שטעהט אויף איהר פּלאַץ און ווער עס קומט אין ירושלים וואונדערט זיך אויף איהר שעהנקייט.

די אידעע פון דער וועלט־שוהל האט זיך פערשפּרייט פון טאָג צו טאָג מעהר און מעהר און אין א פּאָאַר וואכען שפּע־

טער האט מען געהערט, אז מען דיסקוטירט שוין זאָגאר דעם פּלאַץ וואו אזא שוהל זאל שטעהען, מען האט דערצעהלט, אז איינינע פּראָמינענצען פון ירושלים דארונטער אוסישקין, דענקען, אז דער פּלאַץ פון אזא שוהל דארף זיין אויף א הויכען בארג. בעסער ווי אומעדום איז אויפ'ן הר־הזיתים, דארטען זאל עס שטעהען די פּראכטפאָלע אידישע נאַציאָנאַל־געביידע, וואס זאל פארדונקלען מיט איהר שעהנהייט דאס וואס אנדערע האבען אנגעבויט אין ירושלים. דער פּלאַץ פון דער שוהל זאל זיין א הערשענדער. די וועלט־שוהל זאל ארונטערקוקען אויף דער הייליגער שטאָדט און זאל איינפלאַנצען רעספּעקט מיט איהר פּאָזיציאָן אויף הויך פון הר־הזיתים.

עס איז אָבער פאראן זאָגט מען, אן אנדער מיינונג אין בעצוג צו דעם פּלאַץ פון דער שוהל. פיעלע דיינקען, אז דער איינציגער לאָגישער פּלאַץ איז נעבען דעם כותל מערבי, מאנכע געהען נאָך ווייטער און ווילען אז דער כותל זאל אריין אין דער שוהל אלס די מזרח־וואנד פון דער שוהל. ווי ערהאבען איז די אידעע, אז איינע פון די ווענד פון דער אידישער נאַציאָנאַלע שוהל זאל זיין אזעלכע וואס איז געבויט געווארען טויזענדער יאָהרען צוריק אין דער צייט ווען אידען האבען זייער מלוכה געהאט, א וואנד אויף וועלכער דער בית־המקדש האט זיך אנגעשפּארט.

אָבער דער פּלאַץ נעבען כותל־מערבי איז ניט ליידיג, עס איז פארבויט מיט פינסטערע הייזער־חורבות פון די מוגראבישע אראַביער און אום אז מען זאל די שוהל קענען שטעלען דארף מען די הייזער אראָבווארפען. מען זאגט אז הערבערט סעמועל גלויבט, אז מען קען פועל'ן, אז די אראַבער זאלען פארקויפען זייערע הייזער אדער אויסטוישען זיי אויף הייזער וואס מען וועט זיי געבען אין אן אנדער פּלאַץ פון שטאָדט און דאן וואלט מען געקענט די שוהל אויפבויען און ארום איהר מאכען אלעען פון ביימער ווי עס דארף זיין נעבען אזא געביידע וועלכע מען וועט אויפבויען.

דער ערשטער פּלאַן איז א לייכטערע, דער צווייטער איז אָבער נעהענטער צו דעם טראַדיציאָנעלען גייסט. ווען איך וואָלט דארפען וואוטען אויף דער פראַגע וואָלט איך געוואוט, אז די וועלט־שוהל זאל שטעהען ניט אויפ'ן הר־הזיתים נאָר נעבען כותל מערבי.

אָבער ניט אזוי שנעל וועט דער וואונש פערוואנדעלט ווערען אין א ווירקליכקייט. אין דער צייט ווען מען דארף אזוי פיעל מיליאָנען צו אויפבויען דאס לאנד און ברייננגען אידען קיין ארץ־ישראל וועט מען ניט קענען געפינען א מיליאָן אדער צוויי מיליאָן דאָלאר פיר א וועלט־שוהל. און פינף קאָלאָניען אין ארץ ישראל זיינען יעצט דרינגענדער ווי אפילו א נאַציאָנאַלע שוהל.

אָבער שעהן איז דיזער רעיון און ערהאבען איז דיזער חלום. זאל צוקומען א נייער שעהנער טרוים אין בעצוג צו ארץ ישראל. איז דען ניט אלעס אין בעצוג צו ארץ ישראל געבויט אויף ערהאבענע טרוימען, שעהנע ווינשע? און זיינען דען ניט דיעזע טרוימען און ווינשע די אורזאכע פאר די מעשים וואס זיינען שוין געטהאן געווארען און וועלען געטהאן ווערען אין ארץ ישראל?

און דער טרוים פון א פּרעכטיגע פּאַלאַץ־שוהל וואס זאל דיענען אלס א נאַציאָנאַלע הייליגטהום איז אזוי שעהן ווי אירגענד וועלכער טרוים אין פערבינדונג מיט ציון און ער וועט פריהער־שפּעטער מקוים ווערן.

.69

אלעס – אויסער חלב ודבש

און ער האט אונז געבראכט צו דיזען פלאטץ און ער האט אונז געגעבען ריזע לאנד, א לאנד וואס פליסט מיט מילך און האניג". אזוי ווערט געזאגט, ווי אלע ווייסען, אין חומש. אבער דאס איז אליץ געוועזן אמאל אין די גליקליכע צייטען, היינט איז אין ארץ ישראל פאראן ווייניג ביהנען האניג און נאך ווייניגער מילך. ניט נאר האט ארץ ישראל געהאט ביהנען האניג אמאל, נאר עס איז געוועזן זעהר פיעל האניג פון פייגען און טייטלען, ווען די לאנד איז געוועזן פערפלאנצט. איינער פון די תנאים דערצעהלט אז שוין נאך'ן חורבן פלעגען די פיס איינזינקען אין האניג נעהענדיג ארום לוד. אבער די האניג־פראגע אינטערעסירט מיר ניט אזוי ווי די מילך־פראגע. מילך, קוה־מילך איז אין ארץ ישראל כמעט א זעלטענהייט.

די אראבער האבען זעהר ווייניג קיה. אויב זיי האבען עס יא, בענוצען זיי די קיה צום אקערען און בעטראכטען עס ניט הויפטזעכליך אלס א קוועלע פון פרנסה פיר דאס הויזגעזינד דורך די מילך וואס עס ברייננגט. דער אראבער האט בלויז שאף־מילך און דערפון ווערט געמאכט די קעז און פוטער וואס מען נוצט אין ארץ ישראל. קיין וואונדער אלזא וואס אין ירושלים, למשל, קאסט א גלאז מילך פערהעלטניסמעסיג טייערער ווי אין ניו יארק, טראץ דעם וואס דער אמעריקאנער מילך טראסט איז אזוי ווייט פון יושר. דערפאר אבער איז זיכער אז די מילך פון ירושלים איז ערגער ווי די מילך פון ניו יארק. און ניט איינמאל האב איך געהערט מוטערס קלאגענדיג אויף דעם מילך־צושטאנד אין ירושלים. די וואס האבען קליינע קינדער פיהלען דעם מילך־חסרון אם ערגסטען.

די מילך פאר ירושלים קומט פון די ארומיגע אראבער און עס ווע־ט צוגעשטעלט אין שטאדט אויף א זעהר פרימיטיווען אופן: די מילך־דילערס פאהרען אראב פון שטאדט אויף זייערע אייזלען אויף וועלכע עס זיינען אנגעהאנגען צוויי קענדלעך פון בלעך, זיי נעהמען די ציגען־מילך פון די אראבער און ברייננגען עס אין שטאדט אריין. דער פרייז פון פוטער איז זעהר א הויכער און ריכטיגע פוטער איז זעהר ווע־ניג דא. דער אייגענטהימער פון א גרויסען האטעל מאכט מיר קלאהר אז די פוטער וואס מען גיט צום טיש איז מאנדעל־פוטער. אז מען זאל עסען אין אזא קליינע און נאך ניט אינדוסטריא־

ליזירטע לאנד ווי ארץ ישראל "סאבסטיטוטס" איז א חרפה, און דאס האט מיר ווען געטהאן פון ריין פאטריאטישען שטאנדפונקט.

נאר נאך א גרויסען עגמת נפש פיהלט מען ווען מען קומט אין די קאלאניען, די גליקליכע אידישע פונקטען אין ארץ ישראל. דארטען איז אויך אמת'ע מילך ניט שטארק בנמצא, און דאס ביסעל וואס מען קריגט, קומט מעהרסטענס פון אראבער, וועלכע ברייגגען עס אין קאלניע צו פערקויפען. דער אידישער קאלאניסט קויפט סיי־ווי־סיי פון דעם אראבער די זאכען וועלכע קאלאניסטען דארפען אליין האבען, דער ענין פון גערטנערייע איז זעהר ווענינ ענטוויקעלט אין די אידישע ישובים.

וואס איז די אורזאכע וואס אין דער לאנד וואו מילך איז געפלאסען, איז דא אזוי ווענינ מילך? ערשטענס זיינען די ארץ ישראל קיה ניט פון דעם גוטען סארט און עס לוינט ניט צו שאפען א מילך אינדוסטרי פון דיזען סארט בהמות. דערצו דארף מען האבען גוטע קיה, וועלכע מען דארף אימפארטירען. דאס איז אן אונטערנעהמונג וואס דארף האבען א סך געלד. וועלכער קאלאניסט קען זיך דערמיט אבגעבען, ווען מילך איז ניט איינע פון די קוועלען אין זיין פרנסה?

און די גוטע קוה דארף א גוטע פאשע. וואס עס איז נויטיג אין ארץ ישראל פאר פיה־צוכט, איז צו זייען אלפאלפא, און דאס איז שוין ווייטער אן אונטערנעהמונג, וואס דארף געמאכט ווערען אויף א גרויסען מאסשטאב. און עס זיינען נאך ביז יעצט ניט געווען קיין בעלנים עס צו מאכען.

און עס איז א וואונדער, אז פון אלע מענשען וואס קומען אין ארץ ישראל מיט ביזנעס פלענער און מיט פלענער פון פאבריקען און פערשיעדענע אונטערנעהמונגען, פאלט קיינעם ניט איין צו נעהמען זיך צו אזא נויטיגע, פשוט'ע און קלארע אונטערנעהמונג, ווי מילך־אינדוסטריע.

דער ענטפער דארויף שיינט צו זיין די נייגונג פון אידען צו זוכען אוואו צו מאכען "אריסטאקראטישע" געשעפטען. און ניט־אריסטאקראטישען עסק איז גוט פאר אן ארימאן, וואס האט קיין ברירה. אזוי ווי אבער צו אזא געשעפט ווי די מילך־ אינדוסטריע קען מען זיך דאך אהן געלד ניט נעהמען, און אזוי ווי די וואס האבען געלד, זוכען עטוואס "העכערס", פאלט עס קיינעם ניט איין צו שיינקען אויפמערקזאמקייט צו דער מילך־לאגע אין ארץ ישראל. א איד וואס קומט מיט געלד אין ארץ ישראל, וויל אדער ווערען אן עקספארטער אדער אן אימפארטער, אדער א פאבריקאנט, אבער ניט א "מילכינגער", אפילו אין א גרויסען מאסשטאב.

איך בין ניט קיין עקספערט אין דער קיה און מילך פראגע, און דער צוועק פון מיין רייזע איז ניט אויסצוזוכען קיין געשעפטען פאר אחינו בני ישראל אין ארץ ישראל, אבער נאך מיין פשוט'ען שכל און וואס ריכטיגער איז, לויט דעם שכל פון לייט וואס פערשטעהען מעהר פון מיר אין דיעזע ענינים, וואלט געווען א גלייכע זאך, ווען עס זאל נעגרינדעט ווערען א קאמפאני פון א פערטעל מיליאן דאלאר אום צו מאכען עטליכע מילך־סטיישאנס אין ארץ ישראל, וואו עס זאלען זיין די בעסטע קיה וואס מען קען ברייגגען קיין ארץ ישראל. די מילך זאל פון דארטען צוגעשטעלט ווערען דורך מאטאר־טראקס (אין ארץ ישראל וועט דער מאטאר־טראק פארנעהמען א גרויסען פלאץ אין דער צוקונפט). און דארטען אין יענע סטיישאנס זאל אויך געמאכט ווערען פוטער. עס איז איבעריג צו זאגען, אז אלעס דארף געמאכט ווערען לויט די לעצטע מעטאדען פון ריינליכקייט און לויט די

לעצטע טעכנישע איינפיהרונגען פון אמעריקא און אנדערע לענדער.

אויף מאנכע זאכען דארף מען ערשט שאפען א מארקעט אין ארץ ישראל, און דער מארקעט פאר מילך און פוטער איז שוין דא און וועט ווערען אלע מאל גרעסער מיט דעם וואוקס פון דער בעפעלקערונג.

אזא אונטערנעהמונג איז ענג פערבונדען מיט קלאניזאציאן און איז אין א ברייטערען זין א טהייל דערפון. דאס איז נאך מיין מיינונג איינע פון די ערשטע זאכען וואס עס דארף געשאפען ווערען אין ארץ ישראל.

אבער ווי געזאגט, איז ניט דער צוועק פון מיינע ארץ ישראל ארטיקלען צו פארשלאגען דיעזע אדער יענע ביזנעס פאר די אידען פון אמעריקא. איך בין א דורכרייזענדער וואס זוך צו געבען אלגעמיינע איינדריקע, וועלכע איך נעהם אויף אין מיין ארומגעהן און ארומפאהרען פון ארט צו ארט און איך זאג, אז דער גרעסטער וואונדער פאר א מענשען, וואס קומט אין ארץ ישראל, איז צו געפינען, אז מען עסט דא צוריבענע מאנדלען אנשטאט פוטער, און אז אלעם איז פאראן אין ארץ ישראל, אויסער דאס, מיט וועלכעם דאס לאנד איז געבענשט געווארען.

ליידער האבען נאך די אידען אין דיעזער הינזיכט קיינע ענדערונג ניט געבראכט אין לאנד, עס איז אבער זיכער, אז ארץ ישראל וועט אין דער צוקונפט זיין צוריק א מילכיגע לאנד ווי די אלטע צייטען, ווען ישעיה האט געזאגט אז: "דערפון וואס עס וועט זיין זעהר פיעל מילך, וועט ער עסען פוטער, ווייל פוטער און האניג וועט עסען יעדער וואס בלייבט אין לאנד".

אבער אזוי ווי אלע זאכען אין ארץ ישראל, וועט אויך די מילך פראגע ניט געלייזט ווערען ווי נאר דורך ארבייט. ארבייט אויף'ן ארט און דארט וואו עס איז נאך פאראן אזוי פיעל אויפצוטהאן.

פרעהליכקייט אין א"י

ארץ ישראל איז דער פרעהליכסטער פלאַץ אויף דער וועלט פאַר אַ אידען צו וואהנען. אויב ער האָט פרנסה, און ירושלים איז דער פרעהליכסטער פלאַץ פאַר אַ אידען אין גאַנץ ארץ ישראל.

ארץ ישראל אידען פיהלען זיך קודם כל אַז זיי זיינען דער צענטער — און זיי זיינען עס טאַקע — פון דער אידישער נאַציאָן; זיי שטעהען אויף דער ביהנע אויף וועלכער עס זיינען געריכטעט די אויגען פון די אידען פון גאַנצען ערד־קוגעל. ווען איהר שטעהט אויף אַ ביהנע און אַלע קוקען אויף אייך, קען אייך אומעדיג ניט זיין. עס איז אמת, אַז ווען איהר זאָלט דארפען טהאָן אייער טאַגטעגליכע בעשעפטיגונג אויף אַ ביהנע אונטער די בליקען פון אַ וועלט מענשען, וואָלט עס אייך געמאַכט אמאָל א ביסעל נערוועז און עס וואָלט אייך אַמאָל געשטערט אין דער ארבייט אויך, און אפשר וואָלט איהר נאָך אַמאָל געהאַנדעלט ניט גאַנץ נאַטירליך, האָבענדיג אין זינען דעם איינדרוק וואָס אייער טהאַט מאַכט אויפ'ן פובליקום, אָבער לאַנגווייליג וואָלט אייך ניט געווען. א סך זאַכען ווערען געטאָן אין ארץ ישראל, האָבענדיג אין זינען צו מאַכען אַ רושם אויף דעם "פובליקום" פון גלות, וואָס האַלט די אויגען אויף פאַלעסטינאַ. אומעדיג אָבער איז דאָרטען ניט.

אויסערדעם לאָזט מען ארץ ישראל חלילה ניט פערשלאָפען ווערען אין שטילקייט און אָבגעלעגענהייט. עס איז ניטאָ די וואָך וואָס עס זאָלען אהין ניט קומען עטליכע גדולים. אין איינעם פון די האָטעלען האָב איך געבלעטערט דעם בוך פון די בעזוכער און האָב דאָרטען געפונען אידישע מפורסמים פון בוענאָס איירעס ביז טאָבאָלסק, און פון קעיפּטאון ביז סאַן פראַנציסקאָ. און יעדער פון די געסט, נאַטירליך, דרשן'ט אביסעל, זאָגט, פאַרוואונדערט זיך אָדער קריטיקירט און מאַכט פרעהליך. ארץ ישראל — די אידישע ארץ ישראל אין אַן אויסשטעלונג וואו די בעזוכער בייטען זיך, דער אריין און דער ארויס. פאר דער מלחמה — דערצעהלט מען מיר, פלעגען אהין קומען הונדערטער אידען פון רוסלאַנד און פון אַנדערע ערטער אויף יום־טוב, אמת'ע עולי־רגלים. דאָס איז געווים א זעלטען שעהנע ערשיינונג. עס האָט געדארפט ווערען

איינגעפיהרט אַז יעדער איד, וואָס האָט נאָר די מעגליכקייט, זאָל זיך אונטערכאַפּען קיין ארץ ישראל. מיר דאַכט זיך, ווי קען אַ איד רוהען אַז ער האָט נאָך ניט געזעהן ארץ־ישראל. עס איז זיכער אַז די צאָהל פון בעזוכער וועט ווערען גרעסער און גרעסער. דאָס פיהרט מיר אָבער אראָפּ פון מיין ענין. וואָס איך האָב געוואָלט זאָגען איז אַז די געסט־בעזוכער פון ארץ ישראל גיעבען צו אַ גרויסע פרעהליכקייט אין לאַנד. די ארץ ישראל אידען זיינען יחסנים, זיי דארפען ניט געהען הערען אָדער זעהען בעריהמטהייטען — מען קומט צו זיי.

ארץ ישראל האָט אָבער אליין אויך אייגענע אינטערעסאַנטע פּערזענליכקייטען. ווען איהר געהט ארויס אין ירושלים אין דער פריה, בייטאָג אָדער פאַרנאַכט, שטויסט איהר זיך אָן ווענינגסטענס אויף אַ האַלב טוץ אידען. וועמענס נעמען עס זיינען בעוואוסט אין אַלע ווינקעלעך פון דער ערד־קוגעל וואו אידען וואויהנען. אָבער דאָס רעדט זיך ניט נאָר פון ירושלים, עס רעדט זיך פון גאַנץ ארץ ישראל. עס זיינען פאַראַן מפורסמים אין יפו אויך און אין אַנדערע ערטער, און די לאַנד איז קליין. מען פאָהרט ארום פון פּלאַץ צו פּלאַץ, און די בעקאַנטע פּערזענליכקייטען זיינען אַמאָל דאָ און אַמאָל דאָרטען, און מען בעגעגענט זיך מיט זיי אָפט.

די זיבעציג טויזענד אידען פון ארץ ישראל פערמאָגען אינטעלעקטועלע קרעפטען מיט וועלכע אַ פאָלק פון אַ פּאָר מיליאָן וואָלט, דאַכט זיך, געקאָנט בענוגענען זיך. עס קען זיין אַז פאַר דער גרויסער אויפגאַבע פון בנין־הארץ איז עס קיין מעלה ניט. מען דאַרף אין ארץ ישראל פּראָסטע מענשען, וואָס בויען, וואָס טהוען, מען דאַרף פאַרמער, אַרבייטער, מען דאַרף דאָס וואָס מען רופט אַ מאַסע אָדער המון, אָהן וועלכעס אַ פאָלק קען ניט עקזיסטירען אין ארץ ישראל, און קיין המון איז ניטאָ. אַלע זיינען דאָרטען פון די העכערע שיכטען, אַ סאָרט ממלכת כהנים, און דאָס האָט געבראַכט דערצו אַז מען זאָל זיך דאָ בעקלאָגען אַז די רוחניות איז דאָ צו גרויס און אַז ארץ ישראל מיט איהרע פיעלע סקוהלס און מיט איהר גרויסע צאָהל אינטעליגענטען, מאַכט מעהר דעם איינדרוק פון אַ ישיבה ווי פון אַ מדינה. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אַז די וואָס קלאָגען זיך זיינען אַליין אינטעלעקטען, ווי בן־יהודה, סלושץ און אַנדערע; קיין פּראָסטע מענשען קלאָגען זיך דאָ ניט אויף צו פיעל רוחניות, ווייל אַזעלכע זיינען דאָ ניטאָ. איך האַלט אַז די וואָס קלאָגען זיך זיינען גערעכט. אַ פאָלק קען ניט אויפגעבויט ווערען פון הוילע מאַרך. עס דאַרפען זיין די וואָס טוען דאָס וואָס מען רופט די ״שוואַרצע אַרדייט״. יעצט איז די צייט צו טהאָן ״שוואַרצע ארבייט,״ אָבער דאָס בעלאַנגט ניט צו דער זאַך וועגען וועלכער איך רעד אין דיעזע אַרטיקעל. וואָס עס זאָל ניט זיין דער חסרון פון די סך אינטעליגענץ וויאַס עס איז פאַראַן אין ארץ ישראל, אין אַלטען ישוב און אין נייעם ישוב, גיט עס אָבער זעהר פיעל צו צו פרעהליכקייט אין ארץ ישראל און צו דער שעהנער פיעל פאַרביגקייט פון דער אידישער געזעלשאַפט אין אונזער לאַנד.

אין די עטליכע וואָכען אין וועלכע איך בין אין ירושלים געוועזן, בין איך געוועזן אויף פיעלע אונטערהאַלטונגס־אַבענדען, לעקטשורס און קאָנצערטען. די לעקטשורערס און קאָנצערטיסטען זיינען געוועזן דורכפאָהרער און תושבים און די פולע הייזער וואָס זיינען געוועזן ביי כמעט אַלע פון דיעזע אַבענדען האָבען מיר איבערצייגט ווי דער פובליקום פון ירושלים האָט הנאה פון אַזעלכע זאַכען. צווישען דיזע לעקטשורס איז געוועזן איינער וועלכער האָט פערנומען אַ גאַנצען אַבענד און איז געוועזן איינגעטיילט אין צוויי טייל, מיט אַ הפסק אין

מיטען. דער רעדנער האָט ניט קיין כח געהאַט צו רעדען דריי שעה נאָך אַנאַנד, און עס איז איהם ניט צו פערדיינקען דערפאַר, און דער עולם האָט געוואַרט ביז'ן סוף. דער לעקטשור איז געווען אַ טיעפער פּלפּול איבער טשערניכאָווסקי, אין וועלכען דער רעדנער האָט צונומען אויף שטיקלעך מיט אַ זעהר דינע אַנאַליזע טשערניכאָווסקי'ס "געקאָכטע קרעפּלעך" ("לביבות מבושלות"). איך בין געווען צופריעדען צו זעהן אַז שאַרפע קעפּ און פּלפּול'דיגע מוחות האָט זיך נאָך ניט געענדיגט ביים פאָלק ישראל, מעהר ניט, מען האָט אויסגעביטען די הויות דאביי ורבא אויף טשערניכאָווסקי'ס "לביבות".... דער לעקטשורער, אַ נאָר וואָס אַריבערגעקומענער יונגער מאַן פון רוסלאַנד, האָט גערעדט אַזאַ וואונדערליכע פליסיגע העברעאיש. אַז אפילו די ארץ־ישראל'דיגע האָבען איהם מקנא געווען.

אין ירושלים זיינען פאַראַן פיעלע הייזער ארום וועלכע עס קאָנצענטרירען זיך די אינטעליגענץ. דאָס זיינען די הייזער פון דוד יעלין, אַ בעקאַנטע פיגור אין דעם ירושלים'דיגען אידישען לעבען אויף דעם פעלד פון ערציעהונג, געלעהרזאַמקייט און כלל־טהועריי, זייענדיג אויך דער ראש פון ועד העיר; דר. קלויזנער, בעקאַנטער שריפטשטעלער און רעדאַקטאָר פון וויכטיגסטען העברעאישען צייטשריפט "השלוח", דער צענטער פון אַ גאַנצען דור העברעאישע שריפטשטעלער. אַ וויכטיגער געזעלשאַפטליכער צענטער אין ירושלים איז אוסישקין'ס הויז. מיר איז ליידער ניט אויסגעקומען צו זיין דאָרטען. אוסישקינען קומט קרעדיט פאַר זיין שווערמערי פיר ירושלים. ער האָט שטענדיג געגלויבט, אַז ירושלים און ניט יפו דאַרף זיין דער צענטער פון אַלע אידישע אַרבייטען אין ארץ ישראל. און ער איז אין דעם פאַלשטענדיג גערעכט געווען.

און ווען איך רעד וועגען די פרעהליכקייט פון ארץ־ישראל, וויל איך זאָגען אַ וואָרט וועגען אַ וואונדערליכע ערשיינונג וואָס איך זעה אין אונזער לאַנד: די אידען פון ארץ ישראל זיינען די קליגסטע פון אַלע אידען אויף דער גאַנצער וועלט, אָבוואָהל מיר זיינען אומעדום און שטענדיג געווען אַן עם חכם ונבון. איך האָב געזעהן אין ארץ ישראל הונדערטער און הונדערטער אידען און האָב קיין נאַרישען מענשען צווישען זיי ניט אָנגעטראָפען. איך בין פאָלשטענדיג זיכער אַז אין וואָס אַנבעלאַנגט צו שכל, יאָגען איבער די זיבעציג טויזענד אידען אירגענד וועלכע עהנליכע צאָהל מענשען אויף אירגענד וועלכען פּלאַץ אויף דער וועלט.

זאָל עס זיין ווייל "אוירא דארץ ישראל מחכים" אָדער זאָל עס זיין צוליעב אירגענד וועלכע אַנדערע אורזאַכע, די זאַך איז קלאָהר: די ארץ ישראל'דיגע אידען שטעלען מיט זיך פאָר די אינטערעסאַנטעסטע אידישע געזעלשאַפט אויף דער וועלט.

.71

אידישער דין אין דער אידישער לאנד

וועלכע געזעצע זאָלען הערשען אין ארץ ישראל? דאָס איז א פראגע וואָס האָט א גרויסען אינטערעס פאַר אַלע וואָס קלעהרען וועגען דער אידישער נאַציאָנאַלער היים אין פּאַלעסטינאַ, אין די פראגע איז ניט א פראגע פאַר דער צוקונפט, נאָר אויך פאַר דער געגענווארט.

ווען מען זאָגט וועלכע געזעצע זאָלען הערשען אין ארץ ישראל, מיינט עס נאָר צווישען אידען, ווארום די מחמד'אנער פיהרען זיך און וועלען זיך פיהרען לויט זייער אייגענעם געזעץ, וועלכער איז ביי זיי פערבונדען מיט דער רעליגיאָן, און די קריסטען וועלען געוויס האָבען זייער געזעץ אזוי ווי זיי האָבען עס יעצט. ווען מען רעדט וועגען אידישען געזעץ, מיינט מען עס נאַטירליך וואָס זאָל הערשען אין די בעציעהונגען צווישען אידען און אידען, אָדער אין פאַל ווען א ניט־איד האָבענדיג א סכסוך מיט א אידען וועט זיך וועלען פערלאָזען אויף דער אידישער קאָורט.

ארץ ישראל, דארף מען ניט פערגעסען, איז א לאנד ניט נאָר פון פערשיעדענע ראסען, נאָר אויך פון פערשיעדענע רעליגיאָנען, און דאָרטען האָט רעליגיאָן א סך צו טהאָן מיט זאַכען וואָס זיינען אין אנדערע לענדער בלויז בירגערליכע. אין ארץ ישראל קען ניט זיין א לאַנדעסגעזעץ אין דעם זין ווי מען פערשטעהט עס אין אַנדערע לענדער. אזוי, למשל, זיינען די פראגען פון ירושה טיעף פערבונדען ביי די מחמד'אַנער מיט געוויסע בעגריפע און געזעצע פון קאָראן, און קיינער וועט ביי זיי ניט אַוועקנעהמען דאָס רעכט צו האָבען זייערע אייגענע משפחה־דינים אין איינקלאַנג מיט זייערע טראַדיציאָנען. אין דיעזע הינזיכטען וועט דער מחמד'אַנישער קאָרט בלייבען ווי ער איז. די אידען פון זייער זייט וועלען מוזען קריגען געזעצליכע רעגיערונגס אַנערקענונג פאר זייערע אייגענע משפטים, און דאָ קומט די פראגע וואָס פאר א דין זאָל דער אידישער זיין.

דער ערשטער פשוט'ער ענטפער איז קלאָהר: די פראגע איז שוין לאַנג געלעזט. די אידען זיינען ניט קיין נייע אומה, וואָס זיינען יעצט געבוירען געוואָרען אויף דער וועלט און דארפען יעצט אָנפאנגען שאפען די וועג ווי אזוי א געזעצגעבונג צו מאַכען. דאָס יודענ־

טום איז אין עיקר א געזעצגעבונג פון
דינים און משפטים. דער גרונד פון אי־
דישען געזעץ איז אין חומש, די ווייי־
טערדיגע ענטוויקלונג דערפון איז די
משנה און נאכהער דער תלמוד און שפע־
טער די גאונים או די פערשיעדענע
גרויסע געזעץ־זאמלונגען פון הלכות
גדולות, דער רמב״ם ביז'ן חושן משפט,
דער לעצטער פון די גרויסע אידישע גע־
זעצגעבער.

די אידישע געזעצגעבונג, זייענדיג
אזוי אלט און ווערענדיג אויסגעארבייט
אין פערשיעדענע אומשטענדען און פער־
שיעדענע צייטען און לענדער בעציעהט
זיך אויף ווייט־פערשידענע פעלדער פון
דעם מענשען'ס טעטיגקייט. עס בעהאנ־
דעלט לאנדעס־געזעצע, האנדעלס־געזע־
צע, געזעצע צווישען דעם ארבייט־גע־
בער און ארבייט־נעהמער, רענט און איי־
גענטהום, א. ז. וו. די געזעצע האבען
די גרויסע מעלה פון יעדען לעבעדיגען
געזעץ וואס זיי זיינען קיין מאל ניט גע־
ווען בלויז טעאריען אויפ'ן פאפיער, זיי
זיינען פראקטיצירט געווארען, דורכגע־
לעבט געווארען. די אידישע ריכטער־
רבנים זיינען כסדר אויפגעפאדערט גע־
ווארען צו ענטשיידען סכסוכים אין'ם
פראקטישען לעבען, און אידען זיינען א
פאלק וואס האט זיך בעשעפטיגט מיט
אלעם וואס מענשען בעשעפטיגען זיך
אויף דער וועלט, האבען שטענדיג גע־
האט נייע אינטערעסען מיט וועלכע זיי
זיינען פארגעקומען בעפאר די אידישע
ריכטער. עס זיינען געווען קייסעם ווע־
גען וועלדער און פעלדער, וועגען דיא־
מאנטען אימפארטירט פון ווייטע לענ־
דער, וועגען זייד און גאלד, קוריז וועגען
אלעם וואס עס קומט פאר אין דאס לע־
בען פון א לעבעדיגע טעהעטיגע פאלק.
אויף אזא אופן איז דער אידישער דין
געווען אן אייביגער קוואל וואס איז ניט
געבליבען שטעהען אויף איין ארט און
האט בעריהרט די פערשיעדענע מעג־
ליכקייטען פון מענשליכע סכסוכים, פון
אלע מדינות און אלע קלימאטען. נאכ־
מעהר: עס האט פיעל מאל פאסירט אז
אויף דעם אידישען דין פלעגען זיך פער־
לאזען ניט־אידען וואס האבען געהאט
מיט אידען משפטים. אין גרונד פון
אידישען דין זיינען שטענדיג געווען די
פרינציפען פון גערעכטיגקייט, וועלכע
זיינען דער פונדאמענט פון דער אידי־
שער לעהרע, און אויף אזא אופן איז
אויסגעארבייט געווארען די גאנצע גע־
ביידע פון אידישען געזעץ פון די פרי־
העסטע צייטען פון אונזער נאציאן ביז'ן
ווילנער גאון, און שפעטער אין דיעזער
לאנגער עפאכע איז ניט געווען קיין איין
מאמענט וואו דער אידישער געזעץ זאל
זיך האבען אבגעשטעלט. אין דיזער
געביידע פון אידישען דין זיינען פאר־
זונקען געווארען די ריעזיגע כחות פון
געניאלע מענשען, גאונים פון גייסט.

אויסער די אידישע געזעץ־ביכער זיי־
נען פאראן א ריעזיגע צאהל בעשליסע,
ארויסגעגעבען פון גרויסע ריכטער אין
דער פארם פון שאלות ותשובות, וועלכע
בעציעהען זיך אויף אלע סארטען כראַ־
גען וואס זיינען ווען עס איז פארגעקו־
מען אין א אידישען בית־דין, און דאס
אלעם איז דורכגענומען און דורכגע־
וועבט מיט דעם אידישען גייסט, אידי־
שע טראדיציאן אין בעצוג צו געזעץ,
און דאס ווערט כסדר געלערענט און גע־
שטודירט עד־היום אין די אידישע
ישיבות און אין בתי מדרשים ניט נאר
פון די וואס גרייטען זיך צו צו זיין ריכ־
טער־רבנים, נאר אויך פון אזוי אידען,
ווייל דער טייל פון אידישען געזעץ איז
איינגעוואקסען מיט דעם גאנצען גייס־
טיגען אידישען לעבען, און נאך עד היום
זיצען קינדער אין אלע טיילען וועלט,
אין ירושלים און אין ניו יארק אין ווער־
שא און אין לאנדאן, און מען לערענט
וועגען דעם דין פון איינעם וואס דינגט
ארבייטער א. ז. וו.

איז נאך פאראן אן ארט צו פרעגען
ווי אזוי זאל דער אידישער דין פון ארץ

ישראל זיין? איז ער דען דאָרט ניט געווען, אזוי ווי ער איז געווען אין יעדען פלאַץ וואו אידען וואָהנען?

אָבער דאָ קומט די מורא וואָס האָט ארומגענומען א טייל פון אונזערע משכילים פאַר דאָס טראדיציאָנעלע יודענטום. און עס האָט זיך אָנגעפאַנגען א געשריי: סטייטש! דער אידישער דין איז דאָך פערבונדען מיט דער אידישער רעליגיאָן. הייסט דאָך עס, אז די אידישע רעליגיאָן וויל אריינכאַפּען די הערשאַפט איבער דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען. עס איז דאָך איין מאָל גע'פּסק'ענט געוואָרען אז קירכע און שטאַאַט זיינען צוויי בעזונדערע זאכען. געזעצע זיינען דאָך דער אויסדרוק פון שטאַאַט, און דארום טאָרען זיי ניט זיין פארמישט מיט רעליגיאָן און מיט רבנים און מיט דעם גאַנצען אופן ווי אזוי דער אידישער דין געהט צוריק צו דער משנה און די משנה צו דער תורה, וועלכע איז א רעליגיעזע זאַך. דער בית־דין טאָר דאַרום פערלירען זיין ווערטה אין דער נייער ארץ־ישראל. זאָלען זיך די רבנים טהאָן מיט'ן חושן משפט וואָס זיי ווילען, מיר ווילען מאכען א נייע געזעצגעבונג, א וואָכעדיגע, וואָס האָט מיט'ן יודענטום גאָר ניט צו טהאָן. קורץ, מיר מאכען א נייעם דין ביי אידען און קעהרען זיך אום מיט'ן רוקען צום אַלטען.

דער אידישער דין, האָבען זיי גע־טענה'ט, איז ניט צוגעפּאַסט צו דער צייט; א פרוי און א מאַן שטעהט ניט אויף א גלייכע מדרגה, און אויב מיר וועלען זיין געבונדען צום אידישען דין, וועלען מיר קיין מאָל נישט קענען פראָגרעסירען.

דער ענטפער דארויף איז: קודם כל איז ניטאָ ביי אידען קיין "קירכע", ווי מען פארשטעהט עס ביי אנדערע רעליגיאָנען. ביי אונז איז דאָ א תורה, וועלכע איז דורך איהר געזעצליכער זייט אונטרענבאר פון אידישען לעבען, ווייל די תורה גופא איז א טייל פון אידישען לעבען, האָט דאָס אידישע לעבען געשאַפען, פונקט ווי זי איז דורך נאַציאָנאַל היסטאָרישען און עטישען זייט פאַרבונדען מיט דער אידישער ערציעהונג, ווייל דאָס נאַציאָנאַלע פאָלקס לעבען איז דארויף געגרינדעט. עס קען ניט זיין א אידישער לעבען אויב מען זאָל בעזייטיגען שבת און פּסח און מילה א. ז. וו., וועלכע זיינען תורה־זאכען. פונקט אזוי קען די תורה ניט בעזייטיגט ווערען פון אידישען דין צוליעב דעם, ווייל ביי גוים איז קירכע און שטאַאַט צוויי בעזונדערע זאכען און מעגען זיין בעזונדער. אונזער רעליגיאָן איז אַן אנדערע, אונזער לעבען איז אַן אנדערער, אונזער פערגאַנגענהייט איז אַן אנדערע. וואָס ביי זיי איז געפעהרליך, איז ביי אונז דער עיקר פון אַלע עיקרים.

וואָס איז די פּעולה צו כאַפּען ביי גוים ווערטער און פרעגען אידען א קשיא אז די בעגריפען וואָס עס ליעגען אונטער די ווערטער זיינען אַנדערש ביי זיי ווי ביי אונז. מיר האָבען זיך ניט צו רעכענען מיט ווערטער און אויסדריקע וואָס זיינען בעשאַפען געוואָרען ביי אנדערע אונטער גאַנץ פארשיעדענע אומשטענדען. מיר האָבען זיך צו רעכענען מיט אונזער אייגענעם אידישען לעבען און די פארבינדונג פון תורה מיט דער אידישער סקוהל אזוי גוט ווי די פארבינדונג פון תורה מיט דעם אידישען געזעץ האָט זעהר גוט געארבייט. דאָס אידישע לעבען וואָס איז אָנגעגאַנגען דורך דיזען אויפפּאַאָר איז געווען א שעהנער און א נאָבעלער.

און וואָס אָנבעלאַנגט צו דער פראגע וועגען פּראָגרעס זיינען אידען שטענדיג געגאַנגען מיט'ן פּראָגרעס. זיי זיינען אויף איין אָרט ניט געשטאַנען. די אידישע לעהרע איז א לעהרע פון לעבען. מען דאַרף לאָזען די זאכען מיט דעם נאַטירליכען גאַנג און אַלעס וועט רעכט ווערען.

איך צווייפעל ניט אז דער אידישער

דין וועט געווינען. עס איז נאַריש צו גלויבען אז וועהרענד די אידען האָבען געלעבט אונטער זייער דין אין גלות וועלען זיי יעצט זאָגען: יעצט געלויבט השם יתברך זיינען מיר שוין אין אונזער אייגענע היים און מיר וועלען דארום דעם אידישען דין אוועקווארפען און אָננעהמען אן אנדערן וועלכען מיר וועלען כאפען פון די גוים... דאָס וואָלט געווען ניט נאָר די גרעסטע שאנדע, עס וואָלט געווען די לעכערליכסטע זאך וואָס האָט פּאסירט זייט די וועלט שטעהט. איך בין זיכער אין דעם זיעג פון דעם אידישען דין געגען די וואָס דיינקען אז מיר דארפען בויען אונזער היים אויף פרעמדע יסודות.

72.

אריגינעל אידישעס אין א״י

עס איז קלאהר אז די אידישע ארץ ישראל וועט נאך אמאל שאפען עטוואס גרויסעס, עטוואס וואונדערבארעס, עטוואס וואס וועט ארויסרופען די וואונדער פון דער וועלט. אויב עס איז נאטירליך אונמעגליך צו שאפען א צווייטען תנ״ך — אזא זאך קען זיין נאר איינע אין ־ער גישיכטע פון דער מענשהייט — אבער עס וועט פון ארץ ישראל ארויסקומען א נייער אויסדרוק פון דער אידישער נשמה, נייע אריגינעל אידישע געדאנקען, נייע קלאנגען וואס וועלען פון די בערג פון יהודה אבשאלען ווייט און ברייט איבער ים׳ען און לענדער, פונקט ווי עס האבען אבגעשאלט אמאל די אידישע קלאנגען איבער דער ברייטער וועלט. און אלע וועלען אין יענעם טאג זעהן אז די קוואלען פון אידישען גייסט זיינען ניט אויסגעטריקענט. און אז מיר זיינען אזוי יונג און פריש ווי אין די צייטען ווען מיר זיינען געווען אין אונזער היים.

זייענדיג זיכער אין דיעזער צוקונפט, האב איך געזוכט אין מיין פערוויילען אין ארץ ישראל צו געפינען די ערשטע סימנים פון דער פערווירקליכונג פון דיעזען גרויסען טרוים. איך האב צוגעבויגען מיין אויער צו הערען אין דער לופט דעם ערשטען ציטער פון דאס וואס די נשמה־געזאנג פון אונזער נאציאן וועט באלד לאזען הערען און האב, דעם אמת זאגענדיג, דערווייל קיין זאך ניט געפונען. עס איז נאך ליידער ניטא אין ארץ ישראל קיין סימן פון עטוואס אריגינעלעס, פון עטוואס אייגענס. דאס אלעס וועט נאך דארפען שפעטער קומען: אז עס וועט קומען בין איך זיכער.

אין אלגעמיין איז נאך ביז יעצט אין ארץ ישראל אין דער נייער אויפלעבונגס־צייט ניט געשריבען געווארען קיין אמת גוטע זאך. וואס זאל אוועקגעשטעלט ווערען אין איין שורה מיט די גוטע זאכען וואס עס זיינען געשאפען געווארען אין גלות, אין דער לעצטער עפאכע, דורך ביאליק און אנדערע. איך וואלט ניט וועלען זאגען אז עס שוועבט עפעס א מין דלות אויף דאס וואס עס איז געזונגען און געזאגט געווארען אין דער ליטעראטור פון ארץ ישראל, אבער קיין צייכענס פון רייכטום און שפע קען געווים קיינער ניט געפינען אין דאס וואס עס איז געשאפען געווארען אין ארץ ישראל.

אבער איך וויל יעצט אריבערגעהן צו דעם וויכטיגערן טייל פון דער פראגע: צו דעם וואס עס זעהט זיך אזא דלות אין אריגינאליטעט צווישען אלעם

וואס איז אין ארץ ישראל געשאפען געווארען זייט דעם לעצטען פיערטעל יאהר הונדערט. עס דאכט זיך מיר אז, אום צו געפינען אן אריגינעלען געדאנק אין דער ארץ ישראל'דיגער ליטעראטור, דארף מען וואנדערן צוריק אזש ביז יחיאל מיכל פינס, פון וועלכען מען מאכט, געוועהנליך, ניט קיין גרויסען פירוש אין דער מאדערנער צייט. איך לעז דאס וואס עס איז געדרוקט אין ארץ ישראל, און מען דרוקט דאך ברוך השם א סך, און איך שטוים זיך ניט אז אויף עטוואס וואס זאל זיין ניי, אויף עטוואס וואס זאל זיין ספעציעל ארץ־ישראל'דיגעס, אין וועלכעם עס זאלען זיך זעהן די סימנים, אז דאס האט מען אויסגעקלעהרט אויף דעם באדען פון דער אידישער נאציאן. אלעס האט געקענט געשריבען ווערען אין ווארשא, אין ווילנא, און וואו איהר ווילט, און עס האט ניט קיין שום ספעציעלען ארץ ישראל חן, וועלכען מען וואלט געקענט ערוווארטען. מען שרייבט דא איבער דיזעלבע ענינים ווי מען שרייבט אין די אלטע מקומות, אונטער דעם זעלבען איינפלוס פון דעם אדער יענעם רוסישען, דייטשען אדער פראנצויזישען שריפטשטעלער, און מיט דעם זעלבען טאן, אפילו אהן א שום ספעציאל אידישע בעלייכטונג. עס מאכט אויף אייך דעם איינדרוק אז מען שאפט דא עפעס א גאנץ פרעמדע זאך אין העברעאיש. אלעס וואס עס איז פאראן אידישעס אין דעם זיינען די ווערטער. די געדאנקען, די אויפפאסונג, זיינען גענומען געווארען פון אנדערע.

אין ארץ ישראל זיינען פאראן א צאהל אידישע פאעטען, בעדייטענדע טאלאנטען, וואס האבען פערדיענסטע אין דער העברעאישער ליטעראטור. איך האב געזוכט אין זייערע שריפטען א ריכטיגען שיר פון ארץ ישראל, א געזאנג העסטע צייטען פון אונזער נאציאן ביז'ן פון מיין לאנד, און האב ניט געפונען. קיינער פון זיי האט אונז ניט געגעבען דאס וואס ירושלים רעדט צו א אידישע הארץ. אומזיסט וועט איהר זוכען אין זייערע שירים דעם שטורם וואס ירושלים רופט ארויס ביי א אידען, ווען ער דערזעהט די שטאט: אומזיסט וועט איהר זוכען דארטען דאס וואס דער ירדן רעדט צו אייך, וואס דער כרמל מיינט פאר א אידען: אומזיסט א צייכען פון יענעם ווינטעל, וואס פלעגט בלאזען ביי נאכט און פלעגט שפיעלען אויף די סטרונעס פון דוד המלך'ס פידעל. אויף די סטרונעס פון די אידישע פידלען אין ארץ ישראל בלאזען פרעמדע, ווייטע ווינטען. די ארץ ישראל לופט האט נאך אפילו גאר ניט בעריהרט אונזערע ארץ־ישראל דיכטער, וועמעס נשמות עס זיינען נאך, דאכט זיך, אין ווארשא, אדער זשענעווא. אפילו די גבורה פון די גרינדער פון ישוב, די גבורים וואס האבען בעזיעגט די ערשטע פאזיציאנען האבען ניט געקראגען קיין ריכטיגע אבשאצונג אין דער ארץ־ישראל'דיגער העברעאישער פאעזיע. כמעט דאס איינציגע וואס מיר האבען וועגען דעם אנפאנג פון ישוב איז דאס, וואס אימבער האט געשריבען, און אימבער איז אין ארץ ישראל לאנג ניט געזעסען. אלס אויסנאמע פון כלל איז דאס בוך ״שירי קדם לאסיף הלוי״. אין וועלכען מיר הערען צום ערשטען מאל א געזאנג וועגען ירושלים, וועגען די ארץ ישראל זונען און וועגען די נאטור ארום ירושלים. אין דעם בוך זעהט איהר אז דאס האט געשריבען א מאן, וועמעס געפיהלען, הארץ און געדאנקען זיינען אין ארץ ישראל, ריכטיגער אין ירושלים.

אזוי ווי עס איז פאראן וועניג אריגינעל אידישעס אין'ם אינהאלט פון די ארץ־ישראל'דיגע שאפונגען אזוי איז אויך דא וועניג אריגינעל־אידישעס אין דעם סטיל, מיט וועלכען מען שרייבט אין דער אידישער לאנד. עס זעהט אוים ווי פשיט'ע איבערזעצונג: מען קלעהרט אין אנדערע לשונות און מען טראגט עס איבער אין העברעאיש. פיעלע פון די דאזיגע זאכען זיינען האלב־אונפערשטענדליך פאר א אידען וואס איז ניט קלאהר אין די ענינים פון דער ערשטער קוועלע פון וואנען זיי קומען. אין דעם גאנצען קולטורעלען שטאף וואס מען געפינט אין ארץ ישראל איז קענטיג די פרעמדקייט, פרעמד פון אידישע מחשבות, פרעמד פון אידישען שטאנדפונקט, און פרעמד פון אידישען לשון.

אויב עס איז פאראן אין ארץ ישראל עטוואס אריגינעל אידישעס, קענט איהר עס געפינען אין אלט ירושלים. דארט קוקט מען נאך אריין אין אידישע ספרים, געשריבען אין א בעזונדער אידישען סטיל און פול מיט אריגינעל אידישע אנשויאונגען. דארט זעהט איהר די אידען נאך אלס אומה, וואס וואגט צו האבען אייגענע געדאנקען. דאס ווערט אפילו אנגערופען ביי מאנכע “גלות יודענטום„ אבער דיזער גלות יודענטום האט אין זיך זעהר פיעל אריגינעלעס. עס איז אין גאנצען אריגינעל אידיש. אידען האבען אין גלות געפיהרט אן אייגענעם לעבען און האבען געשאפען לויט זייער אייגענעם גייסט, אפילו אין די צייטען ווען זיי זיינען געווען מעהר אדער ווייניגער בעאיינפלוסט פון אנדערע, וועהרענד אונזער השכלה איז אין גאנצען געבויט אויף נאכמאכען פרעמדע, און אונזער נאציאנאלע השכלה האט נאך פיעל עהנליכקייט צו יענער השכלה, וואס האט געהאט איהר הויפט־צוועק נאכצומאכען דעם גוי.. א גלות יודענטום וואס איז געבויט אויף אידישע ספרים, געדאנקען און געפיהלען, וואס שטעלט אוועק דעם אידישען בעגריף פון מאראל אין צענטער פון דער וועלט־אנשויאונג איז פיעל מעהר ארץ־ישראל׳דיג ווי אן ארץ־ישראל׳דיגע קולטור, וואס שעפט זיינע אידעען און אידעאלען פון פאריז, שווייצאריען און מאסקווא.

איך בין זיכער אז דאס וועט זיך בייטען. דער כח פון ארץ־ישראל וועט גובר זיין די צו־שטארקע פרעמדע השפעה. דער געשריבענער ווארט וועט זיך מוזען אומקעהרען צו דעם מקור, און דאס וואס וועט גענומען ווערען פון פרעמדע וועט ווערען אזוי פערדייעט און איבערגעאנדערשט אין אידישען לעבען, אז עס וועט זיך איינפאסען צו דאס וואס איז אריגינעל אידיש. ירושלים וועט ניט זיין די שלעפע טרעגערין פון אייראפא און זוכען אין אלעם איהר נאכצוקרימען. דער אידישער גייסט וועט אויפלעבען אויף די בערג פון יהודה, און זיכער איז, אז דאס וואס עס געהט געשאפען ווערען וועט רוהען אויף דער אלטער אידישער טראדיציאן. עס וועט זיין אן אריגינעל אידישע שאפונג און ניט קיין נאכגעמאכטע פון דאס וואס אנדערע דענקען און פיהלען.

73.

הרב קוק — רב, דיכטער און פילאזאף

אין ירושלים די שטאדט פון סודות, תורה, נבואה, פאעזיע, קבלה און התלהבות, מיסטעציזם און אייביגע גאטזוכעניש זיצט א וואונדערליכער מענש. זיין נאמען איז הרב אברהם יצחק הכהן קוק.

איך האב איהם געזעהן צום ערשטען מאל אין לאנדאן אין 1919 און ער האט געמאכט אויף מיר א געוואלדיגען איינדרוק מיט זיין ערשיינונג נאך איידער איך האב זיך מיט איהם פאנאדערגערעדט. ער האט אויגען פון א טרוימער אין וועלכע עס ליעגט א וואונדערליכע טיעפקייט, ער קוקט אויף אייך גלייך און איהר זעהט אז זיין אמת'ער בליק איז געציעלט אין מרחקים, אין ווייטע גיט־דורכגעפארשטע און פארדונקעלטע מקומות, איהר פיהלט אז זיין נשמה וואנדעלט ערגעץ ארום און זוכט און אנהאלט. זיין פנים איז איידעל, א בלאסקייט, הויכע גייסטיגע ריינקייט, קדושה און אצילות איז אויסגעגאסען אויף אלע געזיכטסציגע פון הרב קוק, זיין שטערען איז פול מיט טיעפע קנייטשען פון דענקען און זארגען — זארגען פון זוכען אן ענטפער אויף פראגען וועלכע קענען קוים פארענטפערט ווערען, נאציאנאלע זארגען און וועלט זארגען. א פאאר געדיכטע אבער ניט שטריינגע ברעמען, א מיטע־לער וואוקס עטוואס צוגעבויגען פון א כך קוקען אין ספרים און נאך מעהר פון דעם לאסט פון דער "שכינה וואס איז אין גלות" און פון דעם גרויסען וועלטשמערץ, א קול פול מיט ליידענשאפט און ווארימקייט וואס דרינגט אריין טיעף אין אייער הארצען, וועלכער הערט זיך שטיל, פארטרויט, ריכטיג. ווי עס וואלט צו אייך גערעדט דער פריינד פון אייער יוגענד וואס וויל אייך דערצעהלען פון די זיסע חלומות פון אייער קינדהייט. פאר אייך שטעהט א גאון, א מקובל, א פילאזאף, א דיכטער און א נאציאנאלער טרוימער.

הרב אברהם קוק איז פיל־לייכט דער קאמפליצירטעסטער מענש וואס עס איז היינט דא ביי אידען. עס איז ניטא קיין אידעאל אויף דער וועלט וועלכער זאל ניט געפינען קיין אבקלאנג ביי איהם אין הארצען, עס איז ניטא קיין שטרעבונג וואס זאל ניט ארויסרופען ביי איהם א געוויסע סימפאטיע, אבער אין יעדע פון די שטרעבונגען וועלכע זאלען געווינען די סימפאטיע פון הרב קוק דארף זיין עטוואס גוטעס און שעהנעס. איז אבער הרב קוק א מקובל און לויט די קבלה איז אין יעדער זאך, אפילו אין טומאה, פאראן א פונק פון קדושה און ר' אברהם יצחק הכהן איז בעשעפטיגט זיין

גאנצען לעבען די דאזיגע פונקען פון קדושה צו פאנגען אום ער זאל קענען אלעם ליעבען. ר׳ אברהם יצחק איז דער גרעסטער ליעבהאבער אין דער וועלט. ער האט ליעב אלעם און אלעמען.

אט זיינען די ווערטער וואס ר׳ אברהם יצחק זאגט אויף זיך אליין, עס רייסט זיך ארויס ווי א שטורם פון זיין הארצען. ער זאגט אין זיינעם א ספר:

איך האב ליעב אלעמען, איך קען ניט אז איך זאל ניט ליעב האבען אלע מענשען, אלע פעלקער. איך ווינש פון דער טיעפעניש (פון מיין נשמה) אז אלעם זאל זיין שעהן און פאלקאם. מיין ליעבע צו אידען איז מעהר צופלאקערט און מעהר טיעף אבער דער אינערליכער וואונש פארשפרייט זיך מיט די שטארקייט פון זיין ליעבע אויף אלעמען.

פריינד און געגנער פון הרב קוק וועלען עדות זאגען אז די ווערטער זיינען ריכטיג און דערפאר האט ער טאקע גענוג צרות ווי מיר וועלען ווייטער זעהן. אבער דער מאן וואס האט ליעב אלעמען נעהמט אריין אין זיין ליעבשאפט ניט נאר נאר אלע מענשען נאר אויך אלע ברואים מיט וועלכע ער פיהלט זיך אין גאנ׳ן נאהענטע בעציהונגען. ער זאגט אין איינעם פון זיינע שריפטען:

דער מענש איז דער צענטער פון דער וועלט. עס הייסט, דער צענטער פון דער וועלט איז די גאטהייט, אבער ווייל דער רעיון פון גאטהייט געפינט זיך ביי מענשען דעריבער האלטען מיר דעם מענשען פאר דעם צענטער פון דער וועלט. אויב אבער מען וואלט געקענט זאגען אז דער דאזיגער רעיון (פון גאטהייט) געפינט זיך אין אלע ברואים וואלט פון אונזער ווערדע גאר ניט אראבגעפאלען. מיר זיינען ניט קיין ניט־פארגינער צו פערלאנגען אז נאר מיר זאלען דערקענען דעם בעשעפער.

אין אמת׳ן, ר׳ אברהם יצחק האט רחמנות אויף די ברואים וואס עס פעהלט זיי דער גליק און דער פערגעניגען צו וויסען וואס גאטהייט בעדייט.

א מענש וואס האט ליעב אלעם און אלעמען, ביי וועמען די ליעבשאפט איז דער ווארצעל פון זיין נשמה, מוז האלטען נאהנט פון זיין הארצען א סך זאכען וועלכע שטימען ניט איינע מיט די אנדערע, וועלכע זיינען קאנטראסטען איינע צו די אנדערע. ער מוז זיין סימפאטיש גענייגט צו פיעלע זאכען, וועלכע קענען ניט פעראייניגט ווערען און זיין נשמה מוז דעריבער זיין צוריסען. ר׳ אברהם יצחק וויים דאס און עס ארט איהם ניט, אדרבה, ער איז איבערצייגט אז דאס איז גאר א גרויסע און א וואונדערליכע מעלה. ער זאגט:

דער וואס האט געזאגט אויף מיר אז מיין נשמה איז צוריסען, האט ער גוט געזאגט. געוויים איז זי צוריסען. מיר קענען זיך ניט פארשטעלען מענשען וועמעס נשמה עס איז ניט צוריסען. נאר דער דומם (דאס אונארגאנישע) איז גאנ׳ן. אבער דער מענש האט שטרעמונגען וואס זיינען אין קאנטראסט איינע צו די אנדערע און אין איהם איז שטענדיג אן אינערליכער קאמפף און די גאנצע ארבייט פון מענשען איז צו פעראייניגען די קאנטראסטען פון זיין נשמה דורך אן אלגעמיינעם רעיון וואס אין גרויסקייט און ערהאבענהייט ווערט אלעם אריינגענומען און עס קומט צו א פאלשטענדיגע הארמאניע. זעלבסטפערשטענדליך אז דאס איז מעהר ניט ווי א אידעאל צו וועלכען מיר שטרעבען אבער דערגרייכען צו איהם איז אונמעגליך פאר א ילוד אשה, נאר דורך אונזער אנשטרענגונג קענען מיר קומען צו איהם נעהנטער און נעהנטער און דאס איז דאס וואס די מקובלים רופען "יחודים".

און ר׳ אברהם יצחק איז שטארק בעשעפטיגט צו זוכען דיזע גרויסע וואונדערליכע געטליכע הארמאניע אין וועלכער עס זאל קענען אריינגענומען ווערען אלע מענשליכע שטרעבונגען, אלע אידעאלען, אלע ווינשע, אלעם וואס ליעגט טיעף פערוויקעלט אין די מענשליכע מוחות, אין די מענשליכע הערצער. ער זוכט דעם גרויסען וועלט צענטער, דעם צענטער פון גאטהייט, וואו עס זאלען זיך צוזאמענגיסען אלע ליעבשאפטען, אלע געזאנגען, אלע טרוימען, אלע שמחות און צער׳ן, אלעם וואס איז ליכטיג און

וואס עס שטרעבט צו ליכטיגקייט, אלעס וואס ציטערט און וואס זוכט אן אויסלייזונג און ער איז זיכער אז מען וועט עס געפינען און איינמאל שרייט ער אוים:

זאל גרוים ווערען דער גייסט פון מענשען, זאל ער ארומנעהמען דעם חומר און דעם גייסט מיט איין גרויסען בליק. דער טויט וועט פארלירען אין גאנצען זיין בעדייטונג, ער וועט פארניכטעט ווערען דורך די ריינע אנערקענונג און דורך די ריכטיגע ידיעה. דאס לעבען וועט זיך פארציהען אויף אלעס. דאס גייסטיגע נאטור און דאס מאטעריעלע נאטור, די נאטור אליין און די נשמה פון דער נאטור, דאס וואס עס איז נאטור און דאס וואס עס איז העכער פון נאטור — אלעס זאל ווערען איין פעראייניגונג.

די רעליגיעזע השגה פון ר׳ אברהם יצחק וויים ניט פון קיין גרענעצען און בעשרענקונגען, זי נעהמט ארום אלע וועלטען, דרינגט אריין אין די ווייטעסטע ווינקלען פון דעם יוניווערזום. זיין רעליגיאנס־פילאזאפיע שפרייט אוים איהרע פליגלען פריי און זי דערגרייכט צו יענער וואונדערליכער אחדות צו וועלכען נאר גרויסע גייסטער קענען זיך אויפהויבען. אין אן אנדער ארט פילאזאפירט ר׳ אברהם יצחק אזוי:

די חכמה פון אמת לערנט אונז די וועלט אחדות. עס לערנט אונז וועגען די גלייכקייט וועלכע מיר געפינען אין דער גאנצער בעשאפונג ביז גאר הויך. וואו דאס געשאפענע ווערט גלייך מיט דעם בעשעפער — — — דאס גשמיות און דאס נידעריגע און דאס הויכע — אלעס איז א צווילינג פעראייניגט און פארגליכען.

שטרעבענדיג אז די רעליגיאן זאל ביי יעדער מענשען ארומנעהמען אזא בריי־טען אלל־וועלטליכען בעגריף איז ר׳ אברהם יצחק ניט דערשראקען פאר דער וויסענשאפט טאמער וועט זי ענג מאכען די רעליגיאן, אדרבה, ער איז זיכער אז וואס ווייניגער מען וויים אליין וויינינער פארשטעהט מען וואס רעליגיאן איז געטליכקייט איז און וואס מעהר מען וויים אלץ ווייטער קען מען דערגרייכען וואס גאטהייט מיינט. דער וואס האט ווייניג השכלה שטעלט זיך פאר די גאטהייט אויף אין א זעהר קליינע פארשטעלונג און דערפאר:

קען מען זיך גאר ניט משער זיין ווי ווייט דער מענש ווערט א קריכער און א בטלן דורך א יראת שמים אהן וויסען און ווי ווייט דער מענש קומט צו דער השערה פון דער געטליכער גרויסקייט — — — דורך די אויסברייטונג פון די קראפט פון זיין וויסענשאפט, דורך די בעפרייאונג פון זיין פאנטאזיע און דעם שוואונג פון זיינע געדאנקען, דורך דאס וויסען די וועלט און דאס לעבען, דורך די רייכקייט פון געפיהל אין דער גאנצער עקזיסטענץ און דארום דארף מען באמת עוסקן אין אלע חכמות שבעולם און אין אלע תורות פון לעבען און אין אלע פערשיעדענע קולטורען, אין דעם אינהאלט פון עטהיק און רעליגיאן פון יעדער אומה ולשון.

וועהרענד ר׳ אברהם יצחק זעהט דער רעליגיאן ווי זי נעהמט ארום מיט א ברייטען שוואונג די גאנצע וועלטפילאזאפיע און נעהמט נאך צו איהר הילף די וויסענשאפט אום צו קענען געהן אויף איהר גיכען גאנג צו זוכען דאס אייביגע און דאס אונענדליכע, קען מען אבער אזא זאך ניט טהאן אהן דער הילף פון דער פאעזי, די פאעזי קען דערגרייכען אין א סך ערטער וואו די פילאזאפיע און די וויסענשאפט, ביידע געשטיצט אויפ׳ן שכל, קענען ניט קומען. ר׳ אברהם יצחק וויל טאקע פון דער פאעזי זיך ניט אוועקריהרען און ער שרייט אוים אין גרוים פאטהאס:

אמונה — דאס איז די פאעזי פון לעבען, די פאעזי פון דער עקזיסטענץ. און די פאעזי קען מעהר דורכדרינגען. מעהר אינעווייניג ארייננדרינגען אין דעם אינהאלט פון א זאך ווי עס קען טהאן די פראזאאישע השגה... וועה איז צו דעם יעניגען וועלכער וויל אוועקנעהמען פון דאס לעבען זיין פאעטישע שעהנקייט, ער פערליערט דעם גאנצען אינהאלט פון דאס לעבען און דעם גאנצען אמת.

און אזוי זיצט ר׳ אברהם יצחק הכהן

קוק אין א הויז פול מיט ספרים, אדער ער שטעהט אנגעשפארט אויף א סטענדער אויף א ריעזיגע גמרא אדער אויף א פיעל קלענערען פארמאט פון זהר. שווימט אין ים התלמוד אדער שוועבט אויף די פליגלען פון דער קאבאליסטישע פאעזי, אין יענע הויכע וועלטען פון ליכטיגקייט און ערהאבענהייט, וואו אלעס ווערט צוזאמענגעגאסען אין איין אייביגען אקארד פון שעהנהייט און גליק, פון זיסע חלומות און געטליכע קדושה. אבער פון צייט צו צייט שלאגט מען איהם איבער זיינע געדאנקען, ווער מיט א שאלה, ווער מיט א בעזוך זיך צו משתעשע זיין אין תורה און ווער מיט קהל'שע זאכען פון שטאדט, און ווער מיט דער אויפפאדערונג פון שרייבען אפיעלם פאר אנשטאלטען צו די גלות לענדער און ווער מיט פארשידענע פאליטיק פון פארטייען. און ר' אברהם יצחק מוז זיך ארונטערלאזען פון די הויכע וועלטען אויף דער ערד, דער רב פערמאכט די גמרא, לייגט אוועק דעם זהר וועלכען ער איז קלאר כמעט אויסווענינג, א שמייכעל פון פריינדליכקייט און גוטהערציגקייט פערשפרייט זיך אויף זיין פנים און דער פילאזאפישער דיכטער ווערט פערוואנדעלט אין א רב אדער אין אן עסקן: פאר אונז זיצט א רב, דיסקוטירט מיט אנדערע רבנים וועגען א דין־תורה אדער רעדט וועגען די כסוכים פון ירושלים, וועלכע קומען אזוי אפט אדער וועגען זיין ארגאניזאציאן "דגל ירושלים", וועלכע ער האט געגרינדעט.

אבער דער שווערסטער טהייל אין ר' אברהם יצחק'ם ארבייט איז זיין שטעלונג אין דעם קאמפף מיט דעם עקסטרים חרדי'שען פליגעל פון ירושלים.

הרב קוק – רב, דיכטער און פילאָזאָף (2)

אז די אידען זאָלען האבען און מוזען האבען ארץ ישראל, דאס איז דער צענטראלער געדאנק אין דער פילאָזאָפיע אין דער פּאָעזיע פון הרב קוק. ארויסגעהענדיג פון נאציאָנאלען, רעליגיעזען און אלל־וועלטליכען שטאנדפונקט. א אידישע ארץ ישראל איז ניט נאָר די קרוין פון אלע מעשים פון דאס אידישע פאָלק, דאס איז דאס העכסטע אידעאל פון יודענטהום און א וויכטיגער שריט פאָרווערטס אין דער פאָלקאָמענהייט און פראגרעס פון דער גאנצער מענשהייט.

די גרעסטע אידעאלען צו וועלכע די מענשהייט שטרעבט אדער קען שטרעבען זיינען שארף און קלאר ארויסגעצייגט אין דאס יודענטום. די אידישע אמונה איז "דער אידעאל פון אמונה אין אלגעמיין". זי "נעהמט אריין אין זיך אלע גרויסע נייגונגען אפענע און בעהאלטענע אזוי ווי די גאָטהייט אליין נעהמט אלעס אריין. פאראן נאציאָנען וואס האבען געוויסע פעהיגקייטען אין א גרויסע מאָאס ווי די אידען האבען עס אבער די אידישע נאציאָן אלס דער תמצית פון דער גאנצער מענשהייט פאראייניגט אין זיך אלע מעלות פון אלע נאציאָנען, און דערפאר — ווען די אידען וועלען ענטוויקלען זייער נאציאָנאלען לעבען אויף דעם גרונד פון די גרויסע אידישע אידעאלען וועלכע זיינען אויך וועלטליכע אידעאלען וועט דאדורך די גאנצע מענשהייט קריגען א שטויס ווייטער אויף דעם וועג פון פראגרעס ווי זי האט געקראגען אזא שטויס אמאל. סוף כל סוף וועט דער אידישער מענשהייטס־אידעאל זיעגען און דאס וועט קומען ווען אידען וועלען צוריק האבען זייער לאנד און וועלען פארטזעצען די ארבייט פאר די גרויסע אידעאלען פיר וועלכע די אידישע נאציאָן האט געארבייט, געקעמפפט און געליטען. איינער פון דיעזע אידעאלען איז אויך דער שלום וועלכער איז דער "הויפּט־ראָד" אין דער מאשינערי פון יודענטהום. די שאפונג פון א אידישע ארץ ישראל איז דארום א נויטווענדיגער שריט פאר די העכערע שטרעבונגען און בעדירפנישע פון דער מענשהייט.

אָבער נאָך איידער מיר בעזארגען דער מענשהייט דארפען מיר בעזארגען דאס יודענטהום וועלכע איז ניט און קען ניט זיין פאָלקאָם אין גלות. ווען ניט די יניקה וואס דאס אידענטהום אין גלות האט פון דעם לעבענס־טוי פון דער קדושה פון ארץ ישראל וואלט זי ניט געהאט קיין פונדאמענט. זי לעבט דורך די פאָרשטעלונגס קראפט וועלכער איז

נעבויט אויף דער פערגאַנגענהייט און צוקונפט. אבער עס איז פאראן א גרע־נעץ אויף ווי ווייט א פארשטעלונגס קראפט קען געבען כח אויסצוטראגען דעם לאסט פון לעבען און דיזער גרע־נעץ איז שוין, ווי עס שיינט אריבער. דעריבער געהט דאס יודענטהום אין גלות אונטער, און זי האט קיין האָפנונג, נאָר אז מען זאל איהר איינפלאנצען אויף א קוואל פון אמת'ן לעבען פון איי־גענע קדושה, און דאס איז ניט אין קיין אנדער אָרט אויסער ארץ ישראל.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז די נייע אידישע ארץ ישראל דארף זיין געבויט אויף די קדושה פון דער תורה, די אידישע אויפלעבונג אין ארץ ישראל מוז קומען מיט אן אויפלעבונג פון קדושה, אבער וואס טהוט מען מיט די וואס ווילען ניט וויסען פון דיזע אלע זאכען און זאגען אז נאציאָנאליזמוס אליין אָהן רעליגיאן איז פאר זיי גענוג? זאל מען זיך פון זיי דערווייטערן? זאל מען צוטהיילען דאס פאָלק אין צוויי טהייל? ר' אברהם יצחק זאגט אז: ניין! אז א מין נאציאָנאליזם, זאגט ער, וואלט געווים ברייגנען די נאציאָן אויף א צושטאנד פון טומאה און אונטער־גאנג, אבער די וואס בעריהמען זיך אז זיי ווילען פון רעליגיאן ניט וויסען ווייס־סען אליין ניט וואס זיי ריידען, ווייל דער נאציאָנאלער גייסט איז אזוי פאר־בונדען מיט דעם רעליגיעז־געטליכען גייסט אז אפילו דער וואס זאגט ער וויל פון לעצטען ניט וויסען, איז ווי באלד אז ער זאגט אז ער איז אנגעבונדען אָן נאציאָנאלען גייסט הייסט שוין אז דער געטליכער גייסט איז אין איהם דאָ מיט געוואלד. אלעס וואס די אידישע נאציאָן פערמאָגט און וואס איז בעליעבט צו־ליעב זייער נאציאָנאלען גייסט: דאס לאנד, די שפראך, אידישע היסטאָריע און מנהגים, איז אין זיי פאראן א רוח אלקים. הרב קוק געפינט די רפואה גע־גען פרייען נאציאָנאליזם אין א שטארקע ארבייט אום צו בעווייזען די פרייע נא־ציאָנאליסטען אז זיי האָבען א טעות און דערמיט ברייגנען זיי אז זיי זאלען פאר־שטעהן אז נאציאָנאליזמוס און רעליג־יאָן מוז געהן צוזאמען.

ער איז געגען דער שיטה אז די פרו־מע אידען זאלען זיך אבטהיילען און אז עס זאָל ניט זיין קיין פארבינדונג "צווי־שען זיי און די פרייע. עס איז ניטא קיין שיעור, זאגט ער, צו דעם שאדען אין גשמיות און רוחניות וואס עס ברייגנט די צוטיילונג פון א פאָלק אויף טהיילען. דאס איז א מחשבה פון עבודה זרה, אפילו רשעים וואס זיינען אנגעבונדען מיט'ן גאנצען הארצען אין דער נאציאָן איז אויף זיי געזאגט געוואָרען: "ועמך כלם צדיקים".

ר' אברהם יצחק איז א גרויסער מאמין אין דעם קראפט פון דעם נא־ציאנאליזמוס צו ברייגנען אפילו די פרייעסטע סוף כל סוף צו אידישקייט, ער האלט אז ווען די נאציאָנאלע ליעב־שאפט איז ביי אימיצען שטארק ברייגנט עס איהם צו ליעב האבען די תורה און אויב עס זיינען נאך פאראן מענשען וואס זאגען אז זיי זיינען נאציאָנאליס־טען און ווילען ניט וויסען פון דער תורה איז א סימן אז זייער ליעבשאפט צו דער נאציאָן איז נאך ניט גענוג שטארק, אז זייער נאציאָנאליזמוס וועט שטארקער ווערען וועלען זיי אנ־דערש דיינקען. דער עיקר איז, אז דער ישוב אין ארץ ישראל זאל ווערען גרויס, זאל מען אויפבויען דעם נאציאָנאלען בנין, דערפון וועט ארויסבלאָזען א גרוי־סער ווינד וואס וועט אויפלעבען די נשמה פון די אידען. מען דארף זיך גאר ניט מצער זיין אויף די שטראמען פון דעם נאטירליכען נאציאָנאלען געפיהל, אפילו דאס וואס ער מאכט קאליע אין דעם וועג אין וועלכען ער פלייצט וועלען אויך צום סוף ברייגנען צו גוטעס.

ניט נאָר שרעקט זיך ניט הרב קוק פאר די פרייע נאציאָנאליסטען נאר ער געהט נאך א שריט ווייטער און זאגט אז אין געוויסע הינזיכטען זיינען זיי בעסער ווי די פרומע אידען וואס אינ־טערעסירען זיך ניט מיט אויפבויען ארץ ישראל. די פושעי ישראל, טענה'ט ער, וועלכע גיבען זיך אב מיט ליעבשאפט צום כלל ישראל, צו ארץ ישראל און צו דער אויפבויאונג פון דער נאציאָן זיינען

מעהר פאלקאם ווי דער נפש פון די פרומע אידען וועלכע טהוען ניט פאר'ן כלל און פאר דאס אויפבויען פון ארץ ישראל. ביי די פרומע אידען איז אבער דער גייסט העכער. די ליכט פון משיח וועט אבער בריינגען דערצו אז אידען וועלען זיך פעראייניגען און דער נפש פון די פרומע וועט ווערען פארריכט דורך דער גאַנצקייט פון דעם נפש פון די פושעים און דער רוח פון די פושעים וועט פארריכט ווערען דורך דעם איינפלוס פון די פרומע און ממילא וועט קומען פארבונדען א גרויסע ליכטיגקייט, און דאן וועלען אידען זיין גרייט צו דער גאולה.

די אלע געדאנקען האבען געשאפען געגנער צו הרב קוק, איבערהויפט נאכדעם ווי הרב קוק איז ערקלעהרט געוואָרען ביי די מעהרסטע אינסטיטושאָנס פון ירושלים אלס רב־הכולל און גלייך נאכדעם האט זיך הרב יאָנענפעלד געלאָזען ערקלעהרען אלס דער רב פון אשכנזים. ארום זאָנענפעלד האבען זיך גרופירט די עקסטרימסטע חרדים פון ירושלים און די אפאזיציאן צו די אידען פון הרב קוק האט זיך פערשטאַרקט מיט דער אפאזיציאָן צו זיין רב־הכללות.

עס איז פאַראַן נאָך אַ פונקט אין הרב קוק'ס שריפטען וועלכער האט געבראכט זיינע געגנער צו גרויס כעס און דאס איז פאָלגענדער:

הרב קוק שרייבט ווי נויטיג עס איז צו שטאַרקען דעם אידישען גוף וועלכער איז פערלאָזען געוואָרען, "ווייל מיר האבען גע'עוסק'ט א סך אין גייסטיגע זאכען. האבען פערגעסען די קדושה פון גוף און מיר האבען פארגעסען אז מיר האבען בשר קודש ניט ווייניגער ווי מיר האבען רוח הקודש". ער זאגט אז אידען דארפען האבען א חשובה גשמות וואס זאל שאפען געזונדע בלוט, געזונדע פלייש, שטאַרקע אויסגעהאקטע גופים, און ער קומט צום בעשלוס אז: די גימנאסטיק אין וועלכע די יונגע לייט עסק'ן אין ארץ ישראל צו פערשטאַרקען זייער גוף אום צו קענען ווערען שטאַרקע זיהן צו דער נאציאן, פערפאָלקאָמירט דעם גייסטיגען כח פון די הערליכע צדיקים וואס עסק'ן אין יחוד פון די שמות הקדושים. די דאזיגע הייליגע ארבייט (פון גימנאסטיק) בריינגט די שכינה זעהר הויך פונקט ווי זי געהט אַרויף דורך די שירות און תשבחות וואס דוד מלך ישראל האט געזאגט אין ספר תהלים.

אין א געוויסען שבת־צו־נאַכט איז געקומען צו מיר אין האָטעל א יונגער רב אין שטריימיל און האט געזאגט אז ער האט מיר עפעס צו זאגען וועגען א זאַך וואס ער וואָלט וועלען אַז קיינער זאל דערפון ניט וויסען אויסער איך. אַיך האב דעם אורח אריינגעבעטען אין א צימער. ער איז געוועזן פון א זעהר סימפאטישען אויסזעהען און נאכדעם ווי מיר האבען זיך ביידע געזעצט האט ער געזאגט:

איך וויל אייך עפעס ווייזען א זאך וואס וועט אייך צייגען וואס עס קען פאסירען אין אונזער ירושלים. עס האבען זיך געפונען אין ירושלים מענשען וואס האבען געוואגט אַרויסצוגעבען א מיאוס'ען פאסקוויל געגען הרב הגאון הצדיק ר' אברהם הכהן קוק אין וועלכען מען רופט איהם מסית ומדיח. עס איז שומו שמים!

ער האט ארויסגענומען פון זיין בוזים קעשענע א דינעם ליפלעט פון עטליכע זייטלאך וועלכער האט געטראגען דעם נאָמען "קול השופר". אויפ'ן ערשטען פיידזש איז געשטאַנען: "מצוה לפרסם האיסור שעשו רבותינו הגדולים גאוני עולם, זקני ישראל, צדיקי הדור שליט"ה מפה עיה"ק ירושלים תובב"א בהתאספם יחד לדין למחברת "האורות" שחבר אברהם יצחק הכהן קוק ושאר מאמריו בתרבות הישראלי והניר" נאַכהער שטעהט דער פסוק: אמרו לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים, א. ז. וו. קיין נאָמען פון קיין פערפאסער איז ניט געווען אויף דעם ליפלעט נאָר אויף דער צווייטער בלעטיל איז געווען א בריעף אונטערשריעבען פון הרב דעסקין און הרב זאנענפעלד אין וועלכען זיי האבען געשריבען אז אין הרב קוק'ס ספרים זיינען פאראן אזעלכע זאכען אין וועלכע

מען טאָר ניט ארײנקוקען א. ז. וו. די עטליכע בלעטלעך וואס קומען נאָך דעם בריעף זיינען געווען פול מיט זלזולים געגען הרב קוק. דער שרייבער שטעלט זיך ארוים אלס א מקנא קנאת ה׳ געגען דעם וואס וויל אראבפיהרען אידען פון דרך הישר, אברהם יצחק קוק.

דיעזע בראשורע איז נאָך ניט ערשיענען, האט מיר ערקלעהרט מיין גאסט עס איז נאָך אין דרוק, מיר האבען זיך אבער דערוואוסט דערפון און געקראגען איינע פון די ערשטע קאפיעס וועלכע איך האב זיך געאיילט צו ברייגנען צו אייך אום איהר זאלט וויסען וואס דא טהוט זיך.

אין צוויי טעג שפעטער, האט געקאָכט ירושלים מיט דעם סקאַנדאל. וואו מען איז געגאנגען האט מען נאָר געהערט וועגען "קול השופר" וועלכען מען האט ניט ארויסגעגעבען פיר דעם ירושלימדיגען פובליקום, עס איז בעשטימט געווען נאָר פאר עקספּארט אום צו מודיע זיין דעם כלל ישראל אין אלע לענדער פון גלות אז מען האט ענטדעקט א מסית ומדיח אין ירושלים און דאָס איז א מאַן וואס איז בעקאנט צו אידען פון איין עק וועלט ביז דער אנדערער און איז געווען צוואנציג יאהר רב אין יפו... צווישען די קרייזען וואס שטעהען מיט הרב קוק, די גרויסע מאיאריטעט פון די ירושלימדיגע אידען, האט עס געשטורעמט. מען האט געשמועסט אז דאס וועט גלאט ניט אבגעהן. עס האט זיך אזוי ניט געהאנדעלט וועגען דעם פארדעקטען שרייבער פון "קול השופר" ווי וועגען הרב זאָנענפעלד און הרב דעסקין וועלכע זיינען אזוי פראמינענט פערמישט אין דעם ענין.

איך האב בעשלאָסען אריבערצוגעהן צו הרב זאָנענפעלד זיך מיט איהם דורכצושמועסען וועגען דעם ענין.

.75

הרב זאנענפעלד

דער פיהרער פון די עקסטרימסטע חרדים אין ירושלים איז פיעלייכט דער איינציגער פון די בעריהמטע פערזענליכקייטען אין דער אידישער הויפט־שטאדט וואס וואהנט אין דער אלטער שטאדט און האט ניט איבערגעצייגען זיין דירה אין איינעם פון די נייע שטאדט קווארטאלען. געהענדיג צו איהם דארף מען דורכגעהן די אלטע געדרעהטע געסלאך און קומענדיג צו זיין הויז דארף מען ארונטערגעהן א היבשע ביסעל טרעפ. זיין וואהנונג איז אין א נידעריגען פלאץ און דער צוגאנג אליין זאגט אייך שוין פריהער אז דער פיהרער פון די קנאים לעבט ניט אין קיין רחבות. אין הויז גופא זעהט אויס אלעם אזוי פשוט ווי אין די הויז פון א קליינשטעדטילדיגען רב אין ליטא. ווייניג מעבעל א כך ספרים. איך האב געוואוסט נאך איידער איך בין געגאנגען צו איהם, אז ר׳ חיים זאנענפעלד איז ריין אין גאנצען פון דער ערגסטער תאוה וואס שלעפט אראב דעם מענשען אין זומפף: די תאוה פון געלד. ר׳ חיים איז א שונא בצע אזוי האבען מיר פערזיכערט אפילו זיינע שונאים און אלעם וואס איך האב געזעהן אין זיין הויז האט מיר עדות געזאגט, אז די זאך איז ריכטיג. אין דעם ליעגט אויך טהיילווייז דער סוד פון זיין איינפלוס. א מענש וואס איז ווייט פון געלד־זוכט איז א מאראלע קראפט וואס מוז ארויסרופען רעספעקט. הרב קוק און הרב זאנענפעלד זיינען אין דיזען הינזיכט גלייך.

הרב זאנענפעלד האט מיר צוגענומען מיט א זעהר ברייטען און פריינדליכען שלום עליכם און האט אונז גלייך אריינגעפיהרט אין סוכה, עס איז געווען חול־המועד סוכות. הרב זאנענפעלד איז א הויכער מאן, זיין געזיכט איז ברייט. זיין בארד איז לאנג ברייט און ווייס און פארשטעלט א גרויסע טהייל פון זיין ברוסט. אויף זיין פנים איז אויסגעגאסען א געוויסע שטרייננקייט, וועלכע ווערט נאך פארגרעסערט דורך זיינע גרויסע ברעמען. די אויגען האבען א זעהר קלוגען בליק, עס איז גענוג איין קוק צו טהאן אויף ר׳ חיים אום זיך איבערצוצייגען אז מען זעהט פאר זיך א איד א חכם אין ברייטען זינן פון דאס ווארט. צוזאמען מיט דער איבערצייגונג וואס איהר קריגט אז הרב זאנענפעלד איז א איד פון טיעפען שכל קריעגט איהר אויך די איבערצייגונג, אז ער איז א איש אמת וואס שטעהט פעסט פאר זיינע פרינציפען און פיהרט זיין עקשנות'דיגען קאמפף פיר דאס וואס ער גלויבט, אז עס איז גוט און ריכטיג. אויף זיין גאנצע האלטונג איז קענטיג פון

איין זייט די שווערקייט און האַרטקייט פון קנאות און פון דער צווייטער זייט די שטאָלץ און גבורה מיט וועלכע די קנאות ווערט אָפּט בעגלייט ביי די וואס זיינען ערנסטע און אידעאַליסטישע קנאים. עס קען ניט זיין קיין גרעסערער קאָנטראַסט צווישען'ם שווערמערישען פילאָזאָף־פּאָעט הרב קוק און צווישען דעם עקסטרימסטען חרדים פיהרער ווע־מעס גאַנצע שיטה וואָלט איך פּיעלייכט אויפגעפאסט אין די ווערטער "יהרג ואל יעבור". הרב זאָנענפעלד וויים ניט פון קיין קאָמפּראָמיסען, וויים ניט פון קיין נייגונגען. דאס יודענטום איז א קאַמפּף און דער וואס געהט אין דער מלחמה דאַרף זיך מיט סענטימענטאַליטעטען ניט אָבגעבען.

נאכדעם ווי מען האט אַביסעל פער־בראַכט אין די געוועהנליכע שמועסען עטליכע פראַגען פון זיין זייט וועגען אַמעריקא און עטליכע פראַגען פון מיין זייט וועגען ירושלים איז מען ניט ווי־לענדיג אַרויף אויף דעם שמועס וועגען דער אַטאַקע אויף הרב קוק וואס האט אויפגעשטורעמט די שטאָדט. און איך האב איהם געמאכט אויפמערקזאם אויף דעם בריעף וואס איז געדרוקט פון איהם און אנדערע געגען הרב קוק אָנווינקענדיג דערביי, אַז דאס מאַכט דאָך אַ רושם פון חלול־השם און דאס מאכט דאָך שוואַכער דעם גאַנצען אָרטאָדאָקסישען לאַגער. ווען אָרטאָדאָקסישע פיהרער קריגען זיך אַרום און נאָך אין אזא סקאַנדאַליעזען וועג אין דער עפענטליכקייט געווינען דערפון די וואס בעקעמפען דעם יודענ־טהום.

הרב זאָנענפעלד האט מיר ניט איבער־געשלאָגען די צייט וואס איך האב גע־רעדט, איך האב געזעהן אַז מיינע ווער־טער האבען איהם ניט געבראַכט אין דער מינדעסטער פערלעגענהייט, ער האט געהאט זיין תשובה גרייט און איז געווען זיכער, אַז ער איז פאָלשטענדיג גערעכט. ווען איך האב געענדיגט האט ער מיר אין פּשוטע ווערטער ערקלעהרט, אַז מיי־נונגען צווישען מענשען זיינען שטענדיג געווען פערשיעדען, און אַז יעדער איז פאַרפליכטעט צו קעמפּפען פאַר זיינע מיינונגען ווען ער איז איבערצייגט. אַז די מיינונגען פון זיין געגנער זיינען שעדליך. בית שמאי און בית הלל האבען זיך אויך געקריגט און גוט האבען זיי געטהאָן וואס זיי האבען זיך געקריגט האבען זיי דערמיט די תורה גרעסער גע־מאכט און דאס איז דער פּשט פון מחלוקת לשם שמים וועלכע איז א גרוי־סע זאַך און וועט שטענדיג עקזיסטירען אַזוי לאַנג ווי מענשען וועלען האבען מוחות צו קלעהרען.

ער האט נאכהער געזאגט: איך בין מיט דעם יפו'ער רב (אַזוי רופט ער הרב קוק, וועלכער איז געווען א לאַנגע צייט רב אין יפו) ניט איינפערשטאַנדען. דער יפו'ער רב איז געווים אַן אדם גדול אָבער ער האט אַן אנדער שיטה און איך האב אַן אנדער שיטה, איך בין איבערצייגט, אַז זיין שיטה ברענגט שאדען דעם יו־דענטהום. קען איך שווייגען?

— קענט איהר מיר ערקלעהרען — האב איך איהם געפרעגט—וואס איז די שיטה פון יפו'ער רב און וואס איז אייער שיטה?

— דער יפו'ער רב—זאגט הרב זאָ־נענפעלד—מיינט אַז אויב ער וועט זאָ־גען שבחים אויף די ראַדיקאַלען און וועט אויף זיי מלמד זכות זיין וועט ער זיי קענען געווינען נעהנטער צו אידיש־קייט, ער מיינט, ווען ער וועט שרייבען וועגען זיי אַז טראָץ דעם וואס זיי זיי־נען פריי האבען זיי גרויסע פאַרדיענסטע פאַר'ן יודענטהום און נאָך אַזעלכע זאכען וועלען זיי דערמיט ווערען צוגעצויגען צו דאס יודענטהום, און דערפאַר זאגט ער, אַז די וואס זיינען זיך עוסק אין גימ־נאַסטיק טהוען זיי דערמיט אַן עבודת הקודש, וועהרענד אַלע ווייסען, אַז דיזע לייט עסען טרפות בפרהסיא און זיינען מחלל קודש עפענטליך. דער יפו'ער רב האט געווים א גוטע כונה אָבער דער־ווייל ער ליבט דאך די מענשען וואס מאַכען חרוב דעם גאַנצען אידישען לע־בען און גראָבען אונטער דעם פונדאַ־מענט אויף וועלכע מיר שטעהען. און וואס איז דער סוף? זיי, יענע לייט לייע־נען גאָר ניט וואס דער יפו'ער רב שרייבט, זיי ווילען ניט נעהמען אין

האנד ארײן קיין זאך וואס א רב שרייבט ווי ליבעראל ער זאל צו זיי ניט זיין. זיי זיינען אפילו ניט דאנקבאר פאר זיין שטעלונג צו זיי, זיי אנערקענען גאר ניט און ווייסען אפילו ניט וואס ער שרייבט. די איינציגע וואס לעזען וואס ער שרייבט זיינען די פרומע יונגע לייט פון די ישיבות, די לעצטע ביסעל וואס זיינען אונז געבליבען און ווען זיי לעזען אז מאכען גימנאסטיק איז אזוי ווי תהלים זאגען, ווארפען זיי אוועק דאס ביסעל אידישקייט וואס זיי האבען. איך גלויב אז מיר דארפען מיט די פרייע ניט האבען צו טהאן, מיר וועלען זיי צו אונז ניט קענען ברייננגען. מיר דארפען בעסער פארהיטען אז די וואס זיינען מיט אונז געבליבען, זאלען אהין ניט אוועק און דאס דרשן'ען אין שבח פון די פרייע איז געוויס ניט קיין סגולה, אז די וואס שטעהען מיט אונז זאלען מיט אונז בלייבען.

איך האב צום רב געזאגט: איהר האט פריהער פערגליכען די מחלוקות אין ירושלים צו די מחלוקות פון בית שמאי און בית הלל אבער די בית שמאי האבען דאך ניט געשריבען זלזולים אויף די בית הלל און פארקעהרט. זיי האבען דאך אפען דיסקוטירט; אויב איהר זייט ניט איינפערשטאנען מיט די אידעען פון יפו'ער רב האט איהר געקענט שרייבען ספרים אדער מאמרים צו פערטהיידיגען אייערע מיינונגען אבער שרייבען א בריעף צו אזעלכע לייט ווי די פון "קול השופר" מענשען וועלכע וואגען צו רופען א גאון און חסיד מיט'ן נאמען רשע, הייסט דאך עס א חלול פון גאנץ ירושלים און די שיטה פון יפו'ער רב איז דאך די שיטה פון תלמוד: לעולם תהיה שמאל דוחק וימין מקרבת?

און קוים האב איך געענדיגט און עס איז געלעגען אויפ'ן רב צו ענטפערען האט מען פון דער אפענער טהיר פון דער סוכה געהערט ווי מען האט אויסגעשריען: אשרי יושבי ביתך. מען האט זיך געשטעלט דאוונען מנחה. איך האב זא ווי זא ניט געוואלט דוקא האבען אן ענטפער פון ר' חיים. זיין גדאנקענגאנג איז שוין געוועזן פאר מיר קלאהר איך האב זיך אבגעזעגענט מיט איהם און בעגלייטענדיג מיר צום טהיר האט ער געזאגט: קיינער דארף דערפון קיין עגמת־נפש ניט האבען. מיט מחלוקת איז בעסער ווי אהן מחלוקת. ווען עס זאל שוין חס ושלום אין ירושלים קיין מחלוקת ניט געוועזן וואלט עס שוין געוועזן א סימן אז קיינער קימערט זיך שוין גאר נישט וועגען אידישקייט, און אז אלעם איז חלילה טוידט.

די לעצטע עטליכע ווערטער האט זיך געפאסט צו דער האראקטעריסטיק פון ר' חיים זאנענפעלד, דאס האט געמאכט דעם בילד פאלקאם. ר' חיים האט מיר ווארעם געדריקט די האנד, ער האט געשמייכעלט, זיין גאנצער וועזען האט אויסגעדריקט גייסטיגע אריסטאקראטיע. דער הויכער זקן, ער איז שוין, שיינט מיר, ביי אכציג איז פול מיט יוגענדליכע ענערגיע. פאר מיר איז געשטאנען א פערזאן וועמען מען קען ניט מבטל זיין, א פרינץ פון אלט ירושלים. איך בין ניט געוועזן איינפערשטאנדען מיט קיין איין ווארט וואס ער האט מיר געזאגט. די שיטה פון מחלוקה איז ניט אידיש און האט געבראכט אונגליקען אין ארץ ישראל, די פרומקייט פון הרב קוק איז א פיעל העכערער סארט ווי די פרומקייט פון ר' חיים. ניט דוחה זיין דארף מען נאר מקרב זיין אלע קרעפטען פאר ציון,—וואס אנבעלאנגט צו די האנדלונג אין בעצוג דעם בריעף פון הרב זאנענפעלד אין "קול השופר" איז עס אונמעגליך צו רעכטפערטיגען. אבער טראץ אלעמען האב איך געפיהלט רעספעקט צו דיזען מאן, וועלכען טראץ וואס ער איז א געגנער פון די ציוניסטען האט געענטפערט ווילסאן'ס שליח ווען יענער האט איהם געפרעגט פארוואס איז ער געגען די ציוניסטען: אלע אידען זיינען ציוניסטען! אז מען זעהט ר' חיים'ן גלויב איך קען מען איהם ניט אזוי שנעל פארגעסען ווען אפילו מען מוז זיין געגען זיין שיטה אין האנדלונגען.

און אויך מארגען האט מען מיר גערופען צו אן אסיפה פון די רבנים און די נכבדים פון ירושלים צו בעטראכטען

וואס עס איז פאראן צו טהאן וועגען דעם גרויסען סקאנדאל פון "קול השופר". עס זיינען דארטען געוועזען ביי זעכציג פערזאן אשכנזים און ספרדים. רבנים און סוחרים, אויבען־אן איז געזעסען אן אלטער רב, ר' דוב'צע וועלכער איז געוועזען דער פארזיצענדער. אבוואהל אין אמת'ן האט געפיהרט די טשער אן אנדערער. די אנוועזענדע זיינען געוועזען אויפגערעגט. איינער א יונגער רב מיט א שעהנעם פארטראכטען פנים האט אויסגעדריקט דאס וואס עס איז ביי איהם געוועזען אויפ'ן הארצען און אויפ'ן הארצען פון די מעהרסטע פון די פערזאמעלטע אין אזא . קורצע דרשה: רבותי! מען האט מבזה געווען א גאון א צדיק קדוש וטהור כאחד הריקים רחמנא לצלן. געוואלד! היתכן? הישמע כזאת? עס איז דאך שומו שמים! איך האב מעהר ניט וואס צו זאגען וועגען דעם! אן אנדערער רב, א מיטעליאהריגער האט זיך געשטעלט און האט מיט גרויס ווארימקייט געזאגט: אין דער תורה שטעהט אז פנחס בן אהרן הכהן האט געטאן א גרויסע זאך דערמיט וואס ער איז געוועזען א קנאי, גאט אליין האט אויף פנחס'ן געזאגט א שבח און גלייך נאכדעם שטעהט אז גאט האט געהייסען אז דער פיהרער פון אידען זאל ווערען יהושע. איז דאך א קשיא: אויב פנחס האט געטאן אזא גוטע זאך דערמיט וואס ער איז געוועזען א קנאי פארוואס איז ער ניט געווארען דער פיהרער אנשטאט יהושע? איז דער תירוץ אז א קנאי קען זיך זיין אמאל גוט אלס אן איינצעלנער מענש, אבער קיין פיהרער קען קיין קנאי ניט ווערען, פאר א פיהרער טאר מען ניט נעהמען קיין קנאי. ירושלים האט שוין גענוג געליטען פון קנאות. דא אז איינער האט געוואלט מען זאל איהם האלטען פאר א פרומען האט ער בלויז געדארפט ארויסגעהען אין גאס אנווייזען מיט'ן פינגער אויף אימיצען און זאגען: פלוני בן פלוני איז אן אפיקורס, א פושע ישראל און גלייך האט מען איהם דעם אנווייזער געקרוינט פיר א צדיק און חסיד. דאס מוז אויפהערען. שטריינגע מיטלען זאלען גענומען ווערען געגען די וואס האבען פעראורזאכט א חלול השם. א שטארקער פראטעסט מוז ארויסגעגעבען ווערען.

מען האט ניט פערגעסען אויך הרב דיסקין וועלכער איז געווען גע'חתמ'עט אויף דעם בריעף אין קול השופר. דאס איז געווען א וואונדערליכע ערשיינונג: די ירושלים'ער ארטאדאקסי איז ארויס צו פארטהיידיגען ליבעראליזם. ירושלים שטעהט מיט קוק'ן — דאס איז געווארען קלאר אויף דער אסיפה, אבער ירושלים האט דיסקוטירט די פראגע מיט פייער, מיט בעגייסטערונג און האט בעשלאסען אנצונעהמען א פראטעסט געגען די אטאקע אויף הרב קוק.

דאס איז געווען א קורצע צייט איידער איך האב פארלאזען די שטאדט און לאנד. עס איז מיר בעשערט געווען צו זעהן א ירושלים'דיגע מחלוקה איבער פרומקייט. מיין רייזע וואלט פיעלייכט ניט געווען פאלקאם אהן דיעזען קולטורעלען קאמפף וועלכער האט אויסגעבראכען אין ירושלים נעבען מיינע אויגען. און עס האט מיר געלערענט אז דער ליבעראליזם האט די אויבערהאנד אין דער הייליגער שטאדט פון דוד ושלמה.

76.

הייזער פון תורה און גוטהערציגקייט

הייזער פון תורה און פון גוטהערציגקייט, געבויט מיט גרויס נאציאנאלע ליעבשאפט און טרייהייט, אויסגעהאלטען זייט לאנגע דורות פון פאלק אין וועמענס נשמה עס האט שטענדיג געברענט דער פייער פון אהבה צו ארץ־ישראל— וואס פיר א שעהנער מאנומענט זיינען זיי פאר אידישען פאטריאטיזם, פאר אידישען אידעאליזם און פאר אלעם וואס נאבעל און ערהאבען אין דאס אידישע הארץ !

אידען פון דער גאנצער וועלט צושפרייט אויף אלע ים'ן און פארווארפען אין אלע ווינקלען פון דעם ערד־קוגעל זאמלען פרוטות און גראשענס אום אז אין דער היילינער שטאדט, דארטען ווייט אויף די בערג פון יהודה זאלען אידען קענען זיצען און לערנען תורה. און זיי זאלען ניט דארפען פון דארטען אויסוואנדערען צוליעב הונגער. און יעדער אידענע וואס גיט עטליכע גראשענס פיר ירושלים'ער הייזער פון תורה און גוטהערציגקייט ווייס, אז דארטען וואו זי איז קיינמאל ניט געוועזען איז די אידישע היים, די אידען קומען פון דארטען און אהין ווילען זיי זיך אומקעהרען און זי העלפט מיט איהר געלד, אז די היים זאל חלילה ניט זיין ליידיג פון אידען. ירושלים אהן אידען—וואס פיר אן אונגליק וואלט עס געווען פאר דער גאנצער אידישער אומה, און מען האט געווארפען געלד אין די פושקעס אומעדום וואו א איד האט געוואהנט, וואו א מזוזה איז געווען אויפ'ן טיהר און וואו א ווארימע אידישע הארץ האט געקלאפט.

און פון צייט צו צייט קומט א שליח פון דער היילינגער לאנד, פון דער היילינגער שטאדט. ניט אב א גרוס פון די מקומות הקדושים דערמאנט די טייערע ווערטער וועלכע זיינען איינגעבאקען אין הארצען, וועלכע האבען צופלאקערט די פאנטאזי און האבען אריינגעטראגען צויבער און פאעזי אין אידישען לעבען אין גלות, ער דערמאנט דעם הר־הזיתים און רחל'ס קבר און מערת המכפלה. די ביינקונג פון דאס פאלק אחיים ווערט צואווארעמט, טרעהרען בעווייזען זיך אין די אויגען, מען גיט געלד פאר ארץ־ישראל, דער בונד צווישען לאנד און פאלק וואס איז צוריסען געווארען פון רוימישען שווערד לאנג לאנג צוריק ווערט פערשטארקט. פון צייט צו צייט ווארפט אימיצער אוועק די שטא־ט ארעשטעדטיל פאהרט אוועק אין ארץ ישראל. די גאנצע שטאדט איז פעראינטערעסירט, זעגענט זיך מיט איהם מיט טרעהרען, ער פאהרט אין דער לאנד פון די אבות מתפלל זיין אין קדושה און

טהרה אויף דעם הייליגען באדען און וועקען דעם בורא אין הימעל וואס האט זיך צופיעל פאר'כעסן'ט אויף זיינע קינדער, ער זאל מאכען א סוף פון דעם פינסטערען יאך פון גלות, א סוף פון בזיונ'ת און שפלות פאר די וואס טראגען זיין נאמען און זיי אויפזאמלען צוריק אונטער זיין פליגעל אין זיין היים, אין דער לאנד פון אלע לענדער, גאט'ס וואהנונגס פלאץ אויף דיזער ערד וואו זיין ליכט זאל ווידער שיינען אויף זיין פאלק וועלכע ער האט אליין אויסגעקליעבען פון אלע מענשען אויף דער וועלט.

און דיזע וואונדערליכע ערשיינונג. ריעזען שעהנעם קאפיטעל פון אידישע געשיכטע פול מיט פאעזי פון א נאציאן. האט מען פעראורטהיילט אין דער אידישער מאדערנער גאס אלס א זאך מיט וועלכע מען דארף זיך שעהמען. "חלוקה" איז געווארען א חרפה. ווען ניט אבער די חלוקה וואלטען מיר קיין אידישען ישוב ניט געהאט אין ארץ ישראל, ווען ניט דער אלטער ישוב וואלט קיין נייער ניט געווען און מיר וואלטען אפילו ניט אויסגעהערט געווארען פון דער וועלט וועגען אונזערע תביעות אויף דאס לאנד. מען פארגעסט, אז די ערשטע וואס זיינען געגאנגען אבנעהמען ציון פאר אונז. די ערשטע העלדען־ציוניסטען זיינען געווען די וואס האבען געמאכט דעם אלטען ישוב מיט מסירת נפש. די בויער פון אלטען ישוב זיינען נאציאנאלע גבורים אבער מיט דער בעקאנטער שנאה וועלכע די השכלה האט אין אונז איינגעפלאנצט צו דער גאנצער אידישער טראדיציאן איז גענוג צו זאגען אלטער ישוב. אז עס זאל געשאפען ווערען א פאראורטהייל געגען דעם. ערשטענס איז דער אלטער ישוב פארבונדען מיט רעליגיאן און אלעס וואס איז פארבונדען מיט רעליגיאן איז פסול נאכ'ן נייעם שולחן־ערוך און צווייטענס איז ער אלט און ביי קיין אומה ולשון איז אלטקייט ניט קיין חסרון אויסער ביי דעם פאלק וואס שעפט זיינע גאנצע כחות פון אלטפערגאנגענע צייטען. די אידישע גאס איז ראדיקאל געווארען און מיר ווילען אונזער נעכטען אויסמעקען.

מיין ערשטער וויזיט איז געווען אין בקור חולים האספיטאל, אן אנשטאלט וואס איז אלט שוין א יאהר זיבעציג. מיר זיינען אריין אין א גרוימיגען הויף ארומגערינגעלט פון אלע זייטען פון האספיטאל בנינים געבויט לויט'ן אלטען סטיל. מיר זיינען צוגעגאנגען צום אפיס אויפ'ן טיהר איז געהאנגען א סיין מיט פאלגענדען אויפשריפט:

קול דודי דופק:
התורה למדה לנו דרך ארץ.
אל יכנס אדם פתאום
כי אם בדפיקה.

נאך איידער איך האב געענדיגט איבערצולעזען דיזע מליצה וועגען די נויטווענדיגקייט פון אנקלאפען אין טיהר, איידער מען געהט אריין איז שוין דער סופעראינטענדענט ה' גראיעווסקי ארויסגעגען אונז און האט אונז דורכגעפיהרט דורך אלע אבטהיילונגען פון דעם האספיטאל, אלעס איז געווען בליצין ריין. אין ניט פיעל בעטען זיינען געלעגען ליידיג. דער האספיטאל וועלכער איז איינצענטער פון דער אלטער שטאדט טהוט א גרויסע ארבייט. ער איז מאדערן אין אלע הינזיכטען. עס קען ניט זיין קיין מעהר דעמאקראטישע אדמיניסטראציאן ווי די פון דעם דאזיגען אנשטאלט און די קראנקע פיהלען זיך דא זעהר היימיש. דער האספיטאל בויט יעצט אן אבטהיילונג אויסער האלב פון שטאדט מויער. מיר זיינען אריין אין דראג־דעפארטמענט, א מאן אין א יארמולקע מיט א גרויסע שעהנע בארד מיט א ליכטיגען פנים וועמען איך וואלט אנגענומען פיר א וויכטיגען רב אויב ניט זיין ווייסע אפטעקארישע קאפאטע איז ארויסגעגאנגען פון דער לאבאראטארי געגעבען אונז א ברייטען תלמיד־חכם'שען שלום־עליכם. דער סופעראינטענדענט האט אנגעפאנגען פארצושטעלען: ר' שרגא פייוועל — ער האט געוואלט זאגען דעם נאמען פון אפטייקער, דער לעצטער האט איהם איבערגעשלאגען: וואס מיר ר' שרגא! זאגט בעסער פייווקע אפטייקער. ווי מען רופט מיר דא אין ירושלים! עס איז איבעריג צו זאגען אז ר' שרגא פייוועל איז א איד א תלמיד חכם, און

ירושלים איז א וואונדער אז איינער איז עס ניט. אין בקור חולים האספיטאל איז אן אמת'ע אידישע סביבה אזעלכע ווי עס איז געווים ניטא אין קיין אידישע האספיטאל אויף דער וועלט אויסערהאלב ירושלים.

אין דער אלטער שטאדט איז אויך פאראן דער האספיטאל "משגב לדך" וועלכער לעבט יעצט איבער א שווערן קריזיס. די קוועלען פון זיין איינקונפט זיינען כמעט ווי אבגעשניטען. די טערקען האבען צורויבט איידער זיי זיינען אוועק אלעס וואס זיי האבען געקענט, זיי האבען אפילו צוגענומען אלע גלעזערנע און אנדערע כלים. די שטיצע פון ועד הצעירים איז אבגעשניטען, קיין פערבינדונגען מיט אויסלאנד האט דער האספיטאל ניט און ער איז אין א שווערע לאגע. דער האספיטאל שטעהט ניט ווייט פון דער וואנד פון שטאדט מויער, פון זיין דאך זעהט מען א וואונדערליך שעהנעם בילד קוקענדיג אויפ'ן הר־הבית און אויף די בערג אין מזרח און דרום פון ירושלים.

דער שעהנסטער האספיטאל אין ירושלים אין בעצוג צו דער געביידע איז דער האספיטאל שערי צדק, ווייט אוועק פון שטאדט מויער אין דער יפו'ער גאס ביין ענדע פון דיזער וויכטיגער גאס פון ירושלים. ווען מען פאהרט מיט'ן שאסעע פון יפו קיין ירושלים און מען פאהרט אריין אין שטאדט ציהט די געביידע פון שערי צדק האספיטאל די אויג פון דעם דורכפאהרער. אין מיטען פון א שעהן בעפלאנצטען הויף מיט ביימער אלעען פון אלע זייטען ארומגערינגעלט שטעהט שטאלץ און אימפאזאנט דער מאסיווער בנין מיט זיינע גרויסע פענסטער מיט זיין סאלידע ארכיטעקטור. ער איז געבויט און אויסגעהאלטען פון די האלענדישע און דייטשע אידען.

מיר זיינען אריין אין דעם הויפט אריינגאנג, מיר האבען זיך געפונען אין א ברייטען קארידאר, אלעס ארום האט עדות געזאגט אויף די סטריקטעסטע דייטשע ריינליכקייט, דער דייטשער געשמאק האט זיך געלאזען דערקענען אין דער ארכיטעקטור פון דער געביידע, און אין יעדער זאך אויף וואס די אויג איז געפאלען. פון א ברייטע האלב געגלאזטע טיהר איז ארויס א מאן מיט א שעהנעם אויסזעהן און מיט א טריט פון א דייטש־געלערנטען מענשען. ער האט געטראגען א קאנטיגע אריסטאקראטישע יארמולקע האט צו אונז גערעדט דייטש. דאס איז געוועזן ה’ מארקס דער סופעראינטענדענט. ער האט אונז דורכגעפיהרט אלע דעפארטמענטס, אלעס איז גרויס געבויט פון דער ברייטער האנד, דער האספיטאל איז בעגאסען מיט א ים פון ליכט וואס שטראמען אריין אין ריעזיגע כוואליעס דורך די גרויסע פענסטער, ער שטעהט אויף א הויכען פלאץ, און פון באלקאן זעהט מען די בערג פון יהודה אין זייער גאנצען צויבער. דער האספיטאל האט א בעזונדער אבטהיילונג פאר אנשטעקענדע־קראנקהייטען. דער אויפזעהער האט מיר געוויזען אויפ'ן וואנד די נאמען פון די וואס האבען געשענקט "בעטען" פאר'ן האספיטאל, כמעט אלע קומען פון פראנקפורט און אידיש דייטשע שטעדט. איין נאמען איז געוועזן פון אן אמעריקאנער נדבן. מיר האבען נאך גענוג פלאץ פאר אמעריקאנער נדבנים האט ה’ מארקס געזאגט. מיר דארפען זיי האבען. מיר קענען ניט עקזיסטירען פון די נדבות פון די דייטשע אידען. וואס וועלען מיר טהאן ווען די דזשאינט וועט אויפהערען צו געבען ?

מיר זיינען ארואב אין קיך, דער ריעזיגער אייזערנער אויווען איז געווען אנגעפילט מיט שבת'דיגע מאכלים וועלכע מען האט שוין "פאררוקט", עס איז געווען פרייטאג פאר נאכט. וועגען פרומקייט און כשרות דארפט איהר זיך ניט זארגען אין דעם שערי־צדק האספיטאל. דער אנפיהרער פון איהם איז דער בעקאנטער דר. וואללאך, דער פרומסטער אידישער דאקטאר אויף דער וועלט. ווען מיר זיינען ארוים אין קארידאר איז אנגעקומען דר. וואלאך. מיר האבען פערבראכט א היבשע ווייל, ווען איך האב איהם געזאגט, אז איך פאהר אין א פאאר טעג אוועק, האט ער שמייכלענדיג געזאגט : ווי פאהרט עס א איד אוועק פון ארץ ישראל ? ! איך מיין, אז ער

איז געווען גערעכט אין דער בעהויפּטונג אפשר האָט ווירקליך קיינער קיין רעכט פון ארץ ישראל אוועקצופאָהרען. מיר האָבען גערעדט וועגען די מעלות פון ארץ־ישראל און דערמאָנט וועגען געוויסע חסרונות. דר. וואַללאך האָט מיר געזאָגט: די מעלות וועט איהר געדענקען אויף אייביג, די חסרונות וועט איהר פארגעסען אזוי שנעל ווי איהר וועט ארויף אויפ׳ן שיף אזא מזל האָט עס שוין אונזער ארץ־ישראל!

מיר זיינען ארוים פון שערי־צדק האָבען זיך ארייגעכאַפּט אין מושב זקנים. א הויף מיט איינינע בנינים מיט א שוהל א. ז. וו. א שטעדטעל אין זיך אליין. זיינען אריין אין דעם איינציגען משוגעים אנשטאלט אין ארץ־ישראל געגרינדעט פון ירושלים׳ער לייזרעס, די זונן האָט זיך אָנגעפאנגען ארונטערזעצען, ווען מיר האָבען זיך אומגעקעהרט א היים.

דער תנ״ך אין ארץ ישראל

אין ירושלים איז פאַראַן אַ תלמוד תורה און ישיבה אונטערן נאָמען "עץ חיים". זי פיהרט זיך נאָכ'ן אַלטען ערציהונגס־סיסטעם, און שטעהט אין אפּאָזישאָן געגען "עברית בעברית". איך האָב געקריגען אַ בריעף פון פּרינסיפּאַל ר' יחיאל מיכל טיקאָצינסקי מיט אַן איינלאַדונג צו בעזוכען די "עץ חיים", און איך האָב די איינלאַדונג אָנגענומען. די "עץ חיים" האָט ביי זיבען הונדערט שילער אין איהרע ביידע אבטהיילונגען אין דער אַלטער שטאָדט און אין דער יפו'ער גאַס. דעם נאָמען טיקאָצינסקי האָב איך שוין געהערט נאָך איידער איך בין געקומען אין ארץ־ישראל און איך בין געוועזן פּעראינטערעסירט צו זעהן די "עץ חיים" און איהר פיהרער.

איך האָב געפונען ר' יחיאל מיכל טיקאָצינסקי אין דעם קליינעם אָפיס פון דער תלמוד תורה און ישיבה. אויף זיין געזיכט ליעגט די איידעלקייט פון אַ תלמיד חכם אַן אידעאַליסט. ער רעדט קורץ און שאַרף, זיינע בעוועגונגען זיינען שנעלע און ער מאַכט דעם איינדרוק פון אַ מענשען מיט ענערגי. מען דאַרף מיט איהם לאַנג ניט ריידען אום זיך צו איבערצייגען אז ער בעזיצט אין אַ גרויסע מאָאָס דעם זעלבסטבעוואוסטזיין פון אַ קעמפּפער פיר זיינע אידעען און אידעאַלען.

איך האָב איהם געפרעגט ביז וועלכען עלטער לערנט מען אין "עץ חיים" און ער האָט מיר ערקלעהרט אַז אין תלמוד תורה לערנט מען ביז 14—15 יאָהר און אין ישיבה ביז 17—18. איך האָב איהם געפרעגט צו מען לערנט דאָרטען שפּראַכען, היסטאָרי, געאָגראַפי, א. ז. וו. ער האָט מיר געענטפערט אַז מען לערנט דאָרטען בלויז למודי־קודש און חשבון, קיין אַנדער זאַך לערנט מען דאָרטען ניט.

—אבער — האָב איך גע'טענה'ט — אויף אַזאַ אופן געהען דאָך ארוים פון אייער שולע יונגע מענשען וואס האָבען קיין בעגריף אין וועלט־זאַכען, דאס הייסט מענשען וועמען עס פעהלט די נויטיגסטע ידיעות וואס א ציוויליזירטער מענש דאַרף וויסען!

——אידען האָבען גוטע קעפּ — האָט ר' יחיאל מיכל געענטפערט — און אַ גוטען פערשטאַנד. זיי דערגעהען די אַלע זאַכען וואס אַ מענש דאַרף וויסען אליין פון זיך אָדער דורך אביסעל הילף פון פּריוואַט לעהרער און די מעהרסטע פון ספרים. איהר זאָלט זיך נאָר ניט שרעקען. אידען וואס זיינען ערצויגען אלס

תלמידי־חכמים בלייבע ניט אונוויסענד אפילו אין זאַכען וואס זיינען אויסער די אידישע למודים.

איך האָב אויסגעדריקט מיין צווייפעל איבער דעם ערפאָלג פון דיזער זעלבסטבילדונג אין וועלטליכע זאַכען אויף וועלכע ר׳ יחיאל מיכל האָט אזוי פיעל געבויט און דער פיהרער פון ״עץ חיים״ האָט געזאָגט:

צו וואס זאָלען מיר פיהרען א טעאָרעטישען ויכוח אין וועלכען קיינער קען דעם אַנדערן ניט איבערציינגען, אז מיר קענען בעסער בעטראַכטען די פאַקטען. אונזער אינסטיטושאָן איז אַן אַלטער. לאָמיר זעהן די פרוכט וואס ער האָט ארויסגעגעבען וועלען מיר גיכער קומען צו אַן אָבשאַצונג פון זיין ארבייט. איך וועל אייך אָנרופען נעמען פון אונזערע געוועזענע תלמידים און איהר וועט זיך איבערציינגען אז די וואס געהען ארויס פון אונזער שולע זיינען ניט פרעמד פון וועלט־זאַכען. דוד יעלין קענט איהר? ער איז א תלמיד פון ״עץ חיים״, און חיים מיכל מיכלין אייער קאָרעספאנדענט קענט איהר? ער איז א תלמיד פון ״עץ חיים״, און ה׳ צוועבנער קענט איהר? ער איז אונזערער א תלמיד. פיעלע פון די גרעסטע משכילים זיינען אונזערע שיקער. אונזערע תלמידים זיינען פאַראַן אין די אוניווערזיטעטען און קומען אהין אריין ניט עלטער ווי די פון די סקולס וואו מען גיט זיך אָב מיט וועלטליכע למודים. און דאס איז דערפאַר וויל ווען א אידישער יונגער מאַן האָט א גוטע ערציהונג אין די למודי־קודש דויערט איהם נאַכהער א קלייניגקייט צו אויסלערנען אַנדערע נויטיגע זאַכען. דער וואס לערנט ביי אונז געווינט אבער געגען אַנדערע דערמיט וואס ער נעהמט אריין א גרויסע טהייל פון דער אידישער בילדונג וועלכע איז דאס גרעסטע בילדונג אַן און פיר זיך.

ווען איך האָב געזאָגט אז נאָך מיין מיינונג וואָלט בעסער געווען אז מען זאָל לערנען אַלעס וואס א איד דאַרף וויסען אי אַלס איד אי אַלס מענש, די למודי קודש און די למודי חול צוזאַמען אום די תלמידים זאָלען ארויסטראָגען פון זייער שולע די גאַנצע בילדונג וואס זיי דאַרפען האָבען און ניט געבען זיי איין טהייל און לאָזען דעם אַנדערן טהייל זיי זאָלען אליין זוכען, האָט ער געענטפערט:

ווער איז געווען בלעם? אין א לעבעדיגע קלינגענדע שטימע האָט מיר דער אינגעל ערקלעהרט: בלעם איז געווען א גוי׳עשער נביא.

איך האָב זיך געווענדעט צו א צווייטען מיט דער פראַגע: וועלכע ווערטער פון בלעם׳ס רעדען געפעהלט איהם אַם בעסטען. א ווײלע האָט דער קליינער ירושלמי נאַכגעקלעהרט און האָט געזאָגט: בעסער פון אַלעם וואס בלעם האָט געזאָגט איז דער ערשטער פסוק: מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל.

איך האָב געפרעגט א צווייטען דיזעלבע פראַגע און ער האָט געזאָגט: דער שעהנסטער פסוק וואס בלעם האָט געזאָגט איז: תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו. איך האָב זיך געווענדעט צו א דריטען און זיין תשובה איז געווען: מיר געפעלט בעסער דער פסוק נאום בלעם בנו בעור ונאום הגבר שתום העין. איך בין אריין אין א צווייטע קלאַס און דאָרטען זיינען די קינדער געווען אזוי אין דער היים אין דאס וואס זיי האָבען געלערנט אין תנ״ך אזוי ווי אין ערשטען קלאַס. דאס זעלבע איז געווען אין א דריטע. די קינדער לעבען דאָ פאָלשטענדיג אין דער ספערע פון תנ״ך און פון תלמוד.

גערעכט איז געווען ר׳ יחיאל מיכל ווען ער האָט געזאָגט אז די קינדער טרינקען דאָ פון ערשטען קוואַל. זיי וועלען שטענדיג, זייער גאַנצען לעבען ניט פאַרגעסען די השפעה וואס זיי האָבען דערפון געקריגען. די וואס האָבען זיך געהאָדעוועט אויפ׳ן תנ״ך האָבען געקריגען דעם שליסעל צו דעם סוד פון דער אידישער נשמה, זיי האָבען אריינגעקוקט טיעף אין יענע וואונדערליכע וועלטען וואו עס איז געשאַפען געוואָרען דאס אידישע אייביגקייט. א איד וואס איז געהאָדעוועט אויפ׳ן תנ״ך און תלמוד

לעבט איבער די גרעסטע אידישע פערגאַנגענהייט מיט אַלע פיבערען פון זיין זעעלע. עס איז פאַר איהם ניט קיין היסטאָריע. אַ טויטער שאָטען פון פערגאַנגענע מעשים, עס איז פאַר איהם דאָס לעבען אַליין, דאָס לעבען פון זיין אומה.

קיין איד קען ניט זיין אַ פולער איד אויב ער לעבט ניט אין תנ"ך ווען ער איז אַ קינד. וואָס קען אַ אידישער יונגערמאַן האָבען פאַר אַ בעגריף פון דוד און שלמה, פון ישעיה און ירמיה, פון אברהם און משה'ן אויב ער לערנט וועגען זיי פון ביכלעך און פון לעהרערשע לעקציעס? אַ אידיש קינד דאַרף זיך באָדען אין תנ"ך, ער דאַרף קויפען דעם מערת המכפלה צוזאַמען מיט אברהם'ן, דאַרף "ניעדער'ן" אין מצרים מיט יוסף'ן, דאַרף פאַשען די שעפסען מיט משה'ן, דאַרף זינגען "אָז ישיר" מיט די אידען אויפ'ן ברעג ים סוף, דאַרף דורכלעבען די פיערציג יאָהר פון דער מדבר און דאָס מוז אַלעס זיין אין די ווערטער און אין דעם לשון פון תנ"ך, ווי עס שטעהט און געהט. יעדער איבערדערצעהלען אין אַן אַנדער נוסח טויטעט די נשמה פון דער זאַך און נעהמט אַוועק דעם קינד פון דער סביבה וואו די גרויסע פאַסירונגען קומען פאָר. געוויס האָט מען מיט די ערצעהלונגען פון חומש אָראָבגענומען ניינציג פראָצענט פון דער בעדייטונג פון חומש פאַר די אידישע קינדער אין וואו מען לערנט עס אַנשטאַט דעם חומש פערניכטעט מען דאָס שעהנסטע און דאָס בעסטע וואָס דער חומש גיט אונז.

פאַרוואָס זיינען מיר אַלע געגען אַן איבערזעצטעם יודענטהום? דערפאַר ווייל די פולע בעדייטונג פון יודענטהום קען מען פערשטעהן נאָר ווען עס איז אין דער שפראַך אין וועלכע דאָס איז געגעבען געוואָרען, אַזוי איז אויך אין בעצוג צום תנ"ך, מען קען עס פאַרשטעהן ריכטיג נאָר ווען מען לערנט דיזעלבע ווערטער און דיזעלבע פסוקים ווי זיי זיינען דאָרטען געשריבען. די תנ"ך ווערטער און פסוקים האָבען אַזאַ מאַכט, אַזאַ קלאַנג אַז ווען מען בייט עס אויס אויף אַנדערע ווערטער ווערט דער עיקר פערלאָרען.

מעגען די לעהרערס האַלטען וויפיעל זיי ווילען לעקטשורס איבער ישעיה, איבער זיין צייט און זיין ווירקונג, וועלען די תלמידים ניט וויסען וואָס ישעיה איז, אויב זיי געדענקען ניט אויף אויסווענדיג דעם קאַפיטעל פון הוי גוי חוטא, דעם קאַפיטעל פון והיה באחרית הימים, פון הוי החוקקים חקקי און א. ז. וו. דער נביא שטעהט פאַר די אויגען פון אידישען קינד נאָר ווען אין זכרון פון קינד איז אויסגעקריצט דעם נביא'ס ווערטער און ניט קיין אַנדערן'ס, מען דאַרף געדענקען וואָס ירמיה האָט געזאָגט און ניט דאָס וואָס דר. מאָסענזאָהן זאָגט וועגען ירמיה'ן און אין די סקולס אין ארץ־ישראל, אַזוי גוט ווי אין אַנדערע לענדער, וואו קינדער לערנען אַזוי ווייניג תנ"ך, האַקט מען אונטער דעם צווייג אויף וועלכען די אידישע נאַציאָן האַלט זיך.

אַ נאַציאָנאַלע אידישע ערציהונג איז נאָר אַזעלכע וואָס שטעהט אויף אונזערע נאַציאָנאַלע ספרים, און דער עיקר איז נאַטירליך דער ספר הספרים אין וועלכען עס זיינען טיעף איינגעזוואָרצעלט אַלע לעבענס־קרעפטען פון דער אידישער נאַציאָן. די נאַציאָנאַלע ערציהונג אין ארץ־ישראל פון דעם בית־ספר אין אַ קאָלאָניע ביז דער יפו'ער גימנאַזיע שטעהט ניט אויפ'ן תנ"ך. די תלמידים וויסען זעלטען אַ פסוק אַז אימיצער דערמאָנט עס זיי און ווייסען זעלטענער עס אַליין צו דערמאָנען. דאָס הייסט קיין פולע נאַציאָנאַלע ערציהונג אפילו מען זאָל שרייען דאַרויף "לאומי" טאָג און נאַכט, טראָץ דעם וואָס דיזע ערציהונג האָט אויפגעטהאָן דאָס גרויסע נאַציאָנאַלע וואונדער פון מאַכען העברעאיש פאַר די רעדעשפראַך פון דער יוגענד. ווי לעכערליך איז עס אַז דער ערשטער שריט וואָס דער נאַציאָנאַלער חנוך האָט געטהאָן אין ארץ־ישראל איז געוועזען — צו אָברוקען אָן אַ זייט דעם תנ"ך פון וועלכע דאָס אידישע קינד האָט זיך ניט געשיידעט אין קיין לאַנד וואו אַ אידישער

חדר איז געווען! און ניט נאָר פעהלט דער אידישער יוגענד וואס קען ניט קיין תנ"ך דער נאַציאָנאַל־היסטאָרישער פונדאַמענט, ניט נאָר פעהלט איהם די השגה אין דער גרויסער אידישער פער־נאַנגענהייט, וועלכע ווערט אָבגעשפי־געלט נאָר אין תנ"ך, ניט נאָר פעהלט זיי דער נאַציאָנאַל־רעליגיעזער בעגריף פון יודענטהום, נאָר עס פעהלט זיי די גרעס־טע קוועלע פון דער אַלל־מענשליכער קולטור, וועלכע דער תנ"ך גיט און וועל־כע מען קען קריגען ניט דורך ידיעות וועגען תנ"ך נאָר דורך האָבען איהם אין קאָפּ און אין האַרצען. קען דען זיין די קולטור פון אַ מענשען פאָל־שטענדיג ווען ער האָט ניט איינגעזאַפּט אין זיך די ווערטער וואס האָבען אי־טירט?!

די צוקינפטיגע נאַציאָנאַלע סקול אין ארץ־ישראל וועט לערנען אלעס וואס ערציהונג פאָדערט, למודי קודש מיט וועלטליכע זאַכען צוזאַמען און די שולע שפּראַך וועט זיין העברעאיש ווי עס איז איינגעפיהרט אין די ציוניסטישע סקולס, עס וועט אבער דאַרפען זיין אזוי טראַדיציאָנעל־אידיש און אזוי תנ"כ'יש ווי די "עץ חיים" און אנדערע עהנליכע ערציהונגס־אַנשטאַלטען זיינען.

אין דיזע געדאַנקען בין איך געווען פערזונקען ווען איך בין געגאַנגען צוריק דורך דעם אידישען קוואַרטאַל אין דער אַלטער שטאָדט און אין מיינע אויערען האָבען געקלונגען די שטימען פון די תלמידים פון "עץ חיים". איך בין ניט געווען איינפערשטאַנדען דערמיט וואָס די סקוהל לערנט ניט קיין וועלטליכע ידיעות, בין ניט איינפערשטאַנדען מיט די אָפּאָזיציאָן צו "עברית בעברית". אָבער אי דאָהב געפיהלט. אַז איך האָב פערבראַכט אַ שעה אין איינעם פון די אידישע גייסטיגע פעסטונגען פון ארץ־ישראל.

78.

ימים נוראים אין ירושלים

מיט דעם אַנקומען פון סליחות־טעג וויקעלט זיך ירושלים איין אין מעהר קדושה ווי אין די געוועהנליכע צייטען. דער גייסט פון ימים נוראים שוועבט אין דער אידישער גאַס. די טיפע בליקען פון די פרומע אידען אין דער אַלטער שטאָט ווערען נאָך טיעפער, אויף די איידעל־געשניצטע געזיכטער פול מיט זאָרג און בענקשאַפט לייגען זיך ווי נייע קנייטשען דער קרעכץ: "אי אי, רבונו של עולם!" וועלכער געהט מעהר אויף די אידישע אלגעמיינע צרות און גלות השכינה ווי אויף אייגענעם דלות, ווערט שאַרפער, דער געוויין ביים כותל־מערבי ווערט הייסער, ברענענדער און דורכדרינגענדער, און דער השתפכות־הנפש פון די פריה־דאַווענער איז דורכגענומען מיט אַ בעטענדע עצבות, מיט אַ פערליעבטע מתיקות און אַ התלהבות'דיגע דבקות וואס פערשלינגט אַלע חושים מיט דער גאַנצער נשמה.

מיר האָבען גענומען אַ לאַנטערן און זיך געלאָזען געהן צו די ערשטע סליחות דורך די ענגע געדרעהטע גאַסען פון דער אַלטער שטאָדט. עס איז געווען נאָך האַלבע נאַכט. ארום און ארום איז געווען פינסטער, די אַלטע געביידען האָבען געוואָרפען אַ מאוים'דיגען שאטען און האָבען אויסגעזעהן ווי עפּעס צווייבער טורעמס וואס שטעהען פאַר'כשופ'ט און וואַרטען אויף עפּעס אונגעוועהנליכעס וואס זאָל פּאַסירען. די טריט פון די סליחות־געהער האָבען אָבגעקלונגען אין די נאַכט־לופט. פון די הויפען און שמאָלע געסלאַך האָבען זיך פון צייט־צו־צייט בעוויזען אידען מיט אַ פּאַטריאַכאַלישען אויסזעהן, ערנסט פערטראַכט. אין אַ קורצע ווײלע זיינען מיר געווען אין דער שוהל פון ר' נסים באַך, אַ הויכע געביידע מיט שווערע מאַסיווע ווענד וואס פלאַנצט איין אין אייך עהרפורכט. איהר זעהט דאָ ווייניג פון דעם אויסערליכען גלאַנץ מיט וועלכע מען זוכט צו בעפּוצען די שוהלען אין אמעריקאַ אום צו פאַרדעקען אויף די גייסטיגע ארימקייט פון אונזערע קאָנגרעגיישאָנס. איין בליק אויף די הויכע שווערע ווענד איבערצייגט אייך אז דאס האָבען געבויט מענשען ביי וועמען די שוהל איז געווען דער עיקר פון זייער עקזיסטענץ, דער תמצית פון זייער לעבען, דער קודש־הקדשים פון זייער נשמה; דאס האָבען געמאַכט מענשען מיט גרויסע ערנסטע אידעאַלען, מיט אַ לעבעדיגען גאָט אין הארצען!

און דאָ איז אַלעס אזוי פשוט און

אזוי אָהן צערעמאָניעס, קיין "פּרעזידענטען" זיצען ניט אויף קיין כסא־מלוכה נעבען ארון הקודש מיט'ן פּנים צום עולם געגען די דאַוונער, ווי ביי אונז אין אַמעריקא... א איד מיט א זיסע קלינגענדע שטימע שטעהט ביים עמוד, גיסט אויס זיין הארץ אין הארציגע טענער, דאַוונט מיט א ברען, מיט א בעגייסטערונג. זיין קול קלינגט זיס און אננענעהם איבער דער שוהל. טאַטעס און קינדער, אַלט און יונג, "זאָגען" מיט ווארימקייט, טענה'ן זיך אויס מיט'ן רבונו של עולם און פאָדערן אַז אַ סוף זאָל עס נעהמען פון אידישע צרות און גאָט'ס ליכט זאָל ווידער שיינען אויף זיין שטאָדט ירושלים. און די יונגע דאַוונערס פּאַטשען אונטער מיט די הענד ווען זיי פּער'דבקה'ן זיך. מיר זיינען אין א חסידישע שוהל. און עס שוועבט נאָך דאָ דער גייסט פון דער זיס־אומעדיגער מלוה־מלכה וועלכער האָט זיך אויסגעמישט מיט דעם גייסט פון סליחות.

איך בין געגאַנגען אהיים מיט א פולע הארץ. שוין צעהנדליגער יאָהרען ווי איך בין ביי אזא סליחות ניט געווען, שוין צעהנדליגע יאָהרען ווי איך האָב אזעלכע דאַוונערס ניט געזעהן, און האָב אזעלכע קינדער ניט געזעהן, אזעלכע אידען, דורך־און־דורך אידען, ניט געזעהן. דאָס זיינען אידען וועלכע זיינען נאָך גאַנץ, האָבען נאָך זייער נשמה ניט צוטהיילט און צוברעקעלט, האָבען נאָך קיין "עבודה־זרות" ניט געדיענט, אין זייערע נשמות שיינט נאָך די ליכט פון אמונה, פון אידעאַליזם, און איך האָב געקלעהרט: וואָס וועט בלייבען פון אידען, פון ירושלים, אויב זיי זאָלען חלילה אויך אוועקגעהן, אויב דיזער אמת'ער אידישער קול זאָל זיך מעהר ניט הערען און אַלעס אַרום וועט ווערען וואָכעדיג, גרוי און קאַלט!

———

דעם ערשטען טאָג ראש־השנה האָב איך געדאַוונט אין דער "חורבה", די גרעסטע שוהל אין ארץ־ישראל מיט דער עלטעסטער טראַדיציאָן. דאָס דאַוונען דאָרטען איז געווען א ביסעל אָנגעצויגען צוליעב דעם נציב און זיינע בעגלייטער וועלכע האָבען דאָרטען געדאַוונט. דער "אָפּיציעלער" כאַראַקטער וועלכען דער וויזיט פון האַי־קאָמישאָנער מוז טראָגען, האָט א ביסעל געשטערט, פערשטעהט איך, די אמת'ע התלהבות אין דער דאָזיגער גרויסער שוהל. סער הערבערט סעמועל איז געווים ניט שולדיג אז ער האָט געשטערט מיט זיין אנוועזענהייט די כונות פון די מתפללים, ער האָט פון זיין זייט קיין זאַך ניט געטהאָן אום אָבצוקעהרען די געדאַנקען פון די דאַוונער פון זייערע ימים־נוראים'דיגע קדושה מחשבות אויף זיך, ער איז געווים ניט פעראַנטוואָרטליך דערפאַר וואָס די מתפללים זיינען געווען פאַראינטערעסירט צו זעהן ווי אזוי סעמועל האַלט זיך די גאַנצע צייט פון דאַוונען.

דעם צווייטען אבענד פון ראש־השנה ווען איך בין געגאַנגען אליין אין דער שמאָלער אידישער גאַס צווישען די צוויי שורות פערמאַכטע קראָמען, האָב איך פּלוצלונג פאַר מיר דערזעהן א הויכען דונקעלען מאַן, מיט א רויטע טערקישע מיץ, מיט א גרויסען שוואַרצען קוטאַס ביי דער זייט, וועלכער האָט אין האַנד געהאַלטען א לאַנגען ברייטען און בליציגען מעסער. איך האָב זיך באמת דערשראָקען. זאָל עס זיין עפּעס אַן אַראַביש־טערקישער רויבער וואָס מאַכט אַ האָלד־אָפּ נעבען דער חורבה. איך האָב אבער זעהר שנעל איינגעזעהן מיין טעות ווען איך האָב געזעהן ווי א אידישע מיידעל איז צוגעגאַנגען צום "גזלן" און האָט איהם דערלאַנגט — א טשיקען. דער מאַן מיט'ן גרויסען מעסער איז ניט געווען קיין אַנדערער ווי א ספרדישער שוחט וואָס איז געשטאַנען אין מיטען גאַס צו קוילענען פרישע עופות אויף דעם צווייטען טאָג יום־טוב. און געקוילעט האָט ער זיי דאָ טאַקע אויפ'ן פּלאַץ וואו ער איז געשטאַנען. אין א צוואַנציג דרייסיג יארד ווייטער איז געשטאַנען א צווייטער מאַן מיט א חלף אין האַנד נאָר דער איז געווען אָנגעטהאָן אין א גרויסע

שטריימעל. ער איז געווען אַן אשכנזי, און אשכנזישע מיידלעך האָבען געטראָגען די טשיקענס צו איהם.

דעם צווייטען טאָג ראש־השנה בין איך געגאַנגען דאַווענען צו די מקובלים. קיין שטאָדט אויף דער וועלט איז ניט אַזאַ פּלאַץ פיר קבלה ווי ירושלים, מיט דער אויסנאַהמע פילייכט פון צפת. און וואו נאָך קען די פאַנטאַזי פון די מקובלים אזוי ווערען געשפּייזט ווי אין דער הייליגער שטאָדט וואו חלומות פון העכערע וועלטען שוועבען ארום אין דער לופט. צו זעהן ווי אזוי די מקובלים דאַווענען און ווי זיי פיהרען זיך אין אַזאַ הייליגען טאָג ווי ראש השנה — האָט זיך מיר זעהר געוואָלט, איך האָב אבער געוואָלט געהן צו די מקובלים אליין אום ניט צו ווערען געשטערט צו בעאָבאַכטען די מנהגים פון די מקובלים.

איך בין דורכגעגאַנגען דעם נידעריגען טויער וואס פיהרט צום חדר פון די מקובלים שוהל. בין ארויף אויף שטיינערנע טרעפּ, האָב זיך געפונען אויף אַ פרייע פּלאַטפאָרם, אויך פון שטיינער אָהן אַ דאַך און אַנטקעגען מיר איז געווען די פּשוט'ע הייזעל וואס איז די שוהל פון די מקובלים. איך בין אריין אינעווייניג. ארום די ווענד זיינען פאַראַן גאַנץ ניעדריגע טאַפּטשאַנען, עטוואס העכער ווי דער פּלאָאר. אויף דיזע טאַפּטשאַנען זיינען פערשפּרייט טעפּיכער אויף וועלכע עס זיינען געזעסען מתפּללים, מאַנכע מיט די פּיס אויפ'ן פּלאָאר און מאַנכע די פּיס אונטער זיך, אויפ'ן אָריענטאַלישען אופן. די ווענד זיינען אויך געווען אויסגעהאַנגען מיט טעפּיכע. אין מיטען איז געווען אַ קליינע בימה נעבען וועלכען עס איז געשטאַנען דער חזן.

ווען איך בין אריין אין שוהל האָט דאָרטען געהערשט אַ טויט־שטילקייט. ניט די מתפּללים און ניט דער חזן האָבען ארויסגעזאָגט איין וואָרט, אַלע האָבען געקוקט גענען זיך אין דעם ליידיגען חלל פון שוהל און האָבען אויסגעזעהן צו זיין זעהר קאָנצענטרירט. דאס האָט אבער געדויערט בלויז אַ קליינע ווײלע. דער חזן האָט פּלוצלונג אַ זאָג געטהאָן אַ וואָרט אָדער צוויי, גלייך נאָך איהם האָבען אַלע אַ זאָג געטהאָן דיזעלבע פּאָאר ווערטער און ווייטער איז געוואָרען דיזעלבע שטילקייט ווי עס איז געווען ווען איך בין אריין אין שוהל. די שטילקייט האָט מיר אויסגעזעהן זעהר דריקענד. דער חזן האָט איהר וויעדער געבראָכען מיט אַ נייע פּאָאר ווערטער פון דער תפלה און וויעדער איז אַלעס פערזונקען געוואָרען אין שווייגען. די מתפּללים זיינען ביי יעדעם שווייגען געווען שטאַרק פערטראַכט און עס איז געווען קענטיג אַז זיי זאָגען עפּעס אַלע מיט דעמזעלבען נוסח א י ן ד ע ר מ ח ש ב ה, דאס הייסט, אַז ווען זיי שווייגען דאַווענען זיי אויך, נאָר אין זיך.

אַ אינגעל האָט מיר צוגעטראָגען אַ מחזור אין וועלכען איך האָב געפונען די ערקלעהרונג וועלכע איך האָב געזוכט: אין מחזור שטעהט דער געוועהנליכער נוסח פון די תפלות אבער צווישען איין וואָרט און דעם צווייטען איז פאַראַן נאָך ווערטער פון קבלה וועלכע די מקובלים האַלטען אין זייער כונה נאָכדעם ווי זיי זאָגען אָב דעם וואָרט פון דער תפלה. אזוי צום ביישפּיעל האָב איך געזעהן אויף דעם פּיידזש אויף וועלכע מיין בליק איז געפאַלען די ווערטער: ונפוצותינו כנס און גלייך נאָכדעם איז געווען געשריבען "יכון: נשמתין דאזלין ערטילאין". גאַנץ אָפּט ווערט געזאָגט: יכוין רחל אָדער לאה, ווערטער וועלכע האָבען אין דער קבלה אַ געוויסע בעדייטונג. די מקובלים דאַווענען אַלזאָ צוויי דאַווענענס: דעם געוועהנליכען און דעם סודות'דיגען מיט די קאַבאַליסטישע כונות. דער דאַווענען מיט זיין מעהר ווי העלפּט שווייגעניש, מאַכט אַ זעהר שווערען כמעט אימה'דיגען איינדרוק. עס איז דאָ ניטאָ קיין פּלאַץ פיר בעגייסטערונג, פיר התלהבות, פיר אויסגיסען די האַרץ, עס איז נאָר דאָ פּלאַץ פיר אונבעשטימטע זעלען־בלאָנדזשעריי און אונבעשטימטע זוכעניש אין פרעמדע וועלטען. די כונות פיהרען אוועק די

מחשבה פון אַלעס וואָס איז קלאָר און בעשטימט, עס פיהרט אַוועק די מחשבה פון דאַוונען אַליין אויך.

דער חכם האָט מיר אריינגערופען צו זיך אין הויז, וועלכע איז אין זעלבען הויף פון דער שוהל. ביי איהם האָב איך געפונען סידורים אויך מיט כונות נאָך יעדען וואָרט אָדער פּאָאר ווערטער. ער האָט מיר ערקלעהרט אַז די קינדער לערנען זיך עס אין חדר אזוי אַז יעדעס וואָרט רופט באַלד ארויס ביי זיי אין קאָפּ די כונה וואס מען דאַרף דערביי קלעהרען. ער האָט מיר אגב דערצעהלט אַז זיין זוהן איז דער רב פון דער פּאָרטוגעזישער שוהל אין לאָנדאָן. נעהמען אַ רב פון ירושלים, אַלץ איינס צו אַ חסידישען, מתנגדישען, מקובל'דיגען, ספרדישען אָדער אשכנזישען, איז איינגענטליך א שעהנע אידעע. איך האָב זיך דערמאָנט בשעת־מעשה פון דעם מחדש צו זיין די סמיכות אין ארץ־ישראל אום אַז אַלע פיהרער פון דער אידישער רעליגיאָן זאָלען קומען פון ירושלים, איינגעזאַפּט מיט די קדושה פון לאַנד, וועלכע גיסט זיך דאָ אוים אויף אַלעמען. דאס וואָלט אויך געווירקט צוצובינדען די הערצער פון די אידען צו דעם צענטר פון דער אידישער נאַציאָן: די הייליגע לאַנד.

אבער דעם אמת'ן ציטער פון ימים־נוראים זעהט מען ערב יום־כפור ביים כותל־מערבי. דער פּלאַץ נעבען דער וואַנד איז פול. אידען פון אַלע עקען וועלט, פון אַלע לענדער, פון אַלע קלימאַטען, זיינען אויפגעמישט צוזאַמען. דונקעל ברוינע תימנ'ער מיט אידען פון סקאַנדאַנעוויען און אוקראינא, שוואַרץ־אויגיגע ספרדים נעבען אשכנזים, אידען אין פּרינץ־אַלבערטס און אידען אין רויטע אַטלאַסענע קאַפּאָטעס, אידען אין צילענדערס און אידען אין שטריימלאַך, אידען אין געלע אריסטאָקראַטישע שיך און אין ווייסע זאָקען און פּאַנטאָפעל, אידען וואס טראָגען ש"ס און פּוסקים אין קאָפּ און אידען געקומענע פון גלות וואס קענען קוים לעזען לשון קודש'דיגע אותיות — אַלע זיינען פאַראייניגט און פערבונדען אין איין קערפּער, אַלע דיענען צו איין גאָט פון ישראל, אַלע זיינען די קינדער פון איין פאָלק, גלייכע שותפים צו דער גרויסער און הייליגער ירושה צום כותל־מערבי. די גאַנצע אידישע אומה שטעהט דאָ ווי איין מענש און אַלעמענס הערצער זיינען צוזאַמענגעשמידט אין איין גרויסען ברענענדען וואונש פון די צוריקאויפשטעלונג פון דער אידישער נאַציאָן אויף זיין לאַנד.

איבער אַלעמענס קעפּ פלאַטערט הויך די אידישע תפלה. מיט שטורם און פייער כאַפּט אַ איד אַרום דעם ווינקעל פון אַ גרויסען שטיין, פון מיטען וואַנד, זיין פּנים דריקט אוים די העכסטע מדרגה פון עקסטאַז, זיינע אויגען זיינען פול מיט פייער פון אמונה, זיין קערפּער ציטערט פון אויפרעגונג, אַ שיין פון דעם בליק פון יענע, וואָס זיינען געגאַנגען שטאַרבען על קדוש־השם אין אַלע לענדער, פון רוים ביז אוקראינא, שפּיגעלט זיך אָב אויף זיין אידעאַליסטישער טרוימערישער געזיכט. קיין סימן פון אן עגאָאיסטישע מחשבה איז אין דעם מענשען אין יעצטיגען מאָמענט ניטאָ, ער שוועבט אין גאַנצען אין אַ וועלט פון ריינקייט און ערהאַבענהייט, אַ וועלט, אין וועלכער עס ווערט אויפגעגאָסען אין איין האַרמאָנישע אחדות אַלע בעגריפען פון צדק, משפּט, קדושה, נשמה־געזאַנג, גאָט ברוך הוא, די שכינה, משיח און די כנסת ישראל. דער מאַן וואָס שטעהט ביי דער וואַנד, דאַוונט מיט התלהבות. זיין שטימע דורכדרינגענד און שאַרף, נעהמט אַרום דעם גאַנצען קהל אַרום דעם כותל, די הערצער ווערן אָנגעצונדען און די גאַנצע מחנה שאָקעלט זיך ווי בוימען פון וואַלד, ווען אַ שטאַרקער ווינד געהט דורך. שאַ! די כנסת־ישראל וויינט פאַר איהר טאַטען אין הימעל נעבען קודש־הקדשים, וואָס איז אין פרעמדע הענד. של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו קדוש הוא!...

און נאָך כל־נדרי אין דער "חורבה" געהט אַרויף ר' יחיאל מיכל טיקאַצינסקי

אַנגעטאָן אין גאַנצען אין ווייסען, איינגעוויקעלט אין טלית, נעבען ארון קודש, און האַלט אַ דרשה פון מוסר, ווי דער שטייגער איז ביי אידען. די דרשה ווערט פּלוצלינג איבערגעהאַקט פון אַ געשריי: עברית! אַלע קעהרען זיך אום. דאָס איז אַ יונגער מאַן, איינער פון אַ גרופּע, וואָס האָבען אויף זיך גענומען די אויפגאַבע צו געהן איבער די שוהלען און פּראָטעסטירען, ווען זיי וועלען הערען אַז מען רעדט אידיש. עס ווערט אַ טומעל. אַ אידישער פּאָליסמאַן, וואָס דאַוונט אין שוהל, וויל איהם ארויספיהרען. ער געהט אַליין ארוים. דערנאָך ווערט רוהיגער און דער רעדנער קעהרט זיך אום צו זיין דרשה אין אידיש.

ווייסט איהר וואָס פאַר אַ "אידיש" דאָס איז געווען? אָט איז אַ טהייל דערפון:

אחי ורבותי! דער יצר־הרע איז, רחמנו־לצלן, ווי אַ זבוב על פּרשת דרכים און בעת יום המיתה — — —

.79

די נייע ירושלים

מיר זיינען ביז יעצט ארומגעגאנגען ארום דריי זייטען פון ירושלים, ארום מערב, דרום און מזרח, דאס זיינען די דריי זייטען וועלכע רינגלען ארום, ווי איך האב פריהער בעשריבען, די שטאדט מיט טיעפע טהאלען און לאזען ניט די שטאדט זיך פערשפרייטען ווייטער און ברייטער. מיר וועלען יעצט בעטראכטען וואס עס טהוט זיך ארום ירושלים פון דעם פיערטען זייט, פון צפון, דער איינציגער זייט אין וועלכע ירושלים קען זיך פערשפרייטען. גליקליכער ווייזע האבען עס די אידען בענוצט איידער עס זיינען געקומען אנדערע און די אידישע פארשטעדטלעך צו צפון־מערב פון ירושלים האבען זיך פערשפרייט און זיך פארנאנדערגעוואקסען אזוי אז פון צפון־מזרח׳דיגען זייט זעהט אויס ירושלים א אידישע שטאדט, דאס וואס די אידען האבען אנגעבויט פון יענער זייט פון מויער און צפון־מערב איז פיעל גרעסער ווי די גאנצע אלט־ירושלים וואס ליעגט איינגעשלאסען אין מויער. לאמיר פרובירען זעהן וואס עס טהוט זיך אין דיזער זייט פון דער אידישער הויפטשטאדט.

דער וועג צום צפון־זייט פון ירושלים פאנגט זיך אן פון יפו׳ער טויער, דער לעבעדיגסטער פלאץ אין גאנץ ירושלים. גלייך ארויסגעהענדיג פון יפו׳ער טויער ווי איהר נעהמט זיך צו געהן אין דער יפו׳ער גאס הערט איהר ווי מען שרייט צו אייך אדון, חאוואדזשא און מיסטער, דאס זיינען די שטיוועל־פוצער וועלכע זיצען אין א לאנגע שורה און ווארטען צו מאכען גלאנציג אייערע שיך. מעהר פון אלעם שרייט מען ״אדון״ און די אראבישע שטיוועל־פוצער אדרעסירען אייך אויך מיט דיזען ווארט, וועלכעס ציינט אז העברעאיש איז אין ירושלים אזא לשון מיט וועלכען ניט־אידען מוזען זיך אויך רעכענען. ווען איהר געהט פארביי די שטיוועל־פוצער און איהר געהט אריין אין דער נישט־קשה׳דיג ברייטער יפו׳ער גאס, זעהט איהר א לאנגע שורה פון קערידזשעס און די אראבישע דרייווערס אזוי גוט ווי די אידישע רופען אייך: ״הוי אדון, עגלה?״ דאס איז דער סטענד פאר אלע קערידזשעס פון ירושלים און וואוהין איהר זאלט ניט וועלען פאהרען, ווייט אדער נאהנט, דארפט איהר עס פון דאנען נעהמען.

די יפו׳ער גאס איז פול מיט מענשען. אידען מיט גרויסע פעלצענע

שטריימלעך, מיט לאנגע ביז די אקסלען פאות, מיט שטעק־שיך און לאנגע ווייסע אדער קאלירטע זשופעצעס, יונגע לייט אין פאלם־בישט סוטס מיט אראבגעלאזענע העלמעטס־העטס צו פערשטעלען זיך פון דער זונן, אראבערקעס אנגעטהאן אין שווארצען מיט קאלירטע טיכער וואס פארשטעלען דעם גאנצען פנים אפילו די אויגען אויך, אידישע און גוי'שע ווייבער וואס געהען דעקאלטע מיט קורצע ביז צום קניע קליידער, פראנטען מיט פארטפעלם אונטערן ארעם מעשה איירפא, אראבער מיט ווייסע טיכלאך ארום קאפ, שווארצע דעליעס אדער אזעלכע וואס זיינען אויסגעלאטעט מיט אלע קאלירען לאטעם וועלכע איהר קענט זיך נאר פארשטעלען, גוט געשוכטע, האלב געשוכטע אדער בארוועסע. איירפאאיש געקליידעטע מענשען מיט א רויטע טערקישע מיץ מיט א שווארצען קוטאס וואס שאקעלט זיך ביי יעדער טריט, דונקעלע גריכען, שווארצע ניגערשע אראבער (צווישען די אראבער זיינען פאראן פיעלע פון ניגערשען אבשטאמונג), ארמעניער און בעדואינער, גלחים מיט גרויסע בערד, שווארצע רעק און שווארצע קוגעל־טעפיגע העטס און גלחים אהן בערד און אהן וואנצעס אין ברוינע חאלאטען מיט קליינע יארמולקעס (פונקט אידישע יארמולקעס) אויף די קעפ, ענגלענדער מיט קורצע רעקלאך, לאנגע שטיוועל, שמאלע הויזלעך, א קאדאק אויף א לעדערנעם פאס אויף איין זייט און א בינאקעל אויף א לעדערנעם פאס אויף דעם אנדער זייט — דער טיפ פון אנגלא־סאקסישען טוריסט — אן אראבישער פאליסמאן אין ענגלישע קליידונג אין וועלכע ער פיהלט זיך ניט איבעריג בעקוועם, א גרויסער גראבער מאן וואס טראגט א לאנגען ריעזיגען מעשענעם טשייניק מיט א גלאז פארשטעקט אין זיין גארטעל און איז גרייט צו לעשען אייער דורשט פיר א פיאסטער, ער האט דארטען א זאך וואס ער רופט לעמאנאד. א איד אין א לאנגע קאפאטע, א גרויסע רבנישע העט מיט לאנגע פאות, רוקט אייך אין האנד א "הארץ", "דואר היום", (ירושלים'ער "ניוס באים" זיינען נאר פון אן אנדער מין). צוויי ענגלישע סאלדאטען אין קהאקי ביז די קניע, נאקעטע קניע ביז די שטיוועל כמנהג סאלדאטען אין ארץ־ישראל, געהען אייך אן אנטקעגען, דער שמאלער טראטואר ווערט ענג און איהר לאזט זיך וואוילגעהן אויפ'ן גאס, איהר הערט א קלונג, אימיצער איילט זיך אויף א וועלאסיפעד (בייסיקעל) גאר מעשה פראנצויז, איהר מיידט איהם אויס און איהר הערט דעם ברוגז'דיגען פייף פון אן אטאמאביל וואס ווארענט אייך אבצוטרעטען — אזוי זעהט אויס די יפו'ער גאס, דער שפיגעל פון ירושלים.

אין יפו'ער גאס זיינען די גרעסטע ירושלים'ער געשעפטען אידישע און ניט אידישע. דארטען שיינט אייך דער סיין פון די אנגלא־פאלעסטין קאמפאני איינגעשפארט האנד אין האנד מיט די אנגלא־עדזשיפשען בענק. דארטען איז, עטוואס ווייטער, די פאסט־אפים און דארטען איז נאך עטוואס ווייטער ארויף דער ועד־הצירים. איהר געהט ווייטער מיט דער יפו'ער גאס און איהר קומט צו א שורה שעהנע הייזער, איהר זעהט א סיין פון א דרוק, פון א מוהווינג פיקטשור הויז. עס איז א לעבעדיגער ווינקעל. דאס ווערט גערופען מיט דעם נאמען נחלת שבעה. ווייטער ארויף פיהרט אייך די יפו'ער גאס, איהר זעהט עס ציהען זיך פון איהר גאסען לינקס און רעכטס: לינקס געהט אוועק א אידישע שכונה, נאר אידישע הייזער פון אלע זייטען און קיינע אנדערע. אויף א בערגעל זעהט איהר א הויכע שעהנע געביידע, אויף וועמעס שפיץ עס שטעהט א מנורה, דאס איז "בצלאל", די קונסט שולע וואס איז אזוי בעריהמט צווישען אידען. איהר ווארפט א בליק מיט סימפאטיע אין איהר ריכטונג, אויב איהר געהט אהין ניט אריין. און אט איז אן אנדער גרויסע אידישע געביידע, איינע פון די אנשטאלטען. עטוואס ווייטער איז די שעהנע שולע פון די אליאנס

איזראַעליט אוניווערסעל, מיט אַ ברייטען און שעהנעם הויף. מיר זיינען שוין אונטערדעסען דורכגעגאַנגען עטליכע פערשידענע שכונות מיט פערשידענע נעמען און אָט זיינען מיר נעבען די הייזער פון כנסת ישראל אָדער ווי מען רופט עס כולל כל הכוללים. מיר קומען צוריק צו יפו'ער גאַס, זי ציהט זיך לאַנג און איז בעזעצט פון לויטער אידען, ביז מיר קומען צום ענדע פון דער גאַס, נעבען דעם וואונדערשעהנעם האָספיטאַל שערי־צדק, וועלכער זעהט אויס פון דרויסען ווי אַ ריכטיגער פּאַלאַץ און איז אינעווייניג אזוי גוט איינגעאָרדענט פונקט ווי שעהן ער איז פון דרויסען. געגענאיבער דעם האָספיטאַל שערי־צדק איז דער מושב־זקנים, אַ בעזונדער קאָלאָניע פאַר זיך מיט הייזער, אַ האָספיטאַל און אַ שוהל פיר די אַלטע לייט. דער ספרדישער בית־יתומים און דער בית־משוגעים וואס ווערט אויסגעהאַלטען פון נאָבעלע פרויען זיינען אויך ביים ענדע פון דער יפו'ער גאַס, וועלכע איז דער נערוו פון אידישען לעבען אין ירושלים. עס איז ווערטה צו זעהן אַ שבת פאַרנאַכט ווען דער אידישער עולם לאָזט זיך ארויס שפּאַצירען אין דער יפו'ער גאַס. דאס איז איינע פון די שעהנסטע זאַכען וואס איך האָב געזעהן אין ארץ־ישראל.

מיר וועלען יעצט זיך אומקעהרען און זיך נעהמען אויף אַן אַנדער ריכטונג, אויף רעכטס, און זיך בעקענען מיט אַנדערע אידישע געגענדען וואס ליעגען צו צפון פון ירושלים. מיר פאַנגען אָן פון דעם ערשטען טהייל פון דער יפו'ער גאַס און געהען אריין רעכטס אין אַ גאַס פון שעהנע הייזער, פיעלע פון זיי זיינען אַנשטאַלטען. ווייטער אבער קומען מיר צו שכונות וואס זיינען אין גאַנצען בעוואָהנט פון פריוואַט איינוואָהנער. צווישען דיזע שכונות פאַרנעהמט אַ שעהנעם פּלאַץ זכרון משה וואו עס וואָהנען, אזוי צו זאָגען, די אריסטאָקראַטיע פון ירושלים. די הייזער זיינען שעהנע, די צימערן גרויסע, דער איינציגער חסרון איז וואס די מעהרסטע פון די גאסען זיינען ניט קיין גלייכע און

דאס הרג'עט אָוועק דעם גאַנצען אויסזעהן פון דיזע פאָרשטעדטלעך אָדער שכונות פון ירושלים. אַ שאָד וואס די בויער וועלכע זיינען געוועזן אידען און אייראָפּעאישע אידען דערצו, האָבען ניט געזאָרגט אַז די גאַסען זאָלען זיין גלייך און ברייט אום צו געבען אַ שעהנעם אויסזעהן צו דער נייער ירושלים, וועלכע איז שוין יעצט גרעסער ווי אַלט־ירושלים. וועהרענד די שטאָדט אינעווייניג פון מויער וועט בלייבען אויף שטענדיג דער פּלאַץ פון קדושה, וועט ניי־ירושלים זיך פארשפּרייטען ווייטער און ווייטער צו צפון וואו זי קען זיך ציהען אויף אַן אונבעגרענצטע שטרעקע.

צווישען די שכונות אויסערהאַלב פון שטאָדט איז ווערטה צו דערמאַנען די וואס רופט זיך "מזכרת משה", ווייל זי איז געוועזן די ערשטע וואס איז געגרינדעט געוואָרען אויסערן שטאָדט. דורך "מזכרת משה" איז געמאַכט געוואָרען דער אָנפאַנג צו בויען אַ נייע שטאָדט אויסערהאַלב פון דעם מויער. די ערשטע געלד דארויף איז געקומען פון דעם בעריהמטען אַמעריקאַנער אידען יהודה טורא און די איבעריגע איז געגעבען געוואָרען פון משה מאָנטעפיאָרי. די לאַנגע הייזער, אַ הויז פיר עטליכע פאַמיליען, וועלכע דער בעריהמטער פילאַנטראָפּ האָט געבויט, זעהען זיך צו דער לינקער זייט ווי מען פאָהרט פון באַהן סטאַציאָן. נעבען זיי שטעהט אַ הויכער ווינד־מיהל אויך געבויט פאַר מאָנטעפיאָרים געלד. דער ווינדמיהל איז פערלאָזען און ער זעהט אויס פון דער ווייטען מיט זיינע ברייטע פליגעל ווי עפּעס אַ פאַנטאַסטישע זאַך שטעהענדיג אויף אַ בערגעל אונטערן שטאָדט. עס איז וויכטיג צו דערמאַנען אַז די ערשטע מענשען פון ירושלים צווישען אידען און ניט־אידען וואס האָבען געהאַט דעם מוטה מיט אַ סך צעהנדליגע יאָהרען צוריק ארויסגעהן וואָהנען אויסער דעם מויער זיינען געוועזן ישיבה יונגע לייט וועלכע האָבען זיך בעזעצט אין מזכרת משה. זיי האָבען אָנגעפאַנגען דעם ישוב ארום ירושלים פונקט ווי זיי האָ־

בען אנגעפאנגען די אידישע קאלאניזאציאן אין ארץ־ישראל ווען זיי האבען מיט 44 יאהר צוריק געמאכט די נעזעלשאפט צו קויפען דעם באדען פון פתח־תקוה.

א גאנץ בעזונדער כאראקטער טראגט די פארשטאדט מאה־שערים. דאס איז א גרויסע און פרומע שכונה. דארטען זיינען פאראן שולען און בתי מדרשים, א תלמוד תורה. דאס איז א שטיק אלט־ירושלים וואס האט זיך איבערגעטראגען פון יענער זייט מויער, אבער די גאסען זיינען דא ענגע, די סטארקעס זיינען עהנליך צו די קרעמלאך אין דער אידישער גאס אין דער אלטער שטאדט אבער מאה שערים האט דעם גרויסען יחוס וואס עס איז ניט געבויט געוואָרען ווי אנדערע שכונות, פון כוללים אדער פילאנטראפען. דאס האבען ירושלים'ער אידען אליין געבויט פאר אייגענע געלד. ניט ווייט פון מאה שערים זיינען פאראן די הייזער פון אונגארישען כולל. ווייטער ליעגט די בוכארישע קאלאניע, וועלכע איז די שעהנסטע פון אלע שכונות ארום ירושלים. די בוכארער זיינען געקומען רייך אין ירושלים, זיי האבען אויסגעבויט שעהנע הייזער און זאגאר די גאסען אין בוכארער קווארטאל זיינען גלייכער און ברייטער ווי אין אנדערע קווארטאלען. אין בוכארער קווארטאל וויינען אשכנים אויך צוליעב די שעהנע דירות וואס עס זיינען דארטען פאראן.

אויסער דעם מויער זיינען אויך פאראן ניט־אידישע קאלאניען, ווי צום ביישפיעל די אמעריקאנער קאלאניע און אנדערע. די קאנסולאטען זיינען אויך אויסער דעם מויער און די פרעכטיגע געביידען פון דער רוסישער קירכע, דער איטאליענישער האספיטאל, וועלכעס איז א וואונדער פון דער ארכיטעקטור, די פראנצויזישע האספיס און פון דרום זייט פון שטאדט אויפ'ן הר ציון נעבען די שטאדט פון דוד, האט ווילהעלם אויסגעבויט א מעכטיגע געביידע פיר א קאטוילישע קירכע. וואס אנבעלאנגט צו די אידען איז די גאנצע אידישע טהעטיגקייט, איבערהויפט די מאדערנע, קאנצענטרירט אין דער נייער שטאדט און אפילו די ישיבות און עהנליכע אנשטאלטען האבען שוין אויך אבטהיילונגען אויסער דעם מויער, ווי צום ביישפיעל די ישיבת עץ־חיים . און דער האספיטאל בקור חולים. די ישיבה האט שוין א געביידע אין דער יפו'ער גאס און דער בקור חולים האלט זיך אין מיטען בויען. די שוהלען אין דער אלטער שטאדט זייענן ליידיגלאך, דער עילם צורוקט זיך פון שטאדט און אלעס וואס אימיצער דארף, אריינגענומען אין חשבון אויך שוהלען און תלמוד תורה'ס, געפינט מען אין די נייע שכונות וואו עס איז אויך דער גאנצער צענטער פון אידישען געזעלשאפטליכען לעבען.

ריידענדיג וועגען די נייע שטאדט, איז ווערטה צו דערמאנען די פלענער פון פראפעסאר געדזעס צו פערשעהנערען ירושלים. ער וויל אז צווישען אלע שכונות זאל דורכגעפיהרט ווערען א ברייטער בולווארד. ער האט נאך פיעל אנדערע פלענער ווי אזוי צו מאכען די נייע שטאדט שעהן. עס איז זעלבסט־פערשטענדליך אז די אלטע שטאדט קען וועניג געענדערט ווערען.

געוויס דארף מען מאכען די נייע געגענדען אין ירושלים אזוי שעהן און מאדערן ווי עס איז נאר מעגליך, אבער די אמת'ע פראכט און שעהנהייט פון ירושלים וועט ניט זיין און קען ניט זיין אין דאס וואס מען וועט מאכען אין דער צוקונפט אין דער הייליגער שטאדט נאר אין דאס וואס איז דארטען געוועזן אמאל. עס איז די פערגאנגענהייט פון ירושלים און די גרויסע טראדיציאנען וואס זי האט געשאפען וואס וועלען איהר געבען איהר גרויסען צויבער אזוי לאנג ווי מענשען וועלען לעבען אויף דער וועלט.

.80

ירושלים ביי זונענאויפגאנג

דאס בילד וואס איהר האט פון ירושלים וועט ניט זיין גאנץ אויב איהר זעהט ניט דעם זונען־אויפגאנג אויף אונזער הויפט־שטאדט — אזוי זאגט צו מיר מיין פריינד, דער דיכטער אלתר לעווין (אסף הלוי) — מען דארף אבער דערצו אויפשטעהן צוויי דעם זייגער ביי נאכט, וויל מען דארף קומען צום סקאפוס און צום הר־הזתים בעפאר עס צייגען זיך די ערשטע סימנים פון מארגענשטערן.

דעם נעכסטען פארטאג אום האלב נאך צוויי זיינען מיר שוין געווען אויף אונזער וועג. א קאלטער ווינד האט געבלאזען. אין ירושלים איז די נאכט קיהל אפילו אין די הייסעסטע צייטען פון יאהר. אין די גאסען, אויסערהאלב פון שטאדט־מויער, האט מען ניט געזעהן קיין לעבעדיגען נפש. די הייליגע שטאדט, גליקליכער ווייזע וויים נאך ניט פון קיין נאכט־לעבען. די איינציגע וואס וואכען ביינאכט זיינען די וואס רעכטען אב חצות אדער פערטיעפען זיך אין קבלה. עס איז געווען סוף חודש און י לבנה האט ניט געשיינט. אין דער דונקעלהייט פון דער נאכט האבען זיך נאר געזעהן די שארפע שפיצען פון די געביידען, וואס זיינען געווידמעט געווארען פון די אנהענגער פון דריי רעליגיאנען פיר גאטעס־דיענסט. טיעף פערזונקען אין שטילקייט איז געווען די אלטע שטאדט. האט זי גע׳חלום׳ט איהר גרויסען טרוים פון פערגאנגענהייט? האט זי געטרויערט וואס איהר גרויסקייט איז פערשוואונדען. וואס נביאים טרעטען ניט מעהר אויף איהר הייליגען באדען. וואס קדושים מיט הויכע נשמות ווערען וועניגער און וועניגער און סינעמאס ווערען מעהר און מעהר? אדער האט זי שטיל גע׳דאגה׳ט אויף דעם לאנגען גלות פון איהרע קינדער? און אפשר האט זי געטרוימט דעם גרויסען חלום פון דער צוקונפט, וועלכען מען האט איהר לאנג, לאנג צוריק צוגעזאגט, אפשר האט זי גע־חלום׳ט אז זי וועט צוריק זיין דער צענטער פון א פרייע אידישע לאנד, און ווי די כוואליעס מענשען פון א גליקליך פאלק וועלען זיך ווידער בעוועגען אין איהרע גאסען?

ווער קען דערגרונטעווען די נשמה פון ירושלים! ירושלים האט א נשמה, און דער וואס האט אויגען, גוטע גייסטיגע

אויגען, קען איהר זעהן. כ׳ען פיהלט די נשמה פון ירושלים. פאר דעם וואס זי עפענט זיך זעהט ער איהר אין איהר גאנצער גרויסקייט. אמאל פיהלט איהר ווי ירושלים איז פרעהליך, לאכט צו אייך פון אלע ווינקעלאך מיט טויזענדער זיסע האפנונגען און מיט נאאיווזיסע חלומות; זי שפיעלט זיך אין די זונענשטראהלען, און אייך דאכט זיך, אז זי ווארט מיט זיכערהייט אויף דעם טאג וואס זי וועט ווערען אויפגעריכט, זי איז דאן שטאלץ און זי קוקט אראב אויף לענדער און דורות פון אויבען ארונטער, אלע קומען צו איהר דארשטיג נאך גאט׳ס ווארט, און זי קומט ניט צו קיינעם.

און אמאל איז ירושלים פערזונקען אין א טיעפען צער. זי איז דאן פארדעקט מיט א שווארצען שלייער, די אלטע טורמס ווארפען א פינסטערען שאטען, פון דעם תהום פון נחל קדרון רייסט זיך ארויס א יאמער פון אלטע דורות, גייסטער פון זיעגער און בעזיעגטע ערשיינען וויעדער אין א טויטליכער אומארמונג, שווארצע רויך וואלקענס פון אלע פייערן וואס האבען דער שטאדט אזוי פערברענט אין מלחמות — דרעהען זיך ארום ווי רוחות, אויף די בערג אבער ערשיינען לאנגע שאטענס פון מענשען פון אלטערטהום, די זיינען געקליידעט ווי כשדים, ווי פרסים, ווי רוימער, ווי קרייצפאהרער און ווי סאראצענען, איינע ווילדער פון די אנדערע. ירושלים לעבט דא דורך איהר פערגאנגענהייט. זי ציהט זיך צוזאמען אין איהרע ענגע גאסען, זי ווערט איינגעשרומפען און זי וויינט, וויינט ביטערליך און טיעף.

אין דער פינסטערער נאכט, ווען מיר זיינען געגאנגען גיך איבער דעם לאנגען וועג וואס פיהרט ווייט ארום צו דעם בארג סקאפוס און דעם הר־הזיתים, האב איך געהערט דעם יאמער פון ירושלים פיעל שארפער ווי איך האב עס געהערט זייט איך בין דא. זי האט מיר אויסגעזעהן עלענד און פערלאזען, אזוי ווי מיין פאלק איז. א שווערען קאמפף האבען זיי ביידע אונטערנומען: צו מלחמה האלטען געגען א גאנצע וועלט און די מלחמה קאסט זיי טהייער. פרעמד און ווילד האבען אויסגעקוקט די שורות צלמים אויף דער מיליטערישער סעמעטערי פארביי וועלכער מיר זיינען דורכגעגאנגען. מיין פיהרער האט מיר געאיילט: מיר מוזען קומען אויפ׳ן שפיץ בארג ווען עס איז נאך פאלשטענדיג נאכט. וואס העכער מיר געהען אלץ קעלטער ווערט די ערד און נאס פון טיעפען טהוי (דער אין־דער־פריהעריגער טוי איז אזוי ווי א קליינער רעגען). אונזערע זאכען ווערען אויך פייכט און מיר איילען ארויף, ארויף אויף דעם סקאפוס־בארג, וועלכער איז פול מיט אזוי פיעל טרויעריגע עראינערונגען פאר אונז. נאר אט זיינען מיר אין דער הויך. הינטער א וואנד פון עפעס א חרוב׳ע געביידע בעשיצען מיר זיך פון ווינד. מיר שטעהען מיט׳ן פנים צו מזרח און מיר ווארטען אויפ׳ן מארגענשטערן.

נאר אט האט זיך אנגעפאנגען צו צייגען אן ענדערונג דארטען וואו דער שווארצער הימעל איז אנגעשפארט אויף די נאך שווארצערע מואב־בערג. א פורפורנעם פאס האט איבערגעשניטען דעם האריזאנט און האט געמאכט מעהר זיכטבאר די שפיצען פון די בערג. די סאלידע שווארצע מאסע האט זיך אנגעפאנגען צוטיילען אין בערג־לייטען, מאנכע שפיצען נאך פארדעקט פון טוי און נאכט, האבען אויסגעזעהן ווי קעפ מיט צואווארפענע האאר פון ריעזען נארוואס ערוואכטע, וואס קוקען זיך ארום וואו זיי זיינען דא אין דער וועלט. עפעסוואס האט מיר דערמאנט אן דעם אוראלטען פסוק: אוי לך מואב אבדת עם כמוש (וועה צו דיר מואב, ביזט פערלוירען, דו פאלק פון כמוש). אויף דיזע בערגשפיצען האט עס געקוקט

ישעיה ווען ער האט בעקלאגט מואב: די געשריי האט ארומגעכאפט דעם גרענעץ פון מואב — מיין הארץ וויינט אויף מואב... די חשבונות צווישען אונז און מואב זיינען שוין לאנג געענדיגט, אבער די בערג שטעהען נאך אלין אין דיזעלבע פאזע און ווארטען אויף דעם מארגענשטערן.

נאר אט איז פלוצים די שטילקייט פון דער נאכט (עס איז נאך אלין נאכט) איבערגעשלאגען געווארען פון א מורא'דיגען קלאנג אויף דעם העכסטען פלאץ פון הר־הזיתים. דער ריעזיגער גלאק וואס הענגט אויף דעם אומעדיגען רוסישען טהורם האט אנגעפאנגען קלינגען מאוים'דיג, אלע מאל העכער און שארפער, און אלע מאל טרויעריגער לאזען זיך אראב די כוואליעס קלאנגען, פערשפרייטען זיך פון בארג אראב און ווערען פערלוירען אין דעם טיעפען טהאל פון נחל קדרון און גי בן הנם. פון וואנען אבער עס קייקעלט זיך ווידער ארויס מיט אן עכא. דאס איז געווען די אמביציאן פון רוסישען צאר אז דער קול פון דער פראוואסלאווער קירכע זאל זיך הערען העכער ווי פון אנדערע. א מאנאך גיט אכטונג אויף די ערשטע סמנים פון דעם מארגענשטערן אום אנצופאנגען צו קלינגען.

עס איז אריבער פילייכט ניט מעהר ווי איין מינוט און פון אן אנדער קירכע האט מען געענטפערט דעם גלאק. אין עטליכע מינוט ארום האט געקלונגען אין אלע עקען שטאדט און אין מיטען פונ'ם דאזיגען גלאקען־רעש האט די שטימע פון דעם מחמד'אנישען מועזין אויף דער הויכער גאלערי פון זיין מינארעט אויסגעזונגען זיין "לא אילא". דאס איז א שטילער קאמפף פון צוויי האלבע וועלטען, פון מערב'דיגען צלם מיט דעם מזרח'דיגען האלבע לבנה, ביידע וועלענדיג בעגריסען דעם נייעם טאג מיט רעליגיעזע געבעטע.

שטיל און בעשיידען גיסט דארט אויף יענער זייט פון בית המקדש פלאץ אין דער אלטער שטאדט א אידישע תפלה. די ותיקין פאנגען אן דאווענען גלייך ווי זיי דערזעהען די ערשטע סימנים פון מארגענשטערן. די תפלה מאכט ניט קיין גרויסען רעש, זי איז אבער ווארים און הארציג און שטראמט ארויס פון דער נשמה פון א פאלק, וועמעס קראפט עס איז אזוי גרויס ווי זיינע ליידען. דאס דאווענט די אידישע אומה צום בורא עולם, וועלכער איז אויך דער שומר ישראל. און יעדען פריהמארגען קומען די טעכטער וואס זיינען רייך געווארען פון דער מאמעס טיש און ווילען איבערשרייען דער מאמען. אבער זיי קענען עס ניט. שטיל שטעהט דער איד מיט'ן פנים צו מזרח און אין זיין מויל זיינען די ווערטער פון דוד המלך, דער אידישער קעניג וועלכער איז חי וקים אזוי ווי עס לעבט און איז אייביג די אידישע נאציאן.

ווי וואלטען עס ביידע רעליגיאנען וואס זיינען ארויס פון יודענטהום געוואלט שטיל מאכען דעם אידישען קול, ווי וואלטען זיי עס געוואלט די אידישע תורה זאל אנשוויגען ווערען אויף אייביג! אין געגענווארט פון דער אידישער אמונה דערמאנען זיך דאס קריסטענטום און מחמדענטום אז זיי פערמאגען אייגענם גאר ניט, אז זייער עסטייט האבען זיי ביי דער ערשטער גענומען און דארפען דערפאר איהר דאנקבאר זיין, און דאנקבאר ווילט זיך ניט זיין, א בעל טובה וויל מען ניט קוקען אין פנים, ווייל מען זעהט זיך נעבען איהם קליין... צופיעל האבען די גוים גענומען פון אידען אום זיי זאלען קענען זיין צו אידען גלייכגילטיג. זיי קענען אדער בעצאהלען דעם גרויסען חוב מיט אנערקענונג און ליעבשאפט אדער באנקראטירען. חובות צאהלען ווילט זיך ניט און דעם וואס מען זעצט אן וויל מען ניט זעהן אין די אויגען. דאס זיינען א וועלט מיט אנזעצערט. וועלכע וואלטען וועלען פון די

אידען פטור ווערען. דער איד האט אזוי פיעל געשענקט דער וועלט אז די גוים וואלטען איהם בעסער געוואלט זעהן אין קבר גלייך מיט די גריכען און אנדערע אמאליגע נאציאנען און ניט זיך טרעפען מיט איהם אויף יעדער שריט און קוקען איהם גלייך אין די אויגען אריין. און דא, געגענאיבער דעם הר הזיתים אויף דעם בארג ציון האט געוואהנט א קעניג, שלמה האט ער געהייסען, וועלכער איז געווען זעהר אין כעס אויף דעם וואס טהוט אפ א רעה פאר א טובה, אבער בעצאהלען א רעה פאר א טובה איז מענשליך אדער אונמענשליך, וועלכעס איז איינגעפיהרט צווישען מענשען. נאר די גרעסטע רעה וואס איז ווען אבגעטהאן געווארען פאר דער גרויסער טובה איז די בעהאנדלונג פון דער קריסטליך מהמד'נישער וועלט צו אידען.

און דערפאר ברענט עס אזוי דער חשק צו אויפשטעלען קירכען און מאשייען אין ירושלים צו פארדעקען און פארשטעלען דאס וואס עס דערמאנט פון אידישקייט און פון דער אמאליגער הויפטשטאדט און דערפאר איז עס אויפגעשטעלט געווארען א מאשע דוקא אויפ'ן פלאץ פון קודש קדשים און דערפאר הויבען זיך עס אויף אין דער ווייטער הויך די שפיצען פון צלמים איינער העכער ווי דער צווייטער און אלע פריהמארגען ווילען עס די שטארקערע דערשטיקען די שטימע פון די שוואכערע און זיי קענען ניט...

נאר אט ווערט פון מינוט צו מינוט ליכטיגער. דער גאנצער הר הזיתים איז בעגאסען מיט ליכט, עס זעהט זיך שארף און קלאר דער מויער איבער ירושלים מיט זיינע שפיצען און טורעמס, און אט זעהען זיך די קווארטאלען ארום דעם מויער צו צפון און צו מערב וואו ניי־ירושלים איז אויסגעשפרייט און פארנעהמט א סך מעהר פלאץ ווי אלט ירושלים, און אט זיינען די בערג וואס ליגען איבער ירושלים פון דער צווייטער זייט. אלעס באדט זיך אין דער פריהמארגענדיגער ליכטיגקייט נאר די זונן זעהט זיך ניט, עס איז נאך פון איהר קיין סימן ניטא, אבוואהל דאס איז זי וואס האט דא אזוי ליכטיג געמאכט. די ריעזיגע בערג פון מואב פארשטעלען איהר... נאר זי ווארפט איהרע כוואליעס ליכט איבער זייערע קעפ און רוקענס, זי איז א רואה ואינה נראה... אבער אט איז געווארען רויט איבער די בערגשפיצען און גלייך נאכדעם איז די זונן ארויס א האלבע מיט איין מאל און אט איז זי שוין אין גאנצען ארויס מיט א לייכטען שפרונג איבער די בערג וואס האבען איהר פארשטעלט, גרייט צו לאזען זיך אין ווייטען מזרח אריין. והוא כחתן יוצא מחופתו, ישי כגבור לרוץ אורח. איך האב דעם פסוק קיינמאל ניט אזוי גוט פערשטאנען ווי קוקענדיג אויף דער זונענאויפגאנג פון הר־הזתים. דער גרויסער דיכטער וואס האט עס געזאגט האט געהאט פאר זיינע אויגען דאס בילד ווי די זונן כאפט זיך ארויס פון די שפיצען פון די מואב בערג.

איך בין ארויף אויפ'ן שפיץ פון רוסישען טורעם אום אנצוזעטיגען מיינע אויגען צום לעצטען מאל בעפאר מיין אברייזע מיט דעם געוואלדיגען בילד פון דער ערהוואכענדער ירושלים בעפאר מיר.

.81

זיך געזעגענדיג מיט ירושלים

די נאכט איידער איך בין אוועקגעפאהרען פון ירושלים און פון ארץ ישראל האב איך ניט געקענט שלאפען. איך בין געוועזן זעהר אונרוהיג. איין מחשבה איז מיר ניט ארויס פון קאפ: הייסט עס אז דער חלום פון מיין גאנצען לעבען איז צו ענדע? אז מיין זיין אין ארץ ישראל איז אריבער און איך קלייב זיך ווידער אין דער פרעמד אריין, אין גלות? איך האב א ווארף געטהאן מיין בליק אויף מיינע איינגעפאקטע רייזעוואליסעס און זיי האבען מיר אויסגעזעהן גאר וואכעדיג, גאנץ אנדערש ווי זיי האבען אויסגעזעהן אין נויארק ווען איך האב זיי אנגעגרייט פאר מיין רייזע קיין ארץ ישראל. זיי האבען מיר יעצט אויסגעזעהן ווי כלי־גולה און האבען מיר שטום אנגעזאגט אז מארגען ביינאכט וועלען שוין מיינע פיס אויף היילינע לאנד ניט טרעטען.

איך פערלאז ארץ ישראל. האט א איד א רעכט ארץ ישראל צו פערלאזען? אונזערע עלטערנ'ס עלטערן אין טיטוס'עס צייטען האט מען פון דאנען מיט געוואלד אוועקגעשלעפט, געשמידט אין קייטען און מיר געהען אוועק אין גלות מיט'ן גוטען ווילען. טרויערט דען נישט די לאנד אויף איהרע קינדער וואס געהען צוריק אוועק פון איהר נאכדעם ווי זיי זיינען געקומען אויף א וויזיט איין מאל אין אכטצעהן הונדערט יאהר?... די ווענט פון האטעל צימער האבען אויף מיר געקוקט קאלט און פערדריסליך, עס האט זיך מיר געדאכט אז זיי מאכען מיר פארווירפע פאר מיין עברה וואס איך געה טהאן מארגען פריה. איך האב אנגעפאנגען זיך אליין צו פערענטפערן: איך בין דאך דא לכתחילה ניט געקומען מעהר ווי אויף א וויזיט, איך קען דאך דא ניט בלייבען, און מוז מיין היים האבען אנדערשוואו. אבער צופרידען בין איך ניט געוועזן אפילו נאך מיין תשובה וואס איך האב זיך געגעבען. מוזען דען באמת אלע אידען וואס פאהרען אוועק פון ארץ ישראל, אוועקפאהרען? פאהרען דען ניט אוועק אידען וואס קענען דא זיין, וואס האבען מעגליכקייטען און מיטלען דא צו בלייבען? זיינען דען ניטא גענוג אידען אין אמעריקא און אין אנדערע לענדער וואס וואלטען געקענט מאכען א״י פאר זייער היים ווען זיי וואלטען נאר וועלען? משה רבינו האט געפיהרט

א שארפען ארגומענט מיט גאט ער זאל איהם ערלויבען אריינצוגעהן אין ארץ־ישראל, א סך אידען דארפען די ערלויבנים ניט בעטען און זיי קומען ניט, און ווען זיי קומען יא געהען זיי אוועק צוריק.

און א מאדנע מחשבה איז מיר איינגעפאלען ליגענדיג אין מיין בעט און ניט קענענדיג איינשלאפען: מיט וואס פאר א רעכט רופען מיר זיך ציוניסטען? איז עס ניט לעכערליך זיך א נאמען צו געבען ציוניסט דערפאר וויל מען וויל אז א נ ד ע ר ע זאלען פאהרען און זיצען אין ארץ ישראל? עס איז אלץ איינס ווי אימיצער זאל זאגען אז ער איז א פרומער איד נאר ער וויל קיין זאך ניט היטען, ער וויל אז אנדערע זאלען עס טהאן. אזא איינער ווערט אנגערופען היפאקריט. אבער מיט וואס איז בעסער א ציוניסט וואס וויל אז ציון זאל זיין פאר יענעם און ניט פאר איהם! ? א ציוניסט האט געדארפט הייסען דער וואס פאהרט אוועק אין ארץ ישראל און ער בלייבט דא. מיט מסכים זיין אויף ארץ ישראל קען מען קיין ציוניסט זיין.

און וועלען אידען מיט אזעלכע חשבונות, מיט אזעלכע זעלבסט־נארערייע קומען אין א גרויסען צאהל און שאפען די נויטהיגע מיטלען צו אויפבויען ארץ ישראל? די אידען אין גלות האבען די גאנצע צייט גערעכענט אז עס איז גענוג אז מען האט ציון אין הארצען און אז מען לערענט און מען איז מתפלל ווע גען ציון. דאס איז געווען א טעות. מען קען האך ציון אין ווארשא ניט ברייגגען מ׳מוז זיך מטריח זיין און קומען צו איהר אויב מען וויל זיין מיט איהר נאהענט פערבונדען. צום גליק האבען זיך געפונען אין יעדער דור א צאהל מענשען וואס האבען פערשטאנען אז מען קען ציון פון דערווייטענס ניט האבען, און זיינען אהער געקומען און נאר זיי צו פערדאנקען האבען מיר אידען אין ארץ־ישראל. און מיר ווייסען יעצט קלאר אז עס האבען געקענט קומען אהער פיעל מעהר אידען ווי די צאהל וואס זיינען געקומען פון רמב"ן ביז יעצט. נאר דאס פאלק אין אלגעמיין האט יוצא געווען מיט׳ן דיינקען וועגען ציון און מען איז געבליבען — וואו מען איז.

עס שיינט אבער אז מען מאכט היינט דעם זעלבען טעות. מען מיינט אז מיט ריידען, זאגען און זינגען ווערט מען שוין נעהענטער צו ציון און אז דער פאטריאטישער פליכט איז דאמיט געענדיגט. עס זיינען פאראן רייכע ציוניסטען וואס זיינען נאך ניט געקומען אפילו דאס לאנד אנצוזעהן און אויב זיי קומען געהען זיי אוועק צוריק, אבוואהל זיי זיינען עס די יעניגע אויף וועמען דאס לאנד ווארט, ווייל זיי האבען די מיטלען איהר אויפצובויען. דער אמת איז אז דער גלות האט זיך אונז צו שטארק איינגעגעסען אין די ביינער. ער האלט אונז פעסט אפילו ווען מיר רעכענען אז אונזער נשמה איז אין אונזער היימלאנד. אבער ארץ ישראל דארף דעם גוף נאך מעהר ווי די נשמה. מיליאנען נשמות פון אידען וואס וואהנען אין אנדערע לענדער קענען דער אידישער בעפעלקערונג ניט גרעסער מאכען, אבער ווען מיר האבען דא איין האלב מיליאן אידישע גופים איז ארץ ישראל אונזערע. א ציוניסטישע נשמה אין א אידען מוז זיין אזוי שטארק אז זי זאל קענען אויפהויבען זיין גוף אויך און איהם ברייגגען אויף׳ן פלאטץ.

איך האב זיך אויפגעהויבען פון בעט, זיך אנגעטהאן און בין ארויף אויפ׳ן דאך פון האטעל.

א קאלטער ווינד האט געבלאזען צווישען די בערג פון יהודה. דער הימעל איז געווען ריין און בלוי. די לבנה האט בעלויכטען די שפיצען פון די הויכע גע

ביידען, גאנץ פאנטאסטיש האט אויס־געזעהן דער הויכער און שמאלער רוסישער טורם, און דער טורם פון דער רעגירונגס־געביידע. פול מיט טיעפע שווארצע סודות פון ווייט־פערגאנגענע צייטען איז געלעגען הינטער דער פעסטונגס־וואנד דער עמק־יהושפט ווי א תהום צווישען הר־הזיתים אין דער שטאדט. אויפ'ן רוקען פון בארג האבען זיך געזעהען אונצעהליגע ווייסע פלעקען, דאס זיינען די מצבות. אין שטאדט גופא האבען די שפיצען פון פון די קירכען נאך אויסגעזעהן העכער ווי אימער. און אין מיטען האט זיך ארויסגעזעהן דער ווי א טיש גלייכער בארג אויף וועלכען דער בית־המקדש איז געשטאנען. פרעמד און אונפריינדליך האט זיך ארויסגעזעהן די גרויסע געביידע פון אמאר־מאשעע וואס האט גע'ירשנ'ט דעם ארט פון קדש־הקדשים מיט זיין מאסיווע גרין־געפארבטע קופאלע מיט א גאלדענע האלבע לבנה אויפ'ן שפיץ. ווייטער ארונטער צו דרום זעהט זיך ארויס די מויל פון דעם אונהיימליכען גי־בן־הים און דארטען ניעדריגער שניידט זיך אוועק דער נחל־קדרון ווייט ביז יריחו.

איך נעהם ארום מיט מיין בליק גאנץ ירושלים. אט דא אויף דיזען קליינעם שטח וואס איז בעגאסען מיט לבנה ליכט האבען זיך עס אבגעשפיעלט די גרויסע פאסירונגען פון דער פערגאנגענהייט! דוד און שלמה, די נביאים, די סופרים, די חשמונאים, די קראים און דא אין דיזער קליינער שטעדטעל איז עס געשאפען געווארען דער גרעסטער אוצר פון געדאנקען וואס די מענשהייט פערמאגט!

פאר וואס האט עס דיזער שטייניגער פלאטין זוכה געווען צו זיין די בימה פון וועלכער עס איז געפרעדיגט געווארען צו דער גאנצער וועלט אלעס וואס איז גרויס און ערהאבען? פאר וואס איז דוקא דיזער ארט בעשטימט געווארען צו זיין דער פלאטין פון אייביגען אמת און פון לעבעדיגען נביא'ישען ווארט וועלכער איז נאר איינמאל געווען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט און וועט זיך צוריק קיינמאל ניט אומקעהרען?

אין אלע עקען וועלט וואו מענשען וואהנען האט מען געזוכט די וועג צו ליכט און געפונען האט מען עס ד א, און ניט אין קיין אנדער ארט. אומעדום זיינען פאראן בערג און טייכען און הימעל און שטערן און גראזען און ביימער און חיות, און דאך איז מען אין קיין אנדער ארט ווי דא דערגאנגען דעם סוד אז אלעס איז געשאפען געווארען פון איין האנד. דא האט מען אויסגעפונען די איינהייט פון דער וועלט, די הארמאני פון יוניווערזיום, די גאנצקייט פון אלעס און אלעמען, פון דער גאנצער עקזיסטענץ.

דא אין דעם שפאן ערד וועלכער ליגט פאר מיינע אויגען האט מען צום ערשטען מאל דערזעהן די וועלט אלס איין זאך און וועהרענד מען האט אין אנדערע פלעצער, אין די גראהע צייטען פון אלטערטום בעטראכט אז אלעס ארום איז א כאאס, און וועלכע פערשידענע קרעפטען געגענזייטיגע [sic] — טעזגעטער פיהרען א מלחמה געבויט אויף לויטער קאפריזען און תאות, האט מען דא אויסגעפונען אז עס איז פאראן א געזעץ און אן ארדנונג אין אלעס וואס מיר זעהען. פון דאנען האט עס דער וואונדערליכער דיכטער געשאפען דאס בילד פון "ברכי נפשי", וואו די גראזען און די בערג, די קוואלען און די טייכען, די פעלזען און דער ים, די פויגלען און די לייבען, די ווערים און די פיש, די בהמות און די מענשען, די זונן און די לבנה, דער ווינד און די וואלקענס, דער דונער און דער שטורם, די הימעל און די ליכטיגקייט — זיינען אלעס איין זאך, יעדער בלויז א טהייל פון דאס גאנצע, די שאפונג פון דער גרויסער אונענדליכער און אייביגער

קראפט — די גאטהייט. אט אזוי האבען זיך די מענשען וואס האבען דא געלעבט, אונזערע עלטערן, אויפגעהויבען איבער אלע לענדער, איבער אלע דורות אין אלע צייטען און האבען געלערענט די מענשהייט ווי אזוי די וועלט צו זעהן און פערשטעהן.

אבער די דאזיגע מענשען זיינען נאך א שריט ווייטער געגאנגען. ניט נאר האבען זיי געפונען גאט, זיי האבען אויך געפונען דעם צוועק וועלכען עס האט פאר זיך די מענשהייט, זיי האבען געפונען דעם תכלית, דעם עיקר לויט וועלכען די וועלט דארף זיך פיהרען און דאס איז — גערעכטיגקייט. ביז וואנען עס זיינען געקומען די אידישע נביאים האט מען ביי קיין אומה ולשון ניט געוואוסט אז גערעכטיגקייט איז א זאך אן און פאר זיך. אז גערעכטיגקייט איז די העכסטע מדרגה צו וועלכער מענשען דארפען שטרעבען. ווען מענשען גלויבען אין געטער וועלכע נארען אב איינע די אנדערע, וועלכע טהוען אב אלע פאלשקייטען און ניעדערטרעכטיגקייטען, זיינען פערזונקען אין אלע ליידענשאפטען, קען זיי ניט איינפאלען אז דער צוועק פון דער געזעלשאפט איז גערעכטיגקייט. אז די געטער זיינען שווינדלער, גנבים און שארלאטאנעם דארף א בשר ודם ניט בעסער זיין. נאר די אידען וואס האבען אויסגעפונען אז די גאנצע וועלט ווערט רעגירט פון איין גאט, א גאט וועלכער האט ניט קיין קאנקורענט דארף קיינעם ניט אבנארען, און האט ניט קיינע פון דעם מעשען'ס שוואכקייטען. נאר זיי האבען געקענט צום ערשטען מאל אין דער געשיכטע פון דער וועלט ערקלעהרען אז די מענשליכע געזעלשאפט מוז זיך פיהרען מיט גערעכטיגקייט, ווארום גאט דולדעט ניט קיינעם וואס טהוט אונרעכט און וואס געהט פאלש. זיי האבען ניט נאר אין א גאטלאזע וועלט גאט געפונען, זיי האבען אין א נשמה־לאזער געזעלשאפט א נשמה אריינגעגעבען. זיי האבען אין מענשען א נייע קראפט ענטדעקט, די קראפט פון זיין געוויסען, און האבען געשטעלט פאר'ן מענשען א נייעם ציעל אין לעבען. ניט די ערפילונג פון דעם חשק צו הנאה האבען איז דער העכסטער צוועק נאר צו שטרעבען צו זיין עהרליך. נאך האט די מענשהייט ניט עררייכט דעם־צוועק וואס די אידישע נביאים האבען אוועקגעשטעלט, אבער זיי האבען דעם ציעל געוויזען און די שטרעבונג פון איינצעלנע מענשען צום ציעל צו קומען האט שוין ליכטיגער געמאכט דעם פינסטערן וועג פון די מענשען־קינדער.

און ווען די ירושלים'ער אידען האבען דערקענט גאט און גערעכטיגקייט, איז לייכט צו פערשטעהן אז זיי האבען געפאדערט גלייכהייט. די נביאים זיינען געווען די ערשטע קעמפפער פאר גלייכהייט אין דער וועלט. האבען אטאקירט די רייכע און פערטהיידיגט דעם ארימאן. און דוקא דא אויף דיזע ערנסטע יהודה־בערג האט מען געגרינדעט די לעהרע פון סאציאלע־גערעכטיגקייט און אויסגעפונען א זאך וואס עס האט זיך אין קיין אנדער לאנד קיינעם ניט געחלום'ט, אז ״אלע מענשען ווערען געבארען גלייך״, ווי עס האט מיט דריי טויזענד יאהר נאך ישעיה דזשעפערסאן אריינגעשריבען אין דער אמעריקאנער פרייהייטס־ערקלעהרונג. אט אזוי איז אויף דיזע בערג געבארען געווארען ניט נאר אייראפא'ס שטרעבונגען צו פרייהייט נאר אויך אמעריקא'ס דעמאקראטי.

און דאס אלעס, די ענטדעקונג פון איינהייט אין דער נאטור, פון געטליכע הארמאניע אין דער בעשאפונג, פון גערעכטיגקייט אלס דער צוועק פיר דער מענשהייט און פון גלייכהייט אין דער געזעלשאפט האט זיך ארויסגעגאסען אויף דיזען קליינעם פלאטץ וואס ליגט

פאר מיינע אויגען ניט אין דער פארם פון קאלטע פילאזאפישע געדאנקען. פון שכל־מלאכה וואס ווארעמט קיינעם ניט, עס האט זיך אויסגעבראכען אין א מעכטיגען שטראם פון פאעזי, אין א געוואלדיגען פאטהאס וואס הויבט אויף דעם לעזער אדער הערער צום הימעל, וואס עפענט פאר איהם גייסטיגע וועלטען צו וועלכע דער שכל אליין קען זיך קיינמאל ניט אויפהויבען. דער נביא רייסט אייך מיט און טראגט אייך אוועק אין שטורם צו דאס אונענדליכע צו דאס אייביגע צו דעם קוואל פון וואנען עס שטראמט אלעס וואס איז גרויס און מעכטיג. ער רעדט ניט אין נאמען פון שכל וועלכען מען קען בויגען אויף אלע זייטען. ווי די גריכישע סאפיסטען האבען געטאן ער רעדט אין נאמען פון דעם גרעסטען פון אלע קרעפטען, אין נאמען פון גאט אליין. און ער דונערט צו אייך ארויס: כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה! אזוי קענען נאר ריידען די גאט־געזאלבטע אין וועמען דער ווארט פון אמת איז ווי א פייער וואס ברענט אין די ביינער. די נבואה איז געווען ניט נאר דער העכסטער ווארט פון מענשהייט'ס אמת נאר אויך פון קונסט, נאך עטוואס אזא מעכטיג און עטוואס שעהן ווי די נבואה עקזיסטירט ניט אויף דער וועלט.

פון גאטהייט, גערעכטיגקייט און גלייכהייט איז בלויז איין שריט צו די פעראייניגונג פון אלע מענשען אדער די שאפונג פון פעדעריישאן פון פעלקער וואס זאל אבשאפען מלחמות. און ישעיה האט עס דער ערשטער פארגעשלאגען. אפשר איז ער געשטאנען פונקט אויף דיזען פלאטץ ווען ער האט געזאגט דעם והיה באחרית הימים. וואס וואלט ישעיה געזאגט אויף דער פאריזער פריעדענס־קאנפערענץ? די אידען זיינען געווען די ערשטע וואס האבען געדיינקט פון דער מענשהייט אלס א גאנצע זאך, זייער נאציאנאלער בוך פאנגט זיך אן ניט פון אידישע געשיכטע נאר פון דער געשיכטע פון אנדערע נאציאנען, אדער נאך ריכטיגער פון בהמות און חיות וואס זיינען געשאפען געווארען פריהער ווי מענשען. די גאנצקייט פון דער וועלט און די ברידערליכקייט פון מענשען זיינען צוויי ריין אידישע געדאנקען.

און דיזע גאנצע עשירות פון אידעען זיינען געבארען געווארען דא אין דער נאהענטער שכנות פון די ניעדריגע געצענדיענסט פון כנען און סוריה און ניט ווייט פון מצרים. אין דער צייט ווען ארום און ארום איז מען געווען פארזונקען אין טומאה האט מען דא מתפלל געווען צו א גאט וואס מען זעהט ניט, צו האבען אין זינען און אין הארצען א גייסטיגע קראפט וואס די אויגען קענען ניט זעהן איז געווען אונמעגליך פאר די אלטע צייטען. דאס איז געווען די גרויסע רעוואלוציאן אין דער געדאנקען־געשיכטע פון די מענשען. און שווער איז געווען צו פערשטעהן ווי אזוי קען עס זיין א רעליגיאן אהן דער געשלעכטליכער תאוה וועלכע האט געשפיעלט אזא געוואלדיגע ראלע אין די אמונות פון אנדערע נאציאנען. עס איז דארום פערשטענדליך אז ווען עס איז געקומען די צייט און די גוים האבען געמוזט איבערנעהמען די אידעע פון גאט פון יודענטום, האבען זיי אנדערש ניט געקענט זיך בערוהיגען ביז זיי האבען דערמיט פערמישט דעם עניין פון ווייבעריי און פון די געבורט פון א גאט'ס זוהן און האבען אזוי־ארום אראבגעשלעפט די ריינע אידישע אמונה צו זיך, צו זייערע געצענדיענערישע השגות אנשטאט זיך אויפצוהויבען צו דעם בעגריף פון דער פאלשטענדיגער אחדות און פאלשטענדיגער מאראליטעט פון דער גאטהייט. עס איז קלאר ווי שוידערליך עס האט געמוזט אויסקוקען פאר א אידען די אידעע אז א פרוי האט געהאט א זוהן פון גאט. אין דער געצעדיע־

נערישער וועלט איז עס אבער געווען ניט קיין נייעס. דארטען האבען די געטער שטענדיג געהאט פאמיליען־פערהעלטניסע מיט פרויען. און אזוי איז געבארען געווארען דאס קריסטענטום. און נאכהער האט מען אידען טויזענדער יאהרען פערפאלגט דערפאר וואס זיי ווילען ניט אויסבייטען זייער אמונה אויף אן אויפמיש פון אידישע אחדית אלקים מיט גוי'שע דריי־גאטהייט. און היינט זיצען נאך אויך אין ירושלים מענשען וועמעס אויפגאבע עס איז צו איינריידען די אייניקלעך פון ישעיה און ירמיה אז גאט וואס האט בעשאפען אליין די וועלט האט שפעטער צוגעקראגען צוויי שותפים פון וועלכע איינע איז א פרוי און דער אנדערער איז זיין זוהן... קיינער האט ניט קיין טענה צו דער קריסטליכער וועלט וואס האט ניט געקענט בעגרייפען דעם אידעלען שטאף פון דאס יודענטום אזוי ווי ער איז אין אריגינאל און האט עס אויסגעמישט מיט גרעבערע בעגריפען ניט קענענדיג זיך אויפהויבען אזוי הויך ווי דאס יודענטום איז. דאס וואס אייראפא האט גענומען פון ירושלים האט, טראץ דער אויסמישונג מיט גראבע עלעמענטען געשאפען די אייראפעאישע ציוויליזאציאן. נאר צו וועלען מאכען פון א אידען א קריסט איז זעהר לעכערליך. אבער צו וועלען מאכען פון א אידען א קריסט אין ירושלים איז די לעכערליכסטע זאך וואס עס איז פאראן אין דער וועלט. און דיזע לייט, די מיסיאנערען, זיינען עס די געגנער פון דער אידישער נאציאנאלער היים. דער צוריקקעהר פון אידען אין ארץ־ישראל איז א טריאומף פאר'ן יודענטום און דאס קענען זיי ניט פארטראגען.

אבער דער טריאומף וועט קומען! אט דא אין ירושלים וועט אויפשפראצען נאך אמאל דער גרויסער געניוס פון אונזער פאלק. ערהאבענע אידעען וועלען ערוואכען אין דער אידישער הויפטשטאדט וואס וועלען זיין א פארטזעצונג פון די אידעען פון ישעיה און עמוס מיכה און ירמיה, און אפשר וועט א נייער געזאנג אזוי ברייט און מעכטיג ווי דער געזאנג פון תהלים פערקלינגען פון דאנען די וועלט, ווארום די מענשהייט געהט פערבלאנדזשעט און פארזונקען אין די דרכים פון גראבען מאטעריאליזם, פארטריקענט פון א טרוקענע וויסענשאפט וואס קען נאר אלעם אבלייקענען און קיין זאך ניט בעשטעטיגען, וואס קען בלויז רויבען מענשליכען גלויבען און האפנונגען און קיין זאך דערפאר ניט בעצאהלען. און ווידער אמאל מוז די מענשהייט אבגעפרישט ווערען פון א גרויסען טיעפען רעליגיעזען געדאנקען וועלכער קען פון קיין אנדער ארט ניט קומען ווי פון ריינעם אייביגען יודענטום. און פון וואנען קען א נייער גרויסער ווארט געזאגט ווערען, אויב ניט פון ירושלים, וואו עס זיינען געווען די גרויסע "זעהער" וואס האבען געקוקט ווייטער ווי אלע מענשען קינדער. און וואו און ווען קען געבוירען ווערען עטוואס שעהנערעס און ערהאבענערעס ווי דאן, ווען ישראל ווערט פעראייניגט מיט זיין לאנד, ווען אויף דער אדמת הקודש שאפט דער גרויסער גייסט פון דעם פאלק פון נבואה וואס האט געוויזען די ליכט פון אמת פאר א מענשהייט וואס געהט אין דער פינסטערניש ? !

דער טהוי איז נאס געלעגען אויף דער אייביגער שטאדט, מיין הויפט־שטאדט. עס האט זיך מיר געדאכט אז איך בין דאך אין דיזער שטאדט געבארען געווארען, אז איך בין קיינמאל פון דאנען ניט אוועקגעפאהרען. אלעס איז מיר אויסגעקומען אזוי נאהענט צום הארצען. די גרויסע פאלמע וועלכע הויבט

ארוים איהר קאָפּ פון איינעם פון די הויפען געגענאיבער, האָט זיך מיר גע־דאַכט, איז מיר בעקאנט פון מיינע קינ־דער־יאָהרען. און האָב איך דען אין מיין יוגענד ניט געטרוימט פון פּאַלם־בוימען אין ארץ ישראל? האָט מיין גייסט ניט אומגעוואַנדערט אויף די בערג פון ציון?

נאָר אָט פאנגען אָן זיך צו צייגען די ערשטע סמנים אז די נאַכט געהט ארי־בער. איך דארף אראָבגעהן אין מיין צי־מער און מאכען די לעצטע הכנות צום אָברייזען, ווייל דער טריין פון ירושלים געהט אָב זעקס אַ זייגער אין דער פריה.

.82

יבנה

פינף א זייגער אין דער פריה האט שוין דער וואגען געווארט נעבען מיין האטעל. דער סקווער פאר'ן האטעל איז געווען ליידיג און שטיל. די אינדישע סאלדאטען וואס מושטירען זיך אלע פריה מארגעןאאויף דיזען פלאץ זיינען נאך ניט געקומען. פארזארגט אין אלטע און טיעפע מחשבות איז געשטאנען דער מגדל דוד, גע'חלום'ט וועגען רוימער און קרייצפאהרער, מאמעלוקען און טערקען און אלע אנדערע וואס זיינען דא געווען נאך דער אידישער הערשאפט. זיינע אלטע ווענד הערען יעצט די קאמאנדא אין ענגליש און לאנג פיסיגע דאר ביינערדיגע ענגלישע אפיצירען האבען דא צו זאגען איבער די ריעזיגע חדרים.

רוהיג און פויל האט דער אראבישער בעל־עגלה איעברגעדרעהט דעם וואגען מיט'ן פנים צום יפו'ער טויער. אויף דעם פלאץ פון דרויסען נעבען טויער וואו עס שוויבעלט און גריבעלט א גאנצער טאג מיט מענשען האט מען קיינעם ניט געזעהן. דער וואגען האט זיך אנגעפאנגען לאנגזאם אראבלאזען פארביי די ברכה. מיר זיינען אריבער דעם בריק איבער דעם גן־בן־הנם און האבען זיך אנגעפאנגען צוריק אויפצוהויבען אויף דעם צווייטען זייט פון בארג אויף דעם וועג וואס פיהרט צום וואגזאל. איך האב זיך געשטעלט אין קעררידזש האב זיך אומגעקעהרט צו דער הייליגער שטאדט וועלכע האט זיך לאנגזאם אנגעפאנגען אויפוועקען פון איהר שלאף. ווי א פאר'כשוף'טער צויבער־שלאס אויפן שפיץ פון א בארג האט ירושלים אויסגעזעהן. קיין שטאדט אין דער וועלט האט ניט אזא אויסזעהן ווי ירושלים. ווי די לאסט פון שווערע דורות וואלט אויף איהר געלעגען, ווי זי וואלט ענטהאלטען אין זיך עטוואס פארבארגענעס אז אט אט וועט דא עפעס פאסירען און מען וועט באלד דערהערען פון איהר עפעס א מעכטיגע שטימע וואס וועט אבשאלען ווייט און ברייט. אבער קיין זאך הערט מען ניט אויסער דעם אבקלאנג פון דעם רעש וואס די רעדער מאכען פון די וואגענס ביי יפו'ער טויער. דער טאג־טעגליכער לעבען פאנגט זיך אן.

איך בין געשטאנען אין קעררידזש און מיינע אויגען האבען געשלונגען אונ־

זער ירושלים עיר הקדושה. ווי אנדערש איז געווען מיין ארייןפאהרען קיין ירושלים מיט ניין וואכען צוריק פון מיין יעצטיגען ארויספאהרען פון דארטען. דאן האב איך געפיהלט ווי איך ווער פון מינוט צו מינוט רייך, ווי עס ווארט פאר מיר א גרויסע עשירות אין דוד המלך׳ס הויפטשטאדט: אוצרות פון אלטע הייליגטימער וועלען מיר בעגעגנען. מיין אויג וועט זוכה זיין צו זעהן דאס, צו וואס איך האב געגארט מיין גאנצען לעבען. מיינע אויערן וועלען האבען צויבערפולע סודות פון די גרויסע אידישע גייסטער וואס האבען דא געטרעטען, די נשמה פון אונזער גרויסע נאציאן וועט זיך פאר מיר ענטפלעקען מיט איהר גאנצען מאכט. און אין הארצען האט געקלאפט און געשטורעמט. ווי גליקליך בין איך דאן פאר ניין וואכען געווען ווען איך בין געגאנגען צו ירושלים און ווי פערוועהטאגט בין איך יעצט ווען איך געה פון ירושלים!

ירושלים האט מיר געגעבען נאך פיעל מעהר ווי מיינע אלע חלומות האבען מיר פאראויסגעזאגט. ארץ־ישראל האט מיר א נייע נשמה געגעבען. עס האט מיר ווי דער פרישער טוי מיין פארדארטע גלות־זעעלע אבגעפרישט. איך האב מיין פאלק דורך מיין ארץ־ישראל רייזע בעסער טיעפער דערקענט. מעג יעצט פאסירען מיט מיר וואס עס וויל: איך האב מיינס ערדייכט, איך בין אין ארץ־ישראל געווען. אבער ווי שווער איז דער אוועקפאהרען פון ירושלים און ווי שווער איז דער אברייסען זיך פון דאס וואס איז אזוי הייליג אזיו ליעב און טייער! ניין וואכען פון יום־טוב זיינען עס געווען ביי מיר. אבער יעצט קומט דער מוצאי־יום־טוב, די נשמה יתירה זעגענט זיך און דאס וואכעדיגע נעהמט מיר דורך, מיינע אויגען זעהען נאך ירושלים אבער שוין האלט מיר דער גלות אין זיינע נעגעל — איך פאהר אין דער ווייטער ברייטער און פרעמדער וועלט.

דעם לעצטען מאל האב איך א קוק געטהאן אויף ירושלים אויף די וועגען און שטעגען ארום מויער וואו איך בין אזוי פיעל מאל געגאנגען און אין הארצען האט זיך ווי עפעס אבגעריסען: איז עס דער לעצטער מאל וואס מיינע בליקען פאלען אויף ירושלים? וועט מיר שוין ניט בעשערט זיין אז מיינע פיס זאלען טרעטען אויף די בערג פון ציון? וועל איך שוין קיינמאל ניט זעהן די ליכטיגע נעכט פון דער אידישער הויפטשטאדט, קיינמאל ניט אנריהרען די שטיינער פון כותל מערבי, קיינמאל ניט אנזעטיגען מיינע בליקען מיט׳ן הר־הבית?

אויב אזוי טו זאל דער לעצטער איינדרוק פון דער הייליגער שטאדט שטעהען פאר מיין גייסטיגען בליק ביז דעם לעצטען טאג פון מיין לעבען. זאל דיזער בילד בלייבען איינגעפרעסט אין מיין זכרון און זאל עס זיין דאס לעצטע ערינערונג בעפאר איך וועל אריבער צו יענער לאנגער, לאנגער רוה. איך פערשטעה שוין יעצט פארוואס מיינע געפאנגענע עלטערען האבען געשווארען יענע שבועה. איך וועל שווערען מיט זיי צוזאמען! איך וויים ניט ווי אזוי עס זיינען געקומען טרעהרען אין מיינע אויגען. איך וויים אז זיי האבען זיך געקייקעלט איבער מיינע באקען, אין האלז האט עטוואס געשטיקט, און מיינע ליפען האט מיט ציטערניש געמורמעלט:

אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני
תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי!

די אידען וואס זיינען געפאהרען מיט אונזער טריין פון ירושלים קיין לוד זיינען ארונטער אין לוד. זיי זיינען געפאהרען קיין יפו, אין די קאלאניען, קיין חיפה און אנדערע פונקטען. אויפ׳ן

טריין וואָס איז געגאַנגען פון לוד קיין
מצרים זיינען געווען בלויז איינציגע אי־
דען און איך בין דערמיט זעהר צופרי־
דען געווען. עס איז צום ערשטען מאָל
אין מיין לעבען אז איך האָב ניט גע־
וואָלט עס זאָלע זיין אידען ארום מיר.
איך האָב ניט געוואָלט זעהן ווי אידען
פאָהרען פון ארץ־ישראל קיין מצרים.

אין דער נעקסטער באַנק צו מיר איז
געזעסען א דונקעלער יונגער מאַן מיט
א סימפּאַטישעם געזיכט. ער האָט
אויסגעזעהן פיזיש שטארק און אין זיי־
נע אויגען האָב איך געלעזען ענערגיע.
פאָהרט אזעלכער אוועק אין אמעריקא?
— האָב איך זיך געפרעגט. איך בין גע־
ווען אנגענעהם איבערראַשט אז איך
האָב זיך דערוואוסט אז ניט. ער איז
צו מיר צוגעגאַנגען און מיר האָבען זיך
פאַנאַנדער גערעדט. ער פאָהרט אהיים
קיין עזה, וואו ער איז איינער פון די
פּאָאַר אידען וואָס וואָהנען דאָרטען. אין
עזה איז אמאָל געווען א אידישע גע־
מיינדע און אין מיטעלאַלטער האָבען
זיך געפונען דאָרטען אידישע פאַבּרי־
קאַנטען. אין עזה איז דער צענטער פון
דעם גערשטען האַנדעל און די שטאָדט
האָט א צוקונפט. ער מאַכט א לעבען
אין עזה אָבער דער טראַבעל איז מיט
די קינדער, עס איז ניטאָ קיין חדר אין
עזה און ער מוז זיינע קינדער האַלטען
אין ירושלים. ער האָט עס אָבגעפיהרט
זיינע קינדער אין ירושלים און די ווייב
איז שוין אויך מיט זיי געבליבען.
פאָהרט ער אליין אהיים און די סך פּעק־
לאַך וואָס איך זעה ארום איהם דאָס איז
זיין סחורה. עס איז אומעדיג טענה'ט
ער אין עזה אָבער ער ווייס ווי וויכטיג
עס איז פאַר אידען צו אריינשטעלען
א פוס אין דיזער שטאָדט. מיר מוזען
זיך פארשפּרייטען, זאָגט ער, צו צפון
און צו דרום און אריינדרינגען אין אלע
פונקטען וואו מיר קענען. ער האָט גע־
רעדט אין א שטילען זיכערען טאָן און
וויפיעל ווירדע איז געווען אין זיינע
פּשוט'ע ווערטער. פּיאָנערען! זייט גע־
בענשט איהר וועגווייזער און גרינדער
פון אידישע קבוצים אין אונזער לאַנד
וואו איהר זייט אין פעלד, אין שטאָדט
אָדער אין דאָרף.

פון דער ווייטען ביי דער רעכטער
זייט פון דער אייזענבאַהן, אין דער
ריכטונג וואו דער טריין איז געגאַנגען
האָט זיך ארויסגעזעהן עפּעס ווי א דער־
פעל א האַלב צוואָרפּענער וועלכער
איז געשטאַנען אויף א בערגעל. דאָ און
דאָרט האָבען זיך געזעהן איינגעפאַלע־
נע הייזער. מיין שכן האָט אויפגעהערט
צו ריידען האָט אריינגעשטאַכען זיינע
בליקען אין דעם דערפעל און האָט זיין
קאָפּ דערפון ניט אָבגעקעהרט. און ניט
אָבווענדענדיג זיינע אויגען פון דעם
האַלב חרוב'ן דאָרף האָט ער צו מיר א
זאָג געטהאָן:

ווייסט איהר וואָס דאָס איז? דאָס
איז יבנה!!!

יבנה! איך בין אויפגעשפּרונגען פון
מיין פּלאַץ, בין צוגעלאָפען צום פענס־
טער האָב ארויסגעשטעלט די קאָפּ און
האָב בעטראַכט דעם דערפעל פארביי
וועלכען דער טריין איז יעצט געלאָפען.
באַלד האָבען מיר געהאַט יבנה הינטער
זיך. אָט דאָס, אלזאָ, איז עס יבנה, די
שטאָדט וואָס האָט גערעטעט דאָס יו־
דענטום און די אידישע נאַציאָן פון אונ־
טערגאַנג! אָט דאָס איז עס דער פּלאַץ
פון ר' יוחנן בן זכאי, דער מאַן וואָס
האָט געשאַפען פון דאָס ניי די אידישע
פאָלק אין דעם מאָמענט ווען די פעס־
טונגען פון ירושלים האָבען געקראַכט
און ווען די אידישע גבורים זיינען גע־
פאַלען מיט'ן שווערד אין האַנד.

. . . איך בין צוריק אין חדר. עס איז
זומער אין די "דריי וואָכען". דער רבי
זיצט אהן דעם רעקעל בלויז אין דעם
טלית־קטן, די יאַרמולקע ארויפגערוקט

גאנץ הויך אויפ'ן קאפ. ער שאקעלט זיך און לערנט מיט אונז אין דער גמרא וועגען חורבן בית־המקדש. עס איז א גרינגער לערנען און מען דארף קיין זאך ניט "אויסריידען". דער רבי לערנט מיט אן אנדער ניגון ווי געוועהנליך, עס איז א ניגון פון האלב־דערצעהלען, האלב־געזונגען און עס האנדעלט זיך וועגען די געוואלדיגע שפאנענדע געשיכטע, ווי ר' יוחנן בן זכאי האט געוואלט ארויסגעהן צום רוימישען גענעראל אספסינוס. די "בריוני" וואלטען איהם נאטירליך ניט דורכגעלאזען. האט ער אויסגעקלעהרט א פלאן. מען זאל איהם אריינלייגען אין א טויטען־קאסטען און ארויסטראגען איהם פון פעסטונג פאר קבורה. די תלמידים פיהרען דעם גרויסען תנא א לעבעדיגען אין טויטען־קאסטען. ביים טויער ווילען די קנאים אריינשטעכען א שפיז אין קאסטען צו זעהן אויב דער תנא איז ווירקליך טויט. א ציטערניש געהט איבער אונזערע קינדערשע הערצער: טאמער שטעכט מען ר' יוחנן בן זכאי אין קאסטען. אבער אימיצער פון די סאלדאטען קנאים זאגט: מען קען ניט שטעכען אין ארון ווייל מען וועט זאגען אז זיי האבען געשטאכען זייער רבי'ן. מיר זיפצען זיך אב. מען לאזט ארויס דעם טויטען־קאסטען, ר' יוחנן־בן־זכאי קומט צו אספסינוס און פערלאנגט פון איהם ער זאל איהם שיינקען "יבנה און איהרע חכמים". זיין וואונש ווערט נאכגעגעבען. נאכן חורבן געהט די סנהדרין אריבער פון ירושלים קיין יפו. די תורה איז גערעטעט!

די תורה איז גערעטעט און די נאציאן מיט איהר. די ברענענדע קנאים די גבורים פון ירושלים וואס זיינען געשטאנען מיט'ן שווערד אין האנד און האבען בעשיצט די אידישע מויערן אין דעם גרויסען קאמפף פאר פרייהייט, א קאמפף וואס האט אויף אייביג ארויפגעלייגט די קרוין פון העלדענטהום אויף דעם קאפ פון דער אידישער נאציאן — דיזע גבורים האבען געקוקט קרום און מיט פארביטערונג אויף דער עובדה פון גרויסען תנא און אפשר האבען זיי איהם נאך געהאלטען פאר א פעררעטהער. זיי האבען ניט פערשטאנען אז ער זעצט פארט דיזעלבע ארבייט פאר וועלכע זיי גיבען זייערע לעבענס אוועק דעם קאמפף פאר דעם עקזיסטענץ פון אידישען פאלק. עס איז געווען דערזעלבער צוועק פאר זיי און פאר איהם הייליג, נאר די מיטלען זיינען געווען פארשיעדען. זיי האבען געוואלט פארזיכערן ישראל'ס נאציאנאלען לעבען דורך ירושלים און ער האט עס געוואלט דורך יבנה. זיי האבען געוואלט גובר זיין די רוימער דורכ'ן שווערד; ער האט זיי געוואלט גובר זיין דורך'ן ספר. זיי האבען געוואלט שיצען דאס לעבען פון זייער אומה דורך שטיין און אייזען; ער האט עס געוואלט דורך דאס געשריבענע ווארט.

שווערד און ווארט! וואס איז שטארקער? נאציאנען שיצען זיך געוועהנליך דורכ'ן ערשטען. עס איז אבער ניט געווען בעשערט אז אידען זאלען זיך קענען אבוועהרען דורכ'ן ערשטען. רוים האט בעסער געקענט בעהערשען דעם שווערד ווי אידען האבען עס געקענט און עס זיינען געווען מענשען וואס האבען געקענט איינזעהן אז אין דעם מורא'דיגען קאמפף צווישען רוים און ירושלים וועט די לעצטע פאלען. אבער אין דעם קאמפף פון אידען און רוימער קענען די ערשטע זיעגען אויב נאר די מלחמה זאל ניט געפיהרט ווערען דורך ארמייען. ווען די שלאכט צווישען איד און רוימער זאל זיך איבערטראגען אויף דעם פעלד פון ספרים, ווערטער און אידעען, וועט דער איד געווינען און דער רוימער מוז פארלירען.

אזוי האט געקלערט ר' יוחנן און ווי א געניטער גענעראל האט ער פער־

שטאנען איבערצוטראגען דעם קריעג פון א פעלד וואס איז אין גאנצען ניט גינסטיג פאר איהם אויף א פעלד וואו אלע שאנסען זיינען אויף זיין זייט. די גרויסע גבורים וואס זיינען געשטאנען אויף דער ירושלים'ער פעסטונג האבען געקעמפפט א גלענצענדען אבער א פערלארענעם קאמפף. ר' יוחנן האט געקעמפפט א זיעגרייכען קאמפף. ער האט געוואונען די מלחמה וואס בר־גיורא און יוחנן פון גוש־חלב האבען פארלארען. ער איז אבער געווען איינער פון זיי, א פעלדמארשאל פון אן אומה וואס קעמפפט פאר איהר לעבען מיט וועלכען מיטעל זי קען קריגען אין האנד. ר' יוחנן האט געקריגען דעם איינציגען מיטעל דורך וועלכען א זיעג איז געווען מעגליך, און דאס איז דער מיטעל מיט וועלכען מיר שלאגען זיך פון ר' יוחנן ביז היינט און מען האט נאך אונז אליץ ניט געקענט בעזיעגען!

ווער פון די צוויי יוחנן'ס האט געזעהן ווייטער — יוחנן דער רעוואלוציאנערער פיהרער פון דער פאטריאטישער אידישער ארמיי, אדער יוחנן בן זכאי? געוויס האט דער צווייטער ווייטער געזעהן. און ווען דער ערשטער יוחנן וואס איז געטויטעט געווארען פון די רוימער אלס געפאנגענער גבור וואלט ביי זיין טויט געוואוסט אז דער תנא וואס טראגט דעמזעלבען נאמען ווי ער וועט רעטען די אידישע נאציאן, וואלט איהם זיין טויט לייכטער געווען. ער האט געוויס גערעכענט אין די לעצטע מאמענטען פון זיין לעבען אז "יהודה איז פארלארען", אזוי ווי עס איז געווען אנגעשריבען אויף די רוימישע מטבעות וואס מען האט געגאסען לכבוד דעם גרויסען זיעג איבער ירושלים. אין רוים האט מען וועגען יבנה פארגעסען... און אפשר וואלט דער גבור פון גוש־חלב פארווארפען אזא סארט לעבען ווי די אידישע נאציאן האט געלעבט נאך חורבן־ירושלים. אפשר וואלט ער מיט דעם מוטה און שטורמדיגען כעס פון ביטערען קעמפפער געזאגט: אדער א פרייעס לעבען פאר דאס אידישע פאלק אויף זיין באדען, אדער טויט! בעסער פאר א פאלק צו אונטערגעהן א מות גבורים מיט'ן שווערד אין האנד איידער לעבען אונטער'ן יאך און שאנד פון פרעמדע.

אבער די אידישע נאציאן קען אזא אורטהייל ניט נעהמען. בעסער א שלעכטער לעבען איידער א "גוטער" טויט... און וועגען שטאלץ איז פאראן גענוג שטאלץ אין דאס לעבען פון א נאציאן וואס שטעהט געגען א גאנצע וועלט און מען קען איהר ניט בייקומען. און עס איז דא גבורה אין דעם לעבען און קאמפף פון ר' חנינא בן תרדיון, פונקט ווי אין דעם לעבען און קאמפף פון יוחנן פון גוש־חלב. אבער דער עיקר איז אז פון א לעבען אין דער פרעמד קען מען נאך צוריק קומען צו דער אמאליגער היים, אבער פון א העלדישען טויט קומט מען שוין ניט צוריק. די אידישע היסטאריע האלט מיט ר' יוחנן בן זכאי.

אבער ר' יוחנן בן זכאי איז ניט נאר געווען דער מאן וואס האט פארזיכערט די עקזיסטענץ פון דער אידישער נאציאן — א דריטער צו משה רבינו און עזרא הסופר. ער איז אויך געווען א שטאאטסמאן וואס האט געמאכט א רעוואלוציאן אין דער וועלט-געשיכטע און האט ערקלעהרט קריעג אלע טראדיציאנען פון דער פאליטיק — און האט געזיעגט.

א פאלק וואס פערלירט זיין לאנד מוז אונטערגעהן! אזוי איז געווען דער אייזערנער געזעץ פון דער געשיכטע ביז ר' יוחנן בן זכאי. ווען די צובראכענע שטיקלאך פון א נאציאן וואס האט זיין לאנד פערלארען ווערען פערווארפען אויפ'ן פרעמדען באדען מוזען זיי

זיך אויסמישען מיט דעם פאָלק פון דער לאַנד וואָהין זיי קומען און אײנגאַנצען פאַרשווינדען. זיי קע־נען מעהר ניט לעבען א נאַציאָנאַלען לע־בען פאַר זיך. זיי ווערען איינגעזויגען און אויפגעגעסען פון דער מעהרהייט צווישען וועלכער זיי ווערען פערוואָר־פען, ריכטיג ווי די שפייז וואָס קומט אריין אין א קערפּער ווערען צוזאַמענ־געגאָסען און פעראייניגט מיט דעם קער־פּער און ווערען אין איהם פערלאָרען. קיין שוץ, קיין רחמנות פאר דער מינאָ־ריטעט. א פאָלק לעבט אזוי לאַנג ווי עס זיצט אויף זיין ערד. געהט עס אין גלות מיינט עס טויט און פערשווינדונג.

אזוי איז געווען דער פּאָליטיש־סאָצי־אַלער געזעץ פון דער וועלט ביז ר יוחנן בן זכאי איז געקומען און האָט ער־קלעהרט: מיין נאַציאָן מוז לעבען אפילו אויף פרעמדען באָדען, זי זאָל ניט אונ־טערגעהן אלס מינאָריטעט צווישען די מעהרהייטען וואו זי וועט ווערען מגולגל. זי זאָל זיין א פאָלק צווישען די פעלקער און אין די פעלקער, זאָל ניט פאַרמישט ווערען מיט אנדערע אפילו אונטער פרעמדע הימלען און אויף פרעמדע ערד. איך וויל מיין פאָלק מיטגעבען זיין פאטערלאַנד מיט זיך און ער וועט עס קענען שטענדיג ארומטראָגען וואו ער וועט געהן און שטעהן. איך וויל איהם איינוויקלען זיין לאַנד פון וועלכער מען רייסט איהם ברוטאָל אַוועק אין זיין רעליגיאָן, אין זיין גייסטיגען פערמעגען. איך וועל איהם זיין לאַנד אין זיין שוהל איינ־פּאַסען און וואו ער וועט שטעהן און געהן וועט ער זיין שוהל אוועקשטעלען און וועט זיך אין זיין אייגען־לאַנד גע־פינען, אין ארץ־ישראל. „גאָט האָט ליעב די טויערן פון ציון" זאָגט דער פסוק. ערקלעהרט די גמרא אז דאָס מיינט מען „די טויערן פון די בתי־מדרשים וואו מען לערנט תורה". דאָס איזר 'יוחנן בן זכאי'ס שניט. ער איז געווען דער ערשטער וואָס האָט אויס־געקלעהרט די אידעע פון א גייסטיגע פאָטערלאַנד. אין איין הינזיכט איז זיין ארבייט וואונדערליכער פון משה רבנו'ס. משה האָט ארויסגענומען א פאָלק פון א פרעמדע לאַנד און עס גע־בראַכט צו אן אייגענע היים וועלכעס איז א קלענערער וואונדער ווי דאָס וואָס ר' יוחנן האָט געטהאָן. ער האָט געגעבען דעם כח צו לעבען צו א פאָלק וואָס מען האָט ארויסגענומען פון זיין היים און געפיהרט אין פרעמדע לענ־דער. משה האָט געשאַפען א נאַציאָן דורך פעראייניגונג, ר' יוחנן האָט עס אויפגעהאַלטען אין דער צושפּרייטונג וועלכעס איז א שווערערע אויפגאַבע.

ר' יוחנן איז דער גרויסער אידישער שטאַאַטסמאַן פון גלות און זיין ארבייט האָבען ניט געקענט ארויסרייסען ניט די רוימישע אימפּעראַטאָרס, ניט די שפּאַנישע פינסטערע הערשער און ניט דעספּאָטען פון צפון, און זייער גאַנצע מאַכט איז צושמעטערט געוואָרען אויף דער געוואַלדיגער פעסטונג וואָס ר' יוחנן האָט געבויט פאַר זיין פאָלק. אין דעם יענעם שמועס וואָס איז געווען צווישען דעם תנא און דעם רוימישען אימפּעראַטאָר האָט דער ערשטער אין גאַנצען אָבגענאַרט דעם צווייטען. וואָלט אספּסינוס געוואוסט וואָס ר' יוחנן געהט דאָ מאַכען אין יבנה, וואָלט ער געוואוסט אז ער געהט דאָ בויען די איי־ביגקייט פון דער נאַציאָן וועלכע ער — אספּסינוס — האָט געמיינט אז ער פער־ניכטעט — וואָלט ער ניט נאָכגעגעבען זיין וואונש. ר' יוחנן האָט אָבער גע־וואוסט אז נאָכדעם ווי עס וועט שוין אויף דער וועלט קיין סימן פון קיין רוי־מער ניט זיין, וועט נאָך דאָס אידישע פאָלק לעבען, שטרעבען און האָפען — דורך יבנה.

אָבער דער גרויסער פּרינציפּ וואָס ר'

יוחנן האָט ערפֿונדען אין יבנה, אין דער פּאָליטיק פֿון דער געזעלשאַפֿט, נעמליך אַז אַ מינאָריטעט וואָס האָט קיין פיזישען קראַפֿט געגען דער מאַיאָריטעט האָט אַ רעכט צו לעבען זיין אייגענעם גייסטיגען לעבען, אַז דער שטאַאַט האָט קיין רעכט ביי איהם אוועקצונעהמען זיינע אידעען, דיזער פּרינציפּ וואָס איז געשאַפֿען געוואָרען אין יבנה, איז אָנגענומען געוואָרען אין דער וועלט־פּאָליטיק אַכצעהן הונדערט און פֿערציג יאָהר שפּעטער — אין פּאַריז! די פֿרידענס קאָנפֿערענץ נאָך דער וועלט־קריעג האָט אריינגעשריבען שוואַרץ אויף ווייס אין דעם פֿרידענס־טראַקטאַט, אַז מינאָריטעטס־פֿעלקער האָבען דאָס רעכט צו האָבען זייערע אייגענע סקולס אין זייערע אייגענע שפּראַכען, און דאַרפֿען ניט אויפֿגעשלונגען ווערען פֿון דער מאַיאָריטעט. אַזוי האָט דער געניוס פֿון אידישען שטאַאַטסמאַן ר' יוחנן־בן־זכאי געזיעגט געגען דער פּאָליטיק פֿון אַ גאַנצע וועלט אין בעצוג צו אידען, אָבער ניט נאָר דאָס אַליין, זיין פֿונדאַמענטאַלע לעהרע וועגען דאָס רעכט פֿון מינאָריטעט אין דער פּאָליטיק איז אינקאָרפּאָרירט געוואָרען אין דעם נייעם פֿעלקער־געזעץ אַלס דער לעצטער וואָרט פֿון מאָדערנע דעמאָקראַטי.

אָבער גרויסער ריעז פֿון יבנה, מייסטער־בויער פֿון אַ הייםלאָזע נאַציאָן! פֿאַנגען ניט אָן צו צייגען זיך שפּאַלטען אין דער גרויסער פֿעסטונג וואָס דו האָסט אויפֿגעשטעלט? דער בית־המדרש וואו דו האָסט ציון איינגעפּלאַנצט ווערט ליידיג, דער פייער פֿון אמונה וואָס האָט געשיצט די קינדער פֿון ישראל אין דער גלות־נאַכט פֿון די וועלף וואָס לויערן אויף איהם ווערט קעלטער. די אידען שטעהען ניט מעהר אַלע פֿעראייניגט אין אַ תפלה מיט'ן פּנים צו דער אידישער לאַנד. דער אוצר וואָס דו האָסט מיטגעגעבען דיין פֿאָלק ווערט ביסלעכווייז פֿאַרשווענדעט. האָסט איינגעוויקעלט דאָס נאַציאָנאַלע לעבען אין דער הייליגער תורה. וואָס אָבער אַז די תורה אַליין ווערט פֿערלאָזען?

און איך דערמאָן זיך אַן אַ געוואַלדיגען "אבינו מלכנו" וועלכען איך האָב געהערט צו נעילה אין דער שוהל פֿון ר' יוחנן בן זכאי אין ירושלים, אַן "אָבינו מלכנו" וועלכער איז ניטאָ אין אונזערע מחזורים און ער לעזט זיך אַזוי:

"אָבינו מלכנו, אל תאבדנו באורך גלותנו. (אונזער פֿאָטער, אונזער קעניג, לאָז אונז ניט אונטערגעהן אין דער לאַנגקייט פֿון אונזער גלות.)

אין דער לאַנגקייט פֿון גלות איז אַ געפֿאַהר אַז אפילו די ארבייט פֿון אַ ר' יוחנן בן זכאי זאָל אָנפֿאַנגען שוואַך צו ווערען. און עס איז צייט צו אָנהויבען צוריק די ארבייט פֿון משה און עזרא. מיט דעם כח פֿון יבנה צוריק קיין ירושלים. און מיט דעם כח פֿון ירושלים, ווען דאָס אידישע פֿאָלק וועט זיין היימלאַנד האָבען, וועט צוריק אָבגעפֿרישט ווערען די קרעפֿטען פֿון דער אידישער מינאָריטעט איבער דער גאַנצער וועלט צו בלייבען אייביג צוגעבונדען צו און פֿעראייניגט אין דער אידישער נאַציאָן.

וועלען מיר עס קענען?

עס איז פֿיעל גרינגער אַ לאַנד צו בעזעצען ווי צו לעבען אַלס אַ בעזונדער נאַציאָנאַליטעט אויף פֿרעמדען באָדען. מיר האָבען געוויזען די קונסט דורכצופֿיהרען די שווערערע ארבייט — וועלען מיר בעווייזען דורכצופֿיהרען די גרינגערע.

* * *

דער טריין איז געפֿלויגען אַרונטער קיין דרום צו מצרים. די זונן האָט אָנגעפֿאַנגען זיך צו זעצען. איך בין געזעסען איינזאַם אין מיין וואַגאָן. איך האָב געטראַכט וועגען ארץ־ישראל און

וועגען די וואונדערליכע עראינערונגען וואס איך האב פון איהר מיטגענומען. וועגען די שעהנקייט פון נייעם ישוב. וועגען די אידישע טרייהייט פון אלטען ישוב, וועגען די אידישע זיהן און טעכטער פון די שטעדט און די קאלאניעז מיט זייער חן, וועגען די נייע פיאנערן־חלוצים און זייער אידעאליזם, וועגען דער בעל־הבית'ישער קלאס מיט זייער געזונדען אידישען חוש און שכל־הישר, וועגען די ראדיקאלען און זייער אפפער־ווילינקייט פאר ארץ־ישראל. איך האב פון קיין חסרונות ניט געקענט קלערען אין יענעם מאמענט, נאר די מעלות זיינען געשטאנען פאר מיר. און באמת! ווי אונבעדייטענד זיינען די חסרונות פון ארץ־ישראל געגען די מעלות, און די חסרונות וועלען געווים אויסגעבעסערט ווערען, און אלעס וועט זיין גוט — זאלען נאר א סך אידען קומען, און זאלען די וואס קומען ניט, געבען דאס געלד צו אויפבויען אונזער היים.

נעהנטער און נעהנטער בין איך געקומען צום סועץ־קאנאל אום פון קאנטארא דורך פארט־סאאיד צו פאהרען קיין אמעריקא. עס האט זיך מיר געדאכט אז איך האב מיטגענומען א שליחות פון ארץ־ישראל צו די אידען פון אמעריקא, און דיזע שליחות בעשטעהט אין איין ווארט: בויט!

פון די מויערען פון ציון שאלט א שטימע און לאזט זיך הערען: בויט!

פון ירושלים, די הייליגע שטאדט, די שטאדט פון אונזער אמאליגען פראכט און גלאנץ, הערט זיך א שטימע: בויט!

פון די פעלדער פון אונזער לאנד וואס ווארטען אויף אונז שוין טויזענדער יאהרען הערט זיך א שטימע: בויט!

פון די טהאלען פון דער אידישער לאנד וואס הארפען זיין בעזעצט און בעוואקסען און זיינען וויסט, הערט זיך א שטימע: בויט!

פון די בערג פון וועלכע עס קען קיין שעהנערע ניט זיין, וואס הויבען זיך־אויף אין מאיעסטעטישע שעהנקייט איבער דעם ים הגדול און וועלכע ווארטען בעפלאנצט צו ווערען, הערט זיך א קול: בויט!

פון די ברעגען פון ים, דער אידישער ים, וואו פרעכטיגע שטעדט וועלען אמאל געשאפען ווערען, קומט א שטימע: בויט!

פון די אידישע פיאנערען וואס האבען געשאפען די בליהענדע אידישע קאלאניען און האבען געלייגט דעם אנפאנג פון דער ארבייט וואס מיר דארפען טהאן קומט א שטימע: בויט!

פון די נייע חלוצים וואס קומען אין לאנד אנטלויפענדיג פון די לענדער פון פערפאלגונגען און גיבען־זיך־איבער צו דער ארבייט פון ציון, קומט א שטימע: בויט!

פון אלטען ישוב און פון נייעם, פון אידישען שטאדט און פון אידישען דארף קומט א פאדערונג: בויט!

פו דעם מאן וואס הערשט איבער ארץ־ישראל אין נאמען פון ענגלישען קעניג, דער האי קאמישאנער, קומט א רוף: בויט!

פון דער גרויסער אידישער פערגאנגענהייט פון אלע גענעראציאנען וואס האבען געהאפט אויף ציון, קומט דער שארפער רוף: בויט!

און דער רוף וועט געפאלגט ווערען!

אויפשטעהן וועט די אידישע נאציאן און מיט פעראייניגטע קרעפטען וועט זי מיט א שטארקע האנד פערפלאנצען אויפ'ן שפיץ פון הר הזיתים די אידישע פאהן, וואו עס וועט פלאטערען אונטער די בלאהע הימלען פון אונזער אלט־נייע פאטערלאנד.

די קראפט פון אייביגקייט

אין מיר ליעגט די קראַפט פון אייביגקייט.

גאָט האָט עס מיר געשיינקט אלס געצאָהלט פאר מיינע ליידען און יסורים וואָס איך לייד צוליעב איהם.

און ער האָט מיר געזאָגט: די שטורעמס וועלען דיר ניט אַרויסרייסען, די ווינדען וועלען דיר ניט פאַרטראָגען, די פייערען וועלען דיר ניט פאַרברענען, די וואַסערען וועלען דיר ניט דערטרינקען.

קיין אייזען איז ניט גענוג שטארק מיר צו פערניכטען. דער טויט וואָס שניידט אָב נאַציאָנען האָט אויף מיר קיין שליטה.

גרויס און ביטער זיינען מיינע יסורים אָבער איך קען זיי אַלע איבערלעבען. איך לעב איבער מיינע שונאים. איך שטעה אויף זייערע קברים און טרוים דעם חלום פון אייביגקייט...

טיטוס! שטעה אויף פון קבר און זעה: האָסט געמיינט האָסט פערניכטעט די פאָלק ישראל. ווי קליין און שוואַך זיינען דיינע ארמייען געגען די אידישע נאַציאָן.

אין דיין לאַנד, אויף דעם באָדען וואו דו האָסט געפיהרט די אידישע געפאַנגענע, איז פראָקלאַמירט געוואָרען די וויעדערגעבורט פון דער נאַציאָן וועלכע דו האָסט געמיינט אז דו האָסט געטויטעט.

און דאָס איז מיין נקמה. איך נעהם קיין ראַכע מיט שווערד און בלוט, מיין ראַכע איז מיין געלעכטער איבער די אָהנמעכטיגקייט פון מיינע שונאים, מיין נקמה איז מיין אייביגקייט!

איך בין דער גבור פון דער וועלט געשיכטע! מיין מאכט איז גריעסער ווי אַלע מעכטע, איך ווער טויזענד מאָל געשלאָגען און קיין איין מאָל ניט בעזיעגט!

מיינע היינטיגע פיינד וועלען צומאָלען ווערען אין דעם ראָד פון דער צייט און איך וועל נאָך זעהן זייער אונטערגאַנג.

איך בין די סאַלאַמנדרא, וואָס איז געשיצט געגען פייער! איך בין דער פויגעל "חול"! פון פאַרברענטען אש שטעה איך אויף צוריק יונג, פריש און שטארק ווי געוועזן.

איך בין דער איד. אייביג בין איך און אייביג איז מיין ציון.

איך בוי צוריק מיין היים אויף'ן בארג ציון, עס וועט דאָרט שטעהן אזוי לאַנג ווי די זון וועט שיינען, ווי די בערג וועלען עקזיסטירען און ווי דער ים הגדול וועט קייקלען זיינע כוואַליעס!

3 1761 04631066 0